Academia de Ştiinţe a Moldovei
Institutul de Filologie

Colocviul Internaţional

Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan

10-11 noiembrie 2011

Coordonatori:
Veronica PĂCURARU,
Viorica RĂILEANU

Chişinău, 2012

CZU

Lucrarea a fost recomandată pentru tipar de Consiliul ştiinţific al Institutului de Filologie al AŞM.

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
„Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan", colocviu intern. (2011; Chişinău). Colocviul Internaţional „Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan", 10-11 noiem. 2011 / coord.: Viorica Păcuraru, Viorica Răileanu. – Chişinău: Institutul de Filologie al AŞM, 2013 (Tipogr. „Profesional Service"). – 308 p.

Antetit: Acad. de Ştiinţe a Moldovei, Inst. de Filologie. – Texte: lb. rom., engl. – Bibliogr. la sfârşitul art. şi în subsol. – 100 ex.

ISBN 978-9975-4354-5-1.

80/81(082)=135.1=111

L37

Procesare computerizată: Galina Prodan

Materialele publicate în acest volum reflectă punctul de vedere al autorilor. Responsabilitatea pentru conţinutul fiecărui articol aparţine în exclusivitate semnatarului.

© Institutul de Filologie al AŞM, 2012

CUPRINS

Prefaţă 7

Veronica Păcuraru *Silviu Berejan – o personalitate fascinantă a ştiinţei şi culturii naţionale* (*1927-2007*) 10

Liuba Agapi *Valorificarea paradoxurilor în titlurile din presa actuală* 14

Galina Aniţoi *Inadaptatul în literatura română*: *evoluţia formelor de manifestare* 19

Dumitru Apetri *Igor Creţu: creativitate în replăsmuirea poeziei eseniene* 24

Tatiana Barbăneagră *Caracteristica semantico-pragmatică a elementelor deictice din limba română* 29

Ion Bărbuţă *Enunţul şi operaţiunile enunţiative în limba română* 34

Aurelia Bîrsanu *Unele aspecte ale exprimării incertitudinii în limba română* 42

Natalia Butmalai *Verbele şi expresiile verbale impersonale de stare în limba română* 49

Tatiana Butnaru *Un veritabil testament poetic* 53

Marin Butuc *Termeni militari medievali în cadrul unor expresii frazeologice* 58

Petru Butuc *Subiecte dezvoltate, cu plusvalenţe semantico-funcţionale* 62

Alexei Chirdeachin *Unele particularităţi funcţionale ale unităţilor monofonematice compuse în limbile germanice* (*în baza materialului limbilor engleză şi germană*) 65

Diana Cebotari *Analiza introspectivă – metodă de caracterizare a personajului romanesc* 71

Anatol Ciobanu *Academicianul Silviu Berejan ca sociolingvist* 76

Ina Colenciuc *The social concept of money in the american novel* 82

Lidia Colesnic-Codreanca *Profesori de limba română ai seminarului teologic din Chişinău (1813-1867)* 87

Elena Constantinovici *Enunţare vs. Enunţ: caracteristici definitorii şi diferenţiale* 95

Svetlana Corcodel *On translating proper names* (*a lexicographical approach*) 100

Maria Cosniceanu *Influenţe slave în patronimia română* (*preferate de purtători sau impuse de administratori?*) 106

Alexandra Crăciun *Termeni pentru noţiunea* ***„Casa mare”*** 111

Victoria Cravcenco *Sistemul* suport inteligent *pentru lingvistica aplicată, în comparaţie cu* cat-tools 114

Petru Derescu *Formalizarea materiei teoretice – o necesitate a manualului şcolar* 120

Alexandru Dîrul *Împrumuturi lexicale masive obţinute în afara contactelor îndelungate dintre popoarele purtătoare ale limbilor implicate în procesul „împrumut–sursă”* 124

Violeta Donighevici *Substraturi mitologice în parabola* ***„Jocul vieţii şi al morţii în deşertul de cenuşă”*** *a lui Horia Lovinescu* 131

Anatol Eremia *Pledoarie pentru limba română* 138

Gabriela Frunză *Deconstrucţia limbajului uzual în comentariul sportiv* 145

Marcu Gabinschi *Alte diferenţieri privind „supinul” românesc* 148

Alexandra Gherasim *Valoarea impresivă a adjectivelor subiective în discursul literar* 154

Aliona Grati *Alfabecedar – „cuvântarul” fără limite. Magia cuvântului în proza lui Paul Goma* 159

Elvira Guranda *Adverbele temporale ca mijloc de exprimare a semanticii faziale în limba germană* 162

Elena Leah *Note privind terminologia gramaticală în RASSM între anii 1925-1939* 167

Dumitru Melenciuc *Polysemy, synonymy, homonymy, redundancy and transposition of verbal categorial and grammatical forms in related languages* 173

Tatiana Mîrza *Structuri sintactice segmentate în opera lui Barbu Ştefănescu Delavrancea* 179

Emilia Oglindă *Modalitatea potenţială şi conativă din perspectiva concurenţei modurilor în limba română* 187

Maria Onofraş *Fundamentarea teoretică a concepţiei de bază de date* 193
Vasile Pavel *Cercetări dialectologice în Centrul Academic Chişinău în context general românesc* (*cu referire specială la graiurile moldoveneşti de nord*) 199
Ion Plămădeală *De la hermeneutica sensului la o fenomenologie a scrierii* 207
Liliana Popovschi *Termeni pentru microsistemul „geană" – „sprânceană" – „pleoapă"* 213
Viorica Răileanu *Numele suveranilor: de la realitate la poreclă* 220
Angela Savin-Zgardan *Noţiunea de unitate polilexicală* 231
Valeriu Sclifos *Unităţile frazeologice regionale în atenţia cercetătorilor basarabeni* (*sfârşitul sec. XIX – prima jumătate a sec. XX*) 242
Svetlana Stanţieru *Neologismul – cvasinecesitate a omului modern* 248
Inga Stoianova *Synonyms as a means of expressiveness in english literary works* 252
Silvia Şcerbakov *Realizări discursive ale lexemului „terre": abordare semantico-pragmatică* 258
Ludmila Şimanschi *Formula canonică a epopeii şi surpriza revigorării ei postmoderniste în* ***„Levantul"*** *de Mircea Cărtărescu* 264
Olga Şişcanu-Boz *Prezentarea lexicografică a semiadverbelor în limba română* 270
Zinaida Tărîţă *Inovaţii lexicale în limba română contemporană* 275
Elena Ungureanu *Limb@jul internetului: de la text la formatul html* 280
Violeta Ungureanu *Referitor la relaţia dintre cuvânt, concept şi referent* 289
Tatiana Verdeş *Deicticitatea – coordonată semantico-pragmatică a discursului politic* 293
Ana Vulpe *Despre o abordare lexicografică neordinară a vocabularului* 297
Vladimir Zagaevschi *Recţiunea prepoziţională în graiuri între deprindere şi logică* (*mă duc la apă/ după apă*) 302
Elena Zgârcibabă *Meritul incontestabil al academicianului Silviu Berejan în studiul infinitivului românesc* 305

PREFAŢĂ

Volumul de faţă prezintă Actele Colocviului Internaţional cu genericul „Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan”, organizat de Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei la Chişinău, în perioada 10-11 noiembrie 2011.

Având drept suport epistemele unei teorii lingvistice viguroase şi viabile, puse în circuit şi validate majoritar de către profesorul Silviu Berejan, participanţii la Colocviu – cercetători din centre de investigaţie ştiinţifică diverse, aparţinând unor generaţii diferite, au luat în discuţie un spectru larg de problematici actuale, ce ţin de principalele domenii de referinţă ale creaţiei şi activităţii practice a distinsului savant academician (în speţă, filozofia limbajului, lingvistică generală, semantică şi semasiologie, lexicologie, lexicografie şi metalexicografie, gramatică şi stilistică, istorie a limbii şi dialectologie, terminologie, sociolingvistică, glotodidactică, poetică şi literatură comparată) şi care au permis o abordare pluridimensională a limbii noastre române (dar şi a altor limbi naturale contemporane), sub unghiuri de vedere multiple (teoretic şi practic, sincronic şi diacronic, semantic şi pragmatic, sociolingvistic şi lexicografic, semiotic şi hermeneutic etc.), din perspectiva variatelor forme de existenţă şi funcţionare a lor: în sistem şi în vorbirea curentă, în timp şi în spaţiul geografic, în texte şi în discursuri de genuri diferite, în dicţionare, gramatici, manuale, documente oficiale etc.

La palierul de *Semantică lexicală şi discursivă*, care a constituit cel mai reprezentativ compartiment al Colocviului, au fost prezentate comunicări ştiinţifice axate majoritar pe studiul unor aspecte semantice pertinente ale limbajului (i.e. lexico- şi morfosemantice, pragmasemantice, pragmastilistice, enunţiative etc.), cu delimitări de principiu ale unor concepte teoretice şi fenomene de uz lingvistic congruente, dar şi cu evidenţierea particularităţilor funcţional-semantice, precum şi a efectelor utilizării enunţiativ-discursive a unor elemente de limbaj. Astfel, au fost argumentate reperele probante şi criteriile de diferenţiere şi definire a enunţării şi enunţului (E. Constantinovici); relevate componentele unui model al procesului de generare a enunţului în limba română şi evidenţiate diferitele operaţiuni enunţiative subiacente (I. Bărbuţă); detaliată şi motivată relaţia cuvânt – concept – referent (V. Ungureanu); analizate formaţiile productive ale supinului românesc şi valorile lor discursive (M. Gabinschi); evidenţiate plusvalenţele semantico-funcţionale ale subiectelor dezvoltate în limba română (P. Butuc); descrise aspectele funcţional-semantice ale modalităţilor potenţială şi conativă în limba română contemporană (E. Oglindă); fixate unele valori şi efecte pragmastilistice ale adjectivelor subiective utilizate în discursul literar (A. Gherasim), ale paradoxurilor în titlurile din presa actuală (L. Agapi), ale unor structuri sintactice în textul dramatic al

lui B. Ştefănescu Delavrancea (T. Mîrza), ale elementelor deictice în discursuri de tipuri diferite (T. Barbăneagră, T. Verdeş), ale verbelor şi expresiilor verbale impersonale de stare (N. Butmalai); reperate unele mecanisme discursive de exprimare a incertitudinii (A. Bîrsanu) şi deconstrucţie a limbajului uzual în comentariul sportiv (G. Frunză).

Numeroase aspecte teoretice şi practice de *Lexicografie şi metalexicografie*, reprezentând unul din capitolele dominante ale operei şi activităţii managerial-ştiinţifice a distinsului savant, au fost readuse în actualitate şi reinterpretate de unii participanţi la Colocviu, din perspectivă inter- şi transdisciplinară, prin prisma unor realizări la zi din domeniile de referinţă convergente, precum lexicologia, semasiologia, onomasiologia, frazeologia, dialectologia, terminologia şi terminografia, tehnologiile informaţionale şi lingvistică aplicată. Astfel, a fost fundamentată concepţia unui dicţionar al limbii române contemporane neordinar, ce are la bază viziunea onoma-semasiologică şi principiul echivalenţei unităţilor de vocabular (A. Vulpe); aduse unele detalii semnificative, de natură teoretică şi practică, privind activitatea de elaborare a unei Baze de date lexicografice care să faciliteze pe viitor procesul de elaborare a dicţionarelor de limbă română (M. Onofraş); supusă dezbaterilor noţiunea controversată de unitate polilexicală şi estimat efectul aplicativ al identificării unităţilor de vocabular ce se lasă desemnate prin sintagma terminologică corespunzătoare (A. Savin-Zgardan); propusă o amplă sinteză a studiilor din domeniul graiurilor limbii române contemporane şi al glosării unităţilor ce ţin de acest strat stilistic al vocabularului românesc actual (V. Pavel); evidenţiat specificul funcţional-semantic şi particularităţile de tratament lexicografic al unor cuvinte ce ţin de anumite clase semantico-gramaticale şi straturi funcţional-stilistice din limba română contemporană, precum semiadverbele (O. Şişcanu-Boz), inovaţiile lexicale (S. Stanţieru, Z. Tărîţă), împrumuturile lexicale provenite din afara contactelor nemijlocite dintre popoarele purtătoare ale limbilor implicate în procesul de împrumut (A. Dîrul), unităţile frazeologice regionale (V. Sclifos), termenii ce ţin de anumite limbaje speciale, şi anume: lexicul militar (M. Butuc), terminologia glotodidactică (P. Derescu), jargonul Internetului (E. Ungureanu), precum şi cei raportaţi la unele noţiuni uzuale: „casa mare” (A. Crăciun), „geană – sprânceană – pleoapă” (L. Popovschi); prezentate unele rezultate ale cercetărilor la zi din domeniul lingvisticii aplicate, în speţă, cele care au un impact direct asupra elaborării diferitor dicţionare de traducere (V. Cravcenco).

La compartimentul *Sociolingvistică*, este evocată poziţia civico-patriotică a lingvistului Silviu Berejan în disputele legate de denumirea corectă şi statutul lingvopolitic al limbii române în spaţiul dintre Prut şi Nistru şi este subliniată contribuţia sa ştiinţifică inestimabilă la repunerea în drepturi, afirmarea şi salvgardarea limbii române şi a alfabetului latin în Republica Moldova (A. Ciobanu, A. Eremia). Tot aici, sunt puse în lumină aspecte socioculturale şi sociolingvistice inedite ale denominaţiei personale în limba română, făcându-se referire, în special, la poreclă, ca un instrument mnemotehnic productiv în geneza numelor de suverani (V. Răileanu), la denaturarea specificului

numelui de persoană din limba română, prin ingerinţa şi presiunea factorilor socio-administrativi în răspândirea în sistemul nominal a patronimicului slav (M. Cosniceanu).

Prezenţa, în cadrul Colocviului, a unui palier special de *Poetică, teorie literară şi literatură comparată* este motivată atât prin interesul viu, pe care academicianul Silviu Berejan îl purta valorilor literaturii naţionale şi universale, cât şi prin tezele sale programatice privind caracterul inter- şi transdisciplinar al cercetărilor filologice, precum şi prin postulatele sale teoretice referitoare la indisolubila legătură dintre limbă şi produsele sale culturale, printre care literatura artistică deţine întâietatea, graţie rolului său dublu, cel de factor activ şi de teren propice inovaţiilor, pe care îl exercită în opera de propagare şi de îmbogăţire a limbii naţionale. Discuţiile s-au centrat aici, majoritar, pe diverse aspecte semiotico-hermeneutice ale unor motive şi concepte iniţiatice din literatura naţională şi universală şi pe criteriile axiologice vizând discriminarea acestora din perspective varia: existenţial-filozofică, estetică, etico-morală, formativă, artistică, matriceal-stilistică, lingvopoetică etc. S-a insistat, în particular, pe efectul conjugării resurselor memorialistice cu invenţiile lingvistice auctoriale, în demersul autobiografic necanonic al scrierii lui Paul Goma, pe funcţia lor de instrument eficace în demascarea unui regim mincinos (A. Grati); pe rolul diferitor modele comportamentale (Inadaptatul) şi valori general-morale (Sacrul) în formarea spiritului şi a conştiinţei omului, precum şi în transformarea de către el a realităţii (T. Butnaru, G. Aniţoi); pe descrierea paradigmei metafizice subiect – obiect, prin prisma unor opoziţii ierarhice valorizante ale lumii şi experienţei umane: materie – spirit, substanţă – formă, inteligibil – sensibil, adevăr – minciună, exterior – interior etc., şi a particularităţilor de manifestare a ei în creaţia literară, în procesul de construcţie-deconstrucţie a sensului (I. Plămădeală); pe contribuţia unor procedee retorico-stilistice (în speţă, introspecţia auctorială) la plăsmuirea şi redarea caracterului personajului romanesc (D. Cebotari); pe funcţia matriceal-stilistică şi matriceal-culturală a miturilor biblice în devenirea spirituală a omului, reflectată în textul dramatic al lui Horia Lovinescu (V. Donighevici); pe posibilităţile de recuperare şi mecanismele de reconfigurare a formulei canonice epopeice în literatura din epoca postmodernistă (L. Şimanschi); pe posibilităţile de replăsmuire a operei literare, pe redarea şi reconstituirea efectelor emotive, artistice, stilistice etc. ale acesteia din urmă, pe recuperarea resurselor lingvistice, în procesul de transpunere a ei dintr-o limbă în alta, dintr-o cultură în alta (D. Apetri).

Lucrarea va interesa, credem, un public ţintă destul de numeros şi variat ca interese: cercetători, studenţi, profesori, liceeni, traducători, ziarişti, politicieni etc., cu toţii aflaţi în căutarea unor chei pentru pătrunderea şi stăpânirea adevărurilor ştiinţifice…

dr. Veronica PĂCURARU

SILVIU BEREJAN – O PERSONALITATE FASCINANTĂ A ŞTIINŢEI ŞI CULTURII NAŢIONALE (1927-2007)

VERONICA PĂCURARU
Institutul de Filologie al AŞM

În loc de argument: *Cum timpul are calitatea de a se scurge, în perioada de pregătire pentru tipar a Actelor Colocviului Internaţional „Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan", organizat de Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei la 10-11 noiembrie 2011, un alt eveniment memorabil s-a produs: la 30 iulie 2012, s-au împlinit 85 de ani de la naşterea regretatului savant român, ocazie care ne-a motivat să evocăm, şi sub această formă, personalitatea sa distinsă şi fascinantă.*

Ceea ce copleşea cel mai mult şi făcea să te umpli de admiraţie, în personalitatea notabilului savant, era deschiderea lui totală spre cultura universală, respectul său deosebit pentru cultura franceză, în particular, iar influenţele benefice ale acesteia din urmă şi-au lăsat adânci amprente în întreaga-i personalitate.

În acest sens, Silviu Berejan poate fi considerat, fără rezerve, tipul de academician de sorginte franceză. Or, la o analiză retrospectivă a realizărilor sale academice, iese pregnant în evidenţă faptul că, la fiecare dintre etapele prodigioasei sale activităţi creatoare, savantul a migălit, cu o neţărmurită dăruire, la elaborarea unor lucrări magistrale care, conform concepţiei de Academie în varianta franceză, reprezintă scopul şi condiţia sine qua non ale existenţei unei atare instituţii ca for ştiinţific.

Apariţia la editurile din Chişinău a unor lucrări lexicografice de rezonanţă, în speţă, a dicţionarului explicativ al limbii şi a dicţionarului de omonime, opere de o certă valoare teoretică şi practică, pe larg recunoscute drept lucrări academice notorii, a fost posibilă doar graţie implicării active a distinsului savant, atât în calitate de generator de concepţie teoretică, cât şi de conducător al acestor lucrări naţionale de referinţă. Căci, perpetuând tradiţia lexicografică românească, mai ales concepţia teoretică iniţiată de Sextil Puşcariu, lingvistul Silviu Berejan, aflat pe post de manager ştiinţific al lucrărilor menţionate, a reuşit să imprime acestor dicţionare o pronunţată notă de originalitate, generând şi implementând o serie de concepte teoretice şi de principii inovatoare privind tratamentul lexicografic al cuvintelor limbii, în funcţie de apartenenţa lor la diferitele clase lexico-gramaticale. Aceste principii lexicografice directorii au fost expuse plenar atât în ampla şi consistenta *Prefaţă* la vol. II al DELM-ului (editat în 1985), cât şi în multiplele studii ştiinţifice, pe care reputatul savant

le-a publicat într-o serie de prestigioase reviste şi culegeri de specialitate, editate în ţară şi în străinătate.

Totodată, la fel ca şi marii săi predecesori, reprezentanţi iluştri ai tradiţiei lexicografice româneşti, academicianul Silviu Berejan a avut mereu în vizor completarea fişierului pentru un dicţionar explicativ al limbii de tip tezaur, propunând în acest sens o serie de principii şi de modalităţi de selectare şi de colectare a unor corpusuri lingvistice de o mare forţă ilustrativă, care să contribuie la eficientizarea activităţii de elaborare a bazei de date a dicţionarului şi să sporească valoarea lucrărilor lexicografice ce urmau a fi elaborate în baza lor.

Din păcate, în acele timpuri de tristă pomină, distinsul savant s-a văzut obligat (în particular, din motive socio-politice) nu doar să renoveze bazele conceptual-teoretice de elaborare a unui dicţionar explicativ general al limbii, pentru a descrie adecvat cuvintele din limbă, dar şi să lupte temerar, având ca scut autoritatea-i de lingvist-romanist notoriu, recunoscut în cercurile lingvistice de pe o arie geografică extinsă, pentru apărarea fiinţei limbii române în spaţiul dintre Prut şi Nistru, împotriva încercărilor demolatoare ale unor indivizi super-vigilenţi, care căutau, cu orice preţ, să excludă din registrul dicţionarului serii întregi de cuvinte care, la părerea lor, erau „prea româneşti”.

În alt sens, lexicografia practicată de către lingvistul Silviu Berejan a avut un puternic impact benefic şi asupra cunoaşterii şi studierii limbii materne de către vorbitorii nativi de limba română din acest areal lingvistic, întrucât ea a urmărit, nemijlocit, o serie de obiective didactice, printre care: reflectarea bogăţiei lexicale a limbii române, cu toate varietăţile ei funcţional-stilistice; descrierea optimală a conţinutului semantic al unităţilor lexicale, prin intermediul unor definiţii lexicografice analitice congruente (pe care distinsul savant-lexicograf le-a elaborat el însuşi, cu multă meticulozitate, adecvându-le conţinutului semantic şi particularităţilor funcţional-stilistice ale unităţilor de vocabular ale limbii); precizarea contextului situaţional-discursiv potenţial de utilizare a cuvintelor limbii etc., toate acestea urmărind cel puţin două scopuri iniţiatice, dintre care unul – comunicativ, de facilitare a inter-comprehensiunii locutorilor în procesul de comunicare verbală, şi altul – didactic propriu-zis, de contribuţie a dicţionarului la învăţarea limbii, prin punerea în lumină a subtilităţilor funcţional-semantice ale unităţilor de vocabular descrise şi prin reflectarea normelor prospective (de natură semantică, sintactică, stilistică, uzuală, etc.) privind utilizarea în discurs a cuvintelor limbii.

Fiind un Profesor de vocaţie, de ţinută clasică, ilustrul şi nobilul savant Silviu Berejan a manifestat o grijă permanentă pentru formarea unor noi generaţii de lingvişti calificaţi, în special, în domeniile limbii române şi al limbilor romanice, fondând şi dezvoltând în acest scop o şcoală lingvistică inconfundabilă, bine profilată şi uşor identificabilă, care reprezintă un arbore puternic, cu o tulpină robustă şi cu ramificaţii multiple, şi care întruneşte discipoli numeroşi, aparţinând deja la mai multe generaţii de cercetători ce au beneficiat în căutările lor de epistemele unei teorii lingvistice originale, susţinute şi promovate de către savantul Silviu Berejan. Esenţa acestei teorii a fost expusă, prioritar,

în monografia „*Echivalenţa semantică a unităţilor lexicale*” (*Семантическая эквивалентность лексических единиц*), o lucrare fundamentală de semantică lexicală, publicată la Chişinău în 1973. Excluzând din start alte eventuale comentarii, subliniem doar faptul că publicarea ei în limba rusă nu a făcut decât să favorizeze, la acel timp, accesul la ea al unui larg public interesat, şi să contribuie la diseminarea, pe o arie cât mai extinsă, a conceptelor teoretice ale autorului, care poartă marca unei gândiri lingvistice detaşat inovatoare. Or, fiind un veritabil tratat de semantică funcţională, lucrarea în cauză reflectă un mod inedit de abordare pluridimensională a semantismului unităţilor lexicale, în baza diferitor relaţii pe care cuvintele le pot stabili între ele, iar pentru identificarea acestor relaţii, în tratat sunt avansate o serie de criterii edificatoare, care permit totodată stabilirea particularităţilor de funcţionare a unităţilor lexicale la fiecare dintre cele două paliere ale limbajului verbal - în limbă şi în discurs. Având o valoare perenă, această operă remarcabilă a lingvistului Silviu Berejan, la fel ca şi *Poetica* lui Aristotel, rămâne a fi un tratat ştiinţific a cărui importanţă se certifică şi sporeşte în timp. Cu o generozitate incomensurabilă, respectabilul şi mult apreciatul Profesor a împărtăşit discipolilor şi colegilor săi de breaslă roadele eforturilor sale continue de cunoaştere.

Cea mai mare parte din principiile teoriei relaţiilor semantice expuse în acest tratat au constituit fundamentul teoretic al unei concepţii particulare de dicţionar monolingv explicativ, pe care distinsul lingvist a elaborat-o cu meticulozitate, urmărind îndeaproape şi modul de transpunere a ei în practică. Prin acestea, notabilul lingvist a parcurs o cale cu totul particulară, pe traseul dintre Lexicografie şi Dicţionarică, cele două discipline convergente care au contribuit, fiecare în parte, dar cu totul diferit, la elaborarea unor dicţionare de tip nou. Astfel, în timp ce Dicţionarica s-a impus, în publicaţiile savantului, ca o disciplină teoretică nouă privind instrumentarul lexicografic, al cărei scop nemijlocit este crearea unui produs final – dicţionarul, ca instrument de comunicare verbală, destinat unui public larg de consumatori, Lexicografia a căpătat, în lucrările lui Silviu Berejan, o perspectivă nouă – cea de disciplină teoretică ce generează diverse concepte şi principii de optimizare a descrierii cuvintelor limbii în dicţionare. Analizând activitatea şi creaţia lui Silviu Berejan din perioada de după anii 70 ai secolului trecut, ne convingem tot mai mult că el a făcut o distincţie netă între cele două domenii de referinţă, delimitându-le cu rigurozitate şi aducându-şi, în egală măsură, contribuţia inestimabilă la dezvoltarea în arealul nostru lingvistic a fiecăruia dintre ele. În acelaşi timp, prin studiile şi exegezele sale asupra activităţii lexicografice şi a produselor acesteia, Silviu Berejan a făcut ca disciplina Lexicografie să capete, la noi, o dimensiune nouă, cea metalexicografică, care constă în sintetizarea şi evaluarea rezultatelor practicii lexicografice.

Un capitol aparte al activităţii de o viaţă a savantului lingvist Silviu Berejan îl reprezintă militarea lui constantă, sub diverse forme, pentru afirmarea plenară a limbii române şi a veşmântului ei firesc – alfabetul latin, în spaţiul dintre Prut şi Nistru. În lupta sacră de renaştere naţională, academicianul Silviu Berejan, cu autoritatea-i ştiinţifică, a avut un rol primordial şi un

cuvânt greu de spus, în special, în promovarea adevărurilor ştiinţifice, el contribuind nemijlocit la elaborarea şi implementarea actelor legislative care au reglementat procesele lingvistice din societate, manifestând un patriotism adevărat, o poziţie civică activă.

Cu trecerea timpului, ne convingem tot mai mult că, prin întreaga-i activitate ştiinţifică şi socială, regretatul savant Silviu Berejan a avut o contribuţie inegalabilă la prosperarea culturii şi a spiritualităţii noastre. Memoria celor care au avut privilegiul de a-l cunoaşte nemijlocit păstrează vii constantele de profunzime – dimensiuni pertinente ale personalităţii sale – Intelectualul desăvârşit, Lingvistul notoriu, Profesorul nobil şi generos, Academicianul distins, iar Actele acestui Colocviu demonstrează, o dată în plus, viabilitatea teoriei sale lingvistice şi deschiderile pe care ea le oferă numeroşilor cercetători ştiinţifici din multiple domenii de referinţă ale lingvisticii şi filologiei naţionale.

VALORIFICAREA PARADOXURILOR ÎN TITLURILE DIN PRESA ACTUALĂ

LIUBA AGAPI
Institutul de Filologie al AŞM

Manualele de jurnalism, când oferă repere pentru alegerea unui titlu potrivit articolului de presă, **evidenţiază calitatea de a informa şi cea de a capta atenţia pe care trebuie să le aibă acesta.** Intenţia de a trezi interesul cititorului şi de a concura în acest sens cu graba, plictiseala sau suprasolicitarea de care este cuprins potenţialul cititor, îi determină, de cele mai multe ori, pe publicişti să furnizeze elemente noi, să producă surprize, să fie, inventivi şi creativi. Şi cum noutatea nu apare totdeauna în idei sau în informaţii – puţine sau repetitive, în sfera vieţii cotidiene –, căutarea ineditului se transferă adesea asupra limbajului, după cum observă şi cercetătoarea Rodica Zafiu în *Diversitatea stilistică în româna actuală*. Lingvista identifică în acest context câteva căi pe care se mizează în titlurile din presa actuală: neologismul şocant, jocul de cuvinte, invenţiile lexicale, elementele din limbajul popular, familiar, argotic, chiasmul, rimele, titlurile incomplete, presupoziţiile.

Acest şir, observăm noi, îl pot completa şi paradoxurile valorificate în titlurile din presa curentă. Paradoxurile sunt de fapt expresia lumii pline de contradicţii în care trăim astăzi şi care se manifestă atât de frecvent, încât ajungem să ne obişnuim cu unele dintre ele şi nici nu le mai percepem drept „atentate" la logica şi la mersul firesc al lucrurilor (în calitate de argument ne-ar putea servi cele surprinse în poemul *Paradoxul zilelor noastre* de Octavian Paler).

Termenul de origine greacă *paradox* (*para* = contra, *doxa* = opinie) a circulat tot timpul şi circulă şi astăzi cu semnificaţia corespunzătoare etimologiei sale: „ceea ce este contrar opiniei general admise" [1, p. 253]. Nuanţări ale definiţiei au oferit de-a lungul timpului mai mulţi logicieni, filosofi sau filologi. Ne vom opri totuşi la viziunile ce se axează pe accepţia termenului din perspectiva expresivităţii limbajului, altfel spus, vom examina paradoxurile logice ce se disting de paradoxurile logicii (paradoxurile logicii fiind definite în sensul situaţiilor contradictorii ivite prin configurarea teoriilor logice, iar paradoxurile logice, aparţinând limbajului, derivă din posibilitatea asertării unor propoziţii susceptibile de a primi, concomitent cele două valori de adevăr: adevărat şi fals) [2, p. 9]. Din acest punct de vedere, paradoxul constă într-o concomitenţă a contrariilor şi devine de cele mai multe ori şi un bun al literaturii moderne, întrucât, aşa cum afirmă Eugen Simion: „umbra paradoxului este fertilă pentru literatură, iar toate acele texte care au înflorit în preajma marilor enigme ale logicii încântă spiritul nostru" [3, p. 267]. Ca sursă

de expresivitate pentru limbaj, virtuţile paradoxului sunt recunoscute şi completate şi de alţi cercetători: este „un artificiu de limbaj prin care ideile şi cuvintele care sunt în mod obişnuit opuse şi în contradicţie unele faţă de altele, sunt reunite şi combinate în aşa fel încât, deşi par a se respinge şi a se exclude reciproc, ele uimesc prin cel mai surprinzător acord, generând cel mai adevărat, cel mai profund, cel mai intens înţeles" [4, p. 91] sau „frumuseţea expresiilor paradoxale constă în justeţea ideilor care apropie ideile contrare. Fără această justeţe n-am avea decât o stranie şi monstruoasa împerechere de cuvinte nepotrivite, golite de sens sau în contra-sens" [2, p. 225]. Cât priveşte statutul, locul paradoxului în universul de figuri artistice, caracterul de „antiteză generalizată şi maximalizată ne permit să-l calificăm drept *figură macrostructurală*" [5, p. 864]. Prin proprietatea lui de a modifica valoarea logică a frazei fără a fi supus restricţiilor lingvistice, paradoxul se înscrie în domeniul *metalogismelor* (figurilor de gândire), care pot modifica viziunea noastră asupra lucrurilor, dar nu afectează lexicul.

Toate aceste trăsături şi calităţi pot fi urmărite în mod special în creaţia poeţilor moderni, paradoxali în structură şi viziune, aceştia fiind sensibili la paradoxurile existenţei şi la proza vieţii, or, paradoxurile literaturii sunt, de fapt, paradoxurile vieţii. La etapa actuală, se pare că poezia a devenit chiar mediul firesc al paradoxurilor, fapt reflectat în unele dintre titluri: *Săraca ţară bogată*, *Iarna fără ninsori*, *Cântec fără cuvinte*, *Tăceri asurzitoare*, *Zeii sclavi*, *Corăbieri pe uscat*, *Profetul mut*, *Rănit de iubire*, *Tristeţea sărbătorilor*, *Elegia tristeţii de prea multă iubire*. Fenomenul gândirii paradoxale are însă o tradiţie mult mai veche la români, drept dovadă servind creaţiile paremiologice pline de profunzime, care aparţin înţelepciunii populare: *au mâncat părinţii aguridă*, *şi şi-au sterpezit copiii dinţii*; *nu toţi cei care latră sunt câini*, *şi nici toţi cei care vorbesc*, *oameni*; *leneşul mai mult aleargă*; *face haz de necaz*; *prinde orbul*, *scoate-i ochii*; *scump la tărâţe şi ieftin la mălai*; *zece deştepţi nu pot să dezlege ce a legat un prost*; *unde dai şi unde crapă*;*buturuga mică răstoarnă carul mare*; *de bani se plâng toţi*, *dar de minte niciunul*; *nu-i frumos ce e frumos*, *e frumos ce-mi place mie*; *cine dă*, *lui îşi dă*; *nu vede pădurea din cauza copacilor*; *cine sapă groapa altuia*, *cade singur în ea*; *duce apa cu ciurul*; *cu un ochi râde şi cu altul plânge*; *râde cioara de cioroi că sunt negri amândoi*.

Respectând o schemă asemănătoare a paradoxurilor sus-enunţate, „urmaşele" lor, care se pot observa în titlurile din presa actuală, scot în evidenţă creativitatea autorului, dar trădează şi intenţiile, efectele urmărite de acesta. Vom argumenta faptul prin exemple selectate din diferite ziare, şi vom urmări astfel tehnicile de construcţie a titlurilor-paradox.

O serie de paradoxuri îşi află resortul **în parafrazarea proverbelor, expresiilor sau a unor citate consacrate**: *Nistrul apă nu se face* (*Jurnal de Chişinău*, 23 august 2011) –titlul unui articol despre dificultăţile de trecere prin vămile transnistrene, ororile războiului de pe Nistru şi consecinţele lui pentru populaţie. Expresivitatea aici emană din două perspective (chiar dacă, poate, autorul nu a urmărit acest lucru): din faptul că Nistrul, deşi o apă, este,

în mod paradoxal, mai degrabă un fel de „zid”; iar aluzia la proverbul original sugerează că, indiferent de ce se întâmplă din punct de vedere politic, sângele apă nu se face, cei din dreapta şi din stânga Nistrului sunt acelaşi popor, acelaşi stat. Un alt exemplu de parafrazare care generează un titlu paradoxal traduce o realitate paradoxală: *Sărbătorile au trecut*, *să înceapă sărbătorile!* (*Adevărul*, 5 ianuarie 2011) – titlul unui articol despre venirea turiştilor la odihnă în munţii României, de Crăciunul pe rit vechi, în momentul când cei care au sărbătorit pe stil nou pleacă acasă (fiind vorba, în esenţă, de aceleaşi sărbători care au trecut şi care totuşi abia încep).

Frecvente sunt şi paradoxurile ce nasc **din ciocnirea dintre două propoziţii sau două perspective asupra realităţii, cu un efect şocant, contradictoriu.** De exemplu, un articol ce prezintă o statistică a divorţurilor la noi se intitulează *Ne căsătorim ca să divorţăm* (*Ziarul de Gardă*, 10 februarie, 2011). Titlul sintetizează, în subtext, concluzia studiului, conform căreia rata divorţurilor e mare. Dar la un prim contact cu titlul, fără a cunoaşte conţinutul articolului, conjuncţia finală compusă *ca să* ne „păcăleşte”, sugerând că o căsătorie are drept scop divorţul, şi astfel se conturează paradoxul formal. Dar ne dăm bine seama de logica lui explicată din datele statistice – adică, în prezent, devine aproape o normă ca o căsătorie să se încheie cu un divorţ. Într-un alt titlu, *Cu dor de URSS*, *visând la Europa* (*Adevărul*, 24 august 2011), în care se face referire la bătrânii care tânjesc după vremuri apuse, în timp ce nepoţii lor se gândesc cu speranţă la viitorul în Uniunea Europeană, observăm opoziţia opţiunilor a două tabere şi condensarea lor într-o singură formulă, cu efect paradoxal.

În alte cazuri, **unor noţiuni li se atribuie caracteristici care, prin definiţie, le sunt incompatibile şi, în mod firesc, se exclud reciproc.** Drept argument servesc titlurile de tipul: *Sănătatea care ne îmbolnăveşte* (*Dilema*, 2-7 iunie 2011), un articol despre carenţele din sistemul medical; *Însetaţii care mor de foame* (*Ziarul de Gardă,* 11 august 2011) – articol despre pacienţii care fac hemodializă şi nu au voie să bea prea mult, dar îndură şi foame, din cauza cheltuielilor prea mari ce trebuie să le suporte pentru tratament. Dacă în primul exemplu putem să presupunem, de la prima lectură, o figură de stil ce cuprinde şi metonimia *sănătate = sistemul de sănătate*, *spitalele etc*., atunci al doilea exemplu nu face decât să traducă o realitate paradoxală, cu termenii spuşi direct (iar expresia *a muri de foame* adaugă dramatism). Acelaşi model de construcţie îl urmează şi titlul *Sărbătorile ce ne despart* (*Jurnal de Chişinău*, 2 septembrie 2011). Deşi suntem obişnuiţi să credem că sărbătorile ne apropie, textul demonstrează contrariul, referindu-se la discuţiile, disputele referitoare la Ziua Independenţei şi la cele legate de denumirea sărbătorii Limba Noastră cea Română. Cu referire la problemele identitare, este invocat şi articolul cu titlul *Poporul cu limbă fără nume* (*Ziarul de Gardă* 18 august 2011), paradoxul fiind aici, de asemenea, echivalentul situaţiei reale paradoxale pe care o descrie. Elocvent este şi titlul *Corupţie fără corupţi* (*Ziarul de Gardă*,

24 februarie, 2011) – în el fiind vorba despre camuflarea unor cazuri de corupţie şi despre nedeconspirarea intenţionată a vinovaţilor.

Alăturarea contrariilor, antitezelor într-un context paradoxal o găsim şi în exemplele: *Paradis fiscal în sărăcie* (*Ziarul de Gardă*, 24 septembrie, 2009) – vorba fiind despre scutirea de impozite a două categorii de cetăţeni; *Viaţa-i glumă serioasă* (*Jurnal de Chişinău*, 16 august 2011), în ultimul caz atestăm chiar un oximoron integrat în paradox.

Unele titluri se inspiră din paradoxurile aparente, apărute **în baza alegoriilor din fabule,** dar în articol masca personajelor este scoasă, şi se relevă personajele reale: *Dosarul elefantului acoperit de furnică* (*Ziarul de Gardă*, 1 octombrie, 2009) – despre o cauză penală cu afaceri murdare, în care au fost implicaţi mai mulţi înalţi demnitari, dar în care numele unora nu figurează în dosar; *Lupii în piele de oaie* (*Jurnal de Chişinău*, 2 septembrie 2011) – despre vizita la Chişinău a patriarhului Kiril, aluzie la aparenţele înşelătoare şi ipocrizie.

Cu un efect ironizant, dar şi critic, revoltător, identificăm următoarele titluri paradoxale: *Procesul de ieftinire a medicamentelor s-a soldat cu… scumpiri* (*Timpul*, 4 martie 2011) – după elaborarea *Catalogului naţional de preţuri* şi promisiunile oficialilor, medicamentele în farmacii totuşi continuă să se scumpească; un alt exemplu: *La Drochia*, *morţii au stat în rând după ajutoare sociale* (*Jurnal de Chişinău*, 11 februarie, 2011) – banii destinaţi unor bolnavi erau alocaţi, conform unor liste, unor persoane decedate. În aceste cazuri, paradoxul se regăseşte în **aserţiuni inacceptabile, prin raportarea la sensul comun**, dar care îşi găsesc dezlegarea logică în contextul articolului.

Evidenţiem şi **paradoxul ce decurge din valorificarea polisemiei cuvintelor**: *Străini peste hotare*, *străini şi la ei acasă* (*Adevărul*, 24 august, 2011) - un articol despre emigranţii care nu se simt bine în statele în care s-au stabilit, dar nici acasă nu-şi găsesc un rost, din cauza problemelor financiare şi a lipsei unui loc de muncă. Cuvântul reluat, *străini*, în a doua parte a titlului, comportă alte nuanţe de sens decât în prima parte, în aceasta constând, de fapt, cheia dezlegării paradoxului.

În afară de exemplele de mai sus, mai consemnăm şi paradoxurile care compar din **expresiile figurate interpretate în sens propriu, din formulele întoarse pe dos, suprapunerea previzibilului şi a imprevizibilului, transformările semantice, comparaţiile contrariante** etc.

Deşi cea mai largă gamă de modalităţi de expresie a paradoxului poate fi valorificată în textele artistice, când e vorba de textul publicistic, limitele şi căile de formare a paradoxurilor sunt impuse, de cele mai multe ori, de realitatea fenomenului care se intenţionează a fi scos în evidenţă încă din titlu. De obicei, astfel de titluri, paradoxale, nu condensează şi calitatea informativă, întrucât paradoxul din titlu este dezlegat şi poate fi dezambiguizat de cititor, doar în urma lecturii articolului. Cu toate acestea, titlurile-paradox au calitatea de a surprinde, de a intriga sau de a şoca, de a capta nişte subtilităţi, câştigând astfel şi o notă de originalitate. Uneori, paradoxurile traduc intenţia autorului de a ironiza,

de a critica, de a trezi anumite emoţii, atitudini. Şi nu în ultimă instanţă, o astfel de alegere pentru un titlu din presă confirmă un principiu paradoxist, enunţat de Florin Smarandache, şi care e valabil, mai cu seamă, în lumea modernă: „Într-o societate paradoxală nu poţi fi decât paradoxal.”

Referinţe bibliografice

1. A. Lalande. *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*. Paris, Félix Alcan, 1932.

2. C. Vlad. *Textul aisberg*. Cluj, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2002.

3. E. Simion. *Sfidarea retoricii*. Bucureşti, Cartea Românească, 1985.

4. I. Petraş. *Figuri de stil*. *Mic dicţionar-antalogie*. Bucureşti, Demiurg, 1992.

5. M. Aquien, G. Molinié. *Dictionnaire de Rhétorique et de poétique*. Paris, Librairie Générale Française, 1999.

6. S. Marcus. *Paradoxul*. Bucureşti, Albatros, 1984.

INADAPTATUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ: EVOLUŢIA FORMELOR DE MANIFESTARE

GALINA ANIŢOI
Institutul de Filologie al AŞM

Tipul inadaptatului în literatura română continuă tradiţia personajului romantic, ambii dovedindu-se, prin structura lor psihologică interioară, nişte înstrăinaţi de societatea în care-şi trăiesc existenţa. Romanticii, spirite nonconformiste în raport cu realitatea timpului în care trăiau, firi visătoare, însetate de frumos şi plini de aspiraţii nobile, îşi găsesc refugiu prin evadarea într-o lume a lor, proprie, incompatibilă cu lumea burgheză, după ei, crudă şi pragmatică.

Spre deosebire de literaturile europene, Romantismul românesc s-a structurat mult mai târziu, abia în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, ceea ce nu înseamnă că este şi întârziat. Fiind legat de mişcarea de eliberare naţională în plin avânt, romantismul la noi nu a avut un „caracter de revoluţie literară" [1, p.49]. El este reprezentat de o intelectualitate „angajată într-o luptă de emancipare naţională" [2, p.114], care, în perioada prerevoluţionară, deşi denunţând tragismul vieţii, conştientizează rostul existenţei umane şi crede în „posibilitatea de înlăturare a răului" [2, p.114]. În contextul unei asemenea realităţi despre o tematică a inadaptabilităţii în literatura noastră încă nu se poate vorbi, deşi anumite semne de înstrăinare sufletească se fac vizibile în lucrările unor scriitori ai timpului respectiv. Dar aspiraţiile nobile ale intelectualităţii române nu s-au realizat, certitudinile li s-au spulberat odată cu înfrângerea revoluţiei, de unde şi valul de pesimism social, care a covârşit întreg spiritul public. Romantismul postpaşoptist, deziluzionat de eşuarea încercărilor revoluţionare, vădeşte un profund sentiment de nemulţumire faţă de modul de viaţă al societăţii contemporane. Primele simptome de înstrăinare de lume a personajului romantic se manifestă atât în dezaprobarea parvenirii sociale, cât şi a strivirii individului de către noul mecanism social, care pătrunde cu insistenţă şi în societatea românească. Dezamăgirea, frustrarea, pesimismul, scepticismul, singularizarea, îndoiala, conştiinţa neantului universal, setea de absolut etc. devin stările dominante caracteristice personajului literar romantic din această perioadă. Renegând din capul locului realitatea obiectivă care se impune, în pofida dezideratelor sale şi independent de voinţa lui, şi fără să poată oferi soluţii practice pentru starea de lucruri existentă, romanticul va adopta – tacit, dar ostentativ şi cu obstinaţie - un nonconformism iremediabil şi, în plan ideatic, se va detaşa de lumea care îi repugnă. Astfel, în persoana romanticului avem un înstrăinat învederat, manifestând certe şi evidente simptome ale unei naturi problematice tocmai prin neputinţa de aderare la societatea care îi este

contemporană. Un asemenea tip de personaj se va cristaliza în literatură ulterior, fapt ce ne permite să subscriem afirmaţiei lui Alfred Heinrich: „(…) romanticul este primul personaj tipologic care formulează într-un mod clar şi distinct trăsăturile inadaptabilităţii" [2, p. 25].

Inadaptatul de factură romantică este un dezamăgit şi un însingurat, aşa cum apare mai pregnant în proza lui M. Eminescu. Şi Toma Nour, şi Dionis întruchipează contradicţia dintre setea de absolut, tendinţa spre un ideal ce nu poate fi atins în condiţii terestre şi lumea înstrăinată care îl îndepărtează permanent de acţiune. Inadaptarea eminesciană este tipul de inadaptare „filosofic-ontologică" [2, p.38], deoarece personajele sale sunt antrenate în descifrarea sensului condiţiei umane. Chinuiţi de neputinţa de a-şi realiza idealurile în limitele unei epoci dominate de pragmatism şi platitudine, de nedorinţa şi incapacitatea acesteia de a discerne adevăratele valori, eroii eminescieni evadează în vis, şi anume în imensitatea universului, învingând timpul şi spaţiul printr-o exacerbare transcedentală a propriului eu.

Toma Nour şi Dionis sunt, ambii, nişte inadaptabili de factură superioară, nişte inadaptabili „metafizici", cum consideră Eugen Simion, care nu pot să se integreze unei civilizaţii, după ei „pozitivistă". De fapt, personajele în cauză, ca şi creatorul lor, nu pot înţelege această civilizaţie şi, respectiv, nu o acceptă. Ei sunt chinuiţi de neputinţa de a-şi realiza idealurile în limita unei epoci pe care aceştia o percepeau doar dominată de meschinărie şi mediocritate, de degradarea valorilor, de prejudecăţi şi inerţie.

Ulterior, odată cu dezvoltarea capitalismului şi, respectiv a clasei burgheze, tipul inadaptatului în literatura română capătă contururi tot mai desluşite. Din sensibilitatea excesivă a inadaptatului eminescian, cum şi era firesc să se întâmple, dat fiind impactul pe care l-a avut ideologia lui Mihai Eminescu asupra spiritului public, îşi alimentează structura sufletească eroii lui Barbu Ştefănescu Delavrancea, care, oscilând între revoltă şi neputinţă, sunt nişte învinşi.

Inadaptatul din nuvelele *Liniştea*, *Bursierul*, *Irinel*, *Paraziţii* etc. este o fiinţă de o rară curăţenie morală, un timid care speră să înfrângă rutina vieţii, să înlăture nedreptatea, dar care nu se poate detaşa de „starea de apatie" [3, p.139]. Tocmai această apatie, consemnată de Al. Săndulescu, constituie, în opinia noastră, trăsătura caracterologică definitorie a învinsului delavrancian, deosebindu-l de celelalte personaje din seria tipologică la care ne referim. Delavrancea prefigurează tipul intelectualului inadaptat, ale cărui resorturi sunt zdrobite de o realitate care nu-l înţelege şi în care este predestinat sărăciei şi mizeriei.

Acest tip de inadaptat continuă în creaţia lui Alexandru Vlahuţă, Ioan-Alexandru Brătescu-Voineşti, Mihail Sadoveanu, dar, subliniem în mod deosebit, acesta, spre deosebire de inadaptatul lui Eminescu, nu se înscrie în categoria tipului superior de inadaptabil, rămânând a fi doar „un învins sentimental angrenat într-un conflict fatal cu realitatea" (A. Heinrich). Eroul lui Vlahuţă, Dan – din romanul cu acelaşi nume – este strivit de societatea în care, din anumite motive, nu se poate integra. Inadaptarea lui Dan rezidă mai

cu seamă în timiditatea şi sensibilitatea lui excesivă care, de fapt, constituie o piedică în lupta pentru existenţă, scoţând la iveală o pregătire psihologică slabă pentru viaţă. Radu Munteanu, protagonistul nuvelei *Din durerile lumii*, tânăr intelectual, poet, cinstit, foarte sensibil, impresionabil, descendent din pătura ţărănimii, venit în oraş la studii, unde este supus mereu vitregiilor, nicidecum nu se poate acomoda mediului social modern din capitală. Remarcăm şi la Alexandru Vlahuţă preponderenţa factorului social în tratarea fenomenului de inadaptare.

Romantici întârziaţi şi senzitivi sunt şi eroii inadaptabili ai lui Ioan-Alexandru Brătescu-Voineşti. În plan evolutiv, nu remarcăm notabile diferenţe între ei şi restul inadaptaţilor la care ne-am referit până acum. Atâta doar că, pe lângă intelectualul inadaptat şi copilul inadaptat, identificăm la Brătescu-Voineşti şi un inadaptat reprezentant al unei alte clase sociale, cea a micii boierimi. Pană Trăsnea (*Pană Trăsnea Sfântul*) şi Costache Udrescu (*Neamul Udreştilor*) se deosebesc în anumite privinţe de inadaptaţii Andrei Rizescu (*În lumea dreptăţii*) şi Niculăiţă Minciună (*Niculăiţă Minciună*). Primii – boieri cinstiţi şi păstrători de datini – reprezintă o clasă socială care, prin forţa noilor circumstanţe social-istorice, este pe cale de dispariţie şi, firește, aceştia nu vor şi nici nu se pot adapta unei realităţi care, practic, exclude modul lor de viaţă.

Andrei Rizescu şi Niculăiţă Minciună sunt învinşi, psihologiceşte, de mediul social care le „respinge" calităţile deosebite, mult mai distincte, faţă de semenii lor. Prin aceştia, de fapt, Brătescu-Voineşti insistă asupra ideii că „însuşirile alese şi virtuţile pot fi o cauză a nefericirii într-o societate în care defectele morale constituie premise ale succesului" [2, p.127].

Problematica inadaptabilităţii nu-l lasă indiferent nici pe Mihail Sadoveanu, ai cărui eroi au trăsături similare cu personajele lui Vlahuţă şi Brătescu-Voineşti. Şi inadaptatul sadovenian este cel de la răspântie de veacuri, care, în virtutea unui soi de inerţie interioară, dar şi a unei doze de romantism desuet, nu se poate acomoda la realitatea nou-creată, pe care, de fapt, nici nu o cunoaşte suficient. Protagoniştii lucrărilor (nuvele şi romane) *Floare ofilită*, *Însemnările lui Neculai Manea*, *Haia Sanis*, *Balta liniştii*, *Duduia Margareta*, *Apa morţilor*, *Oameni din lună*, *Locul unde nu s-a întâmplat nimic*, *Cazul Eugeniţei Costea*, *Venea o moară pe Siret*, în marea lor majoritate, se înstrăinează de mediul lor din cauza nostalgiei ce o nutresc pentru o viaţă idilică, liniştită şi, ca rezultat, sunt striviţi, neobservat, de cotidian sau se resemnează cu starea de lucruri existentă, renunţând la orice formă de protest. Tema divorţului dintre individ şi societate vizează o tipologie sadoveniană, spre deosebire de ceilalţi scriitori preocupaţi de fenomenul inadaptării, foarte variată: fete şi femei, intelectuali, boieri.

Inadaptabilitatea, cu formele sale de manifestare, *dezrădăcinarea* şi *înstrăinarea*, predomină – ca punct de atracţie tematică – şi în creaţia lui Cezar Petrescu.

Autorul a fost preocupat în mod deosebit de soarta intelectualului în societatea capitalistă, de „drama omului cu carte care, nu-şi mai poate afla echilibrul, pierzându-şi reazemul interior" [4, p. 211]. Un dezrădăcinat este

Radu Comşa, protagonistul romanului *Întunecare*, intelectual onest, inteligent, de obârşie rurală, care doreşte cu tot dinadinsul să se afirme în lumea succesului social, dar declanşarea războiului îi schimbă radical destinul. Evoluţia sa ulterioară îi revelează, lui însuşi în primul rând, faptul că este un înstrăinat de mediul în care a vrut să se realizeze, acest sentiment fiind intensificat şi de cicatricea de pe obraz. El se află în ipostaza neliniştitului care meditează profund asupra rostului existenţei, asupra locului propriu în lume, a neliniştitului care caută un sens vieţii, întâi, în dragoste, apoi în eroismul combatantului pe front, iar, în final, în lupta politică, fără a găsi, însă, vreo limpezire. Simţindu-se inutil, străin de toată lumea, chiar şi de mediul său originar, Radu Comşa se autonimiceşte, moartea fiind o unică modalitate de protest împotriva unei societăţi care îl respinge Zbuciumul eroului cezarpetrescian este zbuciumul unei lumi condamnate şi iremediabil înfrânte. Constatarea dată ne permite să susţinem că Radu Comşa prefigurează categoria inadaptatului superior care va excela, ulterior, în creaţia lui Camil Petrescu.

Impresionant ca personaj inadaptabil este şi Zaharia Duhu, protagonistul dipticului romanesc *Aurul negru* de Cezar Petrescu. Dilogia abordează problematica distrugerii patriarhalităţii prin pătrunderea capitalismului, autohton şi străin, şi a industrializării în mediul rural românesc, în special, în ţinuturile bogate în petrol, iar personajul în cauză ilustrează categoria ţăranului inadaptat.

Spectacolul uman al istoriei, în continuă schimbare, provoacă, implicit, şi metamorfozarea romanului. Intrat în circuitul universal, romanul românesc caută să se racordeze la căutările şi tendinţele moderne ale epocii. Necesităţii unui personaj care să întruchipeze o viziune problematizatoare asupra vieţii, simţită, tot mai acut, pe măsura evoluţiei prozei româneşti, i-a răspuns Camil Petrescu. Personajul operei sale este intelectualul, dar cel înfăţişând, în exclusivitate, tipul omului superior, capabil de idealuri înalte, aspirând la adevăruri absolute şi, prin urmare, natură problematică, inadaptabilă. Singularizaţi printr-o structură psihologică complicată, dar şi fină, totodată, inadaptaţii camilpetrescieni sunt nişte reflexivi, nişte lucizi care analizează şi problematizează totul şi la care dramele se consumă în planul conştiinţei.

Şi George D. Ladima (*Patul lui Procust*), şi Ştefan Gheorghidiu (*Ultima noapte de dragoste*…) sunt fiinţe cu o înaltă conştiinţă morală şi capabile de cunoaştere autentică. Inadaptabili de factură superioară, ei stau sub însemnul contradicţiei insolubile între ideal şi viaţă. Refuzând realitatea imediată, alcătuită, după ei, doar din idei preconcepute, prejudecăţi, tipare, tradiţii desuete, convenţionalism, ipocrizie, platitudine etc., aceşti eroi şi-o înlocuiesc printr-o construcţie mentală, nutrind idealuri supreme, trăind, mai mult, în iluzie, ca o posibilitate de salvare de lumea comună, la care refuză să adere. Conflictul nu poate fi soluţionat de niciunul dintre aceste personaje, deoarece posibilitatea de detaşare de realitatea care-i obsedează nu există în mod practic. Personajele camilpetresciene suferă eşecul confruntării cu realitatea obiectivă, imediată, constituind în cadrul tipologiei inadaptabilităţii din proza românească o varietate de alienaţi superiori.

Referinţe bibliografice

1. Henri Zalis. *Romantismul românesc*. *Eseu despre vârstele anterioare ale curentului*. Bucureşti, E.P.L, 1968.

2. Alfred Heinrich. *Peregrinările căutătorului de ideal*. *Inadaptare şi alienare în literatură*. Timişoara, Editura Facla, 1984.

3. Al. Săndulescu. *Delavrancea*. Bucureşti, Albatros, 1970.

4. Mihai Gafiţa. *Cezar Petrescu*. Bucureşti, E.P.L., 1963.

IGOR CREŢU: CREATIVITATE ÎN REPLĂSMUIREA POEZIEI ESENIENE

DUMITRU APETRI
Institutul de Filologie al AŞM

Igor Creţu este scriitorul care „împărtăşeşte […]. credinţa că arta traducerii trebuie să se bazeze pe inspiraţie, temeinicia construcţiei şi frumuseţe, ca şi arta în genere” [1, p. 8]. În *Dicţionarul scriitorilor români din Basarabia* (ediţia a II-a, Chişinău, 2010) protagonistul comunicări noastre este calificat ca traducător şi poet. Se ştie: dânsul a debutat cu versuri în anii de liceu, însă a renunţat la poezie în favoarea tălmăcirilor, dându-ne variante româneşti de un înalt nivel artistic. În dicţionarul nominalizat, se mai spune: eforturile sale s-au constituit în circa 60 de volume din literatura universală.

Într-adevăr, roadele activităţii acestui scriitor sunt impresionante. A replăsmuit în limba română scrieri ale prozatorilor L. Tolstoi, A. Cehov, A. de Saint-Exupéry, P. Bajov, M. Gorki, M. Şolohov, O. Vişnea şi alţii, opere poetice semnate de W. Shakespeare, G. Byron, Ş. Rustaveli (poemul *Voinicul în piele de tigru* a cunoscut cinci ediţii), R. Burns, Ch. Baudelaire, S. Petöfi, A. Puşkin, N. Nekrasov, Vl. Maiakovski, M. Bajan şi Al. Tvardovski. A efectuat şi replăsmuiri din cântece vechi ruseşti, inclusiv de ale cazacilor, din lirica ucraineana, folclorul african, din poezia populară a găgăuzilor. A tradus, de asemenea, *Biblia pentru copii*, în colaborare cu teologul şi poetul Nicolae Doru.

Colosala sa activitate rodnică de recreare în româneşte a multiple şi valoroase opere literare a fost preţuită la modul cuvenit. La începutul anilor ’70, i s-a acordat Premiul de Stat al Moldovei în domeniul literaturi şi artei, pe la mijlocul anilor ’80 el s-a învrednicit de titlul „Maestru Emerit în artă”, iar în ani ’90 beneficiază de Medalia „M. Eminescu”, de „Ordinul Republicii” şi de înalta distincţie „Scriitor al Poporului din R. Moldova”.

În articolul din dicţionarul citat, scriitorul Vl. Zbârciog constată că versiunile semnate de Igor Creţu dispun de un limbaj a cărui „mlădiere şi cursivitate îl învecinează cu miracolele poetice populare” (p. 182). Se întrevede în această apreciere însuşirea principală a replăsmuirilor efectuate din nemuritoarele opere poetice, dintre care face parte şi poezia eseniană.

Se cuvine să-i pomenim aici şi pe cronicarii literari care, până la apariţia dicţionarului, au preţuit la justa valoare transpunerile lui I. Creţu din diverse genuri literare. Ne referim la literaţii T. Gane, D. Pillat, Ş. Cioculescu, L. Raicu, N. Romanenco, A. Cupcea-Josu, I. Ciocanu, A. Hropotinschi şi subsemnatul. Aprecieri competente au oferit şi scriitorii E. Bakonski, Al. Cosmescu, V. Vasilache, Aur. Busuioc şi Ia. Burghiu.

Merită în mod deosebit să fie nominalizaţi scriitorii cărora le aparţin transpuneri reuşite din Esenin: Z. Stancu, N. Costenco, G. Lesnea, I. Creţu, P. Zadnipru, G. Popov şi I. Olteanu.

Impresionaţi de măiestria tălmăcitorului Igor Creţu, unii poeţi din Basarabia i-au dedicat cărţi şi poezii. De ex., Aureliu Busuioc îi consacră placheta de versuri *Dor* (1963), actorul de mare talent Dumitru Fusu – placheta *Mai singur decât cel nenăscut* (1997), Iacob Burghiu – cartea de nuvele *Soare în cârjă* (1999). Poezii omagiale i-au consacrat poeţii Gr. Vieru, Arh. Cibotaru, A. Strâmbeanu, An. Ciocanu ş.a. E vorba în cazul dat de atracţia frumuseţii, de puternica seducţie a poeziei autentice (*Cântecul de privighetoare al Rusiei* – astfel califică ruşii fenomenul poetic Esenin) şi de răscolitoarea impresie produsă de versiunile româneşti. *Rănit de frumuseţe* – astfel şi-a intitulat dedicaţia poeta Leonida Lari.

Ca pe un miracol poetic l-a privit totdeauna pe Serghei Esenin şi Igor Creţu – cel mai talentat traducător din Basarabia. Dacă vom întreprinde o privire de ansamblu asupra tuturor tălmăcirilor care au văzut lumina tiparului în grafie rusească până în anul 1990, vom constata că anume acestui scriitor i-a reuşit să se apropie cel mai mult de potenţialul ideatic, de specificul imagistic şi de uluitoarea muzicalitate a operelor eseniene. În aceeaşi ipostază se situează şi G. Lesnea în cazul tălmăcirilor înveşmântate în alfabet latin. Împărtăşim pe deplin emoţionanta constatare pe care a făcut-o prozatorul Ionel Teodoreanu referindu-se la calitatea versiunilor lui G. Lesnea: „Dacă Esenin ar fi ascultat propriul lui vers tradus de Lesnea, ar fi zâmbit cu ochii lui albaştri limbii româneşti ca unui sat natal în care un alt Esenin se născuse întru cântec ” [2, p. 10].

Chiar de la prima plachetă de tălmăciri din Esenin (*Poezii*, Chişinău, 1968), Igor Creţu s-a arătat capabil să înfrunte mai multe obstacole: metafora desfăşurată, asociaţiile neaşteptate, imaginea subtilă, finеţea lirică. Ca să se apropie vizibil de singulara polifonie a cântăreţului din Riazani, păstrând unitatea fond-formă, traducătorul a adoptat neobişnuitul procedeu formulat încă de N. V. Gogol: îndepărtarea intenţionată de factura formală a originalului cu scopul de a se apropia cât mai mult de însuşi sufletul lui.

Prin prisma acestui criteriu putem afirma că replăsmuirile *Mic sălaş în sineala obloanelor*, *Bună dimineaţa*, *Hăuie buha în codrul afund*, *Ce să fie*, *La treier*, *Mălinii* i-au adus lui I. Creţu faima unui talentat traducător. Expresiilor pline de inedit literatul basarabean le-a găsit echivalente poetice pătrunse de profundă duioşie şi originalitate. Reproducerea versului *О розовом тоскуешь небе и голубиных облаках* prin varianta românească *Înalturi rozove şi pline cu freamăt alb de nouraşi* ilustrează sugestiv cutezanţa traducătorului de a se abate de la litera versului, pentru a se apropia nemijlocit de spiritul şi esenţa lui.

Efectul emotiv impresionant datorează şi respectării formalităţilor versificatorii: a metrului, ritmului, rimei, facultăţii sonore ş.a. Aici I. Creţu s-a dovedit a fi un recreator foarte exigent. Un exemplu convingător e şi varianta *Hăuie buha în codrul afund*: ambianţa sonoră e surprinzătoare, respirând o melancolie cu adevărat codreană…

Această primă culegere nu este lipsită şi de unele inegalităţi: în *Clopotul destramă* autorul originalului oferă cititorului un tablou matinal în care, pe măsura scurgerii timpului, procesul de trezire a naturii devine tot mai dinamic. În traducere, catrenul final lasă impresia că natura adoarme din nou… Cu toate aceste scăpări, traducătorul Igor Creţu, prin prima cărţulie de versiuni menită şcolii, contribuie substanţial la o cunoaştere veritabilă a creaţiei eseniene.

Numeroase, multiple şi treptat tot mai perfecte sunt redactările ulterioare ale tălmăcitorului. Placheta de versiuni discutată este urmată peste un an de compartimentul din 21 de poezii inserate în culegerea antologică *Din poeţii lumii* (Chişinău, 1969). Peste 12 ani, cu acelaşi titlu, văd lumina traduceri alese: la cele peste douăzeci de piese lirice se adaugă două poeme eseniene – *Ana Sneghina* şi *Lenin*.

În prefaţa acestei ediţii, Mihai Cimpoi face o constatare de rigoare: „Igor Creţu ne-a convins că traducerea este esenţialmente artă" [3, p. 3]. Păcat numai că prima plachetă şi cele două culegeri antologice poartă veşmânt grafic rusesc. Această inconvenienţă a lichidat-o în 1990 solida culegere *Serghei Esenin*, *Scrieri alese* care a apărut la editura „Hyperion" în grafie latină. În paralel cu versiunile cele mai de seamă, semnate de mari poeţi şi traducători din întreg spaţiul românesc (G. Lesnea, I. Olteanu, Z. Stancu, N. Costenco, G. Popov), figurează şi un şir de variante ale ilustrului literat Igor Creţu. În prefaţa acestei solide ediţii (616 p., text paralel: rusă-română), criticul şi istoricul literar V. Badiu constată pe bună dreptate: „În R. Moldova, de mai mulţi ani, Igor Creţu dă traduceri adecvate" [2, p. 14].

În 1992, la editura „Hyperion" vede lumina a treia ediţie a culegerii antologice *Din poeţii lumii*, cu un compartiment îmbogăţit de eseniană tălmăcită – circa treizeci de texte. În prefaţa intitulată *Oglindă credibilă* care este semnată de M. Cimpoi citim: „Fiind indiscutabil un artist, Igor Creţu a pus în faţa multora din operele literaturii universale o oglindă fidelă" [1, p. 5]. […]. „Traducerile din Esenin sunt un model de pătrundere în **intimitatea tainică** a originalului" [1, p. 7].

Despre imaginile eseniene se spune că dispun de o concreteţe izbitoare, iar realiile lui sunt „dintre cele mai sugestive şi meditativ-lirice, elegiace şi persuasive, erotice şi filosofice, dramatice în fond" [4, p. 361]. Într-adevăr, în poezia marelui cântăreţ din Reazani roua *pâlpâie lin*, zările *mocnesc tânjite*, vântul *zgâlţâie obloanele şi hăuie cumplit*, iezerul *ţese molcom fir din zorii roşi*, neaua înveleşte mesteacănul cu *ciucuri moi şi floare*, fulgii de nea devin *un aur moale* care *pâlpâie tăcut*, zările *scutură domol argint din gene*, codrul înnoadă *vise pline de fiori*, clopotul destramă *tihna despre zi*, luna *se topeşte albă* sau *se întinde molcom pe val*, zorii *se cern prin luncă*, cerul *aşterne fatcă roşie*, urzica *se mlădie cu sidefuri pe rochiţa-i creaţă*, codrul are un *grai vrăjit*, mălinii scutură *miresme albe*, în alt loc – *miresme dulci*, crengile îşi flutură *cârlionţii auriţi*, verdeaţa frunzei capătă un *sclipit de argint*, unda lainică *îngână tainic viers de dor*, luna-i prinde pe cai în *frâie de argint*, stepa verde împlântă *jarişti de lumini* sau *visează înalturi rozove* şi pline cu *freamăt alb de nouraşi*, bătrâna izbă *molfăie un miez de tihnă*, pâcla deasă *se înfoaie molatic*, roata soarelui *se lasă agale* după deal, calea zace *ponorâtă*,

un făgaş se răsfrânge sub *coliba de nori*, rujanele cern lapte proaspăt pe-*un fir de cânt*, mestecenii *îi descântă măicuţei de dor*, în barba tatălui a nins *o floare albă de meri*, paltinii *arama şi-o preling*, simţirile *buciumă în voie*, în zgura unor zile serbede *se topesc zări de aur*, zvâcnetul anilor s-a spulberat printre *neguri de vremi*, peste tomnaticul lan se ţese *stamba cerului nordic sărman*, în suflet poetul păstrează fără nume *gingăşia aleanului rus*, glia străbună e înveşmântată într-*o săracă haină de cit*, în alt loc e învăluită în *viscolul florii de meri*. Pretutindeni, expresii plastice de o prospeţime şi un farmec aparte. Acesta-i Esenin.

S-a spus mai sus că unele imagini şi realii sunt de natură dramatică. Vaca din poezia omonimă este *ştirbă şi suptă-n grumaz*, coarnele-i grele de ani *se împlântă cu tângă în lut*. Din ochii patrupedei rămase fără căţeluşii ei dragi se preling pe zăpadă *stele de aur*, blana ei *e plină de sudori*, iar unda apei în care au fost aruncaţi căţeii *nu-şi mai află alin* (*Cântul căţelei*). Vulpea din poezia cu acelaşi nume, fiind năpăstuită de plumbii unei puşti, lasă pe omăt *flori cu sânge*, bezna *se zbate ca o prigoare*, *amurgul jilav se lăţeşte*, limba îi *amorţeşte pe rană*, iar *sângele-i musteşte printre colţi*. Cucuvăile mângâie prelung *o undă de suspin* ş. a. m. d.

Foarte bogată şi nespus de originală este canavaua imagistică a operelor eseniene şi sunt demne de admiraţie echivalentele româneşti create de Igor Creţu. Acolo unde o cerea contextul (ritmica, sistemul de rimare), experimentatul traducător nu a ţinut cont de rigurozitatea lexicală a dicţionarului, a procedat creativ. Astfel de unităţi lexicale ca *negurările*, *vântoasele*, *cu toatele*, *alăturea*, *tropotă*, *e zvoană*, *unda zbătută*, *că-i suliţă puii*, *vinaţ* (varietate de vin – *n. n.*), *cădeşte fum*, *cale ponorâtă*, *oaspe*, *mă semuie*, *buiecesc*, *încântec* (încântare – *n. n.*), *ogorând* (prelucrând ogorul – *n. n.*) sunt o mărturie elocventă în acest sens [5].

Multe dintre expresiile plastice eseniene lasă impresia de intraductibilitate, dar talentul de artist al cuvântului de care dispune Igor Creţu continuă să uimească cititorul prin găselniţele care se apropie tot mai iscusit de spiritul şi atmosfera poetică a nemuritoarelor texte ce aparţin poetului rus inegalabil. *Крапива шепчет шаловливо – urzica susură zglobie*: nu e oare şi aceasta o bijuterie lingvistică?

În volumele *Din poeţii lumii* editate în 1969 şi în 1981, în poezia *Ţese molcom iezerul* aflăm o expresie nu prea reuşită – *Plânge printre cetini toaca de cocoşi*. În ediţia din 1992 a acestui volum versul respectiv devine mai exact şi mai elegant: *Printre cetini bântuie plânset de cocoşi*. În genere, acest text a fost îmbunătăţit radical. La fel s-a procedat şi cu variantele poeziilor *E-n amurg*. *Pe urzici*…, *Doineşte iarna*, *buciumă* ş.a.

Atare performanţe ale lui Igor Creţu au fost posibile datorită talentului înnăscut de creator de valori artistice, congenialităţii cu poetul tradus, cunoaşterii profunde a ambelor limbi (sursă şi ţintă), dar şi intuiţiei artistice deosebite. Prin săvârşirea unui astfel de act creativ (pătrunderea în intimitatea tainică), fascinanta poezie esenianã a devenit parte integrantă a spiritualităţii româneşti de la est de Prut, iar, din momentul apariţiei în veşmânt latin, tezaurul poetic esenian se bucură de audienţa întregului areal românesc.

Referinţe bibliografice

1. M. Cimpoi. *Oglinda credibilă*. Prefaţă la volumul Igor Creţu. *Din poeţii lumii*. Chişinău, Editura Hyperion, 1992.

2. Citat după: V. Badiu. *Şi azi*, *turnat în bronz de slavă*… Studiu introductiv la: Serghei Esenin. *Scrieri alese*. *Versuri*. Сергей Есенин. *Избранные стихи*. Ediţie bilingvă. Chişinău, Editura Hyperion, 1990.

3. M. Cimpoi. *Igor Creţu şi arta traducerii*. În: *Din poeţi lumii*, *traduceri alese*. Chişinău, Editura Literatura Artistică, 1981.

4. T. Palladi. *Adnotare* la cartea *Flori alese din poezia rusă*. Chişinău, Editura Litera, 2003.

5. Toate aceste exemple sunt culese din compartimentele de tălmăciri semnate de I. Creţu şi incluse în volumele *Din poeţii lumii* (Chişinău, 1992) şi *Flori alese din poezia rusă* (Chişinău, 2003).

CARACTERISTICA SEMANTICO-PRAGMATICĂ A ELEMENTELOR DEICTICE DIN LIMBA ROMÂNĂ

TATIANA BARBĂNEAGRĂ
Institutul de Filologie al AŞM

Studiul de faţă are ca obiect de cercetare sfera elementelor deictice. Prin deixis în lingvistică se înţelege ansamblul de mijloace care „presupun codarea prin forme specifice a unei anumite coordonate situaţionale: rolurile participanţilor (emiţător sau receptor), organizarea spaţiului, inclusiv plasarea obiectelor în raport cu locul în care se află participanţii şi, respectiv, ordonarea intervalelor temporale în raport cu momentul emiterii enunţului" [1, p.157]. Printr-o formulă succintă, am putea spune că deixisul înseamnă elementele de limbă care exprimă coordonatele situaţiei de comunicare. După cum se ştie, coordonatele specifice situaţiei de comunicare sunt participanţii la actul de comunicare, locul şi momentul comunicării. După informaţia codificată, se disting următoarele tipuri de deixis: deixisul personal, deixisul spaţial şi deixisul temporal.

Explicarea unui fenomen atât de complex precum este deixisul, mai ales din cauza controverselor pe care le generează studierea modului de organizare şi de funcţionare a elementelor deictice, reprezintă o sarcină ce poate fi pusă nu doar pe seama pragmaticienilor, ci şi a semanticienilor, lexicologilor şi lexicografilor. De menţionat că, spre deosebire de alte limbi (de ex.: engleza, franceza, japoneza, rusa etc.), unde deixisul a constituit obiect de cercetare a numeroase studii, în limba română organizarea şi funcţionarea categoriei date nu a beneficiat de o atenţie specială.

Elementele deictice pun în faţa cercetătorilor o serie de probleme legate, în special, de modul de organizare şi de funcţionare a acestei clase de unităţi ale limbii. Dintre aspectele pe care intenţionăm să le abordăm în continuare, sunt cele care vizează caracterul egocentric al sferei deixisului, caracterul relaţional al organizării acestui sistem, principalele opoziţii specifice sistemului dat şi, în sfârşit, modalitatea de funcţionare a deicticelor în cadrul actelor de vorbire.

După cum menţionează cercetătorii, o caracteristică importantă a sferei deixisului este organizarea lui egocentrică. Această trăsătură se manifestă prin faptul că toate cele trei coordonate situaţionale, şi anume coordonata personală, spaţială şi temporală, sunt codificate, în structura enunţului, prin raportare la un anumit punct de referinţă. Cu alte cuvinte, enunţul este localizat situaţional pornind de la un centru deictic. În felul acesta, pentru a explica caracterul egocentric al organizării deixisului, este necesar, mai întâi, să precizăm noţiunea de centru deictic, încercând să stabilim trăsăturile prin care se caracterizează acesta. Conform lui Ch. Fillmore, „centrul deictic

reprezintă, în accepţiune generală, timpul, locul aflării, rolul şi alte caracteristici ale vorbitorului" [4, p. 34]. Definiţia lui Fillmore trebuie înţeleasă în sensul că centrul deictic constituie un punct de referinţă un funcţie de care se stabileşte acel set de coordonate menite să ancoreze discursul în contextul situaţional al comunicării.

Astfel, pentru deixisul personal punctul de referinţă este vorbitorul, adică participantul care produce enunţul. Anume în raport cu acesta se stabilesc celelalte coordonate personale ale cadrului discursiv. Faptul dat poate fi demonstrat printr-o simplă analiză a definiţiilor lexicografice ale elementelor care constituie deixisul personal. Iată aceste definiţii:

eu – pron. pers. indică persoana care vorbeşte.
tu – pron. pers. indică persoana către care se adresează *vorbitorul*.
acesta – pron. dem. indică pe cineva sau ceva relativ apropiat de *subiectul vorbitor*.
acela – pron. dem. indică pe cineva sau ceva relativ depărtat de *subiectul vorbitor*.

După cum observăm, doar în cazul pronumelui personal *eu* – marchează pe unul dintre cele două roluri centrale actualizate în cursul conversaţiei – participantul este identificat prin menţionarea funcţiei îndeplinite de acesta în cadrul actului de vorbire (*persoana care vorbeşte*) fără a se face referinţă la un alt element al situaţiei de comunicare. Celelalte pronume prezentate mai sus conţin în definiţiile lor o referinţă la vorbitor. Astfel, pronumele personal *tu* identifică participantul pasiv al dialogului, acesta fiind distins în opoziţie cu vorbitorul, care apare în calitate de participant activ. În acelaşi timp, pronumele demonstrative *acesta* şi *acela* identifică anumite persoane sau obiecte în funcţie de poziţia lor – apropiată sau depărtată – faţă de locutor.

Cel de al doilea tip de deixis, al cărui punct de referinţă este reprezentat tot de vorbitor, este deixisul spaţial. După cum bine se ştie, centrul coordonatei spaţiale este marcat la nivelul limbii cu ajutorul adverbului de loc *aici*, iar celelalte puncte cuprinse în sfera acestei coordonate sunt desemnate prin adverbele *acolo*, *dincolo* etc. Analiza elementelor din sfera deixisului spaţial demonstrează că toate punctele coordonatei spaţiale cuprinse în situaţia de comunicare se identifică şi se opun aceluiaşi centru deictic: locutorul. Prin urmare, coordonata spaţială are în calitate de punct de referinţă locul unde se află emiţătorul. Ca să ne convingem că lucrurile sunt anume aşa, vom analiza definiţiile următoarelor adverbe de loc deictice:

aici – adv. În acest loc, în aceste locuri (relativ) apropiate de vorbitor.

acolo – adv. În acel loc (relativ) îndepărtat (de cel care vorbeşte); în alt loc.

Constatările pe care le putem face sunt asemănătoare cu cele care au fost făcute şi în legătură cu pronumele personale şi demonstrative. După cum vedem, aceste adverbe, care formează un cuplu (*aici – acolo*), sunt definite tot prin raportare la vorbitor, mai exact, ar fi să spunem că în aceste cazuri elementele coordonatei spaţiale sunt stabilite prin raportare la locul unde se află vorbitorul în momentul enunţării.

Uneori se menţionează că în cadrul dialogurilor faţă în faţă, centrul deictic îi include, de fapt, pe ambii vorbitori. În situaţia dată, adverbul deictic *aici* face referinţă la poziţia ambilor participanţi la dialog, prin adverbul *acolo* fiind marcate toate locurile relativ îndepărtate de locul unde se desfăşoară comunicarea. Alte coordonate deictice care pot fi identificate în raport cu cei doi participanţi la actul de comunicare (*la dreapta*, *la stânga*, *mai sus*, *jos*) sunt, de asemenea, stabilite prin raportare la locul comunicării, mai exact, prin raportare la locul unde se află locutorul şi interlocutorul său.

Şi ca să încheiem examinarea aspectului care vizează caracterul egocentric al deixisului vom mai preciza că doar pentru deixisul temporal punctul de referinţă nu este vorbitorul, ci momentul comunicării, adică momentul în care se produce actul de comunicare.

O altă trăsătură prin care se defineşte sistemul elementelor deictice este caracterul relaţional. Aceasta înseamnă că elementele din cadrul lui sunt organizate şi chiar definite în funcţie de relaţiile stabilite între coordonatele cadrului deictic. Această caracteristică reprezintă o derivată a caracterului egocentric al deixisului şi deci am putea spune că acest lucru a fost demonstrat mai sus, atunci când s-au examinat definiţiile lexicografice ale deicticelor descrise anterior. Pentru fi însă mai convingători, vom examina în continuare, în paralel, subsistemul constituit de deicticele de persoană şi cel al deicticelor de loc.

Subsistemul deicticelor personale:

acesta – pron. dem. indică pe cineva sau ceva relativ apropiat de subiectul vorbitor. *Ce e acesta?*

acela – pron. dem. indică pe cineva sau ceva relativ depărtat de subiectul vorbitor. *Cine e acela?*

celălalt – pron. dem. cel mai depărtat dintre amândoi.

Subsistemul deicticelor spaţiale:

aici – adv. în acest loc (relativ) apropiat de vorbitor.
acolo – adv. în acel loc (relativ) îndepărtat (de cel care vorbeşte).
dincolo – adv. în partea cealaltă, în partea opusă vorbitorului.

Analiza acestor definiţii denotă că cele două subsisteme au o organizare asemănătoare. În cazul pronumelor demonstrative, *acesta* şi *acela* se definesc prin raportare la vorbitor, în acelaşi timp, pronumele *celălalt* se defineşte în funcţie de locul marcat în sistemul limbii prin pronumele *acela*. Tot astfel este organizată şi sfera deixisului spaţial: pentru definirea lui *aici* şi *acolo* se ţine cont de poziţia în spaţiu a locutorului, *dincolo* are un alt punct de referinţă, fiind definit prin raportare nu la centrul deictic, ci la o altă coordonată a deixisului spaţial, şi anume la punctul indicat prin adverbul *acolo*.

În felul acesta, am putea conchide că sistemul deictic se prezintă ca o reţea de coordonate care se identifică pe baza relaţiei lor cu un anumit punct de referinţă. După cum am încercat să demonstrăm în cele de mai sus, în calitate de punct de referinţă poate apărea fie vorbitorul, care reprezintă centrul întregului sistem deictic, fie o altă coordonată a cadrului deictic.

Un ultim aspect despre care intenţionăm să vorbim aici este modul de manifestare a acestor caracteristici în procesul de comunicare. După cum se

ştie, fiecare participant activ la dialog este, pe rând, vorbitor şi ascultător. De obicei, într-un dialog se intervine într-o anumită ordine şi, totdeauna, cel care vorbeşte este vorbitorul, iar partenerul său de conversaţie apare ca ascultător. La următoarea replică, rolurile se pot inversa: cel care ascultă poate deveni, la rândul lui, vorbitor.

În aceste condiţii, cel care vorbeşte devine în mod automat cel de care depinde întreaga situaţie de comunicare: spaţiul, timpul, participanţii şi rolul fiecăruia în cadrul schimbului verbal sunt determinate în funcţie de poziţia lor faţă de locutor. Aceasta înseamnă că de fiecare dată, când se schimbă emiţătorul, se produce şi o modificare a coordonatelor actului verbal. În felul acesta, comutarea, în cadrul unui dialog, a punctului de vedere de la un vorbitor (*eu*) la altul (*tu*), care în urma schimbului de roluri devine vorbitor, este însoţită şi de o schimbare a centrului deictic. De menţionat că aceste aspecte sunt studiate în mod special de teoria comutării deictice (Deictic Shift Theory).

După cum putem observa, caracterul egocentric al deixisului este esenţială nu doar pentru organizarea sistemului deictic, ci şi pentru funcţionarea elementelor deictice. Astfel, ca urmare a faptului că în procesul de comunicare are loc un schimb permanent de roluri, se impune ca locutorul, pentru a marca centrul deictic, să *întreţină* prin continuă utilizare a elementelor deictice care descriu coordonatele personale şi spaţiale specifice situaţiei de comunicare [8, p. 49]. Deci pentru a marca în enunţ locul şi momentul comunicării, dar şi prezenţa participanţilor la actul de comunicare, în special, a vorbitorului, se impune utilizarea elementelor deictice care fac referire la coordonatele situaţiei de comunicare. Reluarea acestor elemente pe parcursul convorbirii contribuie la crearea unei reţele de elemente deictice, numite de unii cercetători drept *câmpuri deictice* [8, p. 47]. În opinia acestui autor, „un câmp deictic este un set de expresii/ elemente deictice care au legătură cu acelaşi centru deictic”.

În încheiere, menţionăm că, datorită faptului că cei doi comunicanţi se află în acelaşi cadru situaţional, comutarea permanentă de roluri nu îl derutează pe cel care urmăreşte dialogul. În procesul schimbării *eu*-lui situaţiei, scena ar putea fi reprezentată grafic ca un proces de aruncare a unei mingi de foc de la un jucător la altul. Schimbul de roluri în cadrul actului de comunicare, în general, nu afectează perceperea şi interpretarea elementelor care funcţionează în calitate de centru deictic al situaţiei de comunicare. Această stare de lucruri se datorează caracterului egocentric al sistemului deictic, dar şi organizării sale relaţionale.

Referinţe bibliografice

1. *Dicţionar general de ştiinţe*. *Ştiinţe ale limbii* (în colab.). Bucureşti: Ed. Ştiinţifică, 1997. Ed. a II - a (revăzută şi augmentată), Bucureşti: Nemira, 2001.

2. Hobjilă, Angelica. *Comunicare şi contextualizare – repere pragmatice*. În: Limba Română, 2008, nr. 7-8, anul XVIII.

3. Galbraith, Mary. *Deictic Shift Theory and the poetics of involvement in narrative*. În: Duchan et al., 1995.

4. Fillmore, Charles. *Santa Cruz lectures on deixis*: *1971*. Bloomington, In: Indiana University Linguistics Club, 1975.

5. *Gramatica Limbii Române*. *Vol*. *II*. *Enunţul*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005.

6. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana. *Limbaj şi comunicare*. *Elemente de pragmatică lingvistică*, Bucureşti, ALL Educaţional, 2003.

7. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana. *Conversaţia*: *structură şi strategii*: *sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, Bucureşti, ALL Educaţional, 1999.

8. Stockwell, Peter. *Cognitive Poetics*: *an introduction*. London, Routledge, 2002.

9. Апресян Ю. Д. *Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира*. În: Семиотика и информатика, 1986, Выпуск 28, Москва, стр. 5-34.

ENUNŢUL ŞI OPERAŢIUNILE ENUNŢIATIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

ION BĂRBUŢĂ
Institutul de Filologie al AŞM

Studiul de faţă reprezintă o încercare de modelare a procesului de generare a enunţului în limba română. De menţionat că a analiza procesul de producere a enunţului echivalează, de fapt, cu a analiza modul de constituire a structurii lui pragmasemantice.

Cercetările mai noi, preocupate de problema semnificatului global al enunţului, au stabilit că structura pragmasemantică a enunţului se prezintă ca o entitate constituită prin suprapunerea mai multor straturi de semnificaţie. Având la bază diferite tipuri de informaţii, straturile în cauză reprezintă rezultatul implicării în comunicare a anumitor factori extralingvistici. Printre acestea se numără evenimentul despre care se comunică în enunţ şi contextul situaţional în care se desfăşoară actul enunţării. Astfel, diferenţa dintre straturile de semnificaţie rezidă, în special, în tipul de informaţie codificat în cadrul fiecăruia dintre ele, aceasta fiind determinată de corelaţia stratului respectiv cu un anumit component al actului de limbaj. Cu alte cuvinte, stratificarea semnificatului global al enunţului se face în funcţie de raportarea informaţiilor codificate la componentele situaţiei de enunţare.

Având în vedere cele de mai sus, am putea afirma că analiza procesului de generare a enunţului presupune luarea în considerare a următoarelor două etape: descrierea straturilor de semnificaţie din structura pragmasemantică a enunţului şi caracterizarea operaţiunilor enunţiative implicate de procesul de constituire a fiecărui strat de semnificaţie. Asupra acestor două aspecte ne vom opri în continuare. Să vedem mai întâi care sunt straturile de semnificaţie delimitate în structura enunţului.

Stratul de semnificaţie care se află la baza structurii pragmasemantice a enunţului este nivelul structurii referenţiale. După natura sa, este un strat de natură descriptivă, denotativă care are ca referent un anumit eveniment din realitate. Am putea deci spune că factorul responsabil de constituirea nivelului în cauză este evenimentul din realitate despre care se comunică în enunţ. Cu alte cuvinte, stratul dat se constituie ca rezultat al codificării prin mijloace de exprimare a informaţiilor derivate din raportarea enunţului la evenimentul din realitate.

Prin structura sa şi prin unităţile sale minime, nivelul în cauză reproduce, în linii mari, segmentarea evenimentului din realitate, codificând, totodată, şi funcţiile îndeplinite de elementele din cadrul situaţiei date. Astfel, având ca suport reprezentarea mentală a unui eveniment din realitate,

structura nivelului dat reprezintă reconstrucţia lingvistică a evenimentului descris de enunţ. Unităţile minime ale acestui nivel sunt predicatul semantic (exprimă o acţiune, o stare, o caracteristică, o relaţie), actanţii implicaţi de acesta (Agent, Forţă, Experimentator, Temă, Pacient, Rezultativ, Beneficiar, Comitativ, Instrument) şi circumstanţele în care se desfăşoară evenimentul dat (Locativ, Sursă, Ţintă, Timpul, Scopul, Cauza, Modul, Condiţia). Structura nivelului în cauză este descrisă cu ajutorul structurilor actanţiale constituite pe baza trăsăturilor semantice ale predicatului semantic, ale rolurilor tematice şi ale circumstanţelor. Printr-o formulă generalizatoare structura nivelului dat ar putea fi redată în felul următor: E → Predicat + $Actant_1$ + $Actant_2$ + … $Actant_n$ + $Circumstanţă_1$ + $Circumstanţă_2$ + … $Circumstanţă_n$. În planul limbii, structura acestui nivel este dată de structura actanţială a verbului predicat şi reprezintă, de fapt, actualizarea acestei structuri în cadrul enunţului prin plasarea în poziţiile deschise de verb a determinanţilor respectivi.

După opinia autorilor Gramaticii Academiei, nivelul structurii referenţiale „reprezintă componenta principală a conţinutului informaţional al enunţului" [2, p. 15]. El este un element esenţial, constituind, de fapt, temelia oricărui enunţ, deoarece, în procesul de producere a acestuia, toate celelalte straturi de semnificaţie interferează cu nivelul structurii referenţiale al enunţului.

Cel de al doilea strat de semnificaţie delimitat în structura pragmasemantică a enunţului este nivelul structurii predicative. Spre deosebire de nivelul structurii referenţiale, care este un strat de semnificaţie de natură denotativă, nivelul în cauză are un substrat logic. Categoria care stă la baza acestui nivel este predicativitatea. Există câteva modalităţi de interpretare a categoriei date. Menţionăm că în acest studiu ea este văzută ca o categorie logică al cărei conţinut îl constituie relaţia stabilită între obiectul comunicării (subiectul) şi ceea ce se comunică despre subiect (predicatul). În plan funcţional, nivelul structurii predicative are rolul de a încadra informaţia de natură referenţială (structura actanţială a enunţului), cuprinzând un număr diferit de elemente componente, într-o schemă binară, constituită dintr-un subiect şi un predicat. Astfel, unităţile minime delimitate în cadrul acestui nivel sunt doar două: subiectul, care are funcţia de a identifica obiectul *despre care se spune ceva în enunţ* şi predicatul, al cărui rol este de *a spune ceva despre această identitate*. Aşadar, prin combinarea acestor două funcţii, în structura enunţului se disting un punct de pornire (obiectul despre care se comunică ceva) şi un punct de sosire (ceea ce se comunică despre acesta, caracteristica atribuită subiectului). Datorită acestui tip de organizare a informaţiei referenţiale enunţul ajunge să realizeze o aserţiune, adică să afirme ceva în legătură cu un obiect despre care se comunică în enunţ.

Următorul strat de semnificaţie din structura enunţului este nivelul structurii informaţionale. Acesta cuprinde informaţia privind ierarhia elementelor enunţului după importanţa lor comunicativă. Mai exact, nivelul dat presupune structurarea informaţiei substanţiale, denotative conţinute de enunţ în conformitate cu modul de desfăşurare a comunicării umane de la cunoscut spre necunoscut. De aici ar trebui să reiasă că factorii responsabili de constituirea

nivelului structurii informaţionale sunt de natură pragmatică. Şi într-adevăr, determinanţi pentru nivelul care mai este numit şi categorie a localizării informaţionale a enunţului se află factorii care se datorează interacţiunii dintre locutor şi interlocutorul său, şi anume: fondul de cunoştinţe comun celor doi interlocutori şi intenţia comunicativă a vorbitorului. În funcţie de factorii menţionaţi, informaţia de la nivelul structurii referenţiale al enunţului este repartizată în două părţi: tema (o secvenţă purtătoare a informaţiei cunoscute, date, vechi) şi rema (o secvenţă purtătoare a informaţiei noi, necunoscute). Aşadar, nivelul în cauză are rolul de a asigura adaptarea structurii referenţiale a enunţului la sarcinile comunicative urmărite de locutor ca urmare a includerii enunţului dat într-o situaţie concretă de comunicare.

Componenta deictică, numită şi categorie a localizării situaţionale, este un strat de semnificaţie din structura pragmasemantică a enunţului care asigură punerea în relaţie a evenimentului descris de enunţ cu coordonatele concrete ale situaţiei în care are loc actul de comunicare. După cum se mai spune, categoria dată asigură ancorarea enunţului în situaţia concretă de comunicare. Rolul acestei componente este deci de a localiza conţinutul enunţului prin raportare la instanţele de discurs (emiţătorul, receptorul) şi la circumstanţele comunicării (timpul şi momentul enunţării).

Cât priveşte informaţii codificate în cadrul componentei date, este de menţionat că ea cuprinde valorile legate de actul localizării conţinutului enunţului în raport cu participanţii la actul de comunicare şi cu coordonatele spaţiale şi temporale în care se produce actul de comunicare. După cum se ştie, se delimitează următoarele tipuri fundamentale de deixis: deixisul personal (reprezintă codarea informaţiei legate de rolurile participanţilor la actul de comunicare, emiţătorul şi receptorul: *eu – tu – el*), deixisul spaţial (plasarea situaţiei descrise în raport cu locul în care se află cei doi comunicanţi: *aici – acolo*) şi deixisul temporal (raportarea timpului descris în situaţia desemnată la momentul emiterii enunţului: *acum – atunci*) [1, p. 157].

Componenta modală sau modalitatea este stratul de semnificaţie de natură subiectivă care codifică atitudinea locutorului faţă de cele comunicate în enunţ. Este vorba de atitudinea cognitivă, volitivă sau evaluativă a vorbitorului faţă de stările de lucruri, reale sau potenţiale, descrise prin enunţ [2, p. 673]. Astfel, modalitatea cuprinde următoarele tipuri de valori: a) valori legate de gradul de cunoaştere a realităţii descrise (atitudinea cognitivă): *Ştiu că a plecat*. *Desigur că a plecat*. *Cred că a plecat*. *Pesemne a plecat*.; b) valori privind intenţia şi gradul de impunere a unor fapte virtuale/ potenţiale (atitudinea volitivă şi prescriptivă): *Trebuie să plece*.; c) valori legate de aprecierea pozitivă sau negativă a unor stări (atitudinea evaluativă): *Din păcate*, *a plecat*.

Din perspectiva acestei categorii, structura enunţului poate fi descrisă cu ajutorul următoarei formule: E = conţinutul informaţional sau propoziţional (o reflectare în conştiinţa emiţătorului a evenimentului desemnat) + modalitatea (manifestarea punctului de vedere al emiţătorului). În terminologia lui Ch. Bally, structura enunţului poate fi descrisă astfel: dictum + modus. Astfel, dacă prin conţinutul propoziţional enunţul comunică o informaţie despre un eveniment

din realitate, atunci modalitatea reprezintă o atitudine cognitivă, volitivă sau evaluativă a locutorului faţă de cele comunicate prin enunţ

Componenta ilocuţionară, numită, de obicei, forţa ilocuţionară, exprimă finalitatea comunicativă a enunţului. Prin această componentă este deci codificată informaţia despre scopul comunicativ urmărit de locutor în situaţia dată de comunicare. Sub aspectul originii sale, ea ar putea fi prezentată ca fiind o componentă derivată din actul enunţării, mai exact, o componentă datorată interacţiunii dintre locutor şi interlocutorul său în procesul de comunicare. Factorul responsabil de constituirea acestei componente este intenţia comunicativă a locutorului.

După cum a demonstrat J. Austin, iar mai târziu J. Searle, orice enunţ are forma F(p), ceea ce înseamnă că el comportă un anumit conţinut informaţional (propoziţional), căruia i se asociază o anumită forţă ilocuţionară. Aceasta de la urmă reprezintă dimensiunea propriu-zis pragmatică a enunţului în care îşi găseşte expresie scopul cu care este folosit enunţul de către locutor. Astfel, prin conţinutul propoziţional enunţul descrie realitatea, iar prin intermediul componentei ilocuţionare el îndeplineşte un anumit act, acesta fiind orientat spre realizarea unui scop.

După cum bine se ştie, se disting următoarele scopuri ilocuţionare: 1) scopul ilocuţionar asertiv (care constă în reprezentarea unei stări de lucruri ca actuală), 2) scopul ilocuţionar directiv (care constă în a-i cere locutorului să facă ceva) şi 3) scopul ilocuţionar interogativ (care constă în a-i cere interlocutorului o informaţie). Acestea sunt cele mai generale scopuri realizate în cadrul actului comunicativ de vorbitor. Însă, pe lângă acţiunile de a comunica ceva, de a întreba ceva sau de a exprima un ordin, un îndemn, o poruncă, locutorul mai poate urmări şi alte scopuri ilocuţionare, cum ar fi, de exemplu, să facă o promisiune, să mulţumească, să avertizeze, să felicite etc. După cum menţionează L. Ionescu-Ruxăndoiu, anume în virtutea forţei lor ilocuţionare enunţurile sunt luate de conlocutori drept rugăminţi, scuze, promisiuni, ameninţări, aserţiuni [3, p. 24].

Toate aceste valori ilocuţionare, care se pot manifesta doar în cadrul relaţiei dintre cei doi comunicanţi, se explicitează, după opinia unor specialişti, cu ajutorul verbelor *a implica*, *a presupune*, folosite în construcţii de tipul: *vorbitorul A presupune ceva spunând x*. De exemplu, formulând enunţul *Azi voi veni mai devreme acasă*. locutorul comunică o informaţie despre revenirea sa acasă, pe care o prezintă sub forma unei promisiuni. În felul acesta, descriind o situaţie din realitate, locutorul nu se limitează doar la a transmite o anumită informaţie, el mai urmăreşte să realizeze şi o acţiune. Aşadar, conferirea unei valori ilocuţionare enunţului echivalează cu atribuirea unei valori de acţiune unităţii comunicative date. În felul acesta, analizând forţa ilocuţionară prin care se caracterizează un enunţ dat noi ajungem să înţelegem modul cum un vorbitor poate acţiona prin enunţ asupra celui căruia îi este adresat.

Descrierea de mai sus ne-a permis să schiţăm în linii foarte generale structura pragmasemantică a enunţului, care, în viziunea noastră, cuprinde şase straturi de semnificaţie: trei niveluri (nivelul structurii referenţiale,

nivelul structurii predicative şi nivelul structurii informaţionale) şi trei componente semantice (componenta deictică, componenta modală şi componenta ilocuţionară). Distincţia dinte aceste straturi de semnificaţie este dată de tipul de informaţie codificat în cadrul lor. Distingem în cadrul acestei structuri o informaţie substanţială, denotativă (nivelul structurii referenţiale), o informaţie informaţională (componenta deictică) şi mai multe tipuri de informaţii de tip operaţional, menite să servească la organizarea informaţiei denotative, informaţiei despre evenimentul din realitate.

Constatarea pe care o putem face pe baza celor afirmate e că, totuşi, descrierea straturilor de semnificaţie din structura enunţului, inclusiv prin raportarea lor la factorii lingvistici şi extralingvistici implicaţi în actul de enunţare, nu poate fi suficientă pentru a înţelege mecanismul constituirii semnificatului global al enunţului. Această modalitate de analiză reprezintă doar un prim pas spre înţelegerea şi descrierea procesului de producere şi de interpretare a enunţului în actul de comunicare.

Ar trebui să conchidem că, deşi modelul interpretativ de analiză pragmasemantică a enunţului prezintă o descriere a informaţiilor codificate în latura de conţinut a unităţii date, el nu este suficient pentru ca să putem înţelege cum are loc producerea enunţului în actul concret de comunicare. De aceea este necesar ca acest model să fie completat cu un model generativ semantic, deci cu un model care ar viza nu doar structura enunţului ca unitate comunicativă, ci şi producerea şi interpretarea lui de către interlocutori în situaţii reale de comunicare.

Dacă intenţionăm să realizăm o descriere exactă a unei astfel de entităţi complexe precum este enunţul, este necesar ca analiza straturilor de semnificaţie din componenţa structurii pragmasemantice a enunţului să fie urmată de analiza procesului propriu-zis de sinteză a acestor elemente în latura de conţinut a enunţului. Trebuie spus că a analiza procesul în cauză înseamnă a răspunde la următoarea întrebare: ce acte înglobează actul de generare a enunţului?

Întrucât cercetarea noastră vizează analiza procesului de generare a enunţului, în cele ce urmează vom examina modul de articulare progresivă a diferitori niveluri de structurare a enunţului în vederea constituirii semnificatului global al unităţii date. Un alt aspect esenţial în cazul de faţă este faptul că producerea enunţului ca unitate pragmasemantică reprezintă un fenomen care implică o serie de procese condiţionate de raportarea conţinutului enunţului la factorii implicaţi de actul de enunţare. Aşadar, elaborarea unui model generativ semantic presupune descrierea operaţiunilor enunţiative care alcătuiesc procesul de producere a enunţului.

În literatura de specialitate se întâlnesc mai multe modele de descriere a procesului de producere a enunţului. Amintim aici, în primul rând, modelul propus de J. Searle, care consideră că enunţarea unei fraze dotate cu semnificaţie presupune îndeplinirea următoarelor tipuri de acte: 1) un act de enunţare, care constă în a enunţa cuvinte sau fraze; 2) acte propoziţionale, care corespund referinţei şi predicaţiei; 3) acte ale localizării situaţionale; 4) acte ilocuţionare, care constau în a pune o întrebare, a ordona, a promite etc.; 5) (opţional) acte

perlocuţionare, care constau în a persuada, a convinge, a speria etc. [4, 1986, p.155–157].

Un alt model de descriere a actului de enunţare, care are drept rezultat producerea enunţului, este cel elaborat de I. P. Susov. Astfel, în opinia lingvistului rus, procesul de generare a enunţului cuprinde următoarele etape: a) etapa relaţională; reprezintă constituirea unei structuri ce reproduce structura evenimentului din realitate despre care se comunică în enunţ (este vorba de stratul de semnificaţie numit nivel al structurii referenţiale); b) etapa predicativă; în cadrul acestei etape are loc suprapunerea structurii predicative peste structura relaţională; c) etapa modificaţională; presupune ataşarea la structura predicaţională a unor componente semantice de natură modală, temporală, personală etc. [5, p. 94-97; 6, p. 44, 45].

Analiza modelelor de descriere a procesului de constituire a structurii pragmasemantice a enunţului denotă că, de obicei, cercetătorii concep procesul de generare a enunţului ca fiind unul extrem de complex. În aceste condiţii, actele care însoţesc procesul de constituire a enunţului ar putea fi împărţite convenţional în acte de bază şi acte secundare. Trăsătura care le distinge este că cele dintâi sunt definitorii pentru procesul de producere a enunţurilor. Această afirmaţie trebuie înţeleasă în sensul că după aplicarea unor astfel de acte deja putem vorbi despre constituirea unui enunţ.

În linii mari, dacă încercăm să generalizăm constatările făcute în studiile de specialitate, putem spune că a enunţa o frază dotată cu semnificaţie prin care se urmăreşte realizarea unei intenţii comunicative într-un context comunicativ dat înseamnă a îndeplini următoarele trei tipuri de acte de bază:

a) actul propoziţional; este actul constând în aceea că vorbitorul face o referinţă la evenimentul din realitate despre care se comunică în enunţ, înfăptuieşte o predicaţie şi realizează modalizarea. După cum observăm, datorită acestui act, în structura pragmasemantică a enunţului sunt codificate, în primul rând, conţinuturile pe care vorbitorul vrea să le comunice interlocutorului său. Mai trebuie menţionat că acest act se apropie de ceea ce J. Austin numeşte componentă retică, prin care se înţelege atribuirea sensului şi a referinţei unei secvenţe rostite.

b) actul localizării situaţionale; are loc referirea la instanţele de discurs (locutorul şi alocutorul) şi la circumstanţele comunicării (locul şi momentul comunicării).

c) actul ilocutoriu; este actul care implică existenţa unui subiect raţional având o intenţie ilocuţionară care determină scopul comunicativ urmărit de locutor.

Dacă ar fi să comparăm modelul descriptiv semantic al enunţului cu modelul generativ semantic, atunci ar trebui să constatăm că dacă pentru cel dintâi conceptul de bază este cel de strat de semnificaţie, atunci pentru cel de la urmă conceptul central este cel de operaţiune enunţiativă.

Din punctul nostru de vedere, enunţul rezultă prin sinteza mai multor tipuri de informaţii ca rezultat al unui proces generativ cuprinzând mai multe etape. Schema procesului de producere a enunţului presupune realizarea

anumitor operaţiuni enunţiative, fiecare dintre ele având drept rezultat constituirea unui anumit strat de semnificaţie. În felul acesta, fiecărui strat de semnificaţie din cadrul structurii pragmasemantice a enunţului îi corespunde o anumită operaţiune enunţiativă. Operaţiunile prin care se constituie straturile de semnificaţie din structura enunţului ar putea fi prezentate cu ajutorul tabelului care urmează.

Operaţiunea enunţiativă		Conţinutul actului îndeplinit		Se constituie:
1. actul referinţei	–	referirea la situaţia (reală sau imaginară) descrisă în enunţ	=>	nivelul structurii referenţiale
2. actul de predicaţie	–	stabilirea relaţiei dintre obiectul comunicării şi caracteristica atribuită acestuia	=>	nivelul structurii predicative
3. actul localizării informaţionale	–	stabilirea relaţiei dintre ceea ce este dat, cunoscut, vechi şi ceea ce este nou, necunoscut în situaţia dată de comunicare (adiţionarea de informaţii noi la informaţiile vechi, cunoscute)	=>	nivelul structurii informaţionale
4. actul localizării situaţionale	–	referirea la instanţele de discurs (locutorul, interlocutorul), la circumstanţele comunicării (momentul şi locul comunicării)	=>	componenta deictică
5. modalizarea	–	exprimarea atitudinii cognitive, volitive sau evaluative a locutorului în raport cu cele comunicate	=>	componenta modală
6. actul ilocuţionar	–	exprimarea intenţiei comunicative, adică a scopului comunicativ urmărit de locutor (enunţului i se ataşează o valoare ilocuţionară care reprezintă scopul cu care el este performat)	=>	componenta ilocuţionară

Fiind elaborat ca o continuare a modelului interpretativ semantic al enunţului, modelul generativ semantic oferă o imagine de ansamblu a procesului de producere a enunţului în actul de comunicare, făcând posibilă descrierea actului de constituire a semnificatului global al acestei unităţi comunicative. Trebuie menţionat de asemenea că analiza modului de suprapunere a acestor straturi de semnificaţie şi a unităţilor lor în procesul de constituire a enunţului presupune şi descrierea proceselor transformaţionale care se produc în cadrul fiecărui strat semantico-pragmatic al enunţului ca urmare a interacţiunii dintre ele în procesul de funcţionare a enunţului.

Un ultim aspect asupra căruia intenţionăm să insistăm aici este cel care vizează combinarea straturilor de semnificaţie în cadrul structurii pragmasemantice a enunţului. Trebuie spus că există mai multe modele

de interpretare a procesului de generare a enunţului sub aspectul modului de combinare a straturilor de semnificaţie. Dintre cele mai cunoscute sunt de menţionat următoarele două: modelul liniar şi modelul în formă de Y [7, p. 30–33].

În cadrul modelului linear straturile de semnificaţie se suprapun succesiv unul celuilalt indiferent de natura lor. Pe când în cadrul modelului în formă de Y există două etape în interpretarea enunţurilor: prima este strict lingvistică, mai bine zis, semantică. Aceasta deoarece în acest caz nu este necesară o cunoaştere extralingvistică; a doua este analiza pragmatică. Deosebirea dintre cele două modele rezidă deci în faptul că modelul liniar admite interferarea conţinutului informativ cu semnificaţiile contextual-pragmatice în procesul de generare a enunţului, iar cel de al doilea model prevede că valorile comunicativ-pragmatice datorate contextului de enunţare nu intervin decât după ce enunţului i s-a atribuit o anumită semnificaţie referenţială.

În concluzie, constatăm că analiza structurii pragmasemantice a enunţului având drept scop descrierea straturilor de semnificaţie codificate în cadrul acestei structuri şi analiza procesului de constituire a semnificatului global al enunţului care presupune examinarea operaţiunilor enunţiative implicate de actul de producere al enunţului pot fi realizate în cadrul unor modele diferite: modelul interpretativ semantic şi modelul generativ semantic. Ele însă sunt indisolubil legate. Aceasta deoarece enunţul şi structura sa pragmasemantică reprezintă un rezultat al activităţii enunţiative, adică al actului de producere, pe de o parte, şi de interpretare, pe de alta.

Referinţe bibliografice

1. Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană-Dindelegan, Grabriela, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Nemira, 2001.

2. *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunţul*. Bucureşti, 2005.

3. Ionescu-Ruxăndoiu, 2003 – Ionescu-Ruxăndoiu, L., *Limbaj şi comunicare*. *Elemente de pragmatică lingvistică*, Bucureşti.

4. Серль Д. *Что такое речевой акт*.În: Новое в зарубежной лингвистике, вып. 17, Moscova, 1986, p. 151-170.

5. Сусов И. *Семантическая структура предложения*. Tula, 1973.

6. Богданов В. В. *Семантико-синтаксическая организация предложения*. Leningrad, 1977.

7. Mœschler, Jacques, Reboul, Anne, *Dicţionar enciclopedic de pragmatică*, Cluj-Napoca, 1996.

UNELE ASPECTE ALE EXPRIMĂRII INCERTITUDINII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

AURELIA BÎRSANU
Universitatea de Stat „Al. Russo” din Bălţi

Considerat de unii „un pericol sau un defect al comunicării”, dar acceptat de către majoritatea vorbitorilor, dacă nu chiar de toţi, ca o trăsătură fundamentală a limbajului, conceptul de incertitudine este unul complex, atestat în aproape toate domeniile ştiinţifice, prezent, firește, în zona semantico-pragmatică a limbii.

În limbajul de toate zilele, incertitudinea este prezentă prin enunţuri de tipul: „Nu sunt sigur”, „Am anumite dubii”, „S-ar putea să fie adevărat”, „Aş fi aflat adevărul”, „Va fi venind primăvara”, „Posibil!”, „Probabil”, „Se spune că…” etc. În mare, datorită acestor enunţuri, se cunosc aproximativ, imprecis, vag, incert, anumite realităţi. Evident, enunţurile pot „condiţiona” dezvoltarea unei situaţii de comunicare/ discurs, interlocutorii solicitând informaţii suplimentare. În acest mod, apar variabilele lingvistice, care se folosesc în comunicare, purtând, evident, în acest sens, un grad de incertitudine, deoarece nu se cunoaşte exact ce valoare are „aş dori”, „va fi venind”, „în jur de 25”, „să fi trecut”, „nu mai devreme de”, „de un brun-maro roşcat”, „bătând în verde-kaki”, „oarecum e ceva” etc. Acestea şi alte diverse structuri constituie câmpul lexico-semantic al incertitudinii, un câmp vast şi mereu deschis pentru „achiziţionarea” unor noi elemente constituente. Indubitabil, în limba română mărcile lingvistice ale exprimării certitudinii par mai multe decât cele ale exprimării incertitudinii. De exemplu, *fireşte*, *bineînţeles*, *desigur*, *sigur*, *negreşit*, *evident*, *cu certitudine*, *cu siguranţă*, *indubitabil*, *fără îndoială*, *de bună seamă* sunt doar câţiva dintre „termenii” cu ajutorul cărora „transmitem” ideea de certitudine, versus cele exprimate/relatate. Incontestabil, în imediată apropiere, semantic, se plasează termenii *posibil*, *probabil*, *parcă*, *pesemne*, *pare-se*, *cică*, *se crede*, *se consideră* etc., care prezintă entităţile ca fiind aproximative, probabile, imprecise, incerte. În general, certitudinea şi incertitudinea constituie „extreme ale estimării cunoaşterii”, prezente în zona epistemicului, acoperind vaste arii semantice, concomitent, relevând diverse „game” ale emoţiilor, un moment deloc de neglijat în procesul de cunoaştere, dar şi de exprimare.

De altfel, limba română dispune de mai multe mijloace de exprimare a incertitudinii, relevând, efectiv, o trăsătură distinctivă a mentalităţii[1] noastre,

[1] Mentalitatea reprezintă, în acest sens, o gândire-stereotip, un anumit tip de comportament, dar şi un anume mod de a percepe lucrurile. Viziunea asupra lumii, sistemul de

pentru că este arhicunoscut faptul că românul, deseori, are tendinţa de a evita, de a ezita, de a pune la îndoială, de a fluctua, de a aproxima, de a avea dubii. Redarea incertitudinii, în limba română dispune de un „arsenal" bogat de structuri utilizate frecvent de vorbitorul grăbit, indolent, confuz, distrat, nesigur, neinformat, iresponsabil, insolent etc.

Necesitatea de a înţelege şi de a găsi formele de manifestare a incertitudinii „guvernează" însăşi condiţia vieţii umane. În mare, aproape toate definiţiile existente în dicţionarele explicative şi de specialitate definesc noţiunea de incertitudine doar recurgând la alte noţiuni, printre care: ambiguitate, neclaritate, probabilitate, imprecizie, dubiu, îndoială, echivocitate. La prima vedere, aceşti termeni se suprapun sau chiar pot fi confundaţi, deşi nu pot fi omise unele diferenţe existente la nivel semantic. Astfel, ambiguitatea se referă la informaţii care, în mare, lipsesc, deşi ar putea fi cunoscute, în timp ce incertitudinea[1] se referă la informaţii potenţial necunoscute sau chiar imposibil de cunoscut. Mai mult, în contextul în care ambiguitatea apare ca şi trăsătură a unei informaţii, noţiunea de ambiguitate este, oarecum, mai puţin amplă decât cea de incertitudine, deoarece „ambiguitatea este una dintre formele pe care le îmbracă incertitudinea". În aceeaşi ordine de idei, M.-I. Borchin afirmă că „incertitudinea acoperă o arie semantică densă, dominată de nesiguranţa vorbitorului în legătură cu cunoaşterea celor afirmate (îndoiala, aparenţa, aproximaţia), în timp ce *probabilitatea* indică tot o percepţie a realului, la graniţa dintre atitudine şi opinie, pentru că, dincolo de nesiguranţa care se poate parafraza *nu sunt sigur că*, apare afirmarea unei posibilităţi ca acţiunea să devină reală, care se poate parafraza ca *dar sunt şanse mari să fie aşa*" [1, p. 208].

Incertitudinea, percepută atât ca o relevare a ignoranţei vorbitorilor, cât şi ca o imposibilitate sau chiar un impediment de a înţelege ordinea firească a lucrurilor, constituie termenul utilizat pentru a desemna „capacitatea explicativă limitată a cunoştinţelor noastre, fie că această limitare provine de la nedeterminare sau din caracterul aproximativ al cunoştinţelor noastre existente la un moment dat" [2, p. 23], definindu-se drept „lipsa de certitudine, nesiguranţă, îndoială, ezitare" [3, p. 896]. şi având ca şi sinonime cuvintele „nesiguranţă, îndoială, ezitare" [4, p. 115]. Intrând în anumite tipuri de opoziţii, incertitudinea în limba română exprimă diverse valori semantice, printre care putem enumera: supoziţia, ipoteza, îndoiala, neîncrederea etc.

---

valori care se relevă în atitudini şi comportamente definitive, constituie mentalitatea, a unui om sau a unui grup. Din punct de vedere lingual, mentalitatea poate constitui „sursa" expresiilor sale specifice.

În literatura de specialitate, incertitudinea şi imprecizia sunt cele două etape componente ale incompletitudinei, incertitudinea referindu-se la „încrederea" care i se acordă informaţiei, iar imprecizia – la conţinutul informaţional. Spre exemplu, în enunţul: „Medicii cred că fiecare persoană suferă de o fobie" informaţia este incertă („cred"), dar precisă (are valoare bine definită – „fiecare persoană"); în enunţul „Medicii au impresia că aproape fiecare persoană suferă de o fobie" informaţia este incertă şi imprecisă; în final, în enunţul „N-am nici cea mai vagă idee despre acest lucru" informaţia nu este deloc semnificativă, iar cotele de incertitudine şi imprecizie sunt maxime.

În limba română există diverse mijloace de exprimare a incertitudinii prin mai multe părţi de vorbire. Astfel, la verb incertitudinea se exprimă prin forme de conjunctiv, condiţional, prezumtiv. Conjunctivul are semantică specifică şi situează acţiunea verbală sub semnul incertitudinii, realizarea acţiunii fiind posibilă, dar nesigură. Astfel, modul conjunctiv se opune indicativului – „mod al realităţii şi certitudinii", spre exemplu: „*Ea vine mereu aici!*"/ „*Să vină ea mereu aici?!*" Modul conjunctiv poate intra şi în relaţii de sinonimie gramaticală cu celelalte moduri din grupul incertitudinii: cu prezumtivul, „modul procesului posibil, dar nesigur, bănuit, probabil, fapt pentru care Al. Philippide l-a denumit modul potenţial" [5, p. 473].: *Să scrie şi poezie?*" = „*Va fi scriind şi poezie?*" sau condiţionalul: „*Să fi plecat peste mări şi ţări?!*" = „*Ar fi plecat peste mări şi ţari?!*".

Din punct de vedere sintactic, modul conjunctiv este un mod al subordonării, aceasta datorându-se faptului, că, evident, conjunctivul este modul acţiunii nesigure/ incerte, dar posibile, iar verbe ca *a încerca*, *a vrea*, *a-i veni*, *a ruga*, *a trebui* se află prin structura lor semantică sub semnul nesiguranţei şi circumscriu nesiguranţei şi acţiunea verbului subordonat. Subordonat, unui prezumtiv, spre exemplu, conjunctivul prezintă acţiunea ca ipotetică: „*Nici nu prea ştia ce-ar fi având să vorbească cu Fusu*", iar vorbitorul va recurge la forma de conjunctiv ori de câte ori va avea dubii în legătură cu desfăşurarea acţiunii. Spre exemplu, în enunţurile: „Nu am certitudinea că vine" şi „Nu am certitudinea să vină", prin întrebuinţarea verbului la conjunctiv, vorbitorul accentuează incertitudinea exprimată prin *a crede*, întrebuinţat deja la forma negativă.

Sub semnul incertitudinii se află şi conjunctivul prezent, ca timp absolut, situând acţiunea verbală în „prezentul" procesului de comunicare: „*Câte toamne să fie de atunci?*". Când verbul regent este un potenţial-optativ, raportul de incertitudine pare să impună sensul de posterioritate: „… *ştii*, *cu toate că-ţi recunosc patentul*, *aş fi vrut să-ţi expun o teorie a mea*, *care prezintă ceva tangenţe cu cele ce-ai spus*" (Busuioc, p. 94).

Ca timp absolut, perfectul conjunctiv[1] situează acţiunea verbului într-un moment anterior comunicării, relevând incertitudinea vorbitorului: „*Oare să aibă dreptate sociologii cu femeile şi cele trei-patru ore de timp liber în minus?*" (Busuioc, p. 65), pe când un alt mod prezent în zona incertitudinii – modul potenţial-optativ – prezintă acţiunea verbului ca o posibilitate, ambiguă fiind transformarea ei în realitate. În funcţie de natura semantică, modul potenţial-optativ dezvoltă trei ipostaze fundamentale:

[1] Valorile conjunctivului se relevă în funcţie de alegerea vorbitorului şi se dezvoltă în funcţie de semantica temporală a modului. Între formele temporale există nu numai opoziţia de timp, ci şi de forma temporală a modului, în acest context, prezentul dezvoltând valoarea specifică a conjunctivului – de mod al incertitudinii, al acţiunii posibile, dar nesigure, fluctuante, de vreme ce „perfectul exprimă mai mult valoarea de ireal", exprimând: a)ipoteza în propoziţii enunţiative: *Să zic că trece un străin pe drum*, *te opreşte şi te întreabă*; b) posibilitatea (pe fundalul incertitudinii): *Să fi aflat ceva? se întrebă Nicolae*; c) aproximaţia: Să *aibă vreo patru metri lungime?*; d) şovăială: *Oare ce să fi fost la mijloc?* [6, p. 179].

a) de potenţial: când acţiunea verbului este prezentată ca potenţială, nesigură, imprecisă, deoarece vorbitorul o „concepe" ca pe o posibilitate: „*Nu sunt sigur că e într-adevăr aşa procesul pe care îl numim convenţional dragoste*, *altfel ar trebui să iubim toată lumea*" (Busuioc, p. 100);

b) de ireal: când acţiunea s-ar fi putut desfăşura, dar nu s-a realizat. Valoarea modală de ireal este dezvoltată de timpul perfect al potenţialului: „*Dacă aş fi plecat când preconizasem*, *azi eram în consiliu şi eu*". Irealul exprimă dubiul şi incertitudinea vorbitorului asupra acţiunii, iar formele de potenţial-optativ precedate de locuţiunile conjuncţionale *ca şi cum*[1], *ca şi când*, *de parcă* accentuează incertitudinea: „*L-aş fi iertat*, *fiindcă eram şi eu tânără şi ţinusem la el mulţi ani*, *dar nu venea decât când era beat*. *Atunci prindea curaj şi credea că o să-l iert ca şi când sufletul meu ar fi fost de ceară să se topească numai pentru că mi-era şi mie dor de el*" (Preda, p. 134); „*Când nu pot stăpâni subiectul*, *când îmi scade tonul*, *mă simt ca şi cum*, *bătând un cui*, *mi-aş da cu ciocanul peste deget*" (Popa, p. 74); „*Deveneam atunci altul*, *mă aşezam pe pământul bălţat de lumini arzătoare simţind cum mă umple un fel de nebunie fericită*, *ca şi când cerul intens albastru pâlpâie printre crengi*" (Cărtărescu, p. 45) etc.

c) optativul: când vorbitorul este direct interesat în desfăşurarea acţiunii verbale, realizarea acţiunii fiind dorită de el, dar nesigură: „*Ar pleca şi nu e sigur*, *ar rămâne şi n-are curaj*". Prezentul optativ întrebuinţat cu adverbele *cam*, *prea*, *tot* exprimă imprecizia şi incertitudinea: „*Iorgu Răuţu însă parcă dându-şi seama de atmosfera cam prea puţin cordială*, *îl luă sub protecţiunea braţului său părintesc*…" (Stere, p. 198).

Modul prezumtiv[2], „mod al presupunerii şi nesiguranţei", face şi el parte din grupul „modurilor incertitudinii". Modul conjunctiv i se opune în plan semantic, prin accentul pus pe atitudinea de presupunere, în timp ce caracteristicile prezumtivului sunt nesiguranţa versus acţiune, privită ca posibilitate, dar şi incertitudinea, deoarece vorbitorul nu ştie cu siguranţă dacă, într-un final, acţiunea va fi realizată.

În câmpul lexico-semantic al incertitudinii, substantivului îi revine un loc aparte, aceasta datorându-se faptului că substantivul este cea mai utilizată parte de vorbire în comunicare. Astfel, la substantive categoria determinării exprimă incertitudinea şi trebuie remarcată în acest sens opoziţia determinării şi nedeterminării. Substantivul exprimă incertitudinea în cazul când nedeterminarea marchează sensul de determinare minimă,

---

[1] Utilizând locuţiunea *ca şi cum*, considerată o comparaţie începătoare, care consemnează asemănări nejustificare, vorbitorul îşi mărturiseşte ignoranţa, dar nu contestă faptul în sine.

[2] Prezumtivul acordă acţiunii verbale o mulţime de „nuanţe modale", toate fiind în relaţie strânsă cu valoare de mod: a) al presupunerii: „*Că paguba să fi fost doi-trei saci*, *dacă a fost*…"; b) al eventualităţii: „*Noi ne mustrăm pentru gândurile ce ne vom fi făcut despre tine*"; c) al nedumeririi: „…*Nici nu prea ştiu ce ar fi având să vorbească Popescu*"; d) al detaşării: „*Pe lângă urs se spune că ar fi având şi această pajură care-l priveghează*".

ea semnificând detaşarea unui obiect din propria clasă de obiecte, fără ca obiectul să primească pentru vorbitor aspectul de certitudine: „*Are un corp ca de bufniţă*, *pe care şi-l înalţă deasupra ierbii cu un fel de sfidare monumentală*” (Popa, p. 10), iar variantele determinării minime dezvoltă două valori semantice ale incertitudinii:

a) caracterizarea obiectului denumit de substantive din perspectiva individualităţii clasei din care face parte, de exemplu: „*Un cretin foarte inteligent acest Savin*” (Cărtărescu, p. 22);

b) introducerea obiectului denumit de substantive în procesul de cunoaştere, realizând prima treaptă a detaşării în acest proces: „*O lumină verzuie stranie*, *venită de nicăieri se rotea în dormitor*” (Cărtărescu, p. 22).

Unele clase semantico-gramaticale de substantive au valoarea incertitudinii. În aşa mod, substantivele colective reprezintă o subclasă de substantive caracterizate prin referirea la o entitate prezentată ca un ansamblu de unităţi cu aspect ambiguu: „*Am citit o grămadă de cărţi neinteresante doar pentru că*, *întâmplător*, *dădusem peste pasajele în care găseam singură* „*substanţa*” *de care fiinţa mea avea nevoie să existe liberă*, *independentă*, *distinctă*” (Popescu, p. 68); „*Dar*, *în landul cuvintelor*, *corpul meu*, *chiar corpul meu*, *de piele*, *muşchi*, *ligamente*, *vene*, *oase şi creier*, *era făcut dintr-o reţea de cuvinte anatomice*, *foarte nobile*…” (Popescu, p. 61); „*Îi aduceam sumedenie de reproşuri şi nu se supăra*, *îmi dădea întotdeauna dreptate*” (Popescu, p. 216) etc.

Substantivele cu sens generic de: *lucru*, *problemă*, *chestie*, *treabă*[1] la fel constituie un mijloc de exprimare a incertitudinii: „*Dar chestia cu modelarea matematică a simţurilor şi numărul finit de cuvinte*…” (Busuioc, p. 93); „*Moartea*, *ehe*, *e aşa o chestie ce nu se întreabă ca să nu fii întrebat*” (Preda, p. 215); „*…nu*, *nu era de suferinţă*, *mama zâmbea*, *văzuse pesemne ceva pe chipul meu*, *un lucru pe care îl ştiu numai ele şi nu-l spun*, *un mare secret simplu*: *copilul e liniştit*, *e curat*, *e liber*…” (Preda, p. 511) etc.

Există de asemenea şi o clasă aparte – substantivele contextual colective, care, percepute ca modalitate de exprimare a valorii cantitative şi referindu-se la o mulţime de obiecte sau persoane, exprimă şi incertitudinea, având, apropo, deseori, şi un statut puţin mai diferit, în sensul că ele dau o savoare deosebită comunicării, „plasticizând” exprimarea: „*Într-o carte adevărată înaintam ca sub apă*. *Mă simţeam ca un peşte transparent şi miop printre horbote*, *recifuri de fraze calde şi reci*” (Popescu, p. 67); *„Pielea cuvintelor e o piele străină*. *Corpul meu e dezorientat*. *Sunt doar cuvinte în faţa mea*. *Colivie de cuvinte împletite în aer* (Popescu, p. 132); „*În loc să mă holbez imaginar la peşti inventaţi şi meduze ectoplasmice*, *mă holbam la câte un cuvânt*, *încercam să-i găsesc sensul după felul cum înota alături de bancurile de cuvinte din care-l desprindeam*” (Popescu, p. 60); „*Am văzut*, *mai târziu*, *o grămadă de dumnezei*, *la bâlci*,

[1] Deseori, aceste substantive sunt precedate sau urmate de *ceva*, „partitivul separativ care se referă la obiecte, acţiuni, situaţii pe care autorul comunicării nu le poate preciza” [5, p. 426].

în nişte tablouri, *stând pe nori uriaşi*, *pufoşi*, *cu picioarele în sandale*, *înconjuraţi de ghirlande de copii rotofei şi blonzi cu aripi micuţe ca de porumbel*, *prinse la spate*" (Popescu, p. 103) etc.

Substantivele de tipul: *fel*, *gen soi*, *specie* însoţite de un substantiv la singular sau plural completează câmpul lexico-semantic al incertitudinii, extinzând potenţialul denominativ al conceptului dat: „*Cuvintele se deschideau în inflorescenţe de explicaţii*, *un soi de panicule de umbelifere lingvistice*. *Erau cuvinte preţioase pentru lucruri bine cunoscute*, *un fel de veşminte de gală care mă intimidau…*" (Popescu, p. 259); „*Sosirea unuia nou*, *am observat adesea*, *stârneşte în cei care stau demult la un loc un fel de euforie generală*" (Preda, p. 504); „*Dându-şi seama de gustul publicului românesc pentru cancanuri politice şi veşti din culise*, *crease chiar un gen de reportaj politic specific românesc*" (Stere, p. 353) etc.

Adjectivul reprezintă clasa cuvintelor flexibile subordonate substantivului, acordându-se cu acesta şi limitându-i extensiunea unei informaţii specifice. Tocmai acordarea cu substantivul, de cele mai multe ori, conferă adjectivului valoarea de incertitudine. Dacă substantivul este nearticulat, atunci adjectivul „capătă" şi el un sens incert. De exemplu: *Un băiat frumos* // *Frumosul băiat* (în cazul dat articolul hotărât conferă certitudine).

Un alt mijloc de exprimare a incertitudinii îl constituie adjectivele cromatice compuse de tipul: verde-gălbui, ciocolatiu-deschis, indigo-pal, albăstriu-irizat, nisipiu-fad etc., dar şi cele formate cu ajutorul sufixelor diminutivale: albăstrui, gălbior, negruţ, verzuliu etc., ca în exemplele: „*Mă trezeam de dimineaţă*: *afară era soare*, *între lucruri acea culoare rozgalbenalbăstrui*, *grădinile foarte verzi şi umede…*" (Popescu, p. 24); „*Era un miros de vegetaţie strivită*, *verde-nchis*, *care se ridica din pământ*" (Cărtărescu, p. 104); „*În interiorul jurnalului apar din când în când decupări cu astfel de peisaje lunare*, *verzi-gri-albăstrui*, *însoţite de versuri din Eminescu*" (Popescu, p. 285); „*Globurile murdare din tavan dădeau o lumină tot mai stins*, *crepusculul devenea cafeniu închis*, *echivoc*" (Cărtărescu, p. 153) etc.

Un alt mijloc de exprimare a incertitudinii la adjective sunt gradele de comparaţie. Aşadar, echivalenţa se exprimă prin locuţiunile adverbiale, devenite „morfeme libere": *la fel de*, *tot aşa de*, *tot atât de*: „*Ieri a fost o vreme la fel de frumoasă*"; „*Este tot atât de frumoasă ca şi douăzeci de ani în urmă*" etc., în timp ce superioritatea se exprimă prin adverbul *mai*: „*Ziua de ieri a fost mai frumoasă*", iar inferioritatea prin „morfemul complex" *mai puţin*: „*Noaptea a fost mai puţin frumoasă ca celelalte nopţi*". Superlativul absolut redă incertitudinea cu *prea*: „*A cerut un preţ prea mare pentru automobil*", „*Purta o pălărie mult prea pestriţă pentru evenimentul dat*".

Incertitudinea, viabilă şi eficace, ca toate faptele de limbă, nu se prezintă ca ceva amorf sau vag, ci dimpotrivă, este un fenomen de limbă care condiţionează apariţia unor posibilităţi, uneori, inedite chiar, de exprimare a ambiguităţii, neclarităţii, probabilităţii, impreciziei, dubiului, îndoielii, echivocităţii în limbă, prin generalizare, atenuare, intensificare, cuantificare sau restricţionare a referinţei prin aceste şi alte mijloace de exprimare.

Referinţe bibliografice

1. Mirela-Ioana Borchin. *Despre sensurile prezumtivului*. În: „Analele Universităţii din Timişoara”, XXXIX, 2001, p. 207-214.

2. Constantin Ticu. *Evaluarea toleranţei la incertitudine*, *definiţii*, *delimitări conceptuale şi concepte asociate*. Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2006.

3. *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*. Chişinău, Arc & Gunivas, 2007.

4. Gheorghe Bulgăre. *Dicţionar de sinonime*. Chişinău, Ştiinţa, 1998.

5. Iorgu Iordan, Vladimir Robu. *Limba română contemporană*. Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

6. Elena Constantinovici. *Semantica şi morfosintaxa verbului în limba română*. Chişinău, Editura Academiei de Ştiinţe Moldova, 2007.

Surse ale corpusurilor şi abrevieri

Busuioc – Aureliu Busuioc. *Singur în faţa dragostei*. Chişinău, Cartea Moldovei, 2008.

Cărtărescu – Mircea Cărtărescu. *Travesti*. Bucureşti, Humanitas, 2002.

Popa – Nicolae Popa. *Păsări mergând pe jos*. Chişinău, Arc, 2001.

Popescu – Simona Popescu. *Exuvii*. Iaşi, Polirom, 2011.

Preda – Marin Preda. *Cel mai iubit dintre pământeni*. Chişinău, Lumina, 1990.

Stere – Constantin Stere. *În preajma revoluţiei*, v. 5-6, Chişinău, 1991.

VERBELE ŞI EXPRESIILE VERBALE IMPERSONALE DE STARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

NATALIA BUTMALAI
Universitatea de Stat din Tiraspol

Din perspectiva posibilităţii combinatorii cu un pronume personal sau substantiv la un număr sau altul, verbele limbii române se împart, după cum se cunoaşte, în două clase: personale şi impersonale. Verbele personale reprezintă clasa cea mai numeroasă, ele având trei persoane la fiecare număr (*a citi*, *a învăţa* etc.). Acestea se definesc „prin caracteristica sintactică de a primi un actant-subiect şi prin caracteristica sintactico-selecţională de a exclude din poziţia subiectului nominalul abstract - „faptul (faptul de a/ faptul că/ faptul să", precum şi echivalenţele lui sintactice, propoziţii conjuncţionale şi forme verbale nepersonale" [1, p. 348-349]. Însă în literatura de specialitate s-a semnalat nu o dată că nu toate verbele dispun de toate formele. E de remarcat că o bună parte dintre verbe nu au forme pentru persoana l-a, a 2-a şi a 3-a (sg. şi pl.). Opinia dată este susţinută de majoritatea lingviştilor. Iată ce spune, în acest sens, Ivan Evseev: „Caracterul subiectiv al verbelor de acţiune îşi găseşte expresia pe plan gramatical în faptul că ele au de obicei o paradigmă completă a conjugării, putând să fie folosite la toate persoanele (*eu muncesc*, *tu munceşti*, *el munceşte*, *noi muncim* etc.) şi la toate modurile (*munceşte*, *aş munci*, *să fi muncit* etc.). Numărul covârşitor al verbelor cu paradigme incomplete ale conjugării aparţin verbelor de stare sau devenire. De exemplu, verbe ca *a costa*, *a prevala*, *a predomina*, *a se însera*, *a ploua* etc. nu se folosesc decât la persoana a 3-a [2, p. 48].

Autorii ediţiei recente a *Gramaticii limbii române* (GALR, 2005) susţin că „sunt *defective* de persoana 1, 4 şi 2, 5 verbele care redau *stări* şi *evenimente* ce nu se află „sub controlul" unei fiinţe umane, sau acţiuni ce nu sunt provocate de un participant [+ Uman].; acestea nu selectează ca subiect pronumele *eu*, *tu*, *noi*, *voi*. Pentru că prezintă numai forme pentru persoanele 3 şi 6 aceste verbe se numesc **unipersonale.** Configuraţia semantică a verbelor unipersonale impune mai departe selecţia subiectului. Unele (*a adulmeca*, *a cotcodăci*, *a grohăi* etc.) selectează subiect [+ Animat]. [– Uman]. (*Câinele adulmecă*.). Altele (*a adia*, *a apune*, *a ateriza*, *a bubui*, *a coincide*, *a curge*, *a izvorî* etc.) selectează subiect [– Animat]. (*Soarele apune*., *Părerea mea coincide cu ideea ta*.) [1, p. 476].

Potrivit celor preocupaţi de gramatica structurală, **impersonale** sunt considerate „verbele cu valenţa zero sau cele care nu acceptă în poziţia sintactică de Subiect nominale caracterizate semantic prin trăsăturile [+ animat], [+ personal]. [3, p. 88]. În acest tip de gramatică categoria impersonalului se defineşte strict formal în funcţie de comportamentul verbului faţă de poziţia sintactică de Subiect, dar implică anumite aspecte semantice, deoarece restricţia

de selecţie vizează un factor semantic, şi anume caracterul agentiv vs. non-agentiv al predicaţiei. Un verb care nu declanşează în poziţia de Subiect un nume cu funcţia semantică de agent este considerat **impersonal** [idem, p. 89]. Conform părerii general acceptate în gramatica tradiţională, **impersonale** sunt verbele ce rămân în afara categoriei gramaticale a persoanei, acţiunea lor nu implică un autor al acţiunii. Astfel, au fost distinse două categorii de verbe impersonale: verbe „unipersonale prin formă şi impersonale prin întrebuinţare" şi „forme impersonale ale unor verbe personale", numite în GALR (ed. 2005, p.305), verbe cu impersonalitate inerentă şi verbe cu impersonalitate dobândită (sau contextuală). Distingerea acestor două categorii constă în aceea că verbele din prima clasă apar numai în construcţii impersonale, iar cele ce fac parte din clasa a doua apar, de la un context la altul, atât în construcţii personale, cât şi în construcţii impersonale. De exemplu: *Plouă*., *Îmi pasă de familie*., *Se cuvine să plec*. (verbe cu impersonalitate inerentă) şi *Se merge mult*., *Se vine târziu*. (verbe care dobândesc contextual această trăsătură). „Verbele intrinsec impersonale nu participă la opoziţiile de diateză, în timp ce verbele cu impersonalitate contextuală, dimpotrivă, satisfac opoziţiile de diateză, apariţia lor în construcţii impersonale fiind posibilă tocmai ca urmare a participării lor la opoziţiile activ-pasiv şi personal-impersonal" [1, p. 350].

După D. Irimia [4, p.170-173]. verbele impersonale condiţionează, într-un fel sau altul, natura subiectului gramatical. Din perspectiva relaţiei subiect-predicat, verbul reacţionează negativ la categoria gramaticală a persoanei; nu acceptă, nici formal şi nici la nivelul conţinutului, opoziţia internă şi, în consecinţă, păstrează mereu aceeaşi formă, de persoana a 3-a. Cercetătorul afirmă că în funcţie de comportamentul lor faţă de constituirea relaţiei subiect-predicat, verbele impersonale se diferenţiază între ele, grupându-se în două clase:

1. impersonale absolute;
2. impersonale relative.

De prima clasă ţin: verbele meteorologice (*a tuna*, *a fulgera*); expresiile verbale care exprimă stări atmosferice sau coordonate temporale, constituite din verbul *a fi* şi un substantiv sau un adjectiv, într-un anumit grad de substantivare: *e noapte*, *e cald*, *e târziu* etc.; expresii verbale care exprimă stări psihice, afective, fizice, formate din verbul *a fi* şi un substantiv precum *dor*, *foame*, *sete*: *a-i fi dor*/*foame*/*sete* etc.; verbe pronominale întrebuinţate impersonal: *a* (*nu*)*-i arde*, *a* (*nu*)*-i păsa* etc. Referitor la clasa a doua de verbe, cercetătorul constată că sunt impersonale într-un singur sens: nu realizează opoziţia specifică persoanei gramaticale; în celălalt sens, al relaţiei cu subiectul gramatical, al posibilităţii stabilirii acestei relaţii, se aseamănă cu verbele personale: ca şi acestea, dezvoltă relaţii cu un subiect gramatical. Savantul include în clasa verbelor impersonale relative: verbe care admit deopotrivă un subiect interior propoziţiei, totdeauna de persoana a III-a, sau o propoziţie-subiect: *a-i plăcea*, *a-l durea* etc.; verbe care se construiesc, în mod curent, cu propoziţii-subiect, dar care admit şi subiect nepropoziţional, realizat prin pronume demonstrativ, nehotărât sau prin pronume negativ: *a* (*-i*) *se părea*, *a i se năzări*; expresii verbale, constituite din verbul *a fi* şi un adjectiv (mai rar adverb), care admit numai subiecte cu

dezvoltare propoziţională: *e bine*, *e rău*, *e greu*, *e necesar*, *e sigur* etc.; verbe întrebuinţate impersonal: (*nu*) *merge* + *să*, (*nu*) *face* + *să* etc.

„Expresiile verbale impersonale sunt construcţii compuse din elemente care nu sunt fixe precum locuţiunile verbale. De obicei, conţin două elemente care sunt comutabile; în structura lor intră verbul copulativ şi impersonal „*a fi*" căruia i se alătură un substantiv, un adverb, o locuţiune adverbială, un verb la supin: *este bine*, *este rău*, *este greu*, *e de necrezut*, *e totuna* etc." [5, p. 184]. De exemplu: ***Este bine*** *să te gândeşti şi la suflet*, *nu numai la trup*. (Proverb)

După o părere larg răspândită în lingvistică, cele mai multe verbe şi expresii verbale impersonale fac parte din clasa verbelor de stare. Bazându-ne pe cercetările existente în literatura de specialitate [6, p. 60-72; 4, p. 170-173], vom încerca să stabilim un inventar al verbelor şi expresiilor impersonale de stare:

– expresii verbale care exprimă stări atmosferice sau coordonate temporale: *e noapte*, *e soare*, *e cald*, *e târziu*, *e frig*, *e ger*, *e dimineaţă*, *e arşiţă*, *e secetă*, *e vară*, *e iarnă* etc. Structura lor este următoarea: verbul copulativ *a fi* + substantiv, adjectiv, adverb: ***E toamnă,*** *e foşnet*, *e somn*…/ *Copacii*, *pe stradă*, *oftează*;/ *E tuse*, *e plânset*, *e gol*…/ *Şi-i frig*, *şi burează*. (Bacovia, *Nervi de toamnă*)

– expresii verbale care exprimă stări psihice, afective, fizice. Aceste construcţii sunt compuse din verbul *a fi* şi un substantiv (mai rar adjectiv, adverb): *mi-e foame*, *mi-e sete*, *mi-e frig*, *mi-e teamă*, *mi-e groază*, *mi-e lene*, *mi-e somn*, *mi-e milă*, *mi-e jale*, *mi-e ruşine*, *mi-e dor*, *mi-e bine*, *mi-e rău*, *mi-e cald*, *mi-e greu*, *mi-e urât* etc. „Verbul *a fi* este construit cu un obiect indirect personal, antepus verbului, şi un subiect nonpersonal, postpus" [7, p.60].

În opinia lingvistului D. Irimia, expresiile care descriu lingvistic „realităţi umane, stări psihice, afective, fizice" sunt în permanenţă însoţite de un pronume personal în dativ" [4, p.171]. De exemplu: ***Mi-i somn***. *Ce înalt îi focul!*/ *şi codrul ce adânc*! (Labiş, *Moartea căprioarei*), ***Mi-e groază*** *să plec pe ploaia asta*. (Slavici, *Popa Tanda*), *Vidra*. *Asta-i iubirea de ţară*? *De-aşa iubire* ***mi-e jale***,/ *De-aşa fiinţă* ***mi-e milă***… (Hasdeu, *Răzvan şi Vidra*), ***Mi-e ruşine*** *în adâncul intimităţii mele*, *ca şi când aş fi suferit de o boală ruşinoasă şi penibilă*. (Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, *întâia noapte de război*), ***Mi-a fost frică***, *dar apoi* ***mi-a fost drag*** *de tine*… *te văzusem cu coada ochiului şi-mi plăcuseşi*…***mi-era*** *şi* ***ruşine*** *de întâmplare* ***şi-mi era*** *şi* ***ciudă*** *că nu vii să-mi vorbeşti*. (Călinescu, *Enigma Otiliei*), *Mă jenez să-l bruschez*, ***mi-e milă*** *chiar*, *mă priveşte cu nişte ochi!* (Călinescu, *Enigma Otiliei*), *Răzvan*. *Lipseşte!* ***Mi-e greu*** *să te mai ascult*!… (Hasdeu, *Răzvan şi Vidra*), *Hoţul III*. *Uf*, *uf*, *uf! Rău mă frământă*! ***Mi-e*** şi ***cald***, ***mi-e*** şi ***răcoare***! (Hasdeu, *Răzvan şi Vidra*), *[Ştefan]*. ***Mi-e frig***… *De două zile n-am avut somn*, *nici pace*/ ***Mi-e frig***… (Eminescu, *Opere*)

– verbe pronominale (cu pronume în dativ) întrebuinţate impersonal: *a* (*nu*)-*i arde*, *a* (*nu*)-*i păsa* etc.: *Lui Ion* ***nu-i arde*** *de glume*., *Mariei* ***nu-i pasă*** *de nimic*.

– verbe care admit deopotrivă un subiect interior propoziţiei, totdeauna de pers. a III-a, sau o propoziţie-subiect: *a se cuveni*, *a se întâmpla*, *a se face*,

a se nimeri etc.: ***Se întâmplă*** *multe*., ***Mi se cuvin*** *toate*., *Timpul mort şi-ntinde trupul şi devine vecinicie/ Căci nimic* ***nu se întâmplă*** *în întinderea pustie*. (Eminescu, *Opere*)

– expresii impersonale în care Subiectul se caracterizează prin trăsătura [– animat]. şi este postpus sau este realizat propoziţional. Obiectul, caracterizat prin trăsătura [+ animat]. este un pronume personal în Ac. şi este plasat înaintea verbului [8, p. 148-149].: ***Mă avantajează*** *situaţia*., ***Mă cuprinde*** *tristeţea*., ***Mă stăpâneşte*** *frica*., ***Mă miră*** *că ai plecat*., ***Mă afectează*** *că pleci*., ***Urmează*** *să plec*., ***Mă doare*** *că te porţi aşa*.

– expresii care se construiesc fără sau cu Obiect prepoziţional: ***Îi pasă*** *de cineva*., ***I s-a urât*** *de cineva*., ***Îi arde*** *de plimbare*., ***Îi pare bine*** *de ceva*, ***Îi pare rău*** *de cineva*.

– construcţii care acceptă Subiect de obicei postpus caracterizat prin trăsăturile:

[– animat], [– uman]. sau exprimat propoziţional: ***Îmi dăunează*** *oboseala*., ***Îmi prieşte*** *aerul de afară*., ***Îmi place*** *cartea*.

Totalizând, vom remarca faptul că limba română dispune de un bogat şi divers inventar de verbe şi expresii impersonale de stare.

Referinţe bibliografice

1. *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

2. Evseev I. *Semantica verbului*: *categoriile de acţiune*, *devenire şi stare*. Timişoara, Facla, 1974.

3. Manea D. *Probleme ale tranzitivităţii în limba română* (*I*). *Verbele cu complement intern în română*. În: „Studii şi cercetări lingvistice", 1990, nr. 5-6.

4. Irimia D. *Gramatica limbii române*. Iaşi, Polirom, 1997.

5. Cristian-Foghel G. *O gramatică pentru toţi*. Bucureşti, AMETIST, 1997.

6. Pană-Dindelegan G. *Teorie şi analiză gramaticală*. Bucureşti, Coresi, 1994.

7. Neagoe E. *Observaţii asupra definiţiei verbului copulativ*. În: „Cercetări de lingvistică", XIV, 1969, nr. 1 p. 95-97.

8. Pană-Dindelegan G. *Sintaxa limbii române*. Partea I. *Sintaxa grupului verbal*. Bucureşti,TUB. 1976.

UN VERITABIL TESTAMENT POETIC

TATIANA BUTNARU
Institutul de Filologie al AŞM

În comunicarea de faţă, sunt analizate mai multe scrieri poetice de la sfârşitul anilor ’80, începutul anilor ’90, expresie a renaşterii spirituale din Basarabia, ecou al evenimentelor cruciale de epocă. Adevărul ştiinţific, pe care distinsul savant S. Berejan îl promova la înaltele foruri ştiinţifice din ţară şi de peste hotare, şi-a găsit o realizare pregnantă în poezie, s-a manifestat printr-o gamă complexă de trăiri, idei, efuziuni lirice, care în modul cel mai evident sintetizează preocupările estetice ale perioadei, se manifestă prin angajare socială şi discernământ.

Aflată între tradiţie şi modernitate, poezia noastră contemporană îşi exercită sfera de influenţă prin multiple preocupări artistice, exprimă tendinţa de a transfigura realitatea prin prisma de viziuni şi reprezentări a spiritului autohton. Diverse teme şi motive de creaţie cum ar fi ecologia naturii şi ecologia sufletului omenesc, sentimentul demnităţii umane, cinstirea strămoşilor, toate acestea şi-au găsit expresie într-o formulă lirică originală, în tendinţa scriitorilor de a depăşi convenţiile timpului istoric pentru a se încadra cu adevărat în tiparele artei veritabile, a propune o nouă viziune artistică asupra lumii. În această ordine de idei, semnalăm prezenţa unui univers de valori aflat în sfera sacrului şi a intuiţiei mitice, deschiderea către o problematică socială de importanţă majoră, tendinţa de reabilitare a eticului, de recuperare a paradisului pierdut, pe care autorii încearcă să-l reconstituie din esenţe. În primul rând, vom remarca tendinţa de a menţine în conştiinţa contemporanilor permanenţa memoriei, a reintegra în drepturile ei firești strălucirea limbii române, a aprofunda intenţia nobilă spre desăvârşirea morală a semenilor. Îndemnul formulat de Ion Vieru la începutul anilor ’80

Să batem clopotele, frate,
Să ne trezim din amorţire
Şi să le batem cu dreptate,
Cât mai trăieşte o iubire
(I. Vieru, **Să batem clopotele, frate**)

semnala pentru epoca respectivă nu numai ideea de renaştere şi primenire spirituală, dar, în special, o pledoarie pentru supremaţia valorilor, o cheie de receptare a unei experienţe dramatice, când autorul este invitat la transformarea poeziei sale intr-o chemare pătimaşă, un strigăt de alarmă pentru salvarea graiului şi a integrităţii de neam:

Să batem clopotele, frate,
Că până mâine, cine ştie,
N-auzi pe-aici o melodie
Şi nu-i un gram de sănătate.
(I. Vieru, **Să batem clopotele, frate**)

Încadrarea în sfera sacrului se manifestă printr-o detaşare de convenţional, redând în ultima instanţă suferinţele de martir ale poporului, trecerea lui prin vicisitudinile timpului istoric:

Am trecut prin moarte, am născut eroi,
Am vorbit atâta, c-am uitat de noi.
Preoţii muriră în Carpaţii mari,
Ne împrejmuiră cete de barbari.
(L. Lari, **Istorie**)

Mesajul comunicat are o semnificaţie deosebită. Autorii se afundă într-un desiş istoric ca să-l privească de la înălţimea zilelor de azi, să blameze vitregia unui secol lipsit de demnitate mitică. L. Lari se referă la o continuitate spirituală a timpului mitic, iar „Dochia a noua" dezvăluie în esenţă o stare sufletească echivalentă cu semnificaţia regăsirii spirituale prin vicisitudinile istoriei, nealterarea ideii de suflet şi neam, este un loc cu nume sfânt unde „trăit-am ultima iubire/ Pe-acest pământ,/ Pe-acest pământ." Orientarea sugestiei poetice are loc din cadrul istoric într-un spaţiu contemporan, se manifestă prin adeziunea la idealurile general-umane. L. Lari şi, în special, generaţia anilor 80, au un acut sentiment al istoriei, al originilor, al strămoşilor, trăit durut şi deschis, cu deplina cunoaştere a conştiinţei de sine. Orientată nemijlocit spre făgaşul reflexivităţii, metafora poetică este intuită dintr-o perspectivă modernă, la nivelul unui „transmodernism", [1, p.237]. despre care aminteşte T. Codreanu de la Huşi şi care semnifică pentru scriitorii basarabeni „un reper în Absolut". [Idem]. Păstrând prin convenţie deschiderea spre o problematică socială, discursul poetic este axat pe nişte dimensiuni ancestrale-astrale:

Ţara mea de dincolo de Prut,
Mi s-a dat poruncă să te uit.
Să te şterg din minte c-un burete,
Patria mea pusă la perete.
(N. Dabija, **Ţara mea de dincolo de Prut**)

Nostalgia sacrului dezvăluie o stare de criză şi dramatică contemplare lăuntrică. Înstrăinarea de neam echivalează cu pierderea instituţiei sacre, profanarea valorilor şi degradarea conştiinţei umane sugerată în subtextul poeziei. Este de fapt, sugestia unei crize de identitate, de care suferă contemporaneitatea şi echivalează cu degradarea intuiţiei mitice.

Reconfortarea sufletească a eului liric are loc în sfera sacrului, acolo unde „odată pe an toată suflarea Moldovei stă în prag de rugăciune" (I. Alexandru) Chipul lui Ştefan cel Mare transpare şi el într-o aură a sacralităţii, drept rezultat a procesului de esenţializare a valorilor şi a nevoii de descătuşare atât de necesare contemporanilor. Alura polemică şi tonul persiflant tăios înlocuieşte

vocabula lirică, aprofundează vitregia unui secol lipsit de demnitate mitică, or, după cum se va preciza în continuare,

„Noi ale tale bătălii pe toate
Până acuma le-am pierdut pe rând”
(N. Dabija, **Ştefan cel Mare**).

Ieşirea din impas şi tendinţa spre revigorare are loc prin credinţă, prin deschiderea către intuiţia biblică, unde, de fapt are loc revenirea la dimensiunile sacre ale existenţei. Timpul „mielului roman” marchează, în esenţă, o revenire la tiparele unei lumi mitice, arhaice, iar discursul poetic capătă o tonalitate de intensă efervescenţă lirică. Ideea poetică este similară invocării forţelor supreme ale divinităţii, cu alte cuvinte, are loc încadrarea biblicului, a valorilor creştine în sfera unei concepţii universale, capabilă să releve armonia ancestrală a universului, să plaseze personalitatea umană într-o ordine superioară, exemplară, absolută. Lacrima cosmică ce se desprinde solitar din nunta ciobanului din baladă se suprapune iniţierii biblice şi transpare din învolburările timpului mitic, ducând spre inima istoriei. „Moşii-patres, moşii-patria, după cum precizează într-un studiu O. Babu-Buznea, cu orânduielile lor bune şi drepte, cu limba lor spornică şi bogată, cu moştenirea lor inteligentă şi socială întemeiată pe o mare epocă eroică şi o dezvoltare normală şi sănătoasă” [2, p.154]. determină esenţa timpului istoric, pe care autorii de poezie îl vor intui prin prisma timpului mitic şi a începuturilor originare. Îndemnul spre Alba-Iulia invocate de mai multe ori în incursiunile poetice ale lui N. Dabija capătă asociaţia unei chemări pătimaşe de a reveni la matcă, semn că „ro-mâ-neş-ti-le izvoare/ încă n-au secat de tot”, este vorba de necesitatea regăsirii „originarului”, acesta după sugestia lui G. Călinescu, „are un efect de regenerare pentru individul român modern” [3, p. 419]. Versurile lui N. Dabija

„… Din Hotin pân’ la Chilia,
Din Soroca şi Orhei…
Graiului ce-mbracă glia,
Şi pădurilor de tei,
Dor le e de România”
(N. Dabija, **Scrisoare către Alba-Iulia**)

dezvoltă o profesiune de credinţă, exprimă acordurile unei nostalgii copleşitoare, „după locul nostru unic în univers” [4, p.136], se are în vedere o matrice stilistică recreată după modelul blagian, dar cu evidente accente de odă, aşa cum se prezintă incursiunile lirice ce vor urma în continuare:

Sărut vatra şi-al ei nume,
Care veşnic ne adună,
Vatra ce-a născut pe lume,
Limba noastră cea română.
(Gr. Vieru, **Limba noastră cea română**)

Verbele comunicării sunt de natură eminesciană. La fel ca şi N. Dabija sau L. Lari, Gr. Vieru are „mărturia sensibilităţii pentru graiul matern” [5, p.108].

Poetul invocă o vatră a românismului prin semnele latinităţii etnice şi îndeamnă cititorul spre valorificarea comorilor sale de perpetuare spirituală. Aşa cum poezia **Limba noastră** de A. Mateevici a zvâcnit ca o declanşare luminiscentă, ca o erupţie sufletească, Gr. Vieru îşi exteriorizează dragostea faţă de „limba noastră cea română" în forma unui sentiment religios încadrat în spaţiul sacru al valorilor.

În una din poeziile sale, I. Alexandru se referea la starea „de priveghere" faţă de memoria înaintaşilor, ceea ce l-a determinat să ajungă la o culminaţie a mărturisirii.

De-atâtea oseminte într-un popor,
Locul e gătit de înviere.
(I. Alexandru, **Imnul Putnei lui Ştefan cel Mare)**

„Privegherea" versului lui A. Mateevici se manifestă în tendinţa de reînviere „din somn de moarte" a basarabenilor aflaţi la o răspântie a istoriei, în preajma celui mai important eveniment din viaţa lor, Unirea de la 1918 [6, p. 119]. Starea de veghe a scrisului lui Gr. Vieru este grija pentru sănătatea morală a graiului pe aceste meleaguri, menţinerea candelei „aprinsă" pentru iubirea de neam şi de limba maternă. Asemenea lui A. Mateevici, Gr. Vieru vrea să ne convingă, că limba noastră la fel ca şi mama sau vatra strămoşească este sfântă. Armonia interioară a versului lui Gr. Vieru se menţine datorită spiritului religios omniprezent în întreaga sa operă. Şi mama, şi iubirea, şi graiul sunt învăluite la Gr. Vieru într-o atmosferă de sacralitate, „îşi are izvoarele într-o lume creată pentru om, pentru rangul acestuia înaintea demiurgului [7, p. 233]. Orientarea poetului către o matrice a sacralităţii nu este altceva decât armonia cosmică a lucrurilor, armonia vieţii omeneşti, aşa cum a fost creată de Dumnezeu, în dimensiunile dăinuirii eterne.

În al lumilor tezaur
Pururea o să rămână,
Limba doinelor de aur,
Limba noastră cea română
(Gr. Vieru, **Limba noastră cea română**)

Versurile revărsate în stil de odă devin chemare şi imn, crâmpei de baladă, ne aduc în preajma unui cântec continuu a sufletului izvorât din deplina sa îngemănare cu „a Patriei fiinţă", cu frumuseţea strădaniei umane, a unei etnii multiseculare zămislite în pledoariile sale poetice. Este cel mai veritabil testament artistic lăsat urmaşilor de „cei doi poeţi mărturisitori", [5, p. 116]. cum se exprima A. Bantoş şi care merită „să fie păstrat cu sfinţenie de generaţiile ce-l primesc" (V. Alecsandri). Chiar şi metafora „Vin din munţii latiniei" face o asociere directă cu intuiţia mitică a unui „pământ străvechi şi magic" în dimensiunile sale eterne, „în al lumilor tezaur", reliefând o cheie poetică pentru o serie întreagă de scrieri la tema respectivă. Spiritul de dăinuire se manifestă sub forma unui sentiment de adeziune la un ideal plenipotenţiar, are loc redimensionarea din interior a vibraţiilor lăuntrice a unui temperament

poetic „copleşit de înviere”, şi care alături de confraţii săi de condei, îşi asigură pe bună dreptate o condiţie de profet, de „poet mărturisitor” [5, p. 116]. al ideii de reîntregire a ţării, care „şi-a făcut datoria nu numai în faţa istoriei literare”, dar şi „în faţa istoriei însăşi” [8, p. 4].

Referinţe bibliografice

1. T. Codreanu. *Basarabia sau drama sfâşierii*. Chişinău, Editura Flux, tipografia Prag-3, 2003.

2. O. Babu-Buznea. *Dacia în conştiinţa romanticilor noştri*. Bucureşti, Editura Minerva, 1979.

3. G. Călinescu. *Opera lui Mihai Eminescu*. Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1969;

4. M. Bucur. L. Blaga. *Dor de eternitate*. Cluj, Editura Albatros, 1971;

5. A. Bantoş. *Doi poeţi mărturisitori: A. Mateevici şi Gr. Vieru*. În: „Gr. Vieru, poetul”. Chişinău, Editura Ştiinţa, 2010;

6. T. Butnaru. *Alexei Mateevici şi idealul unirii*. În: Materialele simpozionului republican consacrat împlinirii a 90 ani de la apariţia poeziei Limba noastră. Chişinău, Universitatea de Stat din Tiraspol, 2007.

7. S. Fîntînaru. *Poezia lui Lucian Blaga şi gândirea mitică*. Bucureşti, 1940.

8. N. Dabija. *Solidaritatea de care avem nevoie*. În: Literatura şi Arta, 1990, 13 octombrie.

TERMENI MILITARI MEDIEVALI ÎN CADRUL UNOR EXPRESII FRAZEOLOGICE

MARIN BUTUC
Academia Militară „Alexandru cel Bun”, Chişinău

În prezent, se ştie că o limbă bogată constă nu numai din varietatea ei lexicală, dar şi din potenţialul frazeologic, ce reprezintă o componentă determinantă a frumuseţii şi distincţiei unei comunicări orale sau scrise. Pe bună seamă, în obţinerea acestei calităţi stilistice, un rol de frunte îi revine frazeologiei – adică, domeniului de locuţiuni şi expresii de care dispune o limbă, utilizat pentru a conferi comunicării calităţi deosebite din punctul de vedere al sugestivităţii.

Limba română literară actuală întruneşte aceste calităţi, dispunând de un grandios tezaur frazeologic. O contribuţie reală în acest sens o au unele elementele lexicale specializate, militare, din epoca medievală, care şi-au pierdut statutul de cuvinte ce denumeau noţiuni din domeniul militar şi, desigur, semnificaţia militară medievală, astfel, devenind elemente lexicale - componente ale diverselor expresii frazeologice. Această situaţie se datorează atât factorilor de ordin lingvistic, cât şi a celor de ordin extralingvistic, fapt ce a condiţionat fenomenul integrării unor termeni militari în variate expresii şi locuţiuni.

Din punct de vedere lingvistic, termenii militari vechi, ce fac parte din anumite expresii frazeologice (***buluc***, ***ceambur***, ***duium***, ***gloată***, ***maidan***, ***palancă***, ***pâlc***, ***proaşcă*** ş.a.), la momentul funcţionării acestora, ca denumiri specializate militare medievale, s-au inclus la nivel de conţinut într-un proces de intersecţie, analogie, contiguitate de sens cu alte cuvinte şi nuanţe semantice diferite, din lexicul general al limbii române din epoca medievală; drept rezultat – aceşti termeni şi-au schimbat realitatea pe care o denumesc: din militară, în una cotidiană, de uz general. În felul acesta, apar, de multe ori, două sensuri distincte: un înţeles actual şi unul învechit. Totodată, termenul militar şi-a schimbat sensul şi prin trecerea de la o sferă de întrebuinţare la alta [4, p. 155], având în vederea că între limbajul militar medieval şi lexicul general nu existau hotare rigide şi stricte, fapt ce condiţiona o circulaţie facilă a cuvintelor dintre lexicul general şi cel specializat militar. Lexicul specializat militar din epoca medievală, prin rădăcinile lui, este strâns legat de vorbirea orală, de stilul popular, cu care, împreună, făceau parte din vocabularul limbii române literare vechi. Lexicul popular era principala sursă a lexicului specializat militar, dar şi a lexicului literar românesc, în general [2, p. 175].

La determinologizarea cuvintelor specializate din domeniul militar din perioada medievală au contribuit, după cum am menţionat, şi cauze extralingvistice, ce ţin de aspiraţiile de modernizare a societăţii româneşti, de la sfârşitul sec. al XVIII-lea şi pe tot parcursul sec. al XIX-lea. Începând

cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, putem observa şi conturarea unor tendinţe inovatoare, ce se vor dezvolta în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acestea sunt: a) abandonarea treptată a unor termeni învechiţi preponderent utilizaţi mai ales în Evul Mediu timpuriu; b) modernizarea lexicului militar prin adaptarea împrumuturilor latino-romanice occidentale; c) tendinţa de creare a unei terminologii militare ştiinţifice, delimitarea, în linii mari, a terminologiei militare pe genuri şi specii militare.

Fireşte, că toate acestea sunt, de fapt, o consecinţă a procesului de „renaştere" culturală şi social-politică ce s-a manifestat în toate Principatele Româneşti, începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită imboldului dat de reprezentanţii Şcolii Ardelene. Referindu-ne la această perioadă, putem vorbi despre o racordare relativă a terminologiei militare vechi la principiile terminologiilor moderne, când arta militară românească îşi ia un avânt în sensul înzestrării şi echipării, după principii europene, fapt ce a avut repercusiuni directe asupra limbajului militar specializat. „În această perioadă se face trecerea de la stadiul vechi la stadiul modern al limbii române literare" [5, p. 7], ceea ce a determinat schimbări substanţiale în cadrul limbajelor specializate, inclusiv în cadrul terminologiei militare româneşti. Pentru perioada dată, slavonismele, turcismele ş.a. creau impresia unui vocabular sărac şi învechit, necorespunzător nevoilor şi exigenţilor ştiinţei moderne a timpului, fapt ce împiedica devenirea limbii române ca factor cultural esenţial [3, p. 110].

Aşadar, din aceste motive, mulţi termeni militari din epoca medievală s-au păstrat doar în expresii şi locuţiuni frazeologice, pierzându-şi caracterul lor de element apartenent unui sistem de noţiuni (în cazul nostru – noţiunile militare) şi însuşind particularităţi pragmatice la nivel de funcţionare în cadrul lexicului general [6, p. 133], pe care nu le-au avut anterior. Termenii militari medievali determinologizaţi, care s-au păstrat până în prezent în cadrul expresiilor frazeologice denumeau, în mare parte, în epoca medievală diverse tipuri de unităţi militare medievale şi arme de luptă, caracteristice epocii în cauză: **arc** (înv. armă primitivă folosită la aruncarea săgeţii) – *a avea multe coarde la* ***arc*** „a avea multe alte mijloace de face ceva"; **buluc** (înv. unitate militară care avea aproximativ efectivul unei companii, care varia între 100 şi 500 de militari) – *dau* ***buluc*** (*vin* ***buluc*** sau *intră* ***buluc***) „în masă, cu grămada; iute, repede; înghesuindu-se unul peste altul"; **ceambur** (înv. detaşament (în special de tătari) care umblă după pradă) – *a bate* (sau *a umbla*) ***ceamburul*** „a nu se ţine de treabă, a-şi trece timpul cu lucruri neserioase"; **duium** (înv. jaf de război) – *cu* ***duiumul*** „foarte mult, peste măsură, cu grămada"; **gloată** (înv. oastea de ţară) – *psihologie de* ***gloată*** – denumeşte o concepţie potrivit căreia, individul nu este responsabil de faptele lui, fiind ascuns în mulţime; (pop.) *a avea* ***gloată*** – denumeşte membrii unei familii numeroase, copiii dintr-o familie; **maidan** (înv. teren deschis, loc viran situat la marginea sau interiorul unei localităţi folosit ca loc de luptă) – *a scoate* (*sau a ieşi*) *la* ***maidan*** „a ieşi sau a face să iasă la lumină"; *a ajunge la* ***maidan*** „a izbuti, a duce la bun sfârşit"; *a bate* ***maidanul*** (sau ***maidanele***) „a hoinări, a vagabonda"; **obadă** (înv. instrument de tortură) **-** *a pune* (*în*) ***obezi*** „a subjuga, a înrobi";

palancă (înv. palisadă; (p. ext.) loc întărit de apărare) – *a face* (sau *a da ceva*) ***palancă*** (*la pământ***)** are sensul de „a culca la pământ, a doborî”; *căzut* ***palancă*** „lungit, doborât la pământ”; **pavăză** (înv. scut de diverse forme şi mărimi) – *a sta* ***pavăză*** „a apăra, a feri”; **pâlc** (înv. unitate militară corespunzătoare unui regiment din perioada contemporană) – *în* ***pâlcuri*** sau ***pâlcuri-pâlcuri*** „în grup”; **poghiaz** (înv. expediţie militară, cu scop de pradă pe un teritoriu străin) – *a umbla în* ***podghiazuri*** „a umbla fără rost, a hoinări”; **proaşcă** (înv. ţintă în care se ochea cu o arma) – *a face* (sau *a da*) ***proaşcă*** (*în* sau *prin*) *ceva* „a da iama, a face prăpăd, a distruge”; **puşcă** (înv. armă grea de artilerie) – *gol* ***puşcă*** „a) complet dezbrăcat, în pielea goală; b) fără avere”; *a se duce* (sau *a pleca*, *a scăpa*) *ca din* ***puşcă*** ori ***puşcă*** „a pleca foarte repede”; **spangă** (înv. spadă) – *a lua* (sau *a aduce***)** *pe cineva în*(*tre*) ***şpăngi*** **(**ori *în* ***şpangă*****)** „a lua sau a duce pe cineva cu forţa; a-l brutaliza, a-l bate”; (pop.) *a lăsa pe cineva în* ***spangă*** „a-l sărăci”; **steag** (înv. fanion militar) – *a duce* (sau *a purta*) ***steagul*** „a conduce o acţiune; a comanda”; *a ţine sus* (sau *a înălţa*, *a ridica*) ***steagul*** „a nu renunţa la luptă”; *a ridica* (sau *a scoate*) ***steag*** *alb* „a se preda, a cere pace”; **strajă** (înv. plăieş, străjer (din Moldova şi Ţara Românească); grănicer) – *de* ***strajă*** „de pază”; *a fi* (sau *a sta*, *a rămâne*, pop. *a se pune*) *de* ***strajă*** ori *a ţine* (sau *a face*) ***strajă*** „a păzi”, (p. ext) „a păndi”; *a* (*-şi*) *pune* ***strajă*** *gurii* „a vorbi sau a face pe cineva să vorbească cu măsură, cu prudenţă”, „a spune sau a face pe cineva să spună numai ce trebuie, ce se cuvine spus”; *a-şi pune* ***strajă*** *ochilor* „a-şi înfrâna dorinţa de a privi ceva (ce-i place)”; (reg.) *a-i fi cuiva* ***strajă*** „a-i fi cuiva teamă sau greu să facă ceva”; **suliţă** (înv. armă de atac, formată dintr-o vergea lungă de lemn, prevăzută cu un vârf ascuţit de fier) – *cât ajungi cu* ***suliţa*** *sau la o azvârlitură de* ***suliţă*** „foarte aproape”; *soarele e de o* ***suliţă*** (*de două*, *trei* etc.) *pe cer* – arată, după socoteala poporului, poziţia soarelui pe cer, de la locul unde răsare; **temei** (înv. avangardă) – *de* ***temei*** – „de bază”; **tun** (înv. armă grea de artilerie) – (*a scăpat* (*ieşit*) *ca din* ***tun*** se spune despre cineva care a fugit repede, reuşind prin aceasta să evite o situaţie neplăcută; *poţi să dai cu* ***tunul*** această expresie se utilizează cu referinţă la cineva care doarme adânc şi nu se trezeşte uşor sau despre un loc unde nu se află nici o fiinţă vie; *a trage* (sau *a da*) *un* ***tun*** „a fura (o sumă mare de bani, obiecte valoroase etc.)”; *doarme* ***tun*** „adânc”; *sănătos* ***tun*** „foarte tare” etc.

În concluzie, subliniem că factorii de ordin lingvistic (cauzele schimbărilor de sens) şi cei extralingvistici de la sf. sec. al XVIII-lea şi sec. al XIX-lea, precum ar fi renaşterea instituţiei militare româneşti cu un conţinut modern [1, p. 107], datorat atât anumitor oportunităţi de natură socială şi politică, cât şi răscoalelor de eliberare naţională, au impulsionat ideea de creare a unui stat cu instituţii naţionale, cu limbă naţională şi, respectiv, cu terminologie naţională. Aceste evenimente istorice au coincis cu perioada de formare şi desăvârşire a limbii literare, care presupunea şi o creare a limbajelor specializate pentru domeniile de activitate ale statului, printre care şi arta militară. Acest fapt a determinat apariţia Regulamentelor Organice ale statelor româneşti, acte normative care au început să reglementeze activitatea tuturor instituţiilor statului, conform principiilor de funcţionare ale statelor dezvoltate la acea vreme şi, desigur, cu o terminologie militară modernă, diferită de cea a epocii medievale.

Referinţe bibliografice

1. Coteanu, Ion. *Structura şi evoluţia limbii române* (*de la origini pînă la 1860*), Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981.

2. *Istoria limbii române literare* (*epoca veche*), Bucureşti: Editura Academiei Române, 1997.

3. Munteanu, Ştefan, Ţâra, Vasile D. *Istoria limbii române literare*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

4. Şerban, Vasile, Evseev, Ivan. *Vocabularul românesc contemporan*, Timişoara: Editura FACLA, 1978;

5. Ursu, Nicolae. *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*. Bucureşti: Editura ştiinţifică, 1962;

6. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. *Общая терминология*, Москва: Наука, 1989.

Surse ale corpusurilor:

1. *Dicţionarul Limbii Române Literare Vechi*. Bucureşti, 1987.

2. *Noul Dicţionar Universal al Limbii Române*. Bucureşti/Chişinău: Editura Litera Internaţional, 2006.

SUBIECTE DEZVOLTATE, CU PLUSVALENŢE SEMANTICO-FUNCŢIONALE

PETRU BUTUC
Institutul de Filologie al AŞM

La identificarea subiectului, ca parte principală de propoziţie, corelaţia dintre semnificaţia substanţială (sensul informativ-comunicativ) şi cea gramaticală (forma structurală) constituie unul din factorii decisivi.

Semnificaţia substanţială şi cea gramaticală a subiectului poate fi exprimată unitar, integrat (printr-un singur cuvânt) sau separat, dezmembrat (prin două sau mai multe componente), ceea ce face ca subiectul în limba română să funcţioneze, structural, atât prin forme sintetice, cât şi prin forme analitice, de unde apare şi divizarea subiectelor în simple şi dezvoltate (compuse) [1, p. 128].

Problema bifurcării subiectelor în două clase structurale, simple şi dezvoltate, nu poate fi însă rezolvată mecanic, reducând-o doar la numărul de cuvinte ce intră în structura lor, deoarece, ca suport semantico-funcţional, pentru subiect e necesar să se ia mai întâi de toate semnificaţia substanţială (sensul informativ-comunicativ), în baza căruia determinăm funcţia propriu-zisă şi numai după aceasta, putem stabili structura elementelor componenţiale [2, p. 61-70].

Din punct de vedere logico-semantic şi funcţional, prin noţiunea de subiect dezvoltat (compus) subînţelegem o îmbinare liberă de cuvinte, care alcătuieşte un tot întreg, inseparabil, comunicativ-informativ. Elementele constituente ale blocului sintactic cu valoare de subiect dezvoltat din punct de vedere semantic nu-şi pierd sensul lor lexical de bază, iniţial. În acest temei teoretic, noţiunea de subiect dezvoltat din punct de vedere logico-semantic nu se suprapune cu noţiunea de subiect din punct de vedere structural-gramatical, ceea ce face ca, la determinarea subiectului semantic, să se ţină seama în primul rând de aspectul informativ de realizare şi nicidecum mai întâi de cel structural [3, p. 84]. Informaţia comunicativă (sintactică) a subiectului dezvoltat semantic este complexă, dezvoltată prin ea însăşi, prin informaţia ei şi nu numai prin structura numerică a elementelor constituente. Fiecare component al subiectului dezvoltat din punct de vedere logico-semantic şi funcţional formează un calificativ lexico-semantic înrudit **cu** şi **întru** realizarea conţinutului comunicativ-informativ de bază al blocului sintactic subiectual.

Un criteriu funcţional, peremptoriu, de identificare a subiectelor dezvoltate semantic rezidă în imposibilitatea de a elimina măcar un singur element constitutiv. La omiterea unui element component al acestui tip de subiect dezvoltat, vor apărea denaturări de ordin semantic şi informativ. Astfel, din blocul subiectului

dezvoltat **„*Casa fără femeie*”** (din enunţul „***Casa fără femeie** este ca o biserică devastată*”) nu poate fi omis niciun component constitutiv: nici prepoziţia **„*fără*”**, nici substantivul **„*femeie*”** şi, bineînţeles, nici substantivul **„*casa*”**, fiindcă vom obţine un conţinut informativ alterat, fals.

Există însă în sintaxa limbii române subiecte dezvoltate semantic şi funcţional mult mai subtile şi complexe ca formă şi conţinut, în care, simultan, sunt realizate două sensuri comunicativ-informative, sintactice, ceea ce înseamnă că blocurile sintactice cu valoare de subiect dezvoltat semantic, prin structura lor gramaticală, mai pot conţine un sens informativ, în paralel cu cel de bază. Atare blocuri subiectuale posedă plusvalenţe semantico-funcţionale. În acest sens se înscriu, în primul rând, structurile sintactice ale „tandemului” noţional sinonimic „subiect reluat – subiect pleonastic”(aşa este denumit în literatura de specialitate) [4, p. 91]. Aceste structuri ale funcţiei sintactice de subiect dezvoltat conţin două elemente ce marchează unul şi acelaşi agent (un substantiv şi un pronume sau un pronume şi un substantiv), ca în exemplele:

1) ***Moldova** are **şi ea** analele sale scrise pe frunzele codrilor*, … (Al. Russo);

2) *Bate **el Ivan** în poartă cât bate*, … (Ion Creangă).

Unităţile subliniate au funcţie sintactică de subiecte dezvoltate din punct de vedere semantic, dar şi structural. Ambele componente ale îmbinărilor subiectuale denumesc, respectiv, câte un singur agent al acţiunii verbului-predicat: (1) *Moldova – şi ea* (unitatea statală Moldova din sec. al XIX-lea) şi (2) *el – Ivan* (eroul central din povestea „Ivan Turbincă”). Paralel cu sensurile lor sintactice de bază (agenţi ai acţiunii), aceste subiecte mai exprimă, respectiv, câte un sens suplimentar: (1) o constatare întru confirmarea şi individualizarea adevărului cert al statalităţii Moldovei şi (2) o remarcare întru reindividualizarea personajului literar Ivan Turbincă. Plusvalenţa semantico-funcţională a acestor două blocuri sintactice ale subiectului dezvoltat semantic este creată de respectivele sensuri suplimentare.

Unităţile sintactice ale subiectului dezvoltat cu plusvalenţă semantico-funcţională îşi au un teren fertil mai ales în limba vorbită, unde, de cele mai multe ori, prin atare mijloace de limbă se exprimă o nuanţă de sens suplimentar (o plusvalenţă semantico-funcţională) de avertizare, de ameninţare: *Vine ea mama şi ai s-o păţeşti*.

Aceste părţi de propoziţie cu plusvalenţă semantico-funcţională sunt răspândite şi în stilul beletristic: „***Virtutea** pentru dânşii **ea** nu există*… (M. Eminescu) În textele literar-artistice, plusvalenţa acestor unităţi sintactice propoziţionale semnifică, de regulă, o constatare despre un fenomen sau obiect în sens larg, aflat în raport cu altele: ***Toate** merg **ele** cum merg*, *dar asta nu*, *cu dragostea nu te joci*… (I. Druţă)

E necesar să se ştie că delimitarea subiectelor cu plusvalenţă semantico-sintactică este posibilă numai în baza principiului logico-semantic şi funcţional. Eficienţa acestui criteriu metodologic constă în faptul că el prevede cercetarea faptelor de limbă de la substanţă (sens informativ) spre funcţie, determinând,

în cele din urmă, forma structural-gramaticală, în baza unei semantici şi logici naturale. Numai în atare formulă teoretico-aplicativă putem determina că părţile de propoziţie cu plusvalenţă semantico-funcţională sunt fenomene fireşti ale limbii. Aceste unităţi sintactice propoziţionale, concomitent cu sensul informativ-comunicativ de bază, mai exprimă semnificaţii sintactice suplimentare (plusvalenţe semantico-funcţionale).

Referinţe bibliografice

1. P. A. Lecant. *Tipî i formî scazuemogo v sovremennom russcom iazîke*. Moscova: Vîsşaia Şcola, 1976.

2. Anatol Ciobanu. *Despre principiile de delimitare a părţilor de propoziţie*. În: Probleme actuale de filologie. Chişinău: Ştiinţa, 1985.

3. Petru Butuc. *Predicatul angrenat în limba română*. Chişinău: Iulian, 2004.

4. *L.M.L.C. Sintaxa*, sub red. Prof. Anatol Ciobanu. Chişinău: Ştiinţa, 1987.

UNELE PARTICULARITĂŢI FUNCŢIONALE ALE UNITĂŢILOR MONOFONEMATICE COMPUSE ÎN LIMBILE GERMANICE (ÎN BAZA MATERIALULUI LIMBILOR ENGLEZĂ ŞI GERMANĂ)

ALEXEI CHIRDEACHIN
Universitatea Liberă Internaţională din Moldova

După cum se ştie, categoria de formă şi conţinut se reflectă în lingvistică prin dihotomia de limbă şi vorbire care, la rândul ei, se manifestă la nivel de compartimente ale limbii prin coraport între fonetică şi fonologie, cele din urmă având ca unităţi operaţionale sunet şi fonem respectiv (Tab. 1). Sunetul fiind un fenomen fizic poate fi determinat ca unitate operaţională fonetică în cadrul vorbirii numai atunci când se asociază cu un fonem sau altul dintr-o anumită limbă. Unul şi acelaşi sunet poate să se asocieze cu un anumit fonem într-o limbă şi să nu se asocieze cu nici unul sau să se asocieze cu un fonem diferit în alta. În această ordine de idei, ne propunem să examinăm sistemul fonetico-fonologic al limbilor engleză şi germană la nivelul unităţilor monofonematice compuse.

Tab. 1. Coraport între formă şi conţinut în fonetică şi fonologie în contextul lingvistic

Categoria / Nr./r.	Interioară	Exterioară
1.	Conţinut	Formă
2.	Limbă	Vorbire
3.	Fonologie	Fonetică
4.	Fonem	Sunet

Sistemul unităţilor monofonematice compuse în limbile engleză şi germană prezintă următorul inventar: **1) Vocalismul: a) unităţi monofonematice compuse omogene (vocale lungi):** /ɑ, ɛ, ɛ, ɔ, ɪ,], ø, u, y/; **b) unităţi monofonematice compuse neomogene:** diftongii /ai, ei,]i, au, ɔu, ɛɔ, iɔ,]ɔ, uɔ/ şi triftongii /ˈaiɔ, ˈeiɔ, ˈiiɔ, ˈ]iɔ, ˈauɔ, ˈɔuɔ/; **2) Consonantismul: unităţi monofonematice compuse neomogene** – africatele /pf, ° , ± , ® /. Ca rezultat al examinării acestui sistem, observăm că în ambele limbi la nivelul unităţilor monofonematice compuse omogene sunt prezente vocalele lungi /ɑ, i,], u/, fonemul /ɔ:/ este specific numai limbii engleze şi fonemele /e:, ɛ:, ø:, y:/ numai

celei germane. La nivelul unităţilor monofonematice compuse neomogene numai diftongii sunt prezente în cele două limbi /ai, ɔi, au/. Restul diftongilor şi toţi triftongii sunt specifice doar limbii engleze. În ce priveşte consonantismul (unităţile monofonematice compus eneomogene reprezentate prin africate), numai africata /ʦ/ este prezentă în ambele limbi. Africatele /pf, ts/ sunt specifice numai limbii germane şi africata /ʧ/ numai celei engleze.

Astfel, la nivelul vocalismului constatăm următorul tablou: în ce priveşte unităţi monofonamatice compuse omogene, numai sunetele /ɛ:, i:, ɔ:, u:/ sunt asigurate fonematic în ambele limbi. Sunetul englez /ɔ:/ se poate asocia în limba germană cu vocalele /e:, ɛ:/ sau în unele cazuri cu consoana vocalizată /r/. În mod asemănător sunetele germane /e:, ɛ:/ se pot asocia în limba engleză cu /ɔ:/ care există în cea din urmă, iar /ø:, y:/ nu se asociază cu nici un sunet deoarece limbii engleze nu sunt specifice aşa sunete.

În cazul unităţilor monofonematice compuse neomogene, diftongii /ai, ɔi, au/ în ambele limbi se asociază cu fonemele respective. Diftongii /ei, au/ din limba engleză în cea germană se pot asocia în unele cazuri cu diftongii /ai, au/ respectiv, iar diftongii /ɛɔ, iɔ, ɔɔ, uɔ/ – cu combinări bifonematice ale monoftongilor /e, ɪ, ɔ, u/ respectiv şi a consoanei vocalizate /r/. Triftongii /ˈaiɔ, ˈɔiɔ, ˈauɔ/ din limba engleză în cea germană se pot asocia în unele cazuri cu combinări bifonematice ale diftongilor /ai, ɔi, au/ respectiv şi a consoanei vocalizate /r/. Triftongii /ˈeiɔ, ɔuɔ/ se pot asocia în unele cazuri cu combinări bifonematice ale diftongilor /ai, au/ şi a consoanei vocalizate /r/. Triftongul englez /ˈiiɔ/ nu se poate asocia cu nici un fonem din limba germană deoarece în cea din urmă nu se atestă diftongi descendenţi cu nucleul /i/. Aici trebuie să se menţioneze că problema triftongilor este foarte controversată în lingvistică: pe de o parte, elementele triftongului sunt legate strâns în plan fonetic, trecerea de la un element la altul este graduală şi este greu să se determine limitele dintre elemente. Pe de altă parte, elementele triftongilor fac parte din silabe diferite şi adeseori din morfeme diferite, ceea ce ne împiedică să le considerăm unităţi monofonematice. Pentru a preciza statutul lor, este nevoie de cercetări fonetice cu caracter experimental, dar şi de cele fonologice / funcţionale.

La nivelul consonantismului numai africata /ʦ/ fiind prezentă în ambele limbi, se asociază cu fonemul respectiv. Africatele germane /*pf*, *ts*/ se asociază în limba engleză cu combinări bifonematice /*p+f*/ şi /*t+s*/ respectiv (aici trebuie să se menţioneze că africata /pf/ se manifestă fonologic ca un întreg, dar fonetic dificultatea de a-i recunoaşte statutul de unitate monofonematică rezidă în incoincidenţa locurilor de articulare a elementelor ei oclusiv şi fricativ, fapt ce implică necesitatea de a efectua cercetări fonetice cu caracter experimental, dar şi cele fonologice / funcţionale). Africata engleză /ʧ/ se poate asocia în unele cazuri cu africata /ʦ/ în limba germană.

Astfel, observăm că după criteriul asocierii fonematice sunetele ce reprezintă unităţi monofonematice compuse în limbile engleză şi germană se pot diviza convenţional în trei grupe: sunetele care se asociază cu fonemele respective (în continuare asociere adecvată), sunetele care se pot asocia cu alte foneme (în continuare asociere inadecvată) şi sunetele care nu se asociază cu nici un fonem (în continuare nonasociere) (Tab. 2).

Tab. 2. Coraport de asociere fonetico-fonematică a unităţilor monofonematice compuse în limbile engleză şi germană

Articulaţia	Substructura	Tipuri de unităţi	Unităţi fonetico-fonematice	Tipul de asociere		
				Adecvat	Inadecvat	Nonasociere
Vocalismul	Omogene	Vocale lungi	/ŋ̋:/	+	–	–
			/e:/	–	+	–
			/e:/	–	+	–
			/c:/	–	+	–
			/*i*:/	+	–	–
			/]:/	+	–	–
			/ø:/	–	–	+
			/u:/	+	–	–
			/y:/	–	–	+
	Neomogene	Diftongi	/ai/	+	–	–
			/ei/	–	+	–
			/]i/	+	–	–
			/au/	+	–	–
			/cu/	–	+	–
			/ec/	–	+	–
			/ic/	–	+	–
			/]c/	–	+	–
			/uc/	–	+	–
		Triftongi	/′aic/	–	+	–
			/′eic/	–	+	–
			/′iic/	–	–	+
			/′]ic/	–	+	–
			/′auc/	–	+	–
			/′cuc/	–	+	–
Consonantismul	Neomogene	Africate	/pf/	–	+	–
			/° /	–	+	–
			/± /	+	–	–
			/® /	–	+	–

Situaţia cu privire la coraportul tipurilor de asociere a unităţilor monofonematice compuse în limbile engleză şi germană arată în felul următor: **I. Vocalismul: 1. Unităţi omogene** (vocale lungi): **a)** asocierea adecvată – 4 (44,4% din numărul total de unităţi); **b)** asocierea inadecvată – 3 (33,3% din numărul total de unităţi); **c)** nonasocierea – 2 (22,2% din numărul total de unităţi); **d)** în total – 9 (100% din numărul total de unităţi); **2. Unităţi neomogene (*diftongi*): a)** asocierea adecvată – 3 (33,3% din numărul total de unităţi); **b)** asocierea inadecvată – 6 (66,7% din numărul total de unităţi); **c)** nonasocierea – 0 (0% din numărul total de unităţi); **d)** în total – 9 (100% din numărul total de unităţi); **3. Unităţi neomogene (*triftongi*): a)** asocierea adecvată – 0 (0% din numărul total de unităţi); **b)** asocierea inadecvată – 5 (83,3% din numărul total de unităţi); **c)** nonasocierea – 1 (16,7% din numărul total de unităţi); **d)** în total – 6 (100% din numărul total de unităţi); **4. Unităţi neomogene (*în total*): a)** asocierea adecvată – 3 (20% din numărul total de unităţi); **b)** asocierea inadecvată – 11 (73,3% din numărul total de unităţi); **c)** nonasocierea – 1 (6,7% din numărul total de unităţi); **d)** în total – 15 (100% din numărul total de unităţi); **II. Consonantismul: 1. Unităţi neomogene** (africate): **a)** asocierea adecvată – 1 (25% din numărul total de unităţi); **b)** asocierea inadecvată – 3 (75% din numărul total de unităţi); **c)** nonasocierea – 0 (0% din numărul total de unităţi); **d)** în total – 4 (100% din numărul total de unităţi); **III. În total vocalismul: 1.** Asocierea adecvată – 7 (29,2% din numărul total de unităţi); **2.** Asocierea inadecvată – 14 (58,3% din numărul total de unităţi); **3.** Nonasocierea – 3 (12,5% din numărul total de unităţi); **4.** În total – 24 (100% din numărul total de unităţi); **IV. În total consonantismul: 1.** Asocierea adecvată – 1 (25% din numărul total de unităţi); **2.** Asocierea inadecvată – 3 (75% din numărul total de unităţi); **3.** Nonasocierea – 0 (0% din numărul total de unităţi); **4.** În total – 4 (100% din numărul total de unităţi); **V. În total omogene: 1.** Asocierea adecvată – 4 (44,4% din numărul total de unităţi); **2.** Asocierea inadecvată – 3 (33,3% din numărul total de unităţi); **3.** Nonasocierea – 2 (22,2% din numărul total de unităţi); **4.** În total – 9 (100% din numărul total de unităţi); **VI. În total neomogene: 1.** Asocierea adecvată – 4 (21,1% din numărul total de unităţi); **2.** Asocierea inadecvată – 14 (73,7% din numărul total de unităţi); **3.** Nonasocierea – 1 (5,3% din numărul total de unităţi); **4.** În total – 19 (100% din numărul total de unităţi); **VII. În total (general): 1.** Asocierea adecvată – 8 (28,6% din numărul total de unităţi); **2.** Asocierea inadecvată – 17 (60,7% din numărul total de unităţi); **3.** Nonasocierea – 3 (10,7% din numărul total de unităţi); **4.** În total – 28 (100% din numărul total de unităţi) (Tab. 3). În toate categoriile şi subcategoriile unităţilor monofonematice compuse în limbile engleză şi germană se atestă cazuri de asociere inadecvată. La triftongi sunt absente cazuri de asociere adecvată, iar la diftongi şi africate lipsesc cele de nonasociere. În general, numeric şi în procentaj cazuri de asociere inadecvată predomină, după ele urmează cele de asociere inadecvată, şi cele mai mici valori numerice şi procentuale revin cazurilor de nonasociere.

Tab.3. Coraportul tipurilor de asociere a unităţilor monofonematice compuse în limbile engleză şi germană

Tipuri de unităţi monofonematice compuse			Tipul de asociere							
			Adecvat		Inadecvat		Nonasocierea		În total	
			Numărul	% din numărul total	Numărul	% din numărul total	Numărul	% din numărul total	Numărul	% din numărul total
Vocalismul	Omogene	Vocale lungi	4	44,4	3	33,3	2	22,2	9	100
	Neomogene	Diftongi	3	33,3	6	66,7	0	0	9	100
		Triftongi	0	0	5	83,3	1	16,7	6	100
		În total	3	20	11	73,3	1	6,7	15	100
Consonan-tismul	Neomogene	Africate	1	25	3	75	0	0	4	100
În total vocalismul			7	29,2	14	58,3	3	12,5	24	100
În total consonantismul			1	25	3	75	0	0	4	100
În total omogene			4	44,4	3	33,3	2	22,2	9	100
În total neomogene			4	21,1	14	73,7	1	5,3	19	100
În total (general)			8	28,6	17	60,7	3	10,7	28	100

Reieşind din cele expuse, conchidem că din punct de vedere lingvistic, determinarea asocierii fonematice a sunetelor vorbirii (în special a celor compuse) poate contribui considerabil la determinarea naturii fonetice şi a statutului fonologic al unităţilor fonetico-fonematice. Din punct de vedere didactic, determinarea asocierii fonematice a sunetelor vorbirii (mai ales a celor compuse) facilitează înţelegerea şi perceperea acestora atât de către cadre didactice în vederea predării lor cât şi de către studenţi în ce priveşte însuşirea lor.

Referinţe bibliografice

1. Babâră N. *Varietatea fonologică şi variaţiile fonetice ale vocalismului şi consonantismului englez (în baza materialelor experimentale)*//Conferinţa Ştiinţifică Internaţională „Învăţământul Superior şi Cercetarea – Piloni ai Societăţii Bazate pe Cunoaştere”, 28 septembrie 2006. Rezumatele comunicărilor. Ştiinţe socioumanistice. Vol. I. – Chişinău: CEP USM, 2006. – P. 13-14.

2. Berejan S., Dumeniuk I., Mătcaş N. *Lingvistica generală*. – Chişinău: Lumina, 1985. – 270 p.

3. Corlăteanu N., Zagaevschi Vl. *Fonetica*. – Chişinău: Lumina, 1993. – 272 p.

4. Coşeriu E. *Introducere în lingvistică*. – Cluj: Echinox, 1995. – 143 p.

5. Crystal D. *Affricate*// The Penguin Dictionary of Language. – London: Penguin Books, 1999. – P. 8.

6. Ernst P. *Germanistische Sprachwissenschaft*. – Wien: WUF, 2004. –

7. Gogălniceanu C. *The English Phonetics and Phonology*. – Iaşi: Chemarea,1993. – 354 p.

8. Tătaru A. *Limba română. Specificul pronunţării în contrast cu germana şi engleza.* – Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1997. – 212 p.

9. Turculeţ A. *Introducere în fonetica generală şi românească*. – Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 1999. – 288 p.

10. H. Einführung in die Sprachwissenschaft. 4. Auflage. – München: W. Fink Verlag, 2002. – 336 s.

11. Zacher O. *Deutsche Phonetik*. – Ленинград: Просвещение, 1969. –

12. Zagaevschi Vl. *Fonetica pentru lingvişti şi lingviştii despre fonetică*// LR. – 2005. – Nr. 4. – P. 42-49.

13. Бабырэ Н. М. *Фонетический и фонологический статус сложных гласных звуковых комплексов германских и романских языков*. – Кишинёв: Молдавский госуниверситет, 1992. – 137 с.

14. Бурая Е. А., Галочкина И.Е., Шевченко Т. И. *Фонетика современного английского языка. Теоретический курс*. 3-е изд. – Москва: Академия, 2009. – 272 с.

15. Зубкова Л. Г. *О цельносистемном подходе к фонологической типологии// Загальна та експериментальна фонетика. Збірник наукових праць і матеріалів*. – Київ: Соборна Україна, 2001. – С. 186-187.

16. Кодзасов С. В., Кривнова О. Ф. *Общая фонетика*. – Москва: РГГУ, 2001. – 592 с.

17. Левицький В. В. *Основи германістики*. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 527 с.

18. Левковская К. А. *Немецкий язык. Фонетика, грамматика, лексика*. 2-е изд. – Москва: Изд-во МГУ – Академия, 2004. – 368 с.

19. Марцинкус Е. О. *Вариативность единой фонологической системы английского языка.* – Автореф. дис. … канд. филол. наук. – Москва, 1985. – 22 с.

20. Поливанов Е. Д. *Введение в языкознание*. – Москва: УРСС, 2002. – 232 с.

21. Реформатский А. А. *Введение в языковедение. Фонетика*. – Москва: Аспект Пресс, 2005. – С. 157-243.

ANALIZA INTROSPECTIVĂ – METODĂ DE CARACTERIZARE A PERSONAJULUI ROMANESC

DIANA CEBOTARI
Academia de Poliţie „Ştefan cel Mare”

Introspecţia auctorială este una dintre formele cele mai simple de analiză psihologică prin intermediul căreia scriitorul ne relatează cu propriile cuvinte ceea ce se produce în mintea şi sufletul personajului sau ne edifică asupra motivelor interioare ale comportării lui. Introspecţia auctorială este folosită pe larg ca modalitate de caracterizare psihologică a personajului de scriitorii români din perioada interbelică, perioadă în care se afirmă o nouă viziune asupra omului şi respectiv apare un nou tip de personaj literar care reprezintă o structură psihologică specifică timpului istoric şi social.

Introspecţia în literatură şi în lucrările de psihologie are o funcţie asemănătoare. Din cunoaşterea proceselor şi fenomenelor psihice, în ştiinţa psihologiei, a rezultat formarea unor concepte şi teorii despre sufletul uman. Acestea din urmă definesc manifestările trăirilor interioare care de fapt, nu pot fi văzute cu ochiul liber, căci nu există un „contact direct” cu sufletul omului. În literatură, lumea interioară a eroului este revelată prin manifestările ei obiective: mimica, gesturile, faptele personajului, precum şi prin vorbirea sau raportul dintre vorbele şi faptele lui. Autorul este acela care creează imaginea trăirilor sufleteşti ale eroilor săi.

Regula „obiectivităţii” perspectivei auctoriale formulată de Wayne C. Booth presupune atitudinea de „imparţialitate” a autorului, care admite ca imaginaţia epică să nu-şi propună să corecteze nedreptăţile vieţii, ci să construiască personajele în funcţie de motivaţiile şi de faptele lor [1]. Această perspectivă presupune o imaginaţie epică care să nu modifice structura evenimentelor în dependenţă de un anumit ideal al justiţiei, ci să construiască întâmplările în conformitate cu legile realităţii.

În consonanţă cu regula „obiectivităţii” este definiţia pe care o dă Mihail Bahtin structurii „dialogice” a romanului – „construcţia polifonică” care, după părerea sa şi-a găsit realizarea artistică plenară în creaţia dostoievskiană. Anume structura scrierilor acestui prozator corespunde pe deplin noţiunii de analiză auctorială [2, p. 30]. Astfel, perspectiva auctorială, în aspiraţia de a deveni comprehensivă, se conformează cu cea a fiecărui personaj în parte, acordându-i acestuia privilegiul de a-şi rosti propriul cuvânt despre sine.

În crearea imaginii artistice a interiorităţii personajului putem deosebi descrierea psihologică şi naraţiunea psihologică. Descrierea psihologică reproduce mai mult sentimentele statice, emoţiile, simţurile, dispoziţia, lipsită de dinamism a personajului şi mai puţin gândirea sau activitatea cognitivă, care este un proces

continuu. Pentru naraţiunea psihologică obiectul reproducerii îl constituie dinamica gândurilor, imaginilor, dorinţelor personajului. Autorul încearcă să pătrundă în lumea interioară a personajului, să analizeze impactul evenimentelor asupra conştiinţei lui, să descrie aspiraţii, speranţe şi bucurii sau constrângeri şi decepţii.

În cazul naraţiunii psihologice trebuie să amintim rolul naraţiunii psihologice la persoana a treia, care se realizează de către un narator „neutru", „din afară", acesta având avantaj la descrierea lumii interioare a personajelor. Acest tip de naraţiune este orientat spre procesele analizei psihologice ca o povestire despre gândurile şi sentimentele eroului. În primul rând, ea permite autorului, fără nici o restricţie, să introducă cititorul în lumea interioară a personajului şi s-o explice mult mai amănunţit şi mai profund. Tipul de narator neutru poate comenta autoanaliza personajului, poate povesti despre procesele interioare de care acesta nu este conştient sau poate nu vrea să le recunoască. Totodată naratorul poate interpreta psihologic faptele eroilor, gesturile sau mimica acestora.

În al doilea rând, naraţiunea la persoana a treia oferă posibilităţi deosebite de a include în operă cele mai variate mijloace ale reprezentării psihologice: monologul interior, confesiunea, visul, scrisoarea, polifonia, fluxul conştiinţei, memoria involuntară, retrospecţia ş. a. Cercetătorul literar A. Gavrilov menţionează că „un roman, în care analiza psihologică e realizată doar în forma introspecţiei actoriceşti, pare unilateral în caracterizarea eroului – individualitatea umană nu capătă destul relief, dacă autorul nu îmbină „introspecţia actoricească" cu modalităţile ce realizează stilistic autoexprimarea eroului" [3, p. 84].

În al treilea rând, naraţiunea la persoana a treia operează mult mai liber cu timpul artistic, se poate opri mai amănunţit la analiza stărilor psihologice de scurtă durată şi foarte laconic poate informa despre evenimentele îndelungate. Acest fapt îi dă valoare reprezentării psihologice în structura naraţiunii, transferând în text interesul de la detaliile evenimentelor la detaliile sentimentelor şi emoţiilor. În afară de aceasta, reprezentarea psihologică, în astfel de condiţii, poate fi foarte amănunţită: starea psihologică care durează minute, chiar şi secunde, poate fi întinsă în naraţiune pe câteva pagini. Deci, naraţiunea psihologică la persoana a treia dă posibilitate autorului de a prezenta mai detaliat structura psihologică a personajului.

Reprezentarea auctorială este o altă modalitate de construcţie a personajului care ne dezvăluie acele reprezentări ale autorului, în propria operă, în calitate de „autor" al acesteia. Ne referim la situaţia în care „eu"-scriitorul se reprezintă pe sine în operă ca autor al acesteia, generând o imagine, o reprezentare a sa în interiorul operei. Ajungem la problema „relaţiei pure" dintre autor şi imaginea creată de el (de exemplu, cazul autoportretului). Atribuim „eului auctorial", în primul rând, valoarea unei forţe formative care emerge şi se defineşte, în raport cu sine şi cu opera, prin „punerea în operă" chiar în procesul acestei reprezentări.

Pentru a contura o idee mai clară despre modalitatea analizei auctoriale ca mijloc de caracterizare psihologică, vom aduce în discuţie personajul principal

din romanul lui L. Rebreanu „Pădurea spânzuraţilor” – Apostol Bologa. Drama personajului este declanşată de criza psihologică, în consecinţă acesta apare ca subiect trăitor şi observator al propriilor stări de conştiinţă şi subconştiinţă obsesivă. Eroul îşi trăieşte emoţiile, sentimentele, incertitudinile, surescitările şi tot el observă aceste procese şi manifestări, le verbalizează printr-o autoanaliză psihologică (dialogată sau uneori monologată).

Tudor Vianu a numit aceste stări – „senzaţii organice” care ocupă un loc mare în toate romanele lui Rebreanu, acestea fiind trăiri senzoriale sub impactul unor fapte, evenimente care produc fisuri tot mai mari în „convingerile”, de fapt nişte pre-judecăţi însuşite ale protagonistului [4, p. 277]. Momentele trecătoare ale obscurităţii conştiinţei, a disocierii personalităţii sunt pline de semnificaţie pentru viaţa sufletească a personajului.

Dumitru Micu, în „Scurtă istorie a literaturii române”, operează cu aceiaşi termeni ca şi T. Vianu. Găsim în studiul istoricului literar observaţii concrete ce dovedesc că obsesiile şi stările prin care trece Apostol Bologa în diverse împrejurări „sunt detectate cu un simţ fără greş al adevărului psihologic. Metoda e notarea senzaţiilor organice în care se traduc învârtejirile dinăuntru, şi gândurile, simţămintele capătă o pregnanţă şi un contur de o materialitate torturantă” [5, p. 113].

Notaţiile „senzaţiilor organice” se acumulează treptat pe parcursul textului, dezvăluie ruptura ce se produce în conştiinţa eroului educat în spiritul devotamentului de cetăţean faţă de stat şi noua experienţă tragică prilejuită de război. Când tânărul locotenent ardelean Bologa asistă la scena spânzurării camaradului ceh, Svoboda, la a cărui condamnare pentru dezertate luase el însuşi parte, „*se făcu roşu de luare aminte şi privirea i se lipise pe faţa condamnatului*”, apoi „*Îşi auzea bătăile inimii*, *ca nişte ciocane*, *şi casca îi strângea ţeasta ca şi când i-ar fi fost mult prea strâmtă şi îndesată cu sila*” [6, p. 12].

Neliniştea, agitaţia lui Bologa izbucnesc din nevoia de certitudine că pedeapsa fusese cuvenită. În timpul execuţiei nu-şi poate domina emoţia, aude în jurul lui soldaţii gemând de milă, iar pe el îl auzim rostind ca o justificare: „*pedeapsa… crima… legea…*” [Idem, p. 15]. Constatăm aici mai curând o notare a manifestărilor trăirilor interioare, pe care naraţiunea le integrează în acţiune, infiltrându-le în dinamica subiectului.

Putem găsi nenumărate analizele de stări obsesive în roman. Rebreanu însuşi întrebuinţează termenul de „obsesie”. Întinzându-se odată să doarmă, Apostol Bologa simţi cum „*mii de frânturi de gânduri scânteiau în aceeaşi secundă*, *se ciocneau*, *se amestecau*, *se înlănţuiau*. *Şi printre ele ca un bondar roşu*, *bâzâia de ici-colo*, *când mai tare*, *când în şoaptă şi mereu sub forme noi*, *obsesia că*, *în noaptea asta*, *trebuie să sfârşească*, *negreşit…*” [Ibidem, p. 104]. Această obsesie se instalează în inconştientul personajului, fapt care îi determină soarta lui de mai departe.

Bravând din nevoia de a le demonstra celor din jur şi mai ales sieşi justeţea sentinţei la care subscrisese, personajul trădează faptul că încrederea cu care venise la execuţie i se clatină. De altfel, întâlnirea cu Klapka joacă un

rol important în evoluţia sufletească a lui Bologa şi după ce primul îi destăinuise motivele mutării sale pe frontul rusesc, o „*ură nouă*, *plămădită în sufletul lui pe nesimţite*", îl va face pe locotenentul român să vadă altfel războiul: „*… îi încolţi în minte o idee ca un cârlig*: *ce căuta el aici?*" [Ibidem, p. 46]. Astfel, se conturează în conştiinţa lui Bologa marea dramă interioară: un amalgam alcătuit din zbuciumul lăuntric şi neconcordanţa dintre teoria sa despre patrie, şi realitatea crudă a războiului.

Monologul interior şi analiza psihologică realizate din perspectiva auctorială ne configurează destinul tragic al eroului. Mutaţiile psihologice notate minuţios marchează tensiunea lăuntrică, el simte „*un frig dureros care îi cutreiera inima*", încât şopteşte „*cu un scâncet bolnav*" – „*ce întuneric*, *Doamne*, *ce întuneric s-a lăsat pe pământ…*" [6, p. 15]. Aceste condiţii deschid spiritului o nouă zare, atât în cuprinderea propriilor adâncuri, cât şi în structura lumii. Devenind pradă neliniştilor, Bologa, devorat de întrebări, de incertitudini, încearcă zădarnic să se liniştească, dar gândurile se năpustesc asupra lui din toate ascunzişurile creierului.

Dinamica trăirilor sufleteşti ale protagonistului declanşată din momentul în care Bologa întâlneşte privirea lui Svoboda, în ochii căruia s-a aprins o lumină semeaţă este urmărită şi în timpul a doua evenimente-cheie. Primul l-a constituit discuţia cu un prizonier neamţ adus la Luncă şi interogat. Apostol Bologa serveşte ca interpret în acest pasaj, iar cuvintele prizonierului („*dar români ca dumneata…*") îi trezesc în suflet nevoia aprinsă de disculpare. În aceste condiţii, dezertarea constituie o posibilitate singură de izbăvire pe care o vede eroul. Al doilea eveniment este convocarea lui Bologa la comandamentul diviziei, pentru a face parte din curtea marţială ce urma să condamne nişte ţărani acuzaţi de spionaj. Drumul făcut cu maşina spre comandament constituie una dintre cele mai bune pagini ale romanului; conştiinţa dilată ceea ce vede ochiul, încât cei şapte ţărani spânzuraţi sunt multiplicaţi la nesfârşit, iar drumul capătă proporţii incredibile. Puţin mai târziu, copleşit de impresia asemănării spânzuraţilor, „*Apostol se cutremură* (…) *şi deodată îşi zise*: *e Svoboda… privirea lui*" [6, p. 179]. Bologa încearcă să dezerteze în aceeaşi noapte, pe frontul românesc, dar este prins, judecat şi condamnat.

În mărturisiri despre „Pădurea spânzuraţilor" autorul însuşi recunoaşte despre personajul său: „În Apostol, am vrut să sesizez prototipul proprii mele generaţii. Şovăielile lui Apostol Bologa sunt şovăielile noastre, ale tuturor, ca şi zbuciumările lui… Numai un astfel de om putea să fie personajul central al unui roman în care lupta dintre datorie şi sentiment ameninţă mereu să degenereze în frazeologie goală, patriotardă" [6, p. 232].

Autorul urmăreşte cu o rara forţă de penetraţie psihologică ultimele ore ale existenţei personajului: învălmăşirea gândurilor în mişcare, gânduri care de cele mai multe ori se caută pe sine, se autoanalizează. Momentele precedând moartea, tulburarea adâncă a vieţii organice deschid dintr-o dată un alt regim sufletesc al personajului şi un adevăr care se impun conştiinţei cu puterea unei revelaţii. În cele din urmă, personajul renunţă la apărare, aceasta ne demonstrează descrierea drumului până la locul execuţiei, momente în care condamnatul

nu-şi recunoaşte propriul nume scris pe cruce. Laitmotivul luminii din ochii lui Svoboda, anunţat din prima scenă a executării camaradului ceh, trece ca o axă tematică până la scena din final, când Bologa este cu ştreangul la gât.

Apostol Bologa, ca personaj literar, este conceput de L. Rebreanu într-o viziune modernă, corelată cu cea a romanului psihologic european. Romancierul a dezvăluit, prin destinul tragic al personajului său, un proces de conştiinţă profund şi complex; dând sensuri noi şi deschidere spre pluralitatea de semnificaţii. Sfârşitul iminent al personajului generează reacţii diverse, revolta făţişă fiind sentimentul relativităţii generale sau, poate, constatarea unui absurd insurmontabil.

Referinţe bibliografice

1. Wayne C. Booth. *Retorica romanului*. Bucureşti, Editura Univers, 1976.
2. Tudor Vianu. *Arta prozatorilor români*. Chişinău, Litera, 1997.
3. Liviu Petrescu. *Poetica post modernismului*. Piteşti, Editura Paralela 45, 1998.
4. Anatol Gavrilov. *Structura artistică a caracterului în roman*. Chişinău, Ştiinţa, 1976.
5. Dumitru Micu. *Scurtă istorie a literaturii române*. Vol. II. Bucureşti, Editura Iriana, 1995.
6. Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraţilor*. Chişinău, Hyperion, 1993.

ACADEMICIANUL SILVIU BEREJAN CA SOCIOLINGVIST

ANATOL CIOBANU
Universitatea de Stat din Moldova

Ca *vir doctissimus* profesorul Silviu Berejan a abordat cu succes mai mult de patru decenii diverse aspecte de lingvistică şi de filologie, în general: gramatică (morfologie şi sinteză), vocabular, ortografie şi ortoepie, istoria limbii, lexicografie, teorie a limbii, semasiologie, cultivarea limbii, sociolingvistica, istoria limbii literare ş. a.

În referatul de faţă, ne vor preocupa unele opinii ale acad. S. Berejan de ordin sociolingvistic.

Ca sociolingvist s-a manifestat încă după 1961 când în revista *Limba şi Literatura* apare un articol program al acad. N. Corlăteanu: „*Ce este cultivarea limbii?*". Pentru prima oară în RSSM se punea deschis problema *degradării* limbii române în urma influenţei masive a limbii ruse.

S. Berejan s-a implicat totalmente în lupta pentru corectitudinea limbii literare, pentru ocrotirea ei de *calchieri superflue*, de deformări la toate nivelurile.

Au fost organizate de către AŞM, cu participarea directă a profesorului S. Berejan:

1. Emisiuni la Radio şi TV.
2. Conferinţe pe teren (Cahul, Bălţi, Orhei, Călăraşi) cu tema „Problema de cultivare a limbii".
3. Discuţii privind ortografia (găsirea unui grafem special pentru redarea africatei *ge*, *gi*).
4. Iniţierea şi publicarea sistematică a unei serii de fascicule cu genericul transparent – „Cultivarea limbii".

Aceasta a fost perioada I, incipientă, de luptă deschisă, publică, a savanţilor-filologi, a scriitorilor, a oamenilor de bună-credinţă pentru revendicările în domeniul limbii materne, română, ajunsă la mare ananghie în vremea regimului totalitarist.

În perioada a II, cea a Perestroicăi gorbacioviste (1985-1989), graţie liberalizării parţiale a politicii naţionale în fosta URSS, popoarele din republicile unionale au început să ceară deschis dreptul de a-şi declara *de stat* (oficiale) limbile populaţiei majoritare. Şi în ex-RSSM s-a produs acelaşi proces: *spiritul demnităţii naţionale* a renăscut ca pasărea Phoenix şi intelectualii, în primul rând (filologii, oamenii de creaţie, istoricii, filosofii etc.) şi-au cerut dreptul inalienabil la limbă şi alfabet.

Sub presiunea maselor, Stăpânirea s-a văzut nevoită să creeze „Comisia Interdepartamentală pentru studierea istoriei şi problemelor dezvoltării limbii moldoveneşti" (1988), avându-l ca preşedinte pe A. Mocanu, care era şi Preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti.

În şedinţa Comisiei din 28 decembrie 1988 Silviu Berejan a prezentat un magistral raport „Cu privire la statutul lingvistic şi social al limbii moldoveneşti", în care cu argumente irevocabile a demonstrat *identitatea lingvistică moldo-română*. Raportorul a subliniat că, „în ciuda adevărului istoric, unii din lingviştii oficiali din RASSM, iar mai târziu – şi din RSSM, continuau să vehiculeze concepţia lipsită de orice temei ştiinţific despre formarea unei limbi literare aparte, şi, în consecinţă, despre existenţa a două limbi literare. Această concepţie, deşi a fost combătută în repetate rânduri de către specialişti (lingviştii moscoviţi R. A. Budagov, S. B. Bernştein, D. E. Mihaler ş. a.) şi de către reprezentanţii iniţiaţi în materie ai intelectualităţii din Moldova (Em. Bucov, V. Coroban, L. Deleanu, V. Roşca ş. a.), dar cu sprijinul forurilor diriguitoare a fost promovată în decursul mai multor ani. Astăzi situaţia s-a limpezit, întrucât argumentele în sprijinul existenţei unei alte limbi literare în Moldova Sovietică lipsesc. Recunoaşterea acestui fapt este un act însemnat al restructurării gândirii noastre, al renunţării la stereotipurile perimate, al revizuirii poziţiilor noastre din trecut" (vezi Culegerea *O luptă*, *o suferinţă şi* … Chişinău, „Literatura artistică", 1989, p. 189-180, 174-201).

Mult prea curajoasă pentru timpurile totalitarismului ideea despre „identitatea lingvistică moldo-română" a fost susţinută şi acceptată de mulţi membri ai „Comisiei Interdepartamentale pentru studierea istoriei şi problemelor dezvoltării limbii moldoveneşti", printre care scriitori, savanţi, jurnalişti, oameni de creaţie, istorici, filosofi etc.

Prof. S. Berejan, ca membru al Comisiei, a depus o muncă *incomensurabil* de mare la *scrierea*, *formularea*, *redactarea* celor aproape 40 de articole ale *Lingvisticii*, care se referea la 3 legi: **1**. *Legea cu privire la declararea limbii de stat*, **2**. *Legea cu privire la funcţionarea limbilor pe teritoriul Republicii Moldova*, **3.** *Legea cu privire la revenirea la grafia latină*.

Dintre marele merite ale prof. S. Berejan la elaborarea Legislaţiei Lingvistice, vom menţiona 2:

a) fixarea în „Preambul" a sintagmei „identitatea lingvistică moldo-română"

b) formularea legii „Cu privire la revenirea (şi nu trecerea) la grafia latină (cum se propunea).

Aceste formulări conţineau principalul şi principialul: 1) Toată lumea a înţeles că nu mai are nici o valoare aşa-zisa teorie despre existenţa limbii moldoveneşti, diferită de limba română.

Pseudoteoria de inspiraţie sovietică cu privire la o „nouă" limbă romanică de Est, a frânat dezvoltarea normală a limbii noastre române de pe teritoriul R. Moldova.

Sintagma „revenirea (şi nu trecerea) la grafia latină – de asemenea le-a amintit celor neiniţiaţi că în Moldova istorică a funcţionat grafia latină (alfabetul românesc) începând cu 1860 (după Unirea Principatelor din 1859), iar în Basarabia a fost sistată odată cu ruptul acesteia de către Ţarism în 1812. S-a revenit la grafia latină după Marea Unire din 1918. Aşadar, alfabetul românesc a funcţionat în Basarabia (cu mici sincope – 1940) până în 1945.

Acad. S. Berejan, pe parcursul anilor a scris şi a publicat o serie de lucrări de o inestimabilă valoare pentru ştiinţa lingvistică, în general, şi pentru sociolingvistică, în particular. Vom menţiona doar câteva titluri sugestive:

1. Despre cauzele *pierderii identităţii lingvistice şi etnice* într-o regiune ruptă din întreg (Iaşi, 2002).

2. De ce limba exemplară din uzul oficial al RM nu poate fi numită moldovenească? (Chişinău, 2003, LR, 6-10).

3.Folosirea glotonimului „Limba română" în RM – aspecte identitare (Iaşi, 2001).

4. Unitatea limbii române – funcţionarea ei în RM (Bucureşti, 2004).

5. Funcţionarea oficială a două limbi în RM – obstacol în calea integrării europene (Iaşi, 2005).

6. Referitor la interacţiunea dintre limbile ce funcţionează în cadrul aceluiaşi stat (Suceava, 2003).

7. Monolingvismul populaţiei rusofone în RM şi bilingvismul populaţiei băştinaşe (Chişinău, LR, 6-10, 2011).

8. Aspectul vorbit al limbii române în spaţiul dintre Prut şi Nistru (LA, Ch., 2004, N9-10).

9. Degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcţionează paralel două limbi oficiale (2005) etc.

Vom extrage în continuare doar câteva meditaţii (teze, postulate) ale acad. S. Berejan din admirabila carte „Itinerar sociolingvistic":

„Savantul a analizat, cu multă atenţie, rolul păgubitor al *bilingvismului subordonat*, neechitabil naţional-rus pe teritoriul Moldovei. Într-un studiu încă în 2002 citim: Dereglarea „sistemelor funcţionale ale limbii indigene încep odată cu împrumuturile masive din limba imperială" (p. 19).

„*Împrumuturile* lexicale din limbile dominante erau folosite deseori *fără asimilare* fonetică, care conducea la neglijarea unor legităţi lexico-gramaticale ale limbii subordonate" (p. 21).

Vorbind despre rolul *nefast al bilingvismului* sovietic (pe teritoriul unor republici), S. Berejan sublinia că „bilingvismul naţional-rus unilateral (care este, mai degrabă, semilingvism) se soldează, cel puţin, cu oprimarea psihologico-lingvistică a reprezentanţilor unor etnii de către reprezentanţii alteia". (p. 22). Şi mai departe: „În aceste condiţii a fi bilingv înseamnă *a nu cunoaşte în măsura cuvenită nici una din cele 2 limbi folosite*. De aici vocabularul extrem de sărac şi extrem de concret al maselor populare, zise „bilingvi", fapt ce *ilustrează subdezvoltarea lor lingvistică* (p. 22).

Ocupându-se de probleme de glotogeneză şi etnogeneză, savantul relata că între românii basarabeni şi cei de peste Prut, nu e vorba de înrudire, ci de identitate, atât etnică şi naţională, cât şi lingvistică. Este necesar ca masele largi ale populaţiei din RM să se pătrundă de această conştiinţă *identitară*. Căci doar *conştiinţa naţională serveşte drept bază pentru denumirea adecvată a poporului şi a limbii ce-o vorbeşte*" (p. 24). „Până nu vom avea formată conştiinţa naţională, nu ne vom putea găsi identitatea" (p. 34). Amărât de situaţia lingvistică (lingvo-glotică) anormală din RM, acad. S. Berejan scria cu o evidentă notă pesimistă: „… se poate afirma cu toată convingerea că problema identităţii lingvistice, ca şi cea a identităţii etnice în cursul ultimului deceniu de „renaştere naţională" (cum ne place nouă să spunem) nu numai că n-a fost soluţionată definitiv în Basarabia, ci nu s-a apropiat de soluţionare şi nici nu are şanse reale să fie soluţionată într-o perioadă previzibilă de timp." (p. 23)

Credem că această constatare trebuie să dea de gândit nu numai lingviştilor, istoricilor, scriitorilor, filozofilor etc., ci şi poate mai mult, oamenilor de la cârma RM, care nu manifestă destulă *voinţă politică* în a aborda şi a rezolva problema noastră identitară.

S. Berejan s-a declarat categoric împotriva tendinţei unor *forţe antinaţionale* de a declara în RM a *doua limbă de stat – rusa*. Savantul scria: „*pretenţia de a o oficializa* în RM a doua limbă de stat – rusa – „ar duce la intensificarea influenţei limbii ruse asupra limbii române, la consolidarea complexelor de inferioritate a populaţiei băştinaşe, cu efecte nocive, pentru aceasta, la aprofundarea procesului de oprimare morală a reprezentanţilor etniei autohtone de către reprezentanţii etniei ruse". (p. 46)

Notă: În prezent unele partide de orientare antiromânească, antinaţională din nou cer ca rusa să devină a doua limbă de stat.

Ei uită că minoritarii ruşi constituie ≈ 6% din numărul total al populaţiei RM; că moldovenii şi românii (după Recesământ, 2004) ajung la 78 la sută.

Nonprietenii ne văd ca fostă colonie rusească. Numai în Colonii nebăştinaşii (sau colonizatorii, deşi minoritari) îşi declarau limbile lor ca oficiale. De pildă, engleza în Zambia, unde aborigenii constituie 96 la sută; în Nigeria – 97 la sută, aceeaşi situaţie e şi cu franceza în Mali, Congo, Benin.

Încă în 2005 acad. S. Berejan scria, cu revoltă, că în RM „limba rusă, deşi nu este legiferată oficial (ca limbă de stat – *A. C.*) – ea îndeplineşte cu succes, funcţia de limbă de comunicare interetnică (nu numai la nivel privat, ci şi la cel statal… O astfel de stare de lucruri poate să devină în viitor un pericol iminent în procesul de *integrare europeană a RM*…" (p. 49).

Şi într-adevăr, cum poate să ne accepte UE, dacă noi nu ştim nici pînă acum: cine, suntem, ce limbă vorbim, ce istorie avem, de unde venim şi încotro mergem!

Pentru a afla adevărul, acad. S. Berejan scria că ar trebui să ne adresăm lui D. Cantemir, care încă în 1717 scria în „Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor întîi pre limba latinească izvodit, iară acum pre limba românească

scos" „neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor… cu un nume de obşte român se cheamă…", „noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească". (S. Berejan, Itinerar lingvistic, 2007, p. 62). Şi acest adevăr a fost rostit acum 194 de ani!. Mai e nevoie de comentariu?

Vorbind despre specificul regional ca piedică în restabilirea identităţii etnice şi naţionale la populaţia românească din RM, savantul menţionează, pe bună dreptate, că în celelalte regiuni, provincii româneşti, specificul local este simţit ca având un caracter centrifug (deoarece se manifestă în interiorul românismului), pe când în RM elementelor locale li se dă o altă interpretare, şi anume cea de forţă *centripetă*, de independenţă, de izolare de alte zone tot româneşti, ca ceva aparte, adică „limbă moldovenească" (vezi p. 37).

S. Berejan încearcă să răspundă la întrebarea de ce este dificil să ne imaginăm, în prezent, trecerea la „monolingvismul statal românesc". Obstacolele sunt mai multe:

1. Utilizarea masivă a limbii ruse nu numai de către purtătorii ei nativi, ci şi de către mulţi reprezentanţi ai altor etnii conlocuitoare rusofone, precum şi foarte mulţi cetăţeni proveniţi din familii mixte. Savantul precizează: „Procentul mare de căsătorii şi familii mixte a determinat până acum şi va determina, în bună part, şi pe viitor… situaţia nesigură a limbii române în RM". (p. 59)

2. Alt obstacol privind instalarea monolingvismului românesc în RM constă în nivelul scăzut al cunoaşterii limbii materne culte de care o mare parte de cetăţeni ai RM.

Aceştia continuă a utiliza „preponderent vorbirea dialectală şi a cea impregnată de rusisme" (p. 60)

3. Al treilea obstacol este conştiinţa naţională scăzută la o bună parte din concetăţenii noştri, ceea ce este foarte greu de recuperat. În acest sens acad. S. Berejan scria:

„Formarea conştiinţei naţionale pierdute, simţului identităţii de neam, a sentimentului interesului etnic – este o sarcină grea, utopică chiar (în special în situaţia, ce s-a constituit actualmente în republică". (p. 38)

Declarându-ne de acord cu reflecţiile prof. S. Berejan, referitoare la barierele ce se înalţă în faţa monopolismului românesc în RM, ar fi de amintit că *Puterea nu a prea manifestat voinţă politică şi principialitate în promovarea de facto a limbii române în RM ca limbă oficială şi*, *fireşte*, *de comunicare interetnică*.

Toate cele spuse *supra*, l-au făcut pe S. Berejan să conchidă, că monolingvismul de stat în RM „rămâne o problemă legată de starea de lucruri existentă aici în mod obiectiv, în a cărei soluţionare au de conlucrat factori dintre cei mai diferiţi". (p. 60)

Acad. S. Berejan a abordat şi multe alte probleme de ordin sociolingvistic, – despre care nu am putut vorbi din lipsă de timp (cf. lucrarea „Itinerar sociolingvistic", Ch., 2007, possim).

În încheiere, dând o apreciere cu total ieşită din comun activităţii de cercetare a profesorului S. Berejan, vrem să amintim aici că marele Ruben Budagov clasifica grosso modo pe lingvişti în 3 grupe: a) lingviştii care preferă numai teoria, b) lingviştii care tratează doar aspecte aplicative şi c) lingviştii care fac teorie serioasă acompaniată şi de aspectul aplicativ, căci cercetarea trebuie să fie „quo magis theorica, magis practica.

Prof. S. Berejan ţine de grupul (c), fiindcă are un *modus cogitandi* sui generis, acompaniat şi de un *modus exprimandi* adecvat.

S. Berejan a rămas ca unul din cei mai valoroşi filologi romanist din RM. Nu cred că am greşit, când am publicat în buletinul Universităţii de Stat din Cernăuţi „Науковий вісник" Чернівецкого Університету. Выпуск 370-371. Германська филологія, 2008, p. 291-297. – Академик Сильвіи Бережан – останій из Могикан серед лінгвистів Республики Молдова».

Ca să-i purtăm vie amintirea, trebuie să studiem cu atenţie şi să propagăm opera lui, care-i adânc ştiinţifică, iar Scientia potentia est, pe când ignoranţia non est argumentum.

THE SOCIAL CONCEPT OF MONEY IN THE AMERICAN NOVEL

INA COLENCIUC
Universitatea Liberă Internaţională din Moldova

Man has sought to understand the essence of money for many centuries. Money has been lauded and cursed; it has been dreamed of and disdained. Money is capable of creating and destroying, of uniting and disuniting [1, p. 92]. An absolute power in modern society – money makes everything possible. It remains the single source of almost all temptations and motivations ever known to man-entire empires have been raised and decimated for the lure of the lucre. The literature concerning the evolution of money centers on various explanations, but all touch upon the central theme that the development of money is a social phenomenon. „The value of dollar is social, as it is created by society", stated Ralph Waldo Emerson [1, p. 86]. This idea is also demonstrated vividly in the writings of Karl Marx, Max Weber and George Simmel.

Karl Marx wrote of the invasive, omnipotent and alienating power of money, which debased and perverted personal values. Money's omnipotence arose because it was the „object par excellence" – it could buy anything and „appropriate all objects to itself" [8, p. 179]. He saw money as defining the relationship between things, between persons and things and between one person and another, and ultimately as defining the person. „It was money that defined a person's power" [8, p. 181]. Money mediated social action and in the process became a "real god" with „real power". that was independent of men" [8, p. 172]. Money transformed quality into quantity. It inverted qualities and social relationship to the opposite. Marx considered money to be a „perverting power" that converts love to hate, hate to love, slave to master and master to slave [8, p. 182].

Unlike Karl Marx, who was impressed with alienating „perverting" power of money, Max Weber saw money as a rationalizing force. He believed that there are dispassionate, disinterested and economically rational users of money [1, p. 43].

For George Simmel, money was central feature in the development of modern social life, dominated by rationalization. Simmel's „The Philosophy of Money" is the most detailed sociological exposition of money. He studied money to demonstrate the „interplay between material and ideal factors" in history [13, p. 520]. It was money that shaped society, through its ideas of freedom, individuality, equality and egoism.

Like Karl Marx, George Simmel saw money as depersonalizing influence on social relation. But, for Simmel, money was connected with the growth of freedom and independence. It is „breeding ground for economic individualism

and egoism" [13, p. 437]. He emphasized the great influence of money on the human actions when money becomes an end.

The sociological studies of these scientists contribute in an important way to the study of money as a social phenomenon in the American novel at the first part of the twentieth century.

Professor Donald Pizer suggests that American novels of this period take money as their central concept: „It is true that the age of realism and naturalism in America is the age of romance of money" [12, p. 19].

Instantly convertible for any good service, money at the early twentieth century became a prime symbol of wealth and the major component of the American dream. „We, Americans worship the mighty dollar" [16], famous American writer Mark Twain wrote.

In the American society money was also an equivalent of law of gravity; it held everything together in relations of value. Money brought some people together and separated others. It replaced rank as a key determinant of social mobility. Economic instrument of money took an important social significance. Italian immigrants saw this clearly. Americans, they said, lived „la dolce dollari" „the sweet money life" [2, p. 3].

A well-known critic P. Wolf believes that the basic reason for the fascination of novelists with money is social reality. Besides that he emphasizes metaphorical, communicative and transcendental character of money. „As a rule, money and literature make sense to everybody individually. They seem timeless and function as trans-historical stores of values. Money like literature incites the imaginary and seems to open up countless possibilities" [16].

Analyzing American novels at the beginning of the twentieth century, we can see that writers give sharp attention to the ways in which the mechanisms of money draw up characters from all levels of society and ease or shove them towards their destinies. The novelists are interested in characters' attitudes towards money, why and how people behave as they do towards and with money as well as what effect money has on human relationship.

Many critics affirm that the greatest novel ever written about money is „The Great Gatsby" by F.S. Fitzgerald. „It is the most effervescent, champagne-fizzy vision of money ever realized in literature" [2, p. 84].

Jay Gatsby, the main character of the novel, sums up the American vision of money. He is a self-created man, a parvenu whose big yellow car, palatial mansion and golden style hide unsavory secrets. But what makes him a tragic figure is that he is a true romantic, obsessed with a pretty, elegant woman, seducing men with a silken charisma and a voice… „full of money" [5, p. 126], a woman whose wealth, unlike his own, is unquestionable.

According to the American critic J. Pair „The Great Gatsby" is a „symbolic tragedy". The main character tries and fails to change the hard materialistic people into the ideal world of his fantasy and dreams. Gatsby's world, like the world of his fellow Americans is „material without being real, where poor ghosts, breathing dreams like air drifted about…" [12, p. 18].

The American scholar M. Bruccoly considers Gatsby's dream to be a form of romantic idealism, some heightened sensitivity to the promises of life.

„It is the belief in fairytales and princesses and happy endings, a faith that life can be special, remarkable and beautiful. Gatsby is not interested in the power of money; instead he uses his power and money in his attempts to gain his ultimate dream" [13, p. 87].

The idea of ancient philosopher Aristotle „Limitless desires create not happiness, but a void, an empty soil, a life like a deserted mansion" [4, p. 39], is reflected in the novel „The Great Gatsby". But Fitzgerald is not merely a moralist who states, „money does not buy happiness", but he also speaks about lightness of money, its style, its swing, the infinite shading and pleasure it paints. „Money is clearly symbolic for him and endued with moral and emotional meaning" [11, p. 49].

In „Tender Is the Night", his most tantalizing and ambitious novel, Fitzgerald returns to the theme of money, its corruption and destructive power. The author portrays the lost generation, a generation for whom „all the battles have been fought and all the gods were dead" [2, p. 19]. The younger generation has no ideals to uphold against the corruption of the rich. They are empty people afraid of poverty and idolizing money, trying to fill their spiritual void with all kinds of entertainments.

Like Fitzgerald, Frank Norris depicts money as an agent not just of hope, but also of defeat and destruction. The main character of his novel „McTeague" deals with raw avarice, revenge, murder, destruction, and the hoarding of money. He is totally absent of any development of decency, compassion and generosity. The writer satirizes greed, highlights the arrogance and howls outrage, disgust and disdain at those who show love of money.

Following the idea of Karl Marx, Sinclair Lewis also presents money as an alienating power for individual and the social bonds. In the novel „Babbitt" the main character achieves wealth, but not the satisfaction he had hoped would come with it. Babbitt is a professionally successful as a realtor. Much of his energy is spent on climbing the social ladder through booster functions, real estate sales and making well with various dignitaries. Lewis paints humorous scenes of Babbitt foolishly bartering for liquor (illegal at the time due to prohibition), hosting dinner parties, and taking clients to view property. All this is juxtaposed against backdrops both of Babbitt's incessant materialism and his growing discontent. Gradually, Babbitt realizes his dissatisfaction with the American Dream. „Rather than developing internally, he searches the external world for something to fill the void he feels within, a hopeless quest" [2, p. 44]. The author severely condemns the values of middle-class Americans. Besides that, „Babbitt" is an important sociological study of American business culture.

In „Arrowsmith" the author depicts the conflict between a talented person devoted to science and the corrupted bourgeois world. The novelist demonstrated that in a mercantile society money naturally manipulates and organizes people. The use of money for Sinclair Lewis is the major means to show modern world where values are relative, transitory and for sale.

Theodore Dreiser presents the darkest and the least alluring portrayal of money in the American literature of this period.

Dreiser sets his novels in a world where everyone is highly conscious of the importance of money. Class distinctions are determined solely by its power. The most pervasive influence of money lies in its capacity to corrupt the individual, the social group, and eventually society.

For Frank Cowperwood, the main character of „The Trilogy of Desires", money is the only God. There is no problem of moral or conscience for him when there is a chance to get money: he artfully bribes all high officials to get his aims. His view of existence is largely summed up by the motto: „I satisfy myself". Cowperwood rolls in wealth but his appetites are insatiate. He is as unprincipled in business as he is in love affairs. But in the last years of his life the bitter truth grows in him that the chase for money and big business to which he devoted all his life are empty things.

In „The Trilogy of Desires" under the influence of Nietzche, the author stresses „the will to power". He strives to surface issues like accumulation of wealth and its incumbent responsibility, the role of money in the capitalist society and the disparity between the rich and the poor. [4, p. 71].

In his novel „Sister Carrie" T. Dreiser emphasizes a distorting power of money both against the individual and against the bonds of society. Propelled only by her insistent yearning for a better life, the main character claws her way out of poverty, first in Chicago, and later in New York. Her upward mobility is exactly mirrored by the gruesome downward drift of the middle class resort manager, Hurstwood, who falls hopelessly in love with her, to the point of abandoning his marriage and leaving with her for New York with embezzled money. Money – both its presence and absence – assumes an almost fetishistic quality in Dreiser's book, in which the novelist lays bare the main character's weekly income and expenditures with nearly documentary zeal. [4, p. 81].

At first Dreiser seems merciless in his condemnation of Carrie's shallow preoccupation with having money. However, she is not a negative character, she is simply one of the millions of faceless souls striving to rise above the margins of poverty and live the American Dream.

Summing up I would say that American literature at the beginning of the twentieth century owes much to the concept of money. Novels describe money as a destructive power for the individual and the social bounds and stress that it alone is not the realization of the American Dream. Writers can be characterized as anti-materialists, who defend the human values against the cold, pitiless calculations of money. Their observations about characters' use and abuse of money are perspicacious and insightful. Novelists dwell on the symbolism of money, its captivating power and the things that individuals can do to acquire it.

Referinţe bibliografice

1. Michael Argyle, Adam Furnmam. *The psychology of money*. New York, Routledge, 2000.

2. Walter Dietrichson. *The image of money in the American novel of the gilded age*. Michigan University, 1999.

3. Theodore Dreiser. *Sister Carrie*, New York. Macmillan, 1998.
4. Robert Dunn *The popular American novel*, Edinburgh University Press, 2009.
5. Francice Scott Fitzgerald. *The Great Gatsby*. London, Penguin Classics, 2004.
6. Alexander Giovanni. *The Long Twentieth Century*: *Money*, *Power and the Origins of our Times*. London, Verso, 2000.
7. Sinclair Lewis. *Babbitt*. New York, Macmillan, 1999.
8. Sinclair Lewis. *Arrowsmith*. New York, Macmillan, 1996.
9. Karl Marx. *Capital*. Colorado Springs, 1998.
10. Andrew Nelson. *Old Money*: *The mythology of wealth in America*. New York, Allworth Communications, 1996.
11. Frank Norris. *Mac Teague*. New York, Macmillan, 2000.
12. John Pair. *The Philosophy and Fiction of F. S. Fitzgerald*. New York, Viking Critical Library, 2003.
13. Donald Pizer. *The Cambridge companion to American realism and naturalism*. Cambridge University Press, 2008.
14. George Simmel. *The Philosophy of Money*. Princeton University, 2001.
15. http: www.gutenberg.org
16. http: www.americanliterature.com/SS/SSINDX.html

PROFESORI DE LIMBA ROMÂNĂ AI SEMINARULUI TEOLOGIC DIN CHIŞINĂU (1813-1867)

LIDIA COLESNIC-CODREANCA
Institutul de Filologie al AŞM

Seminarul teologic din Chişinău a fost cea dintâi şcoală deschisă în Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus (1812) de către noua administraţie, la sugestia Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, originar din Bistriţa. El, din 1771 a făcut studii la Kiev, a fost profesor de greacă (1782) şi prefect la Seminarul slavon, rector al Seminarului din Ecaterinoslav (1788), apoi a revenit la Iaşi în calitate mitropolit al Moldovei, mai târziu de exarh al Moldovei şi Valahiei. Mitropolitul era pătruns de ideea întemeierii la Chişinău a unui seminar teologic asemănător seminarului Veniamin de la mănăstirea Socola. Fără să aştepte aprobarea proiectului său de către Sinodul rus, la 30 septembrie 1812 a emis ucazul privind deschiderea Dicasteriei din Chişinău şi a seminarului cu două clase: una pregătitoare şi alta de gramatică [1, p. 60]. Seminarul din Chişinău, în organizarea sa nu s-a supus noului regulament al şcolilor duhovniceşti aprobat de către împăratul Alexandru I în 1808, ci a urmat modelul vechii Academii a lui Petru Movilă din Kiev [2, p. 64]. În seminariile de acest tip era concentrat învăţământul inferior (primele patru clase), secundar (clasele a cincia şi a şasea) şi superior (clasele a şaptea şi a opta).

Din lipsa localului, seminarul a fost deschis abia la 31 ianuarie 1813. Cu câteva zile înainte Dicasteria expediază o circulară a mitropolitului către toate ţinuturile Basarabiei în care se aducea la cunoştinţa tuturor protopopilor deschiderea seminarului unde "vor învăţa, afară de trebuincioasele învăţături, rosieneşte, latineşte, greceşte şi pe limba moldovenească, cu gramatică curată scrisoare (caligrafia) şi pravila scrisorii (ortografia), fieştecare învăţătură pe ceasurile orânduite deosebit" [3, fila 79]. Istoria Seminarului, descrisă de mai mulţi autori, ne dă informaţii vagi despre modul cum s-a realizat această nobilă intenţie exarhicească: studierea limbii române în sus-numitul seminar pe întreg parcursul secolului al XIX-lea [4]. Ca aşezământ exclusiv eparhial, cu organizarea dată de către mitropolitul Gavriil, seminarul a existat timp de 10 ani. La 23 octombrie 1823 a fost reorganizat după regulamentul de la 1808-1814. În urma acestei reforme seminarul avea numai clasele superioare separate în trei secţii: secţia inferioară (de retorică), secţia medie (de filozofie) şi secţia superioară (de teologie). Şi după reorganizare, pe lângă obiectele cerute de regulament, în seminar s-a predat limba română.

În 1840 a urmat un nou regulament, aprobat de către împăratul Nicolai I. După reformă, toate disciplinele studiate în seminar erau separate în principale

şi auxiliare, adică obiectele de instruire generală erau predate împreună cu cele teologice. Dar, şi după reorganizarea de la 1840 a seminarului din Chişinău, aici s-a continuat predarea limbii române.

La 14 mai 1867 a fost aprobat un nou regulament pentru seminariile teologice ale Imperiului Rus. Astfel, în Seminarul de la Chişinău au fost eliminate din programa de studii: gospodăria, ştiinţele naturii şi medicina, introducându-se pedagogia în clasa de teologie. Pe lângă seminar s-a înfiinţat o şcoală duminicală pentru copiii creştinilor, unde seminariştii aveau lecţii practice. În noul program disciplinele laice au fost concentrate în clasele inferioare, iar cele teologice – în ultimele două clase. În urma reformei de la 1867 limba română a încetat să mai figureze printre obiectele de studiu. Deşi iniţial fusese tentative de a o menţine. Arhiepiscopul Antonie ceruse părerea profesorilor seminarului asupra acestui subiect. În avizul conferinţei profesorilor de la seminar se insista ca „cel puţin în clasele superioare ale seminarului să se predea limba moldovenească, deoarece în Basarabia o parte considerabilă a populaţiei nu cunoaşte altă limbă, afară de cea de baştină şi slujba dumnezeiască în mai multe parohii se face în limba moldovenească” [2, p. 186]. Aşadar, în Seminarul teologic din Chişinău, pe tot parcursul secolului al XIX-lea limba română s-a predat ca obiect de studiu din 1813 până în 1867. În primii zece ani şi unele discipline obligatorii au fost predate elevilor în limba română. În cele ce urmează vom face o trecere în revistă a cadrelor didactice, care au predat limba română în Seminarul din Chişinău, reieşind exclusiv din sursele de arhivă, întrucât în cele bibliografice [4]. sunt menţionate în treacăt doar câteva nume: preotul Ioan, D. Saviţchi, M. Dâdâţki, N. Danilevski.

Primul profesor de română la seminar, atestat de sursele bibliografice, este preotul Ioan, dosarele istorice nu păstrează nicio informaţie despre acest profesor.

De la 6 octombrie 1816 şi până la 7 septembrie 1819 a predat limba română la seminar Dimitrie Saviţchi. În dosarele seminarului acest nume este atestat o singură dată (ortografiat Zaviţkii) la finele unei „Liste de examinare anuală la limba moldovenească din 4 februarie 1819”, unde cunoştinţele elevilor sunt apreciate cu calificativele: „excelente” şi „bune” [5, fila 25]. Ştefan Ciobanu scria că autorul anonim al *Gramaticii bilingve* de la 1819 editate la Chişinău ar fi anume Dimitrie Saviţchi, profesor de română la Seminarul teologic [6, p. 87].

De la 1 septembrie 1819 până în iulie 1820 a predat limba româna Iacob Ghinculov, pe atunci student la teologie în clasele superioare ale seminarului. În lista de examinare a celor 28 de elevi din clasa „moldovenească”, semnată de profesorul Iacob Ghinculov, atestăm informaţii despre temele studiate de la 1 septembrie 1819 până la 1 ianuarie 1820: „elevii de la nivelul I au studiat din gramatica moldovenească toate conjugările verbului şi sintaxa până la paragraful 53, de asemenea şi toată ortografia. Iar elevii de la nivelul II au studiat cele nouă părţi de vorbire şi declinarea substantivelor articulate şi nearticulate” [7, fila 78-79]. Acest profesor de română este viitorul director al primei şcoli

Lancaster din Basarabia, autorul celei dintâi Gramatici a limbii române pentru şcolile Basarabiei, editate la 1840, traducător la Departamentul Asiatic al Afacerilor externe al Imperiului Rus, profesor şi şef al Catedrei de limbă valaho-moldavă de la Universitatea din St. Petersburg. Despre viaţa şi activitatea lui Iacob Ghinculov am vorbit detaliat în articolul „Filologi basarabeni din sec. al XIX-lea" [8].

De la 23 septembrie 1820 disciplina limba româna este predată de către Andrei Timoşevschi, colegul de seminar al lui Ghinculov. El ne oferă mai multe informaţii atât despre sine, cât şi despre subiectele predate la această materie de studiu. În „Lista informativă despre rector, prefect, profesori şi elevi ai Seminarului din Chişinău pe anul de învăţământ 1820-1821" citim că „profesorul claselor inferioare de greacă şi moldovenească, studentul la teologie Andrei Timoşevschi are 23 de ani, provine din nobili moldoveni. Din 1813 studiază la Seminarul teologic limba latină, rusă, greacă, moldovenească, poetica, retorica, aritmetica, geometria, geografia, istoria universală a Rusiei. La 23 septembrie1820 este numit profesor de limbă moldovenească, iar de la 23 martie 1821 profesor de limbă greacă" [9, fila 11]. Privitor la „Ordinea în care a fost predată materia de studiu în anul de învăţământ 1820-1821" Timoşevschi scrie că „în clasa moldovenească elevii nivelului I au studiat din gramatică declinarea articulată şi nearticulată a substantivelor, adjectivelor, pronumelor, conjugarea verbelor regulate şi neregulate. Au efectuat traduceri din rusă în moldovenească şi invers. Elevii nivelului II au învăţat citirea şi caligrafia limbii moldoveneşti" [9, fila 51 verso]. În „Lista de examinare a elevilor clasei moldoveneşti a Seminarului din Chişinău pe luna decembrie 1821" notează că „această clasă de limba moldovenească în care învaţă elevii de la retorică, poetică şi sintaxă, este subdivizată în clasa1 şi clasa 2. Elevii clasei 1 (sau a celei superioare) au studiat pe parcursul lui decembrie din gramatică două conjugări ale verbului, au efectuat traduceri din ruseşte în moldoveneşte şi invers. Elevii din clasa a 2-a (sau cea inferioară) au învăţat a scrie şi a citi. În total au fost 8 clase" [9, fila 79].

De la 8 decembrie 1823 profesor de română al Seminarului este Mihail Dâdâţki, menţionat de către P. A. Lotoţkii şi N. Popovschi, apare şi în sursele de arhivă în mai multe dosare din diferiţi ani până la 1842. Statul său de serviciu, întocmit în 1828, ne informează că la acea dată avea 34 de ani (adică e născut în 1795), era ucrainean din Galiţia, fiu de preot. În 1805 a studiat la gimnaziul din Berâjan limbile: germană, latină, polonă; de asemenea, poetica, retorica, filozofia, aritmetica, geografia, geometria, fizica, istoria universală şi istoria Austriei. Vine în Basarabia, iar „în 1817 studiază la Seminarul din Chişinău teologia şi limba moldovenească. La 1 septembrie 1817 este numit profesor de germană la seminar şi la Pensionul Nobilimii de pe lângă seminar, iar la 1 septembrie 1821 – intendent (econom) al seminarului" [10, fila 4 verso]. Printr-o rezoluţie a Arhiepiscopului Dimitrie Sulima din 8 decembrie 1823 „este numit şi profesor de limbă moldovenească în clasa moldovenească" [11, fila 19].

Mihail Dâdâţki ne oferă informaţii despre temele de gramatică predate în cea de a doua jumătate a anului 1827: „Elevii au studiat din gramatică: despre

adverb, prepoziţie, conjuncţie, interjecţie. Au învăţat dialogurile: „A întreba despre cineva sau despre ceva"; „Despre ascultarea de prieten"; „Despre iertarea prietenului"; „Despre importanţa limbii ruse"; „Despre anotimpuri"; „Despre călătorie". În plus, elevii au tradus din moldoveneşte în ruseşte capitolele 5, 6, 7, 8 din Evanghelia după Matei" [12, fila 124]. Iar „în prima jumătate a anului II de studii 1828 elevii cl. 1 au tradus paisprezece capitole din Evanghelia după Matei; iar elevii cl. 2 s-au ocupat cu scrierea caligrafică" [13, fila 48]. Din temele de gramatică enumerate de către Mihail Dâdâţki deducem că acesta utiliza în predare manualul de la 1819 *Scurtă Russască gramatică cu tălmăcire în limba Moldovenească pentru ucenicii Seminariei Chişinăului şi a altor şcoale din Basarabia*. Peste 15 ani, un alt raport despre temele de gramatică predate elevilor în clasa moldovenească pe parcursul anului 1842 creează impresia că profesorul Dâdâţki a folosit în predare un alt manual: „1. Din gramatică: a) despre literele moldoveneşti, rostirea şi împărţirea lor; b) despre ortografia moldovenească. 2. Despre părţile de vorbire: a) despre părţile de vorbire în general; b) despre declinarea substantivelor, adjectivelor şi numeralelor; c) despre declinarea pronumelor; d) despre conjugarea verbelor: ajutătoare, a verbelor active la toate cele patru forme, a verbelor reflexive şi impersonale; e) despre participii; f) despre adverbe; g) despre prepoziţii; h)despre conjuncţii şi interjecţii. În afară de aceasta, elevii au tradus în limba rusă din Evanghelia după Matei, Marcu, Luca, efectuând şi analiza gramaticală" [14, fila 59]. Atestăm şi o listă de examinare din 1841 a 46 de elevi din clasa moldovenească, unde aprecierile profesorului sunt generale: 9 elevi sunt apreciaţi cu calificativul „succese excelente/uspehi prevoshodnâie/", 7 elevi – „succese foarte lăudabile/ vesima pohvalinâe", 8 elevi – „succese foarte bune/ oceni horoşie", 8 elevi – „succese lăudabile/ uspehi pohvalinâe", 6 elevi – „succese foarte bune/uspehi vesima horoşie", 4 elevi – „succese destul de excelente/dovolino izreadnâe", 4 elevi – „succese mediocre/ sredstvennâie" [15, fila 41].

În anul 1827 în dosarele de arhivă mai apare un profesor de română, în clasele inferioare ale seminarului, egumenul Antonie, ucrainean de origine, fiu de preot, care la acea dată avea 32 de ani şi era stareţ al mănăstirii Curchi. A studiat la seminarul din Ecaterinoslav, apoi la cel din Chişinău şi doi ani la Academia teologică din Kiev, după care i s-a acordat gradul de candidat şi a fost numit profesor de literatură la seminarul din Chişinău. Pe când era elev la seminar a predat filozofia în clasele inferioare. „La 5 iulie 1823 a fost numit profesor la Pensionul Nobilimii unde predă un şir de obiecte în moldoveneşte şi ruseşte: religia, poetica, retorica istoria universală şi istoria Rusiei. Mai este şi profesor de limba moldovenească şi limba rusă" [16, fila 30 verso-31]. Semnătura egumenului Antonie, în calitate de profesor de română, o găsim pe „Lista elevilor seminarului din secţia inferioară a clasei moldoveneşti" cu 19 elevi, precedată de câteva rânduri privind predarea efectuată în 1827: „în clasa moldovenească s-a predat scurta gramatică moldovenească. Pe lângă aceasta, elevii s-au antrenat în traduceri din limba moldovenească în limba rusă şi invers" [17, fila 41 verso].

Următorul profesor de română atestat tot numai în sursele de arhivă este Fiodor Baltaga, care a predat româna la seminar din 1847 până în 1860.

Din statul său de serviciu, completat la 25 septembrie 1857, aflăm că la acea dată avea 37 de ani, că a studiat la Seminarul teologic din Chişinău din 1837 până în 1843: teologia, filozofia, literatura, istoria, fizica, matematica, limba latină, greacă, germană, moldovenească. Din 1843 până în 1847 a studiat la Academia teologică din Kiev: teologia, filozofia, literatura, istoria universală, istoria Bisericii, istoria Bisericii ruse, matematica, limba evreiască, greacă şi germană. După absolvirea Academiei, la 31 octombrie 1847 este numit profesor de limba moldovenească la Seminarul din Chişinău. La 5 decembrie 1848 este hirotonit preot. A predat şi alte discipline teologice la seminar: mărturisirea credinţei ortodoxe, istoria Bisericii ruse, Sfânta Scriptură, limba latină, iar la Liceul regional din Chişinău a predat religia. A fost paroh al Bisericii Sf. Ilie din Chişinău. A avut foarte multe distincţii bisericeşti [18, fila 28]. Deşi nu-şi indică originea etnică, numele său ne sugerează că-i român basarabean.

În arhiva Seminarului se păstrează multe file - rapoarte ale profesorului F. Baltaga, din diferiţi ani, foarte desfăşurate, despre temele predate la limba română după manualul de gramatică al lui Iacob Ghinculov (1840). Comparând numărul temelor studiate la limba română în ani diferiţi şi denumirea lor, observăm că sunt aproape identice. Bunăoară, în „Prezentarea temelor predate elevilor Seminarului din Chişinău, care au studiat disciplina limba moldovenească pe parcursul anului de învăţământ 1855/56 după manualul de gramatică al lui I. Ghinculov" citim că s-a predat: „Noţiuni preliminare. Despre litere. Etimologia. Despre părţile de vorbire. Despre substantive. Despre adjective. Despre numeral. Despre pronume. Despre verb. Despre participiu. Despre gerunziu. Despre supin. Despre adverb. Despre prepoziţie. Despre conjuncţie. Despre interjecţie. În afară de temele de gramatică, elevii au făcut în clasă exerciţii practice: a) orale – au tradus din moldoveneşte în ruseşte Epistola Sf. Apostol Iacob şi b) din ruseşte în moldoveneşte au tradus din cartea „Svetloi sedmiţî" conversaţia pe tema Liturghiei în prima zi a Paştelui (2 pagini)" [19, fila 131]. Peste patru ani, într-un alt raport al aceluiaşi profesor, intitulat aproximativ la fel „Prezentarea temelor predate elevilor Seminarului din Chişinău la disciplina Limba Moldovenească pe parcursul anului de învăţământ 1859/60 după manualul de gramatică al lui I. Ghinculov" găsim aceeaşi formulare a subiectelor şi cam acelaşi număr de teme studiate: „Noţiuni preliminare. Despre litere. Etimologia. Despre părţile de vorbire. Despre substantive. Despre adjectiv. Despre numeral. Despre pronume. Despre verb. Despre participiu. Despre gerunziu. Despre supin. În afară de temele de gramatică, elevii au efectuat în clasă exerciţii practice: 1) au tradus din moldoveneşte în ruseşte articolul „Pentru năravurile moldovenilor" din crestomaţia lui I. Ghinculov, iar 2) din ruseşte în moldoveneşte au tradus conversaţia la rugăciunea Sf. Efrem Sirul „Cuvânt în mijlocul celei de-a treia săptămâni a Postului Mare" [20, fila 129].

În registrele Seminarului din 1845-1846 mai apare un profesor de română, Nicolae Danilevski, atestat în două liste de examinare şi într-un raport. Lipseşte statul său de serviciu şi nici sursele bibliografice nu ne oferă detalii despre originea etnică şi despre studiile acestui profesor. Nicolae Popovschi, citând ziarul Kişinevskie Eparhialinâe Bedomosti din 1883, ne indică anii de viaţă ai

prot. N. Danilevski (1807-1883), scriind că a avut mai multe funcţii eparhiale, a fost profesor la şcolile duhovniceşti şi la liceu, predând limba moldovenească. În 1856 a fost trimis la mitropolitul Moldovei Sofronie ca delegat în chestiunea bisericilor din sudul Basarabiei, retrocedate Moldovei. În 1861 a luat parte la Comisiunea de traducere a diferitelor ucazuri şi regule privitoare la ţăranii scoşi din şerbie. A tradus în româneşte învăţăturile catehiceşti ale cunoscutului protoiereu Ioan Skvorţov. În 1863 s-a călugărit primind numele Natanail. A murit în gradul de arhimandrit şi „nastoiatel" al schitului Suruceni" [2, p. 77].

Din „Trecerea în revistă a temelor predate elevilor Seminarului din Chişinău pe parcursul celei de-a III-a decade a anului de învăţământ 1845/46" observăm că şi profesorul Danilevski descrie minuţios subiectele predate: „*Din gramatică*, după manualul lui I. Ghinculov şi a altor băştinaşi elevii au studiat: determinarea şi împărţirea gramaticii, numărul literelor moldoveneşti şi observaţii asupra unor litere. *Din etimologie* (morfologie – *n*. *n*.): părţile de vorbire şi cele caracteristice lor – gen, număr, caz, articol. Terminaţia articolului hotărât masculin şi feminin cu indicarea regulilor la ce substantive ce articole pot fi alăturate. Terminaţia articolelor nehotărâte de genul masculin şi feminin cu indicarea regulilor unde pot fi utilizate. Declinarea articolelor hotărâte şi nehotărâte separat şi cu numele. Declinarea substantivelor identice pentru două genuri, împărţite în două declinări. Modele pentru ambele declinări ale substantivelor articulate. Despre formarea numărului plural al substantivelor de la Nominativul singular terminat: 1) în consoană şi 2) în vocală precedată de consoană. În afară de aceasta, elevii au citit şi au tradus din Crestomaţia Moldovenească un articol: „Fragmente din istoria Moldovei" [21, fila 56].

Din 1860 limba română la seminar este predată de către profesorul Emilian Ghepeţki. Şi acest nume este trecut cu vederea de sursele bibliografice, iar cele de arhivă atestă că „la 1861 are 38 de ani, e fiu de dascăl din Basarabia. A studiat la Seminarul teologic din Chişinău (1839-1845), apoi la Academia teologică din Kiev (1845-1849). După absolvirea Academiei este numit inspector la Şcoala duhovnicească ţinutală din Chişinău şi profesor de greacă. Din 1853 predă şi limba latină, iar fără remunerare – limba slavonă (1858-1859). La 22 martie 1859 i se acordă gradul de candidat. La 24 octombrie 1860 este numit profesor de limbă moldovenească la seminar" [22, fila 61].

Emilian Ghepeţki utilizează în predare manualul şi crestomaţia lui I. Ghinculov. Iar în rapoartele sale uneori descrie în amănunte temele de gramatică predate elevilor din clasa moldovenească. Numai „în a treia decadă a lui septembrie 1860" elevii au studiat: „*Din gramatica moldovenească*: despre participiu, unde se indică formarea participiilor şi întrebuinţarea lor. 2) despre gerunziu, formarea gerunziilor şi întrebuinţarea lor; 3) despre adverb, împărţirea şi formarea adverbelor, trecerea adverbelor la alte părţi de vorbire; 4) despre prepoziţii, prepoziţii utilizate separat şi prepoziţii utilizate împreună. Pentru însuşirea regulilor gramaticale au tradus din ruseşte în moldoveneşte cuvântul Sf. Efrem „O prahe v piatok 3-i nedeli Velikogo Posta i pravoslavnâi ko… (indescifrabil – *n*. *n*.) Piotr Moghila" [23, fila79]. Alteori este mai laconic, numai pe parcursul unui singur an de învăţământ 1861/1862 elevilor li s-a predat:

„*Din gramatică*: despre litere, despre substantiv şi adjectiv, despre pronume şi numeral, despre verbul ajutător „sînt» şi conjugarea verbelor moldoveneşti. *Din crestomaţie*: „Mulţumire cu soarta în care ne aflăm", „Înmormântarea sultanului din Lahor", „Pentru o înflorire a logodnelor şi a nunţilor în Moldova", stihar din cântul bisericesc „Triodion" [24, fila 136]. În unele cazuri este excesiv de scurt, nu indică nici o temă de gramatică. Bunăoară, pe parcursul a doi ani (1861/62 şi 1863/64) „clasa moldovenească a trecut toată gramatica limbii moldoveneşti după manualul lui I. Ghinculov" [25, fila 184].

Emilian Ghepeţki a fost ultimul profesor de limba română la Seminarul teologic din Chişinău până la 1867, când predarea limbii române a fost suspendată de noul regulament, care acorda elevilor drepturi mai mari la continuarea studiilor la universităţile din Imperiul Rus.

Din cele elucidate, am observat că în perioada anilor 1813-1867 la Seminarul teologic din Chişinău au predat limba română, în exclusivitate, numai slujitori ai cultului, care în paralel mai predau elevilor şi alte discipline religioase. Aceştia aveau o pregătire temeinică, erau cunoscători de limbi clasice şi moderne: latină, greacă veche, ebraică, greacă modernă, rusă, germană, română, franceză. Majoritatea lor erau de etnie ne-română (Iacob Ghinculov, Dimitrie Savitchi, Mihail Dâdâţki, Emilian Ghepeţki, egumenul Antonie), pentru că aşa cerea glotopolitica ţarismului în Basarabia. Români, cu numele rusificate, erau: Andrei Timoşevschi, Nicolae Danilevski, Fiodor Baltaga. La Seminarul teologic din Chişinău limba română s-a predat în ruseşte, urmărindu-se scopul studierii aprofundate a limbii ruse de către elevi. La orele de română se acorda o atenţie prioritară traducerilor din română în rusă şi invers.

În concluzie, notăm că cele 4 355 de file de manuscris răsfoite, ce ţin de fondul Seminarului teologic din Chişinău, au scos din anonimat şi au lansat în circuitul istorico-lingvistic un şir de nume de profesori, slujitori ai cultului din Basarabia anilor 1813-1867, care au predat limba româna în şcoala duhovnicească şi au contribuit astfel la promovarea limbii majorităţii vorbitoare în condiţiile unei diglosii glotofagice stabilite în secolul al XIX-lea, după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.

Referinţe bibliografice

1. *Труды Бессарабского Церковного Историко-Археологического Общества*, t, IX.

2. Nicolae Popovschi. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea*. Chişinău, 1931.

3. *Arhiva Naţională a Republicii Moldova*, fondul 208, registrul 1, dosarul 224 /în continuare abreaviat: ANRM, f., r., d./.

4. P. A. Lotoţkii. *Istoria Kişinevskoi Duhovnoi Seminarii.V îpusk pervîi* (*1813-1823*). Kişinev, 1913; I.Parhomovici. *Duhovno-ucebnîie zavedenia Kişinevskoi eparhii. Kratkii ocerk k stoletiu eia* (*1813-1913*). Kişinev, 1913; Nicolae Popovschi. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea*. Chişinău, 1931.

5. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 2.
6. Ştefan Ciobanu. *Cultura românească în Basarabia* (*1812-1918*). Chişinău, 1923.
7. ANRM, f.1862, r.9, d.3.
8. Lidia Colesnic-Codreanca. *Filologi basarabeni din secolul al XIX-lea*. În: „Philologia", 2011.
9. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 5.
10. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 11.
11. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 18.
12. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 15.
13. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 17.
14. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 31.
15. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 30.
16. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 20.
17. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 16.
18. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 51.
19. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 42.
20. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 58.
21. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 36.
22. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 63.
23. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 59.
24. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 62.
25. ANRM, f. 1862, r. 9, d. 61.

ENUNŢARE *VS.* ENUNŢ: CARACTERISTICI DEFINITORII ŞI DIFERENŢIALE

ELENA CONSTANTINOVICI
Institutul de Filologie al AŞM

Emil Benveniste, întemeietorul lingvisticii enunţării, atrăgea atenţia asupra confuziei ce ar putea fi făcută între *enunţare si enunţ* – două concepte de bază ale modelului de orientare pragmatică în studiul comunicării. Cu toate că între enunţ şi activitatea de enunţare există o legătură strânsă, distincţia dintre ele nu trebuie pierdută din vedere pentru a putea releva particularităţile fiecărui context comunicativ în structura enunţului. În cele ce urmează, vom actualiza caracteristicile definitorii şi diferenţiale ale acestor două concepte, aşa cum au fost ele tratate în lucrările de specialitate.

În orice enunţ „se caută efectele enunţării", avându-se în vedere că există, pe de o parte, limba ca sistem şi o necontenită activitate de comunicare, pe de altă parte. Enunţarea este un concept pragmatic, care „face posibilă transformarea sistemului în structură, adică a limbii în vorbire, cu alte cuvinte, transformarea sistemului în eveniment, prin mecanismele pe care le pune la dispoziţia locutorului/emiţătorului" [8, p. 83]. Enunţarea reprezintă folosirea limbii printr-un act individual de comunicare. Emil Benveniste [3, p. 85]. consideră că structura fundamentală pentru enunţare este dialogul.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, conceptul de enunţare a constituit obiectul unor numeroase studii. S-a constatat că enunţarea nu este altceva decât „punerea în acţiune a limbii printr-un act particular, individual de utilizare" [3, p. 312], „prezenţa locutorului în propriul discurs" [1, p. 19].; „un ansamblu de fenomene observabile în timpul unui act de comunicare" [12, p. 30]. D. Maingueneau [13, p. 37]. consideră că enunţarea este „elementul esenţial al relaţiei limbă – lume: ea permite să reprezentăm în enunţ faptele, dar constituie prin ea însăşi un fapt, un eveniment unic, definit în timp şi în spaţiu" [Apud 1]. Michel Foucault relevă importanţa enunţării, ea fiind considerată procesul ce desemnează apariţia enunţului ca „eveniment singular" [10, p. 160]. Deci, „Ca posibilitate imanentă a câmpului discursiv, enunţarea este în concepţia foucaldiană „însăşi actul de naştere al enunţului". [Apud 9]. La rândul lui, enunţul devine în ultimă instanţă o imagine a enunţării sale. [8, p. 85]. S-a remarcat în literatura de specialitate că „enunţarea vizează elemente care nu sunt conţinute în produsul enunţat – discursul (sau enunţul – *n. n.*, *E. C.*) –, elemente ce spun mai mult decât reprezintă acest discurs, dacă ne referim doar la aspectul lui semantic, discursul jucând un rol în situaţia de comunicare în care a fost realizat, cu inevitabile, uneori, efecte perlocuţionare" [8, p. 83].

Actul de enunţare este realizat prin emiţător (sau enunţiator), receptor (sau destinatar), situaţia în care se realizează enunţarea şi instrumentele realizării

ei. Emiţătorul/enunţiatorul este autorul actelor ilocuţionare sau al intenţiei comunicative adresate unui destinatar. Destinatarul poate fi real, anonim, colectiv (sau plural, în concepţia lui Kerbrat-Orecchioni). La rândul lui, enunţiatorul, la diferite nivele de enunţare, poate fi direct sau indirect (cum e cazul traducătorilor); poate fi dublat: naratorul unei opere literare îl dublează pe autor; cel care face anunţul publicitar îl dublează pe un agent economic (de ex., pe şeful serviciului de publicitate) etc. Pe lângă aceasta, trebuie avute în vedere alte două elemente interdependente ale enunţării; *conţinutul* şi *relaţia*. „Conţinutul reprezintă informaţia transmisă, iar relaţia este cea pe care enunţarea o instituie între participanţi, cadrul pe care îl implică" [7]. Aceste două elemente ale enunţării pot fi uneori contradictorii. Astfel, în enunţarea *Iubeşte-mă!* conţinutul (iubirea) şi relaţia (ordinul) se contrazic, nu sunt compatibile [Ibidem].

Enunţul, la rândul său, este definit ca unitate a comunicării, element al limbii care nu se înscrie printre unităţile-semn ale sistemului (cuvântul, morfemul), ci reprezintă o posibilitate virtuală de utilizare a acestora în variate situaţii de comunicare. Din perspectiva comunicativ-pragmatică, enunţul reprezintă unitatea comunicativă de bază folosită de un locutor în cadrul unei situaţii de comunicare pentru a transmite interlocutorului său o informaţie despre un eveniment din realitate, urmărindu-se prin intermediul lui realizarea unei intenţii comunicative. [2, p. 16]. Deci ca unitate a comunicării, enunţul este definit drept produs al actului individual de folosire a limbii, adică este rezultatul enunţării unei fraze. Însă „spre deosebire de enunţare, care are caracter procesual, enunţul reprezintă o componentă statică a activităţii comunicative" [5, p. 196]. În comunicare, vorbitorii „nu fac schimb de fraze, ei schimbă enunţuri". Astfel, în lucrarea *Arheologia cunoaşterii* (1969), filosoful Michel Foucault, afirmă că oamenii nu au acces la cunoaştere prin cuvinte, propoziţii sau fraze, ci prin *enunţuri*. Limbajul conţine cuvinte, fraze, propoziţii, dar nu conţine propriu-zis enunţurile, căci acestea, potrivit lui Gilles Deleuze, se „disemnează" în limbaj". [Apud 9]. Altfel spus, enunţul nu este, la Foucault, o realitate pur enunţiativă, ci o „inscripţie" de descifrat. În practica foucaldiană, acest lucru presupune întrunirea unor condiţii „extractive", adevărate chei de lectură, menite să facă enunţul perceptibil, să-l extragă din ascunderea lui. Este unanim acceptat că interpretarea completă si corectă a enunţului reprezintă astăzi sarcina principală a pragmaticii. Elena Bonta consideră că demersul cercetătorilor în acest sens trebuie să pornească de la distincţia făcută de Ducrot între *frază* si *enunţ*. Pentru el, fraza este o entitate abstractă, alcătuită din cuvinte a căror combinare este asigurată de reguli sintactice, pe când enunţul corespunde unei enunţări particulare a frazei. El atribuie frazei o *semnificaţie*, iar enunţului un *sens*. Semnificaţia frazei este cea care, pornind de la situaţia de discurs, asigură un set de instrucţiuni, care, la rândul lor, permit inferenţa sensului. Componenta intenţionala a discursului trimite tocmai la încercarea locutorului de a-l determina pe interlocutor sa tragă o anumită concluzie din enunţul produs; intenţiile locutorului sunt cele care stau la baza înlănţuirii replicilor. [6, p. 126].

Esenţial de reţinut este faptul că *sensul* enunţului nu este identic cu *semnificaţia* frazei sau a propoziţiei. Dacă semnificaţia frazei este conturată doar

de mijloacele limbii care o alcătuiesc, fără a lua în calcul fapte extralingvistice ce ţin de uzul limbii, sensul enunţului este *semnificaţia* frazei plus *informaţiile nonlingvistice* care sunt deductibile din situaţia de comunicare. [14, p. 18]. „Structurile gramaticale nu formulează enunţuri si, cu toate astea, ele presupun enunţurile în orice formulare". Enunţul este ceva mai mult decât o frază. Este rezultatul actualizării virtualităţilor combinatorii ale sistemului limbii. Fiecare enunţ actualizează una din infinitele scheme de structuri virtuale oferite de sistemul limbii. „Realizarea oricărui enunţ presupune selectarea mijloacelor adecvate temei referenţiale a comunicării şi contextului situaţional" [11, II, p. 13]. Nucleul organizării sintactice a enunţului este verbul care, „prin particularităţile sale flexionare (expresie a categoriilor de persoană, timp, mod), asigură relaţia de referenţialitate, definitorie pentru enunţ ca unitate a comunicării; tot verbul, prin disponibilităţile asociative, instituie enunţul ca unitate sintactică determinând, în ansamblu organizarea sintactică a enunţului analizabil" [11, I, p. 19]. Pe lângă acestea, se impun deciziile de ordin mai mult sau mai puţin subiectiv pe care le iau subiecţii în decodare, capacitatea lor de înţelegere si evaluare, precum si obiectivele fiecărui participant la interacţiune. A. Reboul si J. Mœschler demonstrează că noţiunea de *intenţionalitate* este o condiţie a interpretării enunţului. Interlocutorul ajunge la o interpretare satisfăcătoare a enunţului în momentul în care „el a ajuns sa recupereze conţinutul pe care locutorul avea intenţia să-l comunice prin discursul său. [Ibidem, p. 47].

După cum menţionează Ion Bărbuţă, pentru a interpreta corect şi complet enunţul, trebuie să se ţină cont de: a) conţinutul său referenţial (*spune ceva despre ceva*); b) situaţia în care se desfăşoară actul de vorbire, (*cineva comunică cuiva ceva într-un anumit loc şi într-un moment dat*); c) scopul comunicativ urmărit de locutor (*comunicând o anumită informaţie*, *locutorul are în vedere realizarea unui scop comunicativ*). Cu alte cuvinte, sensul enunţului este bazat pe trei componente majore: componenta referenţială (evenimentul real sau imaginar desemnat prin enunţ), deictică (contextul situaţional în care enunţul a fost formulat; şi ilocuţionară (intenţia comunicativă a locutorului (*ce urmăreşte locutorul rostind acest enunţ*) [2, p. 17].

Relevantă pentru orientarea pragmatică a studiului comunicării este concepţia foucaldiană asupra enunţului. Ca pragmatician, Michel Foucault tratează enunţul ca pe „o multiplicitate", un fenomen complex, diseminat în limbaj, ascuns, o „inscripţie" de descifrat. Pentru a fi corect descifrat, este necesară plasarea enunţului în trei spaţii, pe care Foucault le numeşte cercuri: „spaţiul colateral", „spaţiul corelativ" şi „spaţiul complementar". Preluăm descrierea foarte clară a acestor fenomene făcută de Simona Drăgan [9].

În spaţiul *colateral* se ia în calcul vecinătatea altor enunţuri fără a le trata ca pe un sistem sau ca pe o structură. În acest spaţiu, definitorie pentru enunţ este *regularitatea* care îl face *repetabil* în condiţii asemănătoare. La această etapă a analizei pot fi depistate regulile proprii ale enunţurilor după care variază şi formează „familii de enunţuri" care se „definesc în primul rând prin anumite linii de variaţie inerentă sau printr-un câmp de vectori ce se distribuie în spaţiul asociat: enunţul ca funcţie primară, sau sensul prim al regularităţii". [Apud, 9].

În spaţiul *corelativ* se ia în calcul relaţia enunţului cu subiectele, obiectele şi conceptele pe care le actualizează. Se menţionează că, spre deosebire de frază, pentru care este relevantă intenţia unui *eu* care o condiţionează, pentru enunţ, relevantă este acţiunea verbală „*se vorbeşte*", lăsând astfel loc mai multor intenţii subiective (un autor de literatură, autorul unei scrisori, semnatarul unei reţete, autograful etc.). „Relaţia enunţului cu posibili subiecţi, menţionează Foucault, este ea însăşi o variaţie inerentă enunţului". Dacă propoziţia are un referent, un obiect din realitatea înconjurătoare, pe care îl reprezintă, enunţul are un *obiect discursiv* inerent lui, fără a trimite la un referent extern. Vianu Mureşan menţionează în acest sens că „enunţurile lui Foucault sunt asemenea unor vise: fiecare are propriul sau obiect sau se înconjoară cu o lume" [17, p. 151-152]. De aici ar rezulta că enunţurile sunt autoreferenţiale. Esenţial pentru înţelegerea enunţului în concepţia foucaldiană este faptul că *subiect*, *obiect*, si *concept* reprezintă derivaţii intrinseci ale funcţiei primare care e acel „*se spune*" al enunţului. [Apud, 9].

În spaţiul *complementar* se ia în calcul mediul instituţional al enunţului, adică „instituţii, evenimente politice, practici şi procese economice" [10, p. 199]. În cadrul acestor formaţiuni nondiscursive ce presupun acelaşi spaţiu de distribuţie, aceeaşi repetiţie a „singularităţilor", enunţurile pot fi repetabile, autorizându-şi subiecţii si obiectele (tribunalul pentru avocat şi discursul juridic, spitalul pentru medic şi discursul medical, biserica pentru preot şi discursul teologic etc.) [Apud, 9].

Cele menţionate supra, deschid un larg câmp de investigaţie în sfera enunţului şi rezultatele cercetărilor se anunţă destul de valoroase. Deocamdată e stabilit că enunţul se realizează ca unitate sintactică analizabilă (structurată) şi neanalizabilă (nestructurată). Enunţul se caracterizează printr-o dublă organizare: *sintactică*, actualizând posibilităţile de combinare sintagmatică a unităţilor limbii, şi *semantică*, ancorând evenimentul tematic într-o situaţie de comunicare concretă. Cu alte cuvinte, un enunţ corespunde unei propoziţii sau fraze completate cu informaţii ce se deduc din situaţia de comunicare în care este enunţată. (propoziţia sau fraza) [14, p. 18]. În pragmatica de tip foucaldian enunţul este caracterizat de un „efect de raritate" şi se conservă atâta timp cât spaţiul în care a fost generat durează sau e reconstituit. Deci, enunţul, ca produs comunicativ verbal, este în relaţie cu actul enunţării şi cu lumea extraverbală. Determinarea sensului unui enunţ nu poate neglija circumstanţele emiterii lui. Relaţia dintre emitere şi receptare implică funcţionarea unor mecanisme mai profunde şi mai complexe decât acelea care îşi găsesc reflectare nemijlocită în structura de suprafaţă a enunţurilor. Utilizarea limbii în procesele curente de comunicare „este guvernată de un sistem de principii şi de convenţii specifice pe care diversele modele gramaticale nu le pot capta" [16, p. 10]. În procesul comunicării, are loc o condiţionare directă a structurilor lingvistice de diverse componente ale cadrului situaţional în care are loc activitatea enunţiativă. Important de reţinut este faptul că „Enunţul textual este singura realitate concretă care rămâne după ce actul enunţării s-a încheiat" [3, p. 68]. A căuta „urmele enunţării în enunţ" este singura cale de a mai putea „reconstitui" actul producerii lui de către emiţător [15, p. 9].

Aşadar, în cadrul orientării pragmatice a studiului comunicării de o primă importanţă este distincţia dintre enunţare, înţeleasă ca un proces, ca un act, si enunţ, înţeles ca produs, rezultat al acestui act – caracterizat printr-o unitate semantică şi structurală.

Referinţe bibliografice

1. Aldea Maria, *Valori referenţiale generate de articolul definit şi de cel indefinit românesc în determinarea substantivului*. *Studiu de caz*: *Scrisoarea lui Neacşu* (*1521*); În: http://www.romaniaminor.net/ianua/Ianua05/ianua05_02.pdf.

2. Bărbuţă Ion, *Stratificarea semantico-pragmatică a enunţului din limba română*. În: Buletin de lingvistică, nr. 11, 2010.

3. Бенвенист Эмиль, *Общая лингвистика*, Москва, 1974.

4. Benveniste E., *Probleme de lingvistică generală*, Teora, Buc., 2000.

5. Bidu-Vrănceanu A., Călăraşu A., Ionescu-Ruxăndoi L., Mancaş M., Pană Dindelegan G. *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, 2001.

6. Bonta Elena. *Explicit*, *implicit si intercomprehensiune în conversaţia cotidiană*. În: Revista Română de Studii Culturale (pe Internet), 1/ 2006.

7. Borţun Dumitru, Săvulescu Silvia, *Analiza discursului public*, SNSPA, Bucureşti, 2008.

8. Dragoş Elena. *Există o enunţare suspendată*? În: Cercetări de lingvistică, 1993, nr. 1-2, p. 83-87.

9. Drăgan Simona, *Repertoar de termeni postmoderni*. În: http://www.unitbv.ro/postmodernism/index.html

10. Foucault, Michel, *Arheologia cunoaşterii*, traducere, note şi postfaţă de Bogdan Ghiu, Bucureşti, Univers, 1999.

11. *Gramatica limbii române*, I, (p. 17-29); II, Bucureşti, 2005, (p. 13-16, 24-44).

12. Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *L'Enonciation*. *De la subjectivité dans le langage*. 4e édition. Paris: Armand Colin, 2002.

13. Maingueneau, D. *Les termes clés de l'analyse du discourse*. [Paris].: Seuil, 1996.

14. Mœschler J, Reboul Anne, *Dicţionar enciclopedic de pragmatică*, Ed. Echinox, Cluj, 1999.

15. Mureşan Mirela, *Dimensiunea pragmatică a literarităţii*. În: http://www.anpro.ro/html/date/p9_2004_articol.pdf

16. Ionescu-Ruxăndoiu Liliana, *Limbaj şi comunicare*. *Elemente de pragmatică lingvistică*, Bucureşti, 2003.

17. Vianu Mureşan, *Între arhivă şi diagramă sau cunoaşterea ca practică a puterii*. În: Journal for the Studies of Religions & Ideologies (JSRI), nr.10, Sring 2005.

ON TRANSLATING PROPER NAMES (A LEXICOGRAPHICAL APPROACH)

SVETLANA CORCODEL
Universitatea de Stat din Moldova

Translation is nearly as old as language itself, but as an organized discipline it is still in its infancy. The interest shown in recent years by some linguistic scientists underlines the urgent need for translators to consider anew the question of a theoretical framework for their activity.

We should keep in our mind that translation is far more than a science. It is also a skill, and in the ultimate analysis fully satisfactory translation is always an „art". What the translator is thinking of, is transposing the source text into the target one, as exactly or as closely to the original as possible, because he does not translate to understand but to make others understand the text which is translated. Furthermore, as we see it, translating implies creativity [8, p. 56].

Alan Gardiner and his book „The Theory of Proper Names" defines a proper name as „a word or group of words recognized as indicating or tending to indicate the objects or objects it refers by virtue of its distinctive sound alone, without regard to any meaning possessed by that sound from the start, or acquired by it through association with the said object or objects" [3, p. 77].

One of the two largest classes of proper names is that which provides designation for places-toponyms – for continents, provinces, towns, villages and even private residences, not to speak of expanses of water, mountains and so forth. It is worth pointing out the largest class of all, i.e. personal names or anthroponyms. There is no human being as to have no name of his own. What is more, personal names accompany their owners, as a rule from the cradle to the grave and consequently identify these owners at every conceivable stage and in every situation.

Another significant category worth being analyzed is eponyms. Chamber's Twentieth Century Dictionary defines an eponym as „one who gives his name to something; a hero invented to account for the name of a place or people; a character who gives a play its title". This constitutes one definition but, as Peter Newmark points out, eponyms have more recently come to be based on proper names, that is, a proper name is used to express a general idea. This includes inventors, and names of films and towns. So the area of the eponym has been devided into five classes: those based *firstly* on inventors (Ferris Wheel, Boolean algebra), *secondly*, on towns (Dunkirk, Hamburg), *thirdly*, on brand names (Hoover, Tippex, Siporex, Triplex, Walkman); *fourthly*, those used

within the medical world (names of diseases and yndromes)) and *lastly*, those which are found in the world of art and literature [7, p. 113].

The way in which a translator would deal with proper names will depend on a number of factors. The basic distinction between proper names and cultural terms is that while both refer to persons, objects or processes peculiar to a single ethnic community, the former have singular references, while the latter refer to classes of entities. In theory names of single persons or objects are „outside" languages, belong, if at all, to the encyclopaedia, not the dictionary; have (as Mill stated), no meaning or connotations and are therefore, both, untranslatable and not to be translated [5, p. 43].

In fact, while the position is nothing like so simple, the principle that unless a single object's or a person's name already has an accepted translation it should not be translated now admits no exception. If the name becomes commonly used, it may be modified in pronunciation and spelling; but nowadays when people have become as jealous of their names as of their national and linguistic independence, this is not likely.

This section of the article is therefore, mainly concerned with established practices for translating the names of historical figures where sovereigns had „translatable" Christian names and they were well known, their names, together with titles (e. g. Richard Coeur de Lion) was and is still usually mutually translated in the main European countries. However, in English Lewis has reverted to Louis and Francis to Francois and in French George is now preferred to Georges. „Christian" names referring to Biblical figures (e.g. all saints in Biblical times and later) remain translated. Surnames have usually been preserved but the surnames, first names and appellative names of some Italian artists have been „naturalized" in some European languages (e. g. Titien, Titian, le Tintoret, le Caravage, Leonard, as well as Machiavel). Names of classical writers are usually naturalized (Aristotle), while the French translate the first names of some historical and literary figures (*Jean* Hus, *Henri* Heine, who died in Paris).

In belles-lettres names are normally translated only if, as in some days, the characters and milieu are naturalized. Neubert has pointed out that in the best German translation of Tom Jones the characters' surnames are translated since they „mean" as well as „name" but we do not think they would be translated in a modern version, since this would suggest that they change their nationality [6, p. 79].

While surnames in fiction often have deliberate connotations through sound and meaning, the translator should explain the connotation in a glossary and leave the names intact (except of course in allegories like Pilgrim's Progress, Everyman, etc., where the characters are not specifically English).

Geographical names share, with the names of some people, the rare characteristic that some of them (usually the smaller and less important) denote only one object and have no connotations. In bilingual areas, geographical features usually two names each phonologically and morphologically at home

in its language. Further in the past, nations have tended to naturalize names of towns and provinces they have occupied, visited frequently or considered important: thus the features have been renamed partly to facilitate pronunciation (Prague, Warsaw, etc) and spelling (Vienna), or a new word created partly as an excuse for linguistic chauvinism (Rhodesia). There is now a slight tendency to restore original spellings (Lyon, Marseille, Braunschweig-no longer British royal – Nurnberg, etc) and rasper-is likely to be shown to any newly- independent country by scrupulously observing the spelling of its name, however difficult to pronounce. Other geographical names are likely to remain Gallicized, Anglicized, Italianized, etc., provided that they are fairly commonly used and that their additional translated name has no political (e. g. irredentist) significance.

The translator must check on usage, particularly where a different name is used (e.g. Lake Geneva/ Lac Leman, Lake Constance/ Bodensee), and good atlases which give all possible names may not be helpful. National pride and independence are reflected in the „pure" African names for the new African states, and Western Poland's shedding of German town-names.

Where the connotations of a geographical name are implied in a historical or literary text (e.g. for Treblinka) the translator will have to bring them out in his version, if his readers are unlikely to know them. Where the denotation of the name is not known or obscure to the reader the translator often adds the appropriate generic name: „the river Rehe", „the town of Ratheim").

Names of streets and squares are not usually translated – with the exception, ironically, of Red Square and Wenceslas Square (Prague), which remain untranslated if they are written as addresses [1, p. 7].

The way in which the translator would deal with eponyms will depend on a number of factors. She/he must firstly take into consideration whether the eponym is an internationally accepted one or if it is bound to a specific culture. She/he must also assess its importance in the source language (SL) text. The type of readership must also be considered, i.e. whether the proposed reader of the target language (TL) text is likely to be educated and therefore acquainted with the reference. This will depend largely on the nature of the SL text. Once the criteria for translation have been established there are a number of „procedures". She/he can choose to follow. She/he can simply transfer the eponym as it stands directly into the TL text; or a one-word neutralization could be used, i.e. a word that is not bound to either culture when greater precision is needed, a Componential Analysis could be performed or the exact meaning of the word defined in clearer terms. We would also rather tentatively add a further procedure, that of the „cultural equivalent" on which we will expand later. We will now consider each of these procedures in more detail drawing from the five classes of eponyms outlined above. We would like to point out that in certain cases the line drawn between the six procedures becomes very thin.

When an eponym is an internationally accepted one or if it is present in the cultures of the two languages concerned, it can be transferred into the TL text as it stands. (The translator may also wish to transfer an eponym into a TL

text in order to add a certain element of the SL culture but, in most cases, this would be accompanied by an explanatory footnote).

For example, there are various registered trademarks which have become eponyms because they have come to represent either a unique product or a whole range of identical products. „Coca Cola" is perhaps one of the more obvious examples (which, as in England, is shortened to *Coke* in France and either *Coke* or *Cola* in Germany), along with other brand names such as „Nivea", „Kleenex", which are all internationally used products in the West. Certain personalities who are known throughout the world, such as Hitler, Napoleon, Florence Nightingale, have become eponyms because they are used to represent a specific personality or characteristic. For example, one might say „he's a right little Hitler" or „she's a real little Florence Nightingale", meaning that a person has their personality. Names of people or characters, for example „Don Juan", remain standard in most Western languages, but when the name is converted into a noun or an adjective, the forms change slightly; „Darwinian" becomes Darwinian in French and likewise, „Mephistophelian", which has come to mean cynical, scoffing, fiendish, etc., becomes *mephistophelique*. New products which appear on the market often become eponyms. For example, „Walkman" has come to signify any portable cassette player in England, France and Italy alike [2, p. 34].

All these examples present no real difficulties to the translator because they are long established and have, for the most part, direct equivalents in the TL. When brand names are bound to a specific culture, the translation process becomes slightly more complex. For example, on the French market there is a product called „*Sopalain*" which is used as a synonym of „kitchen paper". There is no equivalent brand name in England which has completely taken over the market, hence the translator would use this (i.e. „kitchen paper") as a definition. Likewise, „Tippex" is used in England to denote any form of „whitener", but is not such a common substitute in France. The French would use either *effaceur* or a lengthier definition – *blanc pour effacer*. This could be classed as a kind of Componential Analysis, since the two essential components of Tippex, i.e. it is white and used to wipe out or erase, are extracted and combined to produce the TL equivalent.

Many eponyms are found in the world of the Arts, and when they are universally known the translator is not confronted with any serious difficulties. The famous works of William Shakespeare have produced the adjective „Shakespearian". Likewise, from the poet Dante, we have „Dantean" in English and *dantesque* in French, meaning „sublime" or „somber". The French have introduced *bunuelisme* and *bunue-liste* into their vocabulary from the famous Spanish film director Luis Bunuel. This adjective is usually used in literary circles and more often than not, in film criticism. If the translator should come across this term, it would probably be in this context and one would expect the TL reader to be familiar with it. If she/he, on the other hand, feels that this might not be the case, a footnote could be added, explaining the bizarre, surrealist and dream-like qualities of Bunuel's work.

Dealing with literary eponyms can sometimes demand extra sensitivity on the part of the translator. To take a very obscure example, we have in English the term „Box and Cox", which is used to refer to two people who never meet or who alternate in a place, job etc. It is taken from a nineteenth-century French farce in which two men rent a room by night and day respectively. The English term was produced in the comic opera by F. C. Bernard and A. S. Sullivan in 1867. If the term were to appear in literary material the translator would ideally try to find out the equivalent French form from which the English originated, i.e. the names of the two original French characters. If, however, the term were to appear in a text of a more general nature, a Componential Analysis could be performed; select from the above definition one or more of the essential characteristics [2, p. 83].

The translator must also tread carefully when dealing with medical terminology. In some cases there is no difficulty; „Parkinson's disease" becomes *la maladie de Parkinson*, „Hodgkin's disease" becomes *la maladie de Hodgkin*, and so forth. However, „Down's disease" is relatively well known among the general public in England, whereas the French are not familiar with *la maladie de Down* but would simply say *le mongolisme*. It may arise that the translator is fortunate to find that a culturally-bound eponym in the SL has a direct equivalent in the TL culture. For example, the English „Sellotape"is a registered trademark which is unknown in France. But the French have their own equivalent trademark „Scotch", which is used with equal frequency, as it is in the United States. „Scotch" does exist in England but it is not nearly so common as „Sellotape". Another example might be „biro", which can be paralleled to the French use of „*Bic*". The instances where this procedure may be applied will be relatively few and far between and will demand also a thorough knowledge of both cultures concerned [4, p. 92].

It is clear, then, that the translation of eponyms can sometimes be straightforward or it may involve a more complicated set of procedures. Whenever possible, the translator should find the closest natural equivalent in the TL culture, but if this means that some loss of precision occurs, she/he should be prepared to explain the meaning more clearly, even if this involves a somewhat lengthier definition. Naturally, this will depend on the importance of the eponym in the SL text and it is up to the translator to use his or her discretion when assessing this. We would conclude that if the translator wishes to retain some element of the SL culture, to provide local color, the eponym should be transferred as it stands and accompanied by an explanatory footnote.

The interpretation of the proper names employed in the article cannot be considered to have been adequately explored. Fresh sources of information remain to be exploited; among these, one of the most important and potentially revealing is newly accessible (and, indeed, long published) archive material, for only the study of onomastic characteristics. Investigation in this area being just at its beginning, much empirical work will have to be done to validate such speculative claims.

Referinţe bibliografice

1. Cohen G. *Remembering Proper Names*, Cambridge, 1989.
2. Covington M. *The Translation of Eponyms*, London, 1983.
3. Gardiner A. *The Theory of Proper Names*, Moscow, 1995.
4. Lewis C. *Studies in Words*, Cambridge, 1999.
5. Mill J. *A System of Logic*, 8th Edition, New-York, 1974.
6. Neubert A. *Der Name in Sprache und Gesellschaft* (*Name und Ubersetzung*), No27, Berlin: Akademie Verlag, 1971.
7. Newmark P. *The Translation of Proper Names and Institutional and Cultural Terms*, London, 1977.
8. Nida A. *Language*, *Structure and Translation*, Stanford: Stanford University Press, 1975.

INFLUENŢE SLAVE ÎN PATRONIMIA ROMÂNĂ (PREFERATE DE PURTĂTORI SAU IMPUSE DE ADMINISTRATORI?)

MARIA COSNICEANU
Institutul de Filologie al AŞM

Numele româneşti atestate în documentele slavo-române din sec. XIV-XV denotă faptul că ele au fost supuse unei puternice influenţe slave, unele fiind traduse de ex.: *Iuga Durnii* (*-Prostul*), *Danciu Cernii* (*-Negrea*), *Iuri Dolga* (*-Lungul*), *Golovatii* (*-Căpăţână*) etc., iar majoritatea fiind amplificate cu sufixe slave: *Cosmin*, *Costin*, *Dulcici*, *Jumătatevici*, *Limbădulcevici*, *Mălaevici*, *Năsturelovici*, *Porcovici* etc., etc. [1, v. I, 285, 287; v. II, 59, 407, 416]. Cercetătorii au constatat, că, pentru a caracteriza mai precis funcţia de patronim a unui nume, scriitorii actelor slavo-române au folosit sufixele slave care au această funcţie: *-ov*, *-ovici*, *-ev*, *-evici*, *-ici*, înlocuind sufixul românesc *-escul*: *Popov* şi *Popovici* în loc de „al Popei sau Popescul", *Manev*, *Braevici* în loc de „al Manii, Brăescul", *Bârlici*, *Draganici* în loc de „Bârlescul, Draganescul" etc. Numele *Jumătate*, de câte ori a fost scris, i s-a adăugat un alt sufix: *-ev*, *-evici*, *-ici*, dovadă că numele a circulat fără vreunul din acestea.

Tot datorită diecilor care scriau documentele a pătruns în circulaţie şi genitivul patronimic slav. De ex.: „Nastea nepoata Mihaila Buzea" din textul slav a fost redată de I. Bogdan: „Nastea nepoata lui Mihăilă Buzea" [1, v. I, 102], fără ca *Buzea* să fie redat prin genitivul „al Buzei". Astfel *Buzea* şi multe alte nume în genitivul patronimic slav s-au cristalizat în forme care se confundă cu numele formate cu sufixul *-ea*, *-ia*. Multe genitive de acest fel au pătruns în circulaţie, s-au menţinut până azi, pierzându-şi sensul patronimic, fiindcă flexiunea venea dintr-o limbă străină [2, XXIX].

Se susţine, ca fapt dovedit, că diecii slavizau patronimele, încât nu pot fi distinse cazurile când numele slav a fost împrumutat gata format şi când sufixul sau dezinenţa slavă au fost adăugate de un diac la un nume românesc, care a circulat în graiul zilnic fără acestea. Hrisoavele şi toate actele de proprietate, fiind instrumente probante în justiţie, atât în vorbirea curentă cât şi la traducerea lor, numele de persoane şi de locuri din aceste acte trebuiau menţinute în forma dată de diploma domnească (izvorul autentic), spre a evita confuzii sau contestaţii. Datorită acestui fapt sufixele slave au pătruns în graiul viu [2, XXXI].

În perioada aceasta au fost folosite şi sufixele ucrainene: *-aşco*, *-ca*, *-co*, *-ce*, *-cea*, pătrunse odată cu numele ucrainene.

Cu apariţia monumentelor scrise în limba română, sufixele slave se foloseau tot mai rar. În sec. XVII-XVIII sufixul patronimic *-in* devine neproductiv. S-au păstrat numai formaţiile vechi, împrumutate, *Costin*, *Savin*, la

care s-au mai adăugat câteva: *Petrulin*, *Timotin* [3, II, 126]. Sufixul *-ici* devine foarte productiv în sec. XVII-XVIII, dar nu mai este acel sufix patronimic din secolele precedente, ci un sufix ucrainean apărut mai târziu şi folosit la formarea numelor de familie. El nu se mai întâlneşte cu numele greco-slave ca patronime. Sufixele *-ov*,*-ev* de asemenea nu se întâlnesc în sec. XVII-XVIII. Numai în ultimul pătrar al sec. al XVIII-lea şi în sec. al XIX-lea apar formaţii în *-ov*, *-ev*, şi în *-ovici*, *-evici*. Ambele forme de patronime (în *-ov*, *-ev* şi *-ovici*, *-evici*) corespundeau formelor respective ruseşti şi se deosebeau între ele. Conform unei legi speciale din Rusia, la formarea patronimelor cu sufixele *-ovici*, *-evici* aveau dreptul numai reprezentanţii păturilor sociale superioare. Toţi ceilalţi, chiar şi feciorii celora care se numeau cu *-ovici*, *-evici*, îşi formau patronimul cu *-ov*, *-ev*. Sufixul *-ovici*, *-evici* se ataşa numai la prenumele tatălui, nu şi la poreclă. Sufixele *-ov*, *-ev* puteau forma derivate cu sens patronimic şi de la alte cuvinte ce serveau drept caracteristică a persoanei, de la porecle şi, mai ales, de la numiri de profesii [4, p. 47-57]. Legea rusească a fost aplicată de către administraţia rusă în sec. al XIX-lea în Basarabia şi la antroponimele româneşti, fiind introdusă şi formula cu trei nume: „Această procură aparţine *nobilului Constantin Nicolaevici Donici*", „*Nobila Olga Ivanovna Russo*", „*Coste Chirilovici*, *pârcălabul* din Hotin" [3, XX, 153, 154, 155, 81]. Alte persoane sunt înscrise cu patronimele în *-ov*, *-ev*: *Dumitrache Costandinov*, *Iordachi Lazarev*, *Cozma Pavlov* [3, III, 73, 138]. A fost introdus şi acordul în gen al patronimului şi al numelui de familie: *Anastasia Darieva*, *Ancuţa Şuhanova*, *Ecaterina Feodosieva* [3, II, 115, 116].

Noua influenţă slavă răsăriteană, exercitată asupra antroponimiei din Moldova în sec. XVII-XVIII, şi-a găsit reflectare mai ales la numele de familie, la formarea cărora au fost reactualizate unele sufixe pătrunse în perioada precedentă (*-ca*, *-co*, *-aşco*, *-ici*, *-ce*, *-cea*) şi au fost folosite o serie de sufixe noi din limba ucraineană (*-ac*, *-enco*, *-uc*/ *-ciuc*).

Tabloul complet al acestei situaţii din antroponimia Moldovei este reflectat în Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772-1773 şi 1774, efectuate la porunca mareşalului Rumeanţev, comandantul armatei ruse în timpul războiului ruso-turc din anii 1768-1774. Ordinul a fost dat şefului organelor administrative militare ruse din Moldova general-maiorul A. V. Rimschii-Corsacov. În cuvântul introductiv al volumului cu aceste recensăminte alcătuitorul P. G. Dmitriev scrie că recensămintele au fost efectuate de dregători numiţi de divanul Moldovei, dar „materialele originale ale recensământului din anii 1772-1773 nu s-au păstrat. Până în zilele noastre au ajuns numai traducerile ruseşti ale originalelor, care, probabil, au fost prelucrate în conformitate cu cerinţele cancelariei lui A. V. Rimschii-Corsacov" [5, p. 9-10]. În aceste recensăminte sunt atestate din abundenţă numele româneşti cu sufixe slave şi mai ales ucrainene: *Dumitraşco*, *Ilaşco*, *Ionaşco*, *Laşco*, *Lupaşco*, *Onaşco*, *Pătraşco*, *Toderaşco*, *Vidraşco* etc.; *Gheorghişenco*, *Guriţenco*, *Niţulenco*, *Scurtulenco*, *Voloşenco*; *Clichici*, *Danolici*, *Mândrici*, *Motrici*, *Pârlici*, *Ticălici*, *Săcărici*, *Surici* etc.; *Duduceac*, *Friptuleac*, *Opăreac*, *Sănduleac*; *Ilco*, *Mălaico*, *Hilipco*, *Ştefanco*, *Voloşinco* etc., etc. După modelul rusesc, în sec. XIX, devin mai frecvente numele de

familie cu suf. *-skii*, *-ţkii*: *Ivan Volcinskii* [3, III, 57], *Crăjanovskii* [3, II, 81], *Marcovskii* [3, II, 11], *Mironovskii Ioan* [3, III, 11] etc.

Pentru a demonstra încă o dată că scrierea numelor rusificate şi ucrainizate a fost dictată de oficialităţile regimurilor respective, aducem în continuare unele opinii ale purtătorilor.

În *Кувынт молдовенеск* (*Газеты националы молдовеняскы*) din 30 august 1918, autorul Traian I. Cristescu scrie un material întitulat „*V*” (*schiţă*), despre învăţătorul Axentev – tânăr învăţător basarabean şi un inimos luptător naţionalist. Reproducem acest text cu unele prescurtări.

– Nu mă mai numesc Axentev, ci Axente! Petre Axente.

– Pe „v” l-am dat pe apa sâmbetei, de sufletul ţarismului şi al fostei „maice” Rusia.

– … mi-am dat seama că litera aceasta însemna robia, ce suferisem mai mult de o sută de ani!

– Râzi? Dar pe semne că nu ştii îndestul cât rău şi mai ales câtă ruşine ne-au pricinuit nouă „v”-urile, „ski”-urile şi celelalte particule pe care ni le-au atârnat ruşii de nume, ca semn că ne ţineam de ei cu trup şi suflet.

– … mă gândeam să fac şi cu şcolarii mei acelaşi lucru… Am mulţi Alexeevi, Cetinovi, Nicolaevi, Frunzinschi, Petrovi şi Semionovi, nume care trebuiesc de asemenea operate (tăiate), căci doar purtătorii lor sunt români!

– Cred că steaua noastră e răsărită încă din an…, dar am văzut-o, în toată strălucirea ei, în primăvara trecută.

– Când?

– În noaptea de 27 martie. (p. 2)

În continuare reproducem un alt articol publicat în *Cuvânt moldovenesc* din 8 noiembrie 1936, intitulat *Minoritari fără voie*:

„Adesea mi s-a întâmplat să întâlnesc o mulţime de oameni al căror nume se termină în „ov” sau „schi”, dar cari, nici prin înfăţişare, nici prin grai nu seamănă să fie minoritari, ci dimpotrivă, prin toate faptele lor, dovedeau sentimente curat româneşti.

[…].

Aflându-mă vara, în timpul concediului, într-un sat curat românesc din jud. Tighina, am fost surprins de faptul că cel puţin jumătatea locuitorilor lui poartă numele de familie de: Pavlov, Ivanov, Osipov ş. a. (p. 1)

[…].

Stând de vorbă asupra cauzelor acestei minuni cu un bătrân moldovean (purtând şi el un nume de Pavlov), dânsul mi-a povestit cele auzite de la răposatul lui tată despre proveniența numelui său rusesc, precum şi a altor moldoveni din satul său natal.

Iată ce mi-a spus el:

„Când a venit vremea tatălui meu să se ducă la „moscali” (ostaşi, armată), el s-a dus cu alţi flăcăi din sat la Benderi (Tighina), unde era o comisie care făcea „nabor” (recrutarea). Acolo, după ce au tras „jrebie” (sorţi), au început să scrie pe cei luaţi la oaste.

Un „polcovnic” (colonel) îi chema câte unul cu degetul şi întrebă:

„Imea”? (numele) flăcăul, după ce-i traducea plutonierul, care face pe secretar, răspundea: „Ion”.

„Familia”? (numele de familie), plutonierul îi traducea mai pe înţelesul ţăranului: „Al cui eşti”? – „al lui Pavel Şchiopu”, urma răspunsul.

„Scrie: Ivan Pavlov” se adresa polcovnicul către secretar. Apărea altul:

„Imea”? – „Nicolae”.

„Familia”? – „al lui Gheorghe Spânu”.

„Scrie Nicolai Gheorghiev” ş.a.m.d.

Astfel, cei mai veritabili Români, au fost prefăcuţi pe hârtie numai în nişte ruşi autentici.

Altă dată am avut ocazia să fac cunoştinţă cu o persoană duhovnicească, care purta un nume de o sărbătoare bisericească şi lung de un kilometru (un fel de: Crestovodvijenschi). Acest părinte mi-a povestit că în timpul aflării sale la Seminarul Duhovnicesc (în timpul Ruşilor bineînţeles), la mai mulţi elevi, viitori preoţi şi dascăli, li s-au schimbat numele de familie de către autorităţile şcolare, cărora nu le plăcea nume de: Scurtu sau Bălan, dânduli-se nume după sărbători bisericeşti, de ex.: Preobrajenschi (Preobrajenie – schimbarea la faţă) sau în general un nume mai sonor (desigur în ruseşte) ca de pildă: Bogoliubov, Dobronravov etc.

Prin urmare o mulţime de Români neaoşi din Basarabia, *fără voia lor*, *poartă nişte nume ruseşti ba încă*, *ceea ce constituie o adevărată tragedie pentru ei*, *sunt consideraţi de către autorităţile noastre – ca minoritari şi trataţi ca atari*.

Aci e cazul să intervină o lege de re-românizare a numelor, înstrăinate fără voia purtătorilor lor” (p. 4).

Bună idee. Ea trebuie promovată cu insistenţă şi azi la noi.

În revista *Albina* din 19 martie 1937, nr. 11, p. 174, sub titlul *Nume ce nu sunt ale noastre* citim:

„… Ştefan s-a prefăcut în Stiopa, Ion în Jan ş.a.m.d. Odată cu schimbările astea, începe să se schimbe pe încetul şi sufletul lor, care şchiopătează, precum Stiopa e o şchiopătură din Ştefan cel întreg şi frumos ca un Făt-Frumos din poveste…

… Străinii au tot dreptul să se minuneze cum de în Ţara Românească pot fi socotiţi ca români Stiopa cel rusesc, Jan cel franţuzit şi ceilalţi pociţi”.

În *Buletinul Municipal Chişinău* din 1942-43 este publicat *Tablou de persoane care au cerut redobândirea numelui de familie din trecut*.

Numele actual	**Cerut schimbarea în**
Lozinschi Zinaida-Zina	Lozeanu
Malaidah Boris	Malai
Dogoter Vladimir	Dogoreanu
Ivaniţchi Tatiana	Ivănescu
Paraschivoglo Hristofor	Paraschiv

Ceaicovschi Vsevolod	Ceianu
Ianuşco Pavel	Ionaş
Petrov Vera	Petru
Silvestrovici Vladimir	Silvestru
Mandro Arcadie	Mândru
Mociuţchi Larisa	Mocanu
Hadjinov David	Hagiu
Catanchin Vladimir	Cătineanu
Cuzneţov Alexandru	Fieraru

Materialele acestea sunt o dovadă că organele administrative ruseşti, în care activau şi funcţionari ucraineni, au rusificat, au ucrainizat, ba au şi schimonosit în mod arbitrar numele româneşti, în scopuri politice, de deznaţionalizare, de rusificare şi ucrainizare. Cu atât mai mult au fost supuşi acestui proces locuitorii satelor moldoveneşti din stânga Nistrului şi din Ucraina. Drept confirmare serveşte şi faptul că în perioadele de libertate persoanele nedreptăţite îşi exprimau dezacordul şi cereau redobândirea numelor româneşti corecte. Aşa trebuie să procedăm şi noi azi, dacă suntem cetăţeni liberi într-o ţară independentă şi democratică.

Referinţe bibliografice

1. Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I-II, Bucureşti, 1913.
2. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.
3. L. T. Boga, *Documente basarabene*, I-XX, Chişinău, 1928-1938.
4. В. К. Чичагов, *Из истории русских имен*, *отчеств и фамилии*, Москва, 1959.
5. *Молдова ын епока феудализмулуй*, v. VII, partea I, II: *Реченсэминтеле популацией Молдовей дин аний 1772-1773 ши 1774*, Кишинэу, 1975.

TERMENI PENTRU NOŢIUNEA „CASA MARE”

ALEXANDRA CRĂCIUN
Liceul Republican cu Profil Real

Locuinţa a reprezentat din cele mai vechi timpuri un subiect ce a vizat interesul savanţilor din toate domeniile. Totuşi, mult mai mult s-a insistat supra aspectului etnografic al acestei probleme, această terminologie neconstituind obiectul unor interpretări lingvistice speciale. După Hiedegger, „omul este o fiinţă care locuieşte”, iar „limba este lăcaşul fiinţei” [5, p. 6].

Atlasele lingvistice prezintă o multitudine de aspecte pentru cercetarea vocabularului limbii române. Acestea devin un „datum”, pus adesea cu deplină încredere alături de arhivele istorice. Geografia lingvistică constituie una din marile cuceriri ale ştiinţei lingvistice a secolului trecut [7, p. 35]. Atlasul lingvistic moldovenesc volumul II (ALM, partea I, Chişinău, 1972) oferă un vast material de cercetare vizând terminologia casei şi a obiectelor de uz casnic. Prezentarea faptelor lingvistice pe baza ALM denotă natura onomasiologică a hărţilor lingvistice, acestea reflectând tabloul sinoptic al termenilor dialectali existenţi pentru denumirea unui obiect sau altul.

În cele ce urmează ne vom referi la termenii ce denumesc noţiunea „casa mare” atestaţi în ALM. Pentru identificarea etimologiilor şi sensurilor unor termeni, am apelat la dicţionarele de referinţă ale limbii române.

Termenul „**casă**” este cunoscut atât în dacoromână, cât şi în dialectele sud-dunărene. Referitor la această noţiune, trebuie menţionate unele aspecte ce vizează evoluţia semantică a lexemului. Ca şi celelalte limbi romanice, româna nu a moştenit termenul latinesc *domus*, utilizând pentru denumirea locuinţei lat. *casa*, care în latina clasică însemna „colibă sau orice construcţie rudimentară”, dar care primise încă din latina vulgară sensul de „casă”, substituind pe *domus* şi *aedes* [Idem, p. 437].

Eugen Coşeriu consemnează faptul că limbile ibero-romanice şi româna au moştenit două sensuri care erau curente pentru latina clasică: *aedes*, termen care la singular desemna „casă, ca locuinţă”, iar la plural în mod normal însemna „o casă”. Acelaşi fenomen îl putem menţiona astăzi în limbile română şi spaniolă, care la singular rom. *casă* şi sp. *casa* semnifică „casă şi cameră a unei case”, iar la plural rom. *case* şi sp. *casas* au sensul de „casă” [Ibidem, p. 438].

În nordul Moldovei sunt atestate o serie de expresii româneşti precum *casa de dinainte*, *casa mare*, *casa de oaspeţi* ce se referă la diferite tipuri de camere. Ion Ionică, efectuând o anchetă dialectală în Prundul Bârgăului (jud. Bistriţa), notează expresiile *casă cu mai multe căşi* şi *casă de paradă*, desemnând „camera cea bună de oaspeţi” [Ibidem, p. 472].

Cercetările etnografice sunt cele care aduc elementele necesare pentru înţelegerea alegerii termenului latinesc *casa* pentru locuinţă şi a îmbogăţirii

acestuia cu semnificaţia nouă de „încăpere”. Acest fapt este determinat de existenţa în majoritatea cazurilor, de tipul de locuinţă rurală rudimentară cu o singură încăpere. Clădirile gospodăriei (locuinţa, bucătăria, magazia) sunt izolate. Astfel, în mod firesc, denumirea noţiunii „locuinţă” a fost dată şi încăperii locuite cu care se confundă. Semnificaţia „casă” şi „cameră” sunt consemnate în unele graiuri ale limbii franceze pentru urmaşul latinesc *domus* [5, p. 439].

Pe parcurs, realitatea etnografică devenind mai complexă prin apariţia numeroaselor schimbări în planul locuinţelor, sistemul de denumiri suferă unele metamorfoze şi el, fie prin atribuirea unor termeni noi, fie prin completarea diferiţilor determinanţi, cu ajutorul cărora să se facă distincţia noilor aspecte ale realităţii materiale şi evitarea unor confuzii posibile.

ALM, harta nr. 549 notează variantele lexicale pentru „camera ceea, în care se primesc oaspeţii, când se face o nuntă, o cumătrie”. Termenii înregistraţi desemnează noţiunea de „casa cea mare”. Sintagmele *casa mare*, *casa cea mare* sânt utilizate în majoritatea punctelor cartografice din ALM, formând arii compacte.

În general, răspunsurile oferite de informatori se pot grupa în mai multe categorii:

a) răspunsuri care denumesc noţiunea cu termenul de *casă* însoţit de determinaţi:*casa mare* (pct. 4, 5, 27, 218), *casî mare* (pct. 56, 67, 117, 170), *casa cea mare* (pct. 1, 3) cu variantele sale fonetice, *casa cei mare* (pct. 2), *casa ce mari*(pct. 12, 18, 28, 47), *casa din gios* (pct. 6), *casa de la vali* (pct. 11), *casî curatî* (pct. 196), *casî de curat* (pct. 216).

b) răspunsuri care reprezintă termeni sinonimici: *casa mari*, *casa cei mari* (pct. 8, 16); *casa mare*, *casa cea mari* (pct .4); *casa mari*, *salon* (pct. 40), *casa mari*, *comnatî* (pct. 172).

c) răspunsuri care denumesc noţiunea cu un singur termen: *zal* (pct.190) şi salon (pct. 38, 227).

Analizând termenii pentru noţiunea respectivă, se poate remarca că cei mai mulţi sunt reprezentaţi sub forma sintagmelor, determinanţii termenului de bază (mare, cea mare ş. a), având rolul de a caracteriza şi a nuanţa conceptul.

Casei mari i se mai spune *casa din gios*, pentru că este cu faţa spre răsărit; acelaşi fenomen îl atestăm şi răspunsul *casa din vale*. Vorbitorii de limbă ucraineană (pct. 49) utilizează sintagma *hata velika*, care rândul său constituie un calc lexical după rom. *casa mare*. Lexemul *comnatî* (< rus. комната) a fost atestat o singură dată, paralel cu termenul *casî mare*, la vorbitorii din Ţinutul Primoriei (pct. 172).

Cuvântul *zal* are o frecvenţă redusă, fiind împrumutat de la vorbitorii de limbă rusă. Apare sporadic în varianta fonetică *zalî* (pct. 46, 85) alături de termenii româneşti *casa mare* şi *casa cea mare*. Poate cea mai surprinzătoare este vocabula salon, constituind un neologism de origine franceză < fr. *salon* „încăpere într-o locuinţă destinată primirii musafirilor” [3, p. 944], fiind atestat în pct. 38, 50, 212, 221.

Pentru acelaşi realem, ALR prezintă noţiunea „*camera gătită*”. Ariile termenilor principali sunt următoarele:

– aria cuvântului *odaie*, însoţit de determinanţi, în Oltenia, o parte din Muntenia şi Moldova, fără partea de nord;

– aria lui *casă*, cu determinanţi în Transilvania, Crişana, Maramureş, nordul Moldovei, o parte din Muntenia şi Dobrogea;

– aria lui *sobă*, în Banat şi Crişana.

Răspunsurile cu determinanţi la termenii de bază se pot grupa după următoarele criterii: funcţia, mărimea sau poziţia camerei în complexul locuinţei.

După funcţia acestei camere, au fost date răspunsurile: *odaia curată* (pct. 514, 531, 728, 848, 872), *odaia gătită* (pct. 899), *odaia de ţinere* (pct. 723), *camera curată* (pct. 812), *casa gătită* (pct. 705, 769), *casa frumoasă* (pct. 574), *casa mobilă* „camera mobilată” (pct. 928), *casa de paradă* (pct. 219).

După mărimea încăperii: *casa cea mare* (pct. 130, 182, 192), *odaia mare* (pct. 531, 537, 762), *soba mare* (pct. 47, 310).

După poziţia camerei: *casa de dinainte*, *odaia întâi* (pct. 235), *casa de dinainte*, *casa de către drum* (pct. 284), *casa din sus* (pct. 349).

Evoluând inegal în spaţiu şi în timp, graiurile populare prezintă diverse categorii de unităţi denominative, material de mare preţ pentru reconstituirea unor etape mai îndepărtate din istoria unei limbi sau alta. Hărţile lingvistice (lexicale, fonetice, morfologice) înfăţişează prezenţa „diacroniei în sincronie”.

Termenii cu răspândire aproape generală în graiuri, cunoscuţi şi-n graiurile româneşti de peste Prut, invocă unitatea limbii române, „unitate în diversitate”.

Referinţe bibliografice

1 *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea I. *Lexicul*: *Casa*. *Obiecte de uz casnic,* de Victor Comarniţchi, Chişinău, 1972.

2. Alexandru Ciorănescu. *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, 2002.

3. *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, 1998.

4. *Dicţionar rus-român*, Chişinău, 1992.

5. I. Ionică *Terminologia casei în limba română* (*pe baza ALR*). În: „Studii şi cercetări lingvistice”, anul 1966, nr.4, p.435-494.

6. Ioan Dănilă, Doina Cmeciu. *Casa - semn al identităţii culturale*. Alma Mater, 2006.

7. Vasile Pavel. *Biobibliografie*. Ediţie îngrijită de Eugenia Pavel şi Tamara Răileanu, Chişinău, 2005.

SISTEMUL *SUPORT INTELIGENT* PENTRU LINGVISTICA APLICATĂ, ÎN COMPARAŢIE CU *CAT-TOOLS*

VICTORIA CRAVCENCO
Universitatea de Stat din Moldova

Lingvistica aplicată este un domeniu ştiinţific interdisciplinar, care identifică, investighează şi oferă soluţii pentru rezolvarea unui şir larg de probleme lingvistice: reprezentarea informaţiei şi a cunoştinţelor, activitatea terminologică, managementul informaţional, extragerea informaţiei, scrierea documentaţiei, traducerea umană, automată şi asistată de calculator, studierea limbilor etc.

În ultimul deceniu, în industria traducerii a devenit frecventă folosirea memoriei de traducere, în care se stochează segmente de texte cu terminologia folosită anterior, şi a aplicaţiilor pentru traducere asistată de calculator (CAT-tools). Un sondaj efectuat în 2006 a arătat că 82,5% din 874 de respondenţi utilizau memorii de traducere [1, p. 16].

O memorie de traducere este o bază de date în care se stochează segmentele de texte (fraze, propoziţii, aliniate, blocuri de texte) cu traducerile lor în una sau mai multe limbi, care se numesc „unităţi de traducere". Aplicaţiile care accesează memoriile de traducere pentru a-l asista pe traducător la efectuarea traducerii se numesc „instrumente informatice pentru traducerea asistată de calculator" (în limba engleză *CAT-tools = computer-assisted translation tools*).

În prezent, există zeci sau, probabil, sute de aplicaţii de acest gen, deoarece multe companii, organizaţii şi chiar agenţii de traduceri elaborează instrumentele lor informatice pentru traducere, unele dintre care sunt distribuite gratuit, altele – contra plată, preţul, de obicei, variind de la cca. 100 până la 2000 + dolari SUA sau Euro. Printre cele mai populare pachete de memorii de traducere sunt: Trados; Wordfast; Deja Vu; SDL Trados; SDLX; Star Tranzit; OmegaT [1, p. 26].

Înainte de a decide ce aplicaţie de tip CAT-tools să procurea, traducătorul poate descărca versiunea trial a programului de pe Internet [2]. În majoritatea cazurilor nu traducătorul decide, ci clientul (agenţia de traducere) dictează, care program trebuie să fie folosit. În prezent, cele mai solicitate programe sunt: SDL Trados şi SDLX. Avertizăm că procurarea programului cerut de către client nu-i garantează traducătorului că el va fi satisfăcut de plată, sau că va avea multe comenzi în viitor, adică că cheltuielile vor fi recuperate degrabă.

Iniţial, scopul creării memoriei de traducere (translation memory = TM) şi a aplicaţiilor CAT-tools era sporirea eficacităţii procesului de traducere, în

sensul îmbunătăţirii calităţii traducerii, reducerii timpului pentru efectuarea acesteia şi micşorării cheltuielilor suportate de către client. Însă practica arată că utilizarea terminologiei acumulate şi stocate de către altcineva, fără efectuarea unui studiu al documentelor de referinţă emise de către autorităţile competente în domeniu, nu numai că nu ridică calitatea traducerii, dar şi duce la o stagnare.

În realitate, doar ultimele două scopuri au fost atinse. Adică, traducerea se face mai repede, şi traducătorului i se plăteşte mai puţin, deoarece se calculează spre plată numai unităţile de traducere care nu se repetă. Pentru unităţi de traducere asemănătoare = *fuzzy match* se percepe o plată redusă, iar unităţile care se repetă = *exact match* nu se iau în calcul.

În primul rând, este de menţionat faptul că TM şi CAT-tools sunt folosite în cazul traducerilor repetitive, adică a textelor mari, în conţinutul cărora au fost introduse unele schimbări (modificate anumite date sau adăugate pasaje noi), iar în esenţă documentul a rămas acelaşi. În al doilea rând, trebuie să facem distincţie între client (persoana care plăteşte pentru traducere) şi destinatarul textului tradus, deoarece interesele acestor două categorii de persoane pot fi opuse.

Aşadar, clientul poate să ceară folosirea terminologiei stocate în TM şi folosite timp de 10 ani pentru traducerea materialelor dintr-un catalog ce conţine descrierea produselor cosmetice şi modul de utilizare a lor. Clientul doreşte ca în terminologie să fie coerenţă. Însă, această terminologie nu este corectă şi, posibil, în unele cazuri, îl poate induce în eroare pe utilizator, care este destinatarul traducerii. Sau, cel puţin, îl va face pe cititor să zâmbească, cum se întâmplă uneori în cazul instrucţiunilor pentru preparatele chinezeşti traduse în limba rusă, când textul este scris în limba ţintă, iar termenii nu sunt folosiţi în contextul potrivit.

De exemplu, clientul insistă ca îmbinarea de cuvinte „movimenti massaggiatori" în descrierea modului de aplicare a şamponului din limba italiană să fie tradusă în limba rusă ca „массажные движения" (cum a fost stocat în TM). Însă un studiu terminologic întreprins din iniţiativa proprie a traducătorului arată că „массажные движения" se foloseşte în contextul masaj-cură, în timp ce în instrucţii de utilizare a produselor cosmetice este corectă expresia: „Нанесите шампунь/ крем массирующими движениями". În acest sens, sunt nefundamentate pretenţiile clientului care cere de la traducător folosirea terminologiei incorecte, pentru a păstra coerenţa, însă „clientul întotdeauna are dreptate", şi traducătorului nu-i rămâne nimic altceva decât să se conformeze.

Tot aşa, faptul că în calculatorul unei agenţii de traduceri au fost stocate fişierele cu traducerea documentelor standard, în care a fost folosită terminologia incorectă, nu înseamnă că aceste traduceri pot fi stocate în TM şi folosite în CAT-tools în viitor. Aşa, de exemplu, în traducerea buletinului de identitate din limba română în limba rusă este incorectă îmbinarea de cuvinte: „сопроводительный лист" ca echivalent pentru „fişa de însoţire", sau

„эмитент приложения” ca echivalent pentru „emitentul fişei de însoţire”, chiar dacă această terminologie este folosită de majoritatea agenţiilor de traduceri din Republica Moldova.

Să analizăm un alt exemplu: clientul dă indicaţia traducătorului: Please use the terminology provided by the National Judicial Institute, adică folosiţi în traducere terminologia Institutului Naţional al Justiţiei. Ne dăm seama că în acest caz în competenţa clientului = instituţiei intră crearea şi standardizarea terminologiei. Respectiv, traducătorul este obligat de a folosi terminologia din regulament şi alte documente de referinţă ale acestei instituţii.

Aşadar, facem a treia distincţie: între clientul abilitat de a standardiza terminologia şi de a cere coerenţă de la traducător şi un client ambiţios (capricios), dar necompetent. Totuşi, pot fi cazuri când clientul nu-şi asumă responsabilitatea pentru unităţile de traducere stocate în memoria de traducere, deoarece textele dintr-un corpus bilingv sau multilingv au fost analizate şi segmentate în mod automat [3]. Exemplele descrise mai sus ne conving că folosirea memoriei de traducere şi a aplicaţiilor de tip CAT-tools nu întotdeauna este eficace.

Observăm că aplicaţiile de tipul CAT-tools pot fi efectiv folosite pentru traducerea textelor specializate (manuale, legi, contracte, brevete, rapoarte, documente standard etc.), şi nu pentru texte creative. Pentru traducerea literară, lărgirea câmpului semantic al termenului este binevenită, deoarece ea permite îmbogăţirea lexicului, iar ambiguitatea (polisemia) poate fi un joc intenţionat al autorului.

Un loc aparte îl ocupă textele publicitare, care, de obicei, conţin terminologie specializată, însă mai mult se aseamănă cu literatura artistică, decât cu texte specializate. Această particularitate a textelor publicitare, care fac parte din domeniul „marketing/ economie” se explică prin faptul că scopul lor este de a fascina cititorul, pentru a-l convinge să procure mărfurile sau serviciile propuse. Astfel de texte cer de la traducător o dublă competenţă: de a cunoaşte termenii specializaţi şi de a-i folosi corect, şi, în acelaşi timp, de a fi creativ, pentru a produce o adevărată capodoperă. În asemenea cazuri, nu se cere reproducerea exactă a textului, ci transmiterea ideii.

Aducem câteva exemple de traducere a unui text publicitar din limba rusă în română şi engleză, pentru a demonstra că pentru textele publicitare nu se cere o traducere exactă, ceea ce face inutilă folosirea memoriei de traducere, deoarece un termen în contextul dat poate avea o conotaţie specială, iar în alt text va pierde valoarea sa.

Textul sursă: „Тонкое искусство настоящего мастера – увидеть подлинную красоту в человеке, настоящую гармонию, понять это его удивительное состояние и выпустить его наружу, добавив необходимые штрихи.”

Traducerea autorului: „Măiestria unui coafor-estetician profesionist constă în capacitatea de a vedea frumuseţea originală ascunsă în fiecare individ, o armonie adevărată, de a înţelege starea lui sufletească, şi de a-l ajuta să se manifeste lumii, punând accentele necesare.”

Traducerea autorului: „The true skill of a master consists in the ability to see the unique beauty of each person, his or her own harmony, to understand their soul, and to show it all to the world, just adding some accents."

Ni se pare interesantă ideea că în procesarea umană a informaţiei, care are loc în timpul traducerii (decodificării şi recodificării informaţiei), sunt implicaţi demonii imaginii, demonii trăsăturilor, demonii cognitivi, demonii deciziilor şi demonul supraveghetor, fiecare demon fiind responsabil pentru un anumit nivel de analiză. „…fiecare demon îşi scrie analiza pe o tablă centrală şi astfel este posibilă procesarea tip cascadă în care se întrepătrund diferite niveluri de analiză…" [4, p. 252].

De obicei, pentru a nominaliza astfel de procese de analiză şi a lua o decizie în scopul efectuării traducerii se vorbeşte despre intuiţie, care îl ajută pe traducător să facă o traducere corectă. Totuşi, considerăm că această intuiţie trebuie să fie bazată pe cunoştinţe şi experienţă, şi nu pe o presupunere neîntemeiată sau pe preferinţele personale ale traducătorului. Problema alegerii poate fi uşor soluţionată, când decizia este luată în baza definiţiei termenului.

În unele cazuri poate servi definiţia lexicografică (luată dintr-un dicţionar), în altele – orice definiţie doctrinară (propusă de către un anumit sau mai mulţi autori şi citată, de exemplu, într-un manual), iar în cazul documentelor oficiale, în deosebi al celor care pot avea efecte juridice – definiţia legală (luată din legea, statutul, tratatul corespunzător). Din mai multe definiţii lexicografice, cu care de obicei lucrează traducătorii, unele pot fi doctrinale (adică, au o valoare pur ştiinţifică), altele pot fi legale (adică, produc efecte juridice). Însă, pe lângă folosirea definiţiilor lexicografice, recomandăm traducătorilor să găsească definiţia din documentul de bază actualizat.

Remarcăm că pentru a face o traducere corectă, este nevoie de studiat documentele de referinţă în limba sursă şi în limba ţintă. Această sarcină poate fi simplificată în cazul folosirii oricărui tip de sistem informaţional inteligent ce ar conţine noţiunile de bază (termen – definiţie) cu legături logice între ele (de exemplu, ca o structură arborescentă, grafică sau de alt tip).

Pe lângă dezvoltarea industriei traducerii, se dezvoltă incredibil de repede şi domeniul tehnologiilor informaţionale. Astfel, în organizaţii/ instituţii/ corporaţii mari devine obligatorie aplicarea sistemului expert/ sistemului suport pentru decizii sau alt tip de sistem informaţional inteligent pentru îmbunătăţirea managementului cunoştinţelor şi a procesului de luare şi implementare a deciziilor (management decizional). Utilizarea sistemelor informaţionale inteligente este importantă la toate nivelurile: guvernator al statului, conducător al întreprinderii, manageri şi executori (de exemplu, în procesul de luare a deciziilor de către un dispecer care trebuie să-i propună clientului potenţial câteva opţiuni de zboruri pentru a ajunge la locul destinaţiei).

Sistemul informaţional inteligent este un sistem informaţional automatizat, ce conţine un set de mijloace software, lingvistice şi logico-matematice, folosite ca suport pentru desfăşurarea activităţilor umane şi pentru căutarea informaţiei sub formă de dialog de tip „om – maşină – om" realizat în limbaj natural. O tehnologie informaţională inteligentă poate folosi diferite sisteme inteligente:

sisteme bazate pe cunoştinţe, sisteme de programare logică, sisteme expert, sisteme bazate pe calculul evolutiv, sisteme fuzzy, agenţi inteligenţi, reţele neuronice artificiale, sisteme hibride etc. [5, p. 43-48].

Studiind aceste două domenii, la prima vedere atât de diferite, şi anume: practica traducerii şi dezvoltarea sistemelor informaţionale inteligente, am ajuns la concluzia că s-ar putea de combinat realizările din ambele domenii în scopurile lingvisticii aplicate. În primul rând, se cere crearea sistemelor de concepte cu terminologie specializată, corectă nu numai pentru un anumit domeniu (de exemplu, economie sau drept), dar şi pentru un anumit context (tip de documente, organizaţie/ instituţie). Un astfel de sistem de concepte, cu termini şi definiţii luate din surse autoritare, ne pare deosebit de important, deoarece nu numai traducătorii, dar şi înşişi managerii care iau deciziile deseori înţeleg sub aceleaşi noţiuni lucruri/ fapte diferite.

Aşadar, doi jurişti (unul dintr-o ţară cu sistem de drept jurisprudenţial = drept comun şi altul dintr-o ţară cu sistem de drept constituţional, sau unul fiind specializat în drept internaţional şi altul – în drept intern) vor privi lucrurile absolut diferit, şi vor interpreta aceiaşi termeni în mod diferit. De exemplu, în dreptul intern prin ordinea publică se înţelege principiul în conformitate cu care nimeni nu este îndreptăţit să aibă un comportament dăunător intereselor societăţii sau bunăstării publice, chiar dacă comportamentul nu este contrar unui text de lege sau imoral [6]. Iar în dreptul internaţional privat ordinea publică are un sens cu mult mai larg: ea înseamnă nu numai totalitatea de dispoziţii menite să ocrotească interesele publice, dar şi apărarea drepturilor omului, a proprietăţii sociale şi individuale etc.

Adică, nu este de ajuns să cerem de la traducător ca el să fie specialist în domeniu, nu numai să cunoască terminologia, dar şi s-o interpreteze corect, bazându-se nu pe intuiţie, ci pe definiţiile care sunt corecte anume în acest context. A doua concluzie este că aceste sisteme de concepte trebuie să fie create de către organizaţia/ instituţia respectivă, şi nu de către traducător sau alte persoane necompetente.

Un astfel de sistem de concepte va prezenta o bază de cunoştinţe, deoarece nu numai că va stoca terminologia (ca o bază de date), dar şi va permite dobândirea cunoştinţelor noi în baza unor reguli. El va putea fi folosit în procesul de luare a deciziilor, şi trebuie să fie pus la dispoziţia tuturor angajaţilor din această organizaţie/ întreprindere, pentru a se asigura că terminologia specializată este înţeleasă şi folosită corect la toate nivelurile. Şi, desigur, el trebuie să fie pus la dispoziţia traducătorului, pentru eficientizarea procesului de traducere.

În această ordine de idei, am ajuns gradual la posibilitatea folosirii sistemului informaţional al întreprinderii în scopurile lingvisticii aplicate. Deoarece sistemul de concepte propus de noi reprezintă un sistem suport inteligent, considerăm oportun de a folosi memoria de traducere şi aplicaţiile pentru traducerea asistată de calculator (CAT-tools), care deja sunt un standard în industria traducerii, anume în baza sistemului suport inteligent, pentru a asigura nu numai reducerea timpului şi micşorarea cheltuielilor legate de traducere, dar şi îmbunătăţirea calităţii traducerii.

Referinţe bibliografice

1. Elina Lagoudaki. *Translation Memory systems*: *Enlightening users' perspective*. *Key finding of the TM Survey 2006 carried out during* July and August 2006. (Imperial College London, Translation Memories Survey 2006), p. 16, 26.

2.http://www.translatum.gr/dics/translation-memory.htm

3. http://langtech.jrc.it/DGT-TM.html – *The DGT Multilingual Translation Memory of the Acquis Communautaire*: *DGT-TM*

4. Roger T. Bell. *Teoria şi practica traducerii*. Polirom 2000, Iaşi, 312 p.

5. Căpăţână Gh. *Metoda limbaj-utilizator de proiectare a sistemelor informaţionale*. În „Buletin ştiinţific", Anul III, Nr. 1/2000, Universitatea „George Bacovia", Bacău, 2000, p. 43-48.

6. *Codul civil al Republicii Moldova* Nr. 1107-XV din 06.06.2002 Monitorul Oficial nr. 82-86 din 22.06.2002.

FORMALIZAREA MATERIEI TEORETICE – O NECESITATE A MANUALULUI ŞCOLAR

PETRU DERESCU
Institutul de Filologie al AŞM

Referindu-se la destinele şcolii noastre şi relevându-i problemele, reputatul nostru lingvist, academicianul Silviu Berejan – cunoscător foarte bun al şcolii de toate gradele de la noi – semnala, în nenumărate rânduri, diverse aspecte ale procesului de predare, care se mai cer a fi cu mult îmbunătăţite; într-o formă generalizată, aceste opinii s-ar găsi reflectate, credem, în următorul laitmotiv-generic al unui interviu: „Am vrut să fac din lingvistică un fel de matematică" [1, p. 52], manifestându-şi astfel dorinţa de a conferi acestui domeniu al cunoaşterii o mai mare doză de rigurozitate, sistematicitate, precizie şi splendoare a unei expresii laconice şi consistente.

Iar într-un alt dialog, la întrebarea:

„– Manualele de limba română, dar şi cele de literatură, editate aici, la Chişinău, au multe, prea multe neajunsuri, unul dintre ele, de altfel principal, e că au o structură complicată, sunt scrise într-un limbaj defectuos şi, lucru extrem de important, nu suscită interesul elevilor, studenţilor pentru limba maternă. Cum vedeţi soluţionarea problemei manualelor, deoarece se ştie că numai prin şcoală, cu ajutorul ei vom rezolva problema limbii române?",

Dl academician S. Berejan a răspuns în felul următor:

„– Manualele, cred, ar trebui să fie comune, căci cum vom realiza unitatea mult râvnită a limbii, a vieţii sociale, a culturii, dacă vom instrui şi mai departe generaţia tânără după manualele ce ar sublinia mereu specificul nostru local, regionalismul nostru, care ne-a ţinut atâta timp rupţi de matca românismului?" [2, p. 17].

Ne propunem că prezentăm în cele de mai jos observaţiile noastre referitor la modul în care aceste doleanţe ale marelui savant au devenit realizate în cadrul predării limbii române în şcoală.

Este cunoscut faptul că integritatea unui manual şcolar este determinată de sistemicitatea noţiunilor categoriale pe care le conţine [3, p. 52]. Din acest unghi de vedere vom constata că manualele de astăzi nu mai conţin definiţii precum ar fi: „Grupul de propoziţii sau fraze cu o pronunţată dependenţă reciprocă atât după conţinut, cât şi după structură se numeşte unitate sintactică superfrazică" (A. Ciobanu, E. Belinschi, *Limba română*, manual pentru clasa a 9-a. Chişinău, Lumina, 1992, p. 165). Algoritmul acestei definiţii este, precum bine se observă, următorul:

1. „Grup de propoziţii sau fraze";

2. Ce se află într-o „pronunţată dependenţă reciprocă atât după conţinut, cât şi după structură ".

Or, ambele aceste particularităţi, obscure, în primul rând, pentru profesori, nu pot fi operaţionale în cadru didactic şi, deci, nu pot facilita procesul de înţelegere a limbii ca un sistem funcţional-dinamic.

Vom nota, mai apoi, faptul că un alt deziderat al dlui academician Silviu Berejan este, în mare, realizat. La elaborarea manualelor şcolare actuale îşi aduc contribuţia autori şi din Moldova, şi din România; în consecinţă, se constată faptul că, în principiu, manualele de astăzi nu mai conţin în acelaşi număr definiţii ale termenilor; de pildă, dacă în manualul la care ne-am referit ceva mai înainte erau prezentate 33 de definiţii, manualul pe care îl foloseşte în prezent şcoala în clasa respectivă (T. Cartaleanu, M. Ciobanu, O. Cosovan, *Limba şi literatura română*, manual pentru clasa a 9-a. Chişinău, Ştiinţa, 2010) conţine un număr mult mai redus de asemenea unităţi.

Se schimbă, în cazul manualelor de astăzi, însăşi conceperea prezentării în cadru didactic a noţiunilor de lingvistică; pe lângă definiţiile propriu-zise ale acestora, vom întâlni aici şi caracterizări, descrieri şi demonstrări ale fenomenelor cercetate – toate acestea în viziunea unei noi interpretări programatice a procesului de predare a limbii materne, precum şi în temeiul teoriei „jocului de limbaj" a lingvistului austriac L. Wittgenstein, după care în context are loc o „autosemantizare" a cuvintelor [4, p. 65-67]. Chiar şi în aceste condiţii, ale modernizării generale a procesului de cunoaştere, unele pasaje s-ar cere reconcepute, considerăm, pentru a nu genera neînţelegeri şi obscurităţi de percepere şi conştientizare; ne vom referi doar la unele dintre aceste aspecte.

1. În manualul actual de limba şi literatura română pentru aceeaşi clasă – a IX-a – atestăm, la p.127, următorul enunţ: „Toate cuvintele din limbă formează clase morfologice, numite părţi de vorbire". Considerăm că ar trebui să fie explicitată aici, în mod direct, însăşi noţiunea „parte de vorbire" drept o categorie de cuvinte cu aceleaşi proprietăţi morfo-sintactice; aceasta, în viziunea noastră, ar conferi un spor de rigiditate expunerii respective.

Referindu-se, la p.155, la clasificarea propoziţiilor (în monomembre şi bimembre) autorii afirmă următoarele: „Propoziţiile monomembre cu predicat sunt propoziţii impersonale (predicatele respective **nu pot avea** /subl. n. – *P. D.*/ un subiect exprimat): Ninge. Tună. Înserează". Oare nu vine aceasta în contradicţie cu potenţialul expresiv al unităţilor de limbaj? Expus, de fapt, ceva mai înainte în paginile manualului (a se citi la p. 127: „La clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire se ţine cont de:

– sensul cuvântului;

– forma gramaticală pe care o are sau formele gramaticale pe care **le poate lua**;

– funcţia sintactică pe care o are sa funcţiile sintactice pe care **le poate lua**").

Şi apoi, nu ne putem imagina un elev care se va întreba: Da cum rămâne cu propoziţia: „Tata tuna şi fulgera?"

La p.157 avem următoarea demarcaţie dintre alte două tipuri de propoziţii:

„Propoziţiile simple sunt sobre şi creează impresia unei comunicări seci, oficiale. În textul poetic însă pot semnifica o concentrare de imagini: *Nopţi de câmpie*…

„Propoziţiile dezvoltate sunt indiciile unor descrieri sau naraţiuni minuţioase, cu lux de amănunte". Chiar dacă şi nu constituie aceste enunţuri definiţii propriu-zise ale fenomenelor discutate, ar trebui, totuşi, a se păstra elementul opozant pentru o mai temeinică percepere a lor.

În fine, chiar şi în aceste manuale se mai strecoară afirmaţii pur declarativiste, precum ar fi cele de mai jos:

„Punctul şi virgula desparte blocuri/serii de propoziţii în cadrul unei fraze.

Punctele de suspensie marchează întreruperea unui enunţ, caracterul neîncheiat al enunţului sau o rostire sacadată" (p. 172).

Nu vom atesta numeroase definiţii nici în alte manuale, precum ar fi cel pentru clasa a V-a (A. Crişan, S. Dobra, F. Sâmihăian,V. Bolocan, V. Goraş-Postică, Limba şi literatura română, Ştiinţa, Chişinău; Humanitas, Bucureşti, 2010); vom atesta în schimb noţiuni fundamentale pentru înţelegerea limbii incluse în cadrul exerciţiilor. De exemplu, la p. 33, exerciţiul nr. 4 propune elevilor: „Găsiţi sensul din text al cuvintelor: făptură, fărâmă, neştiut", iar la p. 50 (la tema „Textele nonliterare") unul dintre exerciţii îndeamnă elevii: „Rugaţi părinţii sau pe altcineva dintre cei apropiaţi să vă dea să le citiţi autobiografia (CV-ul)".

Considerăm că nu formează o reprezentare sistemică nici definiţiile propuse pentru aspectele timpului trecut al verbelor. Să comparăm: la p. 83 „Imperfectul exprimă o acţiune trecută, care se desfăşoară în acelaşi timp cu o altă acţiune trecută.

Într-o naraţiune, imperfectul este folosit la descrierea cadrului de desfăşurare a acţiunii.

Perfectul compus exprimă o acţiune trecută şi terminată în momentul vorbirii.

Într-o naraţiune din comunicarea curentă şi orală, perfectul compus se foloseşte pentru a prezenta acţiunile, evenimentele".La p.85 atestăm următoarea definiţie a altor aspecte ale aceluiaşi timp:

„Perfectul simplu exprimă, în limba literară, o acţiune petrecută şi încheiată în trecut .Este timpul povestirii la persoana a III-a în literatură".

„Mai mult ca perfectul exprimă o acţiune trecută şi terminată înaintea altei acţiuni trecute".

Se poate observa, la o analiză comparată, că particularităţile acestor definiţii nu sunt corelative şi, prin urmare, vor putea realiza un tablou neclar, opac, nesistemic al fenomenelor studiate. Or, lipsa în cadrul instruirii la limba maternă a unei reţele categoriale clar conturate ar risca, în opinia lingvistului I. Eţcu, să îl transforme pe acesta într-un gratuit „joc de cuvinte" [5, p. 5].

Manualele pentru diferite clase sunt elaborate de colective diferite de autori; din această cauză, unele şi aceleaşi fenomene capătă interpretări diferite, cum e şi cazul dialogului, spre exemplu.

Astfel, în clasa a V-a elevul află că „Dialogul este alcătuit dintr-o înlănţuire de replici. Replica reprezintă intervenţia unei persoane în dialog"

(p. 134), iar în clasa a VI-a (A. Grama-Tomiţa, Livia State, Liliana Nicolaescu-Onofrei, Dorin Onofrei, Limba şi literatura română, Chişinău, Cartier, 2011 – de altfel, un manual deosebit atât prin bogăţia de aplicaţii profesorale, atât prin nuanţarea tematică a activităţilor, cât şi – mai ales – prin ceea ce ne interesează aici – prin prezentarea evoluţiei configuraţiei semantico-stilistice a cuvintelor) – următoarele: „Dialogul este forma cea mai generală de comunicare orală şi reprezintă o conversaţie între două sau mai multe persoane. Intervenţia unei persoane în dialog este o replică. Dialogul este alcătuit dintr-o înlănţuire de replici, fiecare replică având legătură cu cea anterioară" (p. 96). La următoarea pagină, la rubrica „Viaţa cuvintelor" atestăm informaţia de mai jos: „Cuvântul *dialog* este de origine greacă şi este format din prefixul *dia* – „prin" şi substantivul *logos* – „cuvânt, vorbire, discurs"; astfel, termenul *dialogos* „*conversaţie*, *discuţie*", dar şi „*raţionament*" ar putea fi tradus, literal, ca „gândire exprimată prin cuvânt". El are o bogată familie lexicală, preluată de multe limbi moderne: dialoga, dialect, dialectic etc." (p. 97).

E instructiv, credem, să ne amintim felul în care prezenta această noţiune manualul pentru clasa a 9-a (ediţia 1992): „Se numeşte dialog convorbirea între două persoane asupra unui subiect" (p. 156).

Concluzii

1. Îmbunătăţirea stării de cunoaştere a limbii nu constă doar în unificarea manualelor şcolare; rezervele de prezentare adecvată a limbii române ca sistem funcţional-dinamic constau şi în evidenţierea sistematică în procesul didactic propriu-zis a structurilor, corelaţiilor funcţionale dintre unităţile categoriale. Acestea pot fi relevate prin analiza fenomenelor de limbaj studiate din paradigma unei conceperi şi prezentări adecvate, sistemice.

2. Orientarea în predare spre teoria jocului de limbaj, înţeleasă doar ca renunţare la definirea exactă a noţiunilor lingvistice studiate, constituie o înţelegere parţială a acestei teorii, întrucât neglijează tocmai unul dintre aspectele esenţiale ale acesteia: semantizarea contextuală a unităţilor verbale are loc doar în context interpersonal – afirmaţie cu atât mai valabilă în cazul unităţilor terminologice.

3. Formalizarea materiei teoretice studiate mai rămâne o necesitate stringentă a manualelor şcolare.

Referinţe bibliografice

1. „*Am vrut să fac din lingvistică un fel de matematică*". În „Semn", 2000, nr. 1-2, pp.52-59)

2. Silviu Berejan, *Itinerar sociolingvistic*, Chişinău, 2007.

3. Veronica Bâlici, *Formarea conştiinţei lingvistice a elevilor*. Chişinău, 2009.

4. L. Wittgenstein, *Cercetări filosofice*, Bucureşti, Humanitas, 2003.

5. Ion Eţcu, *Sintaxa elementară a limbii române*. *Introducere în sintaxologie*, Chişinău, 2000.

ÎMPRUMUTURI LEXICALE MASIVE OBŢINUTE ÎN AFARA CONTACTELOR ÎNDELUNGATE DINTRE POPOARELE PURTĂTOARE ALE LIMBILOR IMPLICATE ÎN PROCESUL « ÎMPRUMUT–SURSĂ »

ALEXANDRU DÎRUL
Institutul de Filologie al AŞM

Se obişnuieşte, de obicei, a considera că împrumuturile masive de cuvinte dintr-o limbă în alta au loc în procesul contactelor îndelungate dintre popoarele purtătoare ale limbilor date. Şi în dependenţă de durata contactelor, cantitatea de cuvinte împrumutate variază. În parte, dacă ne referim la limba română, constatăm că numărul de cuvinte împrumutate din limbile slave este mai ponderabil decât cel din limbile ungară, turcă, neogreacă şi aceasta pentru că contactele cu popoarele slave au fost de o durată mai îndelungată decât cele cu ungurii, turcii, grecii.

Dar împrumuturi masive de cuvinte dintr-o limbă în alta pot avea loc şi în afara unui contact nemijlocit dintre popoarele purtătoare ale limbilor date. De altfel, acad. S. Berejan care la elaborarea „*Scurtului dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*" era responsabil de fondul de cuvinte de origine franceză, în mai multe rânduri menţiona că fondul de cuvinte româneşti de origine franceză ajunge undeva la 30%. Şi aceasta cu toate că poporul român n-a avut contact nemijlocit cu francezi şi, în genere, a fost izolat totdeauna de masivul roman format de celelalte limbi romanice. Acei tineri de bani gata care petreceau câţiva ani la Paris, ruinând moşiile băbacilor, întorcându-se acasă doar în straie franceze, puţin cu ce au contribuit la îmbogăţirea limbii române cu elemente de origine franceză.

Şi totuşi, constatăm surprinzător faptul că într-o perioadă istorică relativ scurtă limba noastră şi-a mărit esenţial vocabularul de pe contul împrumuturilor lexicale din limbile romanice, în fond din limba franceză, etapa fiind numită perioada de reromanizare a lexicului limbii române sau o nouă etapă de înnoire a fondului ei lexical roman. E vorba de sfârşitul primei jumătăţi a secolului al XIX-lea, „perioadă istorică importantă pentru procesul de dezvoltare a limbii române literare" [1, p. 115]. După cum afirmă Elena Şerban, „prima jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează pe plan istorico-social printr-un puternic proces de transformări specifice capitalismului, în declanşarea cărora un rol însemnat au jucat evenimentele legate de urmările războiului ruso-turc. Tratatul încheiat la Adrianopole în 1829, corespunzător aspiraţiilor de descătuşare economică şi politică faţă de Turcia, a însemnat un pas hotărâtor pe calea dezvoltării capitalismului în Ţările Româneşti şi a făcut posibil începutul organizării moderne a acestora. <…> Începând cu cel de al treilea deceniu se

nasc puternice frământări politice culminând cu Revoluţia de la 1848" [Idem]. Şi mai departe: „Procesul de dezvoltare şi unificare a limbii literare cunoaşte acum o amploare fără precedent. Se constată o masivă îmbogăţire a mijloacelor ei lexicale prin pătrunderea a numeroase neologisme de origini variate. Paralel se face simţită tendinţa de eliminare a elementelor lexicale care nu mai corespund noilor realităţi sociale" [Ibidem].

Despre starea de lucruri care preceda procesul de reînnoire masivă a lexicului limbii române de la începutul secolului al XIX-lea vorbeşte în notele sale de călătorie cu titlul „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1824, 1825, 1826" Constantin Radovici din Goleşti, cunoscut sub pseudonimul Dinicu Golescu. „Eu plecând din Braşov, – notează autorul, – am început să scriu cele ce vedeam în limba naţională, şi nu după multe zile, ci după puţine, am fost silit să scriu în limba grecească: căci foarte des întâmpinam vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba naţională cum: şadârvanul, statuie, cascade şi altele pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s-ar cuveni să le întrebuinţez şi aşa am fost silit să las limba naţională şi să încep greceşte…" [Apud 2, p. 6-7]. Astfel că Dinicu Golescu vede menirea împrumuturilor lexicale în necesitatea desemnării noţiunilor lipsite de corespondent în limba română. „Acest amănunt, – afirmă Aurel Nicolescu, – este deosebit de semnificativ, deoarece arată că termenii noi sunt împrumutaţi de autor cu scopul exclusiv de a realiza funcţia primordială a limbii: comunicarea…" [2, p. 7].

Încă un moment privind împrumuturile lexicale, ce se desprinde din cele de mai sus, îl constituie ideea că împrumutul de termeni străini nu poate fi făcut la întâmplare, ci trebuie să fie rezultatul unei îndelungate chibzuiri.

De altfel, pe autorii de manuale, a tot felul de instrucţii, pe traducători şi, în primul rând, pe traducătorii de lucrări artistice, inclusiv pe creatorii de lucrări originale, îi preocupa terminologia din anumite ramuri ale vieţii sociale şi culturale. O imagine despre starea de lucruri privind utilizarea lexicului în această perioadă, inclusiv a terminologiei, ne oferă, printre altele, Pah. Th. Stamati în prefaţă la dicţionarul său cu titlul: „Dicsionaraşu românescu de cuvinte tehnice şi altele greu de înţelesu", Iaşi, 1851 (Precuvântare, p. III-IV), cu o nuanţă de ironie: „Un *vehsel* nemţesc aduce un *proţes* latinesc, şi dă peste o *delă* rusească ce trage după sine o mulţime de *perepiscă*, *zapiscă*, *otnoşenie*, *spravcă*, *dopros* şi al. până ce în sfârşit ajunge la *doclaradisire* început ruseşte (*doclad*) şi sfârşind greceşte (– *arisire*) pe urmă se *terminariseşte* şi apoi după felurite cazuri urmează uneori *o încheiere*, *o hotărâre* românească, alteori *sentenţă* adesea dată de *majoritate*, însoţită de *o minoritate* latinească şi de o *practică* grecească" [Apud 1, p. 117].

Referindu-se la perioadele de mari prefaceri sociale şi literare, C. Negruzzi, la rândul său, relata că una din problemele principale ce se punea în faţa scriitorului era îmbogăţirea şi desăvârşirea sistemului lexical. Scriitorul îşi dădea destul de bine seama că scopul acesta poate fi obţinut, folosind din plin, mai ales, neologismele [3, p. 82]. În precuvântare la traducerea în româneşte din franceză a dramei „Maria Tudor" (1837) C. Negruzzi scria: „Cât pentru stilul traducerii sale,

el (traducătorul) s-a silit pe cât a putut a-l face înţeles şi corect ca să poată exprima toată ideea autorului. Şi zicerile ce se vor socoti streine ce le-a întrebuinţat în traducerea sa, sunt acelea de care limba <…> pân-acum era lipsită, care s-au primit de clasice de o societate de bărbaţi literaţi ce au lucrat şi neîncetat se ostenesc pentru cultura limbii" [Apud 3, p. 82]. Comentând notele acestea, Nicolae Corlăteanu menţiona că „în calitate de traducător, C. Negruzzi se găsea acum în situaţia de a reda toată gama de sentimente ce se află în drama scriitorului francez. De aceea traducătorul nostru a căutat să-şi desăvârşească vocabularul cu expresii şi cuvinte noi" [3, p. 82].

Înzestrat cu un fin simţ al limbii, Negruzzi şi-a dat devreme seama că perfecţionarea vocabularului nu înseamnă deloc scornirea de cuvinte noi – cale aleasă de latinişti. În „Prefaţa" la ediţia I a melodramei „Treizeci de ani sau viaţa unui jucător de cărţi", apărută în 1835, C. Negruzzi indica izvorul de unde se fac împrumuturile. „Cât pentru cuvintele streine ce el (traducătorul) au întrebuinţat în traducere, de îl vor întreba de unde sînt zicerile ceste, va răspunde <…> că sînt de acolo de unde este toată limba noastră, de unde sînt zicerile: om, cap, ochi, nas, dinte, limbă, barbă, braţ, mînă, apă, vin, făină, masă, casă ş. a. Va mai adaogi că fieştecare limbă cînd au început a se cultiva, au avut trebuinţă de numiri nouă, sau şi le-au făcut de sine sau s-au împrumutat de acolo de unde au văzut că este izvorul ştiinţelor şi a meşteşugurilor. Grecii s-au împrumutat de la finicieni, arapi, egipţieni, asirieni şi altele; romanii – de la greci; cestelalte naţii ale Europei – de la romani. Noi asemine urmăm, mai vârtos când avem de unde…" [Apud 3, p. 83]. Izvorul principal de îmbogăţire a vocabularului românesc era considerat de către Negruzzi limba latină şi limbile romanice, în special franceza.

Scriitorii noştri îşi dădeau perfect de bine seama că societatea umană, dezvoltându-se şi progresând, necesită îmbogăţirea lexicului limbii sale cu termeni noi, prin care ar numi noi obiecte, fapte, fenomene, lucruri, tehnologii. În ordinea aceasta de idei, Alecu Russo considera că societatea, prin limba sa, nu se poate limita la nivelul celor moştenite. „Adevărat, nevoile nouă au trebuinţă de cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le dee la iveală, să le creeze şi să le împământenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui un cuvânt, nevoia îl va iscodi nu după sistema cutăruia sau cutăruia, dar după logica limbii, pe care nu o fac nici învăţaţii, nici lexicoanele" [Apud 3, p. 87].

Tot din perspectiva aceasta, referindu-se la perioada de creştere impetuoasă a lexicului limbii noastre în sec. al XIX-lea, Iorgu Iordan menţiona: „Scriitorii noştri au procedat la rezolvarea ei (problemei) cu discernământ, cu spirit critic, ostenindu-se să dea împrumuturilor lexicale forma cerută de sistemul lingvistic românesc" [4, p. 71].

Transformările profunde, care au revoluţionat ştiinţele şi cultura în sec. al XIX-lea, ajunse în Ţările Româneşti, se reflectă în mod sensibil în cultura, în literatura şi în limba română. „Înfăptuirile progresului politic şi tehnic nu puteau ignora forţa de importanţă a maselor. Atragerea acestora către viaţa nouă, care începea să se dezvolte şi la noi, către înfăptuirea reformelor sociale şi culturale, nu se putea face mai bine decât prin înfiinţarea presei în limba naţională.

Revistele şi ziarele aveau să lămurească pe cititori asupra celor mai importante probleme ale momentului istoric, asupra realizărilor ştiinţei şi literaturii de la noi şi din alte ţări" [5, p. 76].

Periodica cu cel mai mare număr de cititori, alături de şcoală, era unul dintre mijloacele cele mai importante de dezvoltare şi de răspândire a noului lexic. „În paginile primelor noastre periodice, – scrie Gheorghe Bulgăr, – întâlnim sub cele mai variate aspecte efortul de a reda prin termeni noi idei şi fapte culese din toate sferele activităţii sociale. Scopul principal al articolelor publicate în aceste perioade era de a împărtăşi cititorului noutăţile epocii, formele moderne ale progresului uman. În limba şi stilul presei se reflectă nivelul general al lexicului, al stilului şi procesul îmbogăţirii mijloacelor de exprimare a ideilor, în legătură directă cu continua împrospătare a informaţiilor din diversele domenii ale culturii moderne. În acelaşi timp efortul de a fixa normele gramaticale şi de a crea noi forme sugestive stilului se asociază altor factori şi influenţe culturale, pentru a stimula dezvoltarea permanentă a capacităţii expresive a limbii naţionale" [5, p. 79].

Admiţând că procesul înnoitor al lexicului limbii începe cu mult înaintea apariţiei periodicelor (procesul dat a fost consolidat teoretic de Şcoala Ardeleană, la îmbogăţirea vocabularului contribuind, prin operele lor, poeţii Văcăreşti, Momuleanu, Asachi, Heliade Rădulescu), Gheorghe Bulgăr vine să sublinieze că sectoarele de activitate a acestora erau totuşi limitate, pentru că ei se ocupau în special de literatură, filozofie, artă, istorie. „În presă însă numărul domeniilor culturii şi ale civilizaţiei, despre care trebuia să se scrie pentru lămurirea şi informarea cititorilor, este mult mai mare. Noutăţile de tot felul, cuceririle tehnice ale ştiinţei, aduceau în circulaţie în mod inevitabil cu totul alţi termeni decât existase în literatura scriitorilor pomeniţi" [5, p. 86].

De altfel, un specific al presei noastre, aspect important pentru studierea căilor de îmbogăţire a lexicului limbii literare, este faptul că multe texte apar în două coloane paralele, în româneşte şi în franţuzeşte, mai ales după anul 1835. Referindu-se la faptul dat, Gheorghe Bulgăr menţionează că aceasta a uşurat într-un mod considerabil penetraţia şi mai precisa înţelegere a neologismelor necesare limbii noastre literare. Printre altele, dublarea cuvântului existent cu unul din franceză viza, în fond, informaţia despre evenimentele din interiorul ţării şi era destinată, de fapt, străinilor. În asemenea condiţii, nu poate părea inexplicabilă dispariţia rapidă a elementelor greco-turceşti, care au fost înlocuite prin termeni de origine romanică. În continuare, Gheorghe Bulgăr menţionează: „Cum presa era oglinda curentelor şi a realizărilor moderne în cultura universală, ea propaga înnoirea sub toate formele. Noutăţile culturale, politice, sociale reprezentau progresul faţă de trecutul de apăsare şi de întuneric din epoca dominaţiei turceşti. Românii şi-au întors aproape dintr-odată cu faţa spre civilizaţia, spre reformele politice şi culturale din ţările înaintate <…>. Apoi prin legăturile directe dintre provinciile româneşti, legături stabilite mai ales prin presă şi prin cărţile tipărite atunci, s-a uşurat într-o mare măsură procesul înnoirii şi perfecţionării limbii literare" [Idem, p. 88].

Uneori, însă s-a exagerat: în goana pentru reînnoire, s-au adoptat numiri străine, chiar şi atunci când cuvântul necesar se găsea în fondul vechi al limbii noastre. Or, după cum relatează Gh. Bulgăr, cu timpul, aceşti termeni nepotriviţi şi neasimilaţi în limbă au fost eliminaţi, fiind consideraţi ca elemente de prisos [Ibidem, p. 90]. E vorba, în parte, de calcuri de tipul „*Ea **joacă** la pian*" (cf. rus. „*Она **играет** на пианино*".).

O problemă importantă pentru istoria limbii noastre literare este glosarea neologismelor în primele periodice. Or, termenii noi, care veneau să înlocuiască adesea cuvintele vechi, aveau nevoie de o explicaţie pe înţelesul cititorului de atunci. Gh. Bulgăr atrage atenţia asupra faptului că „periodicile noastre mai importante – „Curierul" şi „Albina" – cuprind multe explicaţii în paranteză ale neologismelor întrebuinţate în texte. Totodată, autorul nu întârzie a menţiona că glosări ale termenilor noi întâlnim şi la unii scriitori ai epocii (a se vedea *supra*), „mai ales ca cei care ca Anton Pan se adresau cititorilor simpli, puţin familiarizaţi cu terminologia modernă" [5, p. 91].

Mai jos sunt reproduse, după Gh. Bulgăr, câteva dintre glosele întâlnite în „Albina" şi „Curierul" (prin cifre se notează anul şi numărul gazetei). „*Curierul Rumânesc*" (1829): *competenţă* (cuviinţimea, 23), *projet* (propunere, 24), *concentrat* (împreunat, 29), *operaţii* (lucrări, 51), *populaţia* (norodul, 53), *suita sa* (cei dupe lîngă dînsul, 57), *monument* ((un ce ardicat spre aducerea aminte, 60), *civilizare* (purtare cetăţenească, 2) *cenzură* (cercetare, 1), *industria* (ştiinţa despre desăvârşirea meşteşugurilor, 39), *influenţă* (pornire asupra, ib.), *ingenios* (isteţ, 37), *anuel* (pe tot anul odată, 112), *negoţiaţiile* (vorbire de învoire, 77), *trofeuri* (semne de biruinţă, 65), *constituţia* (aşezământul pravilelor politiceşti, 76), *liceuri* (şcoli mari, 78), *colonii* (strămutări, 93), *modern* (după urmă sau nou, 219) [Apud 5, p. 91]. „*Albina*": *familist* (gospodariu, 1830, 38), *clemenţie* (iertare, îndurare, 1831, 50), *aliaţie ofensivă şi defensivă* (navălitoare şi apărătoare, 1832, 7), *fizicii* (învăţaţi în ştiinţa trupurilor pământeşti, 1930, 20), *incognito* (tiptil, 1930, 27), îmbunătăţire *soţială* (a împreună petrecerii, 1930, 34) [Apud 5, p. 92]. După cum menţionează autorul, uneori explicaţiile sunt trecute la subsol, sau plasate direct în text, unde sunt introduse prin particula-adverb *adică*.

Tot în această perioadă, încep să apară şi primele dicţionare (bilingve, polilingve, explicative). Parte dintre acestea sunt trecute în revistă de către Aurel Nicolescu în articolul citat *supra*, lista cărora o reproducem aici:

– *Lexicon românescu – latinescu – ungurescu – nemţescu quare de mai mulţi autori în cursul a trideci şi mai multoru ani s-au lucratu*. Buda, 1825.

– J. D. Negulici. *Vocabularulu romanu de toate vorbele străbune reprimite pînă acuma în limba romana şi de toate quelle que suntu a se mai primi d'acumu înainte şi mai alesu în sciinţe*. Bucuresci, 1848.

– Pah. T. Stamati. *Dicsionaraşu românescu de cuvinte tehnice şi altele greu de înţelesu*. Iaşi, 1851.

– E. Protopescu şi V. Popescu. *Nou dicţionar portativu de toate dicerile radicale şi străine neintroduse şi introduse în limbă cuprinzîndu şi termeni ştiinţifici şi literari*. Bucureşti, 1862.

– *Dicţionaru Rumînu-Francesu de Raoul de Pontbriant Professoru la Sfîntu-lu Sava*. Bucuresci şi Gőttinge, Adolf Urlich, 1862 [A se vedea 2, p. 30].

Dealtfel, multe dintre cuvintele noi întâlnite în cărţi tipărite, în periodice şi chiar în manuale din această perioadă încă nu figurează în dicţionarele menţionate. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi, în special, în sec. al XX-lea, vor apărea dicţionare mai complete, atât bilingve cât şi explicative, care vor reflecta acele înnoiri ale limbii ce au pornit atât de furtunos la începutul sec. al XIX-lea.

Se schimbă radical, sub aspectul înnoirii, lexicul documentelor din instituţiile de stat, şi aceasta datorită, în mare măsură, faptului că ele erau întocmite de fruntaşii vieţii politice şi culturale ai epocii asupra cărora limba şi cultura franceză a exercitat o puternică influenţă [1, p. 123].

Folosirea neologismelor de origine latino-romanică, în speţă a celor franţuzeşti, devine astfel un bun al întregii limbi literare, cam prin a II-a jumătate a sec. al XIX-lea, în special, prin intermediul limbii presei, a operelor literare şi ştiinţifice şi a limbii de comunicare a unor pături de intelectuali [1, p. 123].

Fără îndoială că aici nu se pune punct evoluţiei limbii şi, în special, a lexicului ei, care continuă să îmbogăţească, în fond, din contul aceloraşi surse. Or, la etapa actuală, lucrurile s-au schimbat radical, şi asimilarea unor împrumuturi, fenomen care pe vremuri necesita un timp îndelungat, astăzi, datorită presei scrise şi a celei electronice, are loc relativ rapid. Astăzi, numărul împrumuturilor creşte vertiginos, situaţie probată şi de faptul că fiecare ediţie nouă a Dicţionarului de neologisme al limbii române conţine în registrul său câteva mii de noi unităţi lexicale, comparativ cu ediţia precedentă. Vorba e că orice inovaţie în diversele domenii ale vieţii economice, sociale, culturale aduce cu sine noi obiecte, noi noţiuni, noi operaţii, noi tehnologii care impun necesitatea de noi denumiri.

Din cele de mai sus, se desprind unele concluzii privind împrumuturile lexicale masive dintr-o limbă în alta în lipsa contactelor directe dintre popoarele purtătoare ale limbilor implicate în procesul „împrumut–sursă”.

E vorba, în primul rând, de faptul că procesul dat presupune un anumit nivel de instruire, cel puţin, al unei părţi a societăţii, purtătoare a limbii împrumutătoare, întrucât, de data aceasta, împrumutul are loc pe cale scrisă. Şi aceasta, spre deosebire de împrumuturile prin contact, care se fac în mod oral.

Un alt moment ce se impune a fi menţionat rezidă într-o anumită orientare a societăţii spre înnoirea vieţii politice, sociale, economice, culturale, literare etc. E vorba de imitarea modului de viaţă al altor ţări, al altor popoare care au obţinut realizări importante în toate domeniile vieţii. Anume faptul de a reproduce modul de viaţă al unui popor care a obţinut rezultate apreciabile în organizarea de stat, în structura economică, organizarea instruirii, evoluţia culturii, a literaturii etc., duce la împrumutarea masivă a unor termeni noi, şi aceasta se întâmplă în lipsa unui contact nemijlocit dintre popoarele purtătoare ale limbilor implicate în procesul „împrumut–sursă”.

Ceea ce merită a fi menţionat în încheiere este şi faptul că istoria limbii române înregistrează atât împrumutul masiv prin contactul direct cu limbile sursă, cât şi împrumutul realizat în lipsa acestuia.

Referinţe bibliografice

1. Şerban Elena. *Observaţii asupra lexicului unor documente de la 1848*. În: Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea. Vol. al II-lea, Bucureşti, 1958.

2. Nicolescu Aurel. *Observaţii asupra neologismelor din „Însemnarea călătoriei mele" a lui Dinicu Golescu*. În: Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea. Vol. al II-lea, Bucureşti, 1958.

3. Corlăteanu Nicolae. *Scriitorul în faţa limbii literare*, Chişinău, 1985.

4. Iordan Iorgu. *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956.

5. Bulgăr Gheorghe. *Despre limba şi stilul primelor periodice latineşti*. În: Contribuţii la istoria limbii române în sec. al XIX-lea. Vol. al II-lea, Bucureşti, 1958.

SUBSTRATURI MITOLOGICE ÎN PARABOLA *„JOCUL VIEŢII ŞI AL MORŢII ÎN DEŞERTUL DE CENUŞĂ”* A LUI HORIA LOVINESCU

VIOLETA DONIGHEVICI
Universitatea de Stat din Moldova

Poporul român este un popor care gândeşte din perspectivă mitică, chiar dacă astăzi altele sunt modalităţile de exprimare şi raportare la mituri. Necesitatea cercetării mitului este determinată de faptul că el constituie matricea culturii omenirii, deoarece anume în arta mitologiei s-au născut filosofia, artele şi religia, chiar şi ştiinţa. Primele realizări „artistice” ale mitului s-au evidenţiat în dramaturgia perioadei Antice şi până astăzi încă mitul se regăseşte în piesele de teatru, cu fenomenele demitizării şi remitizării.

Mulţi scriitori români au apelat la mit ca la o formă de exprimare în scrierile lor. Astfel, scriitori ca: Al. Odobescu, Al. Philippide, Victor Eftimiu, Radu Stanca, Alice Voinescu, Nicolae Iorga, Dan Botta, Paul Everac, Mircea Eliade, Lucian Blaga, Ion D. Sîrbu, Marin Sorescu, T. Burada, Anton Pann, G. Dem. Teodorescu, G. Călinescu, B. Fundoianu, Şt. I. Neniţescu, Virgil Treboniu, Leonida Teodorescu, Isaia Răcăciuni, Vasile Voiculescu, Pavel Chihaia, I. M. Sadoveanu au apelat la mituri.

Horia Lovinescu utilizează şi el, în piesele sale de teatru (*Hanul de la răscruce*, *Moartea unui artist*, *Şi eu am fost în Arcadia*, *Petru Rareş*, *Al patrulea anotimp*, *Paradisul*, *Jocul vieţii şi al morţii în deşertul de cenuşă* ş. a.) substraturi mitologice.

Criticii literari ai vremii l-au încadrat pe Horia Lovinescu în mai multe curente literare. Autorul a asimilat „soluţii variate” (Ion Vlad), el „reface cu îndrăzneală, în teatrul românesc, procesul de evoluţie de la poemul filozofic…, la poezia simbolistă” (Ion Biberi), dovedeşte un „consecvent… eclectism” (Alex. Ştefănescu). Pe de altă parte, câţiva comentatori au văzut în dramaturg „un fidel preceptului de teatru clasic” (Ion Vlad). Mai nou, Alex. Ştefănescu consideră că „estetica sa este a unui romantic, căruia i se pare un act de „nonconformism” adoptarea unor procedee expresioniste”. Tot o descendenţă romantică descifrează şi Constantin Cubleşan. Mai aproape de adevăr şi de mărturisirile dramaturgului se situează Nicolae Manolescu care-l plasează pe scriitor în linia „realismului dramatic”. Acestui realism i se adaugă adesea o atmosferă poetică ce derivă din teatrul simbolist. Există în opera lui Lovinescu şi elemente ale expresionismului. Al. Piru descoperă în *Jocul vieţii şi al morţii în deşertul de cenuşă* efecte expresioniste. Valentin Silvestru plasează aceeaşi piesă în descendenţa unui „existenţialism atent şi lucid”, o sinteză adică între impulsul demistificator şi voinţa ordonatoare.

Jocul vieţii şi al morţii în deşertul de cenuşă este o piesă de o mare bogăţie a sensurilor şi simbolurilor, propunând o meditaţie asupra destinului umanităţii. Această piesă este o parabolă ce reprezintă lumea după apocalipsă. Deci piesa ne introduce, chiar de la început, în mitul potopului de foc, prezentând condiţia sfârşitului vieţii pe pământul invadat de cenuşă, după un cataclism care n-a fost totuşi general. Acest potop de foc a fost creat de civilizaţia contemporană pentru propria sa distrugere. Pustiul este desăvârşit şi singurătatea supravieţuitorilor, absolută. De aici, poate efectul mitologic al dramei şi rezonanţa ei filozofică. „Deşertul nu este o premoniţie, ci o metaforă" [1, p. 47]. Nicolae Manolescu vede în *Jocul vieţii şi al morţii în deşertul de cenuşă* o apocalipsă tragi-comică: „după un posibil dezastru atomic, planeta se regăseşte ca la biblicele ei începuturi: Adam, Abel, Cain. Sfârşitul lumii coincide parţial cu începutul ei. Paradisul din care întâiul cuplu uman a fost izgonit poate fi de data aceasta interpretat ca fiind însăşi lumea umană pulverizată de bomba atomică. Un deşert de cenuşă, înaintând zi de zi spre ultima aşezare umană – iată tot ce a rămas." [2, p. 72]. Este în acest mit al potopului o problemă a contemporaneităţii lui – bomba atomică distrugătoare. Dezastrul atomic e de fapt doar o ipoteză de meditaţie. Scriitorul configurează un „cadru mitologic" (făcând apel la onomastica mitică) şi cu ajutorul unor procedee mitopoetice şi mitologizante vizibile la nivelul situaţiilor epice, a discursului, a coordonatelor spaţio-temporale, creează mitul. El tratează preponderent în această piesă miturile Bibliei. Tratarea Bibliei ca referinţă mitică se face prin deturnarea şi inversarea semnificaţiilor scenariilor originare.

Personajele (patru la număr: Tatăl, Abel, Cain şi Ana) sunt puse într-o situaţie-limită – sfârşitul lumii. Rămâne un singur ungher de viaţă pe pământ, casa în care locuiesc aceste personaje. Dar şi acest petec de viaţă riscă să dispară, fiindcă pustiul acela de cenuşă se extinde tot mai mult, devorator. Eroii sunt ultimii supravieţuitori ai unei lumi care s-a distrus pe ea însăşi. E aici exprimată o criză a civilizaţiei, o criză de conştiinţă a oamenilor acelui veac. Anume aici vom observa o recăpătare a calităţilor pierdute, anume în aceste situaţii-limită. Această familie devine unica şansă de regenerare a omenirii. Aceste personaje par a fi aduse la condiţia primară, ele având doar necesităţi minime, dar esenţiale, comportându-se necenzuraţi de civilizaţie: deşi în vârstă, tatăl o doreşte pe Ana – fată de 16 ani, Ana îl iubeşte pe Abel (care la rândul lui o iubeşte, deşi platonic), dar este posedată fizic de Cain.

Personajul cu nume expresionist – Tatăl (care este biblicul Adam, dar nu poate avea acest nume, fiindcă acum nu se prezintă începutul lumii, ci chiar sfârşitul ei, şi apoi, Tatăl şi-a pierdut identitatea şi chiar el îşi uită numele, fiindcă un nume „*există doar dacă ţi-l rosteşte cineva*.") este un personaj cu multe umbre: bătrân caraghios, cabotin, libidinos şi jalnic. El – Tatăl este cel care a stăpânit cândva pământul, care l-a avut pe mâinile sale, dar nu a ştiut să-l păstreze intact, aşa cum i l-a lăsat Dumnezeu. Însuşi Abel îi reproşează acest lucru Tatălui: „*Ei au avut lumea pe mâini şi au stricat-o*. *Acum se uită la jucăria asta stricată şi nu mai pricep nimic*." [3, p. 164-165].

Despre personajele lui Horia Lovinescu s-a spus că nu sunt bune sau rele, luminoase sau întunecate, ci doar nuanţe, aşa ca cele din tablourile rembrandtiene, adică amestec de lumină şi umbră. Astfel este şi Tatăl, deşi este „*un porc bătrân*, *căruia îi place să se lăfăie în mocirlă şi să grohăie*" sau „*cu mintea bolnavă*" [3, p. 155], totuşi el visează încă la acel paradis terestru pe care cândva l-a avut. Astfel dramaturgul adaugă alt mit biblic – mitul paradisului pierdut – care de fapt este lumea. Tatăl îi povesteşte legenda paradisului terestru lui Abel, legendă în care nu crede totuşi, un „coşmar" al lui: „*Abel*, *tu ai auzit de legenda paradisului terestru? E cea mai mare tâmpenie pe care am auzit-o vreodată* (…) *Spune şi tu*, *cine a putut să născocească o minciună atât de gogonată? Sau dacă am nîscocit-o eu*, *de unde naiba am scos-o? Şi totuşi*, *măcar o dată pe an visez locul acela*, *dar atât de aievea*, *că două-trei zile umblu ca năuc şi-mi vine să mă dau cu capul de pereţi şi să urlu*." [3, p. 152-153]. În schimb, Abel, fiul pur, crede în acest loc: „… povestea aceea nu-i minciună." Şi Ana va visa acel loc: „*Era ca un fel de grădină mare*, *un parc mare*, *cu pajişti întinse*, *cu copaci înalţi… Eram numai eu cu Abel… Dar eu*, *adevărat*, *eram goală… Da*, *fără să-mi fie ruşine…*" [3, p. 162]. Iată o vedem acum pe Ana, fata care e pregătită să devină femeie, care e gata să refacă acel cuplu edenic de cândva, împreună cu fiul Abel (Eva a murit), căci aşa zice şi Tatăl „că i-a venit vremea" şi că „o femeie care nu face copii e o lepădătură a firii" (iată deci rostul ei – să asigure continuitatea vieţii). Adeseori are batrânul nostalgia paradisului pierdut. Îi povesteşte şi Anei despre trecutul care nu mai poate fi readus.

Când se va întoarce fiul iubit – Cain – Tatăl îi va vorbi şi lui despre acea perioadă de Paradis: „*Odata*, *demult*, *acum câteva mii de ani*, *eu am fost rege*. *Trupul meu majestuos era îmbrăcat în mantie de purpură şi pe cap purtam cunună de aur*, *bătută în diamante* (…) *Purtam în mână o hartă şi*, *sătul de deşertăciunea bogăţiei şi puterii*, *singur pe terasele palatului… cântam… ce cântam?… Cântecele mele nu erau destrăbălate*, *erau nobile şi triste*. *Pline de înţelepciune*, *umilinţă şi speranţă*, *se înălţau spre… spre…*" [3, p. 175]. Iată că Tatăl a uitat de acea vreme, a uitat ce cânta (psalmi) şi mai ales a uitat către cine se înălţau aceste cântece (Dumnezeu), a uitat deci de acel Paradis care a existat şi pe care chiar el l-a dus la destrămare. Doar că, spre deosebire de Abel, Cain îşi bate joc de aceste idei ale Tatălui, îl ia în derâdere, deci nu crede în acest mit.

Înainte de finalul său, cînd Ana îl anunţă că va avea un copil, Tatăl îşi reaminteşte paradisul pierdut al copilăriei: „*Mi-e tare dor de mama*. *Casa copilăriei*, *dacă mă gândesc bine*, *nu era mare lucru* (…) *Totuşi*, *când am plecat la armată*, *şi pe urmă la război*, *şi câînd am stat în lagăr ca prizonier*, *am tânjit după ea de parcă ar fi fost palatul* zâ*nelor din poveste* (unde era Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte – *n. n.*). *O visam şi mă sculam cu ochii plini de lacrimi…*" [3, p. 196-197]. Şi în finalul piesei, când s-ar părea că a înnebunit, Tatăl de fapt îşi recapătă identitatea, se regăseşte pe sine, va fi conştient de ceea ce se întâmplă, îşi reneagă fiii („o sfeclă şi o gulie") şi se sinucide.

Dar înainte de a se stinge Tatăl, Lovinescu mai introduce în piesă un mit biblic – cel Christianic. Când el îi povesteşte fiului său Cain despre vremile de demult, pe când trăia în Paradis, se imaginează la un moment dat rege cu diademă de diamante pe cap, diademă care apoi se transformă în coroană de spini, iar palmele îi aveau găuri şi trupul lui „maiestuos" era vărgat de urme de bice. Ajunge acum să înţeleagă că de el a depins salvarea lumii, dar a fost neputincios şi vrea acum să-şi ispăşească vina şi păcatul, răstignindu-se singur pe cruce în faţa casei. Cain râde de Tatăl, dându-i drept cruce indicatorul găsit, spunându-i să apuce drumul Golgotei, căci „*răscumpărarea păcatelor noastre atârnă poate de tine!*" [3, p. 191] – e aici latura cea mai urâtă a lui Cain – îşi bate joc de bătrânul care i-a dat viaţă. În schimb Tatăl îşi ia în serios misiunea de Mântuitor şi se roagă Domnului să i se ierte toate păcatele fiului că nu ştie ce face, şi-şi regăseşte identitatea: „*Totdeauna am presimţit că am o misiune*, *că sunt predestinat*" [3, p. 191].

Parabola pleacă de la mitul biblic al lui Cain şi Abel. Este o obsesie în dramaturgia lui Lovinescu aceasta a antinomiei fraţilor. Abel este polul luminos şi pozitiv, iar Cain cel negativ – aşa cum ne-a învăţat şi Biblia. Doar că Horia Lovinescu îi va prezenta ca fiind complementari şi necesari unul celuilalt. Iarăşi vorbim aici de acele nuanţe rembrandtiene, unde vedem că personajele nu sunt albe sau negre, ci în tente rupte sau nuanţe.

Abel este fiul care va rămâne cu Tatăl pe această bucată de pământ – ultima se pare că, alături de Ana. El este idealistul, „fericitul" care a rezistat cataclismelor neatins. El este cel care poate să nu se plictisească, care poate să nu se gândească la nimic, se poate uita pe sine („eu nu sunt eu"), cel căruia nu poate să i se întâmple nimic rău, este cel care ştie şi poate să ierte. Totuşi Tatăl nu-l are la inimă pe Abel, nu-l crede: „*El pretinde că iartă*, *dar nu cred*; *când ierţi tot rămâne amintirea şi te roade… eu nu cred că Abel iartă*; *pentru că o iertare ca a lui nu-i omenească* (…)" [3, p. 161]. Tatăl nu-l iubeşte pe fiul acesta al său – Abel, înţelegând în el bunătatea, iertarea, dar şi sterilitatea acestuia. Într-adevăr Abel nu mai crede în refacerea echilibrului într-o lume abjectă: „*Abel*: *Ştii bine că nu există nici un viitor!*" Abel este fiul contemplativ, dar şi steril, cast, şi cel care spune că „nu trebuie să se nască copii pe lume", astfel Tatăl văzându-l ca pe un steril. Tatăl îi destăinuieşte lui Cain că îl dispreţuieşte pe Abel „*pentru că mie îmi plac oamenii inteligenţi şi el e prea sărac cu duhul*, *şi asta m-ar enerva la oricine*, *dar încă la fiul meu!*" [3, p. 173]. De fapt, adevăratul motiv pentru care Tatăl nu-l suferă pe Abel este că nu poate fi şi el la fel, pentru că fiul „*nu se plictiseşte*. *Asta mă scoate din sărite*, *mai ales că nu vrea să spună cum face*. *Să ai un secret ca acesta şi să-l ţii pentru tine e de un egoism murdar… pretinde că e fericit*. *Şi a convins-o pe fată că şi ea este*." [3, p. 174].

De Cain, Abel este perceput ca imun şi l-ar fi iubit dacă reuşea să îl întineze. Deci, Cain îl dorea pe fratele său să fie aşa ca el, căci pe pământ toţi oamenii sunt la fel. Cain îi dispreţuieşte „mutra îngerească" a lui Abel. Cain consideră că Abel i-a „zăpăcit minţile" şi Anei, că nu e mai teafăr decât bătrânul, numai că Abel aiurează la modul metafizic şi-i spune Anei că „*Abel e mai monstruos decât mine*. *El e cu adevărat monstruos*" [3, p. 187].

Pentru Ana, Abel este „sublimul", este cel care poate orice şi după care ar merge „până la capătul lumii". Ea îl iubeşte şi crede în iubirea lui pentru ea. Deşi îl idolatrizează şi nu ar putea trăi fără dânsul, Ana îl numeşte pe Abel „caraghios şi prost" atunci când Abel îl compătimeşte pe Cain, când de fapt ar fi trebuit să se compătimească pe sine că a fost înşelat de Ana cu fratele său.

Abel şi Cain sunt supuşi antinomic de critică. Se ştie că Abel a fost idealizat de clasici, Cain a fost reabilitat de romantici, iar Horia Lovinescu alege calea de mijloc, construindu-l pe Cain ca pe un supliment necesar lui Abel. Cain, biblic, este fratele lui Abel, pe care îl va ucide din invidie (fiindcă Dumnezeu a acceptat jertfa lui Abel, iar pe a lui Cain nu a primit-o) cu o piatră. Cain din piesa lui Horia Lovinescu este fiul iubit al Tatălui, care va reveni în deşertul de cenuşă, după ce a cutreierat lumea în lung şi lat ca mercenar din Congo-, un personaj destul de tare, dar care se teme de moarte, de neant. La fel ca şi Abel, Cain este un personaj complex, neschematizat. Ca toate personajele lovinesciene el nu este doar întuneric, doar rău, neonest şi existenţa lui nu e prezentată doar sub raportul întunericului. În el, la fel ca şi în Abel, se amestecă rembrandtian nuanţa de tenebros, întunecat, dar cu un strop de lumină. Cain este prezentat ca fiind cinic, dezgustat, nepăsător, singura lui teroare fiind propria spaimă de neant. El este în egală măsură şi misogin, şi mizantrop. Totuşi, cum susţine Nicolae Manolescu: „piesa e paradoxal spirituală, batjocoritoare, demistificatoare. Totul e întors pe dos ca o mănuşă: până şi cinicul Cain descoperă în iubirea pentru Ana o cale spre umanizare." [4, p. 147]. Pentru Tatăl, Cain este fiul iubit, care e superior lui Abel. Tatăl îl aşteaptă în fiece zi pe acest fiu al său. Adeseori îi spune Anei cum va fi când se va întoarce el acasă. Şi cu acest prilej autorul introduce un alt mit biblic: întoarcerea fiului risipitor: „*Vom tăia viţelul şi vom petrece*. *Şi va fi atâta veselie în casa asta*…" [3, p. 163]. El însuşi recunoaşte că această idee cu viţelul „e poetică", „*frumoasă şi chestia asta cu fiul risipitor*. *Nu? Asta înseamnă să ai talent poetic*. *Întâi îţi vine de nu ştii unde o idee ca cea cu viţelul*, *de pildă*, *şi pe urmă brodezi în jurul ei*" [3, p. 167]. Astfel prezintă Lovinescu Biblia – ca pe una dintre cele mai poetice cărţi ale lumii. Şi asta sunt scriitorii - nişte recreatori ai lumii, aşa cum a făcut-o Dumnezeu la începuturi. Tatăl şi-l imaginează pe Cain cu ochii plini de lacrimi de recunoştinţă, căzându-i în genunchi, sărutându-i mâna, iar el, Tatăl, va fi cel care îl iartă cu înţelegere şi dragoste, „plin de nobleţe şi de duioşie paternă" şi-l strânge în braţe. Numai că în curând vom vedea că acest fiu risipitor deloc nu va acţiona după scenariul (biblic) imaginat de Tatăl: „*Leagă căţeaua*, *tată*, *sunt ostenit*, *nu-mi arde de îmbrăţişări duioase*" [3, p. 172]. Tatăl ştie şi chiar recunoaşte că fiul acesta al său nu mai este el chiar un sfânt, dar totuşi îl iubeşte. Pentru Cain, visele tatălui său nu au valoare. Se observă în firea lui Cain note de sentimentalism, dar pe care el încearcă să le înăbuşe, să le mascheze. Însuşi Abel spune că dintre ei doi, „sentimentalul incorigibil" este Cain şi presupune că fratele său s-a întors de dor acasă. Cain motivează că s-a întors de osteneală, nu de dor sau vreo speranţă, ci din întâmplare. Or Abel găseşte altă explicaţie a reîntoarcerii fratelui său: „*Ai venit pentru că ciclul trebuia încheiat*, *şi asta nu se putea dacă noi doi nu*

stăteam faţă în faţă…” [3, p. 178]. Se observă aici anticiparea finalului, acelaşi ca şi în Biblie şi intenţia dramaturgului de a parcurge şi în piesă traseul marcat de cartea sfântă. S-ar părea că acest Cain este un *je m’enfichiste*, că lui nu-i pasă de ceilalţi, dar de fapt cancerul vieţii lui este plictiseala totală, distructivă, care „veştejeşte tot ce e viu” şi împinge până la pragul de jos al existenţei. Cain are spaimă de această plictiseală a sa, o plictiseală „cosmică, infinită şi eternă” şi i-o mărturiseşte lui Abel. Abel, care îl considera cel mai tare dintre toţi – că nu oricine ar fi avut tăria, curajul şi rezistenţa să răzbată prin deşertul de cenuşă – îl compătimeşte pentru această spaimă de moarte pe Cain, o „nenorocire care îl absolvă de toate”, doar că fratele său rămâne a fi acelaşi invidios care se va răzbuna şi-i va spune că s-a culcat cu Ana, iar Abel redevine vulnerabil şi nu va suporta acest adevăr.

Cain vede Iadul, spre deosebire de Abel care ştie cum arată Raiul, alte doua mituri biblice folosite de Horia Lovinescu: „*Nu ştiu cum o fi arătând realitatea ta paradisiacă*, *dar pot să-ţi certific că infernul există*. *L-am pipăit cu sufletul meu*. *Şi asta nu-i o figură de stil*, *îţi jur*. *Ceea ce am descoperit e atât de îngrozitor*, *încât*, *dac-ai putea pune mâna pe oasele mele*, *ţi s-ar lipi degetele de ele*, *atât sunt de îngheţate*… *Mi-e frig de moarte*, *Abel*. *Mi-e măduva oaselor îngheţată*. *Ia-mă în braţele tale*” [3, p. 193]. În final, Cain ajunge să-l ucidă pe Abel, aşa cum îi era sortit, deşi nu doreşte acest lucru. De fapt, Abel îl provoacă pe fratele lui „cel negru” să tragă în el, ca să-l readucă la suprafaţă pe Cain-omul care să-i pară rău pentru fapta săvârşită, dar şi fiindcă se simţea vinovat de moartea tatălui său. Iar Abel va muri cu sufletul împăcat: „*Eram un copac sterp şi*… *Cain*, *ce ploaie caldă cade peste mine*… *cum urcă sevele în mine*… *prin braţe*… *prin spinare*… *spre inimă şi minte*…” [3, p. 210-211].

Ana este femeia care se află între cei 3 bărbaţi care o doresc în felul lor. Ea reprezintă etern femininul şi simbolizează viaţa, ea are rostul de a duce viaţa mai departe, căci viaţa se împotriveşte să învingă. Chiar şi Abel care era sceptic în privinţa asta înţelege că „…*viaţa trebuie să continue*. *Prea se înverşunează*. *Trebuie să-i dăm şansa asta*” [3, p. 203]. De fapt, singurul preocupat de procreare este Tatăl (fiindcă asta ştia el că e planul lui Dumnezeu) şi se va bucura când va auzi de la Ana „buna-vestire”: „*Lumea nu s-a terminat*, *lumea nu se va termina niciodată*, *lumea n-are moarte*. *Vom avea un copil în casă!*” [3, p. 202]. Şi pe Cain îl va înduioşa faptul că el este cel care a contribuit la continuitatea vieţii. Se va minuna împreună cu Abel de „matricea aceasta neostenită a vieţii”, considerând-o pe femeia însărcinată mai tare decât ei doi, fiindcă ea are puterea de a continua viaţa. Iată mitul femeii-matrice pe care îl utilizează în finalul piesei Lovinescu cu scopul de a spune ca şi Marin Sorescu în final că viaţa învinge, că în orice condiţii biruitoare este totuşi viaţa, păstrată sau zămislită oricum! Ana se miră: „*Doamne cine se zbate în pântecele meu?*” [3, p. 211]. Chiar dacă este întinată de Cain, Abel nu va înceta să o iubească pe Ana – cea care dă viaţă – şi-i va dedica înainte de moarte un „testament”, nişte versuri în care o va numi metaforic pe Ana „Izvor de-a pururi murmurându-şi jocul”. Nu e deloc întâmplătoare această comparaţie a femeii cu izvorul, fiindcă ea este matca dătătoare de viaţă.

Referinţe bibliografice

1. Natalia Stancu. *Horia Lovinescu*. *O dramaturgie sub zodia lucidităţii*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.

2. Nicolae Manolescu. *Apocalipsa bufonă*. În: Horia Lovinescu. Antologie, prefaţă, tabel cronologic şi bibliografie de Radu G. Ţeposu, Editura Eminescu

3. Horia Lovinescu. *Jocul vieţii şi al morţii în deşertul de cenuşă*. *Teatru*, vol. I, seria Teatru comentat. Bucureşti, Editura Eminescu, 1978.

4. Nicolae Manolescu. *Comentariu la Jocul vieţii şi al morţii în deşertul de cenuşă*. În: *Horia Lovinescu*. *Teatru*, vol. I. Bucureşti, Editura Eminescu, 1978.

PLEDOARIE PENTRU LIMBA ROMÂNĂ

ANATOL EREMIA
Institutul de Filologie al AŞM

Limba e produsul de secole şi milenii al societăţii umane, ea servind oamenilor ca mijloc principal de comunicare şi informare. Prin limbă o naţiune s-a constituit şi a evoluat în timp, menţinându-se în istorie. Limba, istoria şi datinile strămoşeşti au determinat specificul naţiunii române, formând temeliile unităţii noastre etnice. Limba se impune ca expresie a unităţii naţionale şi dezvoltă conştiinţa apartenenţei la această naţionalitate, conştiinţa unei anumite identităţi naţionale [1, p. 52-53].

Esenţa raportului dintre limba unui popor şi specificul său naţional a fost definită cu multă claritate de M. Eminescu: „Ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului şi conştiinţei lor în deplinul înţeles al cuvântului. Şi fiindcă spirit şi limbă sunt aproape identice, iar limbă şi naţionalitate asemenea, se vede uşor că românul se vrea pe sine, îşi vrea naţionalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin” [2, după LRPM, p. 51].

Unitatea limbii române, vorbită în întreg spaţiul geografic dacoromân, din nordul Carpaţilor până la Dunăre şi Mare şi de la Tisa până la Nistru şi dincolo de Nistru, a fost recunoscută la est de Prut în istoricul an 1989, odată cu consfinţirea limbii noastre ca limbă de stat pe teritoriul Republicii Moldova. Legiferarea statalităţii limbii române şi revenirea la veşmântul ei firesc, la grafia latină, sunt opţiunile istorice ale românilor basarabeni în lupta lor de eliberare şi statornicire naţională.

Într-adevăr, limba română a fost declarată pe teritoriul republicii ca limbă oficială, de stat, dar, cu părere de rău, n-a fost şi promovată şi respectată conform legii, chiar de înşişi cei care au învestit-o în drepturile sale legitime. Evenimentele ce s-au desfăşurat în anii următori demonstrează cu prisosinţă această tristă realitate: definirea limbii de stat prin glotonimul aberant „limbă moldovenească” în Constituţia republicii; desfiinţarea Departamentului de Stat al Limbilor, a cărei misiune era supravegherea funcţionării limbii oficiale în toate domeniile şi sferele de activitate umană, precum şi promovarea şi implementarea legislaţiei lingvistice în republică; lichidarea cursurilor de învăţare a limbii oficiale de către alolingvi; amânarea repetată, până la anularea definitivă, a termenelor privind atestarea nivelului de cunoaştere a limbii de stat de către cadrele de conducere din republică şi de către specialiştii alofoni care, în virtutea funcţiilor de serviciu, vin în contact direct cu populaţia.

La acestea ulterior s-au mai adăugat atâtea şi atâtea iniţiative şi acţiuni instigatoare: declararea a trei limbi de stat în Găgăuzia (rusa, găgăuza, româna) şi în nerecunoscută Transnistrie (rusa, ucraineana, româna); deschiderea universităţii slave la Chişinău şi cu limba rusă de predare la Comrat; înfiinţarea

Departamentului Relaţii Interetnice (astăzi Biroul Relaţii Interetnice), în atenţia căruia chiar de la început s-au aflat interesele şi necesităţile minorităţilor (dar şi acestea la nivel de grădiniţă şi şcoli primare) şi aproape deloc (sau chiar deloc) cele ale băştinaşilor majoritari în acest spaţiu; introducerea în programele şcolii a limbii ruse ca obiect de studiu obligatoriu; substituirea în instituţiile de învăţământ a *istoriei românilor* prin inventata „istorie integrată"; propagarea ideii de „patriotism moldovenesc" şi tolerarea actelor făţişe de românofobie etc.

De ce fel de patriotism mai poate fi vorba, dacă unii politicieni de la noi insistă să fie acceptată ca limbă de stat şi o limbă a altei ţări (rusa), şi tot ei susţin şi promovează o istorie fărâmiţată a propriului neam, împovărată cu etape, evenimente şi fapte arbitrar selectate, acestea ţinând de fapt de istoria altei ţări. Duma de Stat a Federaţiei Ruse a adoptat recent o lege prin care migranţii stabiliţi sau angajaţi la muncă temporar în ţară sunt obligaţi să cunoască şi să vorbească peste tot limba rusă, la noi însă organele şi instituţiile în drept se tem ca nu cumva să-i deranjeze în acest plan pe alolingvi, aceştia fiind cetăţeni ai statului nostru.

E cazul să menţionăm şi un alt fapt, extrem de alarmant, asupra căruia ne atenţionează savantul, profesorul universitar Anatol Ciobanu: „Scade văzând cu ochii genofondul nostru, românii moldoveni se cam topesc ca etnie în Basarabia… În toate oraşele republicii moldovenii au devenit minoritari… Oricât ar fi de straniu, dar moldovenii orăşeni ar trebui să fie ocrotiţi de stat ca minoritate naţională chiar la ei acasă. Poate că e unicul caz în Europa" [3, p. 68-69].

Legea privind limba oficială a statului nu este respectată, cu toate că unul din articolele ei de bază stipulează: „*Ca limbă de stat*, *limba moldovenească* (corect *română – A. E.*) *se foloseşte în toate sferele vieţii politice*, *economice*, *sociale şi culturale şi îndeplineşte în legătură cu aceasta funcţiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii*" [4, p. 6].

E bine cunoscută astăzi tendinţa statelor europene de a se integra într-o comunitate internaţională capabilă să asigure stabilitatea socială şi progresul economic în fiecare ţară, pacea şi buna înţelegere între popoarele continentului. Comunitatea europeană, după cum e şi firesc, presupune omogenitatea etnolingvistică şi culturală internă, consolidarea spirituală a societăţii din fiecare stat. Iată de ce edificarea unei societăţi trainice, sub toate aspectele, a devenit politica prioritară a parlamentelor şi guvernelor din majoritatea ţărilor europene.

Drept exemplu în acest sens pot servi realizările din statele baltice. Ne-am convins de aceasta cu ocazia unei vizite în Estonia şi Letonia, efectuate în cadrul *Programului Est-Est* iniţiat şi susţinut de instituţiile internaţionale. Echipa specialiştilor din Chişinău (filologi, istorici, jurişti, sociologi) şi-a pus drept scop, cu acest prilej, acumularea de informaţii şi formarea unei opinii obiective asupra situaţiei social-politice din cele două ţări, stabilirea unor relaţii de colaborare între instituţiile de stat şi neguvernamentale în problemele integrării în societăţile civile.

Delegaţii moldoveni au avut întâlniri cu persoane oficiale din organele de conducere şi din instituţiile de stat (parlamentari, conducători de ministere şi departamente), au întreţinut convorbiri cu oameni de cultură şi ştiinţă, cu învăţători de şcoală şi profesori universitari, cu membri ai unor organizaţii obşteşti şi societăţi etnoculturale. Propunerile, recomandările şi sugestiile în problemele date au fost prezentate forurilor de conducere din republica noastră pentru adoptarea unor eventuale decizii şi pentru implementarea lor în practica de fiece zi. Ceea ce a urmat e îndelungata tăcere şi totala indiferenţă.

Impresia generală, pe care ne-a prilejuit-o această vizită, se rezumă la următoarele. Instituţiile oficiale şi organizaţiile neguvernamentale activează de comun acord în vederea realizării programelor de stat privind integrarea în societatea civilă din cele două state. Sunt definite strategiile edificării şi consolidării societăţii, sunt stabilite obiectivele, căile şi metodele de soluţionare a problemelor de domeniu, acestea având drept scop afirmarea unei societăţi deschise pentru toţi cetăţenii ţării, indiferent de apartenenţa lor naţională sau confesională, de practicarea unor profesii, ocupaţii şi îndeletniciri. Scopul suprem al activităţii în comun este consolidarea societăţii şi integrarea ţărilor respective în comunitatea europeană [5; 6].

Bineînţeles, organele de conducere din ţările respective se confruntă şi ele cu unele dificultăţi inerente proceselor de reformare şi restructurare a societăţii. Ne-am convins de aceasta din presa locală de limbă rusă, aflată ca şi la noi mereu pe poziţii de împotrivire, din emisiunile de radio şi televizate pentru alogeni. Cei aflaţi în opoziţie supun criticii vehemente legile statului privind cetăţenia, învăţământul mediu şi superior cu limba de predare în limba statului, funcţionarea limbilor oficiale în general. Dar caravana îşi caută de drum şi nu se lasă stingherită de nici un fel de împotriviri, piedici, obstacole.

Cert e că în Letonia şi Estonia există un cadru legislativ şi juridic de promovare a ideilor şi principiilor edificării unei societăţi democratice deschise, de susţinere a activităţilor organizaţionale şi instituţionale în vederea reformelor sociale, educaţionale şi culturale [7]. Am rămas plăcut surprinşi de atitudinea serioasă, binevoitoare şi, cred, binemeritată a forurilor de conducere ale statului faţă de ştiinţa lingvistică, precum şi de încrederea acordată specialiştilor filologi antrenaţi în munca de instruire, educaţie şi luminare culturală a cetăţenilor. Şi rezultatele activităţii acestora erau de faţă: studii, manuale, dicţionare, materiale didactice, îndrumări metodice, ghiduri şi buletine informative – pentru toate păturile sociale şi pentru toate vârstele. Despre aceste lucruri, cu părere de rău, nu se poate vorbi cu referire la Republica Moldova.

Factorii ce consolidează societăţile civile din ţările baltice sunt de ordin complex: (1) politica consecventă promovată de autorităţile statale pentru prosperarea naţiunii şi încadrarea grupurilor alolingve minoritare în societatea unitară a statului; (2) conştiinţa de neam şi de ţară suverană şi independentă împărtăşită de întreaga populaţie; (3) lipsa unor forţe active şi grupări vădit opoziţioniste, a unor situaţii destabilizatoare, care ar genera dezordinea şi conflictele în societate (separatismul, prezenţa armatelor străine, fărâmiţarea teritoriului prin autonomizare etc.); (4) nivelul de cultură net superior, precum

şi starea materială a populaţiei şi condiţiile de viaţă mult mai bune în comparaţie cu cele din Moldova.

În Republica Moldova nu s-a făcut aproape nimic în vederea încadrării spirituale şi culturale a cetăţenilor într-o comunitate unitară. Încercările de apropiere a reprezentanţilor minorităţilor naţionale prin însuşirea şi cunoaşterea limbii oficiale – *a limbii române ca mijloc de comunicare interetnică pe teritoriul republicii* – au fost zădărnicite prin decizii şi dispoziţii oficiale încă prin anii 1994-1996. Nu dispunem în prezent de o concepţie fundamentală în ceea ce priveşte procesele şi modalităţile de integrare a tuturor cetăţenilor într-o societate civilă unitară, lipsind cu desăvârşire în acelaşi timp un cadru legislativ şi juridic adecvat în acest sens. La noi lipseşte ca atare un dialog constructiv între organizaţiile neguvernamentale şi instituţiile de stat. În plus, unele societăţi culturale ale minorităţilor, în contradicţie cu principiile şi angajamentele statutare, se implică în politică şi promovează idei ce cauzează înstrăinarea şi izolarea alogenilor. Presa nu încurajează deocamdată discuţii publice în problemele de interes comun, excepţie făcând unele reviste şi ziare de orientare democratică. În Franţa există un Comitet Naţional care informează în permanenţă Prezidentul ţării asupra stării şi funcţionării limbii oficiale în toate domeniile şi sferele de activitate umană. În ţările baltice misiunea aceasta o au comisiile respective (parlamentară şi guvernamentală), care coordonează activitatea comisiilor şi subcomisiilor ramurale, din ministere, departamente, instituţii, organizaţii şi întreprinderi. Ministerul Justiţiei din Letonia dispune de subdiviziuni speciale în acest plan: de elaborare a proiectelor de legi şi hotărâri în problemele limbii de stat, de supraveghere a stării şi funcţionării limbii oficiale în societate, de control şi inspectare, precum şi de sancţionare a cazurilor de nerespectare a legilor privind limba oficială.

În Letonia programul învăţământului de stat prevede trecerea treptată la limba letonă de predare în toate instituţiile şcolare, universitare şi postuniversitare [8; 9; 10]. La noi, şcolile cu predare în limba rusă, de altfel destul de numeroase, continuă să-şi majoreze efectivul. Pe deasupra, după cum s-a menţionat deja, se mai deschid şi universităţi slave şi ruseşti. Se iscă întrebarea: pentru care ţară se pregătesc cadre calificate în instituţiile noastre şi din bugetul statului nostru?

În Moldova sunt necesare investigaţii ştiinţifice fundamentale, sub toate aspectele integrării conlocuitorilor într-o societate comună, unificată, consolidată. Cercetările în domeniu ar putea sta la baza unor implementări aplicativ-practice de amploare. O carte-două (monografie sau culegere de articole) nu pot salva situaţia, mai cu seamă dacă ele sunt ţinute în raft de bibliotecă. Problemele integrării trebuie discutate şi propagate în presă, la radio şi televiziune, în instituţiile de învăţământ, în cadrul societăţilor etnoculturale. Nu avem nevoie de discuţii interminabile „în jurul denumirii limbii", după cum ne propun unii politicieni; problema e de mult soluţionată şi astăzi limpede pentru toţi. *Vorbim limba română*, *o altă limbă romanică în spaţiul dacoromân nu există*.

Să luăm aminte la cele spuse de reputaţii lingvişti: **Silviu Berejan** – „Limba română exemplară nu poate fi numită *moldovenească*, pentru că *limba literară*

„*moldovenească*" nu există. Există numai vorbirea dialectală moldovenească [11, p. 24]; **Eugen Coşeriu –** „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o abstracţie şi o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural" [12, p. 30-31].

E timpul ca în marea operă de instruire şi luminare lingvistică să se încadreze activ elitele comunităţii noastre: savanţii, scriitorii, oamenii de cultură şi artă. Lingviştilor le revin sarcini deosebite şi de mare răspundere: să realizeze opere de valoare sub raport teoretic şi aplicativ-practic; să abordeze în studiile lor probleme majore şi de actualitate, care să contribuie la ameliorarea situaţiei lingvistice în republică; instituţiile de cercetări ştiinţifice şi catedrele universitare de limbă română şi lingvistică romanică să-şi revadă în acest sens tematica investigaţiilor, evitând planificarea unor lucrări (monografii, teze de licenţă şi de doctorat etc.) de minimă importanţă ştiinţifică şi randament practic.

În condiţiile de astăzi ar fi necesară crearea unui Centru de cercetări şi implementări practice în domeniul integrării în societatea civilă. În această muncă de folos şi interes comun vor fi antrenaţi specialişti de înaltă calificare, în diferite domenii: economie, sociologie, jurisprudenţă, istorie, lingvistică. Centrul va avea următoarele obiective şi direcţii principale de activitate: (1) elaborarea strategiilor în problemele integrării; (2) definirea metodelor şi procedeelor de realizare a programelor de reformare a societăţii; (3) editarea unor lucrări cu caracter aplicativ-practic în domeniu (instrucţiuni, îndrumări metodice, buletine informative etc.); (4) discutarea publică şi propagarea ideilor şi principiilor politicii integrării. Dat fiind faptul că organele de resort n-au ajuns încă la înţelegerea acestor necesităţi, susţinerea organizatorică şi financiară în acest plan va trebui obţinută, probabil, tot prin realizarea unor proiecte şi programe oferite de instituţiile internaţionale.

Premizele de bază, punctele de plecare în realizarea unor atare iniţiative şi acţiuni sunt, totuşi: (1) politica consecventă de suveranitate şi independenţă naţională pe care urmează să o promovăm în continuare; (2) obţinerea pe toate căile şi prin toate mijloacele a întregirii teritoriului Republicii Moldova, stopând astfel tendinţele de fărâmiţare a teritoriului şi procesele de destrămare a societăţii după principii etnice, politice, ideologice etc.; (3) crearea unui stat de drept şi a unei societăţi stabile, în conformitate cu normele democratice internaţionale; (4) renunţarea la tot felul de dispoziţii şi directive oficiale în problemele de limbă, istorie, cultură şi tradiţii naţionale; (5) conştientizarea adevărului că însuşirea şi cunoaşterea limbii oficiale a statului, a limbii române, şi respectarea tradiţiilor istorice şi culturale ale populaţiei autohtone majoritare oferă alolingvilor posibilităţi reale de manifestare şi afirmare în societatea civilă actuală.

Limba este mijlocul principal de comunicare între oameni, dar ea mai este şi un factor de prim ordin în procesul de integrare şi consolidare a societăţii umane. Pe teritoriul Republicii Moldova limba română trebuie să

devină catalizatorul unificării şi consolidării societăţii civile, dar pentru aceasta e necesar ca ea să fie respectată de toată lumea şi, bineînţeles, să fie însuşită şi vorbită de toţi cetăţenii republicii, indiferent de apartenenţa lor etnică. Limba oficială (de stat) trebuie să intre pe deplin în drepturile sale legitime. În acest scop se impun sarcini şi acţiuni de rigoare:

1. Elaborarea unui nou proiect de Lege privind funcţionarea limbii de stat pe teritoriul Republicii Moldova, promovarea şi difuzarea lui în mass-media în vederea unei largi discuţii publice, fapt ce ar putea să convingă forurile superioare de conducere în ceea ce priveşte necesitatea adoptării unei asemenea Legi.

2. Reexaminarea principiilor şi a mecanismului de aplicare a Legii, elaborarea pe bază de noi criterii a unui Program de Stat care să asigure funcţionarea limbii oficiale pe teritoriul Republicii Moldova.

3. Articolul 13 din Constituţie să fie revăzut în conformitate cu adevărul ştiinţific, urmând a fi formulat în redacţia: *Limba de stat* (*oficială*) *a Republicii Moldova este limba română*. „Acest lucru nu afectează în nici un fel nici ambiţiile, nici orgoliul cuiva, cu atât mai mult, independenţa şi suveranitatea statală a Republicii Moldova… Reformularea cuvenită a Articolului 13 din Constituţie va servi drept chezăşie pentru însuşirea unei limbi literare (scrise şi orale) în formele cerute de normele respective, cu toată terminologia ştiinţifică, tehnică, culturală, adecvată exigenţelor contemporaneităţii" – remarcă acad. Nicolae Corlăteanu [13, p. 42-44].

4. Reinstituirea Departamentului de Stat al Limbilor şi învestirea lui în toate drepturile ce i se cuvin: supravegherea funcţionării limbii de stat în toate domeniile şi sferele de activitate; promovarea politicii de stat în problemele limbii oficiale şi a limbilor minorităţilor naţionale; controlul asupra respectării legislaţiei lingvistice şi dreptul de sancţionare a cazurilor de nerespectare a legislaţiei lingvistice.

5. Revigorarea procesului de învăţare a limbii de stat de către alolingvi şi de perfecţionare a vorbirii literare a conaţionalilor noştri, prin organizarea cercurilor şi cursurilor didactice (serale, duminicale) de studiere şi învăţare a limbii oficiale, de iniţiere în domeniul legislaţiei lingvistice.

6. Trecerea cât mai de curând a învăţământului de toate gradele şi nivelurile la limba română de predare.

7. Stabilirea unor termeni concreţi de atestare a persoanelor cu funcţii de răspundere în conducerea statului şi a specialiştilor alolingvi ce vin în contact direct cu populaţia în problemele de cunoaştere a limbii oficiale.

Trebuie să ne pătrundem de înţelegerea că buna funcţionare a limbii române oficiale depinde de fiecare din noi, în sensul că trebuie să o învăţăm permanent şi să o vorbim corect. Noi trebuie să oferim alogenilor posibilitatea însuşirii limbii de stat şi tot noi, pe de altă parte, să le creăm situaţii care cer utilizarea inevitabilă a limbii oficiale.

Istoria ne-a hărăzit un destin comun, să avem pe acest meleag basarabean o patrie comună, fie şi atât de mică, de aceea dimpreună cu toţii, şi românii băştinaşi, şi conlocuitorii noştri de altă etnie, trebuie să-i purtăm onoarea, să o apărăm, să-i asigurăm stabilitatea şi prosperitatea ei de viitor.

Referinţe bibliografice

1. Dumitru Irimia. *Limba – componentă fundamentală a specificului naţional*. În „Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente". Chişinău, 1996, p. 52-53 (abreviat LRPM).

2. Mihai Eminescu. Articol în „Curierul de Iaşi", 1876 (după LRPM, p. 51).

3. Anatol Ciobanu. *Eroziunea conştiinţei naţionale a românilor moldoveni*. În LRPM, p. 68-69.

4. *Actele legislative ale R.S.S. Moldoveneşti cu privire la decretarea limbii moldoveneşti limbă de stat şi revenirea ei la grafia latină*. Chişinău, 1990.

5. *Интеграция общества в Латвии*. *Концепция государственной программы*. Рига, 1999.

6. *На пути к гражданскому обществу*. Рига, 2001.

7. *The Integration of Society in Latvia*. *National Programe*. Riga, 2001.

8. *Государственная программа освоения латышского языка*. Рига, 2001.

9. *General education in Latvia*. În: „Education in Latvia (2000-2001)". Riga, 2001.

10. *Les politiques linguistiques des pays baltes*. *Terminogramme*. Quebec, 1998.

11. Silviu Berejan. *De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită moldovenească ?* În „Limba română" (Chişinău), 1995, nr. 4 (22).

12. Eugen Coşeriu. *Latinitatea orientală*. În LRPM, p. 30-31.

13. Nicolae Corlăteanu. *Româna literară în Republica Moldova*: *istorie şi actualitate*. În LRPM, p. 42-44.

DECONSTRUCŢIA LIMBAJULUI UZUAL ÎN COMENTARIUL SPORTIV

GABRIELA FRUNZĂ
Universitatea de Stat de Educaţie Fizică şi Sport

Mass-media proliferează într-o societate în care avem nevoie de noutăţi şi comentarii, trăim cu iluzia că suntem informaţi, actuali şi mondeni. Nici un individ obişnuit şi nici un jurnalist nu ar explica în mod exhaustiv rolul pe care trebuie să îl deţină presa într-o societate care se pretinde democratică.

Vrem să recunoaştem sau nu, suntem dependenţi şi bolnavi de atâta informaţie, iar vindecarea ne vine tot din informaţie.

Rolul atribuit până acum presei („câinele de bază al societăţii", „oglindă a societăţii", „a patra putere în stat" etc.) este acela de a comunica eficient, de a spune audienţei ceea ce doreşte ea să audă, dar şi cum doreşte să audă.

Forţa mass-mediei nu stă în primatul informaţiei (aceasta însemnând putere), nici în atributul său moral, ci în autoritatea scrisului, în capacitatea ei colosală de a fi producătoare de sens şi semnificaţii. Prin urmare, forţa colosală a mass-mediei şi sursele ei alternative nu constau atât în informare, ci şi în comentariu. Mai bine-zis constă în echilibrul mai mult sau mai puţin nuanţat între eveniment şi valorizarea acestuia, între fapt şi opinia exprimată despre el.

Astfel, „jurnalistul trebuie să cunoască toate exigenţele argumentării, persuasiunii, să stăpânească o diversitate de discursuri – de la cel critic, la cel ironic şi tehnici de relatare. Discursul mediatic stă prea puţin sub semnul evenimentului propriu-zis" [3, p 29]. Cu mult mai mult contează felul în care acesta este redat. Aşadar, este vizat limbajul şi procedeele lui discursive.

Prin urmare, selectarea lexicului, reprezintă „o misiune primordială", „cuvântul potrivit la locul potrivit" este căutat cu fervoare.

Sportul este tratat ca o telenovelă în mass-media. Pentru deliciul audienţei comentatorul sportiv îşi dă silinţa de a îmbina iscusit şi inteligent elementul informaţional cu cel emoţional, critic şi analitic.

Provocările cu care se confruntă reporterii sportivi variază, sportul, prin natura lui, este imprevizibil, iar adevărata provocare se rezumă la realizarea unei ştiri interesante şi inteligibile dintr-o „materie primă neconvenţională". Provocarea constă în a comprima foarte multă acţiune într-un număr relativ mic de cuvinte, transpuse inedit. Pentru a atrage atenţia şi a convinge, jurnalistul recurge la spectaculos. Astfel, sunt evitate introducerile devenite clişeu şi concluziile abrupte.

Spre exemplu: *Fotbalul românesc este zguduit de un nou cutremur*. [Sport ProTV, 24 septembrie, 2011].

Şahul moldovenesc este pe mâini bune. *Federaţia sportului minţii are un nou preşedinte*. [Sports.md, 24 septembrie, 2011].

Pentru a nu lăsa impresia unei atitudini de superioritate se relatează unui prieten imaginar într-un cadru şi limbaj *familial*:

Concordia s-a salvat gospodăreşte. [Sport ProTV, 19 septembrie, 2011].

Gardoş l-a băgat în spital pe Răcilă. [Sport ProTV, 19 septembrie, 2011].

Faptele sunt narate neutru, iar cel care priveşte sau ascultă urmează să tragă concluziile. Textul curge uşor, fluent, enunţurile sunt concise şi directe. Este vădită pregnanţa oralităţii prin locuţiuni verbale şi frazeologice:

Torres şi-a pierdut minţile după ratarea cu United. [Sport ProTV, 24 septembrie, 2011].

Tenisul din Moldova prinde aripi prin tânărul Maxim Dubarenco. [Sport ProTV, 19 septembrie, 2011].

Se apelează la expresii argotice, cum ar fi: *demonul vitezei*, *diavolii roşii* etc.

Un efect stilistic remarcabil se obţine prin repetiţie: *surpriză peste surpriză în campionat* etc.

Tehnica intensificării este caracteristică reportajului sportiv: *rapidiştii rapizi şi furioşi*.

Comentatorul urmăreşte să obţină impresia puternică prin adjective care descriu reacţii sau aprecieri cu o mare forţă expresivă: *sport de top*, *comoară fabuloasă*, *imagine spectaculoasă*, *mega scandal*, *cel mai tare anunţ posibil*, *super caterincă*, *coleg de lux*, *situaţie incredibilă*, *faze periculoase etc*.

Deosebit de plastice şi sugestive sunt calificativele care au menirea de a descrie personalităţile din lumea sportului, uneori ironico-sarcastice: *Gigi – războinicul luminilor*, *Becali – atotştiutorul*, *Ivan cel Groaznic*, *rapidiştii sunt primii eurofantastici*, *Cena este omul-record* etc.

Tonul reportajului trebuie să corespundă subiectului, iar umorul reprezintă un instrument proteic eficace în abolirea unei relatări rigide. Râsul este terapeutic şi devine pentru ziarist un adjuvant, o marcă a stilului personal şi un procedeu care salvează textul de platitudine: „El nu are o proprietate obiectivă. Are doar efect” [2, p. 5]. Plin de surprize, umorul este valorificat şi exploatat în toate formele lui.

Prin exagerare: *Gigi*, *uşă de biserică*; *Tătăruşanu s-a rupt*; *Omul-rachetă care a îngropat-o pe United îşi poate îndeplini visul* etc.

Borcea i-a făcut praf pe ai lui după al doilea derby. [Sport ProTV, 19 septembrie, 2011].

Astra s-a rupt în figuri cu Petrolul. [Sport ProTV, 19 septembrie, 2011].

Prin joc de cuvinte, calambururi: *Campioana a fost decapitată*. [Sport ProTV, 24 septembrie, 2011].

Sir Alex este fan Mitică Dragomir: *ar vrea să fie Dumnezeu şi să încaseze toţi banii Diavolului*. [Sport ProTV, 27 septembrie, 2011].

Prin reducere la absurd: *Gigi strânge cureaua şi ameninţă că se spânzură*. [Sport ProTV, 23 septembrie, 2011].

Steaua a băgat sănătatea în carantină. [Sport ProTV, 24 septembrie, 2011].

Prin contrast: *Real Madrid a mai bifat o altă dezamăgire*. [Sport ProTV, 23 septembrie, 2011].

O sursă sigură de umor şi pitoresc sunt expresiile hiperbolice:

Steaua merge în Iad! O aşteaptă un vulcan în Cipru! [Sport.Ro, 27 septembrie, 2011].

Cristiano Ronaldo dă goluri din foarfecă şi se bate cu un uragan. [Sport ProTV, 24 septembrie, 2011].

Şoc la Steaua! Trei jucători au petrecut cu lăutari înaintea meciului cu Sportul. [Sport.Ro, 27 septembrie, 2011].

Meci nebun cu trei goluri în patru minute, *Oţelul*, *prima victorie într-o lună*. [Sport.Ro, 24 octombrie, 2011].

Golul sezonului dat de Ronaldo nu e mic în istorie. [Sport.Ro, 24 octombrie, 2011].

Figurile de stil ce rezultă din folosirea unor termeni necolocviali dau savoare textului.

Actualmente, umorul este cel mai exploatat, audienţa preferând mai mult să fie sedusă decât convinsă. Analizând umorul, Bronchard Bernard în tratatul „Le publicitor" afirmă: „Umorul este un fenomen esenţialmente cultural, care presupune o utilizare delicată". [1, p. 47].

În concluzie, comentariul sportiv e un gen publicistic situat la graniţa dintre relatare şi informare, opinie şi elemente de atmosferă, dezvoltate într-un limbaj accesibil.

Jurnaliştii, „conştienţi de faptul că publicul este sătul de senzaţionalism sau politică" [5, p. 73] şi reacţionează emoţional, recurg la unele „trucuri":

- Folosirea umorului, a unui ton degajat, a unor expresii «neacademice» adecvate.
- Interactivitatea.
- Inserarea unor aforisme, citate, expresii mucalite.
- Lansarea unor ponturi.

Narată dinamic, cu un ton ironico-spontan, aflată mereu în căutare de inedit şi spectaculos, presa sportivă dă personalitate jurnalismului şi este, deopotrivă, interpretativă, expresivă şi explicativă.

Referinţe bibliografice:

1. Bronchard B., Landrevie J. *Le publicitor*. Paris, Editions Dalloz, 1993.

2. Defays J-M. *Comicul*. *Principii*, *procedee*, *desfăşurare*. Iaşi, Institutul European, 2000.

3. Preda S. *Jurnalismul cultural şi de opinie*. Iaşi, Polirom, 2006.

4. Zafiu R. *Diversitate stilistică în româna actuală*. Bucureşti, Minerva, 2003.

5. Vâlcu V. *Jurnalismul social*. Iaşi, Polirom, 2007.

ALTE DIFERENŢIERI PRIVIND „SUPINUL" ROMÂNESC

MARCU GABINSCHI
Institutul de Filologie al AŞM

Faptul că tradiţionalul „supin" al gramaticii române este un conglomerat de formaţii calitativ diferite l-am relevat de mai multe ori (vezi una din ultimele redacţii în [1, p. 28-78]). Aşa este şi prezentarea lui în ultima gramatică academică a limbii române [2, p. 483-543], care la formaţiile nepredicative ale verbului găseşte nu o dată câte o „natura dublă", pe când la „supin" deja potrivit primei prezentări a lui [2, p. 509-510] se poate găsi natura cel puţin cvadruplă (ceea ce la o analiză mai atentă tot se dovedeşte a fi insuficient). Iar însăşi această „caracteristică generală", obiectiv, are scopul de a suplini definiţia care nu i se poate da unui conglomerat atât de eterogen. Această veche problemă nu se rezolvă nici prin aplicarea în gramatici şi în studii a termenului dilatabil de „valoare" (prin care se înţelege şi calitatea proprie a formaţiei, şi rolul ei în propoziţie, şi sinonimia ei cu altceva etc.), nici prin prezentarea lucrurilor în termeni generativişti, nici prin recenta împărţire a formelor din clasa verbelor şi cea a substantivelor în „prototipice" şi „periferice" (aceste ultime declarându-se totodată „intermediare" între clasa dată şi alta, ceea ce este o contradicţie in adiecto), [vezi 3].

În realitate problema „supinului" nu se poate rezolva decât văzându-se în el nu natura cel puţin sextuplă a ceva chipurile unitar, ci identificându-se aparte fiecare din formaţiile clasate la el (chiar dacă graniţele dintre unele din ele sunt, în anumite sectoare înguste, labile)[1].

Aşa dar, în cadrul „supinului" tradiţional românesc se lasă identificate următoarele formaţii de tip productiv[2]. (Mai jos expunem esenţialul clasificării. Pentru multiplele amănunte vezi [1]).

1) S u b s t a n t i v u l omonim al participiului (mai pe scurt (post) participial) care, dacă nu stă la singular la forma nehotărâtă după unele

[1] Nici apelarea implicită la probabila identitate diacronică a formaţiilor (lucru în genere inadmisibil în clasificarea sincronică) nu rezolvă problema. Ca o analogie, cantitativ neînsemnată, dar calitativ edificatoare, aici se poate aduce existenţa, în limba rusă, a câtorva substantive de un anumit tip postverbal, a cărui străformă de dativ a devenit infinitivul slav, deci şi cel rusesc. Tratând aceste formaţii ruseşti după acelaşi criteriu ca şi „supinul" (dar şi infinitivul) român, am considera că substantivele ruseşti *печь*, *сечь*, *течь*, *знать*, *стать*, *нежить* (din *всякая нежить*) ar avea aceeaşi calitate la nivel de clase de cuvinte, ca şi infinitivele omonime, văzându-se în ele toate doar „valori" sau „naturi" diferite a ceva hibrid dintre substantiv şi verb.

[2] Deşi există şi unele de tip neproductiv, cum sunt cele (pe cât ştim) cinci prepozitive, ce arată provenirea: *de căpătat*, *de cumpărat*, *de furat*, *de găsit* şi *de împrumutat*.

prepoziţii şi după fosta prepoziţie *de*, nu manifestă nici o însuşire care ar pune la îndoială substantivitatea lui. Aşa sunt prin excelenţă denumirile proceselor de muncă tradiţionale (ca *făcut*, *bătut*, *scărmănat*, *cosit*, *cules*, *strâns* ş. a.), nu ale celor din tehnologia modernă (vezi mai jos), ale sunetelor (*ciocănit*, *răpăit*, *lătrat*, *mieunat*, *mugit* ş. a.) şi ale unor acţiuni de toate zilele (*băut*, *tuns*, *citit*, *scris* ş. a.).

2) Infinitivul secundar de tipul *de făcut* e identificat pe baza pierderii calităţii prepoziţionale a lui *de*, devenit eo ipso semiconfixul stâng al confixului de tipul *de …ut*. Această formă este lipsită de orice trăsătură substantivală, nedistingând nici o categorie nominală, necomplinindu-se prin genitiv, dar unindu-se cu obiectul direct şi cu adverbele. Cazuri ca *E greu de făcut*, sau *De făcut am făcut*, sau *Am terminat de făcut* ş. a., dar şi recentele colocviale *Trebuie de făcut*, sau *Se poate de făcut*, sau *Cum de făcut?*, încă necunoscute primilor cercetători ai acestui fenomen (cum a fost K. Sandfeld-Jensen) întrec de acum minimumul necesar al verbalităţii, începând să includă cliticele, obiectivale (cf. *de-l făcut*, *de-o trimis*, *de-i spus* ş. a.), şi altele (cf. *ca de făcut*, *de mai aşteptat*). Cu părere de rău, acest fenomen e ignorat complet de toate cursurile de limbă română, ceea ce contribuie, printre altele, în mare măsură la păstrarea eclectismului noţiunii de „supin".

3) Gerundivul, de aceeaşi formă confixală (*de făcut*), cu sensul de necesitate pasivă, nu exprimă suma sensurilor lui „*de* + nume de acţiune în genere", excepţiile (unele locuri comune din folclor şi unele figuri poetice) fiind uşor delimitabile. Gerundivul se identifică prin incapacitatea la forma lui, a verbelor tranzitive, de a avea complement direct. Dată fiind omonimia gerundivului cu infinitivul secundar, ar părea posibilă interpretarea primului ca un caz de aplicare a celui de-al doilea (cf. engl. *words to learn = cuvinte de învăţat*, dar şi rom. dial. *D-am o pânză de-a usca*/ *Ş-un bădişor de-a lăsa*). Totuşi, deosebirea dintre ele se exprimă prin topica cliticului *mai*: cf. obişnuitul *de mai aşteptat* (infinitiv, ca şi în *a mai aştepta*) şi poeticele *mai de îndurat* (L. Lari) sau *cel mai de ţinut minte* (L. Butnaru), care sunt gerundive.

În afară de gerundivul simplu, există şi gerundivele complicate, a) acordat (ca *bun*/ *vrednic*/ *demn* ş. a. *de făcut*), şi neacordat (ca *greu*/ *uşor*/ *imposibil* ş. a. *de făcut*).

4) Adjectivul invariabil de incapacitate pasivă de tipul *de netrecut*, se formează cu confixul *de ne…ut* (şi alomorfe) al cărui sens nu este suma sensurilor lui *ne* şi a gerundivului, deoarece aici se neagă nu necesitatea pasivă, ci capacitatea pasivă (exprimată la gerundiv doar în rarele cazuri ca cel al lui *de găsit*). Sensul general al adjectivelor de tipul *de netrecut* este acelaşi ca şi al neologismelor în *in-*/*im-*/*-i-*…*-abil*/*-ibil*/*-ubil* (cf. chiar sinonimia, ca în *incomparabil = de necomparat*), acestea însă fiind nu confixale, ci prefixal-sufixale, căci, de ex., prin *in-* din *incomparabil* se neagă doar acel sens, pe care îl are *comparabil* (ca şi prin *ne-*, de ex., în *nepriceput*, format din *priceput* şi asem.).

5) Necesitativul este omonimul participiului la masculin singular, departicipializat prin pierderea acordului în gen şi număr şi introducând prin

excelenţă verbe intranzitive (ca în *Trebuie alergat*, *Se cere înotat*) şi, rar, tranzitive (ca în *Trebuie avut grijă*). S-ar părea că este încă un fel de infinitiv, ceea ce nu e adevărat, forma în discuţie neputând fi subiect, predicativ şi denumire a acţiunii. Ea se întrebuinţează exclusiv pe lângă câteva verbe de necesitate. În Moldova, dată fiind răspândirea largă a tipului *Trebuie* (cf. şi *Se cere*/ *Se cade*/ *Se cuvine*/ *Merită*) *de făcut*, necesitativul e inuzitat.

6) S u p i n u l î n s e n s s t r i c t (denumit aşa fără ghilimele) este prepozitivul (îmbinarea prepoziţională) cu recţiune verbală[1] al omonimului participiului (sau al numelui de acţiune participial, ceea ce este, în cazul dat, acelaşi lucru). Supinul se formează cu prepoziţiile *de*, *la*, *de la*, *pentru*, *după*, *din*, *pe*), care, în afara situaţiilor descrise mai sus în punctele 2, 3 şi 4, nu încetează de a fi prepoziţii. Paradoxul supinului (în sens strict) rezidă în aceea, că tranzitivitatea e posibilă aici numai după prepoziţie, care, însă, nefiind desemantizată, formează îmbinări din două cuvinte, deci nu forme verbale. Tot odată, această tranzitivitate exclude distincţia (prin schimbare, acord sau transmitere) a categoriilor substantivale, adică înlătură substantivitatea: tranzitiv e, de ex., *la cules* sau *de cules* (*poamă* ş. a.), nu şi *Ø cules*, *culesul*, *un cules*, *culesului*, *culesuri* ş. a., aceleaşi cu adjectiv, pronume ş.a. Adică e vorba de formaţii ce posedă unele însuşiri substantivale şi unele verbale, însă nu adună nici pe unele nici pe altele în măsura suficientă pentru a fi chiar prepozitive substantivale sau forme verbale. Aceste formaţii intermediare le numim p a r a v e r b a l e. Clasarea lor tradiţională la forme verbale e contrazisă şi de neînsoţirea mai multor subtipuri ale lor de adverbe şi de locuţiuni adverbiale.

În acest cadru se pune problema a ceea ce sunt morfoplexele de tipul *organizat* în contextele ca *E nevoie de organizat o conferinţă*.

Potrivit definiţiilor de mai sus, aceste *organizat* şi asem. sunt în aceeaşi măsură componente ale supinului, ca şi, de ex., *prăşit* în *E nevoie de prăşit livada*. Şi totuşi aici există o deosebire.

Deşi calitatea morfologică a lui *E nevoie de organizat…* şi *E nevoie de prăşit*.., prin urmare, şi cea a lui *organizat* şi *prăşit* din ele, e identică, în afara supinului aceleaşi morfocomplexe demonstrează situaţii diferite: pe când *prăşit* aparte are în limbă şi calitatea de substantiv (cf., de ex., *prăşitul livezii*),substantivul *organizat* nu există în limbă[2]. Acelaşi este şi cazul altor mii de morfocomplexe omonime ale participiilor formate în special de la verbele neologice, în ciuda falsei analogii, cum că odată ce există *E nevoie de organizat* şi *E nevoie de prăşit*, tot aşa ar exista şi *substantivul *organizat*, ca şi *prăşit*. Precum s-a arătat mai sus, în supin nici *organizat*, nici *prăşit*, deşi au unele însuşiri substantivale (forma şi introducerea printr-o prepoziţie nedesemantizată) nu sunt substantive, deoarece nu se încadrează în complexul categorial substantival.

---

[1] Până acum spuneam „tranzitiv”, ceea ce pentru majoritatea covârşitoare a cazurilor e drept. Se întâlnesc totuşi contexte ca *rochie de ieşit în lume*, care cer o lărgire a definiţiei.

[2] O rezervă se cere făcută pentru enunţurile emoţionale, exprimând prin excelenţă indispunere, în cazul cărora e posibil ceva ca *Of*, *m-am săturat de organizatul ăsta*!)

Prin urmare, supinele ca *de organizat*, se formează nu de la *substantive ca *organizat*, inexistente în limbă, ci direct de la verbe ca *a organiza*. Aici e cazul să ne amintim de noţiunea „dependent de conjugare” [vezi 4,p. 27-36], aplicată în lingvistica română pentru participiile posibile numai în componenţa formelor verbale compuse. Şi noi am constatat că, odată ce morfocomplexele *putut*, *luptat*, *existat* şi asem. nu există aparte, ceea ce le conţine se formează nu de la asemenea *participii inexistente (pentru care, cu părere de rău, nu s-a creat un termen special, nu cel de „participiu”), ci chiar de la temele verbale, încadrate într-un confix sui-generis (perifix). Existenţa acestuia impune aceeaşi calitate şi celorlalte participii din formele de perfect (căci e clar că şi *putut* şi *făcut*, resp. din *am putut* şi *am făcut* au una şi aceeaşi calitate), [vezi 5, p. 36-37].

Se înţelege, nu putem să numim în discuţie elementele de tipul lui *organizat* „dependente de conjugare”, deoarece ele, nefiind forme verbale (ci doar paraverbale, vezi mai sus) nu ţin de conjugare (spre deosebire de formele omonime ale infinitivului secundar, încadrat complet în sistemul verbului). Şi totuşi o anumită analogie aici există[1].

În cazul supinului, formându-se odată modelul *E nevoie de prăşit livada*, cu *prăşit* existent ca substantiv, s-a pornit nu de la el însuşi, ci de la prepozitivul *de prăşit*, deci, independent de prezenţa sau lipsa substantivului singur în limbă, ajungându-se aşa la *E nevoie de organizat*… şi asem. Tot aşa a fost şi cu infinitivul secundar, care însă este o formă pur verbală.

Fenomenul în chestiune se manifestă clar şi în sfera supinelor atributive adnominale. Pornindu-se de la modelul vechi, prezentat, de ex., de *topor de despicat lemne*, cu *despicat* existent şi ca substantiv, s-au format mii de termeni noi de acelaşi tip, inclusiv în terminologia tehnică, în care ceea ce pare a fi substantiv e prezent deseori doar în componenţa supinului, pe când acţiunea respectivă singură e denumită prin numele de acţiune în *-re*, de ex., *aparat de filmat*, dar *filmare*[2], *maşină de defrişat*, dar *defrişare*, *strung de canelat*, dar *canelare* ş.a.m.d. Şi aici duplicitatea supinului se manifestă în păstrarea prepozitivului (ca şi în cazul substantivelor, cf. *aparat de încălzire* sau *maşină de foraj*), dar şi în neîncadrarea în complexul categorial substantival.

---

[1] O altă analogie, tot parţială, şi chiar cu o evoluţie în direcţie opusă (de la verb la substantiv), există şi aici. Precum se ştie, pretinsul „infinitiv lung” al românei contemporane odată într-adevăr a fost, la o parte a verbelor existente şi acum, infinitiv lung. În această calitate, el a dat o ramificare substantivată, ca, de ex., *cântare*(*a*) de la (*a*) *cântare*. Această substantivare a încetat demult, însă după modelul *cântare*(*a*) s-au format un nume de acţiune de la verbe care nici odată nu au avut infinitivul lung adevărat, cum sunt miile de neologisme (ca *organizare* ş.a.). Se poate spune că aşa cum, în cazuri ca *organizare*, avem postsubstantivate, în cazuri ca *de organizat* avem postdesubstantivate.

[2] În acest punct ne corectăm afirmaţia din [1, p.104], cum că paraverbalele se formează aproximativ de la aceleaşi verbe ca şi înseşi numele de acţiune participiale. Asta e drept doar în ceea ce priveşte vechiul fond lexical, nu şi cel neologic. Tot aşa, restricţia corectată acum nu priveşte supinul în *de* interpretabil şi ca infinitiv secundar (vezi mai jos).

Pentru această încadrare omonimului participiului i se preferă numele în *-re*, ca, de ex., în *aparat de rambleiere pneumatică*, în care caz obiectul direct (ca, de ex., în *aparat de luat vederi*) nu e posibil, ceea ce, la rândul său, exclude verbalitatea. Iar substantivitatea adevărată e prezentă în sintagmele de tipul *aparat de măsurare a deformaţiilor*, exprimată fiind prin posibilitatea acordului în categoriile nominale: cf. complinirea posibilă ca în *aparat de măsurare precisă a deformaţiilor* (ceea ce, repetăm, nu ar fi posibil în *aparat de măsurat deformaţiile*).

Aceste supine adnominale, ca şi (pe cât am putut observa) cele în *la*, *de la*, *pentru*, *după*, *din* şi *pe*, sunt bine delimitate de infinitivul secundar (tipul *de făcut*, cu *de* deprepoziţionalizat) prin incapacitatea de a se însoţi de adverbe şi locuţiuni adverbiale: n-am întâlnit ceva ca **strung de tăiat repede fierul* (cf. posibilul *strung de tăiere rapidă a fierului*) sau **Ne ducem la cules repede mere* (cf. posibilul *Ne ducem să culegem repede merele*).

Lucrurile stau însă altfel în cazul supinelor în *de* care complinesc locuţiunile predicative impersonale, ca în deja citatul *E nevoie de organizat o conferinţă*, dar şi în *E vreme*(*a*) *de întreprins ceva*, verbele şi locuţiunile verbale (ca în *S-a apucat de controlat datele*, *Suntem gata de acţionat* ş. a.). Aici, privită dintr-un unghi de vedere, prepoziţionalitatea lui *de* se păstrează: cf. prezenţa ei pe lângă substantive de diferite tipuri în aceleaşi contexte: *E nevoie de scaune*, *S-a apucat de muncă* (şi chiar… *de o creangă*), *E vreme*(*a*) *de acţiuni*, *Suntem gata de atac* ş. a.

Tot odată tipul *de făcut* în asemenea contexte se percepe, unde mai puţin, unde mai mult, ca o formă întreagă, cu sensul prepoziţional al lui *de* practic nesimţit. O ilustrare bună a estompării treptate a acestui sens ne dau pasajele din poezia populară. Cf. exemplele din folclorul ardelean. În unele din ele *de* poate să fie (dar şi să nu fie) perceput ca prepoziţia ce leagă forma participială de cuvântul regent: cf. *Lasă-ţi gândul potolit*,/ *Că mi-e gândul de trăit*, sau *Ştiu că nu ai gând de dat*, sau *Hai*, *lele*, *să ne iubim*,/ *De luat să ne gândim*, sau *Grea poruncă mi-a venit*,/ *La tabără de pornit*. În exemplele următoare rolul de prepoziţie al lui *de* se simte şi mai puţin: *Şi pe mulţi ne-au ales*/ *La companie de mers*, sau *Că sunt gata de pornit*,/ *În pământ de locuit*, sau *Mie cucu mi-a cântat*,/ *Nebăut şi nemâncat*,/ *La armată de plecat*;/ *Nebăut şi neprânzit*,/ *Mie cucu mi-a horit*/ *La reghiment de pornit*. Iar în exemplele ca următoarele cu greu s-ar putea vedea *de* ca prepoziţie: *A doua zi ne-am împărţit*,/ *Pe la sate*, *de muncit*, sau *Cu revolveru el sta*,/ *De apropiat nu lăsa*, sau *Ea se ţipă jos din pat*,/ *Pe furate de spălat*, sau *Căci pe mine m-a ales*/ *În companie de mers*, sau *Să ne dea în altu sat*/ *Pe la ţivili de lucrat* ş.a. Desigur, asemenea situaţii nu se lasă delimitate net una de alta. Chiar *de* care poate fi interpretat formal ca prepoziţie (de ex., pe lângă *stau gata* şi *e vremea*) apare ca un component al formei verbale, cum este în cazul introducerii prin *ca* (cf. *Şi-am stat gata ca de dus*) sau al distincţiei diatezelor: cf. lapuşeanul *De tri ori am credinţât*,/ *Vremea-i de ne logodit*./ *De tri ori am credinţat*,/ *Vremea ni-i de ne luat*. Se înţelege, aşa ceva n-ar fi putut să aibă loc, dacă şi *de făcut*, cu *de* interpretabil formal ca prepoziţie, n-ar fi fost înţeles ca o formă verbală întreagă. La asta a putut contribui şi analogia cu *de făcut* univoc infinitival.

Deci, chiar în limitele supinului, în sens strict distingem două varietăţi: una net delimitată de infinitivul secundar (supinele atributive adnominale şi cele cu toate prepoziţiile, afară de *de*) şi alta, a cărei graniţă cu infinitivul secundar e labilă, obiectiv greu de trasat (doar în aceste limite înguste putem constata la „supin” ceea ce se socoate „natura dublă”, dar mai bine zis, ambiguitatea morfologică).

Aceste fapte sprijină teza potrivit căreia „supinul este pasibil de mai multe interpretări” [6, p. 170], însă doar într-o sferă îngustă, care ea însăşi trebuie delimitată strict de altele şi în care „supinul” tradiţional e prezentat prin formaţii cu totul diferite, net delimitabile una de alta.

Referinţe bibliografice

1. Marcu Gabinschi, *Formele verbale nepredicative nonconjunctivale ale limbii române* (*pe marginea tratării lor în gramatica oficială*). Chişinău, 2010.

2. *Gramatica limbii române*. *I*. *Cuvântul*. Bucureşti, 2005.

3. Marcu Gabinschi, *O sferă de renunţare prematură la metodele tradiţionale* (în curs de apariţie).

4. Sorin Stati, *Valorile participiului*. În: „Limba română”, 1958, nr. 5, p. 27-36.

5. Марк Габинский, *Пособие по морфологии дакороманского глагола*. Chişinău, 2002.

6. Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*. Bucureşti, 1986.

VALOAREA IMPRESIVĂ A ADJECTIVELOR SUBIECTIVE ÎN DISCURSUL LITERAR

ALEXANDRA GHERASIM
Universitatea de Stat din Moldova

Tema propusă este extrem de generoasă, cu atât mai mult cu cât lipseşte un studiu care să explice, în egală măsură, diferenţele de comportament ale unităţilor unui grup nominal S+Ad. subiectiv şi implicaţiile acestuia disociate în discursul literar.

În analiza propusă, am avut ca punct de plecare capitole tematice din lucrări mai largi, prezentări ale clasei adjectivului în gramaticile româneşti recente (GALR) şi, mai ales, în lucrări din bibliografia străină.

Eugen Coşeriu în studiul *Creaţia metaforică în limbă*, referindu-se la triada funcţională a limbajului stabilită de K. Buhler (manifestare, expresie, exteriorizare), susţine că în dependenţă de prevalarea uneia sau alteia dintre aceste funcţii, distingem un limbaj reprezentativ, unul enunţiativ şi altul informativ, în care finalitatea este aceea de a informa cu privire la ceva exterior atât pentru vorbitor, cât şi pentru ascultător; un limbaj expresiv (afectiv sau emotiv), în care finalitatea principală este aceea de a exprima o stare psihica, „sentimentală" a vorbitorului; şi un limbaj „apelativ" (sau volitiv), a cărui finalitate o reprezintă obţinerea unui comportament anumit al ascultătorului… [3, p. 177]. În consecinţă, creaţia este considerată ca fenomen care ar aparţine exclusiv funcţiei expresive şi apelative, iar cunoaşterea lingvistica…ar fi o cunoaştere metaforică, o cunoaştere prin imagini. Ne aflăm, deci, în prezenţa unor încercări de a clasifica realitatea, nu prin intermediul unor categorii ale raţiunii, ci prin imagini şi în prezenta unor analogii stabilite nu dintr-un punct de vedere strict formal, între cuvinte, ci poetic, între „viziuni" care trebuie să fi apărut într-un anumit moment în imaginaţia creatoare a cuiva [2, p. 178-179].

În demersul nostru susţinem că funcţia conativă a limbajului sau impresivă este centrată pe receptor, însemnând implicare în comunicare şi că una din modalităţile de activizare a acestei funcţii este utilizarea adjectivelor subiective. În general, gramaticienii împart adjectivele în „obiective" şi „subiective". Dominique Maingueneau susţine că această repartizare permite opoziţia dintre două ansambluri cu proprietăţi semantice diferite: dacă unele descriu lumea, celelalte reflectă înainte de toate o judecată de valoare a enunţătorului [4, p. 256]. În sensul acestei discuţii C. Kerbrat-Orecchioni [apud: 4, p. 257] propune următoarele diferenţieri:

● *Adjective obiective*, care descriu lumea, ex.:*Radu este blond*.

● *Adjective subiective*, care reflectă o judecată de valoare a emiţătorului, ex.: *Radu este frumos*. Adjectivele subiective, grupate în: *a*) *afective*, care

enunţă ca şi proprietatea obiectului pe care-l determină, o reacţie emoţională a vorbitorului faţă de acest obiect, şi *b*) *evaluative*, divizate la rândul lor în evaluative *non-axiologice* şi *axiologice*. Evaluativele non-axiologice implică o evaluare calitativă şi cantitativă a obiectului bazată pe o normă dublă: internă obiectului şi specifică emiţătorului (ex.: o carte groasă). Evaluativele axiologice implică şi ele o normă dublă, legată de obiectul suport al proprietăţii şi al emiţătorului (admirabil, detestabil).

Aici se includ adjectivele calificative despre care se ştie că desemnează o proprietate atribuită unui individ, îndeplinind, în cadrul sintagmei nominale în care apar, o funcţie de caracterizare; răspund la testul de intersectivitate: *Ana este o tânără timidă*. (→ *Ana este o tânără* şi *Ana este timidă*.) şi implică, în general, un act de evaluare subiectivă.

Am utilizat pentru corpusul de exemple romanul lui Nicolae Dabija ***Temă pentru acasă*,** care nu poate fi caracterizat printr-o abundenţă de adjective, dar cele atestate în lucrare, folosite măiestrit, ne oferă mostre inedite de interpretare a implicitului.

Întregul roman este un imn închinat libertăţii şi se construieşte pe o percepţie oximoronică o conceptului de libertate, fapt remarcat şi de critica literară.

Să urmărim evoluţia sintagmei *om liber*, considerând adjectivul liber, într-o situaţie – subiectiv, evaluativ-non-axiologic şi în altul subiectiv, evaluativ-axiologic. Aşa îl atestăm în roman şi pe această logică se construieşte intriga întregii pânze epice.

a) – *Bună dimineaţa*, *tovarăşi! Bucuraţi-vă! De acum încolo sunteţi* ***liberi****… Era dimineaţa zilei de 28 iunie anul 1940*. (p. 22)

De azi încolo, *sunteţi* ***liberi***, *dragi tovarăşi! Marele Stalin*, *părintele popoarelor*, *v-a eliberat*. *El vă porunceşte să fiţi fericiţi!* (p. 25)

b) *Dar*, *ascultându-i cum gândesc*, *se bucura că sunt* ***liberi-liberi*** *şi ar fi fost astfel chiar şi cu cătuşe la mâini şi la picioare*, *pentru că învăţaseră să gândească şi să se comporte ca nişte oameni* ***liberi***.

Ziceam mai sus, oximoronic, generator de intrigă, deoarece în primele două exemple libertatea, prezentată ca un act politic concret, este o pseudolibertate, iar în ultimul – ca un concept general-uman. Crearea nepertinenţelor între aceste două stări de fapt şi înlăturarea nepertinenţelor, stabilirea unui cadru pertinent pentru ele va constitui pânza romanului, pe care se vor aşterne fapte, evenimente, destine.

E interesant să urmărim acest adjectiv evaluativ de aici şi până la sfârşitul romanului. El devine axa strategică a liniei epice a întregului roman, materializată prin acest demers didactic, dacă vreţi, pe care îl desprindem şi din titlul romanului – *să gândească şi să se comporte ca nişte oameni liberi*.

Adjectivul e reluat obsesiv pe întinsul romanului ca determinativ evaluativ pentru „om" de 33 de ori, iar în unele locuri e repetat de 2,3 şi 4 ori, constituindu-se în figuri ale insistenţei – repetiţia (v. p. 211 şi 315 – de 2 ori, p. 218 – de 3 ori, iar la p. 213 – de 4 ori consecutiv: *E copilul nostru*, *Maria*. *E pruncul meu şi al tău*. *El s-a născut* ***liber***. *E om* ***liber*****,** *născut dintr-o mamă* ***liberă*** *şi un tată* ***liber***.) –

ca la sfârşitul romanului să-l aflăm în sintagme caracteristice registrului stilistic oficial-administrativ denominative pentru o stare socială – adeverinţă de „liber" (p. 330) şi certificat de „liber": *Iar acum treceţi cu certificatul de* ***„liber"*** *pe la contabilitate*. (p. 331).

Nu am stat să contabilizăm derivatele de la acest lexem şi substantivizarea acestora, care este un procedeu tipic de creare a impresivului, nici cazurile de utilizare cu valoare adverbială, nici cuvintele compuse de tipul *liber-cugetător*, toate acestea menite să susţină linia ideatică a romanului, valorizată prin acţiunea impresivă a adjectivului.

Un alt adjectiv subiectiv care apare des în roman şi e edificator pentru crearea portretului protagonistului şi a unor imagini inedite este evaluativul „ciudat" – determinativ pentru un comportament asemenea în condiţii nefireşti unei lumi libere şi demne. *Tip ciudat*, *schelălăit ciudat*, *vedenie ciudată*, *zgomot ciudat*, *umbre ciudate*, *tragedie ciudată*, *moviliţe ciudate*, *senzaţie ciudată* – sintagme capabile să activeze funcţia conativă a limbajului pentru a transmite receptorului starea de mister, incertitudine şi nefiresc. *Peste o zi după ploaia siberiană*, *mă aflam pe coridoarele şcolii*, *când l-am văzut a doua oară pe acel bărbat* ***ciudat***, *care nu semăna cu noi*, *ieşind din cabinetul directoarei noastre*. *Era trist*, *tras la faţă*, *slăbit*, *cărunt şi cu priviri calde*, *care emanau multă bunătate şi omenie*. Ciudăţenia se creionează prin trăsăturile fizice antitetice celor sufleteşti.

Jean-Michel Adam în lucrarea *Textele. Tipuri şi prototipuri*, vorbind despre pragmatica povestirii, citează, pe lângă cele trei reguli de ordin pragmatic dictate de Cicero – regula conciziei (legea economiei), regula clarităţii şi regula verosimilului - şi legea pragmatică de interes: „Narativitatea va deveni interesantă, dacă oratorul, care vorbeşte pentru a fi ascultat, şi autorul, care scrie pentru a fi citit, ştiu să captiveze auditorul şi cititorul, fie distrăgând-l, fie instruindu-l, fie emoţionându-l, adică adresându-i-se imaginaţiei, inteligenţei sau inimii [1, p. 70]. Cu certitudine Nicolae Dabija le-a aplicat pe toate la crearea imaginii unei lumi ciudate prin lanţul de adjective evaluativ-axiologice: *Aceasta e lumea de la Zarianka*. *Felurită*. ***Ciudată***. *Amară*. *Voioasă*. *Deznădăjduită*. *Pasionată*. *Ridicolă*. *Necăjită*. *Zâmbitoare*. *Tristă*. *Zgomotoasă*. *Indiferentă*. *Nerăbdătoare*. *Tăcută*. *Vorbăreaţă* (p. 181). Ciudata lume prinde contur aici prin conotaţiile oscilatorii ale enunţurilor, toate integrate într-o dominantă calificativ-calitativă secondând sememul + uman.

Oximoronul *mort viu*, care se impune a fi interpretat ca un element de intertextualitate, evocând versurile „un mort frumos cu ochii vii ce scânteie-n afară" din *Luceafărul* lui Eminescu, un element compoziţional nestrăin romanului, îl atestăm în următorul fragment: *Mihai Ulmu era un mort viu*: *încă nu se întorsese de tot de pe lumea cealaltă şi comportamentul lui parcă da de înţeles că e pregătit să moară în fiecare clipă* (p. 260)

Cititorul poate disocia plenar imaginea Gulagului siberian din fragmentul: *Dincolo de Ural descoperi natura superbă a Siberiei*, *de o măreţie înspăimântătoare*. *Un spaţiu carceral nemărginit*. *Pini nefiresc de înalţi*, *cu vârfurile împrăştiind norii*, *crescând până la Dumnezeu*. *Mesteceni prinşi în hore pe zările perdeluite*. *Brazi de argint*. *Ape de sticlă*. *Nori vătuiţi*. *Şi cerul care-şi*

aşază generos sineala pe arbori, *pe munţi*, *pe tot*. *În faţa acestui peisaj omul îşi simte fragilitatea* (p. 96). Receptorul simte glacialul prin potenţa impresivă a adjectivelor *înspăimântător* şi *carceral*, ambele cu valori superlative, gradele de comparaţie fiind prin definiţie evaluative. *Aici şi* ***bezna este albă*** (p. 289).

Tot prin definiţie sunt evaluative şi majoritatea derivatelor formate cu prefixul negativ ***ne- şi im-***. De menţionat sunt cele care potenţează procedeul gradaţiei ca în secvenţele: „…*Mă gândesc mereu la această înălţătoare*, ***negrăită***, ***imposibilă*** *fericire*.” *Dragostea aduce de multe ori după ea suferinţa* ***nemăsurată***, *aşa precum şi suferinţa poate aduce*, *adeseori*, *după ea iubire* ***nemăsurată***.

La pagina 235 atestăm un mod original de actualizare a impresivului realizat prin mijloace netipice. Să urmărim în acest sens şirul de replici: *Eu m-am născut să iubesc*.” „…Şi să fii iubită.” „… *O dragoste ca* ***nealta***.” „… O dragoste ca ***neuna***.” Starea afectivă este obţinută de autor prin reliefarea acutei lipse de determinative cuprinzătoare pentru *acea dragoste*, redată exhaustiv aici prin derivarea exclusivă a pronumelor nehotărâte ***nealta, neuna***.

Menţionam mai sus că transpoziţia lexico-gramaticală este un procedeu tipic de creare a impresivului. Un prim exemplu vizează substantive derivate de la adjective tot cu prefixul ***ne-*** *Sunt mic*, *Doamne*, *şi păcătos*. *N-am îndrăznit niciodată se te rog ceva pentru mine*, ***nevrednicul.*** *Doamne*, *trimite-le* ***nefericiţilor*** *acestora ţigările* „*Belomor-kanal*”, *ca să nu se creadă uitaţi de tine*. Un exemplu concludent este şi următorul: *La lumina zorilor vagonul era ca un amestec straniu de frică*, *de înduioşare*, *de lacrimi*, *de năădăjduire*, *de supărare*, *de sclavie consimţită*, *de încăpăţânare*, *de resemnare*, *de omenesc*. Determinările adjectivale deseori cedează locul celor de natură substantivală, substantivele fiind convertite din adjective sau din verbe afective, care conlucrează la crearea unor stări psihoemoţionale oscilatorii.

Autorul mai face preferinţă şi pentru adjectivul subiectiv *uriaş*, utilizat în roman de 31 de ori în diverse sintagme nominale, conative fiind cele cu rezonanţă pleonastică (namile *uriaşe*, p. 21), oximoronică (secundă *uriaşă*, p. 241) sau hiperbolică (cochilie uriaşă, p. 17, cavouri *uriaşe*, p. 62; fluture *uriaş*, p. 220; monedă *uriaşă*, p. 110; scorbură *uriaşă*, p. 114; liliac *uriaş*, p. 338).

Pe paginile romanului întâlnim sintagme nominale cu determinativ adjectival subiectiv, care actualizează un procedeu ce priveşte în acelaşi timp şi limba şi gândirea, numit în logică contradictio in adiecto (contradicţie în ceea ce se adaugă) [2, p. 232]. Adaosurile cu sens contrar sau aparent contrar, surprinzător, sunt făcute uneori cu intenţie de către autorul romanului, constituind figuri de stil speciale – oximoron, paradox – ca în exemplele: *infractori fini* (p. 237); *Acesta era*, *cum avea să afle mai târziu*, *Grişa Piterski*, ***celebrul hoţ*** *în lege şi* ***asasin notoriu***. (p. 279). Aici semnificaţia generală a rezultat şi din modificarea topicii, prin antepunerea adjectivului, cu dublu efect: obţinerea nuanţei de dublu superlativ absolut şi marcă evidentă a expresivităţii.

În concluzie susţinem că gradul de ambiguitate, dependenţa contextuală a structurilor examinate de noi sunt parametri controlaţi numai de evoluţia

limbajului artistic. Obiectivul urmărit de noi a fost reprezentat de surprinderea comportamentului semantic al adjectivului subiectiv în discursul literar. Fără a avea pretenţia că am descris integral manifestările sintagmelor nominale cu un determinativ adjectival subiectiv, am distins câteva aspecte si particularităţi care susţin caracterul profund eterogen al acestora.

Referinţe bibliografice

1. Adam Jean-Michel. *Textele*. *Tipuri şi prototipuri*. Iaşi, 2009.
2. Avram Mioara. *Probleme ale exprimării corecte*. Bucureşti, 1987.
3. Coşeriu Eugeniu. *Omul şi limbajul său*. *Lingvistică*, *poetică*. *Stilistică*. Iaşi, 2009.
4. Maingueneau Dominique. *Lingvistica textului literar*. Iaşi, 2008

Surse ale corpusurilor

Dabija Nicolae. *Temă pentru acasă*. Iaşi, 2009.

ALFABECEDAR – „CUVÂNTARUL" FĂRĂ LIMITE. MAGIA CUVÂNTULUI ÎN PROZA LUI PAUL GOMA

ALIONA GRATI
Institutul de Filologie al AŞM

Toate cărţile lui Paul Goma mizează pe resursele memoralistice, care reprezintă o ofensivă împotriva uitării. Materia epică a romanelor sale se trage din propria biografie, ea însăşi un serial dramatic de evenimente. Autorul recurge la datele biografice cu scopul de a accede şi a transmite autenticitatea realităţii. Ferm convins de comoditatea ancorării în ficţiune în epoca anomaliilor şi atrocităţilor totalitarismului, Paul Goma nu se menajează şi îşi afirmă explicit demersul autobiografic şi îşi asumă misiunea de a demasca sistemul mincinos, dovedind, după Monica Lovinescu, un „eroism incomparabil".

Alfabecedarul constituie una din cele mai originale şi necanonice cărţi în cadrul creaţiei lui Paul Goma şi în cel al literaturii române în general. Ceea ce a fost remarcat de toată critica literară este capacitatea lingvistică a scriitorului, care dezvoltă o poetică specifică. În toată creaţia sa scriitorul acordă o deosebită importanţă jocurilor de cuvinte şi lexicului dialectic. Geniul inventiv al limbii se manifestă pe deplin peste tot în creaţia scriitorului basarabean occidentalizat. Invenţia ţine de funcţionalitatea lingvistică ingenioasă şi consacră un stil aparte – *stilul Goma*. De regulă, codurile lingvistice normative sunt violate pentru a le descătuşa şi a le oferi libertatea rostirii.

Iniţial, *Alfabecedarul* a avut forma unui „carnet de cuvinte", în care scriitorul îşi depozita cuvintele noi, create, născocite în timpul scrisului. Titlul actual provine din 1983, anul în care Paul Goma hotărăşte să-şi organizeze imensul inventar de vocabule în ordine alfabetică. În noua ei formulă cartea vede lumina tiparului în 2004 la Editura Victor Frunză din Bucureşti, dar poate fi oricând găsită în variantă electronică pe websitul Paul Goma.

Plecat în exilul parizian, Paul Goma nu a renunţat niciodată la limba română, scriindu-şi toate cărţile doar în graiul matern. Mai mult decât atât, el hotărăşte să îmbogăţească limba şi în această muncă dificilă dovedeşte ingeniozitate maximă, obţinând performanţe uluitoare. *Alfabecedarul* adună în jur de 33 de mii de cuvinte noi, derivate din 896 de cuvinte-standard sau din rădăcina cuvintelor ce fac parte din patrimoniul limbii române. Niciun alt scriitor nu a pătruns atât de adânc în substratul limbii române literare pentru a o recrea din interior.

Cartea este alcătuită din trei compartimente: *Prevenire*, *Proziceri* şi *Alfabecedarul* propriu-zis, înşirând vocabule de la A la Z. Fiecare cuvânt „vechi" are număr de ordine, iar derivatele sunt aranjate în coloane, alfabetic. Această arhitectonică permite ca, deşi foarte multe, cuvintele să fie bine organizate de dicţionar. În *Prevenire* autorul ne oferă câteva sfaturi utile la lectură. Nelipsite de

umor, aceste indicii de lecturare trimit spre ideea de literatură ca act gratuit, fără altă utilitate decât aceea de a distra prin creativitate fără frontiere: „Cei ce vor lua în mână acest obiect să ştie: nu este un dicţionar; nici vocabular, nici inventar-de-cuvinte. Obiectul de faţă nu slujeşte la nimic: «materialul» cuprins nu explică, nu descrie, nu învaţă – nu dezvaţă. Obiectul ar putea fi un fel de carte, iar pentru că nu are utilitate e, un fel de roman. Ca tot romanul se citeşte, în principiu, de la început spre sfârşit, din susul paginii înspre josul ei, rândurile urmărindu-se de la stânga către dreapta. Cei ce nu vor fi descurajaţi de PREVENIRE, să fie, totuşi, preveniţi: Autorul ALFABECEDARULUI va fi mulţumit să afle că din totalul celor în jur de 33000 de cuvinte noi, derivate din 896 cuvinte-vechi măcar a mia parte va fi găsită acceptabilă; de ce nu: descreţitoare de frunţi. Ar însemna că vor rămâne vreo 33 de cuvinte «noi» în limba română, slujită de noi toţi, dar de nimeni satisfăcător stăpânită. La urma urmei, autorul va fi mulţumit şi cu a zecea-mia-parte: să îmbogăţeşti tu, cu mâna ta, limba maternă cu trei cuvinte (şi a treia parte din al patrulea…)?”

Prin această prefaţă autorul îşi arată deschiderea către inventivitatea continuă a jocului lingvistic şi literar, care permite deplasarea plăcută, liberă, fără constrângeri în spaţiul creativităţii. Nu lumea reală este obiectul scriitorului, ci realitatea cuvântului, posibilităţile lui interioare de exprimare succintă şi veselă a unui fenomen complex. Dincolo de hedonismul lingvistic, vom întâlni suficiente probe de realitate, trimiteri la situaţii şi oameni concreţi care au reclamat atitudinea etică a autorului.

Proziceri constituie un fel de exerciţiu „de încălzire”, scriitorul propunându-ne un inventar de îmbinări ingenioase de cuvinte, menite să pregătească cititorul pentru o lectură neobişnuită. Iată doar un exemplu de asociaţie inedită, „trăsnită” de vocabule: „*Cutia Abandorei*/ *AbandoNostradàmic*/ *AbaNostradamantin*/ *Boul Abis*/ *Abonamens sana in corpore sano*/ *Absolume*, *lumeee…*/ *Absolubil* (*în alcool*)/ *Apsolubil* (*fireşte*, *în ap*’)/ *Absorbi et curbi*/ *Absorb la morb nu scoate Scochii*/ *Abstractele vorbeşte!*/ *Abstinen*’ *tu!*/ *Asurdo-muto!*/ *Absurdìlă*/ *Absurdulescu*/ (*de-a*) *Absurda*/ (*ultimul*) *aBanc al lui aBulă*/ *Aclamassele largi de lărgitori*/ *Acrobat-o norocul!*/ *Acrobate fierarul cât e Wald*/ *Adaptam-nisam*/ *Adaptalmeş-balmeş*/ *AdapTalpa Ţării*/ *AdăPostul Paştelui*”.

Această predispoziţie pentru inventarea veselă de cuvinte, care demonstrează cât de flexibilă poate fi limba şi cât potenţial creativ comportă ea în sine, va recidiva în al treilea compartiment (*Alfabecedarul* propriu-zis, cuvânt la rândul lui derivat: *Alfa*, prima literă a alfabetului grecesc şi *abecedar*) într-un carusel ameţitor de termeni, care au definit în toate cărţile „marca” sau „stilul Goma”. E suficient doar un exemplu de la litera A ca să ne dăm seama de iscusinţa scriitorului în forjarea cuvintelor noi: „abajura (a) A fost silit să abajureze/ abajurat S-a măritat cu un abajur-major/ abajurământ A depus abajurământ de perfidelitate/ abajur-fix Madam Aglaé are, joia, abajurul foarte-fix/ abajur-împrejur Madam Sophie o are de jur împrejurută/ abajuridic În schimb, se bucură de statut abajuridic/ abajurisdicţie/ abajuristconsult/ abajuriu/ abajurnalist La *Abajurnalul zilnic* – săptămânal/ abajurnalistică/ abajurnic Trece abajurnic pe la redactoraţiune/ abajuremie Aşa i-a spus doctorul: «Ai abajuremie»/ abajurgentitate/ abajuriaş Faţă de un abajurmìc/ abajurina Pentru a putea uriniza‘ ‘potriva vântului/

abajurât Eşti abajurât-ca-porcu, monşer – dă s' te pup (Nene Iancule)/ abajurî (a) Te abajurăsc din rărunchii bojocilor!/ abajurlet Măi, şi când îi arse un abajurlet de groază/ abajurla (a) Dacă-i de loc dinAbajUrlaţi". Felul în care scriitorul răsuceşte cuvintele dovedeşte o deosebită măiestrie artistică.

Prin această carte Paul Goma se dedă celor mai radicale experimente literare, solidarizându-se cu spiritul ludic al postmoderniştilor. Jocul, modalitate de a crea realităţi lingvistice, deconstruieşte sistematic realitatea şi literatura, reaşezând-o după principiul muzical al *simultaneităţii*. Arhitectonica *Alfabecedarului* dovedeşte cel mai înalt grad de *simultaneizare* spre care scriitorul a tins şi în celelalte cărţi. Acest fapt îl consacră pe Paul Goma drept unul dintre cei mai actuali scriitori români, a cărui scriitură exprimă viaţa şi gândirea societăţii „informaţionale", „interactive", „internautice". Pornind de la orice cuvânt al pseudodicţionarului, se poate construi o lume şi o povestire sau se poate descifra o poveste veche de când lumea.

Literatura lui Paul Goma mizează pe forţa cuvântului de a crea o nouă lume. Această disponibilitate magică a cuvintelor sale l-a determinat pe criticul Ion Bogdan Lefter să-l numească pe scriitor „vrăjitor al limbii române… fictive". La rândul său, Paul Goma notează într-un text confesiv: „Materialul limbă l-am tratat ca pe un subiect; şi ca pe un predicat – ba chiar şi ca pe un atribut al… complementului – peste tot, în toate, mai vârtos în *Alfabecedar*". Cititorului îi revine libertatea de a alege, după propria-i dorinţă, desfăşurarea realităţilor virtuale ale vocabulelor şi a micilor comentarii la acestea.

Cuvintele noi apar în urma mai multor procedee lingvistice şi stilistice: formarea cuvintelor compuse (*Caracterchea-berchea*, *brânzaţională*, *buimăcrime*, *diletandreţe*, *gustop*), substantivizarea adjectivelor sau adjectivizarea substantivelor (*căldurabil*, *calmatic*, *dezgheţarnică*, *dinozaurifier*, *discreaţă*, *distrugulent*, *haiducal*, *handicapitaţie*), anagrame, deformări morfologice, jocuri fonetice, interschimbări de sunete (*dormitateză*, *ebrietnic*, *iasomnie*, *inaugurocăscaică*, *rotundică*), reinterpretarea sarcastică a îmbinărilor stabile de cuvinte (*Episcopul scuză* (*e*)*mijloacele*, *Absorb la morb nu scoate Scochii*, *Acrobato norocul*, *Jelui-te-aş şi n-am cuiu*, *Urzică lumea ce-o urzice*), calcule, adaptările din alte limbi (*Elevrika*, *Cavalergo sum*, *calibrişinatitudine*), pleonasmele (*idealbeaţă*) etc. Cercetătoarea Tatiana Slama-Cazacu consideră pe bună dreptate că „Dintr-un anumit punct de vedere, Paul Goma este cel mai mare copil-creator de limbă română" [1, p. 36].

Vocabularul lui Paul Goma este o sursă estetică de satisfacţii, mai cu seamă, pentru amatorii de jocuri, inovaţii lexicale, teribilisme, acrobaţii verbale şi enigme lingvistice. Forţa sa creatoare de inovaţii pe tema limbii este aproape unică în spaţiul literaturii române. *Alfabecedarul* propune astfel un refugiu în limbaj ca un construct alternativ memorialisticii, împingând literatura către alte orizonturi.

Referinţe bibliografice

1. Slama-Cazacu Tatiana. *Nonconformistul scriitorului Paul Goma*: *limbaj copleşitor şi limbaj interior*. În: „Viaţă, personalitate şi limbaj", Bucureşti, Editura Aramis, 2007.

ADVERBELE TEMPORALE CA MIJLOC DE EXPRIMARE A SEMANTICII FAZIALE ÎN LIMBA GERMANĂ

ELVIRA GURANDA
Universitatea de Stat „Alecu Russo", Bălţi

Problema semanticii faziale în diferite limbi şi-a găsit reflectare într-un număr impunător de lucrări lingvistice. În primul rând, trebuie să menţionăm cercetările lingviştilor D. Perlmutter (1970), A. Bondarko (1983), V. Hrakovski (1987), D. Kuzneţov (1997), V. Engerer (2008) ş. a. În literatura de specialitate, ce vizează problema semanticii faziale, şi-a găsit răspândire tratarea fazei în calitate de categorie funcţional-semantică, care se dovedeşte a fi, împreună cu durata, multiplicitatea, caracterul momentan, intensitatea şi rezultatul final, una dintre părţile componente ale câmpului funcţional-semantic al aspectualităţii.

Cel mai important mijloc de exprimare a categoriei faziale îl constituie verbele faziale, ce indică diferiţi parametri ai categoriei faziale. Numărul acestor parametri diferă de la un autor la altul. V. Hrakovski, de exemplu, evidenţiază şapte faze ale desfăşurării acţiunii: faza începutului, faza încetării, faza continuării, faza întreruperii, faza de reluare, faza începutului şi a continuării, faza continuării şi a încetării. În majoritatea lucrărilor sunt cercetate, de regulă, trei componente semantice ale categoriei faziale: de început, de continuare şi de sfârşit, la fel şi verbele faziale respective. Totuşi, teoria modernă a aspectualităţii, de rând cu semantica fazială, nu se reduce numai la caracteristica aspectuală a verbului. În studiile despre exprimarea sensurilor aspectuale în diferite limbi, tot mai multă atenţie se acordă elementelor lexicale prezentate, în primul rând, de adverbe. Un interes deosebit pentru cercetarea noastră prezintă lucrarea lui D. Kuzneţov (1997), dedicată descrierii claselor semantice ale indicatorilor lexicali circumstanţiali ai fazei în limba rusă şi în limba engleză, deoarece abordarea propusă poate fi aplicată şi la studierea sensurilor faziale ale adverbelor temporale germane.

În limba germană, adverbele temporale fac parte din cele mai de seamă mijloace lexicale de exprimare ale categoriilor aspectual-semantice, care pot fi descrise prin prizmă fazială. În acest caz, nu este evidenţiată o anumită grupă de sensuri aspectuale, totuşi, adverbele temporale germane posedă semantica aspectuală şi indică principalele tipuri de sensuri faziale: faza de început/ iniţiere a acţiunii, faza de continuare şi faza finală. Adverbele ce exprimă începutul acţiunii pot fi, de exemplu, următoarele: *anfangs*, *eben*, *einmal*, *damals*, *früher*, *vordem*, *vorher*, *vorhin*, *zuvor* etc. Faza de continuare este semnalată de adverbe ca: *danach*, *darauf*, *daraufhin*, *gleich darauf*, *indessen*, *jetzt*, *nachher*, *noch*, *später* etc. Faza finală a acţiunii o pot marca, de exemplu,

următoarele adverbe: *demnächst*, *inzwischen*, *künftig*, *schließlich*. Fiecare din aceste faze ale acţiunii poate exprima anumite nuanţe ale sensurilor faziale. De exemplu, faza „început" include în sine doi parametri semantici: apariţie şi devenire, după D. Kuzneţov [2, p. 12]. Parametrul apariţiei este caracterizat de T. Beloşapkova ca o înaltă „intensitate a nedurabilităţii manifestării" [1, p. 35]. Parametrul devenirii indică „intrarea treptată în realizarea acţiunii" [2, p. 13]. La realizarea acestor sensuri faziale se manifestă diferite mijloace lexicale circumstanţiale. De exemplu, la realizarea fazei apariţiei sunt folosite exponentele germane *plötzlich*, *augenblicklich*, *sofort*, *unerwartet*, *blitzschnell*, *im Nu* etc. Faza devenirii se realizează cu ajutorul următoarelor mijloace lexicale ale limbii germane: *von nun an*, *fernerhin*, *von dieser Zeit an*, *von Anfang an* etc. Mijloacele de exprimare enumărate, cu excepţia unora ce nu sunt adverbe temporale, marchează fazele apariţiei sau devenirii, conform semanticii sale. Precum ne demonstrează analiza materialului cercetat, adverbele temporale ale limbii germane, ce conţin semul anterioritătii, exprimă faza de început a acţiunii doar într-un anumit context. Printre astfel de adverbe remarcăm, de exemplu, *vorhin*, *vorher*, *zuvor*, *früher* etc. Semantica adverbului *vorher* induce ideea despre începutul acţiunii în situaţia la care a fost prezent autorul, cum se întîmplă în următorul exemplu: *Ein Insider kommentierte*: „*Sienna war* ***vorher*** *ziemlich nervös*. *Als der Prüfer ihr sagte*, *dass sie bestanden habe*, *umarmte sie ihn*, *sprang aus dem Wagen und umarmte auch ihren Fahrlehrer*" (Die Zeit 13.07.09).

Adverbul *früher* comportă nu numai semantica temporală, dar şi fazială, de exemplu: *Joachim Kedziora*, *der seit mehr als zwanzig Jahren in Krümmel arbeitet*, ***früher*** *als Reaktorfahrer*, ***heute*** *als Leiter des Informationszentrums*, *steht an der Brüstung und lässt den Blick durch die riesige Halle schweifen* (Die Zeit 13.07.09).

În fragmentul citat, adverbul *früher* exprimă faza de început a acţiunii, întrucât mai departe, în context, se indică ce se întâmplă la momentul de faţă al acţiunii. Astfel, putem diferenţia două faze ale acţiunii: faza de început (lexemul *früher*) şi cea finală (lexemul *heute*).

Cercetătoarea Iulia Pivovarova constată că limbii germane îi este caracteristică desemnarea fazei de continuare, pe când faza de început şi cea finală, de regulă, se subînţelege. Faza de continuare este în corelaţie cu categoria aspectual-semantică de durată şi de multiplicitate. În acest context, „trimiterea la durata acţiunii nu prezintă un obstacol la realizarea sensului fazial. Indicatorii lexicali circumstanţiali pot indica concomitent durata situaţiei şi trecerea subiectului acţiunii în faza de continuare" [2, p. 15]. Analiza funcţionării adverbelor cu semantica fazei de continuare în vorbire, propusă de D. Kuzneţov, este valabilă şi în cazul adverbelor temporale. Aceste adverbe însoţesc formele verbale respective şi formează un context tipic. Influenţa acestor adverbe este destul de mare, deoarece ele acţionează drept „inversor" al sensului formei temporale, care determină faza în raportat cu acţiunea. Să comentăm, ca exemplu, adverbele utilizate frecvent în materialul de facto, ce indică durata acţiunii: *jetzt*, *unterdessen*.

Adverbul *jetzt* nuanţează sensul prezentului. Să comparăm: ***Jetzt*** *ist sie zu Hause*. şi ***Jetzt*** *sind mehr Europäer arbeitslos als noch vor zehn Jahren*. În sens larg, prezentul este exprimat prin contrapunerea perioadei de timp destul de mare, ce durează în limita altui domeniu temporal. Indicînd sfera timpului prezent, adverbul *jetzt* marchează faza de continuare a acţiunii. Acest sens fazial al adverbului *jetzt* se intensifică cu ajutorul adverbelor sau altor mijloace lexicale, cum ar fi, de exemplu, lexemele *anfangs* şi *damals*, ce posedă semul începutului acţiunii sau exprimă anterioritatea ei. Opoziţia *ursprünglich – jetzt* indică, în contextul următor, acţiunea în faza de început şi continuarea: ***Ursprünglich*** *hatte der Orbiter bereits vor einem Monat seine Reise beginnen sollen*. ***Jetzt*** *versucht die NASA einen sechsten Anlauf* ***Donnerstagsmorgen*** *0.03 Uhr deutscher Zeit* (Die Zeit 14.07.09). *Ursprünglich* actualizează, în acest exemplu, faza de început a acţiunii, autorul anunţînd despre planurile primare ale NASA, iar *jetzt* indică faza de continuare, în care sînt precizate măsurile întreprinse de agentul cosmic al Statelor Unite, în vederea lansării satelitului, în momentul vorbirii. Faza finală, încă, nu a parvenit, viitorul este indicat prin mijlocul lexical circumstanţial *Donnerstagsmorgen*.

În plan semantic, adverbele temporale *jetzt* şi *nun* sînt aproape identice, căci se pot substitui în unele contexte, cum ar fi în: ***Nun/Jetzt*** *bist du an der Reihe*. După analiza semantică a mai multor exemple, am stabilit că adverbul *nun*, la fel ca şi sinonimul lui *jetzt*, poate marca aditiv, în context, faza de continuare a acţiunii. În prima propoziţie, autorul aduce la cunoştinţă descoperirea deja făcută de fizicienii din Darmstadt şi faptul că, la momentul dat, au dreptul de a denumi descoperirea lor (propoziţia a doua). Faza finală, adică numirea elementului, nu este menţionată.

1. *Physiker aus Darmstadt schufen das schwerste Atom der Welt*.

2. *Nun dürfen sie das neue Element taufen*… (Die Zeit 13.07.09).

Faza de continuare a acţiunii este semnalată mai evident de îmbinarea *immer noch*, ce se remarcă în exemplul de mai jos, în care fazele de început ale vieţii eroului sunt descrise cu ajutorul formelor verbale *geboren*, *aufgewachsen*, indiciul prezentului fiind redat prin *immer noch*: *Sie sind in ihrer Kleinstadt geboren*, *aufgewachsen und leben* ***immer noch*** *dort*. *Warum ziehen Sie nicht in eine Metropole wie New York oder San Francisco?* (Die Zeit 13.07.09).

Fazele acţiunii sunt exprimate clar şi prin opoziţiile *zuerst*/*erst – nachher* şi *anfangs – nachher*. Faza de început este actualizată prin lexemele *zuerst*/*erst*, *anfangs*, cea de continuare -prin *nachher* şi sfârşitul acţiunii este presupus. În exemplul de mai jos, autorul caracterizează prima reacţie a organelor de stat la un anumit eveniment (lexemul *anfangs*) şi reacţia ulterioară (lexemul *nachher*): *Der Staat erwies sich nur* ***anfangs*** *als hysterisch und starr*, ***nachher*** *als ebenso elastisch wie unnachgiebig* (Die Zeit 13.07.09).

Întrucât limbii germane nu-i este proprie categoria gramaticală a aspectului, sensurile aspectual-temporale, precum terminativitatea acţiunii marcată în aspectul general prin forme verbale, pot fi redate cu ajutorul mijloacelor lexicale. Cum s-a menţionat mai sus, în limba germană, ca indicatori ai fazei finale apar adverbele temporale *demnächst*, *schließlich*, *künftig*, *zuletzt*, care pot fi însoţite

de orice forme verbale temporale şi care servesc la exprimarea discontinuităţii sau sfârşitului acţiunii, actualizându-i faza finală. Să demonstrăm respectivul potenţial semantic al adverbelor temporale, enumerate în baza exemplelor concrete. În primul rând, specificăm adverbele sinonimice din limba germană, precum *zuletzt*, *schließlich*, *endlich*, care, în mod cert, exprimă faza finală a acţiunii: *Die Kosten des Projekts wurden* ***zuletzt*** *auf 7,9 Milliarden Euro beziffert*. *Wo das Erdgas* ***schließlich*** *herkommt*, *ist noch offen* (Die Zeit 13.07.09).

Adverbul *zuletzt* marchează sfârşitul care nu este indicat, dar presupune logic o acţiune anterioară şi stabileşte preţul final al proiectului. S*chließlich* indică rezultatul final al proiectului discutat, adică demonstrează faza finală a acţiunii.

Adverbele *demnächst*, *darauf*, *künftig*, *dann* semnalează continuitatea acţiunii, deci pot servi numai într-un context anumit la exprimarea fazei finale a acţiunii. Adverbul temporal *demnächst* cu sensul „în timpul apropiat" şi ca marcant al fazei de continuare sau finale, în exemplul următor, indică faza finală, deoarece se accentuează sfârşitul controlului comitetului antimonopol al concernelor, ce fixează preţul la petrol şi la ţiţei: *Noch aber gehe die Untersuchungen der Wettbewerbshuter weiter*. ***Demnächst*** *wollen sie prüfen*, *ob die Konzerne steigende Rohölpreise tatsächlich schneller auf die Benzinpreise durchschlagen lassen als billigere Preise weiterzugeben* (Die Zeit 06.07.09).

La fel şi adverbul *dann* poate exprima sfârşitul, relevând corelaţia evenimentului cu acţiunea anterioară, de exemplu: ***Bei den ersten zwei Startterminen*** *machte jeweils ein Tankleck einen Strich durch die Rechnung*. ***Dann*** *gab es in der Nacht zum Samstag mehrere Blitzeinscläge an der Startrampe*.

În contextul dat, este scoasă în evidenţă faza finală a acţiunii, întrucât în prima propoziţie faza de început şi cea de continuare este marcată prin mijlocul lexical circumstanţial *bei den ersten zwei Startterminen*.

În concluzie, remarcăm că, la adverbele temporale ale limbii germane, este relevant nu numai semul temporal, dar şi cel fazial. Prin urmare, semantica complicată a categoriei faziale, ce include în sine, conform opiniei cercetătoarei T. Beloşapkova, „triada ontologică: început – continuare – sfârşit", poate fi actualizată prin intermediul adverbelor temporale corespunzătoare. În unele enunţuri, pentru exprimarea unei faze anumite, adverbele temporale interacţionează cu lexemele verbale, iar în altele, în dependenţă de context, indică singure semantica fazială şi exercită funcţia comunicativă, marcând terminativitatea semantică a enunţului.

Referinţe bibliografice

1. Белошапкова Т. В. *Когнитивное описание категории аспектуальности в современном русском языке*. Москва, Изд-во Дом Книги, 2007.

2. Кузнецов Д. В. *Семантические классы обстоятельственных лексических показателей фазовости в русском и английском языках*: Автореф. дис. канд. филол. наук. Кемерово, 1997.

3. Пивоварова Ю. Ю. *Особенности фазовой характеристики темпоральной семантики в современном немецком языке*: Автореф. дис. канд. филол. наук. Бийск, 2006.

4. Храковский В.С. *Семантика фазовости и средства ее выражения*. În: *Теория функциональной грамматики*. Ленинград, 1987.

5. Erben J. *Einführung in die deutsche Wortbildungslehre*. 5, durges. Und erg. Aufl. Berlin:Erich Schmidt, 2006.

6. Engerer V. *Phasen*, *Zustandswechsel und die einfache Phasensemantik*. Tidsskrift for Sprogforschning, 6, 2008.

NOTE PRIVIND TERMINOLOGIA GRAMATICALĂ ÎN RASSM ÎNTRE ANII 1925-1939

ELENA LEAH
Universitatea de Stat din Moldova

Gramaticile sunt monumente ce relevă cel mai îngrijit aspect al unei limbi. Cel puţin aşa ar trebui să fie. De multe ori, însă, gramaticile, în calitate de lucrări normative au fost utilizate şi ca instrumente politice, urmărind o denaturare a limbii literare. După cum afirmă Alexandru Dârul şi Ion Eţcu: „Urmărind înstrăinarea nu numai fizică, ci şi spirituală a populaţiei din stânga Prutului de fraţii lor din dreapta Prutului, imperialismul rusesc a căutat prin toate mijloacele să inoculeze băştinaşilor din est neîncredere, dispreţ şi duşmănie faţă de tot ce e românesc. În Transnistria sovietică vorbirea dialectală moldovenească a fost oficializată ca „limba moldovenească" cu scopuri politice necamuflate" [1, p. 137].

Gramaticile pe care le vom analiza în continuare le-am găsit în *Colecţia Tiraspol – Balta* a Bibliotecii Naţionale a Moldovei, compartimentul *Carte rară*. Sunt patru lucrări. Ne vom referi la fiecare dintre ele în ordinea apariţiei editoriale. Dar înainte de toate vom face o paralelă sub aspectul terminologiei cu unele gramatici editate peste Prut în perioada respectivă. Considerăm necesară această remarcă teoretică pentru a putea aprecia obiectiv situaţia sociolingvistică în RASSM.

Începutul perioadei de modernizare a ştiinţei gramaticale româneşti este marcat de publicarea la Sibiu, în anul 1828, a *Gramaticii româneşti* a lui Ion Heliade Rădulescu, „fructul învăţământului său asupra limbei naţionale" [2, p. 143]. Nomenclatura gramaticii din 1828 este alcătuită, în mare parte, din termeni tehnici împrumutaţi din limbile franceză, italiană, latină sau greacă; pe cei mai mulţi îi „regăsim şi azi în lucrările de lingvistică în aceeaşi formă sau cu mici modificări fonetice sau, mai ales, morfologice" [3, p. 525]. Exemple: *adjectiv* (p. 115); *numeral* (p. 133); *pozitiv* (p. 135); *superlativ* (p. 135); *adverb* (p. 83, 85, 211); *articol* (p. 135); *caz* (p. 95); *nominativ*, *ghenitiv*, *dativ*, *acuzativ*, *vocativ*, *ablativ* (p. 95-97) ; *declinaţie* (p. 97); *substantiv* (p. 147); *activ*, *pasiv* (p. 147); *unipersonal* (p. 151); *vocală* (p. 369) [4, idem].

Lucrarea lui Timotei Cipariu, *Gramatica limbii române*, vol. I *Analitica* (*1869*), vol. II *Sintetica* (*1877*) putea servi la fel drept model pentru gramaticile editate în RASSM. Privită în ansamblul şi „în raport cu epoca publicării ei, gramatica lui Cipariu trebuie apreciată, în orice caz, ca cea mai cuprinzătoare gramatică a limbii române, cea mai bogată în fapte şi în interpretări, cea mai modernă în terminologie…" [5, p. 61]. Considerată de M. Avram, „prima gramatică academică a limbii române", „lucrarea lui Cipariu merită acest calificativ nu numai pentru împrejurările elaborării şi apariţiei ei, ci şi pentru

ţinuta ei academică, pentru caracterul de tratat – evident în dimensiunile ei, neatinse de nici o gramatică anterioară sau contemporană cu ea, în absenţa unei destinaţii didactice şi mai cu seamă în calitatea de a fi sintetizat cunoştinţele anterioare de gramatică românească şi de a fi expresia nivelului atins în această direcţie în epoca dată" [5, p. 60].

Notă: Mai mult, dacă e să ne referim la perioada anilor 1925-1939, ar fi necesar să menţionăm şi *Gramatica limbii române* a lui Iorgu Iordan, în prima ei ediţie, de la 1937. Astfel ipoteza că terminologia gramaticală românească nu era fundamentată s-ar exclude de la sine.

Acestea fiind spuse să analizăm terminologia gramaticilor din Transnistria. Prima lucrare – *Gramatica limbii moldoveneşti*. G. Buciuşcanu. Ed. a I-a. Balta: Editura de Stat a Moldovei, 1926 (în coperta a II-a este indicat anul 1925) este scrisă cu grafie rusă. Termenii de bază se păstrează ca în lucrările de peste Prut: *articol*, *cazuri*, *nominativ*, *dativ*, *acuzativ*, *vocativ*, *pronume*, *verb* etc. Însă diferă modul de definire şi termenii-sintagme. De ex: „*Articole sânt de două feluri*: *hotărâte* (*l*, *le*, *cel*, *al*, *a*, *cea*); *Articolele hotărâte arată nişte anumite fiinţe sau lucruri*: *casa*, *copilul*. *Articolele hotărâte l*, *le*, *a se adaug la substantiv ca sfârşitul simplu*: *calul*, *casele*" [7, p. 5].

Constatăm faptul că definiţiile sunt incomplete şi confuze, de ex.: *Articolele nehotărâte nu arată fiinţe sau lucruri anumite şi se pun înaintea numelor*. Termenii pentru gen sunt: *bărbătesc* şi *femeiesc*, iar pentru cazuri, cei actuali: *nominativ*, *jenetiv*, *dativ*, *acuzativ*, *vocativ* [7, p. 6].

În această lucrare pronumele sunt *arătătoare*: *acel*, *acea*, *aist*, *aiastă*, *celălalt* [7, p. 31] şi *întrebătoare*: *cine*, *ce*, *cât*, *atâta* [7, p. 32]. Verbul e definit simplist: *Verbele arată lucrarea sau starea*. În continuare sunt definite verbele *active*, care „arată facerea făcută de vreun lucru sau fiinţă" [7, p. 34] şi cele *pasive*: „care arată o lucrare ce o sufără o fiinţă sau un lucru de la altă fiinţă sau lucru" [Ibidem].

În categoria verbelor active, autorul distinge: *verbe trecătoare* – ce arată lucrul ce trece de la o fiinţă sau lucrul la altul, iar spre exemplu: *Ţăranul seceră grâul*; *verbe netrecătoare* (de mijloc), ce arată lucrarea netrecătoare: *soarele răsare*, *copacul creşte*; *verbe reflexive*, ne arată lucrarea care se întoarce la fiinţă sau lucru ce lucrează: copilu se spală; *verbe reciproace*, care arată o facere reciproacă: *copiii se muşcă*, *se trântesc* [7, p. 35]. Termenii pentru timpul verbului sunt cei actuali: *trecut*, *prezent*, *viitor*, în schimb aspectele sale, numite *forme* sunt trei: *trecutul nesăvârşit*, *trecutul compus*, *mai mult ca perfectul*.

Pentru modul imperativ se utilizează termenul *modul poruncitor* [7, p. 44]. La pagina 73 găsim titlul *Scurte cunoştinţe din sintaxă*. Aducem doar câteva exemple: *Propoziţiunea – o gândire spusă sau scrisă*. *Complimentul de pricină are drept exemple*: *bolnavul a murit de răceală*, *tremură de frig* [7, p. 76]. La pagina 78 autorul se referă la punctuaţie. Astfel *semnele de punctuaţiune* sunt: *punctul*, *virgula*, *punct-virgula*, *două puncte*; *semnul întrebării*, *semnul strigării sau mirării*, *semnul citării – ghilimele*, *linioara – linia de pauză*, *scobca – parantezele şi semnul întreruperii* în loc de *puncte de suspensie*.

Semnalăm că unii termeni s-au păstrat şi în gramaticile actuale: *punctul*, *virgula*, *două puncte* şi *semnul întrebării*. Alţii însă şi-au păstrat parţial termenul de bază: *punct-virgula*, în prezent este fără cratimă, *punctul şi virgula* sau au fost înlocuite de un sinonim mai modern: *semnul strigării* sau *mirării* de către *semnul exclamării*. Majoritatea nu şi-au păstrat termenul utilizat: *semnul citării – ghilimele*, *linioara – linie de pauză*, *scobca – paranteze* şi *semnul întreruperii – puncte de suspensie*.

Vom analiza în continuare o altă gramatică apărută în anul 1929 – *Gramatica limbii moldoveneşti*, autor L. A. Madan, editată la Tiraşpolea, cu grafie rusă. Conţine o precuvântare (predislovie) la care ne vom referi pe scurt. Astfel la pagina 3 aflăm de la P. Chior (autorul precuvântării) că „trebuinţa di gramatica moldovneascî-i mari". Acesta se referă în câteva rânduri şi la gramatica lui G. Buciuşcanu: „Aicea trebu di spus, cî-n anu 1925 la paşâi dintâi a Moldovii Sfatnici, o fost alcătuitî şi tipăritî ngrabî gramatica moldovneascî di G. I. Buciuşcanu. Gramatica ceea, afarî di alti părţi slabi, care au întipărirea grăbniciii (în legătură cu începutu pitrecirii a şcolilor la limba molovneascî) o avut încî on „neajuns" temeinic – anumi prinirea di către avtor dreaptascrierii naţionalî moldoveneşti (dinaintea revoluţiei), formelor şi terminologhiei, cari di fapt îs româneşti". Iniţiativa lui G. Buciuşcanu nu se salută, motivul este clar : „… Ş-o dat o-ndemnari nouî lucrărilor a grupii nici filologici din CNL RASSM, sub prişădinţâia tovarăşului G. I. Buciuşcanu, cari-n chip enerjic s-o apucat di înfăptuirea linii nouî în partea linghii şi gramaticii moldoveneşti." [8, p. 5].

Referitor la terminologie, se menţionează doar: „Cu aestea hotărâri îndrumătoari s-o mânuit în lucru di alcătuirea gramaticii şî terminologhii moldoveneşti şî Comitetu Ştiinţâinic Moldovenesc întemeiet la sfârşitul anului 1926 pi lângî CNL RASSM". Interesează şi principiul de scriere al gramaticii: „O pus prinţâpu fonetic, prinţâpu di oformarea gramaticeascî a linghii jii – adivarat moldovneşti, în graiu ii cel mai păstrat – graiu moldovenilor din Basarabia nijlocii". Ne întrebăm, cum e şi firesc: dacă autorul a pus la baza unei lucrări normative limba vorbită, un dialect, oare este aceasta o lucrare ştiinţifică? Tot la p. 5, p. Chior enumeră avantajele lucrării: „Comitetu Ştiinţâinic, spri cinstea lui, hotărâtoari o-nlăturat toati tradiţâili, jumătăţâili şî alti «teoriici» a alcătuitorilor gramaticilor moldoveneşti di nnaintea revoluţâii (Ghinculov, Marţelea, Doncev, Ceachir)". Un alt aspect ce interesează este conştiinţa lingvistică a lucrării: „Luând în samî greutăţâli şî etapurili, mai sus arătati, în lucru di disfăşurarea linghii moldovneşti în curjirea anilor trecuţi, cetitoriu a înţeleji, ci însemnătati deoseghitî ari difapt întâia gramaticî tipăritî moldovneascî, alcătuitî di L. A. Madan".

În acest sens Teodor Cotelnic afirmă: „Deja în primul an cincinal (1828-1932) se ridică curentul mânofob, reprezentat de către personalităţi politice, care urmărind scopul deznaţionalizării moldovenilor transnistreni, susţineau aşa-zisul curent arhaic, numit madanism, ce prezenta o piedică serioasă în promovarea culturii naţionale dincolo de Nistru. Principalul protagonist al acestui curent era basarabeanul L. A. Madan. El a încercat să creeze o limbă artificială din care să lipsească orice neologisme încetăţenite

în limba literară română, născocind în locul lor altele noi, traduse din ruseşte în graiul localnic" [9, p. 84].

Concepţia lui Madan despre limba română se rezumă la următoarele: „Calificând limba română literară «drept limbă a boierilor români», ce trebuia înlocuită cu «limba poporului moldav», autorul *Gramaticii moldoveneşti*. I. *Fonetica şi Morfologia*, susţinut şi încurajat de unii specialişti ruşi de talia lui N. Derjavin, membru al Academiei de Ştiinţe din Moscova şi a romanistului rus M. V. Serghievschi, combătea neologismul latino-romanic, scornind inovaţii neaoşiste ce păstrau şi exacerbau trăsăturile fonetice regionale (ca închiderea şi sincoparea vocalelor neaccentuate, palatalizarea labialelor etc." [10, idem]. Un argument edificator e terminologia, apelăm la câteva exemple: *sunetili glasnici* (p. 2), *sunetili niglasnici* (p. 3), *suneti napoiucernici* (*vârtoasî*), *nainticernici* (*moi*) (p. 2, 3, 4), *numili starnic* (p. 33), *numili alăturalnic* (p. 51), *treptili di potrijiri* (p. 63), *treapta temeinicî*, *potrijitoari*, *covârşâtoari* (p. 63-64), *numărătoriu*: *câtnici*, *rânduitoari*, *părticiti*, *dispărţitoari*, *multornici*, *sprigrainici* (p. 66), *locdinumili* (p. 79), *graiulăturalnicu* (p. 118), *sprigrainicu* (p. 119), *sprinumili* (p. 167), *legătoriu* (p. 172) [11, p. 2 et alii]. Teodor Cotelnic menţionează: „…se au în vedere calcurile greoaie şi schimonosite, excerptate din excentrica gramatică madanistă, de tipul: *alăturalnic* (adjectiv), *aplecare* (declinare), *atotântretnic* (secundar), *buznic* (labial), *cădere născătoare* (cazul genitiv), *dreaptoscriere* (ortografie), *gâtnic* (gutural), *graiulăturalnic* (participiu), *graiurile nedreptici şi fărî faţnici* (verbele neregulate şi impersonale), *întropuneri* (sufix), *lăbiuţî* (ghilimele), *locdinumili* (pronume), *multuratec* (plural), *loghiturî* (accent), *naintipuniri* (prefix), *nasnic* (nazal), *scoateri* (excepţie), *sfădnicie* (caracter discutabil), *sâinţă* (persoană), *sprigraiu* (adverb), *sprinumili* (prepoziţie), *starnic* (substantiv), *strigătu* (interjecţie), *suflători* (animat), *unoneamnic*, *unofelnic* (omogen), *vărguliţî* (virgulă) şi multe altele" [12, p. 84].

Bineînţeles, experimentul lingvistic al lui Madan nu avea prea multe sorţi de izbândă, iar reprezentantul de frunte al curentului a fost acuzat atât de naţionalism, cât şi de intenţia de a împiedica dezvoltarea culturii româneşti, totuşi „madanismul" a creat o prăpastie lingvistică între R.A.S.S.M. şi Basarabia.

În scurt timp s-a renunţat la limbajul primitiv dialectal, adoptîndu-se o limbă incomparabil mai îngrijită, s-au introdus normele limbii literare române. Concomitent s-a trecut la alfabetul latin (în decursul anului 1932).

În această perioadă se publică o altă gramatică, în două volume: *Gramatica*, P. I. *Morfologhia*. Manual pentru şcoala mijlocie necomplectă şi mijlocie. Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1938 şi Partea a II-a – *Sintaxa*. Manual pentru şcoala medie necomplectă. Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, cl. a VI-VII, 1934, prelucrată după A. B. Şapira de A. P. Dâmbul, sub redacţia lui R. Stroe. Aceste lucrări conţin o terminologie gramaticală mai evoluată, mai neologică. Astfel pentru prima parte: *Morfologhia* semnalăm: *trecerea cuvintelor din rând în rând*; *obârşia adverbelor* ; *propoziţii necomplecte*; *propoziţii denumitoare* [13, p. 8, 85, 97, 98], în rest termenii sunt cei actuali. Partea a II – a *Sintaxa* oferă şi mai puţine exemple: *cazul genetiv*; *cuvinte şi grupuri de cuvinte incise* [14, p. 18, 28]. Astfel, asistăm la o ameliorare

a situaţiei lingvistice, drept dovadă e terminologia gramaticală. Deşi unele observaţii se impun: termenii din prima lucrare nu prea ţin de morfologie, iar în sintaxă găsim şi termenul *cazul genetiv*, e salutabil totuşi că s-a revenit la terminologia corectă, românească.

Spre regret, această stare de revigorare n-a persistat prea mult. În anii apogeului represaliilor staliniste (1937-1938) s-a revenit la situaţia anterioară (de până la 1932).

Să amintim că în anul 1937 apare prima ediţie a *Gramaticii limbii române* de Iorgu Iordan la Bucureşti. Prima ei caracteristică este explicată de autor în felul următor: „…îndreptar lingvistic, aşa dar o carte la care cititorul să recurgă ori de câte ori are îndoieli cu privire la scrierea unui cuvânt, la aspectul unei forme gramaticale ş. a.” [14, p. 774].

În acelaşi timp, în RASSM principiile ortografice au fost „argumentate” ideologic şi stabilite de către I. D. Cioban (împreună cu un colectiv de *avtori*). Astfel *Gramatica lindâi moldoveneşti*. I. D. Cioban. P I. *Fonetica şi morfologia*. Tiraspoli, 1939, Editura de Stat a Moldovei vine să ne confirme cele spuse *supra* prin termenii schimonosiţi şi limbajul dialectal. În fond, terminologia este cea românească, însă terminaţiile nu sunt cele literare, ci dialectale. Exemple: *temelia şi sfârşitu*; *adjectivu*; *numeralu*; *partişipiu*; *supinu* etc. [15, p. 26, 72, 89, 148].

În concluzie putem afirma că politica sovietică bine coordonată urmărea deznaţionalizarea şi rusificarea localnicilor din punct de vedere lingvistic. Un instrument eficient în această luptă a fost editarea unor lucrări normative, cum ar fi gramaticile. Din perspectivă actuală ne bucură faptul că acest experiment a eşuat, deşi anumite consecinţe se resimt şi astăzi.

Referinţe bibliografice

1. Alexandru Dârul, Ion Eţcu. *Cum a fost impusă denumirea „limba moldovenească” la est de Prut?* În: „Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente”. Ediţia a II-a. Chişinău, 2007, p. 137-140.

2. Lazăr Şăineanu. *Istoria filologiei române*. Ediţia a II-a, Bucureşti, 1895.

3. Valeria Guţu-Romalo, *Ediţie şi studiu la Gramatica românească* de I. Heliade Rădulescu. Bucureşti: Editura Eminescu, 1980.

4. Apud Valeria Guţu-Romalo, *Ediţie şi studiu la Gramatica românească* de I. Heliade Rădulescu. Bucureşti: Editura Eminescu, 1980.

5. *Istoria lingvisticii româneşti*. Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

6. Idem, p. 60.

7. G. Buciuşcanu. *Gramatica limbii moldoveneşti*. Ed. a I-a. Balta: Editura de Stat a Moldovei, 1926.

8. L. A. Madan. *Gramatica limbii moldovneşti*. Tiraşpolea, Editura de Stat a Moldovei, 1929.

9. Teodor Cotelnic. *Limba română în contextul sociolingvistic din Transnistria*. În: „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară”, Chişinău, 1998, nr. 1, p. 82-92.

10. Idem

11. L. A. Madan. *Gramatica limbii moldovneşti*. Tiraşpolea, Editura de Stat a Moldovei, 1929.

12. Teodor Cotelnic. *Limba română în contextul sociolingvistic din Transnistria*. În: „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", Chişinău, 1998, nr. 1.

13. *Gramatica*, Partea I – *Morfologhia*. *Manual pentru şcoala mijlocie necomplectă şi mijlocie*. Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, 1938;

14. *Gramatica* Partea a II-a – *Sintaxa*. *Manual pentru şcoala medie necomplectă*. Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, cl. a VI-VII, 1934, prelucrată după A. B. Şapira de A. P. Dîmbul, sub redacţia lui R. Stroe.

15. Iorgu Iordan. *Limba română contemporană*. Bucureşti: Editura Ministerului Învăţămîntului, 1956.

16. I. D. Cioban. *Gramatica lindii moldoveneşti*. P I. *Fonetica şi morfologia*. Tiraspoli: Editura de Stat a Moldovei, 1939.

POLYSEMY, SYNONYMY, HOMONYMY, REDUNDANCY AND TRANSPOSITION OF VERBAL CATEGORIAL AND GRAMMATICAL FORMS IN RELATED LANGUAGES

DUMITRU MELENCIUC
Universitatea de Stat din Moldova / Universitatea AŞM

Grammatical and categorial forms can be polysemantic, synonymous, homonymous and antonymous. Partially transposed are the forms of simple future, continuous and non-continuous *conjunctiv*, *condiţional* and *optativ* [6, p. 85-91]. In case of the Romanian conjunctivul the criterion in singling it out, as a separate mood, serves the verbal form with the particle „să". A multitude of contextual sub-meanings demonstrate that this grammatical form is polyfunctional and can be used in the meanings of the English indicative, subjunctive 1, subjunctive II, suppositional, infinitive in both perfect and non-perfect forms. The English subjunctive I in the first and second meanings regularly corresponds to the forms of *conjunctivul* in Romanian: *Long live democracy! Să traiască democraţia! I insist that he come*. *Eu insist ca el să vină*. Subjunctive I in the second meaning has a stylistic synonym – the suppositional mood: *It is necessary that he should be* (*come*) *here in time*. *E necesar ca el să fie* (*vină*) *aici la timp*. The use of the corresponding categorial forms is lexically conditioned by modal words (*to insist*, *to be necessary*, etc.) accompanying the verbs. We can speak here of lexical-grammatical categorial means of mood. Subjunctive II has three synonymous equivalents in Romanian: *If I had had time yesterday I should have come to help you yesterday*. *Să fi avut* (= *dacă aş fi avut*/ *dacă aveam*) *timp ieri aş fi venit* (*veneam*) *să te ajut ieri*. Thus, to the forms of the Subjunctive II or optative mood there correspond *optativul*, *conjunctivul* and *imperfectul modal*, which in this case are perfect synonyms. In the main clause the conditional corresponds to *condiţionalul* and *imperfectul* modal [2, p. 92-100]. In Romanian grammar books *condiţionalul* and *optativul* are usually considered as one categorial form of mood, probably because they are identical in their forms. In reality we have two homonymous categorial forms. *Conjunctivul* regularly takes over the function of the infinitive, especially in the colloquial language: *They promised to take him home*. *Ei au promis să-l ducă acasă*. *Even a child could understand*, *Şi un copil putea să înţeleagă*. Lately most people improved the knowledge of their native literary language and now we observe the infinitive being used more often, replacing, to a certain extent, *conjunctivul* not only in the literary publications, official speeches, but also in everyday activity conversations. *Conjunctivul* is also used to express a future tense action in colloquial speech: *What shall I do? Ce să fac? He will come in time*. *El are să vină la timp* synonymous to „*Ce voi face*",

„*El va veni la timp*" from the literary style. *Conjunctivul* can express lexical and grammatical supposition, necessity, order, command, insistence: *He might have been there*. *El ar fi putut să fie acolo*. *I insist* (*order*) *that he should be present*. *Eu insist* (*ordon*) *ca el să fie prezent*. *It is necessary that he should be here*. *E necesar ca el să fie aici*. It can also be used to correspond to the imperative and present indefinite indicative forms: *Leave the town immediately! Să pleci* (*pleacă*) *din oraş imediat! Don't you worry*, *mother! Să nu te nelinişteşti*, *mamă! Do not doubt! Să nu te îndoieşti/ Să nu ai dubii! Let's sit down and talk*. *Să ne aşezăm şi să vorbim*. Thus, *conjunctivul* is a grammatical form used to express several categorial forms. We have already mentioned that *condiţionalul* and *optativul* in Romanian can be expressed by several synonymous grammatical forms, which are polyfunctional and formally belong to different moods: *If I had had time I* (*should*) *would have come to help you yesterday – Dacă aveam timp*, *veneam să te ajut ieri*; (*imperfectul modal* in both cases); *Dacă aş fi avut timp aş fi venit să te ajut ieri*; (*optative*, *conditional*); *Să fi avut timp aş fi venit* (*veneam*) *să te ajut ieri* (*conjunctivul* in the secondary clause). „*Had had time*" expresses an anterior unreal action in the future, past and to a present moment. In most cases it is homonymous to a similar form in the indicative mood, used to express anteriority in the past and future in the past (in clauses of time and condition) [6, p. 92-100]. Past conditional perfect form has several homonyms: suppositional mood (1st person), future perfect in the past indicative mood, the modals „should" and „would" plus perfect infinitive: *He would have come*, *but he had no time*; *I should have read the book but I could not find it*; *I should have come earlier*; *He promised that he would have come before the beginning of the meeting*.

Analyzing the perfect forms of the oblique moods we find out that in some cases they do not express anterior actions. For example: *He said he would have come earlier yesterday if he had known*; *El a spus că ar fi venit* (*venea*) *mai devreme ieri*, *dacă ar fi ştiut* (*să fi ştiut*, *dacă ştia*). Here we have an action in the past not connected with the present moment. If the action is related to the present moment it acquires a present anteriority meaning: *If she had worked hard at her lessons this month she would have no problems at the exam*. *Dacă ea ar fi lucrat* (*lucra*, *să fi lucrat*) *la lecţii pe parcursul lunii acestea*, *n-ar avea probleme la examen*. The perfect form in the secondary clause expresses an anterior action to the present moment and corresponds to a present perfect form in the indicative mood: *She has not worked hard at her lessons this month and now she has problems at the exams*. The past perfect form in the indicative mood expresses anteriority to an action or moment in the past or future in the past (in clauses of time and condition). In the oblique mood the past perfect form can express anteriority to moments in the past, present and future, including the future in the past. It can express a non-anterior action as well: *If I had had time yesterday!*

The forms of present *prezumtiv* have much in common with those of the indicative mood in the earlier Romanian. Let's takee some examples the History of Moldovan Grammar, published by prof. V. Marin (Chişinău, 1970),

quoting sources of XVII-XIX centuries [5] proving the fact that in reality we deal with various categorial forms of mood in the continuous aspect. Here are some examples in the indicative continuous forms: ***Era ca oile rătăcindu. Au fost având*** *prieteşug mare cu Pătru Vodă* [5, p. 36, 123]. *Ştefan Vodă… Tocmai când părerea de rău îl ajunsese…* ***erau trecând*** *printr-o pădure mare şi deasă.*; ***Au fost dormind*** *la bisearica lui svetin Benedict* [5, p. 83]. *Şi* ***era mergându şi apropiindu-mă*** *către Damascu, întru ameadză…* [5, p. 90] *… martorului tău însumi* ***era stându****…* [1, p. 91] The constructions of the auxiliary verb **a fi** + **gerunziul** express the grammatical continuous aspect meaning like in English, Spanish, Portuguese and Italian. The durative action here produces a stronger metasemiotic effect on the reader or listener than the imperfect forms. In Modern Romanian extended or periphrastic forms are used in the oblique moods in colloquial speech: *Vei fi văzând tu multe, dar eu nu observ nimic*; *– Unde-i Petru? – Va* ***(o) fi lucrând*** *în livadă. – Să* ***fie el lucrând*** *în livadă? De* ***ar fi*** *el* ***lucrând*** *în livadă!* [6, p. 112]. Metasemiotic transposition is attested in both languages. The category of aspect can be metasemiotically used to provide additional overtones: expressive, evaluative, emotional, modal, etc.: „*He is leaving tomorrow*". „*Are you coming on Sunday?*" Here the two forms are used stylistically, the future action being expressed lexically (tomorrow, on Sunday). In Romance languages aspectual meanings are most often expressed lexically and by the perfective and imperfective opposition. For metasemiotic categorial intensification, most often they use durative forms. Various durative constructions in Romanian, Spanish, Italian and Portuguese are subservient to the lexical and lexical-grammatical aspectual means and are used in emotional speech for expressivity and emphasis in actions developing in time, intensified by the interaction with lexical and suprasyntactic prosodic means. Thus, in the **Spanish** expressive discourse the continuous forms are often preferred: ***Estoy hablando*** **(*I am talking*)**. *Estoy mirando* (*I am looking at*) estas revistas. *Juan* ***está comiendo*** **(*Juan is eating*)**. *María* ***está escribiendo*** *una carta* (*Mary is writing a letter*). *Los pasajeros* ***estarán llegando*** (*are arriving*) *a su destino*. *Ayer estuve repasando* (*I was revising*) *la gramática*. ***Hemos estado nadando*** **(*We have been swimming*; *Înotăm de 3 ore*)** *tres horas*. *Mañana* ***estaré trabajando*** (*I will be working*) *todo el día en la biblioteca* [2, p. 222-224]. Identical constructions exist in **Italian**: *Marcovaldo* ***stava portando*** *a spasso la famiglia*. (*At that time Marcovaldo was getting out for a walk with his family. Atunci Marcovaldo şi familia sa ieşeau la plimbare*.) *Pietro* ***sta leggendo*** *un libro*. (*Peter is reading a book. Petru citeşte o carte*.) [4, p. 167]. The continuous forms are usually accompanied by lexical durative intensifiers like „*todo el dia the whole day through*, *toată ziua*" interacting with the lexical continuous meanings of the verbs. In Romanian these examples are usually rendered by means of *imperfectul*, constructions with *gerunziu* or contextual and lexical durative means. The **Portuguese** construction **estar + gerundio** is also the equivalent of the English continuous aspect form: *Eu* ***estou estudando*** *na Universidade*. (*Now I am studying at the University*); *Ele* ***estava lendo*** *quando ela me chamou*. (*He was reading when she called me*); *Amanha* ***estaremos preparando*** *toda a documentacao*. (*Tomorrow we shall be*

preparing the documentation.) [3, p. 324]. In Spanish, Italian and Portuguese there are other constructions with gerundio expressing aspectual duration. The construction ficar + gerundio expresses a durative action: ***Fico olhando*** *para o retrato*. (*I* ***have been looking*** *at the picture*). The construction **andar a** + infinitive: *A Teresa* ***anda falando*** *da mudanca de casa*. (*Teresa is speaking of exchanging the flat*. *Tereza vorbeşte de schimbarea apartamentului*.) [3, p. 325]. In Portugal the construction **estar** + gerundio can be substituted by the construction **estar a** +infinitive preserving the durative meaning: *O Pedro* ***esta a ler*** *o novo livro*. The same we have in case of **ficar + gerundio,** where gerundio is substituted by the infinitive: ***Fico a estudar*** *3 horas*. The construction **continuar (seguir, prosseguir)** + gerundio express a continuous action as well: *Ele* ***continua lendo*** *o jornal*. The construction **continuar a** + infinitive practically expresses the same type of durative action: *Ele* ***continua a ler*** *o jornal*. [3, p. 324]. Exactly the same we find in English: *He* ***continues reading*** *the journal* can be easily changed into *He* ***continues to read***. The construction with the non-continuous infinitive has a weaker aspectual grammatical meaning, the lexical durative meaning prevails here. Lexical and grammatical duration in French and German is expressed by imperfect forms, constructions with present participle, gérondif and lexical means: ***He represented*** (imperfect meaning) *for her the reality of things****.*** *Ils* ***représentait*** *pour elle la réalité de la* ***vie.*** *El* ***reprezenta*** *pentru ea realitatea vieţii*. *His conscious* ***was echoing*** *Fleur's comment on Anna Bergfeld's letter*. *Sa conscience* ***répétait*** *l'écho des commentaires de Fleur à la lettre de Annie Bergfeld*. *Conştiinţa îi* ***repeta*** *ecoul comentariilor lui Fleur la scrisoarea Anei Bergfeld*. [6, p. 134]. The French imparfait is rendered regularly into English by continuous forms and by past indefinite with lexical duration, though the former are more expressive than the latter. In German, like in French, the absence of the continuous forms is compensated by Imperfect and constructions with Partizip Präsens (Partizip I), which normally express a durative aspectual meaning. ***Er*** *kam* ***lachend*** *die Treppe herunter*. *He* ***came laughing*** *down the staircase*. *El* ***venea râzând*** *înjos pe scară*. *Sie trat* ***lächelnd*** *ins Zimmer*. *He entered the room laughing*. *Ich* ***höre*** *ihn* ***kommen. I hear him coming.*** *II aud venind*. *Ich* ***hörte*** *ihn* ***kommen. I heard him coming. L-am auzit venind***. *Wir sahen den* ***spielenden*** *Kindern zu*. *We looked at the children who were playing*. *Ne uitam la copiii*, *care se jucau*. *Das Kind kam* ***weinend*** *nach Haus*. *The child* ***came*** *home* ***crying.*** *Copilul* ***a venit plângând*** *acasă*. *Er erreichte* ***schwimmend*** *das andere Ufer*. *He reached the other bank swimming*. *A ajuns* ***inotând*** *la celălalt mal* [8, p. 76]. The imperfect forms may be also used stylistically intensified by suprasyntactic stylistic means. The continuous/ non-continuous opposition in English, Spanish, Portuguese, Italian and partially in Romanian are in a process of transition from a pure grammatical aspectual category into a stylistic one. In English this opposition is represented in all the functional styles, regularly used for stylistic purposes in emotionally coloured expressive and emphatic speech.

The categorial forms of present tense continuous or non-continuous aspect could also serve as an example of metasemiotic transposition. What we really have is a metasemiotic use of present tense forms to describe a past

or future action, for certain emotional-expressive or evaluative purposes, to express vivacity and dynamism of an action, as if deployed in the speaker's mind or in front of his eyes. In this case the categorial forms of past and future are expressed purely lexically or contextually: *Yesterday I was reading in the lounge*. *Suddenly Ann comes in*, *sits on the sofa and starts to cry*. *Next week I am leaving* (*leave*) *for Paris*. The verbs expressing mental perception and feeling can be metasemiotically used in the continuous aspect and the same is true of the usage of progressive forms with adverbs like *always*, *often*, *seldom*, *generally*, *constantly*, *permanently*, etc.: *I was seeing him working hard*. *He is always coming late!* The unreal conditional mood forms can also be used to express politeness, interest, etc.: *I should eat an apple if I had any*. *Aş mânca un măr*, *dacă aş avea*. (unreal condition); *Look! You have apples! I should like to eat one! Priveşte! Aveţi mere! Eu aş mânca unul!* (Indirect polite request) *Could I help You? Could you help me? Aş putea să vă ajut?* (Polite offer of help) *Aţi putea să mă ajutaţi?* (Polite request).

The gradual transition of some grammatical categories to lexical-grammatical or purely lexical ones has been taking place. The category of gender in English and the category of anteriority (taxis) in Russian can serve as an example of a complete transition. Anteriority in English, Romanian and other European languages are in the process of a similar transition [6, p. 145-161]. The category of anteriority historically appeared in the result of transposition, when it was necessary to intensify the existing lexical and contextual means by grammatical ones. Now we have a reverse process, but on a different level. At the moment the means of expressing future anteriority in both languages slightly differ. English has preserved the Latin system of expressing future actions as seen from a moment in the past. Let's take some examples: 1. Future from the present moment: *I shall have read the text by six o'clock* (*by the time you come home*. *Eu voi fi citit textul către ora şase* (rarely used). In both languages future anteriority is expressed here both grammatically and lexically. The usual tendency in languages is to simplify redundant forms. The examples, given above, are naturally simplified in both languages, and anteriority can be expressed only lexically or contextually: *I shall* (*will*) *finish reading the text by six o'clock* (*by the time you come home*). *Eu voi termina de citit textui către ora şase*. Present perfect is used to express future anteriority in clauses of time and condition (substituting future perfect), while *perfectul compus* in Romanian can be used to express future anteriority only in case of stylistic transposition: *Cum am ajuns acasă*, *îţi telefonez!* Past perfect is used in clauses of time and condition to express future anteriority from a moment in the past. In past perfect the category of taxis is not as clearly manifested as in future perfect. But here, too, although past indefinite (or simple past) and past perfect are both past tense forms, the difference between them is very clearly expressed. The past tense of the perfect form, although refers to the past, differs clearly enough from past indefinite in having a second and different meaning of past anteriority. In the American spoken English there is a tendency of rapprochment of present perfect in the second meaning and past indefinite, the former is often substituted

by the latter: *Did you ever go to Paris? Did he arrive yet? He never read this book*. A similar phenomenon is observed in the colloquial Romanian, where *mai mult ca perfectul* is occasionally substituted by *perfectul compus*. In the British Standard English present perfect continues to differ regularly from past indefinite in all the meanings. We would like to draw your attention to the fact that it is not enough to state the existence of the category of anteriority or any other categorial system in English and Romanian. Language is permanently changing and all abstract linguistic systems should be checked in practice (texts, speech), otherwise we could find ourselves „abusing grammar". Confrontation of metalanguistic systems and grammatical forms disclosed phenomena of polysemy, homonymy and synonymy. Categorial transposition (stylistic and modal, etc.) is attested in both languages. There is a tendency of regulation and simplification of categorial and redundant grammatical forms. Grammatical anteriority can be regarded as a pedantry, for in situations of ordinary everyday speech it is very easy to do without it, and express the same categorial meaning lexically or contextually.

Referinţe bibliografice

1. Великопольская Н., Родригес Данилевская Е. *Испанский язык*. Москва, 1963.

2. Виноградов В.С.. *Курс практической грамматики испанского языка*. Москва, 1990.

3. Жебит А., Кузнецова Г. *Португальский язык*. Москва: Высшая школа, 1984.

4. Карулин Ю., Черданцева Т. *Курс итальянского языка*. Москва, 1981.

5. Marin V.Z. *Gramatica istorică a limbii moldoveneşti*. Chişinău: Lumina, 1970.

6. Melenciuc D. *Comparativistics*. CEP USM, Chişinău, 2003.

7. Родригес Данилевская Е., Патрушев А., Степунина И. *Испанский язык*. Москва: Высшая школа, 1988.

9. Savin Eilia. *Gramatica limbii germane*. Bucureşti, Editura Maşina de scris, 1996.

STRUCTURI SINTACTICE SEGMENTATE ÎN OPERA LUI BARBU ŞTEFĂNESCU DELAVRANCEA

TATIANA MÎRZA
Institutul de Filologie al AŞM

Contribuţia lui Barbu Ştefănescu Delavrancea la evoluţia stilului literaturii beletristice româneşti reprezintă un moment reprezentativ pentru sfârşitul sec. al XIX-lea, şi anume apariţia prozei artistice moderne de mai târziu. Urmărind evoluţia frazei scriitorului în cursul dezvoltării creaţiei sale, constatăm că în stilul prozei sale, începând de prin 1889, începe să se afirme tot mai frecvent frazarea scurtă, în propoziţii simple, monomembre sau eliptice.

Tendinţa de a scrie în fraze scurte, simple, se face şi mai evidentă începând din 1893 (1894) pe măsură ce creaţia literară a lui Delavrancea se maturizează. Lucrări ca *Două lacrimi* (1893), *Marele duce* (1893), *De azi şi de demult* (1894) şi mai ales povestirea *Stăpânea odată* (1908), sânt scrise aproape în întregime în construcţii de acest fel.

Introducând în literatura română principii artistice noi, care amintesc de celebra formulă a scrierii pitoreşti (l'ecriture artiste) şi aplicându-le asupra unui material de limbă populară, Delavrancea înzestrează stilul prozei româneşti, mai ales prin fraza segmentată, cu mijloace artistice noi, moderne de realizare artistică. O dovadă în acest sens constituie şi bogatul material demonstrativ pe care l-am putut selecta cu succes din întreaga operă literară a scriitorului. Exemplele concludente acoperă şi ilustrează pe larg fenomenul lingvistic cercetat evidenţiind procedeele stilistice şi sintactice folosite de autor şi în special pe cele ce se referă la frază.

Referitoare la frază sunt şi procedeele cu ajutorul cărora Delavrancea descrie momentele de crâncenă frământare sufletească din „Sultănica" sau „Hagi Tudose". Unităţile sintactice scurte, juxtapuse, despărţite prin punct, dau fragmentului o cadenţă accidentală, întreruptă, folosită a descrie fuga Sultănichii spre casă, în noaptea când a comis păcatul dragostei ei. Ritmul sacadat al prozei urmăreşte parcă respiraţia grea a fetei:

Sultănica gâfâie, scoţând pe gură şi pe nas aburi groşi ce-i cărunţesc părul şi genele. Picioarele i se cufundă până la glezne. Nasul ei e roşu-vânăt. Lacrimile i-au îngheţat pe obraz. Se luminează. Ea vrea să meargă mai iute şi cade. Se scoală repede şi iarăşi cade. (S., p. 20)

Este de relevat aici modul în care scriitorul redă momentele când, din cauza oboselii, Sultănica se împiedică şi cade. Fraza se poticneşte, oprindu-se brusc pe cuvântul *cade*: *ea vrea să meargă mai iute şi cade*. *Se* scoală *repede şi iarăşi cade*. Reluarea cuvântului sugerează repetarea accidentului.

Marcarea prin punct imprimă pauze bine definite, care creează distanţa necesară între idei independente. Diferenţa între punctuaţia prin acest semn şi

aceea prin punct şi virgulă este sesizată şi utilizată de scriitorul nostru în cadrul unor fragmente în care cele două procedee alternează. Iată un exemplu:

Vegheasem toată noaptea în picioare; *nu mâncasem*; *mă dureau coastele*; *mi-era frig*; *răcisem*; *ameţeam*. *Mă prinse frigurile*. (S., p. 89)

Desigur că scriitorul putea să separe ultima propoziţie tot prin punct şi virgulă, ca şi pe celelalte dinaintea ei. Dacă nu a procedat astfel e pentru că a dorit să izoleze propoziţia finală mai pregnant decât anterioarele ei, făcând-o să apară ca o concluzie a şirului de propoziţii cu o intonaţie corespunzătoare.

Cu ajutorul semnului punct şi virgulă, scriitorul marchează pauzele în interiorul fragmentelor alcătuite din propoziţii scurte, juxtapuse, separând în fragmentele mai mari, momentele lanţului narativ:

Mă dusei în dormitor; *mă dezbrăcai*; *un ac*; *mă chinuii să bag în ac*; *cârpii hainele cu aţă albă muiată în cerneală*; *căutai nasturi şi mi-i cusui*; *întorsei legătura pe dos*, *o fâşie albă cu bobiţe negre*; *mă spălai pe ochi cu săpun*; *mă pieptănai*; *mă frecai pe dinţi cu ştergarul*. (S., p. 123)

Nu este deci întâmplător faptul că scriitorul notează pauzele formate din propoziţii scurte în mai multe moduri. Semnele de punctuaţie diferite sunt dovezi ale acuităţii auditive a scriitorului ce-l obligă pe cercetătorul stilului său a nu le trece cu vederea. O frază despărţită prin punct şi virgulă are un ritm sacadat, fără a pierde continuitatea fluxului vocii. Dimpotrivă, un fragment în care membrele constitutive sunt izolate prin punct cere o întrerupere a tonului în pauze mai largi, care rarefiază unităţile din interior. Ele devin mai independente unele faţă de celelalte, ceea ce permite scriitorului să introducă în seria frazeologică propoziţii simple referitoare la aspecte diferite ale aceluiaşi moment. În acest caz, întreruperea prin punct a fragmentului corespunde necesităţii schimbării registrului tonic de la o propoziţie la alta, pentru a distinge unităţile sintactice din diferite planuri semantice.

Valoare deosebită în cercetarea trăsăturilor ritmice ale stilului lui B. Delavrancea o au şi numeroasele „abateri" ale punctuaţiei folosite de scriitor. După cum se poate observa la o analiză mai atentă, autorul foloseşte punctuaţia nu în conformitate cu regulile gramaticale. El plasează deseori virgulă între subiect şi predicat sau înaintea unui *şi* de coordonare; alteori separă complementul de predicat sau atributul de substantiv.

Aceste „greşeli" nu fac parte din categoria neglijenţelor sau inadvertenţelor gramaticale semnalate de unii critici ai operei lui Delavrancea [a se vedea: 1, 2, 3 ş. a.]. Ele provin din tendinţa de a nota pauzele pe care scriitorul le imprimă textului său. Ele au un rol important în realizarea comunicării, fiind un component de tip special al enunţului [4, p. 36]. Este fără îndoială o greşeală a utiliza convenţia ortografică în scop personal, dar este în acelaşi timp şi o dovadă a audiţiei interioare a textului în momentul când este aşternut pe hârtie, şi nu poate veni decât din partea unui scriitor cu un accentuat simţ ritmic şi muzical.

Pauze mai mari în cadrul frazei notează şi punctele de suspensie când apar în limbajul narativ al scriitorului. Ele se utilizează nu numai spre a marca grafic renunţarea la partea finală a unei propoziţii sau fraze, ci şi la sfârşitul unei propoziţii sau fraze complete [Idem, p. 25]. Spre deosebire însă

de punct care separă net unităţile semantic complete, suspensia, presupunând părţi neexprimate, asigură continuitatea fragmentului printr-o intonaţie egală. Intonaţia fiind şi ea o particularitate definitorie stilului. De aici derivă şi noţiunea de „intonaţie stilizată" [5, p. 45], adică proprie unui singur scriitor, în cazul dat B. Delavrancea. Datorită acestui joc de umbre şi lumini, prin suspensie, propoziţiile dintr-un ansamblu frazeologic capătă o anumită imprecizie care le face apte de a reda atmosfera ireală a amintirii şi a visului sau momente de o mai profundă tonalitate sentimentală:

Sultănica ajunse în vârful muscelului… Privi lung la turla bisericii din sat… Şi pieri la vale înecată în fâneaţa ce cobora… (S., p. 28)

N-auzii nici un cuvânt… Mă gândeam la ea… O vedeam. (S., p. 127)

Punctele de suspensie sunt o tehnică de a îndrepta planul realităţii, lăsând expresia să plutească „între vis şi viaţă" . Ele dau stilului o mai mare căldură lirică.

Cu ajutorul punctuaţiei notând în chip minuţios pauzele ce intervin în cursul complexului frazeologic, scriitorul reuşeşte să alcătuiască ansambluri cu o structură ritmică şi tonică bine închegată. În aceste fragmente dispoziţia şi modul de conexiune a unităţilor sintactice componente determină o anumită distribuţie a cadenţelor interioare, care ne permite să recunoaştem indiferent de dimensiunile şi de aspectul sintactic al ansamblului, câteva tipuri ritmice diferite.

Trebuie să deosebim, mai întâi, tipul construcţiei ***deschise***, *infinite*, alcătuite din unităţi sintactice egale, juxtapuse, cu intonaţie identică:

Se aşternuse zăpada de trei palme. *De pe coşurile caselor se ridicau suluri de fum ca nişte copaci*. *Pe seară ceaţa se lăsă uşurel şi înecă mahalaua*. *Grădinile şi acoperişurile caselor se mai zăreau albăstrind neguroase*. *În geamurile vecinilor*, *lumini gălbui*. (S., p. 79)

Este vorba de construcţia frazeologică folosită în special în descrieri. Ea este avantajată în această funcţie stilistică de anumite calităţi: juxtapunerea propoziţiilor referitoare la aspecte diferite ale decorului, creează impresia vastităţii perspectivei distribuite într-o multitudine de planuri succesive ce se pierd fără sfârşit în adâncime. De aceea, fraza deschisă apare în descrierea peisajelor largi:

Şoseaua se încovoaie între Olt şi dealurile care se ridică unele peste altele, *până se pierd în înălţimi fumurii şi albastre*. *Aerul e limpede*, *tremurător şi viu*; *roua se întinde ca un rizil presărat cu diamante*, *pe deasupra priveliştilor*. *Cicorile*, *ca nişte ochi albaştri*, *veghează în valuri de fâneaţă nemărginită*. (S., p. 15)

Mai obişnuită în proza lui Delavrancea este compunerea frazelor din unităţi neegale în dimensiuni. În astfel de fragmente intonaţia nu mai rămâne suspendată în final, ci coboară sau urcă în intensitate, în funcţie de proporţiile ultimei tranşe ritmice. Sânt construcţiile cu structură ritmică ***închisă***. Ele apar în două tipuri structurale: uneori ansamblul se curmă brusc printr-o propoziţie scurtă, dând finalului o mai mare intensitate; alteori, dimpotrivă, el se prelungeşte în final cu o unitate sintactică de dimensiuni ample, în care vigoarea expresivă se pierde treptat. Fiecare construcţie este definită prin funcţii stilistice proprii.

Primul tip de frază închisă este prezent mai ales în naraţie, într-o succesiune de momente, în care ultimul se distinge de cele anterioare printr-un efect stilistic mai puternic:

Mâinile şi picioarele îi tremurară. *Inima-i zvâcni*, *apoi bătu încet - încet*. *Pe gât simţi un gust de rugină*, *amărui şi coclit*. *În toată gura lui arsă o umezeală crudă şi sărată*. ***Tresări.*** (S., p. 91)

Este vorba deci de un procedeu care are rolul de a da finalului o mai puternică tensiune emoţională prin laconismul dur al ultimei unităţi. Această tehnică a sfârşitului brusc apare şi în cadrul frazelor lungi, oratorice şi poetice, în care o parte hiperdilatată de început se opune unei scurte părţi finale. Construcţia pornită a lua proporţii gigantice se dărâmă pe neaşteptate în câteva cuvinte:

Cartea pe care trebuie s-o născocim noi (*afară de 2-3 profesori*, *toţi ceilalţi nu deschideau gura decât ca să ocărască*), *colegii mei*, *rău năravîţi*, *spioni şi laşi*, *afară de câţiva săraci*, *sălbatici*, *prinşi cu arcanul*, *pedagogii îngâmfaţi*, *provizorul*, *un neamţ cu favoritele roşcate până la brâu*, *directorul*, *un suflet bun strigând de se auzea cale de o poştă*, *economul*, *clipind des numai dintr-un ochi*, *bucătarul*, *cocoşat şi cu mustăţi lungi şi groase*, *bursierii din clasele superioare cu palmele gata pe bătaie*… ***iată vrăjmaşii mei***. (S., p. 117)

Rolul de a închide structura ritmică a complexului frazeologic îl au în frazele lungi propoziţiile atributive, care apar în final, făcând parte dintr-o comparaţie amplă. Delavrancea a folosit deseori acest procedeu, mai ales în frazele alcătuite prin subordonare:

Când Boaca îşi văzu şorţul, *rochia*, *cămaşa*, *ciorapii şi pantofii ei plini de noroi*, *dete capul pe spate*, *strânse ochii*, *căscă gura*, *înţepeni limba şi scoase un ţipăt ascuţit ca o biată fiinţă* ***care n-ar mai avea ce pierde şi ce nădăjdui***. (D. V., p. 194)

Lacrimile-i picau pe foile cărţii, *până când*, *nemaivăzând desigur rândurile*, *se sculă de la masă*, *oftă adânc ca şi în noaptea trecută şi îngână cu ochii în sus*, ***ca şi cum ar fi fost o femeie care se roagă la icoană.*** (S., p. 88)

Structura obişnuită a stilului lui Delavrancea se bazează aşadar pe un bogat număr de unităţi interioare distincte, în care debitul verbal pulsează cadenţat pentru ca în final să se piardă rămânând la acelaşi nivel, să cadă brusc ori să coboare treptat şi prelung. Constituţia ritmică a frazei lui Delavrancea este în general discontinuă, asindetică. Structura paratactică asindetică e specifică scriitorilor lirici, descriptivi [6, p. 172].

Şi despărţirea în alineate a textului este valorificată de scriitorul meşter în dozarea ritmică a frazei. Se observă la Delavrancea alineate foarte scurte formate dintr-una sau două propoziţii simple, capabile de efecte stilistice puternice. De aceea, procedeul este folosit în prezentarea unor situaţii dramatice:

Pe la zece ore, *o trăsură se opri în dreptul porţilor*.

A sosit. (S., p. 41)

În râsul tuturora se auzi glasul ascuţit al unei cucoane slabe: *mai dă o dată* !

Dădu şi pierdu. (S., p. 43)

Fiecare din aceste propoziţii reprezintă momente importante în naraţie. Primul exemplu, din povestirea *Irinel*, redă clipa plină de stringentă emoţie, când eroul zăreşte trăsura presupusului rival al dragostei sale. Separată de celelalte în alineat independent, propoziţia exprimă pe deplin însemnătatea subiectivă a clipei. În celălalt exemplu, este consemnat un moment însemnat din nuvela *Iancu Moroi*: acesta pierde la jocul de cărţi ultimii bani pe care-i mai avea, încă un motiv al dezastrului sufletesc ce îl va conduce la sinucidere. Cele două propoziţii simple izolate în alineat separat, exprimă laconic şi grav tragismul momentului de prăbuşire morală a eroului.

Mai caracteristică lui Delavrancea este însă tehnica frazării în aliniate independente alcătuite dintr-o singură propoziţie. Propoziţii care prin sensul lor înrudit ar putea face parte din acelaşi complex frazeologic, sunt distribuite vertical, într-un şir de alineate. Astfel de construcţii redau momente de înaltă tensiune psihică, atunci când fiecare amănunt al unei acţiuni, fiecare gest, are o valoare expresivă particulară. Astfel sânt notate emoţiile şi sentimentele puternice:

Ne-am îmbrăţişat.
S-a isprăvit.
Doamne, *ce curaj are omul când iubeşte*. (O. A., p. 355)
Stele nu răsar.
Nici una.
Şi nu e pic de nor,
Ce fel de cer se întinde pe deasupra acestui palat adormit?
Unde sânt? (O. A., p. 413)

O astfel de dispoziţie a textului apare însă şi atunci când se redau întâmplări obişnuite, dar îndelung repetate, care, în perspectiva timpului s-au schematizat ca un simplu ritual:

Îmi dădea mâna.
Mă îngrijea.
Se uita la mine.
Se gândea.
Tăcea.
Atâta tot. (S., p. 100)

Se accentuează tendinţa de a aranja propoziţiile scurte în şiruri verticale de alineate, spre a da mai multă independenţă şi gravitate momentelor:

Un cal a căzut lângă copac.
Al cazacului.
Se întorc pe jos.
Cine a învins ?
Nu se ştie.
Călăreţii stau smirnă în faţa marelui duce. (O. A., p. 434)

Construcţia suprapusă a pasajului este justificată mai ales de dorinţa originalităţii în forma prezentării. Ordonând astfel un text care ar fi putut compune o singură frază, scriitorul accentuează cadenţele interioare. El scrie

proză ritmată. Delavrancea ştie să recurgă în construcţia frazei sale şi la efecte de ordin muzical. Fraza sa, secţionată în mai multe părţi prin segmentare, sugerează conţinutul pe cale ritmică şi melodică. Cu asemenea calităţi artistice ale frazei, realizate atât prin construcţia complexului de propoziţii, cât şi prin organizarea lui ritmică şi melodică, Delavrancea reuşeşte să scrie pagini pline de poezie. În frazele sale sânt puse la contribuţie aptitudinile plastice şi muzicale ale scriitorului; el se adresează cititorilor săi prin toate mijloacele capabile să-i facă pe aceştia să vadă, să audă, să-şi reprezinte scena pe care o înfăţişează. Delavrancea nu scrie, ci pictează cu propoziţii. Procedeele sale stilistice sânt atât de aproape de cele ale artei culorilor şi formelor. Aceeaşi observaţie se poate face şi în ce priveşte însuşirile muzicale ale stilului său. Naraţiunea sa poate fi urmărită prin plastica şi muzica frazei. Delavrancea este unul dintre primii prozatori care au reuşit să dea formei de exprimare calităţi artistice imitative; el inaugurează în literatura română proza sugestivă [7, p. 229].

Mai toţi cercetătorii stilului său remarcă noile tendinţe ale creaţiei sale [a se vedea: 8, 6, 9 ş. a.]. N. Iorga, ocupându-se de „minunata poveste *Stăpânea odată*", laudă „propoziţiile scurte întrerupte" şi „un mai mare spirit de măsură" decât în creaţiile precedente [10, p. 171].

Într-adevăr, abundenţa construcţiilor scurte, monomembre sau eliptice, este deosebit de relevantă. Dacă la început, astfel de fraze apăreau mai ales în stilul descriptiv şi numai în anumite împrejurări, bine motivate din punct de vedere stilistic, în a doua perioadă, ele devin un manierism. Povestirea *Stăpânea odată* se caracterizează îndeosebi prin această exprimare telegrafică care schematizează prezentarea acţiunii, grăbind mecanic gesturile şi mişcările personajelor:

Se sculară şi trecură în pridvor. *Împărăteasa bătu din palme*. *Un rob*. *Porunci de masă*. (S., p. 252)

Aceeaşi tendinţă de simplificare a structurii frazei se manifestă la Delavrancea şi în cazul remanierilor de redacţie pe care le făcea scriitorul ori de câte ori îşi retipărea lucrările mai vechi. Modificările introduse de scriitor pot fi urmărite şi în ediţiile succesive ale volumelor sale. Majoritatea volumelor lui Delavrancea cunosc câte două ediţii, apărute la intervale destul de mari de timp, suficiente pentru a determina pe scriitor să recurgă la transformarea parţială a formei stilistice.

Prin diminuarea numărului de epitete, renunţarea aproape totală la detalii nesemnificative şi prin înlăturarea determinantelor circumstanţiale, scriitorul B. Delavrancea se „debarasează", pe măsură ce stilul său se maturizează, de elementele care îngroşau fraza sa. Delavrancea se eliberează de metodele artistice naturaliste predominante în epoca sa ce i-au marcat mult timp creaţia.

Căutând o expresie mai reţinută, lipsită de contorsiuni interioare şi de artificii fără rost, care poate evidenţia la maximum dramatismul situaţiilor, Delavrancea modifică şi punctuaţia, pentru că ea oglindeşte anumite caracteristici ale pronunţării (ridicarea, coborârea vocii – în genere, variaţiile de înălţime). În funcţie de aceasta s-ar putea pune problema împărţirii vorbirii în enunţuri

[11, p. 14]. El utilizează acum mult mai des punctul, punctul şi virgula, punctele de suspensie, spre a marca momente intense de ordin sentimental.

O altă serie de modificări ale frazei lui Delavrancea sunt motivate de tendinţa de a da expresiei sale o cât mai pregnantă vioiciune, apropiind-o de limba vorbită, populară.

Aceste modificări ale tehnicii literare a lui Delavrancea nu pot fi numai de natură formală. Ele sunt consecinţa unor schimbări mai adânci, ce au avut loc în însăşi concepţia artistică a scriitorului. Într-adevăr, urmărind concepţiile sale despre limbă şi stil exprimate pe parcursul activităţii sale literare, constatăm că în perioada de început a carierei sale publicistice, admiră calităţi artistice ale stilului amplu, bogat. El condamnă, de exemplu, „limba săracă… fără viaţă fără mişcare, fără culoare, fără energie, fără nobleţe, ordinară", arătând că epitetele „nemerite" care „colorează idee, simţirea sau faptele ce descrie" şi „imaginile cele vii şi puternice", trebuie să caracterizeze stilul cu adevărat artistic [12, p. 475].

Mai târziu însă, pe măsură ce începe să cunoască şi să studieze literatura populară, Delavrancea devine un mare admirator al procedeelor populare de expresie. El admiră acum şi pune în valoare măiestria stilului simplu, capabil de a reda imagini întru totul schematizate:

„Poporul român instinctiv a priceput că într-un poem, o descripţie amănunţită ar fi un nonsens… El s-a mulţumit numai cu câteva note dominante, cu câteva semne caracteristice, cu câte o sinteză vie şi puternică" [Idem, p. 489].

Transformările introduse în timp de B. Delavrancea în textul operelor sale, demonstrează existenţa a două etape mari în dezvoltarea măiestriei sale literare: perioada de început, 1980 şi 1888-1889. Atunci scriitorul se afla sub influenţa principiilor estetice ale unor curente literare şi artistice în vogă în epoca sa; şi perioada de maturitate a creaţiei sale care începe în anii 1889-1890 conturându-se pe măsură ce publică noi schiţe şi nuvele (*Hagi Tudose*, 1893; *Stăpânea odată*, 1908; *Boaca şi Onea*, 1915). Aceste două etape se caracterizează prin particularităţi specifice de stil, la care ne-am referit mai sus, prin care se pun bazele prozei poetice sau lirice în literatura română.

Din marea conştiinţă a autenticităţii sale populare, afirmată cu multă statornicie în toate împrejurările, dezvoltată în toate consecinţele ei artistice şi cu un curaj neabătut în toate împrejurările politice, în care i-a fost dat să-şi spună cuvântul, opera scriitorului şi luptătorului social şi politic Delavrancea a dobândit, împreună cu pecetea ei distinctivă, drepturile cele mai bine întemeiate la amintirea şi recunoştinţa posterităţii [13, p. 154].

Barbu Şt. Delavrancea este un deschizător de drumuri în literatura română spre proza poetică prin însuşi lirismul său infiltrat în proza sa realist-naturalistă. Cultivă o proză poetică prin ritmul aparte şi melodicitatea frazei. Modelul său de scriere a fost preluat în sec. 20 de scriitori precum Z. Stancu, p. Istrati ş. a. O parte din doctrina sa a fost pe placul marilor scriitori realişti români începând cu L. Rebreanu în romanele sale, în primul rând prin sobrietatea stilului, concizie şi omiterea detaliilor.

Referinţe bibliografice

1. Ion Rotaru. *Analize literare şi stilistice*. Bucureşti, 1979.
2. Al. Săndulescu. *Delavrancea*. Bucureşti, Editura Albatros, 1970.
3. Şt. Cazimir. *Barbu Delavrancea*.În: *Barbu Delavrancea*. *Sultănica*. Chişinău, Editura Lumina, 1993.
4. Valeria Guţu Romalo. *Sintaxa limbii române*. Bucureşti, E.D.P., 1973.
5. Mihaela Constantinescu. *L'intonation stylisée*. În: „Analele Universităţii Bucureşti". Limba şi literatura română, 2008, p. 45-55.
6. Tudor Vianu. *Fraze scurte şi lungi*. În: „Probleme de stil şi artă literară". Bucureşti, 1955, p. 163-166.
7. Constantin Cubleşan. *Opera literară a lui Delavrancea*. Bucureşti, Editura Minerva, 1982.
8. Alexandru Niculescu. *Structura frazei în stilul lui Barbu Delavrancea*. În: „Contribuţii la istoria limbii române contemporane I". Bucureşti, 1956.
9. Mihail Dragomirescu. *Barbu Delavrancea*. *Scrieri critice şi estetice* I. Bucureşti, E.P.L., 1969.
10. Nicolae Iorga. *Istoria literaturii române contemporane* II. Bucureşti, Editura Adevărul, 1934.
11. Sorin Stati, Gheorghe Bulgăr. *Analize sintactice şi stilistice*. Bucureşti, 1970.
12. Barbu Şt. Delavrancea. *Din estetica poeziei populare*. În: B. Delavrancea. Opere V. (ediţie îngrijită şi prefaţată de Emilia Şt. Milicescu). Bucureşti, E.P.L., 1969, p. 466-497.
13. Emilia Şt. Milicescu. *Barbu Delavrancea*. Cluj – Napoca, Editura Dacia, 1975.

Surse de corpusuri şi abrevieri

D. V. 1. Barbu Şt. Delavrancea. *Domnul Vucea şi alte nuvele*, Bucureşti, Editura Coresi, 1990.
O. A 2. Barbu Şt. Delavrancea. *Opere alese* I, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1994.
S. 3. Barbu Delavrancea. *Sultănica*, Chişinău, Editura Lumina, 1993.

MODALITATEA POTENŢIALĂ ŞI CONATIVĂ DIN PERSPECTIVA CONCURENŢEI MODURILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

EMILIA OGLINDĂ
Universitatea de Stat din Moldova

În studiile de specialitate din ultimele decenii, modalitatea, aptă a exprima „atitudinea locutorului faţă de conţinutul propoziţional al enunţării sale" [1, p. 14], este definită drept o categorie funcţional-semantică, întemeiată pe noţiunea *evaluării* [2, p. 19]. Sunt preconizate următoarele concepte: *subiectul* evaluării modale (= locutorul); *obiectul* evaluării modale (= raportul conţinutului unui enunţ faţă de realitate), în calitate de *mijloace* ale evaluării fiind întrebuinţate unităţile de limbă de la diferite niveluri.

În procesul comunicării, predicativitatea şi modalitatea îşi manifestă potenţele funcţionale în situaţii concrete ale vorbirii. Descrierea acestor situaţii ne ajută să dezvăluim semnificaţia ce o conferă locutorul informaţiei comunicate, inclusiv conţinutul implicit [3, p. 214-217]. Din acest punct de vedere, o atenţie sporită suscită opoziţia *real* vs *ireal* [4], [5], [6].

În numeroase limbi – română, franceză, engleză, rusă etc. [7], sunt examinate variate mijloace, apte a reda interferenţa diverselor tipuri ale modalităţii. Modurile verbale concurente – conjunctivul, condiţional-optativul, prezumtivul – denotă multiple semnificaţii modale, ce aparţin domeniului conativităţii şi al potenţialităţii. În studiul de faţă, ţinem să analizăm rolul unor moduri verbale şi al verbelor modale la exteriorizarea modalităţii conative în limba română.

Situată la hotarul între imaginar/ ireal şi real, modalitatea conativă este întemeiată pe noţiunea *potenţialitate*. În conformitate cu unele aprecieri, *modalitatea potenţială* cuprinde valorile modale de *posibilitate*, *imposibilitate*, *ipotetic* [8, p. 6-8]. Componenta potenţială se desprinde şi în cadrul sensului optativ / deziderativ, ceea ce nu împiedică exprimarea potenţialităţii prin formele indicativului. În opinia cunoscutului funcţionalist rus A. V. Bondarko, potenţialitatea reprezintă un element de conexiune între ireal şi real [9].

Atât limba română, cât şi alte idiomuri dispun de suficiente mijloace menite a marca semele: *încercare*, *intenţie*, *finalitate*. Dată fiind interdependenţa componentelor semantice indicate, se impune studiul corelaţiei „**încercare – rezultatul obţinut**" [10, p. 3-6]. Modalitatea conativă se distinge prin caracterul său pluridimensional, realizând legătura între modalităţile potenţială, voluntativă/ deziderativă, debitativă, epistemică.

Nu este deloc surprinzătoare diversitatea sensurilor ce i se asociază: deziderativ, intenţional, al posibilităţii, ipotetic, final ş. a., raportate la

o valoare invariantă – voluntativă [11, p. 13]. Sunt pertinente semele: [+ intenţionat], [+ dorit], [+ e fort], [+ incert], [posibil], [+ rezultat], [+ finalitate atinsă], [+ devenire] ş. a. Sfera modalităţii conative cuprinde, alături de potenţial, sensurile *optativ* şi *dezideraţiv*, preconizându-se posibilitatea de a opta pentru una dintr-o multitudine de soluţii alternative. Situaţiile conative pun în evidenţă interferenţa câtorva câmpuri funcţional-semantice interdependente: al potenţialităţii (posibilităţii), al dezideraţivităţii, al necesităţii ş. a.

Cele remarcate vin să reliefeze conexiunea dintre *potenţialitate*, *posibilitate* şi *irealitate*, care, deşi indisolubil legate, nu se suprapun: cea dintâi raportează domeniul irealului la cel al realului, iar modalitatea conativă constituie mijlocul de legătură între cele două sfere [12, p. 17].

Modalitatea conativă beneficiază de multiple mijloace de redare, dintre care sunt de menţionat:

(1) verbele modale: *a încerca*, *a se strădui*, *a se chinui*, *a cuteza*, *a căuta*, *a aştepta*, *a îndrăzni*, *a se osteni*, *a da* (= *a încerca*), *a lua* (= *a încerca*) etc., îmbinate cu modurile conjunctiv, infinitiv şi, sporadic, supin, în componenţa sintagmelor predicative cu sens *conativ*, *dezideraţiv*, *debitativ*, *al posibilităţii* ş.a. Sunt concludente exemplele: „… vocea patetică a docentului, care **încerca *să facă*** un bun medic din zăpăcita mea persoană” (Busuioc, SA, 266); „Aşa că din râpă celelalte ţigănci **îndrăzneau *să ridice*** numai capetele spre drum.” (Sadoveanu, FJ, I., 108); „Belciug … intră pe poartă, ferindu-se de femeile care **se îmbulzeau *să-i sărute*** mâna” (Rebreanu, I., 106)/ încercau să-i sărute mâna; „… biserica **nu izbutea** totdeauna ***să***-i ***alunge*** amintirile dureroase ale vieţii” (Preda, M., 42)/ Biserica încerca, dar nu putea să-i alunge amintirile.

Exemplele citate reliefează folosirea conjunctivului şi a infinitivului, capabile să comute în acelaşi anturaj, pe lângă verbele modale evidenţiate. Uneori, se atestă şi indicativul, substituibil prin conjunctiv sau infinitiv: „**Încearcă *de mai înţelege*** femeia şi logica ei!” (Busuioc, SA, 275)/ Chiar dacă intenţionezi să înţelegi, (se prea poate că nu vei reuşi).

(2) Modurile personale – conjunctivul, condiţional-optativul ş. a. în poziţie *independentă*, dotate cu variate semnificaţii. Modurile nominalizate sunt folosite cu valoare dezideraţivă, iussivă, prohibitivă, potenţială, potenţial-conativă, conativă, condiţională etc., ca în mostrele:

„Tu **să nu**-mi **spui** mie aşa lucruri, auzi! **Să nu**-mi **vorbeşti** aşa ceva!” (Busuioc, SA, 392)/ Tu să nu îndrăzneşti să-mi spui mie aşa lucruri…; „Ce zici, tăicuţule, **să trag** vreo **nădejde**?” (Eftimiu, R., 131)/ Aş putea/ aş îndrăzni să trag vreo nădejde; „Şi ***ar avea*** ei căsuţa lor, şi perdele împletite cu andrica, ***ar pune*** pe perete lăicerul ista cu două gherghini …” (I. Druţă, PLP, p. 23); „Altfel Ana ***ar abuza*** de numele lui, cu profit pentru ea.” (G. Călinescu, EO, p. 108) / Altfel Ana ar îndrăzni să abuzeze; „Acela le ştie pe toate. L-***ar întreba***? Zău l-***ar întreba***!” (I. Druţă, PLP, p. 32)/ L-ar întreba? Zău că ar îndrăzni să-l întrebe; „**Ar fi înfruntat**-o voiniceşte, ziua aceasta de mai…” (Eftimiu, R., 31)/ Ar fi încercat s-o înfrunte; „Bătrânul **n-ar fi crâcnit** niciodată: prea era cufundat în ceaţa stafiilor, ca să mai privească lumea aievea” (Eftimiu, R., 64)/ Bătrânul nu

ar fi îndrăznit să crâcnească; „**Dacă ar lua** pe Otilia cu el?” (Călinescu, EO, 118)/ Dacă ar îndrăzni s-o ia pe Otilia.

Trebuie observat că în ipostază independentă, conjunctivul nu comută, de regulă, cu infinitivul, cu excepţia unor situaţii particulare (infinitivul prohibitiv etc.). În funcţie de semnificaţie, se pretează înlocuirii prin condiţional-optativ. Întrebuinţat cu valoare potenţială-prezumtivă, comută cu prezumtivul, mai rar – cu modul condiţional-optativ: „Satul i se păru mai sărac şi mai pustiu ca oricând. Oameni puţini. **Să fi fost** pe câmp?” (Eftimiu, R., 128)/ oameni puţini. **Ar putea fi** pe câmp. Atunci când denotă sens potenţial-conativ, condiţionalul-optativ poate fi înlocuit prin prezumtiv: „Ce rol **ar juca** femeia în existenţa ta?” (Călinescu, EO, 321)/ Ce rol ar fi jucând femeia…/ Ce rol ar putea juca femeia…

(3) La nivelul **frazei**, **verbele modale** indicate, asociate **modurilor** concurente – conjunctiv, condiţional-optativ, indicativ ş.a. – sunt capabile să redea valoarea conativă, impregnată de nuanţe de înţeles suplimentare: deziderativă, optativă, cauzativă ş.a. Este vorba atât despre structurile *tautoprosopice*, cât şi *eteroprosopice*, capabile să desemneze diverse raporturi sintactice.

● ***Raportul complementar direct*** este exprimat cu ajutorul verbelor cu sens **cauzativ**, **deziderativ / optativ**, **permissiv** etc. – a urmări, a ţine, a ţinti, a nădăjdui, a năzui ş. a.:

„Atât Ionuţ, cât şi Nicoară ***ţinteau să iasă*** mai cu seamă asupra lui Suleiman-Beg.” (Sadoveanu, FJ, 268)/ cutezau să iasă; „Când călugărul **năzui *să treacă*** înainte, îl opri.” (Sadoveanu, FJ, 431)/ încercă să treacă.

Semnificaţie conativă posedă, în anumite ambianţe, şi verbele ***hortative*** – a ruga, a invita, a îmbia, a încuraja, a pofti ş. a., ***permissive***: a permite, a lăsa, a îngădui, a da voie / învoire, a-şi rezerva ş. a.; ***impediendi***: a interzice, a nu lăsa, a împiedica; ***dicendi***: a făgădui, a propune ş. a.: ***cogitandi*:** a (se) gândi (= a intenţiona), a chibzui, a-şi închipui ş. a.; ***sentiendi***: a chiti, a ghici, a căuta ş. a.:

„El însuşi **făgăduia *să doarmă*** îmbrăcat, spre a fi gata la orice eventualitate” (Călinescu, EO, 277)/ intenţiona să doarmă; „… tot **mă gândesc *să-mi întocmesc*** acel răbuş” (Sadoveanu, FJ, 61)/ tot intenţionez/ încerc să întocmesc; „Se află la noi oameni care **se gândesc *să treacă*** subt aripa măriei sale Ştefan-Vodă.” (Sadoveanu, FJ, 455)/ oameni care intenţionează să treacă. A se compara enunţurile în care este folosit condiţionalul-optativ: „**Se gândi *că ar putea s-o ia*** în casă” (Călinescu, EO, 301).

O deosebită expresivitate comportă verbele ce marchează ***insistenţa*:** a insista, a se obstina, a se încăpăţâna, a se îndărătnici, a se necăji, a se chinui, a se trudi, a se căzni, a se strădui ş.a.:

„Ori, dacă **se îndărătniceşte *să întârzie***, tu pleacă şi lasă-l.” (Sadoveanu, FJ, 154)/ dacă îndrăzneşte să întârzie; „Ce vrea să spună acest popă?”, **se necăjea *să înţeleagă*** comisul Manole.” (Sadoveanu, FJ, 371)/ încerca să înţeleagă; „Cinstitul boier vornic de Ţara-de-Jos **se trudea** fel şi chip, scurmându-şi barba pe dedesubt cu degetele, ***să grăiască*** în limba măriei sale…” (Sadoveanu,

FJ, 400)/ încerca în fel şi chip să grăiască; „Erau plini de datorii, cu palatele ipotecate şi **se încăpăţânau** ***să ducă un trai*** fastuos…" (Eftimiu, R., 86); „La vatră, femeia **se chinuia** cu o mână ***să mestece*** mămăliga" (Preda, M., 9)/ încerca să mestece; „Băiatul o simţi chiar că **se căzneşte** ***să nu râdă***" (Preda, M., 29)/ încearcă să nu râdă.

A se compara sintagme infinitivale şi supinale cu acelaşi înţeles: „**… se necăjeau** în baltă ***la tăiat*** papură cu cosorul" (Sadoveanu, FJ, 267)/ încercau să taie papură; „… ***se înverşunează a găsi*** ceva în afară de sufletul omului" (Rebreanu, PS, 34)/ insistă/ încearcă să găsească ceva.

● La redarea ***raportului complementar indirect***, se întrebuinţează formaţiuni dotate cu sens conativ, bunăoară verbele ***finali*** – a se oferi, a avea grijă ş. a., unele verbe ***affectuum***, ***deziderative*** şi, mai cu seamă, locuţiunile în cauză – a se simţi tentat, a-i arde de ş. a., verbe şi locuţiuni cu valoare ***potenţială***: a avea putere, a fi în stare, a face eforturi ş. a.:

„Însă Otilia îl opri, **oferindu-se să vină** în altă zi" (Călinescu, EO, 45)/ intenţionând să vină; „… cât de **tentată mă simt** ***să închid ochii*** şi ***să păşesc*** în urma lui orbeşte, fără să-mi întorc privirile îndărăt!" (Busuioc, SA, 233)/ cât de mult ar vrea să încerc să închid ochii…; „**Făcea eforturi** colosale ***să se stăpânească***" (Busuioc, SA, 374)/ încerca cu îndârjire să se stăpânească.

● La exteriorizarea unor raporturi circumstanţiale, de exemplu a celui ***final***, se atestă structuri ce cumulează sens conativ:

„Fiindcă, după câte am prins eu întâmplător de la oameni, parcă şi grecul ***ar umbla s-o cumpere***..." (L. Rebreanu, R., p. 71)/… parcă şi grecul *ar intenţiona s-o cumpere*.

● Sens conativ atestă, în anumite anturaje, formaţiunile ce exprimă raporturile ***consecutiv, de excepţie, condiţional, concesiv***:

„**Chiar de-ar fi vrut**, **n-ar fi putut curma** toate aceste patimi" (Druţă, PLP, 93)/ Chiar de intenţiona / încerca, nu putea curma; „Fata însă, **chiar de-ar fi vrut** să se mai ascundă**, n-ar mai fi avut** timp" (Preda, M, 13)/ chiar de *vroia*/ *intenţiona*/ *încerca*, nu mai avea timp.

(4) sintagmele nominale ce inserează substantive de felul: *încercare*, *străduinţă*, *cutezanţă*, *încordare*, *risc*, *intenţie*, *sforţare* etc., în îmbinare cu modurile nominalizate ş.a.: „Cu cele câteva slabe **încercări** ***de a lega*** o discuţie…" (Busuioc, SA, 146); „Dar orice **încercare** să ne regăsim reciproc e zadarnică" (Busuioc, SA 253); „… ghicesc **încordarea** aproape disperată ***de a-şi aminti*** ceva" (Busuioc, SA, 264); „Nu m-aş teme să afirm, chiar cu **riscul** ***de a mă contrazice***" (Busuioc, SA, 147); „… o **dorinţă** vie mi se urcă în inimă **să-i văd** pleoapele clipind…" (Preda, CMIDP, 199); „… avu **intenţia** ***să se spele***" (Călinescu, EO, 19); „… făcea **sforţări** uriaşe ***să-şi dovedească*** utilitatea" Rebreanu, R, 138)/ încerca insistent să-şi dovedească utilitatea.

(5) sintagme adjectivale, impregnate de sens conativ, deziderativ/ optativ, intenţional ş.a., ce conţin adjectivele/ participiile **dornic, doritor, poftitor, nerăbdător, înclinat, dispus, hotărât, grăbit** ş. a.:

„… Nina trăia numai cu tălpile, **dornice *să se înfrăţească*** iar cu glia strămoşească” (Eftimiu, R., 110); „Alexandru Milea **era nerăbdător *să cunoască*** întreaga poveste a Dragomirnei…” (Eftimiu, R:, 160); „Prea **doritoare *să afle*** toate şi foarte vorbăreaţă era această ospătăriţă” (Sadoveanu, FJ, 138); „**Era dispus *să ierte*** de trei ori…” (Eftimiu, R., 136)/ era dispus a ierta; „**Era dispus *să renunţe*** la mâna principesei” (Eftimiu, R., 213); „**Grăbit *să plece***, nu-şi găsi casca” (Rebreanu, PS, 40); „Cea din urmă fiinţă **dispusă *a*-**i ***remarca*** aceste calităţi era, fără îndoială, Nina” (Eftimiu, R., 123).

Cele relatate vin să pună în lumină variate mijloace de exprimare a modalităţii conative, la confluenţa semnificaţiilor real vs ireal, raportul dinamic între ele, reprezentat de conceptul *potenţialitate*. Verbele cu sens deziderativ-optativ indică, implicit, ideea conativă (a vrea, a voi, a intenţiona ş.a.). O trăsătură distinctivă a modalităţii conative rezidă în faptul că subiectul situaţiei în cauză manifestă intenţia, dorinţa de a realiza acţiunea întru atingerea unui anumit scop, fără ca să ştie cum să obţină rezultatul dorit. Această particularitate generează coexistenţa diverselor semnificaţii ce ţin de modalităţile conativă, deziderativ / optativă, potenţială, debitativă.

Referinţe bibliografice

1. Le Querler N. *Typologie des modalités*. Presses universitaires de Caen, Caen, 1996.

2. Беляева Е. И. *Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках*. Воронеж, Изд-во ВГУ,1985.

3. Федосеева А. В. *Синтаксические категории предикативности и модальности. Особенности коммуникативно-прагматического исследования*. În: Русская словесность в контексте современных интеграционных процессов: материалы междунар. науч. конф. Волгоград, 2005, с. 214-217.

4. Frâncu C. *Conjunctivul românesc şi raporturile lui cu alte moduri*. Iaşi, Casa Editorială Demiurg., 2000.

5. Borchin M.I. *Valorile modale ale conjunctivului*. În: Analele Universităţii de Vest, Timişoara, XLV, 2007, p. 75-92.

6. Popescu M. *Exprimarea potenţialului şi a irealului în limba română veche, modernă şi contemporană* (*subordonatele completive şi atributive*). În: Analele Universităţii din Craiova, Seria Ştiinţe filologice. Lingvistică, Anul XXX, nr. 1-2, 2008, p. 103-111.

7. Попова Е.С. *Маркеры ирреальности во французском языке*. Автореферат кандидатской диссертации, Воронеж, 2010.

8. Федорова И. Р. *Модальность возможности в современном русском языке* (*на материале газет*). Учебное пособие. Калининград, 2000, 85 с.

9. *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*/ Бондарко А. В., Беляева Е. И. и др. Ленинград, 1990.

10. Милютина М.Г. *Семантика конативности и потенциальная модальность*: *комплекс «попытка – результат» и его выражение в современном русском языке*. Автореферат докторской диссертации. Екатеринбург, 2006, 42 с.

Surse de corpusuri

1. Busuioc A. *Scrieri alese*, Chişinău: Literatura artistică, 1981.
2. Călinescu G. *Enigma Otiliei*, Bucureşti, 2000.
3. Druţă I. *Piept la piept*. Chişinău, 1964.
4. Eftimiu V. *Romane*, Bucureşti: Editura Cartea românească, 1989.
5. Preda M. *Moromeţii*. Vol. 1, Bucureşti: Editura 100 + 1 GRAMMAR, 1995.
6. Preda M. *Cel mai iubit dintre pământeni*. Vol. 1. Chişinău, 1990.
7. Rebreanu L. *Răscoala*, Bucureşti, 1957.
8. Rebreanu L. *Pădurea spânzuraţilor*, Bucureşti: Editura Minerva, 1972.
9. Rebreanu L. *Ion*, Chişinău: Hyperion, 1992.
10. Sadoveanu M. *Fraţii Jderi*. Vol. 1, Bucureşti: Editura Minerva, 1981.

FUNDAMENTAREA TEORETICĂ A CONCEPŢIEI DE BAZĂ DE DATE

MARIA ONOFRAŞ
Institutul de Filologie al AŞM

1.0. Proiectarea unui dicţionar presupune atât stabilirea celor două momente principale de care depind conţinutul şi forma lui – tipul şi destinatarul –, cât şi organizarea unei Baze de date (BD) care are menirea să faciliteze munca lexicografilor şi s-o pună pe o bază documentară solidă. Aceasta din urmă solicită rezolvarea unui şir de probleme cu caracter general, ce ţin de lexicografia practică, adică de elaborarea propriu-zisă a BD. Două sunt cerinţele esenţiale de care trebuie să ţină cont orice lexicograf când porneşte la elaborarea unei BD: a) fundamentarea teoretică la nivelul ştiinţei actuale a concepţiei de BD şi b) stabilirea principiilor concrete după care se va selecta materialul şi însăşi selectarea practică a acestora [vezi 1, p. 65], adică adunarea de fonduri în vederea sistematizării lor, urmând să fie folosit ulterior în procesul de întocmire a dicţionarelor.

Orice BD ce are drept temelie aceste sarcini poate reflecta în dicţionar pe deplin componenţa lexico-frazeologică a unei anumite perioade de timp, a unui anumit fenomen de limbă luat aparte, asigurând fiecare fapt de limbă cu material lexical variat şi necesar. Astfel între BD şi dicţionar se stabileşte o legătură firească: materialele BD stau la dispoziţia cercetătorilor, aceştia elaborează dicţionare, iar dicţionarele vin în sprijinul tuturor celor care studiază limba română, constituind totodată şi un instrument de lucru indispensabil.

Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe din Moldova a inclus în programul de dezvoltare elaborarea unei BD, aşa cum există în toate ţările, care va declanşa o acţiune de anvergură în domeniul procesării vocabularului limbii române cu ajutorul mijloacelor electronice. Proiectul dat este diferit de toate celelalte proiecte care au fost, întrucât cuvintele sunt selectate din literatura artistică, din paginile presei de largă circulaţie cu ajutorul computerului şi sunt înregistrate direct în BD. Ineditul acestui proiect se referă şi la aplicarea şi validarea unei metode de excerptare şi stocare a materialului în context, în plus validarea metodei se raportează şi la stabilirea unui instrument de lucru valabil pentru toate sursele ce urmează a fi procesate.

1.1. Elaborarea unei BD cuprinde câteva etape:

1) alegerea textelor destinate procesării;
2) selectarea elementelor lexicale din textele alese;
3) sistematizarea materialului acumulat;
4) completarea permanentă a fondurilor.

Aceste procese guvernează strict modul de formare a BD, de organizare a fondurilor ei şi de prezentare ulterioară a informaţiei lexicale în dicţionar, asigurând astfel unitatea de concepţie a BD şi menţinerea ei în cadrul stabilit în toată perioada de acumulare.

2.0. Una din principalele probleme a BD o constituie stabilirea textelor destinate procesării. Sursele ce se preconizează să stea la temelia BD trebuie să fie cât mai variate, să reprezinte toate stilurile funcţionale ale limbii literare şi să satisfacă următoarele cerinţe: să reflecte cât mai amplu viaţa social-politică, economică, realizările ştiinţei şi tehnicii, să reprezinte limba exemplară sub toate aspectele ei, să fie reprezentative în ceea ce priveşte componenţa reală a lexicului, să se i-a în considerare caracteristicele temporale, popularitatea sursei etc.

2.1. Izvoarele din care se va excerpta materialul pentru BD sunt de două feluri:

– surse primare
– surse secundare. [2, p. 207]

Cercetătorii de la BD trebuie să analizeze şi să proceseze ambele tipuri de surse pentru ca ulterior lexicograful să alcătuiască şi să redacteze corect articolul lexicografic la care lucrează.

Lista de surse va cuprinde toată literatura română de la începuturi până în prezent, urmând să fie completată cu apariţii noi. În prezent avem circa 300 de titluri care vor fi procesate de programul CONCORDANTIER, puse la dispoziţie de cercetătorii de la Bucureşti.

2.1.1 **Surse de documentare primare** sunt literatura artistică, adică proza, poezia, dramaturgia, precum şi memoriile şi scrisorile, literatura social-politică, ştiinţifică, literatura de popularizare care se bucură de atenţia cititorilor. Se va procesa cu predilecţie **proza,** deoarece aici se întâlnesc toate aspectele limbii vorbite în societate. **Poezia** se va selecta mai puţin, întrucât limbajul poetic are o organizare aparte, iar sensul cuvântului este adesea strâns legat de un context mai larg. La procesarea **Memoriilor şi scrisorilor** va prima principiul autorităţii, adică se va lua în vedere anumite cerinţe: să aparţină unor personalităţi remarcabile şi să aibă o înaltă ţinută artistică. **Literatura de popularizare, social-politică, ştiinţifică** se va prelucra dacă au o expunere accesibilă şi o tematică actuală.

Conform acestor cerinţe, s-a întocmită o listă a scriitorilor reprezentativi din literatura română (în special operele scriitorilor incluse în programele de învăţământ pentru şcoli, licee, facultăţi de litere, operele scriitorilor recomandate de enciclopediile scriitorilor, operele scriitorilor clasici, manuscrisele şi literatura veche). Procesarea materialului din **literatura veche** şi cea **clasică** se va face mai uşor, deoarece selectarea a efectuat-o timpul, pe când selectarea din literatura secolului XX şi contemporană necesită o atenţie deosebită, căci nu tot ce se pune în circulaţie este acceptabil, deopotrivă de importanţi fiind atât factorii lingvistici, cât şi cei extralingvistici.

2.1.2. De asemenea vom analiza şi procesa un inventar de cuvinte extrase din presa actuală, întrucât anume în literatura de acest gen pulsează din plin

viaţa cuvintelor, se întâlnesc multe elemente lexicale noi, precum şi sensuri noi, forme mai învechite ale unor cuvinte. Luând în considerare faptul că paginile presei sunt un tip aparte de documentaţie la procesarea ei se va accentua câţiva factori: să fie de actualitate, să aibă tematică variată, orientarea publicaţiei, limbajul, tirajul, corectitudinea expunerii, la fel şi influenţa limbajului jurnalistic în redactarea textului, respectiv, şi folosirea diverselor figuri de stil (de exemplu, metafore, eufemisme etc.).

2.1.3. **Sursele secundare** cuprind **îndreptare, dicţionare, enciclopedii, manuale, glosare** etc., ele furnizându-ne un număr impunător de cuvinte de circulaţie largă în limbă şi asigură BD cu material informativ suplimentar. **Manualele** cuprind vocabularul obligatoriu pentru un anumit nivel de pregătire. **Glosarele** sunt alcătuite de specialişti şi conţin cuvinte mai puţin utilizate de vorbitori, au uneori definiţii scurte şi cuprinzătoare. În majoritatea cazurilor glosarele sunt unicele izvoare care ne dau vreo informaţie despre cuvânt, totodată se indică şi sursa de unde a fost excerptată, variantele, sfera de circulaţie etc.

2.1.4. Prezentăm o scurtă listă de surse selectate pentru procesare.

a) surse primare:

1) Dosoftei, *Psaltirea în versuri* , Litera, 2000, N. Esinencu, N. *Copacul care ne uneşte*, Litera 1998, V. Alecsandri, *Dridri*, M. Eliade, *Domnişoara Cristina*, Humanitas, 2003, Emil Cioran, *Amurgul gândurilor*, Humanitas, 1994, Eminescu Mihai, *Luceafărul*, Litera, 2001, Ciocanu Ion, *Literatura română din Republica Moldova*, Litera, 1998, P. Cărare, *Punctul de reper*, Litera, 1998 etc.

2) Literatura şi Arta, Timpul, Philologia, Limba Română, RLŞL, Anale Ştiinţifice ale USM, Buletin de Lingvistică etc.

b) surse secundare

Manuale (*Gramatica uzuală a limbii române*, Chişinău, 2001, *Româna pentru toţi*, *autori* O. Cosovanu, T. Cartaleanu, Chişinău, 2003, *Lexicologia*, autori N. Corlăteanu, I. Melniciuc, Chişinău, 1992), dicţionare (*DEU*, *Dicţionar Explicativ*, *cl. I–IV*,, *Dicţionarul universal al limbii române* etc.), enciclopedii (*Britanica*, *Dicţionar enciclopedic* etc.), glosare (I. Creangă, *Opere alese*, M. Eminescu, *Opere alese* etc.).

Izvoarele introduse în listă sunt organizate cronologic, începând cu textele vechi şi terminând cu cele contemporane, reprezentând, după posibilităţi, toate etapele scrisului românesc.

2.1.5 Pentru a alcătui lista operelor care urmează să fie procesate, este necesar să cunoaştem ce conţine fiecare carte în parte. În acest scop se vor face adnotări care ne vor ajuta să ne orientăm în noianul de opere ce apar zilnic. Adnotarea trebuie să cuprindă:

– date bibliografice despre carte, adică numele autorului, titlul cărţii/ revistei, compartimentul (dacă e revistă – domeniul de activitate – economie, politică etc.), editura, anul editării, numărul de pagini.

– informaţii despre autor, despre alte cărţi ale lui.

– tematica cărţii.

– stilul la care se referă (roman, povestire etc.).

– corectitudinea limbii.

De exemplu, o adnotare la „Frunze de dor”.

– Ion Druţă, povestitor, nuvelist, romancier, dramaturg, eseist.

– Povara bunătăţii noastre, Biserica albă, Horodişte, Ultima lună de toamnă etc.

Povestirea „Frunze de dor”,editată la Chişinău, Literatura Artistică, 1986, 148 p., relatează despre procesul de formare morală a omului în condiţiile luptei dintre nou şi vechi, despre transformărilor din satul moldovenesc în perioada de după război.

2.1.6. În paralel se lucrează la elaborarea unui **Indice bibliografic**, care, în prezent, cuprinde aproximativ 1800 de titluri. Editând acest Indice vom aduce în faţa cercetătorului interesat un material variat, legat de lingvistica din Republica Moldova în perioada 1991-2010, care să acopere toate domeniile de activitate a lingvisticii în măsura în care ne-au permis sursele. Materialul acumulat a fost structurat după tematică. În cadrul compartimentului titlurile au fost ordonate alfabetic după numele autorului. Pentru orientarea rapidă a cercetătorului se va alcătui un Indice alfabetic general.

3.0. Un alt aspect al muncii la BD este cel al selectării elementelor lexicale. În prezent suntem la început de cale, principala noastră sarcină este de a aduna cuvinte din lexicul de circulaţie generală, care ar constitui material faptic pentru dicţionarele planificate la sector. BD se va prezenta ca un inventar de informaţii lingvistice constituit din: a) lista de cuvinte cu contextul necesar; b) lista de sensuri, prezentate şi ele în contextul necesar şi c) dintr-un subinventar de informaţii nonlexicale care va cuprinde observaţii cu privire la diverse aspecte: ortografie, ortoepie, informaţii morfologice, domeniul de circulaţie, aria de răspândire, informaţii stilistice, utilizarea cuvântului în cadrul expresiilor frazeologice, informaţii etimologice etc. În felul acesta fiecare înregistrare (fişă) va avea următoarele secţii: cuvântul-titlu, categoria gramaticală, contextul, note, sursa de unde a fost excerptată fişa. Fiecare cuvânt-titlu va fi înregistrat o singură dată cu formele de bază, adică substantiv, singular, nominativ (casă, troleibuz etc.) sau infinitivul verbului (a lucra, a studia) etc. Fiecare fişă va avea un singur context. De obicei contextul este delimitat de la punct până la punct, reprezentând propoziţia sau fraza în care figurează unitatea lexicală analizată. Dacă sensul cuvântului nu poate fi înţeles dintr-o singură propoziţie sau frază, vom selecta şi fraza următoare sau fraza anterioară.

Fiecare fişă va fi paşaportizată, adică se va indica sursa de unde a fost excerptat citatul. Prin convenţie s-a stabilit înregistrarea sursei printr-un cod, de exemplu, pentru M. Sadoveanu, Fraţii Jder, urmează editura, oraşul, anul se va aplica codul codul: Sadoveanu, Fraţii, pagina.

Pentru selectarea automată se va folosi un program special creat pentru procesare, numit CONCORDANTIER, cu ajutorul căruia se pot face atât lecturi orizontale, adică accesarea unui cuvânt si citirea tuturor informaţiilor legate de acesta, ca şi cum am fi consultat dicţionarul pe suport de hârtie, dar şi căutări transversale şi anumite tipuri de căutări avansate (2, p. 208), acest lucru însemnând selectarea unor informaţii care corespund unei anumite categorii.

Procesarea materialului cu ajutorul computerului ne va da posibilitatea să urmărim frecvenţa diferitor cuvinte în text, să efectuăm o statistică a textelor, să urmărim respectarea normei limbii literare la anumite perioade date.

4.0. În linii mari sistematizarea materialului procesat constă în a pune în ordine alfabetică toate cuvintele conform unor principii. Totodată este şi lucrul cel mai greu. De felul cum este ordonată BD depinde structura articolului lexicografic şi posibilitatea de folosire sigură şi rapidă a viitorului dicţionar. După ce într-un fel sau altul cuvintele au fost clasate urmează fixarea ordinii sensurilor în cadrul cuvintelor polisemantice. Singura filiaţie semantică acceptabilă este desigur cea logică: sensul principal al cuvântului este sensul istoric, principiu susţinut de Sextil Puşcariu. „Când un cuvânt are mai multe accepţiuni, nu vom înşira deci la locul dintâi pe cea mai răspândită, lăsând să urmeze mai la vale pe cele mai puţin obişnuite, ci vom aşeza în frunte sensul cel mai vechi – care de multe ori se păstrează mai bine într-un exemplu modern, decât într-unul din sec. XVI – lăsând să urmeze în mod natural pe celelalte, aşa cum ele s-au dezvoltat în decursul timpului. Numai astfel putem vedea la fiecare cuvânt şi istoria lui.” [3, p. 122] Considerăm acest aranjament corect,deoarece includerea eventuală a sensului în dicţionar va ilustra evoluţia istorică a cuvântului.

4.1. Pentru a urma principiul istoric urmează a fi procesate mai întâi manuscrisele, literatura veche şi cea clasică, făcând o fişare total, adică excerptarea absolut a tuturor unităţilor din text. [4, p. 22] Înţelegem, că unele cuvinte frecvente vor avea o cantitate mare de contexte, iar cuvintele mai are un volum mai mic. Computerul poate ajuta lexicograful să rezolve problemele de „cantitate”, iar uneori şi de „calitate” aplicând programul menţionat.

Participanţii la proiect şi-au propus să precizeze, în măsura posibilităţilor, şi etimologia cuvintelor tratate. Acest fapt este extrem de util pentru studiile lexicografice, deoarece etimologia cuvântului are nu numai valoare cognitivă, dar şi una ştiinţifică. Cu alte cuvinte, etimologia ne furnizează precizări complementare privind istoria cuvântului, inclusiv informaţii circumstanţiale şi documentate asupra locului etimonului în limba în care a furnizat un cuvânt limbii române şi asupra valorilor pe care le avea în acea limbă. În unele cazuri etimologia oferă informaţii preţioase în procesul de formare a definiţiei, explicând în mod indirect sensul actual al cuvântului [5, p. 180-181].

5.0. Completarea în permanenţă a BD este o sarcină de mare importanţă, deoarece anume ea reprezintă sursa principală de informare în procesul de elaborare a dicţionarelor de diferite tipuri, precum şi a altor lucrări lingvistice. Avantajul posibilităţilor de stocare şi completare pe care îl oferă o BD computerizată este favorabilă înregistrării unor contexte mai ample necesare atât pentru înţelegerea sensului cuvântului, cât şi a modului de utilizare.

6.0. În ciuda volumului de muncă imens şi a prolemelor inerente unei lucrări atât de ambiţioase, se speră ca într-un timp cât mai scurt publicul interesat să poată beneficia de rezultatul activităţii celor implicaţi în acest proiect. Indiscutabil că BD va beneficia de experienţa în acest domeniu acumulată de centrele lingvistice din România şi alte ţări.

Referinţe bibliografice

1. Onofraş Maria. *Sistematizarea şi utilizarea eficientă a fişierului limbii române de la Institutul de Lingvistică al AŞ*. În: „Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", 1997, nr. 5, p. 65.

2. Celac Victor. *Lexicografia actuală şi corpusurile electronice*. În: „Limba Română", Bucureşti, 2010, nr. 2, p. 207.

3. Puşcariu Sexil. *Cercetări şi studii*. Bucureşti, 1974.

4. Tolocenco Elena. *Principii de alcătuire a cartotecii generale*. În: „Limba şi literatura moldovenească.", 1987, nr. 2, p. 22.

5. Bahnaru Vasile. *Elemente de lexicologie şi lexicografie*. Chişinău, Ştiinţa, 2008.

CERCETĂRI DIALECTOLOGICE ÎN CENTRUL ACADEMIC CHIŞINĂU ÎN CONTEXT GENERAL ROMÂNESC
(cu referire specială la graiurile moldoveneşti de nord)

VASILE PAVEL
Institutul de Filologie al AŞM

Graiurile moldoveneşti de nord, mai ales cele bucovinene, au cunoscut timp de mai multe secole o evoluţie întru câtva deosebită faţă de graiurile populare din alte regiuni.

Acum mai bine de un secol G. Weigand constata că graiurile bucovinene nu formează o arie lingvistică unitară, ci prezintă aspectul unui „mozaic" dialectal [20, p. 446]. De aceea, punerea în lumină a unor asemenea varietăţi diatopice şi interpretarea lor prezintă un deosebit interes ştiinţific pentru cunoaşterea dinamicii limbii române în dimensiunile sale spaţiale şi verticale (diacronice). Această problemă urmează a fi cercetată de subsemnatul şi colegii săi, cercetători în dialectologie de la Institutul de Filologie din Chişinău, în cadrul proiectului *Grupul de graiuri moldoveneşti din zona de nord în context general românesc*.

Preocuparea de faţă îşi propune să consemneze doar unele aspecte ale studiului introductiv, având caracter preponderent de trecere în revistă a situaţiei actuale în domeniul de cercetare al graiurilor româneşti din partea de nord-vest a Republicii Moldova şi din actuala regiune Cernăuţi (Ucraina).

1. O cercetare dialectologică presupune mai întâi înregistrarea materialului faptic prin metoda anchetelor dialectale şi apoi interpretarea lui.

1.1. Pentru limba română, primul atlas lingvistic îl datorăm lui Gustav Weigand, editat sub titlul *Lingusticher Atlas des dacorumänichen Spachgebietes*, abreviat WLAD (Leipzig, 1909), atlas fonetic, 67 de hărţi. Ancheta a fost întreprinsă de Weigand la faţa locului, în 720 de localităţi. Reţeaua ALM cuprinde 31 de puncte cartografice din WLAD, unele fiind situate în nordul Bucovinei (WLAD pct. 677/ ALM pct. 5 Voloca; respectiv 675/6 Crasna, 686/11 Voloca, 687/13 Mahala, 678/16 Tereblecea, 687/17 Boian) şi în Basarabia (691/24 Criva, 693/27 Pererita, 696/28 Viişoara, 739/36 Grinăuţi-Moldova ş. a.).

Şcoala lingvistică clujeană, condusă de Sextil Puşcariu, personalitate ştiinţifică multilaterală, a realizat prin Sever Pop şi Emil Petrovici cel de al doilea atlas naţional, *Atlasul lingvistic român*, operă fundamentală a lingvisticii româneşti. Cei doi anchetatori şi autori ai ALR au lucrat în localităţi diferite cu chestionare diferite. S. Pop a cules material pentru partea I a ALR, din 301 puncte cu un chestionar de 2200 de întrebări, iar E. Petrovici a efectuat anchete pentru partea a II-a a ALR, în 85 de localităţi cu un chestionar

de 4 800 de întrebări. ALM a introdus în reţeaua sa 31 de puncte din ALR I, situate în nordul Bucovinei (ALR I, pct. 391/ALM pct. 7 Ciudei, respectiv 395/9 Broscăuţii vechi, 397/12 Ţeţina, 392/16 Tereblecea, 398/19 Colincăuţi) şi în Basarabia (401/25 Larga, 403/32 Clocuşna ş. a.), şi 6 din ALR II (399/17 Boian, 405/31 Trebisăuţi ş. a.). ALR I e realizat în două volume (1938, 1942). Din ALR II au apărut vol. I (1940), iar ulterior vol. I-VII, serie nouă (1956-1972) şi vol. I-IV din *Micul Atlas lingvistic român*, abreviat ALRM II s. n. (1956-1981), publicat în figuri geometrice şi în culori, inovaţie m e r i t u o a s ă a cartografiei lingvistice româneşti.

Atlasul lingvistic român a fost primit cu un deosebit interes ştiinţific atât în ţară, cât şi în străinătate [mai pe larg vezi 3, p. 36-91].

1.2. Atlasele lingvistice r e g i o n a l, prin reţeaua deasă de anchetă, oferă posibilitatea unei delimitări mai precise a unor arii corelative.

Pentru cunoaşterea în profunzime a tabloului general al dialectului dacoromân o deosebită importanţă îl are *Noul Atlas lingvistic român*, *pe regiuni* (NALR), iniţiat de acad. Emil Petrovici şi de m.c. al Academiei Române Boris Cazacu, conceput şi în mare parte deja realizat – pe şapte provincii istorice – de centrele dialectologice din Bucureşti, Cluj-Napoca, Iaşi, Timişoara. Pentru studiul nostru, o importanţă primordială au, bineînţeles, cele două volume elaborate la Iaşi (*NALR*. *Moldova şi Bucovina* I, 1987, şi II, 1997, avându-i ca autori pe Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuţă, Adrian Turculeţ), şi ALM la Chişinău, lucrare care se integrează firesc şi în totalitate în cercetările de dialectologie şi geografie lingvistică românească.

Atlasul lingvistic moldovenesc este elaborat de un colectiv de autori (ALM I/1 *Fonetica* de Rubin Udler, I/2, *Fonetica* de Rubin Udler, *Morfologia* de Vasile Melnic, 1968; ALM II/1, *Lexicul* de Victor Comarniţchi, 1972, II/2, *Lexicul* de Vasile Melnic şi Vasile Pavel, 1973) (premiul Prezidiului AŞM). Ca o continuare directă a ALM, sub un titlu revăzut, ulterior a văzut lumina tiparului *Atlasul lingvistic român pe regiuni*, *Basarabia*, *nordul Bucovinei*, *Transnistria* (ALRR. Bas. I, 1993, II, 1998 de Vasile Pavel; III de Vasile Pavel, Valeriu Sclifos, Constantin Strugăreanu, 2002; IV de Vasile Pavel, Valentina Corcimari, Albina Dumbrăveanu, Valeriu Sclifos, Stela Spînu, Rubin Udler, 2003) (premiul „B. P. Hasdeu” al Academiei Române; premiul Academiei de Ştiinţe a Moldovei). Noua denominaţie se referă, fără echivoc, la noţiunea de atlas regional al graiurilor limbii române. Ambele serii de atlas – ALM/ALRR. Bas. – s-au bucurat de aprecieri favorabile, dacă nu am lua în considerare, totuşi, nemulţumirea întemeiată a specialiştilor în românistică pentru faptul că, în ALM, a fost utilizată transcrierea fonetică bazată pe alfabetul rus.

În ALRR. Bas., aplicând procedee tehnice specifice de cartografiere prin utilizarea figurilor geometrice, hărţile lexicale (onomasiologice) capătă o sistematizare ierarhică a cartogramelor. Am optat pentru sistematizarea semnelor grafice în funcţie de principalele tipuri de denumiri: cuvinte primare (*măr*), cuvinte derivate (*merar*), îmbinări de cuvinte (*pom de măr*) (ALRR. Bas. I: 6-12; ALRR. Bas. IV: h. 489). Această modalitate de utilizare a simbolurilor în cartografia lingvistică duce nu doar la

o informare sporită şi lizibilă privind variaţia şi repartiţia în spaţiu a unităţilor de denominaţie, dar şi la sugestii preliminare referitoare la procedeele de creare a denumirilor în viul grai popular. Într-o amplă şi obiectivă recenzie, regretatul doctor în filologie Ion A. Florea concluziona: ALRR. Bas. „îndeplineşte toate condiţiile ştiinţifice ale lucrărilor de acest gen şi aduce numeroase noutăţi sub aspect teoretic şi metodologic, dar mai ales un foarte bogat material, în parte încă necunoscut, pus în valoare, în mod exemplar, de către autor”[1]. Prof. univ. dr. Ştefan Munteanu (Timişoara) într-o scrisoare adresată autorului avea să mărturisească: „Dragă Domnule Coleg, am primit de curând *Atlasul lingvistic* (vol. II – *V*. *P*.), lucrare de primă mărime a lingvisticii din Republica Moldova şi a lingvisticii româneşti în general”.

În aproape toate localităţile din reţeaua *ALM*/*ALRR*.*Bas* au fost realizate anchete şi pentru a r h i v a f o n o g r a m i c ă, probele de grai formând cuprinsul a şase volume de *Texte dialectale*. *Moldova* (Chişinău, 1969-1987). Totodată au fost elaborate şi editate cinci volume de *Dicţionar dialectal*, de un colectiv de autori, sub redacţia lui R. Udler (Chişinău, 1985-1986).

2. Modalitatea de cunoaştere a graiurilor populare prin efectuarea anchetelor pe teren a favorizat şi cercetarea de tip m o n o g r a f i c a graiurilor de la nord şi est de Prut, care vor putea servi, într-un fel sau altul, de suport epistemologic şi pentru investigaţiile asupra grupului de graiuri moldoveneşti de nord. Studiile monografice se întemeiază, în principal, pe materialul cules pentru ALM/ALRR. Bas., *Textele dialectale* şi pe cel obţinut în timpul unor anchete speciale sau complementare. Ele vizează diverse probleme de fonetică, morfologie, lexicologie, sema-onomasiologie şi de antroponimie dialectală: R. Udler. *Repartiţia dialectală a limbii moldoveneşti* [27], V. Melnic. *Elemente de morfologie dialectală* [7], V. Pavel. *Terminologia agricolă moldovenească*. *Studiu de geografie lingvistică* [8], Idem. *Denominaţia lexicală* [25], Idem. *La izvorul graiului* [9], V. Corcimari. *Terminologia moldovenească a păstoritului*. *Cercetare arealogică şi onoma-semasiologică* [24], Stela Spînu. *Graiurile româneşti din sud-vestul Basarabiei* [13], Idem. *Terminologia vitivinicolă în graiurile româneşti* [14], Idem. *Graiurile româneşti din nord-estul Republicii Moldova* [15], A. Dumbrăveanu. *Antroponimia moldovenească dialectală* [23].

Diverse probleme de dialectologie s-au aflat şi în atenţia specialiştilor din structurile organizatorice universitare: V. Zagaevschi. *Culorile accentului* [21], Idem. *Studii de gramatică dialectală comparată* [22], M. Purice. *Cercetări de dialectologie moldovenească* [Purice 1974], M. Purice et alii. *Curs de dialectologie română* [12], *Comunicare literară şi grai local în mediul şcolar* [1].

3. O componentă importantă a cercetării dialectologice desfăşurate în cadrul aceluiaşi Sector de dialectologie (în prezent, Sectorul de istorie

[1] Mai amănunţit vezi: Ion A. Florea. *Vasile Pavel*. *Atlasul lingvistic român pe regiuni*. *Basarabia*, *nordul Bucovinei*, *Transnistria*. Vol. I. *Fierăria meşteşugărească*, *tâmplăria* de…, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1993, 239, p., în: „Anuar de lingvistică şi istorie literară”. Tomul XXXIII, Iaşi, 1992-1993, A, p. 276-281.

a limbii, dialectologie şi onomastică) o reprezintă participarea la p r o i e c t e i n t e r n a ţ i o n a l e.

Dialectologii de la AŞM au efectuat anchete dialectale în 20 de localităţi situate în Republica Moldova şi în zonele de nord româno-ucrainene pentru *Atlasul limbilor Europei* (*Atlas Linguarum Europae*, abreviat ALE) şi în 18 sate pentru *Atlasul dialectologic carpatic comun* (*Obsĉekarpatskü dialektologhiceskii atlas*, abreviat OKDA). Răspunsurile înregistrate pentru ALE, completate cu informaţiile din ALM/ALRR. Bas., servesc şi la elaborarea *Atlasului Lingvistic Romanic* (*Atlas Linguistique Roman*, abreviat ALiR), din care până în prezent au ieşit la lumina zilei trei volume (1996-2010). Din ALE au apărut 7 fascicule din volumul I (1983-2007), iar din OKDA 7 tomuri, serie completă (1989-2003).

În anul 1991, Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti" din Bucureşti al Academiei Române a iniţiat un proiect de colaborare cu dialectologii de la Institutul de Filologie din Chişinău al AŞM, vizând, la propunerea semnatarului studiului de faţă, graiurile româneşti din arii laterale şi izolate, temă la care de la Bucureşti participă doctorii în filologie Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, iar de la Chişinău Vasile Pavel. Până în prezent au fost publicate două lucrări cu privire la situaţia actuală a graiurilor româneşti din afara graniţelor României, depozitare ale unor fapte de limbă inedite: Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel. *Graiuri româneşti din Basarabia*, *Transnistria*, *nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului*. *Texte dialectale şi glosar* [5] şi *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare*, de aceiaşi autori [6]. În acelaşi an, Institutul de Filologie Română „A. Philippidi" din Iaşi a iniţiat proiectul *Graiurile româneşti de la est de Carpaţi*. *Etno- şi Sociotexte*, la care participă prof. univ. dr. Stelian Dumistrăcel, dr. Doina Hreapcă, dr. Ion-Horia Bîrleanu, respectiv prof. univ. dr. hab. Vasile Pavel, dr. Valentina Corcimari şi cercet. şt. Valeriu Sclifos. Au fost efectuate anchete de teren în 30 de localităţi din Moldova istorică, dintre care satele Mahala şi Clocuşna (pct. 13 şi respectiv 32 din reţeaua ALM/ALRR. Bas.) fac parte din zona graiurilor moldoveneşti din nordul Bucovinei şi Basarabiei. Materialele de arhivă înregistrate se află în stadiul de prelucrare, urmând a fi publicate în volume de profil [2, p. 310].

4. Graiurile moldoveneşti de nord au beneficiat astfel de marile anchete dialectale pentru atlasele româneşti, iar câteva localităţi – şi pentru atlasele lingvistice internaţionale (ALiR, ALE, OKDA). Totodată, dispunem de materiale transcrise şi publicate, pentru regiunea Cernăuţi, în volumele *Texte dialectale*. *Moldova*, puncte de anchetă din ALM/ALRR. Bas.: pct. 5 Suceveni, pct. 6 Crasna, pct. 7 Ciudei, pct. 17 Boian, pct. 18 Horbova (vol. I/1, 1969), pct. 11 Voloca, pct. 15 Stăneştii de Jos, pct. 19 Colencăuţi, pct. 21 Dinăuţi (vol. II/1, 1971), pct. 9 Broscăuţii Vechi, pct. 12 Ţeţina, pct. 14 Mogoşeşti, pct. 22 Forostna, pct. 23 Văncicăuţi (vol. II/2, 1981) şi în volumul (Marin et alii 2000 a): pct. 16 Tereblecea, pct. 17 Boian, 19 Colincăuţi, 20 Proboteşti, de asemenea, Nestoita (raionul Noua Suliţă), Igeşti (raionul Hliboca).

Dintre lucrările consacrate în mod special graiurilor limbii române din actuala regiune Cernăuţi, menţionăm studiul semnat de Ilie Popescu. *Originea*

denumirilor nederivate ale plantelor medicinale, pe baza graiurilor moldoveneşti din regiunea Cernăuţi [10] şi studiul monografic de R. Udler cu titlul *Graiurile moldoveneşti din regiunea Cernăuţi*. *Consonantismul* [26], în care obiectul de cercetare îl formează graiurile a 40 de sate din regiunea Cernăuţi, în comparaţie cu graiurile a 6 sate din regiunea Transcarpatică şi a 50 de localităţi rurale din nordul Republicii Moldova. Ca anexă la lucrare este prezentat un atlas în figuri geometrice şi culori (250 de hărţi).

În lucrarea [27] R. Udler delimitează pe teritoriul Republicii Moldova şi al raioanelor limitrofe din regiunile Odesa şi Cernăuţi cinci grupe dialectale: 1) graiurile *centrale*, 2) de *sud-vest*, 3) de *nord-est*; 4) de *nord-vest* şi 5) graiurile *bucovinene*.

Exegeţii în domeniu au remarcat, pe bună dreptate, că aplicarea consecutivă a principiilor geografiei lingvistice şi explicarea grupării actuale a graiurilor de pe teritoriul cercetat nu sunt posibile atât timp cât se tratează „masivul moldovenesc comun" ca o entitate aparte, separată de graiurile dacoromâne [17, p. 136].

Cele mai multe particularităţi ale graiurilor de la est de Prut se regăsesc în graiurile din dreapta Prutului. În *Tratatul de dialectologie românească* [16, p. 208-240], care reprezintă cu adevărat „o primă sinteză academică de dialectologie românească" (p. 11), Paul Lăzărescu include curajos (atunci când puţini dialectologi din ţară sau din Republica Moldova aveau acest curaj s-o facă) şi descrie graiurile din Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa în cadrul general al subdialectului moldovean (cu cele trei grupe mari de graiuri de nord, centrale şi sudice).

Graiurile populare din Republica Moldova şi din regiunile învecinate Cernăuţi şi Odesa ţin de o entitate glotică comună, de limba română.

Studiul *Graiuri româneşti din Ucraina şi Republica Moldova*, semnat de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, nume bine cunoscute în dialectologia românească, este cea dintâi încercare sistematică de a face o descriere de ansamblu a particularităţilor fonetice, morfosintactice şi lexicale ale graiurilor româneşti din a r i i l e l a t e r a l e r o m â n o - u c r a i n e n e. Cercetarea se bazează pe materialele anchetelor de tip arhivă fonogramică, efectuate, în anii 1991-1995, în sudul Basarabiei, Transnistria, în regiunea Cernăuţi şi în nordul Maramureşului.

Este important să reţinem că de-a lungul Prutului nu se constată izofone şi izomorfe, iar în majoritatea covârşitoare a cazurilor, nici izolexe. Într-adevăr, izoglosele celor trei mari arii dialectale relevate, care individualizează subdialectul moldovenesc în cadrul dacoromânei, au direcţia est-vest, trăsăturile specifice fiind comune teritoriului din stânga şi din dreapta Prutului.

5. Configuraţia dialectală a teritoriului în limitele de nord ale provinciei istorice Moldova, îndeosebi ale Bucovinei, au fost condiţionate atât de procesele interne care determină schimbările în limbă, cât şi de factorii social-istorici. Mişcările de populaţie (migraţiile), schimbările demografice, contactul dintre limbi au influenţat mult asupra graiurilor moldoveneşti de nord. Odată cu anexarea de către Austria, în 1775, a teritoriului de nord-vest al Moldovei

a început un proces treptat de înstrăinare a acestui ţinut, consecinţă nefastă a modificării structurii etnice a populaţiei din provincie.

În comparaţie cu teritoriile româneşti rămase sub suzeranitatea otomană şi protectoratul rus, Bucovina a evoluat după 1775, în graniţele Imperiului Habsburgic, sub înrâurirea unui ansamblu de factori favorabili. A putut să beneficieze mai ales de faptul că era introdusă într-un circuit de valori ale civilizaţiei şi culturii europene, strâns legate de valorile materiale şi spirituale. Dar în acelaşi timp, noua administraţie, urmărind integrarea acestei zone cât mai complet în imperiu, s-a străduit, prin colonizări şi prin stimularea imigrărilor cu elemente alogene, „să distrugă primatul populaţiei majoritare, româneşti", să sporească de peste 10 ori numărul locuitorilor, „creând un mozaic etno-lingvistic şi confesional" [4, p. 605].

Procesul de modificare excesivă în structura etnică, în Bucovina, s-a soldat cu o r e s t r â n g e r e evidentă a arealului cu localităţi româneşti. Numai în regiunea dintre Prut şi Nistru din fosta Bucovină austroungară până la momentul reunirii din 1918 au fost slavizate peste 70 de sate româneşti, printre care Cernauca, veche şi bine cunoscută moşie a renumitei familii româneşti Hurmuzachi. Reminiscenţe de românism au mai persistat prin denumirile de sate şi prin numele de familie româneşti, dar cu sufixe străine: *Valevo* de la *Văleni*, *Chiseliv* de la *Chisălău*, *Verenceanca* de la *Vrânceni*; *Nicoriuc* de la *Nicoară*, *Vacariuc* de la *Vacari*, *Văcaru*, *Robuleac* de la *Robul*, *Creţuleac* de la *Creţu* sau şi fără schimonosiri – *Croitor*, *Gologan*, *Purice*, *Moldovan*, *Chitar*, *Friptu* etc. [18, p. 61-176].

Şcoala era „un instrument al statului de deznaţionalizare şi catolicizare" a populaţiei româneşti din provincie. Pentru învăţământul românesc din Bucovina cea mai nefastă a fost perioada 1815-1844, când şcolile primare au fost subordonate Consistoriului catolic din Lemberg, în acest interval intensificându-se presiunile de catolicizare, germanizare şi polonizare a învăţământului, mulţi învăţători de confesiune ortodoxă fiind destituiţi din şcoli [19, p. 179].

După unele investigaţii sociolingvistice recente, teritoriul regiunii Cernăuţi (partea de sud-est), unde se vorbeşte româneşte, este împărţit, convenţional, în trei zone: 1) Zona „asimilării ireversibile", a ucrainizării, în care şcoala şi biserica nu mai folosesc limba română; 2) Zona „asimilării tranzitive", în care româna este folosită în oficierea serviciului religios, dar în şcoli se învaţă în ucraineană şi, mai puţin, în rusă (localităţile Valea Cosminului, Corceşti, Molodia, Corovia, Şişcăuţi, Colincăuţi) şi 3) Zona „bilingvismului echilibrat" (cele mai multe localităţi din raioanele Herţa, Hliboca, Storojineţ şi Noua Suliţă), în care atât în şcoli, cât şi în biserică se foloseşte limba română [11, p. 24-26].

Incontestabil, la dăinuirea limbii române într-un context sociolingvistic diferit şi păstrarea caracterului etnic românesc în regiune un rol decisiv îl are menţinerea învăţământului în limba maternă.

6. În cele expuse am căutat mai întâi să ilustrăm că tânăra şcoală dialectologică de la Chişinău se încadrează firesc în dialectologia şi geolingvistica românească. Activitatea în cercetarea dialectologică din cadrul centrului academic Chişinău a cuprins în sfera preocupărilor prioritare anchetele

dialectale în uriaşul spaţiu, de la Tisa şi până la Amur, elaborarea şi editarea ALM/ALRR. Bas. în opt volume, colaborarea noastră la lucrările cu caracter internaţional ALE, ALiR, OKDA, publicarea a şase culegeri de texte dialectale şi a cinci volume de dicţionar dialectal.

În actualitate, opţiunea noastră pentru proiectul graiurilor moldoveneşti de nord şi punerea lui în practică se conturează în urma interesului manifestat pentru zona dialectală „fărâmiţată" (în speţă, Bucovina), consecinţă a evoluţiei condiţionate de situaţia social-istorică, de migraţiile spre această regiune, de influenţa mediului aloglot, a raporturilor dintre elementele arhaice şi inovaţii, a trăsăturilor care le oferă graiurilor avute în vedere individualitate şi care justifică cercetarea lor sub multiple aspecte. Existenţa unui valoros fond documentar nu exclude interesul pentru noi anchete pe teren, cel puţin în unele localităţi din zona prevăzută de proiect.

Autorii, cu participări diferite la proiectul vizat, sunt dr. habilitat în filologie Vasile Pavel, dr. în filologie Stela Spînu, cercet. şt. Elena Onică-Minciună şi Ecaterina Pleşca.

Referinţe bibliografice

1. Ana Cozari, Vasile Pavel. *Comunicare literară şi grai local în mediul şcolar*. Chişinău, S.C. „Profesional Service", 2011.

2. Stelian Dumistrăcel. *Orientări în cercetarea dialectologică din centrul universitar*. În: „Phihologica Iassyensia", An III, 1, 2007, p. 307-326.

3. Vasile Frăţilă. *Studii lingvistice*. Timişoara, Editura EXCELSIOR, 1999.

4. Mihai Iacobescu. *Elita românilor din Bucovina anilor 1775-1862*. În: „Analele Bucovinei", IV, 3, Editura Academiei Române, 1997, p. 605-620.

5. Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel. *Graiuri româneşti din Basarabia*, *Transnistria*, *nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului*. *Texte dialectale şi glosar*. Bucureşti, 2000 a.

6. Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel. *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare*. Bucureşti, 2000 b.

7. Vasile Melnic. *Elemente de morfologie dialectală*. Chişinău, Editura Ştiinţa, 1977.

8. *Terminologia agricolă moldovenească*. *Studiu de geografie lingvistică*. Chişinău, Editura Ştiinţa, 1973.

9. Vasile Pavel. *La izvorul graiului*. Chişinău, Editura Ştiinţa, 1984.

10. Ilie Popescu. *Originea denumirilor nederivate ale plantelor medicinale*, *pe baza graiurilor moldoveneşti din regiunea Cernăuţi*. Cernăuţi, Editura Ruta, 2006.

11. Ion Popescu. *Partea românească a regiunii Cernăuţi şi zonele ei sociolingvistice*. În: „Glasul Bucovinei", 1, 1994, p. 24-26.

12. M. Purice, V. Zagaevschi, I. Ciornâi. *Curs de dialectologie română*. Chişinău, Editura Lumina, 1991.

13. Stela Spînu. *Graiurile româneşti din sud-vestul Basarabiei*. Chişinău, CE al USM, 2002.

14. Stela Spînu. *Terminologia vitivinicolă în graiurile româneşti*. *Studiu etimologic şi lingvogeografic*. Chişinău, Editura Tipografia Centrală, 2008.

15. Stela Spînu. *Graiurile româneşti din nord-estul Republicii Moldova*. Chişinău, Editura Magna Princeps SRL, 2011.

16. *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.

17. Adrian Turculeţ, R. Ia. Udler. *Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka*, I-II. Chişinău, 1976. În: „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi (Serie nouă). Secţiunea III. Lingvistică, XXV, 1979, p. 131-137.

18. D. Ţopa. *Românismul în regiunea dintre Prut şi Nistru din fosta Bucovină*. Bucureşti, 1928.

19. Constantin Ungureanu. *Învăţământul primar din Bucovina* (*1774-1918*). Editura Civitas, 2007.

20. Gustav Weigand. *Despre dialectele româneşti*. În: „Convorbiri literare", XLII, 4, 1908.

21. Vladimir Zagaevschi. *Culorile accentului*. Chişinău, Editura Lumina, 1988.

22. Vladimir Zagaevschi. *Studii de gramatică dialectală comparată*. Chişinău, Editura Ştiinţa, 1990.

23. А. Н. Думбрэвяну. *Молдавская диалектная антропонимия*. Chişinău, Editura Ştiinţa, 1982.

24. В. В. Корчмарь. *Молдавская пастушеская терминология* (*Ареологическое и онома-семасиологическое исследование*). Chişinău, Editura Ştiinţa, 1989.

25. В. К. Павел. *Лексическая номинация*. Chişinău, Editura Ştiinţa, 1983.

26. Р. Я. Удлер. *Молдавские говоры черновицкой области*. *Консонантизм*. Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1964.

27. Р. Я. Удлер. *Диалектное членение молдавского язык*., I-II. Chişinău, Editura Ştiinţa, 1976.

DE LA HERMENEUTICA SENSULUI LA O FENOMENOLOGIE A SCRIERII

ION PLĂMĂDEALĂ
Institutul de Filologie al AŞM

În continuare voi încerca să prezint, într-un mod foarte sumar şi lacunar, o evoluţie a raportului ambivalent dintre „sens" şi „scriere" în abordarea textualităţii şi a operei literare. Acest raport este unul dinamic şi tensionat, am putea spune că în el se joacă o dramă, iar pentru a înţelege mai bine această dramă voi evoca succint nişte scene istorice mai recente, după care voi încerca să aduc în discuţie câteva aspecte ale „scrierii" pornind de la deconstrucţia lui J. Derrida.

În plan istoric, este vorba despre un traiect sinuos al gândirii occidentale configurat în ceea ce s-a numit paradigma subiect – obiect, axată pe un şir de opoziţii ierarhice valorizante a lumii şi experienţei umane: materie – spirit, substanţă – formă, inteligibil – sensibil, adevăr – minciună, exterior – interior etc., deci o gândire numită şi metafizică şi spre a cărei deconstrucţie au tins un Fr. Nietzsche, M. Heidegger, J. Derrida şi alţii. În pragul modernităţii, odată cu R. Descartes, ontologia fiinţării umane este aşezată tot mai mult în funcţie de facultatea raţiunii, de *cogito*-ul transcendental, iar corporalitatea, ca *res extensa*, este eliminată şi, împreună cu aceasta, valorile spaţialităţii [1, p. 19-22]. Concepţia modernă a sensului este în strânsă legătură cu dimensiunea istoricităţii, tematizată într-o formă exemplară de către Hegel şi de filosofiile istoriciste moderne, care au mutat sensul evenimentelor istorice în imanenţa realizării lor. În modernitate, semnele părăsesc substanţele şi ideile pe care le evocă la o tot mai mare distanţă temporală şi spaţială. Această dinamică, prin care se impune o nouă determinare a lumii şi o nouă înţelegere a fiinţării omului (heideggerianul *geschichtlich* opus simplului *historisch*), a fost observată în toate domeniile culturii şi artei. De exemplu, în teatru, atenţia spectatorilor s-a permutat de pe corpurile actorilor la personajele pe care ei le întruchipau; apare cortina care separă scena de spectatori, actorul devine o voce recitatoare pentru nişte sensuri închistate în rigiditatea versului alexandrin, precum se întâmplă în clasicismul francez. În fond, aceasta a fost o mişcare prin care subiectul uman s-a situat tot mai mult pe o poziţie de exterioritate sau ex-centricitate faţă de lume, ca entitate pur intelectuală, dezîncarnată, în calitate de observator al unei lumi materiale pe care şi-o reprezintă în limbaj, cu funcţie de traducere a gândirii şi de comunicare. Atribuindu-şi, din Renaştere, un rol tot mai activ în raportul său cu lumea, individul se situează faţă de aceasta şi pe o axă de verticalitate, ce desemnează mişcarea de interpretare a realităţii, act prin care el îi pătrunde exteriorul sensibil

pentru a extrage cunoaştere şi adevăr, ca sensuri subiacente. Lumea de obiecte, dar şi corpul omenesc sunt privite ca nişte „suprafeţe" ce „exprimă" sensuri mai adânci, deci la paradigma expresiei se asociază paradigma interpretării. Din astfel de elemente s-au format condiţiile care au condus la supremaţia hermeneuticii în umanioare. În acelaşi mod sumar şi grosier, vom evoca şi câteva manifestări de criză epistemologică generate de paradigma metafizică subiect–obiect, Kant fiind emblematic în context, inclusiv prin eforturile sale de reapropriere critică a gândirii „materialiste", cu deosebire în câmpul esteticii, deci prin încercarea sa de a reabilita virtutea epistemică a perceptului. Formele acestei crize epistemologice, însoţite de o „dereglare" şi „declin al reprezentării", precum o descrie M. Foucault [2, p. 254–261], au fost multiple, la fel şi efectele induse în toate sferele culturii. În plan spiritual, declinul reprezentării s-a manifestat în conştiinţa pierderii contactului cu lumea vieţii şi a imposibilităţii aproprierii acestei lumi prin concepte şi raţionalitate instrumentală. O formulare exemplară a acestei alienări îi aparţine lui Nietzsche, prin ideea multiperspectivismului, a multiplicităţii reprezentărilor lumii şi experienţei umane ca urmare a incapacităţii ontologice şi gnoseologice a limbajului. În acest context, o problemă arzătoare şi dureroasă devine reconexiunea câmpului reflecţiei, experienţei şi percepţiei, iar soluţiile care au fost oferite – în artă, filosofie sau ştiinţă –, nu au ajuns până la urmă decât să alimenteze un scepticism tot mai accentuat.

Ceea ce ne interesează aici este faptul că această criză a dus, pe o linie deschisă de Ed. Husserl şi consacrată de W. Dilthey, la o centrare a ştiinţelor spiritului pe interpretare, ca practică, şi pe hermeneutică, ca disciplină teoretică, din care metodele ştiinţei şi dimensiunea percepţiei au fost excluse. Chestiunea sensului şi limbajului ca moduri de construcţie a lumii, interpretarea ca încercare de a dezvălui imediateţea experienţei trăite sub straturile sensului s-au aflat în centrul atenţiei până în sec. al XX-lea şi rămân a fi şi astăzi. În acelaşi timp, excluderea amintită a valorii epistemologice a percepţiei şi referinţei a avut ca efect, printre altele, inclusiv în studiile literare, o oscilare şi alternare între un stil intelectual ce cultivă deliberat subiectivismul purei interpretări şi un stil în care nostalgia pentru recuperarea referinţei şi percepţiei se manifestă în dezideratul rigorii teoretice şi metodologice, urmărit în structuralismul de ieri sau în *New Historicism*-ul de azi.

Oricum, ambele tendinţe rămân în interiorul aceleiaşi paradigme subiect–obiect, iar hegemonia hermeneuticii în ştiinţele umane a avut ca efect, precum am menţionat, dominaţia „sensului" şi a „spiritului", a practicii interpretării hermeneutice, şi ignorarea sau excluderea aspectelor ce ţin de suprafaţă, exterior, de materialitatea semnelor şi textelor, a corporalităţii, a prezenţei înţelese ca referinţă spaţială, inclusiv cea indusă de experienţa estetică sau de enunţarea discursivă. Aceeaşi dorinţă arzătoare de idealitate şi transcendenţă, ilustrând metafizicitatea intrinsecă a limbajului nostru cotidian, se manifestă deja în toate actele prin care ne propunem să percepem un adevăr îndărătul unei „suprafeţe" exterioare, să pătrundem dincolo („meta-") de superficia fenomenalităţii pentru ca să ajungem la numen sau la „esenţă", să descoperim un „înţeles profund" sub vălul „aparenţei" stânjenitoare a semnelor şi limbajului, al scrierii în primul rând,

acuzată că, prin forma şi materialitatea sa contingentă, blochează şi afectează reflecţia subiectului transcendental. Este în fond o dorinţă de transparenţă ce caracterizează întreaga societate şi ştiinţă modernă, idealul cartezian al unei contemplări directe, nemediate a gândirii.

O reacţie remarcabilă la paradigma raţionalistă subiect – obiect, care se include totodată într-o mişcare „dincolo de hermeneutică", aparţine lui J. Derrida. Pornind de la polaritatea dintre un semnificant pur şi un semnificat spiritual pur în interiorul metafizicii, Derrida o descrie drept o „vârstă a semnului", în timpul căreia „reducţia scrierii, ca reducţie a exteriorităţii semnificantului, era însoţită de fonologism şi logocentrism" [3, p. 35-36]. În spiritul logofonocentrismului acţionează şi Saussure atunci când exclude scrierea din câmpul lingvisticii, „din câmpul limbii şi vorbirii, ca un fenomen de reprezentare exterioară, deopotrivă inutil şi periculos" [Ibidem]. În concepţia reprezentaţionistă şi „conductoare" [4, p. 164-201] a comunicării, raţiunea scrierii nu este decât a reprezenta mimetic, la gradul al doilea, instanţa primă a vorbirii, eclipsându-se imediat înaintea plenitudinii vii şi transparenţei rostirii pneumatice a vocii. Desigur, nu pot aici nici măcar să descriu oricât de sumar reţeaua rizomatică de înţelesuri ale conceptului de scriere la Derrida, întreţesute organic şi tabular cu celelalte concepte ale sale ce conturează o gândire multidimensională, complexă şi paradoxală.

O altă menţiune necesară este că, în deconstrucţia lui Derrida, noţiunea de scriere este elaborată plecând de la modelul scrierii fonetice, însă doar pentru a-i expune limitele şi contradicţiile interne în jocul diferenţelor, joc prin care orice element, atât în ordinea discursului vorbit, cât şi a celui scris, încetează a fi un element simplu, identic cu sine însuşi şi nereferindu-se decât la el însuşi. Prezenţa sa devine posibilă doar prin trimiterea la alte semne, care, la rândul lor, poartă în ele urmele altor semne din reţea şi astfel într-o semioză practic infinită. În acest mod, se produce un nou concept de scriere, pe care el o numeşte şi „scriere generalizată", „arhi-scriere" sau di-ferenţă/ *différence*. Acest concept complex, sau mai curând cvaziconcept, precum atenţionează Derrida, pentru că el excede cerinţele unei logici formale, este menit să descrie funcţionarea principiului diferenţei, a diferenţialităţii însăşi ca o condiţie de posibilitate a constituirii oricărei idealităţi conceptuale, a oricărei identităţi şi sens. În orice situaţie, se adevereşte că sensul este dependent în determinarea sa de o alteritate, de o relaţie ireductibilă cu o alteritate prin care se constituie. În cazul sensului lingvistic, acest celălalt al vorbirii, opusul şi negaţia sa este, precum susţine Saussure, scrierea. În acelaşi timp, faptul că Saussure, delimitând acest sens al vorbirii pline şi pretins autonome, suficiente sieşi, recurge neabătut la metafore scripturale sau aduce exemplul scrierii pentru a explica natura unităţilor lingvistice, nu face decât să confirme că ceea ce e presupus a fi pur, ideal, precum vorbire/logos, sens literal/propriu etc. se dovedeşte ineluctabil contaminat de opusul său şi iată de ce rostirea în puritatea sa, de exemplu, nu poate fi gândită decât prin referire la scriere. Deci ceea ce urmăreşte Derrida este să construiască o teorie generală a scrierii ca structură fundamentală a fenomenalităţii sau, ca să împrumut un termen de la R. Gasché [5, p. 142–146], o „(infra)structuralitate" sintetică sau formală („structuralitate structurală"),

care să dea seama deopotrivă de logica excluderii şi contaminării în constituirea conceptelor. Prin funcţiile care i se atribuie în economia deconstrucţiei, „scrierea generalizată" pare să joace acelaşi rol ca şi ideile transcendentale ale lui Kant. În acelaşi timp, preocupat să delimiteze prea hotărât jocul „cvazitranscendental" al infrastructurii derrideene de o deconstrucţie literară care îi pare să fi abandonat miza filosofică a deconstrucţiei, Gasché ajunge la concluzia discutabilă că noţiunea derrideană de „scriere", în sens de „arhi-scriere", nu ar mai comunica defel cu actul comun de scriere grafică, ca instrument de notaţie sau comunicare, sau cu practica semnificării de ordin literar şi estetic [Ibidem, p. 274]. Este adevărat că deja în primele lucrări consacrate lui Husserl, Derrida îşi elaborează reflecţiile în jurul categoriei fenomenologice a limbajului, ca semnificativitate prediscursivă, ca voce a conştiinţei, deci limbajul ca facultate discursivă generală. Totuşi şi aici şi, în special, începând cu *De la grammatologie*, unde întreprinde o vastă analiză şi critică a semioticii saussuriene şi a antropologiei structurale, reflecţia sa alternează mereu între cele două niveluri, între limbajul general şi limba /*langue* lui Saussure ca sistem sincronic de diferenţe. La fel şi în cazul scrierii, el izolează mai întâi acele trăsături ce caracterizează noţiunea comună de scriere, cum ar fi: repetiţia, absenţa, riscul iminent al pierderii, rătăcirii sensului (*destinerrance*), ambiguitatea, posibilitatea morţii scriitorului şi cititorului şi altele. În baza acestor trăsături conceptualizează o structură generală de „scriere" şi demonstrează că respectivele proprietăţi se aplică în egală măsură vorbirii (*parole*) şi scrierii/textului, că în inima oricărui act de semnificare acţionează forţa diseminatoare a diferenţei şi amânării, a temporizării specifice scrierii. În primul rând, şi în directă legătură cu evenimentul scrierii literare, ce constituie o temă majoră în opera derrideană, scrierea indică spre noncoincidenţa insurmontabilă dintre conştiinţă şi limbaj, dintre sensul expresiv şi cuvântul semiotic, spre acea distanţă temporală care face imposibilă îngheţarea conştiinţei într-un „acum" temporal distinct şi autonom al prezenţei-la-sine, precum şi orice prezenţă autonomă a sensului pur, „adevărat", „real" ş.a.m.d.

Continuând în aceeaşi manieră simplificatoare, vom spune că, în deconstrucţie, „scrierea", ca şi „textul", „textualitatea", „suplimentul", „metafora" etc., desemnează pe Celălalt, indică spre valorile alterităţii conţinute în orice tip de entitate sau structură: psihologică, conceptuală, semantică sau comunicativă, care sunt valori de tensiune şi dezechilibru în interiorul respectivelor structuri. În cazul relaţiei de care ne preocupăm aici, scrierea este alteritatea sensului, a vorbirii şi logosului într-o îndelungată tradiţie filosofică şi literară care a tins mereu să o ignore, s-o marginalizeze şi devalueze într-o ierarhie axiologică binară. Un motiv care ar explica locul atât de important pe care îl ocupă literatura şi creaţia artistică în opera lui Derrida este privilegiul pe care acestea le deţin faţă cu celelalte instituţii în ceea ce priveşte tematizarea scrierii şi vocaţia sa „de a spune totul".

Astfel, deşi această mutaţie spre scriere, spre scriptural şi gramatologic este mai întâi una epistemică, ea comportă consecinţe numeroase pentru înţelegerea şi interpretarea fenomenului literar, care au fost valorificate intens, adeseori cu deformări iminente, în teoria şi critica literară occidentală pentru a evidenţia dimensiunile formale, materiale şi productive ale textului scris.

Ceea ce, din această înţelegere a scrierii, i se poate imputa structuralismului literar, precum şi unor reprezentanţi ai simbolismului poetic, este expulzarea energiei, corporalităţii, forţei din vidul structurii şi din idealitatea pură a cuvântului poetic. Afară că opera poate exista ca structură articulată în obiectul criticii structuraliste, ea există şi ca unitate suficientă sieşi, o plăsmuire unitară în care „cuvintele izolate câştigă în prezenţă şi în forţa de strălucire prin calitatea lor de a sta pentru ele însele" [6, p. 169]. De unde, problema creaţiei imaginative şi libertăţii poetice, pe care simboliştii o vedeau ca libertate absolută faţă de orice scheme raţionale şi faţă de o lume de obiecte. Este acea estetică a cărţii pure pe care Flaubert a numit-o „o carte despre nimic". Totodată există un mod aparte prin care se manifestă prezenţa lucrului însuşi în spaţiul limbajului pur, iar o sarcină a criticii ar fi, după Derrida, să expună felul cum energia pură a forţei şi sensului face loc operei prin scriere, prin care se manifestă prezenţa lucrului însuşi în spaţiul limbajului pur.

Derrida s-a dedicat constant acestei sarcini, în numeroasele sale lecturi asupra literaturii clasice şi moderne. Teoria scrierii este la el în aceeaşi măsură o teorie a lecturii axate pe acea logică diferenţială şi diferenţiatoare a scrierii la care ne-am referit mai sus. Mallarmé este unul dintre poeţii care permit o lectură exemplară a materialităţii, tăcerii, spaţiului şi conflictului înăuntrul textului, o lectură deci în contrasens cu o interpretare tematică şi semantică, ce trece prea uşor peste ceea ce este scris spre ceea ce ar putea să însemne. În textele sale Mallarmé urmăreşte deliberat o „spaţiere a lecturii" printr-o valorizare semnificantă a materialităţii scrierii: albul paginii, corpurile de literă, amplasarea pe pagină, punctuaţia. În plus, angrenarea complexă a ritmului limbajului, ambiguităţilor sintactice şi semantice face ca acelaşi enunţ poetic să genereze sensuri multiple, adeseori conflictuale. În particular, Derrida şi-a propus să demonstreze cum Mallarmé efectuează prin scrierea sa o subminare a metafizicii platonice, dar nu la nivelul conceptului, precum se întâmplă la Nietzsche sau Heidegger, ci deja la nivelul sintaxei poetice. Jucând pe sensurile contrare şi ambigue ale simbolului „himenului", a cărui etimologie semnifică şi a voala, a separa, a uni, dar şi a coase, a ţese, poetul împinge la limite potenţialul indecidabil al sintaxei, modurile în care aceasta exhibă posibilitatea contradicţiilor şi indecidabilităţii în sensul enunţurilor. De fapt, poezia nu face decât să afirme inevitabilitatea acestor contradicţii şi aporii insurmontabile, iar prin aceasta ne învaţă să cugetăm contra-logic, să deprindem o gândire care, implicând întreaga noastră fiinţă, anulează separaţia subiect–obiect de care aminteam la început. Simbolul aporetic al himenului, ca şi metafora textualităţii, sunt emblematice pentru tot ceea ce nu se încadrează în ontologiile tari, ale deplinei prezenţe la sine a subiectului şi sensului, pentru toate fenomenele de graniţă, aflate la interfaţa tensionată a absenţei şi prezenţei şi care suspendă întrebarea „Ce este?" într-o indecidabilitate nondialectică. Conotând ceea ce se petrece în spaţiile nondeterminate ale intervalului, figura himenului, voalului, este şi o imagine a scrierii, care la fel „se întâmplă" în spaţiul *între*: între intenţii şi efecte, inscripţii şi semnificaţii, autori şi cititori, prezenţă şi reprezentare etc. Pe această scenă în continuă mobilitate se joacă drama inscripţiei şi numirii în limbaj, însoţită

întotdeauna de o anumită violenţă şi de forţă. Prin aceeaşi mişcare, lucrurile vin în prezenţă şi totodată îşi pierd din prezenţă în actul numirii, astfel că limbajul, scrierea marchează întotdeauna o ruptură cu totalitatea diversităţii faptelor individuale ce formează lumea vieţii, *Lebenswelt*. Forţa scrierii se manifestă prin această inscripţie în totalitate şi rupere de totalitate, în inscripţia originară a diferenţei în identitate. Prin acelaşi gest, evenimentul unic al scrierii divizează ceea ce produce, sfâşiind, decalând fiinţa într-o ambiguitate iremediabilă. Ontologia scrierii este una stranie, fiinţa sa, ţesută din fire subţiri şi din urme, este ek-statică, voalată, iar din pliurile ei licăresc obiecte paradoxale şi confuze, lumi ficţionale într-o perpetuă ondulare între prezenţă şi absenţă, apariţie şi aparenţă, sens şi percepţie.

În fine, credem că o sarcină actuală a studiilor literare este de a corela dialogic modurile de articulare a idealităţii obiectului literar într-o hermeneutică epistemică centrată pe structurile *logos*-ului şi o estetică fenomenologică a „vocii" şi „scrierii", a fiinţării ontice (*physis*) şi corporalităţii limbajului.

Referinţe bibliografice

1. Heidegger M. *Fiinţă şi timp*. Trad. Gabriel Liiceanu şi Cătălin Cioabă. Bucureşti, Humanitas, 2002.

2. Foucault M. *Cuvintele şi lucrurile*. Trad. Bodgan Ghiu şi Mircea Vasilescu. Bucureşti, Ed. Univers, 1996.

3. Derrida J., *Positions*. *Entretiens avec Henri Ronse*, *Julia Kristeva et all*. Paris, Les Éditions de Minuit, 1972.

4. Reddy M. J. *The conduit metaphor*: *A case of frame conflict in our language about language*. În.: *Metaphor and Thought*. 2rd. Ed. (ed. by Andrew Ortony). Cambridge University Press, 1993.

5. Gasché R. *The Tain of the Mirror* (*Derrida and the Philosophy of Reflection*). Harvard University Press, 1986.

6. Gadamer H.-G. *Actualitatea frumosului*. Trad. de Val. Panaitescu. Bucureşti, Polirom, 2000.

TERMENI PENTRU MICROSISTEMUL „GEANĂ” – „SPRÂNCEANĂ” – „PLEOAPĂ”

LILIANA POPOVSCHI
Institutul de Filologie al AŞM

Studiul de faţă reprezintă o analiză onomasiologică, etimologică şi lingvogeografică a unui grup de termeni somatici care denumesc realii anatomice asemănătoare ca localizare şi funcţie. Termenii pentru „geană”, „sprânceană” şi „pleoapă” se organizează în sistem, în sensul că, în diverse zone geografice, între aceştia s-au stabilit raporturi de interacţiune, de condiţionare reciprocă, „legate de natura procesului de cunoaştere ca reflectare, de mecanismul creării noilor denumiri…, de evoluţia semnificaţiei cuvintelor vechi, de existenţa unei permanente tendinţe de asociere în limbă” [3, p. 16-17]. Aplicarea metodei structural-diacronice este favorizată de însăşi concepţia atlaselor lingvistice care cuprind în compartimentele tematice un număr considerabil de întrebări legate între ele şi unite în subgrupe, tocmai în scopul depistării numeroaselor microsisteme lexico-semasiologice ce caracterizează graiurile româneşti şi care prezintă un interes deosebit pentru studiul structurii lexicului dialectal [4, p. 28, 54].

Româna literară întrebuinţează termenii *geană* cu sensul „firişoarele de păr de pe marginea unei pleoape”, *sprânceană* cu sensul „fire de păr scurte şi dese crescute în linie arcuită deasupra orbitei ochiului” şi *pleoapă* pentru „fiecare dintre cele două membrane mobile, mărginite de gene, care acoperă şi protejează ochiul în partea anterioară”. Cei trei termeni sunt prezenţi şi în graiuri, doar că sfera lor semantică este diferită şi în multe cazuri se intersectează. Această situaţie îşi are originea încă în limba latină, unde termenii utilizaţi pentru cele trei noţiuni, *gĕna* („1. obraz; 2. pleoapă; 3. ochi, orbită”), *cĭlium* („1. pleoapă; 2. geană; 3. sprânceană”), *supercĭlium* („1. sprânceană; 2. *fig*. privire mândră, privire; 3. *fig*. culme, vârf”), *palpebra* („1. pleoapă; 2. geană”), fiind polisemantici, generau confuzii [1, p. 57].

Pentru studierea termenilor dialectali referitori la cele trei noţiuni am folosit materialul excerptat din atlasele lingvistice româneşti regionale.

Harta GEANĂ

Termenul *geană* (*geana ochiului*, *geană la ochi*, *geana pleoapei*, *geană de soare*) predomină în toate graiurile dacoromâne. *Sprânceană* (*sprânceana ochiului*, *sprânceană de la ochi*, *sprânceană de jos*) s-a notat în estul Banatului, pct. 4, 8, 10, 20, 25, 31, 32, 70, 71, 76,89 (NALR-Ban. I, h. 38), în Crişana, pct. 101, 122, 126, 147, 148, 173, 177, 182, 193, 195, 212, 215, 216 (NALR-Criş. I, h. 48), în Maramureş, pct. 226, 232, 236, 239 (ALRR-Mar. I, h. 42), în Transilvania, pct. 301, 325, 333, 334, 345, 347, 372, 401, 413

(ALRR-Trans. I, h. 57), în Moldova, pct. 463, 464, 466, 473, 474, 483, 503, 605, 662 (NALR-Mold.Bucov. I, h. 28), în Muntenia şi Dobrogea, pct. 671, 700, 776 (ALRR-Munt.Dobr. I, h. 30, MN), în Oltenia, pct. 941 (NALR-Olt, h. 39), în reţeaua ALM, pct. 1, 3, 4, 9, 11, 12, 30, 31, 63, 81, 108, 119, 125, 128, 133, 136, 144 ALM I/1, h. 215). În pct. 768 din Muntenia s-a notat *pleoapele ochilor*. Termenul general *păr* şi variantele sale *perişor*, *fir*, de obicei însoţiţi de un determinant, şi-au specificat sensul în graiuri, desemnând geana (*părul de pe* (*de la*, *din*) *geană*, *perii de la gene*, *părul genii*, *păr de la ochi*, *părul din pleoapa din geană*, *părul sprâncenii*, *păr din pleoapă*, *perişori la geană*, *perişoare din geană*, *firele de pe geană*, *firele de păr de la pleoape*…). *Musteaţa ochiului* din pct. 220 (Crişana) şi *cercănele* din pct. 639 (Moldova) sunt termeni metaforici bazaţi pe analogia formei.

Harta SPRÂNCEANĂ

Pentru această noţiune termenul dominant este *sprânceană* (*sprânceana ochiului*, *sprânceana de la deal*, *sprânceană de sus*, *sprânceană de la frunte*). *Geană* (*geana ochiului*, *geana la ochi*, *geana deasupra ochiului*, *geană la frunte*) cu sensul „sprânceană” se întrebuinţează în estul Banatului, pct. 4, 8, 10, 21, 25, 27, 29, 32, 69, 71, 76, 89, 93 (NALR-Ban. I, h. 39), în Crişana, pct. 101, 122, 131, 137, 159, 177, 192, 208, 212, 219 (NALR-Criş. I, h. 49), în Maramureş, pct. 226, 232, 234, 236, 239 (ALRR-Mar. I, h. 43), în Transilvania, pct. 276, 298, 301, 325, 327, 328, 333, 334, 347, 372, 401 (ALRR-Trans. I, h. 58), în Moldova, pct. 463, 474, 494, 632, 643, 658 (NALR-Mold.Bucov. I, h. 29), în Muntenia, pct. 700, 764 (ALRR-Munt.Dobr. I, h. 19, MN), în Oltenia, pct. 941 (NALR-Olt. I, h. 40), în reţeaua ALM, pct. 1, 3, 4, 6, 11, 12, 30, 31, 63, 81, 108, 119, 124, 133, 136, 150 (ALM I/1, h. 164). Sintagma *părul de pe sprânceană* apare în Banat, pct. 26. *Fruntea sprâncenii* este o creaţie metaforică notată în pct. 31 din Banat. *Braba* ar putea fi un împrumut estslav (cf. rus. *бровь* „sprânceană”, *бровка* „sprâncenuţă”) din moment ce s-a înregistrat în Caucaz (ALM I/1, h. 164, pct. 230), al doilea *–b–* datorându-se procesului asimilării progresive. Ar putea fi vorba şi despre o contaminare: rus. *бровь* + rom. *barbă*.

Harta PLEOAPĂ

Termenul *pleoapă* (*pleoapa ochiului*, *pleoapa de la ochi*, *pleoapă la ochi*, *pleoapa de sus a ochiului*, *pleoapa ochiului de sus*…) este cunoscut pe întregul domeniu dacoromân, cu excepţia Maramureşului, dar predomină în Muntenia şi Oltenia. În Maramureş *pleoapă* nu se cunoaşte, dominantă fiind forma *geană* (ALRR-Mar. I, h. 40). *Geană* (*geana ochiului*, *geana de la ochi*, *geana de sus*) cu sensul „pleoapă” este pe larg întrebuinţat şi în Banat, Crişana, Transilvania, uneori paralel cu *pleoapă*, dar s-a notat izolat şi în Moldova, pct. 461, 474, 477, 487, 490, 494, 502, 555, 639, 651 (NALR-Mold.Bucov. I, h. 55), în Muntenia şi Dobrogea, pct. 701, 785, 826, 829, 874 (ALRR-Munt.Dobr. I, h. 26), în Oltenia, pct. 904 (NALR-Olt. I, h. 19). Se atestă şi termenul *sprânceană* (*sprânceana ochiului*), notat în pct. 2, 8, 21, 25, 26, 29, 31, 68, 70 din Banat (NALR-Ban. I, h. 37), în pct. 195 din Crişana (NALR-Criş. I, h. 46), în pct. 223, 227, 228, 235, 236 din Maramureş (ALRR-Mar. I, h. 40) şi în pct. 333, 423 din Transilvania (ALRR-Trans. I, h. 40). În reţeaua NALR-Mold.Bucov. *pleoapă* formează

arii învecinate sau suprapuse cu *clapă*. Termenul *clapă* (*clapa ochiului*, *clapa de la ochi*, *cloapă*, *cliapă*…) s-a înregistrat şi în celelalte regiuni: în Banat (pct. 19, 23, 27, 28, 30, 32, 40, 51, 62, 85), în Crişana (pct. 103, 113, 117, 123, 124, 125, 127, 135, 137, 142, 143, 146, 149, 152, 159, 169, 184, 189, 218), în Maramureş (pct. 231, 235, 239), în Transilvania (pct. 257, 259, 271, 283, 304, 314, 320, 322, 325, 327-329, 330, 342, 346, 348, 358, 359, 360, 400, 420, 435), în Muntenia (pct. 704, 713, 716, 719, 723, 724, 735, 863, 871, 872, 877, 882, 898), în Oltenia (pct. 902, 934, 948, 950, 954, 957, 960, 962, 980). În puncte izolate s-au înregistrat termenii: *plapuma ochiului*, *placă* (*placa ochiului*), *pelíţă* (*pelíţa ochiului*, *pielíţa sprânceni*, *péliţa ochiului*, *péliţa de pe ochi*), *piele* (*pielea ochiului*, *pielea de pe ochi*…), *peleşână*, *gingeană*, *astupuşu de la ochi*, *teaca de pe ochi*, *coperişu ochiului*, *capac* (*capacul ochiului*), *clăpaca ochiului*, *boboaşa ochiului* (*bolboaşa ochiului*, *bolboaşă*), *pulpă* (*pulpa ochiului*), *plioşpană*, *prapură* (*prapura ochiului*), *cămaşa ochiului*, *gogoaşe* (pl.) etc., majoritatea fiind creaţii metaforice.

Analizând hărţile lingvistice, observăm că sistemele de denumiri ale celor trei noţiuni sunt dominate de termenii *geană*, *sprânceană*, *pleoapă*, la care se adaugă o serie de creaţii metaforice, în special pentru noţiunea „pleoapă”, şi termenul *păr*, care şi-a specificat sensul în graiuri, desemnând geana sau sprânceana.

Din punct de vedere stratigrafic *geană* şi *sprânceană* sunt moşteniţi din latină. *Geană* este un derivat de la lat. *gĕna* prin intermediul unei forme **gēnna*, insuficient explicată (DER, 3639, p. 357). *Sprânceană* provine de la lat. *supercĭlium* (*super* + *cĭlium*) în urma contaminării cu *gĕna*, ce a dat o formă intermediară **supercenna* (DER, 8102, p. 738) sau *supercina* (SDELM, p. 395).

S-au formulat mai multe opinii privind originea lui *pleoapă*. Tiktin îl consideră un derivat de la lat. *palpebra*, cu o puternică modificare fonetică, Puşcariu, REW 6616, Scriban – un derivat din lat. *pupula* cu metateză, **pluppea*, Densusianu – un derivat de la sl. **prechlupa* „capac” (cf. bg. *pohlupka*), I. I. Rusu – un derivat dintr-un cuvânt anterior indoeuropean, Ciorănescu – de origine expresivă, un derivat de la rădăcina *plăp-*, ca şi *plăpând* „debil, firav, fragil” şi *plăpău* „neghiob, nătâng”, *plăp-* fiind o variantă cu metateză a lui *pâlp-* care arată ideea de „a bate, a se mişca slab” (DER, 6480, p. 607), autorii SDELM îl prezintă ca pe un împrumut sudslav şi îl compară de asemenea cu bg. *pohlupka* „capac” (p. 319), la fel ca DEX-ul. Acceptăm opinia, admisă şi de N. Felecan [1, p. 60], că *pleoapă* trebuie să fie de origine slavă şi a păstrat în graiuri sensul iniţial de „capac” („capacul sicriului”). Un argument în plus ar servi şi termenii din aceeaşi sferă semantică, consemnaţi de atlasele lingvistice pentru această noţiune, cu care *pleoapă* se află în raport de sinonimie metaforică: *clapa ochiului* cu o răspândire mai mare, *plapuma ochiului*, *placa ochiului*, *astupuşul de la ochi*, *teaca de pe ochi*, *coperişul ochiului* (variantă cu afereză de la *acoperiş*), *capacul ochiului*, *clăpaca ochiului* (contaminare *clapă* + *capac*), *cămaşa ochiului*, *piele*, *pielíţă*, *peleşină* (un derivat de la *piele*), *prapura ochiului*. Termeni metaforici sunt de asemenea *gingeană*, *pulpă*, *pulpeană*, care

scot în evidenţă ideea de „parte cărnoasă”, *gogoaşă* („obiect rotund sau sferic”) şi *boboaşa ochiului* (din *boabă* + *gogoaşă* [1, p. 61]).

Dintre termenii latini care formau câmpul onomasiologic în discuţie doar *gĕna* şi *supercĭlium* au fost continuaţi în dacoromână, *cĭlium* şi *palpebra* fiind eliminaţi. În trecerea de la latină la română, însă, cei doi termeni care s-au păstrat au suferit modificări atât fonetice, cât şi semantice.

Cele mai mari diferenţe semantice faţă de termenii literari se observă în Banat, Crişana, Maramureş şi Transilvania, zonele conservatoare ale domeniului dacoromân. Anume în aceste regiuni *geană* este întrebuinţat cu sensul de „pleoapă” ca în latină. Cu sensul „pleoapă” *geană* apare şi în textele vechi româneşti [1, p. 57]. În unele localităţi unde *geană* „pleoapă” se întrebuinţează paralel cu *pleoapă*, *geană* este notat ca formă veche, iar *pleoapă* „se zice la carte” (NALR-Criş. I, h. 46, pct. 205), „zic tinerii” (NALR-Criş. I, h. 46, pct. 209) etc. Din actuala răspândire teritorială a termenului *geană* „pleoapă” şi ţinând cont de comentariile informatorilor, putem deduce că *geană* cu sensul său etimologic „pleoapă” cuprindea iniţial întreg teritoriul dacoromân, dar a fost strâmtorat mai târziu de *pleoapă*, aparţinând stratului slav al vocabularului, şi acest proces continuă sub presiunea limbii literare. *Pleoapă*, fiind la origini o metaforă, deci având o mare forţă expresivă, a ieşit învingător din lupta de concurenţă cu *geană*. După adoptarea lui *pleoapă* în zonele sudice, pentru evitarea neînţelegerilor, *geană* „pleoapă” şi-a restrâns sensul, ajungând să denumească doar „părul pleoapelor”. În felul acesta s-a constituit sistemul de denumiri ale acestei părţi a corpului, întrebuinţat şi de limba literară: *geană – sprânceană – pleoapă*. O corelaţie similară este *geană – sprânceană – clapă*, răspândită mai ales în Moldova.

Vom face aici o remarcă. Dat fiind că dacoromâna a preluat doar doi termeni latini, *sprânceană*, care continuă sensul originar, şi *geană* „pleoapă”, neexistând la început un termen pentru „geană”, presupunem că *geană* desemna într-o fază intermediară pleoapa împreună cu genele, cu atât mai mult că şi în prezent termenul cunoaşte în unele localităţi această semnificaţie (NALR-Criş. I, h. 46, pct. 209; NALR-Mold.Bucov. I, h. 55, pct. 469, 487, 555). Astfel, în regiunile unde are sensul acceptat şi de limba literară, *geană* a cunoscut următoarea evoluţie semantică: „pleoapă” > „pleoapă + gene” > „geană”, iar în celelalte regiuni – evoluţia „pleoapă” > „pleoapă + gene” > „1. pleoapă; 2. geană”.

În graiurile nordice şi vestice *geană* rămânea să denumească şi geana şi pleoapa în cadrul microsistemului *geană* „geană” – *sprânceană* „sprânceană” – *geană* „pleoapă”. Această corelaţie se înregistrează în prezent în Banat (pct. 1, 3, 7, 12-14, 16, 17, 20, 22, 26-28, 30, 31, 38, 41, 43, 44, 46, 47, 52-55, 59, 61, 63, 68, 70, 74, 75, 77-88, 90, 91, 95, 96, 97), în Crişana (pct. 104, 120, 130, 131, 133, 145, 158, 160, 163, 172, 176, 180, 181, 204, 205, 216, 217, 219), în Maramureş (pct. 221, 225, 226, 230, 237, 240).

Totuşi în limbă se simte mereu nevoia de claritate, de aceea s-a încercat evitarea polisemiei lui *geană*. Una din soluţii a fost utilizarea termenului *păr* pentru a denumi geana, dar pentru că el există în limbă cu sensul generic

„totalitatea firelor subţiri de origine epidermică cornoasă care cresc pe pielea omului” şi este folosit în special pentru a denumi podoaba capilară, concretizarea sa a necesitat întrebuinţarea unui determinant: *părul de pe* (*de la*, *din*) *geană*, *perii de la gene*, *păr de la ochi*, *perii ochiului* etc. În rezultat au apărut corelaţii de tipul: *părul din geană* (*păr de la ochi*…) „geană” – *sprânceană* „sprânceană” – *geană* „pleoapă”. În alte graiuri s-au utilizat termenii *piele*, *pieliţă* cu determinant pentru a denumi pleoapa. De exemplu, în pct. 221 din Maramureş, deşi funcţionează sistemul *geană* „geană” – *sprânceană* „sprânceană” – *geană* „pleoapă”, la chestiunea PLEOAPĂ s-a răspuns şi *pielea de pe ochi*.

În zonele unde nu există sistemul cu trei denumiri nu se face o delimitare clară a celor trei noţiuni şi se produc diverse confuzii. De cele mai dese ori geana este confundată cu sprânceana, având formă asemănătoare („fire de păr”), localizare apropiată (în regiunea ochiului) şi funcţie identică (protejarea ochiului). Ca urmare are loc o inversare de denumiri şi apar noi corelaţii. Una dintre ele este *sprânceană* „geană” – *geană* „sprânceană” – *geană* „pleoapă” (pct. 8, 71, 76, 177, 212, 226, 232, 301, 325, 334, 372, 401, 474). Uneori, pentru a imita modelul arhaic în care acelaşi termen denumea şi pleoapa şi geana, s-a format corelaţia *sprânceană* „geană” – *geană* „sprânceană” – *sprânceană* „pleoapă” (pct. 8, 25, 236, 333). Există situaţii când confuzia dintre geană şi sprânceană determină folosirea aceluiaşi termen pentru a denumi ambele realii: *geană* „geană” – *geană* „sprânceană” – *sprânceană* „pleoapă” (pct. 21, 27, 29), *sprânceană* „geană” – *sprânceană* „sprânceană” – *geană* „pleoapă” (pct. 20, 31, 70, 147, 148, 215, 216), *geană* „geană” – *geană* „sprânceană” – *pleoapă* „pleoapă” (pct. 69, 192), *sprânceană* „geană” – *sprânceană* „sprânceană” – *pleoapă* „pleoapă” (pct. 182, 503, 662, 776). Şi în aceste cazuri se încearcă evitarea ambiguităţii prin folosirea unui determinant care să diferenţieze noţiunile: *sprânceană* „geană” – *sprânceană de la deal* „sprânceană” (pct. 671), *geană* „geană” – *geana deasupra ochiului* „sprânceană” (pct. 219, 327), *sprânceană de la ochi* „geană” – *sprânceană de la frunte* „sprânceană” (pct. 144 din reţeaua ALM), *geană la ochi* „geană” – *geană la frunte* „sprânceană” (pct. 150 din reţeaua ALM). În pct. 128 din Basarabia remarcăm o segmentare a realităţii şi o delimitare a noţiunilor foarte originală: *geană* „de sub ochi” – *sprânceană de jos* „geana de pe marginea pleoapei de sus” – *sprânceană de sus* „sprânceană”. Confuzia ajunge uneori până la denumirea celor două noţiuni cu ambii termeni: *geană*/*sprânceană* „geană” – *geană*/*sprânceană* „sprânceană”. Această situaţie se atestă în reţeaua ALM, în pct. 119, 133. În pct. 195 (NALR-Criş.) în note se menţionează că *geană* şi *sprânceană* „tot una-i”. În pct. 494 (NALR-Mold.Bucov.) informatorul nu ştie exact care sunt genele şi care sprâncenele.

Am identificat câteva corelaţii arhaice care prezintă o situaţie inedită, când un termen serveşte la denumirea celor trei noţiuni ale microsistemului studiat. Bineînţeles, aceste sisteme tind spre reorganizare. Dacă în pct. 93 din Banat corelaţia recentă *geană – sprânceană – pleoapă* încearcă s-o înlocuiască pe cea arhaică *geană – geană – geană*, în care pentru „geană” se zice şi *firele din geană*, iar în pct. 494 din Moldova în sistemul *geană – geană – geană*

se încearcă înlocuirea lui *geană* „pleoapă” cu *capacul ochiului*, atunci în pct. 219 din Crişana încă funcţionează sistemul *geană* „geană” – *geana deasupra ochiului* „sprânceană” – *geană* „pleoapă”.

În dialectele sud-dunărene *geană* este de asemenea polisemantic: ar. *deană* „sprânceană, geană”, megl. *zęnă*, istr. *jånę* „sprânceană, geană”. În istroromână [2, p. 227-229] descendenţi ai lui *gĕna* desemnează mai degrabă sprânceana, iar pentru geană se folosesc împrumuturi din croată (*obârva*, *obârviţa*) sau perifraze de tipul *peri de la ochi*, care apar şi în alte limbi romanice (franceza, italiana, retoromana). Există şi cazuri de inversare a denumirilor sau de polisemie (de exemplu, în Şuşneviţa amândouă sunt „*gene*”). Pentru noţiunea „pleoapă” se notează *vârf de ochi* sau *pocrou*, de origine slavă, analog cu *pleoapă* şi sinonimele sale metaforice.

Constatăm că sistemul onomasiologic *geană – sprânceană – pleoapă* a cunoscut o evoluţie asemănătoare în toate dialectele româneşti, iar istoria unui termen (*geană*, de exemplu) este strâns legată de istoria celorlalţi termeni care formează anturajul său în cadrul sistemului (*sprânceană*, *pleoapă*).

Referinţe bibliografice

1. Nicolae Felecan. *Terminologia corpului uman în limba română*. Cluj-Napoca, Mega, Argonaut, 2005.

2. Vasile Frăţilă. *Studii de toponimie şi dialectologie*. Timişoara, Excelsior art, 2002.

3. Vasile Pavel. *Aspecte ale cercetării sistemice a lexicului regional*. În: „Cercetări asupra graiurilor româneşti de la est de Prut”. Chişinău, Magna-Princeps SRL, 2010, p. 11-23.

4. Vitalie Sorbală. *Studii de dialectologie şi geografie lingvistică*. / Volum îngrijit şi cuvânt introductiv de Vasile Pavel. Chişinău, SET TRIO SRL, 2006.

Abrevieri

ALM	– *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea 1, *Fonetica*, de Rubin Udler; partea 2, *Fonetica*, de Rubin Udler; *Morfologia*, de Vasile Melnic, Chişinău, 1968; vol. II, partea 1, *Lexicul*, de Victor Comarniţchi, Chişinău, 1972; partea 2, *Lexicul*, de Vasile Melnic şi Vasile Pavel, Chişinău, 1973.
ALRR-Mar.	– *Atlasul lingvistic român pe regiuni*. *Maramureş*, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, I-IV, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1969-1997.
ALRR-Munt.Dobr.	– *Atlasul lingvistic român pe regiuni*. *Muntenia şi Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, I-V, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1996-2006.

ALRR-Trans. – *Atlasul lingvistic român pe regiuni*. *Transilvania*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumutru Lişonţi, I-IV, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992-2006.

DER – *Dicţionarul etimologic al limbii române* de Al. Ciorănescu. Bucureşti, 2002.

DEX – *Dicţionar explicativ al limbii române*. Bucureşti, ed. a II-a, 1996.

NALR-Ban. – *Noul Atlas lingvistic pe regiuni*. *Banat*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, I-III, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1980-1998 (vol. III sub titlul *Atlas lingvistic român pe regiuni*. *Banat* – ALRR-Ban).

NALR-Criş. – *Noul Atlas lingvistic pe regiuni*. *Crişana*, de Ionel Stan, Dorin Uriţescu, I-II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1996-2003.

NALR-Mold.Bucov. – *Noul Atlas lingvistic pe regiuni*. *Moldova şi Bucovina*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ioan Florea, Ion Nuţă, Adrian Turculeţ, I-III, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1987-2007.

NALR-Olt. – *Noul Atlas lingvistic pe regiuni*. *Oltenia*, de Boris Cazacu, Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, I-V, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1967-1984.

SDELM – *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*. Redactori: Raievschi N., Gabinschi M. Chişinău, 1978.

NUMELE SUVERANILOR: DE LA REALITATE LA PORECLĂ

VIORICA RĂILEANU
Institutul de Filologie al AŞM

***Moto*:** *Oricum ar fi, poreclele sunt un condiment care dau gust vieţii*.

Din cele mai vechi timpuri, trăind în colectivitate, oamenii au simţit nevoia de a vorbi unul despre altul. Atât timp cât cel despre care vorbeau era prezent, el putea fi desemnat într-un anumit fel şi fără a avea un nume propriu-zis. Dar, când cel despre care se vorbea era absent, era indispensabil ca el să fie diferenţiat printr-un semn oarecare de ceilalţi oameni. Datorită acestui fapt, s-a ivit nevoia imediată ca fiecare persoană să aibă un nume.

Vorbind despre nume în sensul larg, putem spune că el este definiţia persoanei, este marca individualităţii, forma obligatorie de desemnare a unei persoane, semnul cel mai caracteristic al identităţii sale, un element indispensabil şi inseparabil al personalităţii individului [1, p. 215].

Denominaţia personală în limba română se realizează prin formule antroponimice oficiale şi prin formule antroponimice neoficiale. Formulele antroponimice oficiale, al căror număr este egal cu numărul persoanelor înregistrate la un moment dat, cuprind numele de grup sau numele de familie şi numele individuale sau prenumele. În prezent în Republica Moldova sunt înregistrate **3.869.096** de persoane care poartă **141.570** de nume de familie, multe dintre ele au la bază cuvinte comune ale limbii române, care au avut funcţii denominative în sistemul neoficial.

Inventarul de formule antroponimice neoficiale cuprinde numeroase exemple, bogăţia, varietatea şi frecvenţa acestora fiind imposibil de urmărit cu exactitate, datorită utilizării lor mai ales în comunicarea orală. După funcţia pe care o îndeplinesc, aceste formule se pot clasifica în:

a) elemente cu funcţie denominativă unică, ca în cazul prenumelor;

b) elemente cu funcţie denominativă multiplă, ca în cazul numelor de familie.

Utilizarea variantelor neoficiale este mai frecventă decât în cazul numelor oficiale, datorită expresivităţii lor şi a semnificaţiei afective pe care o conţin. Formulele neoficiale pot include în structura lor nume de familie sau prenume, precum şi orice combinaţie a acestora, având un caracter complex. Înlocuirea la un moment dat a numelui individual oficial se poate face printr-o formulă denominativă neoficială, cum ar fi:

Derivate sau *hipocoristice* formate de la numele individual oficial;

Nume de origine cu indicaţii de adresă, derivate care indică originea locală;

Etnonimele sunt adeseori folosite în comunicarea orală pentru a preciza la cine se referă interlocutorii;

Nume de meserii, *ocupaţii*, *funcţii* completează sau înlocuiesc adeseori formula antroponimică utilizată: (*Ion Preda*) *Dascălu*, (*Mihai Marcu*) *Primaru*, (*Florica Ionescu*) *Croitoreasa etc*.

Supranumele de grup se caracterizează prin faptul că au o denotare multiplă, întrucât desemnează mai mulţi indivizi care fac parte din acelaşi grup, familie, neam sau colectiv, având forme de singular când desemnează un singur individ din grupul respectiv, sau forme de plural când referirea se face la întreg grupul. De exemplu: *macaronari*, *broscari*, *văcari*, *yankei*, *highlanderi*, *şurubari*, *cocoşi*, *flamengo*, *mămăligari*, *opincari*, *ţapţarapi*, *ţânţari* etc. şi *poreclele*, care vor constitui obiectul cercetării noastre în prezentul studiu.

Porecla este un fel de supranume sau cognomen care, spre deosebire de numele de botez şi de familie, desemnează o trăsătură ridiculizată, hilar-peiorativă, uşor de reţinut. Ea ţine de istoricul persoanei, se moşteneşte adesea pe linie paternă, ca o etichetă, conotând afectul vorbitorului. Veche de când lumea, modalitatea de denominaţie prin poreclă a servit la identificarea, la individualizarea unei persoane cu mult înainte de apariţia numelor de familie ca factor oficial. Unele din ele s-au transformat în formule oficiale datorită frecvenţei, fiind înregistrate odată cu primele catagrafii ale locuitorilor, ca nume de botez, prenume, sau ca nume de familie, aşa explicându-se prezenţa atâtor ciudăţenii în dicţionarele antroponimice [2].

Se spune că părinţii şi numele nu ni le alegem în viaţă. Cu ele ne naştem, le preluăm şi trăim. Poreclele sunt croite după chipul şi caracterul omului, subliniind, de fapt, cum eşti: subţirel, burtos, frumos, glumeţ, blond, zgârcit sau cu mers tiptil, ca de motan. Poreclele, simboluri ale persoanelor, au devenit comune în orice grup. Unele dintre ele sunt folosite atât de des, încât mulţi nici nu mai ştiu numele poreclitului, însă toţi membrii grupului înţeleg exact la cine se referă [3].

„Poreclele au apărut din dorinţa poporului român, conştient de forţa educativă a ironiei, de a îndrepta prin intermediul satirei muşcătoare, conform preceptului *Castigat ridendo mores* (Critică obiceiurile prin umor – *n*. *n*.), deprinderile cele rele, cusururile, viciile precum lenea, zgârcenia, lăcomia, răutatea, nepriceperea, mândria, corupţia, făţărnicia, laşitatea etc. Vechimea lor este probabil la fel de mare ca a acestor năravuri”, susţine Camelia Firică, profesor la Universitatea *Spiru Haret* din Bucureşti.

La 1800, numele, prenumele, poreclele se amestecă. Persoana se defineşte folosindu-le, dar adăugând dregătoria, meseria, calitatea socială. Ceilalţi îi identifică pe cei din jur folosindu-se de elementele amintite, dar nu se sfiesc să se folosească de ceea ce ei judecă ca fiind definitoriu pentru o anumită persoană: conduita, avariţia, mila, blagoslovenia, slujba, rezidenţa, statutul civil, rudenia.

La 1800, boierii au deja prenume, nume şi unii dintre ei chiar şi porecle. În documente se semnează ca atare şi pot fi foarte uşor recunoscuţi, chiar dacă îşi adaugă dregătoria pe care o deţin la momentul respectiv, transmiţând din generaţie în generaţie „sclitada”.

Alexandru Filipescu, mare boier la 1825, ajunge atât de mult să se identifice cu porecla primită încât, în documente sau memorii, boierii îl numesc *Vulpe*; datorită temperamentului său zbuciumat, marele ban Theodorache Văcărescu era poreclit *Furtună*, poreclă ce avea să se transmită şi asupra fetelor lui, cunoscute ca Mariţa *Furtunoaia* sau Sultănica *Furtunoaia*. Ion Ghica ne dezvăluie o serie de alte porecle: Zinca, soţia lui Dinicu Golescu, este *Farfaroaica*; văduva Catinca Slătineanu este *Petandula*; Mariţa Golescu poartă porecla de *Ochioasa*; boierul Creţulescu, cunoscut mai ales sub numele de *Bâlbâitul*, *Bărbucică* devine şi *Gămălie*, după modul cum îşi aranja „părul şi favoriţii, în forma unei gămălii de ac"; Teodor Diamandi este poreclit *Zlatauz* „pentru că vorbea tot în sentinţe", în timp ce Costache Caragea este cunoscut ca *beizadea Tingirică*, datorită aventurilor amoroase avute la Ţarigrad cu fiica bancherului Tinghir [4].

Înaintea apariţiei legii numelui de familie, în 1895, prin care fiecare cetăţean era obligat să poarte un nume de familie, format prin adăugarea sufixelor „-eanu", „-escu" la numele moşiei, al satului sau al tatălui, numele de familie era reprezentat prin diferite procedee, unul dintre acestea fiind cu ajutorul unui epitet sau al unei porecle. Astfel, unele porecle au devenit nume.

Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX) defineşte porecla ca fiind: S*upranume dat*, *de obicei în bătaie de joc*, *unei persoane*, *mai ales cu o trăsătură caracteristică a aspectului său exterior*, *a psihicului său sau a activităţii sale*. Sinonime: *sobriquet* (fr.), *spitzname* (germ.), *byname*, *monicker* (engl.) etc.

Onomastica populară recurge frecvent la poreclă, instrument mnemotehnic extrem de eficient, colorat afectiv, care permite o identificare rapidă şi precisă. Porecla evocă instantaneu contextul în care a fost atribuită sau denumeşte o particularitate fizică ori de caracter ce îl singularizează fără echivoc pe cel vizat. În general, poreclele sunt inteligibile doar în cadrul grupului, fac obiectul unui adevărat cod, exprimând un set precis de valori şi sensibilităţi. O dată cu trecerea timpului, ele se golesc de conţinut, îşi pierd sensul primar, devenind unelte ale comunicării prin rolul de disjuncţie între familiile omonime. Ele sunt folosite cu acest rol, în momentele când confuzia se poate ivi, şi, din dorinţa vorbitorului de a comunica cât mai exact, acesta apelează la porecle fără reticenţe, uitând semnificaţia lor primordială.

Teoretic, toate cuvintele limbii române pot deveni porecle. „Practic, însă, mecanismul formării poreclelor presupune un drum mai complicat. El porneşte de la alegerea şi acceptarea poreclei (dată, de multe ori, în familie sau în colectivităţile mici), transmiterea poreclei (de la purtătorul iniţial şi la alţi membri ai unei familii, fie în formă identică, fie sub formă derivată), concurenţa şi dispariţia (atunci când o poreclă nu mai face aluzie direct la o particularitate a individului)", susţine profesorul Camelia Firică.

Mereu puşi pe şotii, moldovenii au şi nume la fel de haioase: *Capră*, *Cioară*, *Ciupercă*, *Brad*, *Frasin*, *Oaie* şi altele, spune academicianul Marius Sala.

Poreclele fiind inspirate de:

– adjective care denumesc trăsături fizice: *Buzatu*, *Chelu*, *Lunganu*, *Mititelu*, *Sprâncenatu*, *Subţirelu* etc.; *Blându*, *Bunu*, *Năvălici*, *Tâmpea*, *Zurbagiu* etc.;

– obiecte şi unelte: *Cercel*, *Ciocan*, *Cocioabă*, *Topor* etc.;

– culori: *Albu*, *Bălan*, *Negru*, *Roşu* etc.;

– fenomene întâlnite în natură: *Beznă*, *Brumă*, *Fulger*, *Furtună*, *Iarnă*, *Soare*, *Vântu*, *Vijelie* etc.;

– alimente: *Brânză*, *Covrig*, *Mămăligă*, *Morcov* etc.;

– plante (fitonime): *Arbore*, *Bujor*, *Busuioc*, *Mazăre*, *Trandafir*, *Usturoi* etc.;

– animale, păsări (zoonime): *Arici*, *Berbec*, *Coţofană*, *Lupu*, *Păun*, *Şarpe*, *Ursu*, *Vulpe* etc.;

– poziţie şi stare socială: *Becheru*, *Fugaru*, *Mazilu*, *Robu*, *Streinu*, *Şerb*, *Ţăranu*, *Văduvu* etc.;– etnii: *Alaman*, *Cazacu*, *Coman*, *Francu*, *Grecu*, *Neamţu*, *Rusu*, *Sasu*, *Sârbu*, *Slavu*, *Tătaru*, *Turcu* etc.;

– obiecte care privesc îmbrăcămintea: *Ciubotă*, *Dulamă*, *Papuc* etc.;

– părţi ale corpului: *Buză*, *Căpăţână*, *Ureche* etc.;

– personaje mitologice şi din folclor: *Moroi*, *Mucenicu*, *Păcală*, *Vrăjitoarea* etc.;

– meserii, ocupaţii şi funcţii: *Abagiu*, *Cârciumaru*, *Cojocaru*, *Croitoru*, *Diaconu*, *Dogaru*, *Dogaru*, *Fieraru*, *Olaru*, *Popa*, *Zidaru* etc.;

– locul de origine: *Bistriţeanu*, *Braşoveanu*, *Bujoreanu* etc. [vezi 5, 1936, p. 99; 6, 1999, p. 48; 7, 2003, p. 155].

Psihologul Lena Rusti spune că există două tipuri de porecle – cele cu încărcătură pozitivă, al căror rol este de a apropia persoana şi de a crea un sentiment de intimitate şi de apartenenţă, un limbaj special, pe care doar cei ce aparţin unei categorii îl au (fie că este vorba de un cuplu sau de un grup de prieteni) sau, dimpotrivă, porecle depreciative, venite din dorinţa de a-i pune pe cei din jur într-o poziţie de inferioritate. „Atunci porecla devine o armă pe care o folosim ca să ne simţim bine umilindu-i pe ceilalţi”, precizează psihologul. O poreclă pozitivă protejează afectiv persoana, în timp ce una depreciativă poate avea efecte grave.

Poreclele, trebuie să recunoaştem, au devenit uzuale în orice grup. Sunt porecle şi porecle, însă porecle ca la ţară n-auzi nicăieri. Fie că-ţi convine sau nu, acolo eşti al cuiva. Şi aşa te ştie toată lumea: al lui cutare sau al lui cutărică.

Nu e om să nu fi fost poreclit cumva, mai ales în copilărie. Când eram eu copil exista un număr restrâns de porecle. Pe colegul de clasă mai tuciuriu îl poreclisem – lipsă de originalitate – *Cioară* sau *Ţiganu*. Pentru ochelarişti însă era disponibilă o gamă mai largă de porecle, de la banalul nume de *Chioru* până la *Lentilă*, *Ochilă*.

Când nu aveai vreo caracteristică mai deosebită care să-ţi atragă atenţia, apelai la una dintre poreclele *Grasu*, *Micuţu*, *Oaia*, pentru că avea părul creţ sau *Papă-lapte*, pentru că era mai timid sau mai retras. Pe urmă erau *Căcărează*, *Căţeluş*, *Coţofană*, *Purice*, *Vulpe* etc. Oricum porecla nu era înţepenită. Suporta variaţii, edulcoraţii, sinonimii şi diminutivări. Cel gras, de exemplu, se transforma în *Purcică* etc.

Poreclele sunt din ce în ce mai comune la adulţi, căci să recunoaştem, şi la maturitate gura lumii nu are odihnă, mai ales dacă eşti şef sau profesor. Elevii,

că or fi ei de şcoală generală sau de liceu se întrec în denumirea dascălilor cu „nickname-uri" din ce în ce mai ghiduşe şi mai relevatoare. spiritul liber al străzii îi „botează" pe politicieni. Astăzi discreditarea este unicul argument atât în relaţiile dintre instituţii, cât şi dintre oameni, devenind principala armă în viaţa publică din Republica Moldova. Politicienii se bat în porecle, mai abitir decât botează preoţii în biserică: de la *Urechilă*, *Ghimpler*, *Filea* la *Cioronin*, *Tarelevâi* etc., totul e posibil şi, aş zice, încă tolerabil, odată ce nu scapă de poreclă nici preşedintele rus Vladimir Putin, numit *Masculul alfa*; nici premierul rus Dmitri Medvedev, catalogat drept *Robin*, *partenerul lui Batman*; nici cancelarul german Angela Merkel, care este botezată *Teflon*, iar Sarkozy este văzut ca un *Împărat gol* [8].

Fenomenul socio-lingvistic al poreclirii este răspândit în toate limbile pământului şi în toate perioadele timpului.

Simpatia sau antipatia populară au făcut ca de-a lungul anilor, numeroşi domnitori, să primească porecle corespunzând celor mai remarcabile calităţi sau defecte ale lor şi, indiferent ce spun istoricii, aceste porecle reprezintă un barometru elocvent al modului în care suveranii respectivi au guvernat.

Monarhii tuturor timpurilor şi popoarelor aveau obişnuinţa de a-şi adăuga la numele ce-l purtau ceva deosebit, un fel de poreclă plăcută auzului: *Carol cel Viteaz*, *Vilhelm Cuceritorul*, *Ioan cel Bun*, *Regele-Soare* (*Ludovic al XIV-lea*) etc. *Josef Desiré Mobutu*, devenit preşedinte al statului african Zair, şi-a ales drept nume: *Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga*, care în traducere ar însemna: *Marele Cocoş Căruia Nu-i Scapă Nici o Găină* [9, p. 55]. Singurul „prefix" ce nu putea fi adăugat cu de la sine putere este „cel Sfânt". Acest supranume putea fi obţinut doar după moarte, uneori după trecerea mai multor secole şi numai cu acordul bisericii. Iată de ce, din imensa cohortă de monarhi care s-au perindat pe parcursul bimilenarii istorii a creştinismului, cei mai cunoscuţi care poartă acest supranume sunt: împăratul bizantin Constantin cel Mare, regele maghiar István I, cneazul rus Alexandr Nevski, regele francez Ludovic al IX-lea şi domnitorul moldovean Ştefan al III-lea cel Mare [9, p. 126-127].

Aşa se face că, pe lângă „cel Mare": *Ştefan cel Mare*, *Radu cel Mare* mai avem şi „cel Viteaz": *Ioan Vodă cel Viteaz*, *Mihai Vodă cel Viteaz* (*Viteazul*); „cel Tânăr": *Basarab cel Tânăr* (*Ţepeluş*), *Vlad cel Tânăr*, *Petru cel Tânăr*, *Ştefan cel Tânăr*; „cel Bun": *Alexandru cel Bun*, *Pătraşcu cel Bun*; „cel Frumos": *Radu cel Frumos*; „cel Rău": *Alexandru cel Rău*, *Mihnea cel Rău*; „cel Cumplit": *Ioan Vodă cel Cumplit*. Au existat şi dinaşti care au rămas în istorie pentru faptele sau însuşirile lor şi cu alte epitete neobişnuite, cu tot soiul de porecle ruşinoase, unele deloc în ton cu grandoarea capetelor încoronate.

Iată câteva porecle cunoscute din istorie, cele mai multe sunt din Moldova, poate că aici numele de familie, provenite adesea din porecle, s-au fixat mai devreme decât în Muntenia.

Sa începem periplul nostru cu **Alexandru Lăpuşneanu** (1552-1561)[1]**,** ale cărui excese şi carnagii au rămas întipărite chiar şi în literatura

[1] În paranteze sunt indicaţi anii de domnie.

românească, sub pana lui Costache Negruzzi. Moldovenii şi-au denumit întotdeauna domnitorii bastarzi după numele mamei, ca o rămăşiţă străveche a matriarhatului pe tărâmurile locuite de daci. Astfel, **Alexandru Vodă** a fost numit *Lăpuşneanu*, după mama sa, *Lapuşneanca*, ca şi **Petru** *Majă* (fusese negustor de peşte şi vindea cu *maja*, unitate de măsură), care a rămas cu numele de *Rareş*, după *Rareşoaia*, porecla mamei sale sau **Ioan Armeanul**, strănepotul lui Ştefan cel Mare, numit aşa după mama sa armeancă.

Mihai Viteazul, fiul lui Pătraşcu cel Bun, domnitor al Ţării Româneşti (1554-1557), a reuşit ceea ce nici un alt domnitor român nu izbutise până atunci: unirea celor trei ţări române. A devenit astfel – pentru generaţiile care l-au urmat – un simbol al luptei pentru independenţă şi unitate. I s-a spus *Viteazul* pentru că a avut curajul să înfrunte forţa uriaşă a Imperiului Otoman din acele vremuri, dar şi toate celelalte naţiuni vremelnic potrivnice din jurul României: ungurii, polonezii, tătarii şi ruşii.

Alexandru cel Rău (1592-1593), fiul declarat al lui Bogdan Lăpuşneanu, domn, care „îmbătat de fastul barbar al domniei, contractase multe datorii, cu neputinţă de a fi suportate”, scrie Baltasar Walther. A domnit ca un tiran, tăind o serie de boieri complotişti, asuprea rău pe supuşii săi. A introdus o fiscalitate excesivă, pentru că făcuse datorii de până la suma de „zece poveri de aur”, de aici i se trage şi porecla de *cel Rău*.

Bogdan al III-lea cel Orb (Chior) (1504-1517) este fiul lui Ştefan cel Mare şi al Doamnei Maria Voichiţa. Datele privitoare la sluţenia lui *Bogdan al III-lea* provin de la cronicarii poloni, niciun document intern nu consemnează aşa ceva. Lui *Bogdan al III-lea* i s-a atribuit cea mai cunoscută poreclă a sa – *cel Orbu* – datorită lui Grigore Ureche[1], abia în sec. al XVII-lea. Acesta, în letopiseţul său, îl numeşte *Bogdan vodă cel Orb* şi *Grozav*[2] (în sens de groaznic la înfăţişare sau grozav, extraordinar în timpul luptelor). El era orb la un ochi, posibil în urma bătăliei de la Codrul Cosminului din 1497. Ureche s-a folosit de informaţii polone subiective (exagerarea defectului de voievodul român era folosită de regele Poloniei drept pretext pentru anularea logodnei dintre sora sa şi Bogdan al III-lea). În limba română nu exista, în acel moment, cuvântul de origine turcă *chior* (cu probleme la doar un ochi) şi de aceea a fost poreclit *cel Orb*. Teoria legată de sluţenia lui Bogdan al III-lea este anulată şi de imaginile sale de pe frescele din bisericile *Sfântul Ilie* din Suceava, *Sfântul Nicolae* din Dorohoi, de la mănăstirea Dobrovăţ sau mănăstirea Putna.

Unul dintre fiii lui Mircea cel Bătrân, *Radu*, a rămas cunoscut cu porecla **Radu al II-lea Prasnaglava** (1420-1422; vara lui 1423; toamna lui 1424; ianuarie – primăvara lui 1427). Noi îl cunoaştem mai bine din cărţile de istorie drept *Radu cel Chel* (sau *cel Pleşuv*). Însă se pare că e o eroare de traducere din cauza faptului că în română „gol” înseamnă şi descoperit pe din afară (*capul gol*),

[1] Grigore Ureche. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Bucureşti, 1958, p. 121, 135, 136.

[2] Vasile Breban. *Dicţionar general al limbii române*. Ediţie revăzută şi adăugită, vol. I, Bucureşti, 1992, p. 422.

dar şi deşert înăuntru. Or, în limbile slave, pentru „cap gol pe din afară" există termeni înrudiţi cu termenii români „pleşuv" sau „pleşu", dar „prasno" înseamnă numai „gol pe dinăuntru". În sârbă există chiar termenul „prasnoglavac" pentru a vorbi de *prostul satului*. Deci porecla *Prasnoglava* dată domnitorului nostru n-ar fi însemnat nicidecum *Radu cel Pleşuv*, ci *Radu Prostul*.

Şi porecla nepotului său **Radu al III-lea cel Frumos**, cunoscut şi sub numele de **Radu**, zis *cel Frumos* (1462-1473, 1473-1474, 1474, 1474-1475), fratele lui Vlad Ţepes, tot poreclă cu iz ironic a fost, pentru că-i plăcuse de el sultanului Mehmed al II-lea, pe când era tânăr ostatic în Turcia.

Mircea cel Bătrân (născut în 1355, voievod între 23 septembrie 1386 – noiembrie 1394 sau mai 1395; şi între ianuarie 1397 – 31 ianuarie 1418) a fost un domnitor al Ţării Româneşti. Numele lui însemna „Mircea cel Vechi" (*din bătrâni*, *din trecut*). Supranumele *cel Bătrân* presupune, în general, în limbajul de cancelarie medieval primul domnitor cunoscut cu acest nume, pentru că mai târziu au fost şi alţi domnitori cu numele Mircea, cum ar fi nepotul său *Mircea al II-lea* sau *Mircea Ciobanul*. Cronicarii, vorbind de Mircea, cel din veacurile trecute, i-au spus *cel Bătrân*, întrucât în Ţara Românească nu se obişnuia numerotarea domnilor, ca în Occident. Marele nostru poet naţional M. Eminescu a făcut o greşeală istorică crezând că Mircea era într-adevăr *bătrân*, *moşneag* când s-a bătut la Rovine cu sultanul Baiazid. În ziua de 17 mai 1395 (după alte surse 10 octombrie 1394), când a avut loc bătălia de la Rovine, Mircea era un domnitor tânăr, nefiind „moşneagul" de care aminteşte Eminescu în *Scrisoarea a III-a*, deoarece avea doar 40 de ani!

„*La un semn deschisă-i calea şi s-apropie de cort*/ *Un bătrân atât de simplu după vorbă*, *după port*";

„*O*, *tu nici visezi*, *bătrâne*, *câţi în cale mi s-au pus!*/ *Toată floarea cea vestită a întregului Apus*";

„– *De-un moşneag*, *da*, *împărate*, *căci moşneagul ce-l priveşti* / *Nu e om de rând*, *el este domnul Ţării Româneşti*."

Lui **Vlad al II-lea Dracul** (1436-1442), tatăl lui Vlad Ţepeş, nu i s-a spus aşa pentru că ar fi fost comparat cu *Satana* ori pentru că n-ar fi fost iubit de ţară. I s-a spus *Dracul* pentru că Sigismund de Luxemburg a avut o anumită simpatie pentru acest fiu al lui Mircea şi l-a luat într-un ordin de cavaleri, ordin feudal asemeni unui „club" select, o gardă de onoare formată din mari feudali în care regele avea încredere şi care se numea *Ordinul Dragonului*, iar scopul era apărarea creştinismului şi cruciada contra turcilor otomani. Vlad era atât de mândru că făcea parte din acest ordin de cavalerie, încât, odată ajuns domn al Ţării Româneşti, a pus să se bată pe monede şi să se sculpteze, ca o emblemă a lui, acel dragon. De aici i s-a zis în popor *Vlad Dracul*, adică *Dragonul*. Cunoscut şi cu numele de *Dracula* sau *Draculea* pentru el şi pentru fiii săi.

La rândul său, **Vlad al III-lea Draculea,** *Ţepeş* (1448, 1455-1462, 1476), fiul lui Vlad Dracul, la vârsta de 17 ani, a luat pentru prima dată domnia Valahiei, dar doar pentru două luni. Pentru a-şi asigura a doua şi cea mai lungă domnie, a trebuit să aştepte până în 1455. Numele *Vlad Ţepeş* a fost menţionat pentru prima dată într-o cronică valahă din 1550 şi a ajuns „faimos" în istoria

românilor datorită metodelor sale brutale de pedepsire. Conform detractorilor saşi din Transilvania, el ordona deseori ca osândiţi să fie jupuiţi de piele, fierţi, decapitaţi, orbiţi, strangulaţi, spânzuraţi, arşi, fripţi, ciopârţiţi, bătuţi în cuie, îngropaţi de vii etc. De asemenea, punea să li se taie victimelor nasul, urechile, organele genitale şi limba. Însă supliciul favorit era trasul în ţeapă. Porecla *Ţepeş* „cel care trage în ţeapă" i s-a atribuit de pe urma execuţiilor frecvente prin tragere în ţeapă pe care le ordona. Chiar turcii îl denumeau *Kazıklı Bey* (*Prinţul Ţepeş*).

De ce i se spunea **Petru Cercel** (1583-1585), fiului natural al domnului muntean Pătraşcu cel Bun? Refugiat în Occident pentru a căuta sprijin în favoarea pretenţiilor lui la domnie, acesta a stat o vreme la Curtea Franţei, pe lângă regele Henric al III-lea, curte extrem de rafinată şi luxoasă, unde se ivise la bărbaţi moda de a purta cercei, modă pe care a adoptat-o şi Petru. Porecla *Cercel* venea de la cercelul pe care îl purta în ureche, după moda curţii domnitoare franceze [10; 11, p. 9, p. 70].

Însă oricât vom căuta în colbul istoriei noastre un personaj asemănător **Voievodului Ion Armeanul**, **Armeanul cel Cumplit de Viteaz** (1572-1574) rar vom găsi vreunul. Este vorba de fiul bastard al lui Ştefan cel Tânăr, adevărat strănepot al lui Ştefan cel Mare. Mama acestui a fost o femeie de neam armean, de la care moşteneşte supranumele de *Armeanul*.

Succesul voievodului era de o simplitate neobişnuită. Ioan nu-i lăsa nici pe boieri, nici pe preoţi să abuzeze de roadele muncii ţăranilor, lua taxa de la ţărani doar o zecime din cât le luau boierii. Prin această metodă, a reuşit în scurt timp să umple vistieria ţării şi totodată să devină eroul maselor populare. Evident, aceste măsuri nu au făcut decât să înteţească ura boierimii şi a clerului contra lui Ion Vodă, numindu-l *cel Cumplit* sau *cel Rău*, după cum îl aminteşte un cronicar mitropolit. Uneori pentru a-şi distra oştenii obosiţi, Ioan Vodă obişnuia să frângă în mâini potcoave de cai.

În scurta sa domnie, Ioan săvârşeşte o serie de reforme nemaivăzute până atunci în Ţările Române, au fost bătute monezi naţionale de aramă în loc de aur şi argint, pentru a salva averea ţării, pe care s-a pus prima inscripţie în limba română „Teara Moldovei". Moartea sa de martir (trupul fără cap a fost legat de patru cămile care, fiind biciuite, sfâşiară în bucăţi corpul) l-a trecut deopotrivă în istorie şi legende [12].

Fratele său, **Nicoară**[1] **Potcoavă**, ajunge ataman al tuturor cazacilor zaporojeni, unde şi-a desfăşurat cea mai mare parte din viaţă şi ocupă vremelnic tronul Moldovei (23 noiembrie – 28 decembrie 1577). Cunoscut în Ucraina ca Ivan (sau Ivasenko) *Serpeaha*, zis „Pidkova" („Potcoavă" – *n. n.*). Înaltul prelat catolic Laureo, delegatul papei în regatul Poloniei consemnează faptul că i se spunea „Potcoavă (Podkowa) care în polonă înseamnă *Potcoavă*, fiind atât de voinic, încât cu mâinile rupe o potcoavă"[2]. Această poreclă şi-o datorează

[1] Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privitoare la istoria românilor*. Vol. XI, Bucureşti, 1900, p. XXXIV.

[2] Andrei Veress. *Documente privitoare la istoria Ardealului*, *Moldovei şi Ţării Româneşti. Acte şi scrisori*, vol. II (1573-1584), Bucureşti, 1930, p.154.

extraordinarei sale puteri, graţie căreia era în stare să îndoaie sau chiar să rupă în mâini o potcoavă de fier, după cum ne informează şi Grigore Ureche, din letopiseţul căruia aflăm că era supranumit astfel „pentru că au fost rumpând potcoavele”[1], iar un călător străin nota în însemnările sale faptul că Ioan Nicoară „sfărâma fără nici o greutate potcoavele”[2] [11, p. 9, 70].

Petru al V-lea, *Petru Schiopul* sau *Petru cel Tânăr***,** domn al Moldovei de trei ori (1574-1577; 1578-1579 şi 1583-1591), este fiul lui Mircea şi al doamnei Chiajna, adevărata Lady MacBeth a istoriei româneşti. A fost zugrăvit de cronicarul Grigore Ureche ca fiind: „domnu blându, ca o matcă fără ac, la judecată dreptu, nebeţiv, necurvar, nelacom, nerăsăpitoriu, putem să-i zicem toate spre izvod le-au ţinut, ca să nu să sminteascâ.” A fost un promotor al limbii române, el fiind primul domnitor de la care ne-au rămas documente în limba română. Porecla de *Şchiopul* i-a fost dată ca urmare a unei boli, reumatism sau artroză, care-i provoca dureri şi-l făcea să şchiopăteze [11, p. 9, 70].

Ştefan al V-lea Lăcustă, domn al Moldovei (1538-1540), nepotul lui Ştefan cel Mare, după fiul său cel mare, Alexandru, căsătorit cu Margareta Dràgfyy, este primul domnitor moldovean numit de turci şi nu ales de ţară, contrar tratatului din 1511. A primit porecla de *Lăcustă* chiar de la contemporanii săi şi se datorează unei pustiitoare invazii de lăcuste care a lovit Moldova: „în zilele acestui Ştefan-vodă, fosta-au foamete mare şi în Ţara Moldovei şi la unguri, că au venit lăcuste multe, de au mâncat toată roada, pentru aceea l-au poreclit şi i-au zis *Lăcustă*.” [13].

Ştefăniţă Lupu sau *Papură vodă*, fiul domnitorului Vasile Lupu, la vârsta de numai 16 ani, în 1659, este numit domnitor la insistenţele şi rugăminţile tatălui său, aflat la Constantinopol.

Ştefăniţă, având mintea ageră, s-a dovedit un bun apărător al intereselor Moldovei, întărind relaţiile cu vecinii, în special cu Muntenia, a dezvoltat comerţul şi economia, i-a scutit pe ţărani de biruri.

Domnia sa a fost tulburată de domnul Munteniei Constantin Şerban, de turci şi tătari. După aceste încercări, în anul 1660, a urmat o ciumă şi apoi o foamete cumplită, provocată de prădăciunile tătarilor şi de o mare invazie de lăcuste. Foamea era atât de teribilă încât oamenii, nemaiavând hrană, au ajuns să se hrănească cu pâine din coajă de copac şi din papură măcinată. De aici i s-a tras tânărului domnitor porecla de *Papură vodă*. Ştefăniţă vodă s-a stins din viaţă la Tighina, la 29 septembrie 1661, la numai doi ani de domnie. Se crede că boierii ar fi grăbit moartea domnitorului, otrăvindu-l, căci „supărare şi vrăjmăşie făcea boierilor”. O „supărare” pricinuise spătarului Nicolae Milescu, căruia i-a tăiat nasul fiindcă se alăturase rivalului său, Gheorghe Ştefan.

Alexandru Coconul a fost domnitor în Muntenia (1623-1627) şi în Moldova (1629-1630) [14].

---

[1] Grigore Ureche. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Bucureşti, 1958, p. 164.

[2] *Călători străini despre ţările române.* Vol. III, Bucureşti, 1971, p. 217.

În timpul domniei din Muntenia, deoarece era foarte tânăr, ţara sau cele două ţări române au fost conduse de un singur domnitor, Radu Mihnea, tatăl, care era în acel moment pe tronul Moldovei (1623-1626). De aici i se trage şi porecla de *Coconul* „fiu, fecior aparţinând unor părinţi din clasele sociale înalte”.

Marile tratate de istorie a românilor ne oferă foarte puţine date despre **Ştefan Surdul**, cel care a guvernat Ţara Românească (1591-1592), fiul legitim al lui Ion Vodă cel Viteaz. În Ţara Românească, ca voievozi, doar el şi Ştefan Cantacuzino au purtat prenumele de **Ştefan**. Referitor la porecla sa, cronicarii ne informează că i-au zis *Surdul* încă de pe când trăia[1] (probabil, datorită unor probleme pe care le avea cu auzul).

Basarab al IV-lea cel Tânăr, *Ţepeluş***,** domn al Ţării Româneşti (1474-1475; 1478-1480;1480-1481; 1481-1482), fiu al lui Basarab al II-lea, are porecla de la pedeapsa pe care o aplica, imitându-l pe Vlad Ţepeş.

Pentru români, neamul cumanilor părea mai închis la culoare, de aceea porecla de **Negru-Vodă, Radu Negru**, domn al Ţării Româneşti (1290-1300), *descălecătorul* sau *întemeietorul* formaţiunii statale de pe râul Argeş, se referă la culoarea feţei sale, aşa cum este consemnat separat de Paul Alep şi de Miron Costin.

Mihnea al II-lea Turcitul, domn al Ţării Româneşti (1577-1583; 1585-1591), fiul lui Alexandru al II-lea a primit porecla de *Turcitul*, deoarece a fost mazilit şi de frică să nu fie ucis, a trecut la islamism, religia turcilor, primind numele de Mehmed-Bei şi sangeacul (steagul) de Nicopole.

Radu Ilie Haidăul, domn al Ţării Româneşti (1552-1553), fiu al lui Radu de la Afumaţi, obţine domnia cu ajutorul Habsburgilor. Pătrunde în Ţara Românească prin Banat cu o armată compusă din mercenari (haiduci) unguri şi poloni, de aici şi porecla sa *Haidăul* (*haidău* „păzitor şi îngrijitor de vite; văcar”).

Vlad al IV-lea Călugărul a domnit în Ţara Românească (1482-1495). A fost nepotul lui Mircea cel Bătrân şi fiul lui Vlad Dracul. Cu numele de botez Petru, a fost poreclit *Călugărul*, deoarece, aşa cum arată un document contemporan, „a fost în tinereţe călugăr, după aceea şi preot şi egumen în mănăstire. După aceea s-a răspopit şi s-a ridicat la domnie şi s-a însurat.” [15].

Porecle au avut nu doar domnitorii noştri, dar şi capetele încoronate ale altor state: la Stambul domnea *Sultanul Selim cel Beţiv;* în Norvegia - *Harald cel Păduchios*, poreclit şi *Topor Însângerat*; în Dania *Ivar fără Oase*, numit şi *Ivar cel Gras*; suveranul Portugaliei, *Sebastian*, era numit *Regele Virgin*; Henric IV al Castiliei a fost poreclit şi *Henric cel Neputincios*; Alfonso IX, rege al Leonului, era numit şi *Alfonso cel Bălos* etc. [16].

O astfel de panoplie a trăsăturilor identitare văzute prin ochii oamenilor istoriei, dar şi a istoriei ne face să tragem concluzia că românul în toate timpurile a practicat şi continuă să practice copios porecla, ca formulă denominativă individuală. Trăsătura acestea stă într-o continuitate cu imaginaţia şi mai ales cu spiritul românesc. Astfel, porecla devine o notă de culoare, care înviorează, într-un peisaj tern, anost şi gri.

---

[1] Radu Popescu, vornicul**.** *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*. Bucureşti, 1963, p. 67.

Referinţe bibliografice

1. Camelia Firică. *Onomastică românească*. *Probleme teoretice privind categoriile antroponimice*: *poreclă şi supranume*. În: *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*. Travanj, 2008, nr. 52, p. 215-257.

2. Ana Marin. *Formule denominative individuale în sistemul antroponimic românesc*. Universitatea „Ovidius" din Constanţa.

3. Mihaela Dima, Monika Krajnik. *Porecla care te defineşte*. Joi, 6 mai 2010. Adevărul.ro

4. Constanţa Vintilă-Ghiţulescu. *Nume*, *prenume şi porecle la 1800*; http://86.124.112.53/sectiune/tema-saptamanii/articol/nume-prenume-si-porecle-la-1800

5. Ştefan Paşca. *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*. Bucureşti, 1936.

6. Constanţa Bărboi. *Onomastică şi istorie*. Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1999.

7. Liliana Lazia. *Antroponimie dobrogeană – consideraţii diacronice*. Teză de doctorat. Constanţa, 2002.

8. Site-ul WikiLeaks: *Poreclele liderilor lumii date de americani în documente oficiale*, citat de *Realitatea TV*.

9. Iuri Grecov. *Surprize şi curiozităţi de tot felul*. Chişinău, Prut Internaţional, 1999.

10. Ana Popandron. *De unde vin poreclele domnitorilor români?* 17 Martie 2009. http://inarainyday.blogspot.com/2010/08/de-unde-vin-poreclele-domnitorilor.html; http://bucurestiidealtadata.blogspot.com/2010/08/de-unde-vin-poreclele-domnitorilor.html

11. Alexandru Graur. *Nume de persoane*. Bucureşti. Ed. Ştiinţifică, 1965.

12. Nicu Pârlog. *Ioan Vodă cel Cumplit – Voievodul de Cremene*. http://www.descopera.ro/cultura/4060913-ioan-voda-cel-cumplit-voievodul-de-cremene. 20 martie 2009

13. *Despre Lăcustă şi Papură Vodă*. http://hetel.ro/index.php/2011/09/4293/ (vizitat pe 24.10.2011)

14. http://ro.metapedia.org/wiki/Alexandru_Coconul (vizitat pe 6. 11. 2011)

15. Horia Dumitru Oprea. *Vlad Călugărul – porecla*. http://istoriiregasite.wordpress.com/2010/02/24/porecle-vlad-calugarul/ (vizitat pe 6. 11. 2011)

16. Gabriel Tudor. *Acei regi magnifici şi poreclele lor ruşinoase*. În: *Revista Magazin*, 17 octombrie 2008. http://www.revistamagazin.ro/content/view/6557/8/

NOŢIUNEA DE UNITATE POLILEXICALĂ

ANGELA SAVIN-ZGARDAN
Institutul de Filologie al AŞM

1. Caracteristicile distinctive ale UPS conform clasificării lor

Semantica şi utilizarea cuvântului se determină nu numai prin locul lui în grupul lexical semantic, dar şi prin combinarea cu alte cuvinte.

Nivelul contopirii componentelor îmbinării de cuvinte nu este identic, el depinzând de o serie întreagă de factori: de combinarea noţiunilor înseşi, de valenţele cuvintelor care formează îmbinarea, de caracterul şi interconexiunea semelor lexemelor. În dependenţă de combinarea noţiunilor vom diferenţia îmbinări de cuvinte stabile şi nestabile. Termenul de „stabilitate" a căpătat o interpretare diferită în literatura lingvistică. Această noţiune e folosită şi în plan lingvistic, şi în plan extralingvistic, deoarece delimitarea acestor două aspecte este deosebit de importantă la studierea îmbinărilor de cuvinte. Este necesar a lua în considerare nu numai faptul, cât de obişnuită este îmbinarea cuvintelor, dar şi faptul, cât de obişnuită este îmbinarea noţiunilor, care sunt desemnate.

De ex., locuţiunile *a face uverturi* „a face propuneri", *a da nuvele* „a da ştire", *a arunca o propoziţie* „a respinge o propunere", *a face un prezent* „a face un cadou", *a face propăşiri* „a face progrese" ş. a. care aveau o frecvenţă înaltă în sec. al XIX-lea, astăzi au ieşit din uz, deoarece unele din elementele lor componente şi-au restrâns sensul (*uvertură* şi *nuvelă* au pierdut sensurile de „propunere" şi „ştire", păstrând doar pe cele de „piesă muzicală" şi de „specie a genului epic")., sau calchiau sensurile speciale ale corespondentelor străine (*a arunca* a calchiat un şir de sensuri ale cuvântului *jeter*) sau au fost substituite de alte lexeme (*prezent* prin *cadou*, *propăşiri* prin *progrese* [27, p. 34].

Trăsătura principală a UPS este non separarea semantică, neevidenţierea absolută a semanticii componentelor din semantica întregului. Sensul general al tuturor UPS nu poate fi explicat în limba modernă prin sensul cuvintelor componente. Numai o analiză etimologică permite de a restabili legătura semantică ştearsă între semnificaţia reală a expresiei şi sensurile cuvintelor componente. În cazul dat atestăm fenomenul demotivaţiei semnului lingvistic care era motivat iniţial.

La originea unor UPS se află unele obiceiuri vechi, dispărute. Aşa sunt UPS *a arunca mănuşa*, *бросить перчатку* care se trag de la un obicei de demult ce semnifica chemarea adversarului la duel, fiindu-i aruncată mănuşa în faţă. Actualmente aceste UPS au semnificaţia de „a provoca pe cineva la ceartă, la confruntare". Expresia *rompre la pailie avec qn* semnifică „a se certa cu cineva", făcând aluzie la un obicei antic care consta în a rupe paiul şi a-l arunca, pentru a

marca faptul că se renunţă la toate relaţiile cu persoana de care vrei să te desparţi [9, p. 91].Cazurile date sunt pilde ale demotivaţiei semnului lingvistic.

Din punctul de vedere al combinării lexicale vom diferenţia îmbinări libere şi îmbinări stabile de cuvinte. În îmbinările stabile se observă alegerea componentelor în utilizare. De exemplu, se spune *ud leoarcă*, *beat criţă* şi nu invers, *gravement malade*, *grièvement blessé* şi nu invers; *amitié indéfectible*, *volonté inébranlable* şi nu invers.

Asupra caracterului îmbinării de cuvinte cu componenta verbală influenţează semantica componentului de sprijin, adică a substantivului. Dacă substantivul numeşte un obiect concret, atunci îmbinarea de cuvinte de cele mai dese ori îşi păstrează caracterul liber. Dacă, însă, substantivul desemnează un sens abstract, o calitate, o acţiune sau, denumind o noţiune concretă, este folosit în mod figurat, atunci toată expresia tinde să se transforme în îmbinare fixată, neliberă. (Comp.: *a ţine un pahar* şi *a ţine un curs*, *a duce la şcoală* şi *a duce la capăt*, *a ieşi din casă* şi *a ieşi din fire*).

Fixarea poate fi unilaterală şi bilaterală. În îmbinarea *a face piftie* (*pe cineva*) este fixată folosirea numai a cuvântului *piftie*, *a face* poate intra şi în alte îmbinări, libere sau stabile. În *a da ghes*, *a-şi aduce obolul*, *a se duce pe copcă* sunt fixate doar lexemele *ghes*, *obolul*, *copcă*, celelalte sunt libere de a intra în alte relaţii sintagmatice. În expresia rusească *ничтоже сумнящеся* este fixată utilizarea ambilor componenţi, fiecare din ei întâlnindu-se numai cu „partenerul" său. După V. G. Gak, caracterul sensurilor componentelor în interiorul îmbinării ne face să împărţim UPS în idiomatice şi neidiomatice [16, p. 203].

În îmbinările neidiomatice, atât la cele libere, cât şi la cele fixate (locuţiuni, expresii verbale), sensul componentelor nu suferă schimbări şi sensul întregului decurge din sensul părţilor componente. De obicei, idiomatica limbii este privită în plan pasiv, în direcţia de la formă la conţinut. Idiomele se determină ca fiind nişte îmbinări stabile, al căror sens nu decurge nemijlocit din sensurile componentelor (sensul sumei nu este egal cu suma sensurilor).

De fapt, studierea îmbinărilor de cuvinte prezintă un interes deosebit în plan activ în direcţia de la conţinut la formă, întrucât din punct de vedere practic îmbinările neidiomatice stabile prezintă o dificultate principală din punct de vedere al alegerii cuvintelor, şi nu a înţelegerii lor. În privinţa aceasta se deosebesc două tipuri de îmbinări. Într-un caz, pentru a exprima sensul necesar, ambele componente (sau unul din ele) sunt necesare conform semanticii lor, reieşind din sensul lor de bază sau cel derivat. În alt caz, pentru exprimarea unui anumit conţinut, cuvintele date nu sunt obligatorii, dacă recurgem la sensurile lor diferite. De exemplu, pentru a exprima gândul: *El a ridicat mâna şi a salutat un cunoscut*, noi nu ne putem lipsi de cuvântul *mâna*. Dar pentru exprimarea noţiunii *a lovi pe cineva*, cuvântul *mână* nu este obligatoriu şi, totuşi, în limba română ca şi în alte limbi sunt expresii cu acest cuvânt având sens identic: *a ridica mâna asupra cuiva*. Prima îmbinare este neideomatică, nu este UPS, ultima este idiomă, este UPS. Aşadar, privind îmbinările în plan activ − de la sens la formă, noi vom determina că esenţa

UPS este utilizarea componentelor care nu se găsesc într-o dependenţă directă de sensul exprimat. Prin urmare, la baza deosebirii dintre UPS şi îmbinările libere de cuvinte stă caracterul nominaţiei [13, p. 169]. Însă aici trebuie distinse două cazuri. Uneori caracterul idiomatic poartă numai un membru al îmbinării. De exemplu, în expresiile rom.: *vers alb*, *nopţi albe*, fr.: *mariage blanc*, rus.: *белые стихи*, *белые ночи* sensul adjectivului este altul, schimbat. Acest sens schimbat poate lipsi în altă limbă, (ex.: *căsătorie albă* nimica nu spune în limba română). *Nuit blanc*, *noapte albă* înseamnă nu *albă*, ci *fără somn*. Şi totuşi *белые стихи*, *versuri albe* sunt o varietate a versurilor, *nopţi albe* – tot nopţi sunt, dar nu altceva ce nu se poate numi *noapte*, *mariage blanc* e o varietate a căsătoriei [16, p. 204]. Mai mult ca atât, cercetările recente au demonstrat că doar UPS în unele cazuri (e vorba de denumirea tipului desfăşurării acţiunii) pot avea caracterul denominativ, spre deosebire de sinonimul lor monolexical. E vorba de cele 21 de tipuri ale desfăşurării acţiunii, care pot fi denominate în limba română doar cu ajutorul locuţiunilor verbale [11, p. 11-12].

Dar să analizăm locuţiunile româneşti: *aur alb*, *pete albe*, cele franţuzeşti *col blanc* sau *blanc bec*; ruseşti *белая кость* şi *белый уголь*. *Белая кость* nu este o varietate a osului: acesta e o desemnare a provenienţei nobile, după cum şi *cărbune alb*, *белый уголь*, nu este o varietate a cărbunelui, *col blanc* şi *blanc bec* înseamnă nu calităţile guleraşelor sau ale ciocurilor, ci tipuri de oameni. *Aurul alb* nu e o varietate a aurului (deşi distingem şi sensul direct *aur alb*, o varietate a aurului), ci denumirea metonimică a bumbacului. *Petele albe* nu sunt *pete*, ci domenii neinvestigate. În cazurile de faţă avem unirea nominării cu interdependenţa bilaterală a sensurilor componentelor, în timp ce în UPS *versuri albe* avem separarea nominării de dependenţa unilaterală a sensurilor componenţilor [16, p. 204].

Diferiţi factori de contopire formează următoarea scară:

îmbinările de cuvinte

Conexiunea noţiunilor	Stabile	Instabile (ocazionale) *un nas expresiv*
Conexiunea lexemelor	fixate	libere *un nas drept*
Sensul lexemelor	idiomatice *a avea nas – a îndrăzni*	neidiomatice *un nas acvilin*
Conexiunea nominărilor	îmbinate *a avea nasul roşu* (despre un beţiv)	separate *nas cartof*

UPS (UF, LV, expresiile verbale) se deosebesc de îmbinările nefrazeologice prin ansamblul a trei semne: structural (constau din mai mult de un cuvânt), semantic (sunt idiomatice, adică se caracterizează prin schimbarea sensurilor componentelor, când e vorba de UF şi de unele locuţiuni ce posedă imagine, ori, în cazul locuţiunilor, semantica e purtată de un component) şi funcţional (sunt uzuale, stabile). Lipsa

unuia din semne aduce la apariţia unei alte categorii lexicale: metaforă lexicală, îmbinare analitică neidiomatică, expresia individuală a autorului.

Cu alte cuvinte, în dependenţă de îmbinarea diferitelor aspecte semantice, funcţionale, componenţiale, ocurenţiale avem sau o unitate polilexicală stabilă (unitate frazeologică, locuţiune sau expresie verbală), sau limbaj individual al autorului, sau îmbinare liberă de cuvinte, sau metaforă lexicală. Astfel, UPS este condiţionată de **componenţă multiplă, schimbarea sensului** şi **uzualitate**. Limbajul individual al autorului este condiţionat de **componenţa multiplă** şi **schimbarea sensului**. Îmbinarea liberă de cuvinte este determinată de uzualitate şi componenţă multiplă. Iar metafora lexicală este determinată de **schimbarea sensului** şi **uzualitate**.

Prin diagramă cele menţionate mai sus pot fi redate în felul următor:

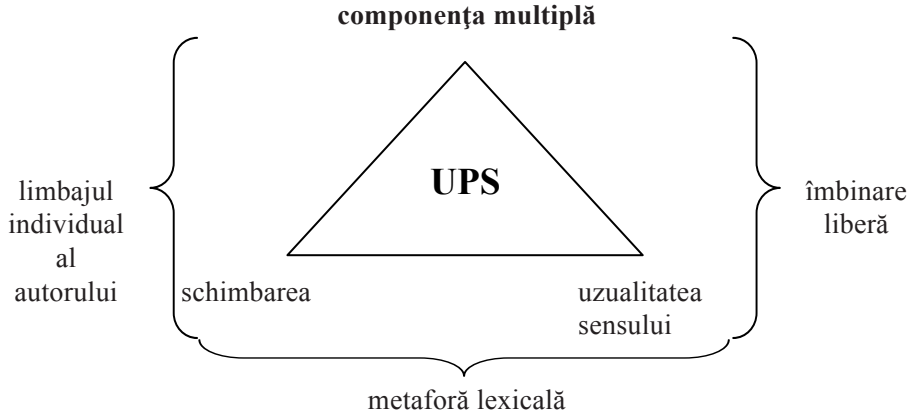

* * *

Mai jos, ne vom opri în mod concret asupra trăsăturilor distinctive ale unităţilor frazeologice, ale locuţiunilor şi ale expresiilor verbale. Aceste trăsături specifice sunt deduse de noi în baza multor studii care au tratat sporadic diferite trăsături definitorii ale unităţilor date de limbă.

O dificultate în studierea UPS este problema mult discutată despre natura formaţiunii polimembre ce se include în noţiunea de UPS. Unii savanţi (S. I. Ojegov, C. G. Gavrin, V. V. Vinogradov, N. Corlăteanu, N. M. Šanski ş. a.) susţin că frazeologia este o ştiinţă care studiază toate îmbinările stabile de cuvinte. După opinia altora (A. N. Molotkov, V. P. Jukov, L. N. Vasiliev ş. a.) domeniul frazeologiei trebuie să cuprindă numai unităţi supralexemice, sensul cărora e complet sau parţial transformat. În cele ce urmează UPS (UF, locuţiunile şi expresiile verbale) vor fi privite prin prisma ultimei opinii.

2.2. Unităţile frazeologice. **Trăsăturile distinctive în raport cu alte unităţi polilexicale de limbă**

UF sunt semne glotice cu caracteristicile proprii semnului lingvistic: sunt materiale, au semnificaţie, au caracter social, îndeplinesc funcţii significative.

Ele sunt un mijloc de desemnare a obiectului din realitatea înconjurătoare, adică servesc pentru desemnarea unui anumit denotat [14]. Sunt unităţi polimembre. Redau o singură noţiune [20]. Sunt reproduse în vorbire [28]. Sensul componentelor UF este idiomatizat, creând un semn calitativ nou. Caracterul idiomatic asigură integritatea sensului [28; 15] şi stabilitatea [18, p. 20]. Aceste unităţi glotice se caracterizează prin caracterul statornic la variante formale şi lexicale [21]. UF pot avea caracteristicile categoriei gramaticale ale clasei (categoria gramaticală a verbului). S-au format pe baza axei sintagmatice de la îmbinări libere de cuvinte. Le este imposibilă schimbarea prin sinonim a vreunui element şi adăugarea sau scoaterea elementelor componente. UF pot intra în relaţii de sinonimie. Pot avea o informaţie conotativă suplimentară la nivel etic prin intercalarea unităţilor lexicale în lanţul lor sintagmatic [29, p. 82]. Cele mai mari şanse de a deveni componentă a UF le au cuvintele cu un conţinut concret [27, p. 23].

Să ne oprim mai detailat la trăsăturile caracteristice − structurale, semantice şi funcţionale – ale UF.

Caracteristicile structurale

1. La UF se observă multitudinea de tipuri ale îmbinărilor unice nerepetate, limitate de specificul combinării componentelor [17, p. 10].

2. În componenţa UF pot intra mai multe componente [19, p. 4].

3. UF nu se pretează la o modelare structurală [24].

Caracteristicile semantice

1. O trăsătura ce contribuie la diferenţierea UF de alte unităţi polilexicale stabile din limbă este prezenţa imaginii, trăsătură distinctivă a UF [25, p. 173].

2. UF le este propriu polisemantismul [26, p. 29] sau, cel puţin, bisemia [19, p. 13].

3. UF posedă un grad diferit al fuziunii componentelor. Conform opiniei lui A. Molotkov, elementele componente ale UF în aşa măsură au pierdut sensul lexical propriu, forma gramaticală şi caracteristicile categoriilor gramaticale, încât au încetat de a mai fi cuvinte, păstrând doar aspectul sonor al cuvântului [22, p. 26].

4. UF nu au denumiri corelative ale denotatului, desemnat de ele. Conform calculelor efectuate de A. G. Nazarean şi J. M. Arutiunova, în fondul frazeologic al limbii franceze contemporane, spre exemplu, UF care au sinonime lexicale constituie doar 12,5% [25, p. 16].

5. UF sunt utilizate în multe limbi, având multe coincidenţe în planul conţinutului şi al formei. Comp., de ex.: rom. *a avea cap pe umeri*; rus.: *иметь голову на плечах*; franc.: *avoir la tête sur les épaules*.

6. UF se caracterizează printr-un grad înalt de expresivitate [26, p. 30]. Cuvântul doar numeşte obiectul, pe când UF îl caracterizează, motivând preţuirea exprimată [30, p. 43].

Caracteristicilor funcţionale

1. UF deserveşte sfera emoţională a limbii, are funcţie expresivă, nu nominativă. Fiind unităţi ale formării secundare, UF desemnează noţiunile, obiectele, fenomenele etc. în mod intermediar.

2. UF pot juca numai rolul părţilor de vorbire principale.

3. UF au o ocurenţă mai mică, fenomen pe deplin explicabil, dacă luăm în considerare funcţiile lor în limbă.

În baza celor menţionate mai sus am putea deduce definiţia unităţii frazeologice. **Unitatea frazeologică este o unitate glotică, polimembră, redă o singură noţiune, este reprodusă în vorbire, sensul componentelor este idiomatizat, ceea ce asigură integritatea sensului, are caracteristicile gramaticale ale clasei şi are funcţie conotativă, exprimând atitudinea vorbitorului faţă de realitate.**

2.3. Locuţiunile. Trăsăturile distinctive în raport cu alte unităţi polilexicale de limbă

Locuţiunile prezintă o trăsătură distinctivă a caracterului preponderent analitic al limbilor romanice. Expresia sintetismului în limba latină se manifesta în concentrarea întregului complex al sensurilor gramaticale în flexiile cuvintelor care, la rândul lor, îmbinându-se ca unităţi independente, formau propoziţii. O tendinţă contrară va lua amploare în limbile romanice, unde îmbinările de cuvinte vor substitui îmbinarea cuvintelor în propoziţie. Îmbinările de cuvinte se vor transforma din „sintagme libere" (F. de Saussure) în „sintagme legate" (Ch. Bally), astfel efectuându-se trecerea de la axa paradigmatică la cea sintagmatică.

Mai jos vom grupa trăsăturile locuţiunilor, menţionate sporadic şi preferenţial în diverse surse de specialitate, în conformitate cu caracteristicile lor structurale, semantice şi funcţionale.

Caracteristicile structurale

Locuţiunile sunt formate după anumite modele structural-semantice, având o completare lexicală relativ liberă [23, p. 54] (la locuţiuni cu un înalt nivel de gramaticalizare − *n*. *n*.). Structura locuţiunilor este bimembră (componente noţionale), de obicei, mai ales în cazul locuţiunilor verbale. Regularitatea formării locuţiunilor după un anumit model semantico-structural se efectuează în cazul când e posibilă separarea de la locuţiune a marcantului gramatical al ei (*a da din umeri*/*din ochi*/*din mână*). Dar sunt atestate o serie de locuţiuni care nu manifestă o regularitate în formarea modelelor. E vorba de locuţiuni idiomatice care sunt formaţiuni modelate şi totodată individuale. Un cuvânt, menţionează Gh. Popa, are şanse mai mari de a deveni component al locuţiunii, decât al frazeologismului. Altfel zis, nu orice cuvânt e predispus la „frazeologizare", în schimb putem admite că orice cuvânt poate deveni, potenţial, component al locuţiunii [27, p. 22]. Component al locuţiunii poate deveni cuvântul atât cu sens concret, cât şi cu sens abstract.

Caracteristicile semantice

1. Conotaţia o posedă numai o parte restrânsă din locuţiuni verbale idiomatice [25, p. 173].

2. Locuţiunile sunt, de regulă, monosemantice.

3. În cazul locuţiunilor semantica componentei de bază se păstrează, se desemantizează elementul secundar. Astfel, în cazul locuţiunilor verbale − verbul semiauxiliar care este purtătorul indicelui gramatical. Acest lucru se referă la locuţiuni contractive. La cele idiomatice, însă, marcantul lexical cuprinde deja semele ambelor componente. Deci, gradul de desemantizare şi fuziune al sensurilor elementelor componente diferă de la o categorie de LV la alta.

4. O trăsătură esenţială a locuţiunilor, în special a locuţiunilor verbale, este existenţa în limbă a corelatului ei monolexical, deseori cu aceeaşi rădăcină ca şi elementul ei de bază. De ex., *a avea necaz − a se necăji* (*D-apoi cu moş Chiorpec ciubotarul*, *mejieşul nostru*, ***ce năcaz aveam!***)− [IC, p. 252]. Spre deosebire de UF, locuţiunile pot forma şiruri antonimice a avea *nădejde − a pierde nădejdea* (*Că noi* ***avem nedeajde*** *numai pre domniavoastră*) − [DÎR, p. 174] şi omosemice (*a lua soaţă − a lua muiare − a lua după sine* − atestări din sec. al XVI-lea).

5. O trăsătură distinctă a locuţiunilor ce au în componenţa lor verbe este coincidenţa subiectului logic şi al celui gramatical, ele formând îmbinări de cuvinte subiectuale. Îmbinările de cuvinte obiectuale sau cauzative pot fi atât UF, cât şi îmbinări libere de cuvinte. De ex. *Deci Alexandru vodă … au* ***poftitu*** *de la craiul* ***ajutoriu*** [GU, p. 82]; comp.: LV *a da ajutor − a ajuta*.

6. Locuţiunile „sunt rodul sistemului limbii la o anumită etapă a dezvoltării sale … şi formează o trăsătură tipologică importantă a unei limbi” [4, p. 145].

7. Expresivitatea este caracteristică numai unui grup restrâns de LV idiomatice.

Caracteristicile funcţionale

1. Locuţiunile au funcţie nominativă.

2. Locuţiunile pot efectua rolul echivalentului funcţional al părţii de vorbire principale şi al celei secundare.

3. Locuţiunile se caracterizează prin ocurenţă, cel puţin în limbile cu tendinţe analitice pronunţate. Ele sunt utilizate destul de des în vorbire.

Locul locuţiunilor ar putea fi stabilit în categoria de trecere dintre unitatea lexicală şi cea frazeologică, întrucât locuţiunea are trăsături comune cu ambele unităţi limitrofe. Aceste caracteristici asigură locuţiunii lexicalizarea − prin prezenţa lor în lexic, având un sens unitar, cât şi gramaticalizarea − prin prezenţa lor în gramatică în clasele de cuvinte, purtând sensuri gramaticale generalizate cu anumite particularităţi funcţionale.

UPS *a face zâmbre* s-a transformat în locuţiune verbală, pierzând formele de acord; *e clar ca bună ziua* s-a transformat în locuţiune adverbială.

În franceză: *il a del' étoffe*, *ce jeune homme* şi *J' ai del' étoffe pour faire une robe*. O locuţiune verbală similară atestăm şi în limba română: *Băiatul acesta are stofă* şi *Eu am stofă pentru rochie*.

Precum în cuvinte, în locuţiuni noţiunea expresivă care însoţeşte semantica de obicei nu este dată, dar numai se subînţelege. Ea este schimbătoare în plan istoric şi, desigur, nu are nevoie de coincidenţe a unei adevărate etimologii

a imaginii. E vorba de locuţiuni conotative.. De exemplu: *a da ghes*, *a pune cruce* (*pe ceva*), *a ţine din strâns* (*pe cineva*), *a-şi uşura sufletul*. În semantica acestui tip de locuţiuni nu este nici o legătură, chiar şi potenţială, cu semantica componenţilor lor. Dacă elementele lor componente au aceeaşi structură sonoră cu unele cuvinte independente din limbă, atunci interferenţa lor e pur omonimică.

Cu adevărat, o mare parte din cuvinte şi din semantica lor sunt limitate în legăturile lor prin relaţii interne, semantice ale sistemului limbii. Înţelesurile lexicale date pot fi exprimate numai în legătură cu un cerc strict de noţiuni. Aceste limite sunt create de legile legăturii semantice a cuvintelor din limba respectivă. De exemplu: *a trage o sperietură*, *a trage un somn*, *a trage un chiot*, *a trage un bocet*, *a trage o uşcă* etc. Dar nu se poate spune *a trage o vorbă*, *a trage un gând*. Sau *a se da de gol*, *a se da de ruşine*, *a se face de ruşine*, dar nu putem spune *a se face de gol*. Astfel, sfera utilizării verbului *a trage* sau *a se face* e frazeologic limitată în legătură cu exprimarea sentimentelor sau a unei acţiuni.

Din cele expuse mai sus putem deduce definiţia locuţiunii.

Locuţiunea este o unitate glotică ce reprezintă un fapt de discurs repetat, cu sens lexical şi gramatical unitar, formată după anumite modele structural-semantice, constituită din elemente diferite din punct de vedere funcţional, se comportă sub aspect gramatical şi funcţional ca un cuvânt şi are funcţie nominativă.

2.4. Expresiile verbale. Trăsăturile distinctive în raport cu alte unităţi polilexicale de limbă

Expresiile verbale (EV) sunt nişte formaţiuni, alcătuite din verbul copulativ *a fi* impersonal şi adverbe, substantive, verbe la supin, mai rar utilizându-se pronume, numerale, interjecţii [1, p. 137], prin care se exprimă diferite aspecte ale stării sufleteşti: *mi-e dor*, *mi-e jenă*, ale stării fiziologice: *mi-e foame*, *mi-e sete* [10, p. 180] sau enunţuri impersonale: *e târziu*, *e bine*, *e condamnabil*, *e seară*, *e de mirare*, *e ceva*.

Lucrările de specialitate numesc aceste formaţiuni expresii impersonale sau unipersonale [6, p. 70; 2; 5; 7, p. 104; 12, p. 37-79], locuţiuni impersonale [3, p. 215; 4, p. 111-115] sau construcţii specifice limbii române. Vom numi aceste formaţiuni „expresii verbale" conform opiniei cercetătorilor D. Irimia [8, p. 20-21], D. Bejan [1, p. 137-141], G. Neamţu [10, p. 180-183].

EV şi locuţiunile au un şir de caracteristici comune:

1. Sunt formate din grupuri fixe de cuvinte.
2. Verbul *a fi* este elementul stabil.
3. Neschimbător rămâne modelul semantico-distributiv.
4. Ambele au sens lexical unitar, corespunzând unei singure noţiuni [4, p. 113].
5. Au funcţie gramaticală unică. Verbul din componenţa locuţiunii verbale şi a EV nu se constituie singur în predicat al unei propoziţii, ci doar prin intermediul întregii expresii.
6. Verbul este marcantul gramatical, capabil să exprime diferite categorii gramaticale esenţiale predicaţiei: timpul, modul, diateza etc.

Statutul de EV în opoziţie cu locuţiunile este argumentat prin:

1. Prezenţa în structura EV a verbului *a fi*.

2. Calitatea de adverb (sau parte de vorbire adverbializată) a componentei neverbale.

3. Sub aspect gramatical solidarizarea mai mică a componentelor EV în comparaţie cu locuţiunile. În mod obişnuit EV sunt interpretate ca unităţi verbale nedisociabile, dar în structura lor internă pot fi identificate diferite relaţii şi funcţii sintactice. Într-o EV ca *mi-e foame* substantivul *foame* în Nominativ poate fi interpretat ca subiect, iar pronumele în Dativ *-mi* − ca un complement indirect [8, p. 21].

4. Rolul părţii principale a propoziţiei interpretat de EV. Lucrările de specialitate le încadrează, pe buna dreptate, la predicatul nominal [2], pe când în lucrările mai vechi ele au fost considerate predicate verbale [6]. Iar LV joacă rolul şi părţilor principale, şi ale celor secundare în propoziţie.

5. Marcantul lexical al EV este realizat de componenta neverbală, spre deosebire de LV, în care încărcătura semantică poate fi realizată de ambele componente.

6. Lipsa, de regulă, a sinonimului monolexical spre deosebire de locuţiune, în speţă cea verbală.

Dorim să menţionăm că deşi expresiile verbale au un statut aparte din punct de vedere structural, gramatical, semantic, pentru tema motivaţiei nu e pregnant a face delimitare dintre aceste două tipuri de unităţi polilexicale stabile, deoarece şi locuţiunile, şi expresiile verbale sunt unităţi de limbă denominative, din aceste considerente ele se comportă similar din punct de vedere al genezei lor. În baza celor expuse, în continuare expresiile verbale nu vor fi scoase în evidenţă în raport cu locuţiunile şi UF şi vor fi cercetate în cadrul unităţilor glotice denominative, alături de locuţiuni.

Concluzii

1. Unitatea frazeologică este o unitate glotică, polimembră, redă o singură noţiune, este reprodusă în vorbire, sensul componentelor este idiomatizat, ceea ce asigură integritatea sensului, are caracteristicile gramaticale ale clasei şi are funcţie conotativă**.** În majoritatea lor sunt unităţi conotative demotivate.

2. Locuţiunea este o unitate glotică ce reprezintă un fapt de discurs repetat, cu sens lexical şi gramatical unitar, formată după anumite modele structural-semantice, constituită din elemente diferite din punct de vedere funcţional, se comportă sub aspect gramatical şi funcţional ca un cuvânt şi are funcţie nominativă.

3. Expresiile verbale au un statut aparte din punct de vedere structural, gramatical, semantic în raport cu locuţiunile. Însă pentru tema motivaţiei apariţiei şi utilizării lor, fie în baza factorilor extralingvistici, fie în baza factorilor intralingvistici, acest fapt nu e pregnant.

4. Locuţiunile şi expresiile verbale sunt unităţi de limbă denominative, din aceste considerente vor fi cercetate în grup ca unităţi denominative motivate.

Referinţe bibliografice

1. Bejan, D. *Despre expresiile cu verbe impersonale-unipersonale copulative*. În: Cercetări de lingvistică, 1981, nr. 2, p. 137-141.

2. Beldescu, G. *Contribuţii la cunoaşterea numelui predicativ*. Bucureşti: Soc. de şt. ist. a filol., 1957.

3. Candrea, I. A. *Cours complet de grammaire roumaine*. Bucureşti, 1928.

4. Dimitrescu, F. *Locuţiunile verbale în limba română*. Bucureşti: Edit. Academiei R.P.R., 1958.

5. Dragomirescu, Gh. *Auxiliarele modale*. În: Limba Română, 1963, nr. 7, p. 231-257.

6. *Gramatica limbii române*, ed. I. Bucureşti: Edit. Academiei R.P.R., Vol. II, 1954.

7. *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a. Bucureşti: Ed. Academiei R.S.R., Vol. II, 1966.

8. Irimia, D. *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*. Iaşi: Junimea, 1976.

9. Lopatnikova, L. N., Movchovitch N. A. *Précis de lexicologie du français moderne*. Moscou, 1958.

10. Neamţu, G.G. *Predicatul în limba română*. Bucureşti: Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, 1986.

11. Savin-Zgardan, A. *Motivaţia locuţiunilor verbale româneşti*. Chişinău: „Elan Poligraf" SRL, 2008.

12. Teodorescu, E. Propoziţia subiectivă. Bucureşti, 1972.

13. Ахманова, О.С. *Словосочетание в современном английском языке*. În: Известия АН СССР, Серия литература и язык. М., I950. Т.6, p. 83-87.

14. Васильев, Л. М. *Семантика русского глагола*. М.: Высш. шк., 1981. 184 p.

15. Васильев, Л. М. *О семантической эквивалентности фразеологизма слову*. În: Проблемы тождества фразеологических единиц. Челябинск, 1990, p. 20-25.

16. Гак, В. Г. *Десемантизация языкового знака в аналитических структурах синтаксиса*. În: Аналитические конструкции в языках различных типов. – М.: Наука, 1965, p. 129-142.

17. Гухман, М.М. *Глагольные аналитические конструкции как особый тип сочетания частичного и полного слова*. În: Вопросы грамматического строя. М.: Изд-во АН СССР, 1955, p. 322-361.

18. Жуков, В.П. *О сопоставлении многозначности фразеологической единицы с многозначностью слова*. În: Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц: Материалы межвузовского симпозиума. Ноябрь 1968. Тула, 1970, p. 195-202.

19. Куницкая, Н. В. *Соматические фразеологизмы в современном молдавском языке*: Автореф. дис. .. канд. филол. наук. Кишинев, 1985. 16 p.

20. Левит, З. Н. *О понятии аналитической лексической единицы*. În: Проблемы аналитизма в лексике. Минск, 1967. Вып.1б, p. 5-19.

21. Мокиенко, А. И. *Славянская фразеология*. – М.: Высш. шк., 1989. 286 p.

22. Молотков, А. И. *Основы фразеологии русского языка*. – Л.: Изд-во Наука, 1977. 283 p.

23. Мусагулова, Р. Э. *Коммуникативно-прагматический потенциал устойчивых глагольных словосочетаний в немецком языке*. În: Информативный аспект грамматических единиц в немецком языке: Сб. науч. труд. МГПИИЯ им. М. Тореза. М., 1989. Вып. 337. p. 53-62.

24. Назарян, А. Г. *Языковая абстракция и семантическая структура фразеологической единицы*. În: Иностранные языки в школе, 1978, № 6, p. 13-19.

25. Назарян, А. Г. *Фразеология современного французского языка*. М.: Высш. шк. 1987. 288 p.

26. Палевская, М.Ф. *Основные модели фразеологических единиц в русском языке XVIII в.*: Автореф. дис. докт. филол. наук. Л., 1977. 39 p.

27. Попа Г. Д. *Структурно-семантический и функциональный статус аналитических эквивалентов имени прилагательного в современном молдавском языке*: Автореф. дис. канд. филол. наук. Кишинёв, 1981. 18 p.

28. Рогожникова Р. П. *Об эквивалентах слова в русском языке*. În: Вопросы языкознания, 1977, № 5, p. 110-116.

29. Руденко С. А. *Лексико-фразеологическая синонимия в современном английском язы. На материале глагольных фразеологизмов*. În: Вопросы фразеологии английского языка: Сб. науч. труд. МГПИИЯ им. М. Тореза. М.: 1980. Вып.168, p. 205-222.

30. Федоров А.И. *Сибирская диалектная фразеология*. Новосибирск, 1980.

Surse ale corpusurilor de exemple şi sigle

DÎR: *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*/ Text stabilit şi indice de Gh. Chivu ş.a. Introducere de A. Mareş. – Bucureşti: Academia R.S.R., 1971 – 500 p.

GU: Ureche, Grigore. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Studiu introductiv de E. Russev. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1971. 264 p.

IC: Creangă, Ion. *Opere.* Chişinău: Literatura artistică, 1981. Vol. I, 303 p.

UNITĂŢILE FRAZEOLOGICE REGIONALE ÎN ATENŢIA CERCETĂTORILOR BASARABENI (sfârşitul sec. XIX – prima jumătate a sec. XX)

VALERIU SCLIFOS
Institutul de Filologie al AŞM

De la sfârşitul secolului al XIX-lea şi până în prezent s-au succedat o seamă de lingvişti, folclorişti şi scriitori consacraţi, cum ar fi L. Şăineanu, Iu. Zanne, Gheorghe Ghibănescu, Ioan Muşlea, Gheorghe V. Madan, Petre Ştefănucă, Diomid Strungaru, Apostol D. Culea, Nicolae Popovschi, Tatiana Găluşcă, Vasile Soloviov, Efim Junghietu, Mihail Purice, Stelian Dumistrăcel ş. a., care au adus un aport substanţial la colectarea, publicarea şi studierea vorbelor pline de înţelepciune risipite în graiurile populare. Materialele adunate au fost incluse în diferite dicţionare, monografii, broşuri, culegeri zonale de folclor, reviste de specialitate ş. a. m. d.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra contribuţiei unor cărturari români basarabeni la valorificarea şi punerea în circuitul lingvistic a resurselor frazeologice specifice graiurilor româneşti din stânga Prutului.

La diferite intervale de timp, pe teritoriul dintre Prut şi Nistru, au fost întreprinse diverse acţiuni în această direcţie.

Către sfârşitul sec. al XIX-lea, începutul sec. al XX-lea începe să se realizeze, mai des şi efectiv, culegerea materialului folcloric şi frazeologic în graiurile populare. La început aceasta se producea în chip sporadic, din simpla curiozitate. Cu trecerea timpului, culegerea materialului faptic a început a se face în mod organizat de lingvişti experimentaţi sau de studenţi, sub conducerea profesorilor.

În diverse publicaţii ale timpului: monografii folclorice, dicţionare, broşuri, culegeri zonale de folclor, reviste de specialitate, volume de memorii, vocabulare regionale, cărţi despre istoria satelor, ziare etc., pe lângă proverbe, zicători, sunt incluse şi un şir de unităţi frazeologice regionale autentice, adunate cu grijă de cercetătorii basarabeni în graiurile româneşti din stânga Prutului.

Scriitorul Gheorghe Madan, „acest fiu duios al Basarabiei", cum l-a numit poetul Vasile Luţcan, a început să culeagă producţii folclorice încă de la vârsta de 15 ani, prin 1885, la baştina sa în Truşeni, de la oameni din sat. Iată ce mărturiseşte el însuşi în volumul *Suspine* din 1897: „Eu când am început a culege cântece, proverbe, legende, obiceiuri etc. n-am făcut-o decât pentru a-mi satisface sentimentul naţional, care atunci începuse a muguri şi a înflori în mine. Pe atunci eram copilandru de cincisprezece ani, şi nici prin vis nu-mi trecea, că voi trăi vreodată în România şi le voi publica" [1, p. 12]. Volumul *Suspine* a lui Gh. V. Madan a început să devină o carte de referinţă importantă privind folclorul basarabean. De câte ori va fi nevoie ca Basarabia

să fie ilustrată şi prin creaţiile ei populare, se va recurge adesea la texte din acest volum. Din această prestigioasă colecţie a selectat numeroase texte folclorice Zamfir C. Arbore pentru monografia *Basarabia în secolul XIX-lea*, editată la Bucureşti în 1898. Aici întâlnim o serie de proverbe, zicători şi expresii populare culese de Gh. Madan. Citǎm câteva exemple: *Nu te face mort în popuşoi cu sacu legat la gură*; *Nu te face popă în biserică străină*; *Osu gol nici cânii nu-l rod*; *Jupoaie teiu când se ia*; *Capu tăiat se prăvale*; *Cuiu cu cui se scoate*; *De nevoie mănânci şi plăcinte* ş. a.

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea folcloristul român Iuliu A. Zanne a întocmit fundamentala lucrare în zece volume *Proverbele românilor din România*, *Basarabia*, *Bucovina*, *Ungaria*, *Istria şi Macedonia* (1895-1912), folosind pentru elaborarea ei peste 230 de lucrări de referinţă. La alcătuirea acestei lucrări au contribuit, de asemenea, câteva sute de corespondenţi voluntari din diferite regiuni ale ţării, în primul rând învăţători şi preoţi.

Pentru colectarea proverbelor, vorbelor de duh, expresiilor populare din Basarabia au fost antrenaţi studentul, pe atunci, Gheorghe Madan şi profesorul I. Titorian. Conştient de această misiune importantă, publicistul şi folcloristul basarabean a colectat cu migală şi i-a expediat acestuia peste o sută de proverbe şi expresii populare din zona centrală a Codrilor, şi anume, din comunele Truşeni şi Costeşti din judeţul Chişinău şi comuna Valea Părului din judeţul Bender, Hârtop-Mare din judeţul Orhei ş. a. Cele mai multe provin din comuna Truşeni, judeţul Chişinău, satul de baştină al talentatului prozator. Ele au fost publicate în volumele III-VII şi X ale monumentalei culegeri *Proverbele românilor*… Să urmărim câteva exemple, dintre care o parte sunt explicate de autor, iar altele sunt date fără explicaţie: *A-l lega de gard* = „adică a amăgi, a prosti, a-şi bate joc de cineva, a face pe cineva să creadă ceea ce nu este, a făgădui oarece cu gândul de a nu se ţine de cuvântul dat”; *Parcă ai s-o fierbi în oală* = „deznădăjduit în urma unei neizbânde”; *De la calic să mai iei traistă*! = „adică ce să mai iei de la cel sărac”!; *Drum bătut ca şezutul popii* = (bătut are aici înţelesul de plin, neted); (*Stai*) (*mai încet*) *doar nu vin turcii*, *nici tătarii* = „ca să mai potoale pe cel ce se grăbeşte, fără să mai fie rost de treabă”; *A văzut pe Bâcu* = a păţit-o (codrii Bâcului, pe drumul de la Sculeni la Chişinău, în Basarabia, erau vestiţi odinioară pentru tâlhăriile ce se săvârşeau într-înşii); *Este poftă şi răbdare* = „adică să birui în poftele noastre”; *A fi un „laudă-mă, gură”* = „pentru un fălos, un lăudăros”; *A prins mămăliga la coarjă* = „arată pe bogatul, ridicat dintre nevoiaşi şi totodată fudul”; *De cel rău taie poala şi fugi*; *După sac şi peteacă*; *A-i plăti ciubote roşii*; *A-şi pune pofta în cui*; *Mănâncă răbdări prăjite*; *Îi tremură mâna de milostenie* ş. a.

Pantelimon Halippa, distinsul publicist şi om politic român, de pe la 13-15 ani, în perioada când învăţa la Şcoala Spirituală din Edineţ (1893-1898) şi în timpul studiilor la Seminarul teologic din Chişinău (1898-1904), era pasionat de culegerea folclorului, în special a proverbelor, expresiilor şi ghicitorilor. Iată ce constată folcloristul Petre Florea în articolul său *Pan Halippa şi folclorul*: „…folclorul a intrat în preocupările lui P. Halippa încă din tinereţe, lucru atestat de manuscrisele depuse la Biblioteca Academiei Române. Am avut bucuria să găsesc

în mapa A-1578 câteva caiete cuprinzând ghicitori şi proverbe ce demonstrează cu prisosinţă interesul acestuia faţă de creaţia populară şi ne determină să pledăm pentru includerea lui într-o istorie a folcloristicii româneşti, ca unul dintre cei mai interesanţi culegători de folclor de la începutul acestui secol" (XX – *n. n.*) [2, p. 43]. Caietele datează cu anii 1903-1908, adică anul în care tânărul seminarist învăţător începe să-şi desfăşoare activitatea de învăţător de limba română la Buicani, un sat, pe atunci, lângă Chişinău şi în anul plecării sale la Iaşi. Primul caiet din 1903, intitulat *Însemnări*, cuprinde şi ghicitori, dintre care unele culese „de la elevii din Buicani", iar cel de-al doilea – *Cimilituri moldoveneşti* – conţine 123 de ghicitori. De o valoare incontestabilă este al treilea caiet, care poartă titlul *Proverbe*. „Caietul are, scrie P. Florea, două părţi distincte: între p. 1 şi 16 inclusiv sunt notate 244 de proverbe provenind de la diferiţi informatori, prieteni, rude sau colaboratori ai lui Pan Halippa în activitatea sa politică şi publicistică, p. 17-34, având ca titlu *Prelucrate de mine*, conţine 165 de parafraze (prelucrări) versificate în distihuri ale unor ziceri cu evident caracter moralizator etic" [2, p. 55]. Citãm câteva exemple din acest caiet: *Leneşul ajunge de la moară la râşniţă*; *Să nu fii ieftin la făină şi scump la tărâţe*; *Nu strici orzul pe gâşte când iarba-i pân la genunchi*; *Nu vă strângeţi ca nişte câini la hoit*; *Greu e să-ţi calci pe inimă*; *În ziua de Ignat nu se mai îngraşă porcul*; *Sărăcia se ţine lipcă de leneş*; *Să te ferească Dumnezeu când mămăliga prinde coaja* ş. a.

Pe parcursul anilor, Pantelimon Halippa a publicat diverse materiale cu caracter folcloric în *Cuvânt moldovenesc* şi *Viaţa Basarabiei*, periodice pe care el le-a condus.

Distinsul folclorist şi etnograf Petre Ştefanucă, eminent reprezentant al Şcolii de cercetare monografică de la Bucureşti, condusă de Dimitrie Gusti, a adus o contribuţie merituoasă la culegerea şi publicarea folclorului din Basarabia. Pe parcursul unei perioade scurte de timp tânărul Petre Ştefanucă, care deja dobândise o solidă formaţie de etnograf şi folclorist, a publicat un şir de materiale inedite în diverse publicaţii ale timpului, inclusiv în *Anuarul Arhivei de Folclor* de la Cluj. În volumul al IV-lea din 1937 al acestui *Anuar* el publică un amplu studiu etno-folcloric-dialectologic pe 200 de pagini, intitulat *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului-de-Jos*, unde la rubrica *Proverbe*, *zicale* atestăm şi unele frazeologisme regionale mai deosebite. Iată câteva exemple: *El oliacî îi can călcat di şiriadî* (despre unul puţin ţicnit), s. Tudora; *O avut o mamî cari-o ştiut câti coarni-s în putini* (o ştiut multi tari, pişti samî), s. Corcmaz; *Din mulţi cuptioari am mâncat chitî* (când vrea să spună că a umblat, a colindat mult), s. Chiţcani); *Di mult s-o ouat broaştili la dânsa* (adică o murit de mult), s. Copanca; *Di undi-o-njenunchiet racu ş-o băut apî* ş. a. [3, p. 135].

Remarcabila folcloristă Tatiana Găluşcă-Cârşmariu, cu studii la Facultatea de litere din Iaşi şi profesoară la Bălţi între anii 1934 şi 1939, a manifestat un mare interes ştiinţific şi o pasiune deosebită faţă de culegerea şi publicarea atât a folclorului românesc din Basarabia, cât şi a celui din spaţiul aromân. În anii 1938-1939 a participat activ în echipa sociologică de la Orhei, organizată de Institutul Social Român din Basarabia sub conducerea acad. D. Gusti, pentru cercetarea monografică a satelor Tabăra, Dâşcova şi Viprova din jud. Orhei.

Tatiana Găluşcă împreună cu elevele străjere ale Liceului Domniţa Ileana din Bălţi au adunat un bogat material folcloric şi paremiologic din judeţele Soroca, Bălţi şi Orhei, ulterior incluse în două volume de *Folclor basarabean*, editate la Bălţi în anii 1938 şi 1939. Un compartiment din volumul al II-lea al acestei preţioase lucrări, constituit din proverbe, zicători, expresii populare, este intitulat *Vorbi înţălepti din bătrâni**. Să urmărim nişte exemple: *E cald de poţi coasi un turc*; *Scuturâ-l ca pi-o prasadî şi uiti-ti la dânsu ca la ochii din cap*; *Jupoai teiu când si ie*, s. Izvoare–Soroca; *De la şel calic nu poţi rupi straista*; *La şel sărac nişi boii nu trag*. s. Şestaci–Soroca; *O nimerit ca funia-n sac*; *Cautâ acu-n caru cu fân*!; *Zgârşitu-şî mănâncî şi di sub unghie*; *S-o supărat ca văcaru pi sat*; *S-o lipsit ca Adam din raiu*; *Tot di o moarti ai sî mori*!; *Ş-o trăit traiu, ş-omâncatmalaiu*, s. Dumeni–jud. Bălţi; *I-ocântatcucu*; *Prindichioru*, *scoati-iochiu*!, s. Ordăşei–Orhei; *Boala intră prin roata carului şi iesă ca prin urechile acului*; *Când a prindi mâţa peşti şi coada la urs a creşti*, s. Bacsani–Soroca ş. a. [4, p. 18-23].

Interesul ilustrului nostru compatriot, savant cu renume mondial Eugen Coşeriu pentru lingvistică s-a manifestat de timpuriu încă din primele sale articole publicate înainte de război. Faptele de limbă au fost adunate între perioada când era licean la Bălţi (1931-1939) şi în timpul studenţiei la Facultatea de Litere şi Filozofie din Iaşi (1939-1940). Materialele culese de Eugen Coşeriu sunt, în cea mai mare parte, din comuna natală Mihăileni, judeţul Bălţi.

Primul articol al tânărului de numai 19 ani, intitulat *Material lingvistic basarabean*, apare în revista *Arhiva* din Iaşi din 1940. La compartimentul *Cuvinte interesante din punct de vedere semantic*, pe lângă explicarea unor cuvinte mai neobişnuite, autorul propune o serie de unităţi frazeologice din zona judeţului Bălţi, prezentând explicaţia lor şi, uneori, oferind contextele în care acestea sunt folosite. Iată câteva exemple: *A îmbla-n boboti* = a umbla fără rost, a umbla ca un orb (Nu faşi ñicî; îmblî-n boboti, ca on nebun); *A grăi-n dodii* = a vorbi aiurea, a aiura; *Hapsân la lucru* = foarte muncitor, muncitor până la nepăsare de sine, care munceşte cu toată sforţarea de care-i capabil (Nu şi aşă hapsân la lucru, cî s-a rupi şeava-n tini!); *A tragi o chelfăneală* = a bate tare (Dar cî nu te-oiu zăpsî eu si-ş trag o chelfănealî bunî); A *şâdé pi coasti* = a boli grav; *Puşché pi limba ta* (numai în expresii) [5, p. 228-246].

În acelaşi an a fost publicat cel de-al doilea articol, cu titlul *Material lingvistic şi folcloric*, în *Revista critică* din Iaşi. El este alcătuit din nouă paragrafe, cum ar fi: *Cuvinte şi forme*; *Expresii*; *Credinţe*, *superstiţii*, *obiceiuri*; *Descântece*; *Jocuri de copii* ş. a. Să urmărim câteva exemple din compartimentele *Expresii* şi *Cuvinte şi forme*: *A avea cuvânt în faţa cuiva* = a fi stimat, considerat de cineva; (*Îmi trebu cutari lucru*) *cum îi trebu cânilu a cincilea chicior* = cutare lucru nu-mi trebuie defel; *Cât lumea şî pământu* = (în propoziţii negative) niciodată; (*Cutari lucru-ñi trebu*) *cum îñi trebu drâmbî* = cutare lucru nu-mi trebuie de fel; *Da ci-an pliaşcat* = da ce m-am prostit, am agiuns în mintea copiilor; *Îi râs în casî* = îi murdărie, gunoi în casă; *Dă-i colac şî lumânari* [6, p. 159-173].

Istoricul basarabean Nicolae Popovschi (1875-1948), profesor de istorie la Liceul „A. Donici” din Chişinău (1918-1938), a colaborat la revistele

„Şcoala", „Viaţa românească", „Viaţa Basarabiei" ş. a., semnând articole, proză. A publicat câteva studii istorice referitoare la problemele Basarabiei, un *Dicţionar român-rus* (1920) ş.a. În volumul de memorii *Din negura trecutului* (Chişinău, 1940), Nicolae Popovschi inserează peste o sută de expresii, proverbe, pilde, pline de învăţăminte, auzite de la părinţi în copilărie, pe care le-a intitulat sugestiv *Din ale mamei tăclăli*. Iată câteva dintre numeroase exemple (cu sau fără explicaţiile de rigoare), extrase din acest volum însemnat: *Ştie şi toaca în ceri* = adică: ştie foarte multe; *I-a arătat cârciul babei* = adică: nu i-a împlinit dorinţa; *Acolo-i chică mucu* = acolo umblă des; *A pus nasu la iernatec*! = şi-a pierdut curajul, s-a muiat; *Să vii când te-oi chema eu* = adică: niciodată; *Atâta-i tot şi lada în pod*! = mai mult nimic nu-i; *Mi-a îngheţat bumbul*! = e frig, e ger mare; *Îi bun de trimes după moarte* = se zice omului leneş, care umblă încet; *Îl cunosc ca pe un cal breaz* = îl cunosc bine; *Mi-a vestejit pătrunjelul* = au scăzut puterile, au trecut tinereţile; *Te-a dat la coteţ*! = adică: nu te mai hrăneşte sau nu te mai primeşte ca mai înainte; *A răzbătut Timişvarul*! = se zice de omul, care a călătorit mult pe departe; *La paştele murgului* = adică: niciodată; *Parcă eşti din iepile Catargiului*! = adică: eşti prea pretenţios, prea năzuros; *Slut la Prut*, *da la Hârlău şi mai rău*! = rău peste tot; *Îi leneş de-i pute urma*; *E sănătos* (*tare*) *ca nuca*; *Ai făcut o bortă-n cer*; *Smânşit din botez* ş. a. [7, p. 39-80].

Distinsul basarabean Theodor Holban (1904-1990), aproape nedescoperit deocamdată, care l-a cunoscut îndeaproape pe Nicolae Iorga, a fost un istoric şi editor de documente, autor de studii referitoare la relaţiile româno-polone din secolele XVI-XVII… În 1931 devine doctor în istorie şi filologie slavă cu teza *Românii pe teritoriul polonez până în secolul al XVI-lea* (în limba polonă). A publicat câteva articole cu caracter lexical în revista *Arhiva* din Iaşi în anii 1928-1930.

În timpul războiului, în revista *Viaţa Basarabiei* din 1943, Theodor Holban editează un studiu de o valoare incontestabilă, intitulat *Monografia judeţului Bălţi*. Aici, deopotrivă cu cercetarea aspectului etnogeografic al judeţului, autorul enumeră, explicându-le în acelaşi timp, aproape 200 de cuvinte specifice acestei zone şi aduce, totodată, un şir de exemple de unităţi frazeologice regionale specifice judeţului Bălţi: *S-a făcut butie de apă* = s-a umflat bând; *Şade posmol* = nu se mişcă (un bolnav); *Ca o cicioare* = slabă; *Ca o lişiţă* = încet, insidios; *S-a făcut ţifoaie* = s-a săturat; *S-a făcut ghiftă* = s-a săturat; *S-a făcut chişcă* = s-a săturat tare; *A pune boii în plug cu cineva* = a se întovărăşi; *Pâine ca prăhaghiţa* = pâine puhavă; *A face casa velniţă* = a răci casa lăsând uşa deschisă; *A face sorişte* = a face gunoi; *Trăieşte ca o ghiholiţă* = trăieşte bine; *Slabă ca o suveică* = foarte slabă; *Frumos ca un hârzob* = foarte frumos; *A se pune în poară* = a se împotrivi cu cineva ş.a. [8, p. 89-122].

În concluzie, menţionăm că, deşi acest compartiment al limbii – frazeologia regională – nu s-a aflat încă în mod special în centrul atenţiei lingviştilor, dialectologilor, şi până în prezent nu i-au fost consacrate studii aparte, la sfârşitul secolului XIX – prima jumătate a secolului XX au existat unele preocupări şi încercări de a cerceta tezaurul frazeologic al limbii române, iar în publicaţiile vremii, după cum reiese din cele expuse mai sus, apar dispersate un şir de unităţi frazeologice regionale cu o mare putere de expresivitate, care urmează să fie, într-un viitor apropiat, obiectul unor investigaţii ştiinţifice speciale.

Referinţe bibliografice

1. Madan Gheorghe. *Scrieri*. Ediţie în două volume. Volumul II. Folclor. Folcloristică. Text ales şi îngrijit de Mihai Papuc, Tamara Apostol-Macovei şi Grigore Botezatu. Note şi comentarii de Mihai Papuc. Chişinău, Editura „Ştiinţa", 2011.

2. Florea Petre. *Pan Halippa şi folclorul*. În: „Memoriile comisiei de folclor", Tomul IV, 1990, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994.

3. Ştefănucă Petru. *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului-de-Jos*. În: „Anuarul arhivei de folclor", vol. IV. Bucureşti, Imprimeria „Cartea Românească", 1937.

4. Găluşcă Tatiana. *Folclor basarabean adunat din judeţele Soroca*, *Bălţi*, *Orhei*, volumul II, Bălţi, Editura Naţională „Cartea Noastră", 1938.

5. Coşeriu Eugen. *Material lingvistic* basarabean. În: „Arhiva. Revistă de istorie, filologie şi cultură românească", anul XLVII, Iaşi, 1940, nr. 1-2.

6. Coşeriu Eugen. *Material lingvistic şi folcloric*. În: „Revista critică", anul XIV, Iaşi, 1940, nr. 2-3.

7. Nicolae Popovschi. *Din negura trecutului*. *Crâmpeie de amintiri*, Partea I. Copilăria, Chişinău, 1940.

8. Holban Theodor. *Monografia judeţului Bălţi*. În: „Viaţa Basarabiei", Chişinău, 1943, anul XII, nr. 3-4.

NEOLOGISMUL – CVASINECESITATE A OMULUI MODERN

SVETLANA STANŢIERU
Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălţi

„*… limba, alegerea şi cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă e un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturii. Din vorbirea…, din scrierea unui om se poate cunoaşte gradul său de cultură…*”

Mihai Eminescu

O caracteristică esenţială a vocabularului românesc contemporan constă în receptivitatea lui „demnă de invidiat” la inovaţie şi îmbogăţire, caracteristică ce concordă întru totul cu postulatul coşerian că „limba este un sistem în mişcare, care se construieşte şi se reconstruieşte fără încetare” [1, p. 236-237].

Limba este un fenomen social în continuă evoluţie, fiind „un adevărat acumulator de cunoaştere a realităţii” [2, p. 58]. Alexandru Graur menţiona în această ordine de idei: „Limba este în perpetuă evoluţie, căutând mereu să se adapteze la împrejurările sociale care sunt necontenit altele, şi să corespundă felului de a gândi al oamenilor, care se schimbă neîncetat” [3, p. 127].

Transformările ce au loc în societatea contemporană se reflectă nemijlocit la nivelul limbii, în special, în vocabular, care este cel mai receptiv inovaţiilor. Masa vocabularului este eterogenă, inegal cunoscută şi folosită, fiind alcătuită din multe cuvinte noi (neologisme). Vocabularul limbii române contemporane abundă în neologisme ce reflectă noile schimbări, căci schimbarea mentalităţii, a libertăţii de gândire, a structurilor sociale a condus la îmbogăţirea vocabularului cu noi termeni. De asemenea, se afirmă că „neologismul înlocuieşte elementele perimate ale comunicării împrospătând vocabularul” [4, p. 74]. Astfel, prezenţa neologismelor în limbă este justificată atât de necesitatea de a introduce în comunicarea cotidiană termeni ştiinţifici şi tehnici recent apăruţi[1], căci nu poţi vorbi de o invenţie nouă, de o descoperire într-un domeniu oarecare, fără a recurge la termenii care îi denumesc, cât şi pentru a varia exprimarea. De aceea, „pentru a satisface condiţiile unei bune comunicări, învăţarea de noi cuvinte sau utilizarea (actualizarea) adecvată a vocabularului în general este un deziderat continuu” [6, p. 10].

În prezent, o persoană se consideră inhibată dacă nu dispune de un vocabular elevat şi nu are tendinţa permanentă de cunoaştere a cuvintelor noi

[1] Stelian Dumistrăcel relevă în acest sens: „În terminologia tehnică şi ştiinţifică a ocoli cuvântul nou ar însemna acelaşi lucru ca şi cum în producţie s-ar înlocui procedeele industriale prin practice meşteşugăreşti” [5, p. 47].

care apar în limbă. „Pentru a urca în ierarhia profesională, socială sau politică, individul este pus în situaţia de a se prezenta la *interviuri*, *teste* sau *concursuri* în care condiţia esenţială pentru a reuşi este aceea de a face dovada unei exprimări *corecte* şi *exacte*, *concise* şi *elegante*" [7, p. 8]; or, în comunicarea curentă, anume neologismele au avantajul unei exprimări precise şi concise. Cu alte cuvinte, dacă limbajul uzual îi permite unui vorbitor să se descurce la un nivel elementar în viaţa de toate zilele, limbajul neologic îi oferă posibilităţi mult mai ample, de exprimare elevată, variată, elegantă. Astfel, omul modern tinde spre o exprimare cât mai corectă, căci felul de a vorbi constituie un criteriu de apreciere a culturii sale. Evident, cu cât e mai dezvoltat vocabularul unui om, cu atât mai uşor comunică, se integrează în societate. În acest context, amintim de funcţia formativă, exercitată de neologisme. Aceasta este „dictată de imperativele educaţiei permanente şi de principiile didacticii generale. După cum principiile educaţiei permanente sunt puse în relaţie directă cu progresul individual şi social, neologismele folosite, la rândul lor, reflectă, într-o anumită măsură, progresul individului din societatea respectivă, progres materializat în exprimare" consemnează Viorica Goraş-Postică [8, p. 32].

Limbajul, afirmă în aceeaşi ordine de idei Maria Suruceanu, este cel mai complex fenomen psihosocial, constituind, în istoria omenirii, actul fundamental de legitimare a omului. Limbajul comunică o cantitate de informaţie, dar prin el omul comunică despre sine. Ca efect creator al relaţiei intercomunicative, omul, prin limbaj, se realizează ca personalitate [9, p. 127].

Neologismele sunt introduse prin toate mijloacele de comunicare modernă: radio, televiziune, presa scrisă, internet, fapt care conduce la difuzarea, lansarea lor rapidă. Adriana Stoichiţoiu-Ichim opinează în acest context că limbajul publicistic este „unanim recunoscut drept cel mai sensibil seismograf al schimbărilor apărute în plan politic, socio-economic, cultural şi al mentalităţilor. Prin larga sa audienţă, prin autoritatea cuvântului tipărit sau rostit la microfon, presa a avut şi continuă să aibă un rol însemnat în difuzarea şi impunerea inovaţiilor lingvistice, fie ele creaţii interne, fie împrumuturi" [10, p. 3].

Consemnăm în limbajul publicistic împrumuturi din varii domenii. Acestea sunt cunoscute şi utilizate atât de specialiştii în domeniu, cât şi de vorbitorii obişnuiţi. Astfel, omul modern utilizează termeni, în special: din domeniul economic şi financiar: *broker*, *card*, *dealer*, *discount*, *duty-free*, *leasing*, *teleshopping* etc.; din domeniul informaticii: *desktop*, *hacker*, *laptop*, *link*, *modem*, *mouse*, *monitor*, *notebook*, *scaner* etc.; din domeniul didactic: *brainstorming*, *clustering*, *feedback*, *item*, *training* etc.; din domeniul informaţiei şi al comunicării: *banner*, *briefing*, *chat*, *e-mail*, *fax*, *poster*, *site*, *talk-show*, *web*, *workshop* etc.; din domeniul culinar: *brandy*, *cheeseburger*, *cherry*, *chips*, *fast-food*, *ketchup*, *hamburger*, *hotdog*, *snack*, *whisky* etc.

Aceste cuvinte, de obicei, au avantajul scurtimii şi simplităţii structurii, fiind „motivate de noutatea referentului", iar caracterul internaţional „facilitează schimbul de informaţii şi tehnologii între specialişti" [10, p. 86].

Despre pătrunderea neologismelor, în special prin mass-media, semnala judicios încă în secolul trecut Alexandru Graur: „se înţelege, nu pretind că orice neologism este binevenit şi nici că toate prind, dar în linii generale se poate urmări cum se înlocuieşte rapid, vocabularul tradiţional cu unul încărcat de termeni internaţionali. Din acest punct de vedere, cel mai însemnat dintre stilurile limbii este cel publicistic: în presa cotidiană se citesc, la radio şi televiziune se aud cuvinte noi, care se repetă imediat peste tot"[11, p. 285]. Din cele citate, observăm că lucrurile nu s-au prea schimbat: neologismele pătrund masiv prin aceleaşi canale, unele cuvinte noi, în special împrumuturi din engleză, obţin statutul de cuvinte internaţionale, altele, prin întrebuinţare frecventă, îşi pierd rapid noutatea etc.

Din literatura de specialitate, constatăm că fiecare generaţie a reacţionat diferit şi nu o dată contradictoriu vizavi de necesitatea sau inutilitatea neologismelor în limbă. Cert este însă că nicio limbă nu a renunţat la ele, or dezvoltarea limbii literare se bazează pe cerinţele fundamentale ale comunicării: **claritatea, precizia şi noutatea exprimării** [12, p. 8], iar rolul neologismelor, în acest sens, este incontestabil. Ele au avantajul de a substitui perifrazele: *cyberspaţiu* „spaţiul imaginar prin care e-mailurile sau alte informaţii trec atunci când sunt trimise de la un calculator la altul"; *cracker* „hoţ de informaţii implementate în calculatoarele electronice; persoană care sparge codurile unor programe protejate electronic"; *discount* „1. Diferenţă dintre preţul curent şi valoarea nominală a unei obligaţiuni pe piaţa financiară. 2. Reducere a preţurilor la unele produse, servicii pentru atragerea şi menţinerea clienţilor" etc.; de a înlătura polisemia cuvintelor autohtone: *a apăra*, *a ocroti – a tutela*; *a lăsa*, *a permite – a accepta*; *a înrăutăţi*, *a înrăi – a agrava*; *a se strica*, *a se înăcri – a se altera* etc.; de a delimita sau specializa unele nuanţe semantice şi/sau stilistice: *abundenţă – opulenţă* („abundenţă excesivă"), *linguşire – adulare* („linguşire servilă, din interes"), *sărăcie – pauperism* („sărăcie extremă"), *teamă – aprehensiune* („teamă vagă, frică nedesluşită cauzată de eventualitatea apariţiei unui pericol"), *a ruga – a implora* („a ruga cu insistenţă şi umilinţă, făcând apel la milă"), *a interzice – a prohibi* („a interzice, a opri, printr-o măsură de ordin administrativ, prin lege") etc.

Cuvintele sunt acelea care dau culoare unei limbi. Ştefan Prutianu afirma: „Cu cât vocabularul unei persoane este mai bogat, cu atât e mai largă paleta de emoţii şi experienţe pe care o poate comunica; în schimb, persoanele cu un vocabular limitat trăiesc o viaţă emoţională săracă" [13, p. 49]. În acest context, avem certitudinea că neologismele sunt acelea care dau culoare vieţii. Prin urmare, pentru a fi modern şi pentru a fi în pas cu moda e necesar să cunoşti şi să utilizezi cuvintele noi. Totuşi, ţinem să menţionăm că nu trebuie să facem abuz de limbajul neologic, să-l utilizăm doar pentru a ne exprima altfel decât ceilalţi. „Unii vorbitori, observă judicios Laurenţia Dascălu Jinga, inserează neologismele direct în discurs, cu dezinvoltură, ca şi cum ar fi cunoscute de toată lumea, fără să-şi pună problema accesibilităţii lor (chiar şi atunci când se adresează unui public foarte numeros şi practic necunoscut, în orice caz neomogen ca nivel de instrucţie, cum este cel alcătuit din radioascultători sau

telespectatori" [14, p. 116-117]. Or, pentru a ne bucura de „beneficiile unei comunicări reale", trebuie să fim expliciţi, astfel ca oricine să înţeleagă ceea ce i se comunică.

În concluzie, relevăm că prezenţa neologismelor în comunicarea cotidiană este indispensabilă. Omul modern, în procesul conversaţiei, trebuie să recurgă la neologisme din necesitate, iar neologismul folosit în contextul potrivit să devină, cu adevărat, simbol al exprimării îngrijite.

Referinţe bibliografice

1. Eugen Coşeriu. *Sincronie*, *diacronie şi istorie*. *Problema schimbării lingvistice*. Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.

2. Nicolae Corlăteanu. *Neologismul în limba română din stânga Prutului*. În: „Oameni şi idei: probleme de filologie". Cluj-Napoca, Risoprint, 2001, p. 56-58.

3. Alexandru Graur. *Scrieri de ieri şi de azi*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970.

4. Constantin Milaş. *Neologismul între uzaj şi sistem*. În: „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", 1992, nr. 2, p. 73-83.

5. Stelian Dumistrăcel. *Lexic românesc*. *Cuvinte*, *metafore*, *expresii*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

6. Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu. *Cuvinte şi sensuri*. *Polisemia*, *sinonimia*, *antonimia prin exerciţii*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

7. Cristina Călăraşu. *Exprimarea orală şi scrisă*. În „Limba şi literatura română", 1993, nr. 3-4, p. 8-10.

8. Viorica Goraş-Postică. *Psihopedagogia dezvoltării competenţelor de comunicare din perspectiva neologismelor*. Chişinău, CEP USM, 2005.

9. Maria Suruceanu. *Praxisul educaţional al limbajului pedagogic*. În: „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", 2003, nr. 3-4, p. 127-130.

10. Adriana Stoichiţoiu-Ichim. *Vocabularul limbii române actuale*. *Dinamică*, *influenţe*, *creativitate*. Bucureşti, Editura ALL EDUCATIONAL, 2001.

11. Alexandru Graur. *Tendinţe actuale ale limbii române*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

12. Inga Druţă. *Neologismul în structura stilistică a limbii române actuale*. Chişinău, „Elan Poligraf" SRL, 2007.

13. Ştefan Prutianu. *Antrenamentul abilităţilor de comunicare*. Iaşi, Polirom, 2004.

14. Laurenţia Dascălu-Jinga. *Despre folosirea neologismelor în presa vorbită*. În „Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram" (coord.: Marius Sala). Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 116-126.

SYNONYMS AS A MEANS OF EXPRESSIVENESS IN ENGLISH LITERARY WORKS

INGA STOIANOVA
Universitatea Liberă Internaţională din Moldova

The modern state of the science of language has the tendency for increased interests for description of semantic phenomena, which are tightly bound not only to the general development of scientific thought, but its complexity as well. Synonymy as an example of systemic relationships of lexical units, represent one of the most important feature of any developed language.

Nowadays the definition of the term „synonyms" seems to be one of the most complicated problems of lexicology and stylistics as in spite of the multitude of term's definitions there is no universally accepted one. Traditionally synonyms are defined as words different in sound form, but identical or similar in meaning. However, this definition has been severely criticized on many points, not representing the subject of our article.

It should be stated that the problem of synonymy is treated differently by many scientists. For example, R. Z. Ginzburg views synonyms as words different in sound-form but similar in their denotational meaning (or meanings) and interchangeable at least in some contexts [5, p. 63]. Among numerous definitions of the term in our linguistics the most comprehensive and full one is suggested by I. V. Arnold: „Synonyms are two or more words of the same meaning, belonging to the same part of speech, possessing one or more identical meaning, interchangeable at least in some contexts without any considerable alteration in denotational meaning, but differing in morphemic composition, phonemic shape, shades of meaning, connotation, affective value, style, emotional coloring and valence peculiar to one of the elements in a synonymic group" [4, p. 194].

This definition describes the notion „synonymy" itself, gives some criteria of synonymy (identity of meaning, interchangeability), shows some differences in connotation, emotive coloring, style, etc. Among the distinctive features of synonyms one can mention stylistic, connotative, distributional aspects or dependence on valency. The difference between synonyms can be marked by the register-field, mode and style or their combination.

Synonyms represent a special layer of English vocabulary being permanently enriched by lexical borrowings, derivative processes, and „false" euphemisms. Being in a certain degree an element of stylistics, synonyms are on the basis of formation and functioning of such stylistic devices as periphrasis (periphrastic synonyms), euphemism (as it call up a definite synonym in the mind

of the reader), allusion as a synonymic reference to smith known, climax with its intensifying function of a string of synonymous words of the same thematic groups and litotes using synonyms expressions to make a straightforward assertion of the positive feature.

In his essay collection „Criticism and Fiction", William Dean Howells argues that literature and art/ namely, language art/ should be „the expression of life … not to be judged by any other test than their fidelity to it" [1, p. 273]. W.D. Howells' „expression of life" statement might be considered the credo of the new Realism that became a dominant literary movement in the last half of the 19th century (being the material of our investigation). He seems to define realism in terms of the objective, photographic recording of experience. The latter is entirely rendered by the help of different stylistic devices as well by means of various lexical units, synonymy being one of them. Further we discuss the peculiarities of fulfillment of synonymic attraction law and investigate synonymy formation specificity as well as establish the role of context in synonymic ties creation on the basis of Mark Twain's short stories and John Galsworthy's „The Apple Tree".

It is known that Mark Twain held an ambivalent position in reference to the purposes and functions of language; his attitudes, reflected in his works, changed over the course of his life. For us, studying Twain's works as language-based art makes an important point: we must remember that there is no set definition of the way Mark Twain viewed language and its expressiveness [1, p. 33]. Further the role of synonyms in expression of the unusual style of Twain's language is given.

Having performed the investigation on Mark Twain's language, we found out an amount of synonyms, namely, pair synonyms used by the great American writer. For example, in the short story „Running for Governor" which describes the procedure of Governor's election in New York Mark Twain satirizes the whole process using stylistic aspects of pair synonyms along with other stylistic means as metaphor, epithet, irony, hyperbole etc. There are a lot of cases when words with common meaning (not identical one) are used to achieve a strong emotional effect. For example, Mark Twain emphasizes not only the speed with which the answer (letter) of his mother came, but also the tonality of the whole message: it was *sharp*: *Her answer came quick and sharp*. [2, p. 74]

Another interesting instance is the double emphasis on using synonymic pair *one single – not one* which has the function of **antithesis** in the sentence (despite the fact that in many cases *one* is already *single*), underlying the idea of the purity and faultlessness of Twain's life: *You have never done one single thing in all your life to be ashamed of – not one* [2, p. 75].

The same notion is expressed in the following example where synonymic pair *cruel – heartless* serves for **intensification** of the deed performed by the opposition: *Such a cruel*, *heartless charge!* [idem]

In the following example the synonymic line *look – contemplate – gaze* has a function of **gradation** as *to look* according to the Oxford Dictionary is

„turn one's eyes in some direction", thus, it is a rather neutral word (the same is the sentence it is used – see below). *To contemplate* implies a process of attentive and thoughtful looking while *to gaze* is to look steadily, intently, and with fixed attention. Thus, we have a mixture of physiological and mental influence, the mixture of vision and thought. The main aim of this approach from political point of view was to destroy the rival, and they succeeded: *Look upon your candidate*, *Independents! Look upon the Infamous Perjurer! the Montana Thief! the Body-Snatcher! Contemplate your incarnate Delirium Tremens! Your Filthy Corruptionist! …. Gaze upon him-ponder him well-*… [2, p. 75].

In another short story entitled „Curing a cold" Mark Twain appears in the posture of a patient who, unfortunately, caught a cold and tried by means of different „natural" methods (decoctions, gin, sheet-baths, salt water etc) cure the disease. The author describes the so-called causes of the disease and his organism in the following way:

● *But to lose a good constitution and a better trunk were serious misfortunes*.

● *I shall be amply rewarded for my labor*; *my soul will be permeated with the sacred delight a Christian feels when he has done a good*, *unselfish deed* [2, p. 87].

● *Having led a pure and blameless life*, *I am justified in believing*….

While analyzing the synonymic pairs *good - unselfish*, *pure – blameless*, *constitution – trunk* one can come to conclusion on the positiveness of the authors life. The above mentioned pairs have an **explanatory** function; the message is that Mark Twain did not worth sufferings which followed.

In a humorous story „Italian with Grammar" the author learns Italian Grammar with a teacher, having great problems with verbs conjugation. Mark Twain's humorous attitude to verbs is also found in another example, where the synonymic line *to indifferent – to care no more – to have little or no respect* has the function of precision as the author specifies the lack of any special reason for choosing these verbs, it is just a matter of fact: *I selected the verb AMARE*, *TO LOVE*. *I am indifferent about verbs*; *I care no more for one verb than for another*, *and have little or no respect for any of them but in foreign languages you always begin with that one* [2, p. 96].

Later, while studying Italian sentence structure, the author specifies their types: *They are too monotonous*, *too singsong*, *too dead-and-alive*; *they have no expression*, *no elocution*. *It isn't natural*; *it could never happen in real life* [idem].

The first sentence is entirely built of synonymous lines of two different grammar categories: adjectives (*monotonous – singsong – dead-and-alive*) and a combination of a negative particle + nouns (*no expression – no elocution*). The negative particle contributes to the **intensifying substitution** as a function of the statement, while in the line *not to be natural – it could never happen in real life* we meet a kind of explanation of the author's indignation.

According to our statistical data the function of intensification prevails in the analyzed short stories of Mark Twain, being of 29%. It is followed by

gradation (19%), substitution (18%), explanation (16%), antithesis (15%); the remaining precisive one is not considered to be specially marked having just 3% of total number of synonymic pairs/ lines/ chains.

Another kind of synonymic correlation can be found in John Galsworthy's „*The Apple-Tree*" written in 1917 [7]. The main idea of this novel is to show the different ways of being happy and having a piece in the heart for different people. Some people can feel happy just looking at the sunrise, blue sky, listening the birds singing, murmuring of the stream or just looking at the beautiful woman in her natural beauty.

In the one of the most popular long short stories „The Apple-Tree" the author tells us about two young guys, Frank Ashurst and Robert Garton, who after their last year at college were on a tramp. As their journey was too long and Ashurst's football knee had given out, they decided to find some place to put up, but there were no people and farms round them. So they sat near the river and took rest. Here the author uses a synonymic pair *sitting* and *resting* in order to make the **precision** of the guys' presence in the district: *They were sitting on a bank beside the road where a track cross alongside a wood*, *resting the knee* [2, p. 318].

Soon a young girl – the maiden, rural ninny was passing through the forest and invited them to her farm. Her image has stuck in the Ashurst's mind so deep, that even when he took a rest on her farm, she still was in his memory. The degree of impression the girl made on the young man is rendered by the synonymic pair *a lady bom*, *a jewel*. In this context synonyms have a function of effect's **intensification**: *She was a lady bom*, *a jewel*, *though probably she could do no more that just read and write!* [2, p. 321].

The same manifestation of excitement, passion and love is seen in the description of the same Megan; the function of synonyms, however, is different: *Her very simplicity*, *lack of all intellectual quality* …. [2, p. 324]. Here the function of synonymic pair (*simplicity*, *lack of all intellectual quality*) is **gradation** as for creating a special stylistic effect, as not synonyms but words having a common meaning (which do not reach the level of synonymy) are applied. The same idea is expressed in the following instances:

> *It was so* **crisp** *and graceful*, *so* **conclusive** *and politely acquiescent in what was evidently Greek to her*.
>
> *The notion that he was going to make her his mistress… filled him with a sort of horror*, *even while it still stung and whipped his blood*. [2, p. 325].
>
> *He felt curiously happy*, *all the same*; *happy and triumphant*, *with shivers running through his limbs*…. [2, p. 327].

Here the synonymic pair *happy - triumphant* is completed by another stylistic device – repetition (*happy*…, *happy*…) which significantly contributes to the increased stylistic effect of the story.

In the following example the synonymic pair *passion – lust* in fact is an **antithesis** used by John Galsworthy to emphasize the depth of feelings Ashurst had for Megan: *They are afraid of passion*, *but not of lust – oh*, *no!* [2, p. 329]. The effect is intensified by the use of the interjection *oh* and negative particle – *no*.

The whole story is full of poetic love, of positive emotions. It is a story of love between two people who come from different worlds, unfortunately, lose each other and Megan commits a suicide. Thus, love is rather controversial here.

On one hand, Ashurst, being naturally and profoundly in love with „simple" Megan, after long spiritual tortures (see example below), finally, decided to marry Megan:

Stirred and moved, Ashurst squeezed the hand, and went downstairs [2, p. 331].

… she gave him everything, it was so simple, and so trustful, so dewy … [2, p. 334].

On the other hand, being charmed by Stella Halliday, he betrays Megan. The stylistic effect of the use of synonyms has an enormous impact on the mood and tense of the story. In the following examples the effect of expressiveness is achieved not only by synonyms (*revolt – cry*; *troubled – remorseful – difficult*), but also by means of words which, although have a slight different semantic value, have much in common: they serve to express a certain aspect the author wanted to underline.

Thus, intensified synonymic pair *revolt – cry* renders the idea of agony of the soul and heart Ashurst had, having seen Megan at the railway station: … *with every turn of the wheels bearing him away from her* (Megan) *his heart revolted and cried to him to stop* …. [2, p. 327].

In the second case a period of love is characterized as *a troubled, remorseful, difficult time* as it had no future, no aspirations, no continuity: for Ashurst it would had been a period of lust, for Megan – a time for real, sincere love: *It would be only a wild love-time, a troubled, remorseful, difficult time* …. (intensification with elements of gradation).

According to our statistical data 50% of the analyzed synonymic examples have the function of intensification followed by gradation (20%), antithesis (17%) and explanation (17%) of total number of synonymic pairs/ lines/ chains. Substitution and precision are not found in the text.

In comparative aspect the language of Mark Twain is more synonymically marked than John Galsworthy's literary speech. Therefore, the performed investigation showed that synonyms represent a complex phenomenon of English vocabulary tightly connected to stylistics, literature and text interpretation. Pair synonyms and synonymic repetitions due to their emotional expressiveness are largely used by the authors as stylistic means of expressiveness and play an important place in the structure of the works.

Referinţe bibliografice

1. W. D. Howells. *Criticism and Fiction, and Other Essays*. N.Y., New York Univ. Press, 1959.

2. *Modern American Stories*. Selected Short stories. Moscow, Vyshaya Shkola, 1991.

3. *Short Oxford English Dictionary*. Oxford, Oxford University Press, 1998.

4. И. В. Арнольд. *Лексикология современного английского языка*. М., Высшая школа, 1986.

5. Р. З. Гинзбург. *Лексикология английского языка*. М., Высшая школа, 1979.

6. Т. Н. Ломтева, И. А. Пальчук. *Лингвистические и экстралингвистические детерминанты синонимической опции*: http//www.pn.pglu.ru/index.php.?module=subject &func= viewpage&pageid= 1548

7. www.bartleby.com

REALIZĂRI DISCURSIVE ALE LEXEMULUI „TERRE”: ABORDARE SEMANTICO-PRAGMATICĂ

SILVIA ŞCERBAKOV
Universitatea de Stat din Moldova

Vom începe studiul nostru cu unele întrebări de care sunt preocupaţi cercetătorii în prezent, şi anume: „ Cum să explici varierea în uz a expresiilor comunicative? Cum să explici faptul că un cuvânt cu un anumit sens ajunge să primească, într-un context comunicativ specific, un alt sens? De ce unele expresii nu sunt utilizate literal, dar idiomatic sau metaforic?” [1, p. 11]. Un eventual răspuns la aceste întrebări s-ar putea găsi, în primul rând, în studiile actuale despre semnificaţie. Totodată, cheia răspunsurilor la ele ar putea fi oferită şi de pragmatică, care se vrea o ştiinţă a comunicării, o disciplină care urmăreşte semnele în uz.

Astfel, studiile despre semnificaţie în limbile naturale ar putea fi regrupate în două paradigme de origini foarte diferite: paradigma *saussuriană* şi paradigma *austiniană*. Pentru Saussure, semnificaţia este rezultatul unui joc complex de relaţii şi de opoziţii interne în sistemul limbii (se vorbeşte de valoarea semantică a unei unităţi lexicale). Pentru Austin, semnificaţia nu este privită prin prisma sistemului intern al limbii, dar prin referinţa la condiţiile de utilizare a enunţului: valoarea semantică – s-ar zice pragmatică – este funcţia contextului în care s-a emis enunţul.

Studiile ce se bazează pe paradigma austiniană au schimbat sensibil situaţia în lingvistică. Deşi pornind de la o problematică filozofică, reflectarea asupra actelor limbajului au obligat lingviştii să regândească configuraţia generală a teoriei lingvistice. Lucrările lingvistice au arătat că limba conţine unele expresii cu funcţii pragmatice, de altfel că ea a încorporat unele reguli pragmatice legilor discursului ataşate morfemelor lexicale. Se admite că orice teorie lingvistică face să intervină cel puţin trei componente sau module întrând în interacţiune unele cu altele: *sintaxa*, *semantica* şi *pragmatica*. Aceste domenii corespund cu trei relaţii fundamentale ale semnelor: cu alte semne (*sintaxa*), cu ceea ce ele desemnează (*semantica*), cu utilizatorii lor (*pragmatica*). Consecinţa cea mai importantă din lucrările despre actele limbajului, în tradiţia inaugurată de către Austin, este că faptele pragmatice ţin, pe drept cuvânt, de descrierea lingvistică. Iar în ceea ce priveşte dacă pragmatica lingvistică ţine de o lingvistică a limbii sau a vorbirii, atunci Mœscheler [1, p. 25] afirmă că „orice cercetare într-un oarecare domeniu fie în cel al fonologiei, morfologiei, sintaxei, semanticii, paradigmaticii, centrată pe intuiţiile subiecţilor vorbitori, ţine de o lingvistică a limbii, iar atunci când orice certare se bazează asupra producerilor efective ale subiecţilor vorbitori ar ţine de o lingvistică a vorbirii.” Teoria pragmaticii nu ţine de studiul competenţei

lingvistice, dar de studiul performanţei. În această concepţie, pragmatica se prezintă ca un lucru de articulare a domeniilor tradiţional divizate de cunoaştere. Şi una din dihotomiile fundamentale pe care se exercită critica sa este acea între enunţ şi context [2, p. 4]. Enunţurile sunt mai bine înţelese dacă sunt în relaţie cu un context mai vast în care se integrează. „Codajul unei reprezentări conceptuale a semnificaţiei depinde de context” [3, p. 24]. Impulsionarea decisivă vine din actele limbajului care pune la îndoială disocierea între semantică şi pragmatică, criticând ideea că sensul unui enunţ coincide cu starea lumii pe care o prezintă, independent de enunţare. Şi „scopul fiinţelor umane este de a construi o reprezentare a lumii cel mai corect posibil şi tipul de inferenţă care se utilizează are o mare importanţă” [4, p. 101]. La baza studiilor inferenţiale se află trei idei fundamentale: 1) sensul comunicat de un enunţ este în general implicit; 2) recuperarea sensului comunicat se face via unui sens implicit; 3) calculul inferenţial este declanşat de nişte reguli pragmatice (principiul cooperării şi maximele conversaţionale – de cantitate, de calitate, de pertinenţă şi manieră la Grice, şi de pertinenţă la Sperber& Wilson).

Contextul nu este dat de către enunţ, el din contra este ales, selecţionat dintr-un ansamblu de contexte posibile, cu ajutorul unui principiu pragmatic, principiul pertinenţei. Acesta stipulează că orice act a comunicării conţine o garanţie de pertinenţă optimală, cu alte cuvinte, el implică că locutorul a realizat actul cel mai pertinent în circumstanţa dată. „Locutorul alege să pronunţe o oarecare frază în funcţie de intenţiile sale comunicative, sigur, dar el nu este liber să aleagă nu contează ce structură a frazei” [3, p. 185]. Sintaxa este independentă de intenţiile locutorului sau de situaţia de comunicare: în această măsură ea este independentă de realitate. Pertinenţa unui act de comunicare sau a unui enunţ este definită în termeni de efecte contextuale şi eforturi cognitive. Efectele contextuale sunt de trei tipuri: implicarea contextuală (extrasă din enunţ şi contextul său de interpretare), poziţionarea unei ipoteze şi negarea unei ipoteze. Eforturile cognitive corespund în tratarea informaţiilor cum ar fi accesul la context, utilizarea regulilor deducerii, lungimea enunţului. „Pertinenţa poate să fie definită astfel: cu cât efectul cognitiv produs de tratarea unei informaţii date este mare, cu atât mai mare va fi pertinenţa acestei informaţii pentru individul care a tratat-o” [1, p. 30]. Modelul inferenţial se bazează pe o concepţie intenţională a comunicării şi ansamblul concluziilor pătrunse corespund, mai mult sau mai puţin, intenţiilor locutorului. O bună comunicare va fi astfel deţinută nu via identităţii perechilor mesaj/semnal, dar prin existenţa unui ansamblu constituit din interacţiunea ipotezelor că locutorul avea intenţia de a comunica şi din implicaţiile contextuale deduse de interlocutor. Modelul inferenţial nu presupune abandonarea modelului codului: acesta este limitat la descrierea sistemului limbii, dar trebuie să fie completat pentru a trata problemele pragmatice. Georges-Elia Sarfati [5, p. 112] propune noţiunea de *competenţa topică*, ce desemnează aptitudinea subiecţilor vorbitori de a produce enunţuri oportune şi adecvate şi, corelativ, să le interpreteze ţinând cont de formele şi conţinuturile axiologice investite în structurarea sensului într-un context dat. Şi problematica pragmatică a contextualizării depinde

de situaţia discursivă. Teoria şi analiza dispozitivelor sensului comun atestă asemănări cu praxeologia şi cu hermeneutica textelor. Adică, tratarea sensului comun implică construcţia unei tipologii discursive şi a unui model textual al normelor.

Componenta lingvistică a sensului defineşte o situaţie enunţiativă căreia îi corespunde un *univers de discurs*. S-ar defini universul de discurs ca domeniu de referinţă a cuvântului enunţat. Descrierea datelor nivelului lingvistic permite caracterizarea profilului ritmic al textului.

Componenta retorică a sensului specifică într-o situaţie organizarea semiotică a textului (în virtutea anume a *constrângerilor generice*). Universul semnelor care îi corespund ansamblul de mijloace expresive (dialectale, sociolectale şi idiolectale, atât cât şi „figurile") care definesc materialitatea textului. Descrierea componentei retorice permite de a caracteriza profilul stilistic al textului.

Componenta topică a sensului ocupă un loc intermediar între componenta lingvistică şi componenta retorică. Această componentă garantează coeziunea cu textul, selecţionând în universul de credinţă care îi corespunde ansamblul de doxeme asumate de către locutor (ansamblul de dispoziţii epistemologice şi practice).

Constituenţii componentei topice a sensului permite punerea în lumină a ansamblului de mecanisme inferenţiale distincte de logica limbilor naturale, deoarece aici se includ, de asemenea, sistemele normative investite în discursuri şi în texte. „Componenta topică integrează diferitele locuri de articulare a sensului, ţinând cont de determinările contextuale şi enunţiative a discursului şi a textelor produse" [5 p. 116]. Valoarea unui semn este ansamblul de relaţii care se uneşte cu alte semne care fac sistem cu el. Saussure introduce termenul de „semn", renunţând la expresia curentă de „cuvânt", deoarece, după cum concretizează autorii Pragmaticii astăzi [4, p. 140], pentru Saussure, semnul lingvistic uneşte nu numai un cuvânt cu un lucru, dar un *concept* cu o *imagine acustică*. Conceptul reprezintă ideea, reprezentarea mentală pe care noi o avem din obiectul la care se referă semnul; imaginea acustică este reprezentarea mentală, fizică, pe care noi o avem din reprezentarea fonetică a semnului. Ceea ce defineşte semnul şi mai general termenii limbii, anume această relaţie particulară, bilaterală, care uneşte conceptul cu imaginea acustică. Şi o eventuală înrădăcinare a conceptelor pune în lumină mai multe ipoteze şi probleme, dar anume modelarea felului cum se construiesc reprezentările indivizilor pornind de la concepte care se aplică claselor pare mult mai interesantă. Şi aceasta se observă prin delimitarea literalului de non-literal în teoria pertinenţei. Şi nu ar exista o distincţie tranşantă între uzajul literal şi non-literal, dar mai degrabă un continuu care începe de la literalitate spre non-literalitate. Şi această literalitate şi non-literalitate nu se definesc în absolut, dar privitor la gândirea pe care locutorul vrea s-o comunice: conform gradului de asemănare mai mult sau mai puţin mare între această gîndire şi enunţ, enunţul ar corespunde unui uzaj mai mult sau mai puţin literal al limbajului. Gradul de asemănare depinde de numărul de implicaţii contextuale pe care forma propoziţională a enunţului şi a gândirii suscită deoarece ele sunt confruntate la unul şi acelaşi context. „Nu există o frontieră strictă între literal şi non-literal, deci sunt şanse

mari ca literalitatea si non-literalitate să fie o proprietate pragmatică, adică o proprietate a enunţului, decât o proprietate lingvistică sau a frazei” [4, p. 163]. Lingvistica modernă consideră faptele retorice în general şi metafora în particular ca fapte ale vorbirii sau a discursului şi nu a limbii, dar totuşi pentru cercetările pragmatice problema tropilor şi a metaforei se pune altfel, metafora, de exemplu, ilustrează un caz de divergenţă între sensul literal (sau sensul frazei) şi sensul implicit (sau sensul locutorului). Aceste teorii sunt numite de Ortony *teorii non constructiviste* sau *constructiviste* [1 p. 92]. În teoriile non constructiviste, informaţiile comunicate de metaforă se reduc la parafrazarea sa, în teoria constructivistă, ipoteza este că o metaforă nu este parafrazabilă şi că interpretarea sa este o chestiune de profunzime, depinzând de informaţia accesibilă necesară pentru declanşarea inferenţelor.

În lumina postulatelor expuse anterior, ne propunem să analizăm în continuare diferite realizări uzuale ale lexemului „terre”, în special în textele din lucrarea *Lettres de mon moulin* de Alphonse Daudet:

1) „*Puis les chiens tout suant avec des langues jusqu’à* **terre**….” (p. 31); „*Les châtaigniers se bassaient jusqu’à* **terre** *pour la carasser de bout de leurs branches*.” (p. 43);

În aceste secvenţe discursive, asocierea lexemului „terre” cu prepoziţia „jusqu’à” serveşte la a evoca unele unităţi de măsură (cu valoare intensivă), în exprimarea cărora este implicat acest lexem, şi anume : câinii aveau limbile până la pământ, castanii erau aplecaţi până la pământ. Conform principiilor pragmatice, secvenţele discursive de mai sus reprezintă nişte enunţuri pertinente, cu referire la realitatea înconjurătoare, care implică ideea de pământ în sensul de spaţialitate, care ar putea fi definită drept „situat foarte jos”.

2) „*Eux qui trouvent les journées si longues et qui sont si heureux quand c’est leur tour d’aller à* ***terre***….” (p. 69); „*Les autres étaient à* ***terre***, *malades*, *en congé*, *je ne sais plus*.” (p. 70) „*On cause assis à* ***terre***, *par groupes*, *en cramponnant aux bancs*. *Il faut crier pour s’entendre*. (p. 79) *Presque tous mariés*, *ayant femme et enfants à* ***terre***, *ils restent des mois dehors*, *à louvoyer sur ces côtes si dangereuses*.” (p. 81); „*Enfin*, *voici un îlot de tamaris*, *un coin de* ***terre*** *sèche où je m’installe*. *La garde*, *pour me faire hommeur*, *a laisséson chien avec moi*. *Énorme chien des Pyénées à grande toison blanche*, *chasseur et pêcheur de premier ordre*, *et dont la présence ne laisse pas que de m’intimider un peu*.” (p. 150)

În exemplele date, lexemul „terre” este utilizat cu unele dintre sensurile inerente lui în sistemul limbii, care se lasă exprimate prin seriile sinonimice: terre = campagne, fonds rural, sol.

3) „*Enfin! Dit la pauvre bête*, *qui m’attendait plus que le jour pour mourir*. *Et elle s’allongea par* ***terre*** *dans sa belle fourrure blanche toute tâchée de sang*.” (p. 46); *Bonne comme le pain*, *franc comme l’or*, *il aimait paternellement ses Cucugnanais*; *pour lui*, *son Cucugnan aurait été le paradis sur* ***terre***, *si les Cucugnanais lui avaient donné un peu plus de satisfaction*.” (p. 86); „*C’était un petit coin de* ***terre*** *bourgeoisement dessiné*. *Ses allées blondes de sable*, *bordées de buis très verts*, *les deux cyprès de sa porte d’entré*, *lui donnaient l’aspect*

d'une bastide marseillaise." (p. 128); „*Partout des laboureurs creusaient* ***la terre*** *pour tuer les oeufs laissés par les insectes*. *Chaque motte était retournée*, *brisée soigneusement*." (p. 133).

Aici, la fel ca şi în exemplele de mai sus, se actualizează semele inerente lexemului în sistemul limbii, care concordă cu seriile sinonimice: terre = domaine, fonds rural, sol, territoire.

4) „*Dans la belle saison*, *ce grand bonheur leur arrive tous les mois*. *Dix jours de* ***terre*** *par trente jours de phare*, *voilà le règlement*; *mais avec l'hiver et les gros temps*, *il n'y plus de règlement qui tienne*." (p. 69);

Prin metonimia „dix jours de terre", în baza unei relaţii logice, se prezintă în această secvenţă discursivă un transfer semantic ce are la bază un mecanism de tipul „cauza substituită prin efect", adică munca e substituită prin pământ. Or, în concepţia enunţiatorului, pământul este locul de muncă, sursa de existenţă a ţăranului, iar scurgerea timpului se măsoară în zile de muncă.

5) „*On s'assit en rond*, *les pieds à la flamme*, *et bientôt chacun eut sur ses genoux*, *dans une écuelle* ***de terre rouge***, *deux tranches de pain noir arrosées largement*." (p.75); „*Dans tout le Comtat*, *dans tout le pays d'Arles pas un mas*, *pas un grange qui n'eût au fond de sa dépense*, *entre les bouteilles de vin cuit et les jarres d'olives à la picholine*, *un petit flacon de* ***terre*** *brune cacheté aux armes de Province*, *avec un moine en extase sur une étiquette d'argent*" (p. 137)

Această secvenţă discursivă pune în evidenţă sensul de „materie primă pentru anumite obiecte", care ţine de continuum-ul semantic pe care îl acoperă lexemul „terre" şi contribuie la actualizarea unuia disntre sensurile inerente lui în sistemul limbii.

6) „*Personne aux champs…. Notre belle Provence catholique laisse* ***la terre*** *se reposer le dimanche*. *Les chiens seuls au logis*, *les femmes closes*…" (p. 108)

În enunţul dat, *terre* apare cu sensul figurat, deoarece el este neautonom referenţial şi informaţiile pertinente, necesare pentru interpretarea lui sunt dependente de relaţiile funcţionale şi de proprietăţile semantice şi referenţiale ale constituenţilor implicaţi în construcţie. Lexemului „terre" i se atribuie aici unele calităţi umane.

7) „*Un long de canards vole très bas*, *comme s'ils voulaient prendre* ***terre***; *mais tout à coup la cabane*, *où le caleil est allumé*, *les éloigne*: *celui qui tient la tête de la colonne dresse le cou*, *remonte*, *et tous les autres derrière lui s'emportent plus haut avec des cris sauvages*." (p. 149)

Pragmatic vorbind, locutorul enunţă o comparaţie cu intenţia de a atrage atenţia interlocutorului său asupra uneia sau mai multor proprietăţi comune a două obiecte puse în raport. Iar scopul interlocutorului este de a determina proprietatea sau proprietăţile pe care locutorul le are în vedere. Raţele zburau atât de aproape de pământ de parcă ar vrea să ia pământ.

8) „*Ce qu'il y a de plus beau en Camargue*, *c'est le Vaccarès*. *Souvent*, *abadonnant la chasse*, *je viens m'asseoir au bord de ce lac salé*, *une petite mer qui semble un morceau de la grande*, *enfermé dans* ***les terres*** *et devenu familier par sa captivité même*." (p. 154)

În concluzie, în urma analizei corpusului de exemple de mai sus, ţinem să subliniem că există o relaţie între sensurile virtuale ale cuvintelor şi sensul

în uz: în discurs, lexemul „terre” îşi actualizează o bună parte dintre sensurile sale sistemice, iar interpretarea lui semantică este inclusă în ansamblul de sensuri posibile ale expresiei. Studiul pragmatic al lexemului *terre*, în special, a fost posibil prin operarea procesului invers: analiza lui în context (în uz) a constituit, de fapt, o îmbogăţire a interpretării sale semantice. Aceasta nu face dec+t să demonstreze că sensurile instrucţionale asociate expresiilor sunt foarte bogate. Din această perspectivă, a interpreta un cuvânt în enunţ nu înseamnă a pune între paranteze alte interpretări posibile, dar a îmbogăţi interpretarea sa în funcţie de contextul dat.

Frontiera dintre semantică şi pragmatică face distincţia dintre semnificaţia cuvintelor şi uzul lor. Exemplele analizate au validat totodată ideea că, în uz, cuvintele pot fi utilizate într-un fel creativ, şi atunci apar anumite efecte, chiar fără ca sensurile sistemice ale cuvântului să fie modificate.

Referinţe bibliografice

1. Jacques Mœschler. *Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle*. Paris, Armand Colin, 1996.

2. Dominique Maingueneau. *Pragmatique pour le discours littéraire*. Paris, Nathan, 2001.

3. Liliane Vezin. *Aspects constructifs de la compréhension d’énoncés et acquisition de connaissances*. Paris. Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1979.

3. Anne Reboul, Jacques Moeschler. *La pragmatique aujourd’hui. Une nouvelle science de la communication*. Paris, Edions du Seuil, 1998.

4. Georges-Elia Sarfati. *Précis de pragmatique*. Paris. Armand Colin, 2005.

5. Jacques Moeschler, Anne Reboul. *Dictionnaire encycopédique de pragmatique*. Paris. Editions de Seuil, 1994.

Surse ale corpusurilor de exemple

Alphonse Daudet. *Lettres de mon moulin*. Paris, Hachette, 1976.

FORMULA CANONICĂ A EPOPEII ŞI SURPRIZA REVIGORĂRII EI POSTMODERNISTE ÎN *LEVANTUL* DE MIRCEA CĂRTĂRESCU

LUDMILA ŞIMANSCHI
Institutul de Filologie al AŞM

Canonul a devenit în prezent o temă obsedantă nu doar în spaţiul cultural, unde „apărarea canonului astăzi poate fi considerată o reacţie faţă de entropia crescândă, socială şi intelectuală" [1, p. 17], dar şi în teoria literaturii şi în literatura comparată actuală, vehiculându-se drept un concept învestit să substituie *normele* şi *formele generice*. Dinamica istorică a literaturii este radiografiată şi diagnosticată axiologic ca mişcare de la un canon la altul, decurgând din restructurarea conceptului de poeticitate, care corespunde mutaţiilor fundamentale ale modelului ontologic. Noile sensibilităţi afectează chiar şi statutul genurilor literare. „În dinamica sa, genul (arhitextul) cunoaşte o continuă evoluţie, ce constă în ajustări, lărgiri, devieri, aglutinări şi, în anumite condiţii, poate să treacă printr-o revoluţie sau chiar să se dezmembreze" [2, p. 37]. Canonul nu e legat numai de autor şi de operă, dar şi de gen, de o constelaţie a genurilor cultivate la un moment dat, căci nu sânt toate la fel de active în fiecare epocă, „operaţia de canonizare a operelor literare individuale şi a autorilor lor are loc pe fundalul unei canonizări (decanonizări sau recanonizări) a genurilor (şi a speciilor) înseşi" [3, p. 27].

Abordând problema recuperării genurilor minore, Boris Tomaşevski ajunge la următoarea concluzie: „Procesul «canonizării genurilor inferioare», deşi nu este o lege universală, este totuşi atât de tipic, încât istoricul literaturii, căutând izvoarele unui fenomen literar, este de regulă obligat să se adreseze nu genurilor înalte, ci celor inferioare" [4, p. 289]. Deci, canonul ajunge să controleze şi certifica, într-un fel, şi viabilitatea unui anumit gen în timp. Canonul genului(speciei) poate deveni anacronic, căci e supus intervenţiei continue, cu efecte erozive, a unor acte inovatoare ce acţionează din planul secund al fenomenului artistic. Coerciţia sa declarativă este reflexul încercării de a proteja şi a conserva în detrimentul altor tendinţe artistice, o anumită formulă artistică.

O abordare insolită a conceptului de *canon* poate fi relevată în hibridizarea lui în formula *canon-curent*, care vine din emergenţa canonului estetic spre structuri interne-subcanonice: „Dacă prin caracterul lui static (datorat componentei sale clasice de profunzime), canonul estetic se leagă de gen, de canonul generic (cu care, s-o mai spunem o dată, nu se confundă), prin mobilitatea lui (la care participă, bineînţeles, achiziţiile fondului său modern), acelaşi canon se apropie indefinit de statutul curentelor literare şi de ritmul succesiunii lor" [3, p. 14].

I. Simuţ recunoaşte un *canon-curent* neomodernist şi altul postmodernist: „schimbarea de epocă atrage schimbarea de canon, în două sensuri: pe de o parte epoca nouă operează mici modificări sau ajustări în vechiul canon, pe de altă parte se constituie un nou canon, în funcţie de spiritul noii epoci" [5, p.24]. Prin urmare, fiecare din aceste epoci îşi edifică un canon literar propriu, aproape independent de cel din epoca anterioară, fiecare altă literatură îşi creează, după îndelungi şi dramatice cristalizări, propriul canon.

Canonul postmodernist instituit are un caracter oarecum contradictoriu. Pe de o parte, postmodernismul e cu totul refractar oricărui canon, oricărei intenţii de canonizare, de uniformizare a literarului, preferând aderenţa la o perspectivă relativistă, multiculturalistă şi centrifugă. Postmodernismul acţionează dizolvant faţă de mentalitatea canonului literar unic. În postmodernismul pluralist şi relativist nu există un canon unic, nici ierarhii severe, unanim acceptate. Tendinţa care ar caracteriza cel mai bine postmodernismul ar fi aderarea scriitorilor la canonul fără canon, abolirea tuturor trăsăturilor prestabilite, impuse: „Epoca postmodernă vrea să fie şi este o epocă în cadrul căreia pluralismul se confundă cu eclectismul şi cu relativismul cultural, o epoca pe care n-am greşi dacă am numi-o una postcanonică" [1, p. 18]. Pe de altă parte, se face simţită nevoia unor valori recente de a fi incluse în zona canonicului: „Postmodernismul exercită, previzibil şi firesc, presiunea prezentului şi a valorilor recente de a fi canonizate".[6, p. 16] Rolul primordial al canonului rămâne a fi acela de a armoniza iregularităţile evoluţiei literare şi de a atenua risipirea formelor, în vederea stabilizării valorilor.

Într-un timp mai scurt sau mai lung, regulile oricărui canon se calcinează, transformându-se într-o reţetă de larg consum, spre a fi, după aceea, date uitării pentru mai multă sau mai puţină vreme. Adesea, noile canoane, inclusiv cel postmodernist, implică resuscitatea unor canoane uitate, fie prin reluarea acestora, trecute prin filtre conceptuale şi artistice noi, adică prin integrarea contextelor anterioare, fie prin intermediul parodiei sau cel al ironiei caustice. Aşadar, anumite forme dominante, la un moment dat, într-un sistem artistic, se uzează, prin consum şi practică excesivă şi, în consecinţă, trec din prim-planul artistic în masa discursurilor intrate în fondul „latent" al istoriei literare.

Postmodernismul înregistrează o serie de încercări interesante de a reface şi a reda demnitate canoanelor anacronice pe baze dinamice şi dialogice, aspiră spre o nouă sinteză, integrând şi depăşind criza modernităţii. Ihab Hassan descoperă în chiar dominanta ironică a postmodernităţii punctul în care „începem să ne îndreptăm dinspre tendinţe deconstructive înspre tendinţe coexistente-reconstructive ale postmodernismului" [7, p. 509]. Modelul cultural sintetic resurgent postmodernist este validat şi prin reactivarea opoziţiei clasicism/romantism. Shusterman consideră postmodernismul „un fel de nou romantism, opunând, printre altele, anistorismului *clasic* modernist, o conştiinţă în fond istoricistă, care se exprimă prin naraţiunea genealogică". [8, p. 237].

În paradigma literară de maximă eterogenitatea postmodernistă românească *Levantul* lui Mircea Cărtărescu reprezintă o lucrare concludentă pentru acea tendinţă programatică de reabilitare postmodernistă a canoanelor

literare istoricizate. „Cartea aceasta – scrisă în anul 1988, dar apărută în 1990 la Editura Cartea Românească – nu propunea un Mircea Cărtărescu cu totul nou, nici ca substanţă, nici ca manieră, dacă o considerăm în liniile sale generale de tehnică postmodernă. Noutatea ei absolută sta, pur şi simplu, în forma literară adoptată, adică în ideea de a compune o epopee într-o epocă în care genul intrase de mult în desuetudine, în literatura română, ca şi în literaturile străine" [9, p. 97]. *Levantul* se constituie în epopee a unei lumi fictive dublate de o epopee a autorului ca instanţă narativă sau pur şi simplu ca om-scriitor.

Epopeea dispune de un canon care acţionează în literatură ca o forţă istorică reală. Mihail Bahtin are convingerea că ea „apare nu numai ca un gen de mult finit, ci totodată ca un gen profund învechit. Existenta ei istorica, pe care noi o cunoaştem, este aceea a unor genuri finite, cu o osatura ferma şi destul de puţin maleabila" [10, p. 538].

Convenţiile canonice ale epopeii au fost formulate fundamental în antichitate, atunci când avea rolul unei formule-instituţii, care eclipsa alte fenomene artistice şi numea, prin autoritatea sa, dimensiunea spirituală a unei epoci: epopeea a fost inclusă în componenţa genurilor serioase, alese, se apropia de tragedie. Aristotel insista asupra arhitecturii de substanţă a epopeii şi afirma că „în epopee e cu putinţă să se înfăţişeze multe din întâmplările petrecute în acelaşi timp; mulţumită lor, dacă sunt într-adevăr legate cu acţiunea principală, amploarea operei creşte. Poema dobândeşte astfel o calitate care-i îngăduie să atingă măreţia, să varieze interesul ascultătorului, să se îmbogăţească cu episoade deosebite unele de altele, din pricină că satură repede uniformitatea" [11, p. 35].

Mihail Bahtin va aduce nuanţări valoroase asupra formulelor constitutive discursive ale epopeii şi va ajunge la concluzia: „Discursul epic, prin stilul şi tonul său, prin caracterul expresivităţii sale, se află la o distanţă foarte mare de discursul unui contemporan despre un alt contemporan, de discursul adresat contemporanilor. Şi rapsodul şi ascultătorul, imanenţi epopeii ca gen, se află situaţi în aceeaşi epocă şi pe aceeaşi treaptă valorică (ierarhică), însă lumea eroilor este situată pe o cu totul altă treaptă valorică temporală, inaccesibilă, separată de distanţa epică" [10, p. 540].

Georg Lukacs în *Teoria romanului* va afirma că orice mare formă etern paradigmatică a universului a apărut abia după ce pe cadranul solar al spiritului i s-a citit ora exactă a sosirii. „Marea epică configurează totalitatea extensivă a vieţii. Fericita totalitate existentă a vieţii revine sub chipul armoniei prestabilite, a versului epic" [12, p. 51]. Uşurinţa marii literaturii epice stă doar în utopia concret imanentă a ceasului istoric.

Ion Vlad va cerceta mecanismele epopeii, detectabile şi analizabile, care au rolul de a desemna caracteristicile principale ale formelor narative. „Sursele sunt mult mai largi şi modelele acţionează în spaţiul mitului, al Istoriei, al vocaţiei diegesice, al ceremonialului rostirii, al atributelor unei naraţiuni totale, în absolut" [13, p. 10]. Recreări în noi structuri a unui epos al totalităţii, al lumilor posibile, al destinelor proiectate pe fundalul marilor mituri ale umanităţii, îi corespund structurile uimitoare generate parcă de viziunea

pitagoreică a unei geometrii supreme, realizând idealul cosmicităţii prin compoziţia severă, de figură euclidiană.

Deşi se consideră desuet genul epopeii, totuşi teoreticienii acceptă parţial o remodelare a formulei sale în noi contexte literare modernizante: „Îngemănarea absolută, care implică şi lipsa de autonomie a obiectului, a putut fi pentru prima dată depăşită numai în condiţiile plurilingvismului activ şi ale interferenţei limbajelor (iar în acest caz, epopeea devine un gen pe jumătate convenţional şi pe jumătate mort" [10, p. 561].

Este centrală pentru a demonstra vitalitatea formulei canonice epopeice în istoria literară a Lumii să urmărim mişcările de reconfigurarea în fiecare epocă.

Dacă în antichitate, forma predilectă era cea a epopeii eroice, definitorii fiind interferenţa planului transcendental, folosirea hexametrului şi structura compoziţională respectată cu stricteţe, ulterior se adaugă noi forme ale acestei specii care pulsează odată cu ritmul de dezvoltare al fiecărei societăţi. Apar astfel epopeea istorică, epopeea filosofico-religioasă şi epopeea eroicomică. Alături de marile modele ale genurilor directe, ale discursului direct, antichitatea a creat, indiscutabil, un univers bogat de forme dintre cele mai variate ale discursului specific travestiului parodic, indirect şi privit cu rezerve. Literalmente n-a existat nici un gen direct strict, nici un tip al discursului direct - artistic, retoric, filosofic, religios, uzual - care să nu aibă un dublu al său, un travesti parodic, o *contre-partie* comico-ironică. Totodată, aceste dubluri parodice şi reflectări comice ale discursului direct erau, într-o serie de cazuri, consfinţite şi canonizate de tradiţie ca şi prototipurile lor elevate.

Epopeea romanică se redimensiona valoric moştenirea epopeică homerică. Mesajul profund al *Eneidei* lui Vergiliu a transfigurat complet toate elementele preluate de la predecesori, a condus în ultimă instanţă la o structură de adâncime eminamente originală. „Vergiliu evită uniformizarea metrică, privilegiată şi utilizează cu supleţe eliziunile şi spondeii. De fapt ritmul este modelat ca să corespundă perfect conţinutului enunţurilor" [14, p. 58].

În Evul Mediu epopeea nu mai este clasicistă, de la un capăt la altul, patetică şi solemnă, ci avea nevoie de digresiuni comice. Evul Mediu nu cunoaşte asemenea norme, de aceea nu putem pretinde poemelor medievale o unitate a stilului sublim. Eposul devine un uriaş spectacol liber şi descătuşat în Renaştere, exprimând spiritul inovării. Eposul trăieşte o *degradare* din genul ales, serios, prin parodie şi eposul comic. Naraţiunea comică pare să fi fost la origini în mod esenţial ilustrată prin parodii de epopei.

Observăm că genul epopeii îşi păstrează cu stăruinţă vechile canoane, dar treptat capătă caracter de stilizare, în general, orice respectare strictă a fidelităţii genului, în pofida voinţei artistice a autorului, începe sa semene a stilizare, uneori a stilizare parodică**.**

La nivel naţional, tendinţa poeţilor din secolul XIX-lea de a impune în literatura română epopeea, specie epică prin excelenţă clasică, e cotangentă cu procesul de constituire modernă, preocuparea e esenţială şi constantă, cu obstinaţie, fiind destinată, în primul rând, „de a umple golurile acut resimţite" [15, p. 13], dar era şi o probă de onoare: ei nu puteau admite ca literatura română să fie lipsită de o astfel de operă, aşa cum aveau toate marile literaturi

europene. În concepţia poeţilor noştri, epopeea constituia unul dintre cele mai prestigioase atribute ale secolului al XIX, trecând chiar şi pragul secolului nostru, nu au încetat de a-şi încerca puterile în construcţia amplă şi complexă a unei asemenea opere. Deşi recunoşteau anacronismul epopeii ca gen în plină expansiune romantică modernă, miza era de a crea „o punte de legătură între poezia antică şi cea modernă, adică între poezia clasică şi cea romantică" [15, p. 14]. Încercări au fost multiple, dar nu s-a dat încă o operă completă şi satisfăcătoare, căci erau conştienţi că se presupunea o construcţie complet închegată, amplă motivându-se că „ încă nu s-a ivit un Homer care ar fi ştiut şi nimerit a încorpora şi contopi în un întreg deplin şi nedespărţit toate creaţiunile epice ale unui popor". [15, p. 14]. Şi Ioan Budai-Deleanu precizează în prologul *Ţiganiadei* că „un feliu de poesie de-aceste, ce să chiamă epicească, pofteşte un poet deplin şi o limbă bine lucrată…" şi militează în studiul *Despre epopee-remodelarea unei specii* pentru transformarea ei permanentă, căci nu e o specie imobilă: „Graţie stilului înalt şi a modelelor pe care acestea le oferă, epopeea este permanent reinventată astfel încât, dincolo de tiparul cunoscut, să poată oglindi însăşi istoria umanităţii, atât ca evenimente socio-politice şi economice, cât mai ales din punctul de vedere al evoluţiei credinţelor şi al cunoaşterii umane. Valoarea unei epopei nu rezidă în concepţia sa, în obedienţa, ci în alegerea variată a subiectelor şi a caracterelor, precum şi în adaptarea continuă a stilului la tema tratată. Ca şi specia antică, noua epopee trebuie să se supună unei oarecare rigori compoziţionale, menită să imprime, prin înlănţuirea firească a momentelor acţiunii, naturaleţe şi proporţie textului şi să asigure totodată unitatea operei" [16, p. 287].

Apariţia unei epopei la sfârşit de secol XX, în plină ascensiune a postmodernismului românesc, a produs uimire prin îndrăzneala de a demonstra pe deplin disponibilitatea şi măiestria în proba realizării unei epopei complet modelate, conform tuturor convenţiilor fundamentale ale canonului stilistic arhetipal şi viabilă în ontologicul pluralist postmodernist, care poate să dea o replică serioasă afirmaţiilor îndoielnice care nu mai dădeau nicio şansă de reafirmare în postmodernitate formulei eposului: „Mai scriem noi epopei prozaice, descriptive, obositoare şi interminabile în genul *Iliadei*, catalogată, de altfel, chiar în *Poetica* lui Aristotel ca poezie epică? De ce trebuie ca tradiţia să ne sigileze viziunea, iar noi să abandonăm acumulările estetice ale modernităţii şi să acceptăm, în acest fel, demisia noastră poetică?" [17, p. 21]. Cărtărescu pe nedrept a fost trecut în rândul autorilor care nu au forţa de a se desprinde de modelele mai apropiate sau mai depărtate în timp de ei, iar cartea sa a fost catalogată „ de versuri". „Cartea de versuri *Levantul* a românului Mircea Cărtărescu, a cărei normă de construcţie este interpretarea, imitarea, parodierea sau pastişarea poeziei câtorva poeţi români şi străini predecesori, poate să ilustreze, în mod fericit, poetica propusă de Bloom. O ilustrare fără niciun câştig pentru literatură" [17, p. 21].

Se uită că orice epopee, chiar şi ostentativ recuperativă parodic, e opera totalităţii absolute şi nu există dimensiune umană ignorată sau lipsită de posibilă interpretare, în ea se retopeşte organic la toate nivelurile orice artificiu tehnic. Epopeea în toate epocile clasice ale evoluţiei sale ca gen finit îşi

păstrează stabilitatea şi canoanele; variantele sale după epoci, şcoli şi curente sunt periferice şi nu afectează osatura ei solidificată. Cărtărescu reuşeşte să modeleze în forma stilistică a epicului totalitatea extensivă a existenţei şi texistenţei, deşi uneori imanenţa vitală a sensului istoriei, vieţii, operei, este contrabalansată de problematic, şi a etalat edificarea organică a unor interferenţe de lumi monumentale caleidoscopice. Osmoza este de găsit în perspectiva narativă şi în rescrierea poeziei române, în structura planurilor temporale sau a celor spaţiale, care se suprapun până la disoluţia distanţelor dintre ele, în relaţia dintre propria scriitură şi interstiţiile intertextuale abundente, în anularea distanţei dintre istorie şi prezentul cotidian, dintre multiplele stiluri reactualizate prin pastişe şi convieţuind graţie limbii universale a poemului.

Referinţe bibliografice

1. Mircea Martin. *Despre canonul estetic*. În „Romania Literară", 2000, nr. 5.
2. Gérard Genette. *Introducere în arhitext*. Bucureşti, Editura Univers, 1994.
3. Mircea Martin. *Canonizare şi decanonizare*. În „Observator cultural", 2000, nr. 2.
4. Boris Tomaşevski. *Teoria literaturii*. *Poetica*. trad. în rom. de Leonida Teodorescu. Bucureşti, Editura Univers, 1973.
5. Ion Simuţ.*Canon după canon*. În „România literară", 2006, nr. 6.
6. Iulian Boldea. *Canonul literar*. *Limite şi ierarhii*. În „Viaţa Românească", 2009, nr. 3-4.
7. Ihab Hassan. *Pluralism in Postmodern Perspectives*. În „Critical Inquiry", 1986, vol. 12, nr. 3, p. 503-520.
8. Richard Shursterman. *Postmodernism and the Aestetic Turn*. În „Poetics Today", 1989, vol. 10, nr. 3.
9. Nicolae Mecu. *Un mo*(*nu*)*ment al postmodernismului românesc Levantul lui Mircea Cărtărescu*. În „Pro-Saeculum", 2011, nr. 3-4.
10. Mihail Bahtin. *Probleme de literatură şi estetică*. Bucureşti, Editura Univers, 1982.
11. Aristotel. *Poetica*. Bucureşti, Editura IRI, 1998.
12. Georg Lukacs. *Teoria romanului*. Bucureşti, Editura Univers, 1976.
13. Ion Vlad. *Aventura formelor*. Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996.
14. Eugen Cizek. *Istoria Literaturii latine*. Bucureşti, Societatea Adevărul S.A., 1994.
15. Teodor, Vârgolici. *Epopeea naţională în literatura română*. Bucureşti, Editura Eminescu, 1980.
16. Ion Heliade Rădulescu. *Curs întreg de poesie generale*. vol. II. Bucureşti, Tipografia Lucrătorilor Asociaţi, 1870.
17. Virgil Diaconu. *Harold Bloom*: *Canonul occidental*. În „Luceafărul", 2011, nr. 13.

PREZENTAREA LEXICOGRAFICĂ A SEMIADVERBELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

OLGA ŞIŞCANU-BOZ
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chişinău

De-a lungul anilor s-a constat că limba română este „dinamică şi deschisă schimbărilor” [2, p. 12]. Or, înţelegerea şi cunoaşterea exactă a cuvintelor şi sensurilor, atât de multe şi de variate interesează atât specialiştii (semanticieni, lexicografi, terminologi), cât şi vorbitorii obişnuiţi. Satisfacerea necesităţilor de exprimare nu se poate face fără ca cele mai diverse grupuri de vorbitori să nu apeleze la dicţionare de diferite tipuri (dicţionare generale şi dicţionare speciale). Este unanim admis caracterul instituţionalizat al reglării uzului cuvintelor de către dicţionare. În dicţionare se înregistrează un inventar lexical sau un lexic determinat care se impune prin forme şi sens, atât în limba comună, cât şi, mai ales, în limbajele specializate. De aici rezultă caracterul descriptiv-normativ al dicţionarelor, care reflectă uzul cuvintelor, dar care îl şi normează. Dicţionarele se plasează între reprezentarea generală a sistemului lexical (lexic comun şi lexic specializat) şi folosirea lui concretă (actualizarea) în vorbire sau în diverse texte (studii, tratate, manuale şcolare şi universitare sau de mass-media). Altfel spus, dicţionarele oferă o lectură socială a sensului pentru cei mai diverşi consumatori.

Interpretarea lexicografică exactă înseamnă atât definirea cuvintelor din lexicul general, comun, cât şi din cel periferic, sau specializat, pentru că definiţia este o activitate naturală care răspunde unei nevoi sociale primordiale, aceea de a se face înţeles [1, p. 12]. Se impune, astfel, importanţa şi rolul deosebit al lectorului, al consumatorului de dicţionare, dar şi autenticitatea şi valoarea definiţiilor lexicografice. Întrucât consumatorii sunt diverşi şi numeroşi, mai ales dicţionarele generale trebuie să corespundă competenţei lexicale medii a vorbitorilor. Pentru lexicul periferic şi cel special inclus în dicţionare generale, este necesară elaborarea unor definiţii mai accesibile sau, altfel spus, o deschidere a codului fiecărui microsistem lexical şi terminologic, această deschidere fiind posibilă în grade diferite.

În acelaşi timp, trebuie să fim conştienţi de faptul că studiul unităţilor terminologice presupune o abordare specială, proprie fiecărei terminologii care îşi conturează, în primul rând, trăsăturile definitorii. Termenii înşişi poartă o perioadă îndelungată amprenta originii lor, iar existenţa în timp a noţiunilor poate fi observată după modul de funcţionare a denumirii lor.

Aşa, de exemplu, în interiorul terminologiei lingvistice, ca şi în cea din sfera ştiinţelor sociale şi umaniste, se produc diverse sau posibile variaţii semantice, datorate relaţiei termen-concept. Universalitatea conceptului poate fi, în anumite situaţii, restrânsă la un anumit segment temporal: el este fixat

în sincronie, însă evoluţia ştiinţei căreia îi aparţine, sau schimbarea completă a paradigmei îl poate „reconfigura, adăugându-i sau eliminându-i trăsături, modificându-i definiţia şi producând, astfel, un semnificat parţial diferit de cel anterior" [4].

La o examinare succintă a modului de interpretare a diferitor părţi de vorbire în dicţionare, inclusiv a adverbelor, când vine vorba de contextul de actualizare a unităţilor lexicale, se consemnează despre existenţa unei *contradictio in abjecto*, întrucât contextul trebuie luat în considerare în procesul de identificare a sensului şi, în acelaşi timp, trebuie să facem abstracţie de acesta, pentru a exclude elementele contextuale din formularea sensului adverbului. În opinia prof. S. Berejan, aceasta este o contradicţie doar aparentă, aşa cum „în realitate toate lucrurile sunt în armonie perfectă: gramatica, ce se manifestă numai în context, indiscutabil, trebuie luată în calcul…; elementele contextuale, tocmai datorită faptului că gramatica este luată în calcul, trebuie eliminate din explicaţia propriu-zisă a sensului, iar informaţia respectivă trebuie inclusă în menţiunile speciale care însoţesc explicaţia şi care urmează să completeze semantica majorităţii verbelor, caracterizată prin indeterminare deosebită" [8, p. 26].

Când este vorba de prezentarea lexicografică a adverbelor în general, se porneşte de la clasificarea celor moştenite din latină, formate în interiorul limbii române cu ajutorul unor mijloace proprii (derivare, conversiune şi compunere) şi împrumutate din alte limbi, pe parcursul evoluţiei istorice a limbii noastre. Formularea definiţiilor pentru adverbele moştenite şi cele împrumutate este un proces relativ uşor de realizat, principala condiţie pentru aceste definiţii (ca şi pentru orice definiţie pentru adverbe în genere) fiind statutul lor de sintagmă adverbială, adică substituibilă, în raport cu adverbul definit.

Termenii *adverb*, respectiv *semiadverb*, sunt termeni ancoraţi definitiv în metalimbajul lingvistic şi mai puţin în cel lexicografic, referindu-ne la cel de-al doilea. Or, adverbele, ca şi alte forme de manifestare a limbii, se află în mişcare permanentă: unii termeni dispar, alţii apar. De aceea definiţiile nu pot fi considerate imuabile în timp, întrucât acestea sunt temporare şi sunt revăzute în permanent de către lexicografi. Relativ nou (a. 1974) este şi termenul *semiadverb*, care, din păcate, nu figurează în dicţionarele generale, deşi figurează şi este adoptat de GA şi alte studii de specialitate. Cu atât mai mult acest termen nu este utilizat la elaborarea definiţiilor lexicografice ale adverbelor cu statut de semiadverbe.

În opinia lui T. Kiak definiţia obiectului, în cazul nostru este vorba de adverbe, „trebuie să conţină o cantitate necesară şi suficientă de trăsături caracteristice pentru stabilirea deosebirii lui de alte obiecte" [9, p. 22], adică de restul adverbelor, inclusiv al semiadverbelor. Celelalte caracteristici, în opinia cercetătorului, au caracter enciclopedic. În general, lexicograful se interesează de prezentarea adverbelor, fiindcă acestea sunt unităţi autosemantice, dar porneşte de la ideea că această parte de vorbire este, mai degrabă, o clasă funcţională, decât semantică; cu alte cuvinte, delimitarea adverbelor se face în funcţie de capacitatea lor de a determina un verb, un adverb sau un adjectiv. Din perspectiva polifuncţionalităţii adverbelor în sistemul limbii, ne interesează

posibilitatea delimitării lexicografice a acestui grup de adverbe, care posedă particularităţi distincte.

Definiţia este o descriere a unui concept cu ajutorul altor concepte cunoscute, sub formă de cuvinte şi termeni. De aceea, cu scopul de a preciza conceptul s*emiadverb*, de a fixa conceptul *semiadverb*, de a distinge acest concept de alte concepte învecinate şi de a-i atribui o dublă valoare – cognitivă şi practic-operaţională –, se lansează ideea unei posibile reinterpretări lexicografice a adverbelor care au statutul de semiadverbe.

Aşadar, ţinând cont de faptul că lingvistica ultimelor decenii insistă asupra relaţiilor şi diferenţierii definiţiei lexicografice de cea semantică şi asupra relaţiilor dintre acestea (se admite că definiţia lexicografică este mai complexă, mai rudimentară, mai concretă, dar şi mai naturală decât definiţia semică), argumentăm necesitatea introducerii metatermenului *semiadverb* în articolele lexicografice din dicţionarele explicative ale limbii române. Or, se ştie că dicţionarele explicative indică sensul cuvântului, caracteristicile lui gramaticale esenţiale (la nume, forma de plural; la verbe, persoana I a prezentului indicativ, conjugarea), sfera de utilizare, coloratura expresiv-stilistică, pronunţia şi ortografia, uneori şi etimologia.

Unul dintre scopurile fundamentale ale lucrărilor lexicografice este aducerea la zi a informaţiei de specialitate. Totodată, analizele şi cercetările de ultimă oră, care cuprind demonstraţii şi informaţii valabile din punct de vedere ştiinţific, trebuie să capete, după părerea noastră, actualitate. Întrucât i-au fost demonstrate particularităţile şi statutul individual al acestor lexeme, ajungem la constatarea că termenul *semiadverb* este „încetăţenit” în GALR şi ca urmare admitem că participarea lui la prezentarea lexicografică este incontestabilă şi inevitabilă. Pentru realizarea acestui deziderat, s-a încercat elaborarea unor modele de prezentare a semiadverbelor în dicţionarele explicative.

Aşadar, adverbele care ne interesează în mod direct, sunt prezentate în dicţionarele generale drept adverbe modale, cu toate că – observă lingvistul V. Bahnaru – „de obicei, în procesul de explicare lexicografică a acestor adverbe este dificil a formula sensul acestora” [1, p. 228]. Totuşi, întrucât aceste adverbe ţin de adverbele modale, structura lor semantică include mai întâi semul adverbial „modul acţiunii” şi semul diferenţial „afirmarea”, „cantitatea”, „comparaţia”, „durata”, „continuitatea”, „repetarea”, revenirea”, „frecvenţa”, „afirmaţia”, „negaţia”, „îndoiala”, „posibilitatea”, „precizarea”, „întărirea”, „restricţia”, „exclusivitatea”, „aproximaţia”, „explicaţia”, „concluzia”.

O parte integrantă a discursului lexicografic sunt şi menţiunile lexicografice, nişte indicatori cu funcţie eminamente metalingvistică, ce se constituie, de asemenea, din cuvinte metalingvistice. Ele au un rol important în structura articolului de dicţionar şi, respectiv, în procedura de identificare a semnului descris. Partea lor de contribuţie în această procedură de dezambiguizare a semnului – susţine cercetătoarea V. Păcuraru – se reduce la descrierea unor caracteristici lingvistice ale acestuia, diferite, în general (dar nu în exclusivitate), de caracteristicile semantice, precum şi la indicarea domeniului semantic, adică a ansamblului de unităţi lexicale legate de o practică socială

determinată, din care face parte semnul descris, şi a situaţiilor de aplicare a semnului. Se disting, astfel, notaţii metalingvistice de ordin gramatical, funcţional-stilistic şi chiar semantic, cu statut de menţiuni lexicografice [7]. În această ordine de idei, amintim că menţiunile lexicografice date între paranteze au, în cazul adverbelor propriu-zise, au o orientare paradigmatică, adică indică câmpul semantic din care face parte adverbul-sens corespunzător, iar în cazul semiadverbelor, acestea au, mai ales o pronunţată orientare sintagmatică, indicând unităţile lexicale cu care semiadverbul respectiv stabileşte relaţii sintactice.

În continuare, aducem un exemplu de prezentare lexicografică a adverbului conform DEXI. Făcând parte din categoria cuvintelor neflexibile, adverbele sunt prezentate prin singura lor formă ce constituie cuvântul-titlu, aceasta fiind urmată de marca *adv*. În cazul omonimiei dintre un adverb şi un adjectiv invariabil, acestea sunt prezentate într-un singur articol lexicografic (de ex.: ***asemenea***).

1. **Abia** (adv.) 1. (*modal*) Cu greu; anevoie. (*merge*).
2. (*cantitativ*, *intensiv*) Foarte puţin; mai de loc. (– *se vede*).
3. (*temporal*) De foarte puţin timp. (– *a intrat*).
4. Doar; numai. (– *după aceea*).
5. Cel puţin; măcar; barem. (- *se va astâmpăra*).

Observăm că sensurile 4 şi 5 nu conţin nici o menţiune sau mărci suplimentare explicative, fapt ce anihilează importanţa semantică şi funcţională a acestora. O atare soluţie este, în opinia noastră, nejustificată, chiar ignorantă, întrucât deformează realitatea limbii. De aceea, propunem introducerea menţiunii (*semiadv*.) care ar facilita funcţionalitatea lor, iar în paranteze ar trebui indicat nuanţa restrictivă a acestui semiadverb.

Abia (adv.) 1. (modal) Cu greu; anevoie. (*merge* –).
2. (cantitativ, intensiv) Foarte puţin; mai de loc. (– *se vede*).
3. (temporal) De foarte puţin timp. (- *a intrat*).
4. (semiadverb).; (exprimă o nuanţă restrictivă) Doar; numai. (– *după aceea*).
5. (semiadverb; exprimă o nuanţă restrictivă) Cel puţin; măcar; barem. (– *se va astâmpăra*).

În încheierea acestui studiu, vom constata că, plasându-ne pe poziţia interesului faţă de lexicul periferic sau specializat al unui vorbitor mediu sau al unui vorbitor mai puţin cult, am urmărit în ce măsură dicţionarele generale satisfac condiţiile unei deschideri, fie şi parţiale, a codurilor unităţilor periferice sau terminologice. Tratarea lexicului general, a celui periferic şi specializat în dicţionarele generale, începând cu marcarea diastratică (repartiţia la un anumit microsistem sau domeniu terminologic) şi continuând cu accesibilitatea definiţiilor, este o problemă foarte importantă a lexicografiei, care vizează o politică de prezentare a informaţiei de interes general pentru că orice lector este preocupat de confruntarea dintre limbă, domenii şi proprietăţi. Un loc important îl ocupă, în discursul lexicografic, exemplele şi/sau citatele, nişte secvenţe autonome, menite să întregească informaţia despre semnul lexical.

Referinţe bibliografice

1. Bahnaru V. *Elemente de lexicologie şi lexicografie*. Chişinău: Ştiinţa, 2008.

2. Bidu-Vrănceanu A. *Structura vocabularului limbii române contemporane*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.

3. Dima E. et alii. *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*. Chişinău: Arc şi Gunivas, 2007.

4. Ghivirigă T. *Specificul legăturii concept-termen din perspectiva terminologiei economice* [online]. Chişinău, 2010: http://anale.feaa.uaic.ro/anale/resurse/30_Ghiviriga_T_Specificul_legaturii_concept_termen_din_perspectiva_terminologiei_economice.pdf (vizitat 02. 03. 2010)

5. *Gramatica limbii române*. Vol. I. *Cuvântul*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005.

6. *Gramatica limbii române*. Vol. II. *Enunţul*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005. 1036 p.

7. Păcuraru V. *Dezambiguizarea semnului ca operaţie interpretativă metalingvistică*. [online].:http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/philologica_2004_tom2/19.doc (vizitat 10. 10. 2010)

8. Berejean S. *Взаимозависимость между лексическим и грамматическим значениями в составе слова* (*на основе словарного толкования глаголов*). În: „Исследования по семантике". Уфа, 1983, p. 21-30.

9. Кияк Т. Р. *Лингвистические аспекты терминоведения*: Учеб. пособие. Киев, 1989.

INOVAŢII LEXICALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

ZINAIDA TĂRÎŢĂ
Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălţi

Limba evoluează odată cu progresul societăţii şi ea trebuie studiată în evoluţia ei, în legătură cu societatea, or „limba e un fenomen foarte complex şi un fenomen istoric, un fenomen susceptibil de evoluţie, de schimbare” [6, p. 14]. După cum constată cercetătorii, „limbile se schimbă fără încetare şi nu pot funcţiona decât schimbându-se” [2, p. 18], întrucât „limbajul nu este, în esenţă, *έργον*, lucru făcut, «produs», ci *ένέργειά*, activitate creatoare” [5, p. 236].

Compartimentul limbii cu cea mai mare capacitate de schimbare este lexicul. Ca sistem deschis spre referent, spre evoluţia lumii şi a gândirii, a transformării societăţii, lexicul se remarcă printr-o mobilitate deosebită, manifestată în schimbări cantitative (îmbogăţirea masei lexicale prin derivare, compunere şi împrumut) sau calitative, (mutaţii semantice, creativitate paradigmatică şi sintagmatică).

Se ştie că lexicul e în relaţie constantă cu universul lucrurilor, cu modul de a gândi al vorbitorilor, cu toată evoluţia limbii şi a societăţii, iar procesul de creare a noilor unităţi lexicale este unul dintre indiciile de bază ale vitalităţii unei limbi şi mărturie a activităţii inovatoare a fiinţei umane. Astfel, în societatea contemporană, conţinuturile lingvistice sunt puternic marcate de informaţie, noutate, deoarece inovaţia socială generează inovaţie lexicală.

Necesitatea inovaţiilor lexicale permanente, proprietate organică a fiecărei limbi, este determinată atât de necesitatea socială de a denumi tot ce este nou, cât şi de acţiunea factorilor interni: tendinţele spre economie, unificare, sistemicitatea mijloacelor linguale, diversificarea nominărilor, expresivitate stilistică etc.

Urmând accepţia coşeriană a inovaţiei „…Tot ceea ce, în spusele unui vorbitor, se îndepărtează – ca *mod lingvistic* – de modelele existente în limba în care se stabileşte conversaţia” [4, p. 70], prin inovaţii lexicale în literatura de specialitate sunt desemnate „toate noutăţile lexicale”: cuvinte noi, noile sensuri şi noile variante de întrebuinţare a cuvintelor.

Ne propunem să analizăm inovaţiile lexicale din domeniul relaţiilor publice, domeniu caracterizat printr-un dinamism reverberat la etapa contemporană.

Noţiunea *relaţii publice* (redată şi prin abrevierea PR < *public relations*) puţin cunoscută până nu demult şi neobişnuită pentru fosta mentalitate şi cultură politică sovietică, în ultimii ani a intrat în modă, devenind o adevărată

carte de vizită a timpurilor noi. Lumea civilizată modernă nu doar s-a obişnuit cu această noţiune, dar şi a transformat relaţiile publice în „ştiinţa şi cultura atingerii înţelegerii reciproce şi a acordului între subiecţii vieţii şi dreptului civil" [11, p. 11].

Relaţiile publice au fost definite de cercetători şi de diferite organizaţii profesionale în mai multe moduri. Cea mai cunoscută şi mai acceptată definiţie a relaţiilor publice este cea a lui Rex Harlow, unul dintre cei mai cunoscuţi teoreticieni şi practicieni în domeniu: „Relaţiile publice reprezintă funcţia managerială distinctă care ajută la stabilirea şi menţinerea unor limite reciproce de comunicare, la acceptarea reciprocă şi la cooperarea dintre o organizaţie şi publicul ei; ele implică managementul problemelor, ajutând managerii să fie informaţi asupra opiniei publice şi să răspundă cererilor opiniei publice; ele definesc şi accentuează obligaţiile managerilor de a anticipa tendinţele mediului; ele folosesc ca principale instrumente de lucru cercetarea şi comunicarea bazate pe principii etice" [7, p. 52].

Odată cu democratizarea societăţii noastre, domeniul relaţiilor publice a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă: au apărut departamente (sau, cel puţin, funcţii) de profil la nivelul tuturor instituţiilor publice, în marile întreprinderi, în organizaţiile neguvernamentale, în educaţie, sport, cultură etc. De asemenea, tot mai multe instituţii de învăţământ superior au înfiinţat facultăţi sau secţii de relaţii publice.

Astfel, sfera lexicală a relaţiilor publice se remarcă printr-o apariţie semnificativă a inovaţiilor lexicale, în special a celor terminologice, terminologia fiind, în opinia academicianului Silviu Berejan, „componenta cea mai dinamică a vocabularului, ce serveşte drept sursă principală a completării şi lărgirii inventarului de unităţi lexicale ale limbii comune" [3, p. 60].

Din perspectiva factorilor extralingvistici, apariţia termenilor din domeniul relaţiilor publice se explică prin extinderea şi aprofundarea contactelor internaţionale, aspiraţia savanţilor şi specialiştilor din diferite ţări spre unirea eforturilor în rezolvarea celor mai importante probleme ştiinţifice, tehnice, sociale – fenomen însoţit de tendinţa de interacţiune şi interpretare a lexicului specializat.

Ca şi în alte domenii, inovaţiile lexicale în terminologia relaţiilor publice apar atât din resursele interne ale propriului sistem, cât şi prin împrumuturi din alte limbi. Analiza componenţei inovaţiilor lexicale din domeniul relaţiilor publice[1] relevă faptul că ambele aceste mijloace de îmbogăţire a lexicului sunt la fel de active.

Deşi termenii formaţi în limba naţională, prin mijloace interne, sunt preferabili vizavi de termenii împrumutaţi, vocabularul specializat din domeniul

[1] Exemplele sunt excerptate din Bernard Dagenais, *Profesia de relaţionist* (Traducere de Anca-Magdalena Frumuşani. Iaşi, Editura Polirom, 2002; Delia Cristina Balaban *Publicitatea*. *De la planificarea strategică la implementarea media*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Iaşi, Editura Polirom, 2009; Cristina Corman. *Relaţiile publice*: *principii şi strategii*. Iaşi, Editura Polirom, 2001 şi din surse media.

relaţiilor publice înregistrează un număr impunător de unităţi lexicale de origine străină, împrumuturile constituind în terminologia românească cel mai important mijloc de umplere a „golurilor" terminologice, adică „golurile din sistem care trebuie completate, mai ales în momentul echivalării unei terminologii dintr-o limbă în alta" [9, p. 481].

Împrumuturile, cu deosebire cele de origine engleză, acoperă, firesc, domeniul relaţiilor publice, caracterizat printr-un dinamism aparte în spaţiul de limbă engleză: *marketing* „ ansamblul activităţilor, metodelor şi tehnicilor care au ca obiect studiul cererii consumatorilor şi satisfacerii acestei cereri cu produse şi servicii" (din. engl. *marketing*); *telemarketing* „folosire a mijloacelor de telecomunicaţie în serviciile de marketing" (din fr. *télémarketing*); *briefing* „reuniune informativă între persoane în vederea îndeplinirii unei acţiuni comune" (din engl. *briefing*;)[1] *broker* „agent de bursă care mijloceşte încheierea contractelor comerciale între vânzător şi cumpărător sau a unor servicii; curtier" (din.< engl. *broker*);[2] *media broker-ul*; *workshop* „grup de lucru, atelier" (din engl. *workshop*); *business* „afacere; ocupaţie, muncă" (din engl. *business*); *show-business*, *showbiz*[3] „industria şi afacerile din domeniile divertisment, agrement şi recreaţie " (din engl. *show-business*); *copywriter* „persoana care scrie texte pentru clienţi" (din engl. copywriter); *advertising* „totalitatea procedeelor prin care un mesaj (un produs, un serviciu, o idee etc.) este promovat către public; publicitate" (din engl. *advertising*) etc.

În procesul împrumutului, are loc conversia sensului cuvântului, ceea ce duce la dezvoltarea polisemiei şi lărgirea sferei de utilizare a cuvântului. În majoritatea cazurilor, unităţile lexicale îşi îngustează sensul în comparaţie cu limba de origine, deoarece cuvântul nu se împrumută cu toate sensurile, ci doar cu un singur sens. De exemplu, latinescul *auditorium* în limba română semnifică: „1. Totalitate de persoane care ascultă un curs, o conferinţă, un concert; totalitate de auditori; asistenţă. 2. Sală de cursuri sau de prelegeri într-o şcoală (de grad superior); sală pentru audiţii muzicale sau teatrale, pentru emisiuni radiofonice sau înregistrări cinematografice. 3. Asistenţă, public (la o conferinţă, la un curs etc.). În terminologia relaţiilor publice se foloseşte doar sensul „totalitate de auditori". De asemenea, unitatea lexicală *lobby* „grup de persoane care influenţează, din afară, hotărârile unui parlament; grup de presiune" (din engl. *lobby*) se utilizează în domeniul relaţiilor publice cu semnificaţiile: „formă de relaţii publice care încearcă de a crea legături pentru

[1] Termenul de *brief* sau *briefing* a pătruns în limba română în ultimii ani şi este folosit în mediile de afaceri şi în media pentru a desemna o informare [9, p. 85].

[2] În ultimul timp această unitate lexicală ş-a extins sensul, folosindu-se şi alte contexte decât cele legate de bursă.

[3] Abrevierea relativ recentă **showbiz i**niţial se folosea în jargonul profesional respectiv, dar între timp expresia s-a răspândit în întreaga lume, în special datorită mediilor de presă, radio şi TV. De obicei *showbiz* se referă la companiile de impresariat artistic, de agenţi, manageri, de producţie sau de distribuţie din domeniul menţionat. Poate să includă şi artiştii involvaţi în toate genurile de spectacole de cinema, televiziune, teatru sau muzică [Wikipedia].

a influenţa mai bine deciziile politice şi administrative; relaţiile dintre organizaţii şi autorităţile guvernamentale; efort specific de a influenţa activitatea publică de luare a deciziilor".

Utilizarea împrumuturilor se justifică din punct de vedere terminologic atunci când ele vin să acopere un gol semantic sau un sens mai precis, mai specializat, astfel împrumuturile pot constitui o demonstraţie de spiritualitate, de îmbogăţire, de interrelaţionare şi de integrare a ştiinţei şi tehnicii moderne.

Unele dintre motivele pentru care se preferă utilizarea în domeniul relaţiilor publice a termenilor de origine străină în locul celor româneşti sunt:

– tendinţa spre exprimarea concisă, ceea ce face ca forma redusă a termenului englezesc să fie preferată echivalentului său românesc, de multe ori o sintagmă formată din doi sau chiar mai mulţi termeni: *target – public-ţintă*, *lead-agency – agenţie coordonatoare* etc.

– confuziile pe care le pot genera termenii româneşti polisemantici, fie că aceştia denumesc deja o noţiune care ţine de un limbaj ştiinţific, fie că denumesc realităţi din limbajul comun: tonalitate" descrierea unei atmosfere care prezintă învelişul publicitar al produsului sa serviciului promovat"; *brand – marcă*. Brandul este un semn de identificare (cuvânt, termen, simbol sau o combinaţie a acestora) care are ca scop diferenţierea produselor sau serviciilor. Conform *Dicţionarului enciclopedic al limbii române*, marca este un semn susceptibil de reprezentare grafică, servind la deosebirea produselor sau a serviciilor unei persoane fizice sau juridice de cele aparţinând altor persoane [10, p. 206]. Termenul *marcă* nu include în sfera sa semantică şi dimensiunea ideală, cea legată de asocierile subiective ale consumatorilor. *Brandul* implică în plus valoarea şi importanţa pe care clienţii, utilizatorii, opinia publică în general o acordă mărcii.

Există şi o serie de termeni englezeşti pentru care româna nu are un termen consacrat, ci foloseşte o traducere mai mult sau mai puţin reuşită: tipologie *slice-of-life – felie de viaţă*, *testimonial – mărturie*; *mesaj lifestile – mesaj stil de viaţă*.

Autorii, care abordează problema împrumuturilor lexicale din diferite perspective, specifică faptul că împrumuturile confirmă viabilitatea sistemului lexical, caracterul lui deschis, însă în limbajul relaţiilor publice se observă şi un proces de utilizare excesivă a cuvintelor de origine străină, care deseori fac mesajul incomprehensibil. De exemplu: „Publicitatea outdoor este una dintre cele mai răspândite forme de advertising şi este reprezentată de toate formele de publicitate stradală: *mesh*-uri, *baklit*-uri, bannere, *citylight*-uri, *roof top*-uri, *tranzit ad* etc." [1, p. 21].

Împrumutul nu întotdeauna este îndreptăţit din punct de vedere al resurselor limbii, termenii româneşti fiind mai comozi: *benchmarking – reper*, *advertising – publicitate*, agenţii *in-house* – agenţii *interne* etc.

Printre inovaţiile lexicale din domeniul relaţiilor publice create prin mijloace proprii limbii române predomină substantivele şi adjectivele formate prin derivare (*relaţionist*, *marchetolog*, *lobbist*/ *lobby-ist*), compunere (*business-plan*, *fanclub*), destul de frecvente sunt construcţiile de tip apozitiv (*mix media*,

referent PR, *specialist PR*, *activitate PR*, *incursiune PR*, *tehnologii PR*, *directori PR*, *profesionişti PR*, *agenţii PR*).

Deşi cuvântul inovaţie are, în vorbirea obişnuită, o conotaţie favorabilă, Theodor Hristea evaluează inovaţiile lingvistice în termeni calificativi: *negative* şi *pozitive*, prezentând şi unele criterii de delimitare. Inovaţiile pozitive „contribuie la uniformizarea, sistematizarea şi simplificarea sistemului" [8, p. 187]. În virtutea acestui fapt, asemenea inovaţii „au şanse de generalizare", au şanse de a fi adoptate şi acceptate în norma limbii literare. Inovaţiile numite de Th. Hristea negative sunt abateri de la normă lipsite de justificare structurală, care nu contribuie la perfecţionarea sistemului, ci, dimpotrivă, la degradarea lui. E şi cazul multor inovaţii terminologice din domeniul relaţiilor publice: *free lancer*, *speech communication* etc.

Determinarea condiţiilor lingvistice şi extralingvistice ale apariţiei, identificării, diferenţierii şi adoptării inovaţiilor lexicale din domeniul relaţiilor publice cade în sarcina specialiştilor şi a timpului.

Referinţe bibliografice

1. Delia Cristina Balaban. *Publicitatea*. *De la planificarea strategică la implementarea media*, Iaşi, Polirom,ed. A II-a, 2009.

2. Charles Bally. *Linguistique générale et linguistique française*. Berne, 1950.

3. Silviu Berejan. *Includerea termenilor ştiinţifici şi tehnici în dicţionarele generale*. În: „Terminologia în România şi în Republica Moldova". Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000.

4. Eugeniu Coşeriu. *Lingvistica integrală*. *Interviu realizat de Nicolae Saramandu*. Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996.

5. Eugeniu Coşeriu. *Lecţii de lingvistică generală*. Chişinău, Editura ARC, 2000.

6. Valeria Guţu Romalo. *Corectitudine şi greşeală*. *Limba română de azi*. Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional, 2000.

7. Rex F. Harlow. *Building a Public Relations Definitions*. În: „Public Relations Review", 1976, nr. 4, p. 50-74.

8. Theodor Hristea. *Inovaţii lingvistice negative în limba română contemporană*. În: „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale". Bucureşti, Editura Universităţi din Bucureşti, 2002, p. 185-204.

9. Mariana Ploae-Hanganu. *Terminologia şi limba comună* (*Pentru o bază de date terminologice*). În: „Limba română", Bucureşti, 1992, nr. 9, p. 479-490.

10. Marcel Popa (coord.). *Dicţionar Enciclopedic*, vol. IV. Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001.

11. Валентин Григорьевич Королько. *Основы паблик рилейшнз*, М., Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000.

LIMB@JUL INTERNETULUI: DE LA TEXT LA FORMATUL HTML

ELENA UNGUREANU
Institutul de Filologie al AŞM

Limb@jul virtual – un nou limbaj? Opţiune pentru „RONET”. Limbajul informaticii reprezintă astăzi, nu numai pentru limba română, limbajul tehnic cu cea mai spectaculoasă ascensiune şi cu cel mai puternic impact asupra limbii comune. Noile tehnologii informaţionale au generat un nou limbaj – limbajul virtual (digital, online, cyber, hypertextual), care se distinge prin trăsături distincte de ale limbajului natural. Pentru a ne putea referi la segmentul românesc al comunicării încadrate în fenomenul internautic global, am putea numi, convenţional, spaţiul românesc al Internetului – **Ronet** (Ro + [Inter]net), după modelul **Runet** (Rusia) [1] sau (pentru o definiţie mai amplă a se vedea [2]); **Bynet** (Belarus) [3], **Kaznet** [4], **Tatnet** [5] sau **Uznet** [6] sau chiar **Franet** (Franţa), să zicem, deşi asemenea spaţii pe net propriu-zis nu există, deoarece Internetul nu se împarte geografic – nu are centru, nu are graniţe, are doar libertate şi democratizare fără precedent a comunicării. Pentru „generaţia Google” comunicarea online reprezintă o realitate foarte evidentă, chiar dacă e virtuală, dependentă de biţi, pixeli şi electricitate. Nu doar tinerii comunică prin intermediul noilor Internetului (deja şi generaţia a treia comunică virtual). Numărul utilizatorilor de Internet de pe mapamond a depăşit două miliarde. Având în vedere că pe Pământ trăiesc 7 miliarde de oameni, asta înseamnă că o persoană din trei are acces la Internet [7]. De mai bine de un deceniu, dacă nu chiar de două, lingvistica este chemată tot mai insistent să cerceteze acest nou fenomen – ***limb@jul Internetului***; în acest scop, ea trebuie să-şi adapteze instrumentarul de cercetare la noile provocări ale tehnologiilor informaţionale.

Limb@jul virtual constituie o derivată şi totodată o dimensiune evoluată a limbajului natural, care se regăseşte într-un nou format dotat cu hardware şi software – reţeaua globală Internet. E de reţinut faptul că acest „nou limbaj” (pentru unii deja vechi, având în vedere viteza cu care se produc mutaţiile majore în perioade foarte scurte de timp) se remarcă prin aspecte de cercetat atât tradiţionale, cât şi moderne, cum ar fi: formarea cuvintelor, evoluţia sensurilor, împrumutul lexical, calcul sintactic, interferenţa registrelor, importul terminologic din engleză, probleme de integrare lingvistică şi de standardizare, interferenţă între scris şi oralitate, între limbajul standard (uneori cu elemente tehnice) şi registrul familiar, extinderi metaforice ale terminologiei în limbajul curent, coexistenţa stilurilor, adaptarea terminologiei, limbajul comentariilor, problema denominării, înflorirea limbajului argotic etc. (a se vedea [8]), la care s-ar mai putea adăuga referinţa hypertextuală (hyperlinkul), tagul, spamul

[9] etc. ca obiecte ale cercetării lingvistice. Textele „webografice" de pe Wikipedia, de exemplu, literatura de tip blog, mesageria instantanee (chatul, camerele de discuţii), textele site-urilor etc. sunt în aşteptarea cercetătorilor lingvişti şi literaţi. Pentru conformitate, nicio enciclopedie tipărită nu este atât de bogată precum cele virtuale de tip WIKIPEDIA [10]. Lexicografia modernă din străinătate studiază cu mare interes produsele de tip Wikipedia (wiki „iute" + pedia, format după modelul enciclo-pedia), fără a mai avea reticenţa pe care o manifestă filologii noştri: există suficiente teze, monografii, portaluri şi forumuri cu discuţii şi comentarii online etc. [11]. Doar un exemplu relevant în acest sens (o enciclopedie-tezaur) [12]. Lexicografii din RM, se pare, au marii dubii în legătură cu calitatea unor asemenea creaţii de voluntariat. Dar nu e cazul.

Textul reprezintă un concept generalizator care generează continuu zeci şi sute derivate care intră în lexiconul uzual ([13]). În acest sens, Mihail Bahtin afirma că „Textul este sursa esenţială a disciplinelor umaniste, punctul lor de pornire, datul primar de la care pornesc acestea". Unul dintre aceste derivate este termenul de **hypertext**, având un impact răsunător în ştiinţele exacte iar, mai nou, şi în cele umaniste. Răspunzând, prin tradiţie beaugrandiană, celor 7 standarde ale textualităţii (*coeziune*, *coerenţă*, *intenţionalitate*, *acceptabilitate*, *situaţionalitate*, *intertextualitate şi informativitate*), hyper-textul e noua unitate care se distinge şi prin numeroase alte trăsături, dintre care cea mai importantă se consideră *nonlinearitatea* (în opoziţie cu linearitatea textului în format fizic) [a se vedea [14]. Termenul ***hypertext*** are o etimologie transparentă (*hyper-* „peste, excesiv de…; deasupra" + text). Are mai multe sinonime: *cybertext*, *supertext*, *e-text*, *htext* etc. A apărut pe terenul informaticii, fiind introdus în circuit de către omul de ştiinţă **Ted Nelson** în 1965, pentru a desemna ansamblul de texte, care conţin noduri şi care pot fi activate prin intermediul (*hyper*)*linkurilor*. Cel mai cunoscut şi mai ilustrativ exemplu de hypertext îl constituie paginile web în documentele HTML (Limbajul HyperText Markup Language) din Internet. Termenul de *hipertext* (pe care îl vom ortografia cu *i*) a fost propus de Gérard Genette în anii '80 ca una din caracteristicile transtextualităţii (metatextualitate, arhitextualitate, intertextualitate, paratextualitate, hipertextualitate) [15, p. 82], desemnând mai ales textul literaturii. Dar hypertextul avea să rămână nu doar concept al TIC, ci să devină şi concept al ştiinţelor umane. Hypertextul reprezintă la ora actuală conceptul-cheie al web-ului (sau www-ului). Web-ul este un sistem de distribuţie locală sau globală a informaţiilor. Webul nu trebuie confundat cu Internetul, chiar dacă este cea mai dinamică şi spectaculoasă componentă software a acestuia. Cuvântul *web*, *www* sau *w3* înseamnă păianjen sau pânză sau „ţesătură/reţea răspândită în întreaga lume"). Hypertextul poate fi considerat, pe de o parte, termen, pe de alta, metaforă a webului [16]. În cea mai largă accepţiune a sa, hypertextul e un document sau un fişier creat printr-un editor, procesor etc.) afişat pe monitorul unui computer sau al altui dispozitiv electronic (telefon mobil, i-pad etc.) cu trimiteri (hyperlinkuri) la alte texte pe care cititorul le poate accesa imediat printr-un clic de mouse sau apăsare de tastă-secvenţă sau chiar printr-o comandă vocală, transformându-se astfel în text dinamic. Pe lângă text (conţinutul clasic al unui document),

hypertextul poate conţine: grafică, picturi, sunete, imagini animate, fotografii, înregistrări audio şi video etc., legate printr-o varietate de relaţii de respectivul text, aşa cum le-a gândit autorul hypertextului(dar cea mai simplă e linkul, conceput anume în acest scop), şi care, la rândul lor, sunt re-create prin lectură şi interpretate de către cititorul-navigator în spaţiul Internetului. De la „plăcerea textului" (aşa cum o descria R. Barthes) noile spaţii de comunicare ne orientează tot mai mult către „plăcerea hypertextului". Cea mai simplă şi mai accesibilă definiţie: hypertextul e textul cu linkuri. (Hyper)link înseamnă legătură, relaţie, referinţă la/cu alte texte, bibliografii, fragmente de texte, cuvinte, litere etc. din alte documente.

Unităţile de bază ale unei ştiinţe generalizatoare a textului ar trebui să fie textemul, intertextemul şi hypertextemul – formate în continuarea unui şir de concepte încetăţenit de tradiţia gramaticală: *fonem*, *monem*, *morfem*, *lexem*, *semem*, *sintaxem*. Termenul *textem* îl întâlnim interpretat ca unitate a discursului repetat la Simina-Maria Dan [17; 18]. În spaţiul electronic *hypertextem* poate deveni orice unitate textemică, în sens îngust – de la o literă, o îmbinare de cuvinte, un enunţ, un fragment de text, un text cap-coadă, un link etc. până la întreg potopul de texte luate ca un întreg (în sensul cel mai larg) – având posibilitatea, prin gramaticalizare, să devină discurs repetat, or, în spaţiul electronic – totul devine discurs repetat, dovadă sunt tehnicile copy/paste, al căror potenţial este unul aproape nelimitat. Plimbându-ne printre maximele Internetului, am putut observa cât de inventivi pot fi internauţii, inclusiv cei care n-au fost prea inventivi vreodată – mediul online te obligă să ţii pasul, să inventezi, să cercetezi:

De la lume adunate – De la bloggeri adunate/ *De pe site-uri adunate*/ *De pe bloguri adunate*; *Cu mâna pe inimă – Cu mâna pe.. mouse*; *Ochii şi tastatura înlocuiesc gura*; *A o face lată – A o face* (*de*) *xerox*; *Din vorbă în vorbă – Din link în link*; *Ia mâna de pe* (*după*) *mine – Du Pă net*; *Iarna nu-i ca vara – Nu-i online-ul ca offline-ul*; *Cand online-ul intra-n offline!*; *Ştirea zilei – Spamul zilei*; *Nasc şi în Moldova… bloggeri*(*ţe*); *La început a fost cuvântul – La început a fost… calculatorul*; *Nebănuite sunt hypertextele… Domnului*; *Şi tot aşa şi tot aşa cât nu te doare Enter*. Identificarea, stocarea şi studierea lor ar pune începutul unei discipline noi precum frazeologia online, discursul repetat online etc. Toate se pot găsi pe Google cu un search, se pot prelua-repeta prin inserare, se pot utiliza ca titlu, ca referinţă, ca hypertextem (paratext), ca link.

În aceeaşi grilă de concepte putem încadra şi termenul *texton* (sau *tekston*), propus de Aarseth Espen J. în lucrarea *Cybertext*: *Perspectives on Ergodic Literature* [19], preluat de teoreticianul cel mai important al hypertextului Landow George P. (ed.) *Hyper*/*Text*/*Theory* [20], termen căruia îi dau preferinţă la ora actuală mai mulţi cercetători străini. Termenul este similar conceptelor de „lexie" a lui Roland Barthes şi desemnează pentru spaţiul virtual – blocul de text plasat doar fragmentar, de regulă, începutul unui text, urmat de un link de continuare, adică de salt în spaţiul unde apare întreg textul. Un texton hypertextual (electronic) poate conţine fragmente de text de volum limitat din cauza faptului că un text are frecvent dimensiuni mari. Fiind obositoare şi de lungă durată, iar uneori şi plictisitoare, listarea textului cu ajutorul mouse-ului (cursorului)

în formatul de „foaie" al monitorului – informaticienii recurg la fragmentarea documentului (iată că segmentarea/divizarea actuală a textului revine într-o nouă formulă!). În hypertextul electronic motivarea acestei segmentări vine din necesitatea de a face textul lizibil (comod de citit) la afişarea acestuia pe ecranului computerului. Chiar primele experimente privind transferul de text scris pe ecran afişat arătau cât de neconfortabilă era lectura textelor de mari dimensiuni. Textoanele, aceste noi structuri semiotice ale spaţiului internautic – pe lângă textul propriu-zis, mai pot conţine (de altfel, ca şi textul tradiţional, ca şi hypertextul în sens îngust): grafice, tabele, desene, scheme, foto, materiale audiovizuale, aplicaţii de design etc. Structura textonului şi tot ce înconjoară un texton alcătuiesc paratextul acestuia. În definitiv, nimic nou: orice texton urmează structura modificată a unei cărţi tipărite – acesta are un nume/o denumire (**titlu**) (linkul-adresă poate fi pseudotitlul unui texton); **parola**; **pagina de start** (sau **prima pagină**; **acasă/home**); **bara de opţuni** (sau **de instrumente**), **meniul** (asemănător cuprinsului unei cărţi, scurt sau desfăşurat), **linkuri interne** şi **externe**, **copyrightul** (©) etc. Orice texton conţine referinţe la alte textoane – ele pot fi sau nu marcate prin hyperlink; datorită lor sensul textului se dezvoltă, se mişcă, se desface ca un riyom, ca o pânză de păianjen, în continuare. Această trecere de la un texton la altul, această conexiune/legătură/relaţie e posibilă datorită linkurilor, mai exact hyperlinkurilor. Aşadar, printre elementele structurale ale hypertextului, hyperlinkul este esenţial şi reprezintă realmente noul SEMN al cyberspaţiului (un fel de „referinţă bibliografică modernizată"). El reprezintă în mediul Internet cel mai important mecanism de formare (construire, producere) a sensului. Conceptul de hyperlink este indispensabil, de asemenea, pentru înţelegerea coeziunii şi coerenţei hypertextului.

Când vorbim de hypertextul electronic, vorbim şi de limb@jul online, fără însă a le confunda: diferenţa majoră dintre ele o face WEBUL prin prezenţa linkurilor. Limb@jul online poate cuprinde: toate cărţile scanate şi postate în format electronic (e-books), publicaţiile ştiinţifice şi nonştiinţifice (articolele, tezele, rezumatele etc.), e-mailurile, blogurile, chaturile, forumurile, site-urile, portalurile, mass-media electronică, comentariile (comments-urile), metalimbajul aplicaţiilor, prin urmare, tot ce apare ca TEXT în format digital. Persoanele reticente la ideea că funcţionează un nou limbaj sunt oripilate de asaltul de agramatisme şi cuvinte indecente, cuvinte ale străzii, abrevieri spontane etc., nedorind să vadă în spaţiul Internetului, pe lângă această derivată extrem de libertină, şi o componentă absolut corectă, literară, normată a limbajului vorbit şi scris, practicat de multă vreme în cărţile publicate, în emisiunile radio şi TV, în conferinţe, simpozioane etc. La întrebarea: Ce cuprinde limb@jul webului? Se poate răspunde astfel: 1. Limbajul textelor literare, scrise îngrijit, în variate grafii ale tuturor limbilor. 2. Slangul internauţilor utilizat pe reţelele de socializare (chat, messenger, comentarii, e-mail etc.), identificat, pe nedrept, în totalitatea sa, cu limbajul internetului. 3. Semnele creolizate, care tind să devină noile semne grafice ale „alfabetului online". Discursul reţelei sau net-discursul nu poate fi identificat cu argoul nebunesc, care face ravagii pe internet, chiar dacă aici creativitatea e la ea acasă. Nimic nu scapă ochiului vigilent al utilizatorilor de net: literele (se creează noi alfabete, inclusiv registre

de emoticoane), morfologia cuvintelor, amestecându-se silabe din limbi diferite, se intră în tiparele sintactice şi topice, instituind modele noi, structuri noi, sensuri noi. Ca şi în cazul însuşirii terminologiei, însuşirea slangului se practică prin discuţii, imitare, eroare şi contestare (a se vedea [21].

Slangul Internetului. Cuvântul *slang* (originar, vine din engleză, desemnând argoul utilizat în Anglia), împrumutat de mai toate limbile (inclusiv de către română şi rusă), şi-a extins semnificaţia, fiind utilizat în cel puţin 2 accepţii: denumeşte cuvintele şi expresiile de origine populară folosite în vorbirea curentă; denumeşte argoul unei meserii, al unui grup social, în cazul de faţă e vorba de argoul computaţional. Menţiunea pe care o dau, de regulă, dicţionarele uzuale: „limbaj convenţional folosit de un grup social restrâns (vagabonzi, delicvenţi etc.) pentru a nu fi înţeleşi de restul societăţii sau pentru a şoca" nu mai poate fi aplicabilă decât parţial în cazul utilizatorilor de net. Formarea terminologiei informatice actuale, în cea mai mare parte venită prin filieră engleză, se datorează nu în ultimul rând slangului, care „nucleizează" termenii în curs de încetăţenire. Formarea verbelor şi adverbelor de la cuvinte englezeşti de tipul *a blogui*, *a chatui*, *a linkui*, *a tagui*/*a tăgui* etc. La fel, apar forme care la o primă lectură pot zgâria „privirea" cititorului de texte online: *linkează* sau *linkuieste*, *a gugăli* „a căuta ceva pe Internet" etc. Spaţiul electronic pune la dispoziţia internautului numeroase dicţionare online şi baze de date cu terminologie argotică generată de Internet, de exemplu: *Internet Slang Dictionary*; *Dicţionarul urban*; *123urban.ro* etc.

Moda scrierii cu greşeli, sfidarea ortografiei (pornirea în grup, aşa cum le-o permit reţelele de socializare, împotriva codului, regulii, legii) sunt nu doar neglijenţă şi lipsă de cultură (adeseori nefiind vorba decât de pură imitaţie), ci, oricât ar părea de paradoxal, şi dovada creativităţii noii generaţii, întrucât din nenumăratele schimonosiri, abrevieri sau jocuri de litere/morfeme/cuvinte se nasc mostre ale viitoarelor cuvinte pe care istoria lexicografică a Internetului le va înregistra cu siguranţă. Specialiştii constată că această nu este o nouă ortografie care vine să o substituie pe cea academică, ci o ortografie **alternativă**, care coexistă cu ortografia codificată. Aspectul ludic al limbajului, aducerea fenomenelor marginale în centrul atenţiei, plăcerea jocului cu cuvintele, desfiinţarea codului, libertatea limbajului – iată doar câteva din trăsăturile slangului internautic.

Reţelele de socializare au devenit o adevărată icoană pentru numeroşi internauţi. Cum vorbesc basarabenii pe „Facebook" sau pe „Odnoklassniki.ru" (unele dintre cele mai frecventate în spaţiul nostru) este temă de cercetare pentru viitorii lingvişti preocupaţi de comunicarea online. În comunicarea on-line emoticoanele şi excesul semnelor de punctuaţie sunt substitutele nonverbalităţii (ale mimicii, gesturilor etc.). Emoţia este substituită de nişte semne noi care o sugerează şi care au devenit prietenii fideli ai tinerei generaţii. Mai mult, o continuă creativitate lărgeşte semnificaţia implicită a unor asemenea semne creolizate, denumite smiley-uri, icon, emoticoane sau emoticonuri (ortografia e în căutarea unei variante, în spaţiul electronic având circulaţie ambele):

Anonimicitatea şi oralitatea limbajului conversaţional. Numele virtual ascunde adevărata identitate (fizică şi spirituală) a vorbitorului, iar şi mai exact – a utilizatorului (consumatorului) de Internet. Cu sensuri mai specializate, putem include în lista cetăţenilor numeroşi alţi actori (agenţi, actanţi, scriitori/ vorbitori/consumatori de net: *internautul*, *netistul*, *commentistul* (*comentatorul*), *navigatorul*, *hyipertextualistul*, *programerul*, *surferul*, *weblocatarul*, *chatterul*, *bloggerul*, *forumistul*, *messengeristul*, *odnoklas*(*s*)*nikul*, *youtubiste-ul*, *torrentistul*, *facebookistul*, *twiteristul*, *url-istul*, *hakerul* etc. – în definitiv, toţi aceştia sunt… „hypertextualişti", deoarece recurg la serviciile unităţii informaţionale a Internetului – hypertextul. Timpul va arăta care dintre acestea vor avea o viaţă (electronică) efemeră şi care vor deveni cuvinte cu statut plenipotenţiar al limbii. Sloganul „Scriem cum vorbim" e caracteristic pentru internauţii reprezentând toate limbile utilizate în cadrul conversaţiilor pe chat. Unor vorbitori de limbă română din Basarabia care nu prea au de a face cu internetul, dar au auzit lucruri nu tocmai bune despre limbajul internetului, şi mai cred că doar basarabenii „strică limba", le prezentăm câteva exemple din Runet sau din Franet, care practică acelaşi limbaj: Pac, Дфа, Три, Читыри, Пяц/ Вышил Зайчег пагуляц./ Фтрук Ахотнег выбигаид/ Пряма ф Зайчега стриляид («Умираед зайчег мой», русский интернет прощается с русским языком [22] sau „Keske c" (Qu'est-ce que c'est?) [23, p. 115]. Ce găsim în aceste „kartzi electronice ale… vietzii": parodie, sfidare sau ignoranţă? Vorbind despre „viitorul lingvistic" al Internetului, unii cercetători nu par să fie deloc optimişti în ceea ce priveşte corectitudinea noului limbaj: „Noua generaţie, care comunică mai mult prin *mesageriea instantanee* (MI) decât la şcoală cu profesorii, acasă cu părinţii sau cu prietenii, specialistă în acest cod/jargon acaparator, nu pare să mai aibă nevoie de DOOM-2 sau de gramatici". [24]. Acest fapt a putut fi observat în vara anului 2011, când o întreagă promoţie de tineri şcoliţi inadevat, consideraţi „generaţia Internetului", care recurge masiv la limbajul „messenger", nu au putut susţine examenele de bacalaureat. Între alte erori care au condus la un asemenea eşec se află şi utilizarea unui scris neliterar, slangist, învăţat din reţeaua electronică. Nici n-a reuşit prea bine DOOM-2 să-şi impună noile reguli, că generaţia messenger a invadat culoarele Internetului cu un potop de „creaţii", care vin în total dezacord cu prevederile dicţionarelor ortografice impuse de Academie. După Gina Necula, limbajul „messenger" se caracterizează prin:

a) scrierea fără semnele diacritice *ă*, *î*, *â*, *ş*, *ţ*; iar aici pericolul nu este doar diminuarea informaţiei, ci şi faptul că acest tip de scriere trece din scrierea MI în toate celelalte contexte în care internauţii se văd nevoiţi să scrie, pierd sau nici nu apucă să dobândească competenţe legate de normă;

b) înlocuirea valorii diacriticelor cu combinaţii de litere (de exemplu, grupurile *sh*/*j* sau *tz* pentru a înlocui diacriticele *ş* şi *ţ*: *asha*, *ejti*, *tzara*;

c) renunţarea la notarea vocalelor, unele cuvinte fiind indicate doar prin consoane: *nmc – nimic*, *nmdkt – numaidecât*, *cnd*/*knd – când*;

d) în scopul evidenţierii, se practică scrierea cu majuscule a unor cuvinte (*SUPER!*), aglomeraţia semnelor de punctuaţie (*bestial!!!!!*) sau repetarea unor litere (*mooolt*);

e) scrierea cu iniţială minusculă a propoziţiilor, a numelor proprii;

f) utilizarea cuvintelor din registrul familiar-argotic (*beton*, *marfă*, *fain* etc.);

g) uzul vocativelor şi al interjecţiilor (*omule!*, *fato*, *bă* etc.);

h) folosirea diminutivelor (*poopik – pupic*, *pooiutz – puiuţ* etc.);

i) omiterea articolului hotărât enclitic *-l* (marcă a oralităţii) (*băiatu*', *prietenu*');

î) cel mai frecvent – renunţarea la semnele de punctuaţie şi ortografie (cratima, punctul, punctul şi virgula, linia de dialog etc.) (*teai*, *lam*, *intro* etc.);

j) folosirea cifrelor *1*, *3* în locul literelor *i*, *e*: *pr1ntz3sa*, *publ1citat3* etc., din cauza confundării cu tastele învecinate;

k) utilizarea unor pseudonime, nick-uri, id-uri, în care predomină semnul underline „_";

l) preferinţa pentru abrevierea cuvintelor: *d c – de ce*, *c f – ce faci*, *f b – foarte bine*, *n b – noapte bună*, *poa' – poate*, *scz – scuze*, *npc – nu ai pentru ce*, *k – ca*/*că*, *vb – vorbim*/*vorba*/*vorbeşte*, *sc – şcoală* etc.;

m) folosirea ludică a limbajului (a jocului de litere şi cuvinte): a acronimelor (combinaţii de litere cuprinzând silabe şi logograme precum #, &, @ sau numere): *2day* (*today*), *22ror* (*tuturor*), şi numeroase abrevieri ale unor cuvinte/ propoziţii sau împrumuturi din engleză (*b4 – before*, *f2f – face to face*);

n) pentru a exprima afectivitatea mesajului sunt folosite ideogramele (emoticoanele/smiley);

o) etc. (a se vedea şi [25; 26; 27; 28]).

Aşadar, ne aflăm în faţa unui **nou cod lingvistic** (ne referim aici în special la mesageria instantanee), care, împreună cu sms-urile practicate în cadrul convorbirilor telefonice pe mobil – se va impune tot mai mult, generând ceea ce se numeşte „o nouă cultură a comunicării virtuale", precum şi „o nouă cultură a citirii virtuale". Este indiscutabil că acest fenomen va avea un impact semnificativ asupra comunicării online, de asemenea acest cod cu foarte mulţi adepţi din generaţia tânără va genera cu timpul modalităţi similare şi în limbajul natural – şi atunci ne vom aştepta, pe de o parte, la schematizarea progresivă a formulelor de exprimare în scrisul on-line, iar pe de alta, la influenţarea scrisului literar – iar stilurile administrativ, publicistic, artistic deja le atestă.

Aşa cum comunicarea orală cotidiană scoate la iveală discuţiile sterpe, goale, prefăcute, simulate etc. tot aşa, conversaţiile pe chat scot în evidenţă, pe de o parte, urgenţa scrierii (graba care generează greşeli, abrevieri, scurtătura în drumul către destinatar), iar pe de alta, banalitatea mesajului internautic. Comunicarea în cadrul reţelelor de socializare este suprasaturat de mesaje de tipul: „**danutz spune:** (Joi, 27 iulie 2010, ora 18:49) Ooooooooooooaaaaaaaaaauuuuuuuucum cum de nu team vazut prin oras esti o scumpa esti chir frumoasa si imi pla ce de tn nu ai vrea sa ne vedem si noi la un suc p mn ma cheama danut intra pe id meu de mess si mai vb te poop papa". Nu numai abrevierile au generat acest argou/slang, inspirat din termenii folosiţi pe chaturi şi bloguri sau din cei împrumutaţi din limba engleză. Tânăra generaţie însă are un apetit al noului,

al modernului mult mai accentuat decât persoanele în vârstă. Acest mod de a vorbi, foarte greu acceptat de societate, le oferă elevilor un sentiment de emancipare, de independenţă şi mai ales de nonconformism, un aspect caracteristic al vârstei juvenile. Aşa cum nu putem reduce postmodernismul la ploaia de cuvinte indecente, tot aşa Internetul nu poate fi identificat cu limbajul messenger. Cercetătorul doct şi academizat se poate arăta oripilat de aceste manifestări (care au devenit fenomen de masă); nu are niciun drept însă să le ignore, cât timp, din perspectivă coşeriană, „vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor în lingvistică". Vorbitorul-scriitorul-internaut este actualul şi viitorul „netăţean" al spaţiului electronic. Trebuie, ca lingvişti, să intrăm în acest spaţiu ca să-l înţelegem, să-l descriem, să-l ghidăm către orizonturi mai încărcate de cultură.

În apărarea limbii române online. În spaţiul RONET-ului a fost creat *Grupul SCRIU CORECT PE INTERNET*: care un mesaj de exprimare cât mai corectă în mediul virtual [29]. Ideea nu e proastă, şi totuşi, tendinţa de scriere fără raportare la normele limbii literare sau, mai exact, sfidându-le cu bună-ştiinţă, este deocamdată suficient de puternică ca să nu ia în calcul asemenea apeluri, chiar dacă acestea consună cu dorinţa firească a lingviştilor ca vorbitorii de rând să scrie şi să vorbească cât mai îngrijit. Realitatea însă e crudă şi se arată demonstrativ şi ironic prin toţi porii chaturilor şi comentariilor. Dacă şi poate fi pus un stăvilar în calea acestei invazii pentru unii cu adevărat „de speriat" – ea poate consta numai în cultivarea unei atitudini civilizate şi responsabile prin intermediul instituţiilor din sistemul de învăţământ actual, prin metode, tehnici, proiecte etc. care să bine puse la punct, elaborate de specialişti deschişi la minte şi care să fie neapărat conectat la reţeaua Internet. Fără aceasta filologia modernă va rămâne modernă numai cu numele.

Referinţele bibliografice

1. *Internet in Russia:* http://en.wikipedia.org/wiki/Internet_in_Russia (vizitat 21.11.11).
2. http://ru.wikipedia.org/wiki) (vizitat 30.11.11).
3. http://ru.wikipedia.org/wiki (vizitat 30.11.11).
4. http://ru.wikipedia.org/wiki (vizitat 30.11.11).
5. http://ru.wikipedia.org/wiki (vizitat 30.11.11).
6. http://ru.wikipedia.org/wiki (vizitat 30.11.11).
7. http://www.ziare.com/internet-si-tehnologie/internet/numarul-utilizatorilor-de-internet-a-depasit-doua-miliarde-1071307 (vizitat 15.11.11).
8. Rodica Zafiu. *Diversitate stilistică în româna actuală* http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/21.htm (vizitat 18.01.10).
9. Ф. О. Смирнов. Спам как объект лингвистического анализа. http://www.dialog-21.ru/Archive/2004/Smirnov.pdf (vizitat 30.11.11).
10. http://www.techshout.com/internet/2009/31/german-language-wikipedia-hits-1-million-articles-milestone/# (vizitat 23.11.11)
11. http://ro.wikipedia.org/wiki/Wikipedia (vizitat 29.11.11).
12. С. А. Стройков *Лингвопрагматические характеристики англоязычного электронного лексикографического гипертекста* (*на материале словаря-*

энциклопедии «*The Free Dictionary*»): Автореф. дис. … канд. филол. наук. – Самара: 2008.

13. Elena Ungureanu. *Textul şi -textele*. În: Comunicare şi identitate. Perspective lingvistice şi culturale/ Emilia Parpală, Carmen Popescu (coord.). Craiova, Editura Universitaria, 2011, p. 197-223.

14. О. В. Дедова *Лингвосемиотический анализ электронного гипертекста* (*на материале русскоязычного Интернета*: дис. … д-ра филол. наук, 2006. http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/210715.html (vizitat 01.12.11).

15. Gérard Genette *Introducere în arhitext. Ficţiune şi dicţiune*. Trad. şi prefaţă de Ion Pop. Editura Univers, Bucureşti, 1994, 212 p.

16. Jacques Anis. *L'ipertesto come ipermetafora* http://www2.unibo.it/boll900/numeri/2001-ii/W-bol/Anis/ (vizitat 14.11.11).

17. Simina-Maria Dan. *Preliminarii la o tipologie a textemelor românesti. Abordare din perspectivă integralistă* http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari3/romana/Texte_lib.rom4/53_simina%20dan_sibiu.pdf (vizitat 30.11.11).

18. Simina-Maria Dan. *Semantica textemelor româneşti. Abordare în perspectivă integralistă,* 2011; http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumate/2011/filologie/dan_terian-dan_simina-maria_ro.pdf (vizitat 30.11.11).

19. Espen J. Aarseth. *Cybertext*: *Perspectives on Ergodic Literature*.

20. George P. Landow (ed.). *Hyper*/*Text*/*Theory*, Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994.

21. О. Б. Тыщенко. *Компьютерная терминология* (*сленг*). În: Информационные технологии, 2001, № 1, p. 52-55; http://256.ru/publish/sleng1.php (vizitat 07.02.11)

22. http://prediger.ru/forum/index.php?showtopic=2602&mode=threaded&pid=31182 (vizitat 18.11.11)

23. Aurélia Dejond. *La cyberl@ngue française*. La Renaissance du Livre, 2002.

24. Gina Necula. *Utilizări aberante ale semnelor de punctuaţie şi ortografie în comunicarea pe internet*]. http://www.philippide.ro/distorsionari_2008/249-258%20NECULA%20Gina.pdf (vizitat 15.01.10).

25. Claudia Coja. *Particularităţi lingvistice ale conversaţiei de tip „chat"*. Bucureşti, Editura Universitară, 2010; http://www.scribd.com/doc/36945344/Claudia-COJA-Particularit%C4%83%C5%A3i-lingvistice-ale-comunic%C4%83rii-de-tip-CHAT (vizitat 05.05.11).

26. Elena Trohin. *Particularităţi lingvistice ale comunicării în Internet* (teza de doctorat), Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău, 2006.

27. Aida Todi. *Aspecte lingvistice şi socio-lingvistice ale comunicării în spaţiul virtual*: *chatul*. În: „Annales Universitatis Apulensis, Philologica", Alba Iulia, 2007, nr. 8.

28. Ion Urușciuc. *Natura semiotică-gramaticală a limbajului virtual scris al SMS-urilor*. În: „Limba română", 2008, nr. 3-4, p. 113–118.

29. http://liviuchifane.blogspot.com/2009/10/campanie-scrie-corect-pe-internet.html (vizitat 01.12.11).

REFERITOR LA RELAŢIA DINTRE CUVÂNT, CONCEPT ŞI REFERENT

VIOLETA UNGUREANU
Institutul de Filologie al AŞM

Nu trebuie demonstrată ideea că limba este un sistem, în care valoarea unui termen rezultă din prezenţa simultană a celorlalţi, că este un instrument al gândirii, un cod care transpune faptele de conştiinţă reflectate din realitate sau imaginate într-un sistem de semne adoptat de o comunitate socială. Acest lucru este un fapt recunoscut. În fiecare zi, oamenii sunt în contact cu obiecte, fenomene din realitate, care îi afectează într-un fel sau altul. Realitatea este percepută de către fiecare individ într-un fel unic şi personal, subiectiv, primind o anumită reprezentare. Dacă pentru diversitatea obiectelor şi fenomenelor realităţii creierul uman ar trebui să creeze tot atâtea reprezentări conceptuale, memoria umană ar fi suprasaturată. De asemenea, în momentul în care se pune problema comunicării între indivizi, trebuie să apară instrumente care să depăşească diversitatea percepţiilor individuale, pentru că altfel nici nu ar exista comunicare. Astfel intervine un proces de abstractizare, prin care entităţi individuale sunt grupate în clase conform unor caracteristici similare. Aşa apar *conceptele*, care reprezintă *clase* de obiecte, de fenomene perceptibile. Acest lucru arată cum este ea structurată conceptual, prin diferite sisteme de cogniţie. De fapt, fiecare limbă îşi propune să cuprindă lumea, încercând să facă faţă numărului infinit de „obiecte" din aceasta. Cuvintele ajung, astfel, să denumească clase**,** concepte, iar limbajul este un principiu de clasificare, instrumentul intelectual, cu ajutorul căruia oamenii clasifică obiectele din realitate şi dau fiecăruia un nume. În baza unor judecăţi de valoare (potrivit cărora obiectele respective seamănă) se face gruparea lor în aceeaşi clasă. Vorbitorii fiecărei limbi au încredinţarea că aceste clase sunt potrivite cu realitatea, sunt corect constituite şi adevărate**.** Deşi toate limbile procedează la fel fiecare limbă face în felul ei clasificarea obiectelor şi segmentarea lumii, iar rezultatele obţinute sunt diferite, caracteristice fiecărei limbi în parte. Astfel sensurile multiple ale cuvântului englezesc *age* se repartizează la mai multe cuvinte româneşti: *1*. age- *vîrstă*, *age- perioadă*, *age- epocă*. Imperativele comunicării umane fac însă necesară depăşirea acestor diferenţe si aproprierea modelelor conceptuale între civilizaţii; astfel „conceptul *pâine*, spre exemplu, cunoaşte reprezentări diferite (pentru francez este vorba, tradiţional, de o formă alungită, ca o baghetă, pe când pentru lumea arabă este vorba mai degrabă de o turtă rotundă), atât un francez, cât şi un arab vor şti că acest concept desemnează un aliment de bază pentru om" [1].

De asemenea, comunicarea nu este posibilă decât mulţumită unei codificări a conceptelor în semne, această codificare fiind reprezentată, în cazul fiinţelor

umane, de limbă. Apare clar rolul conceptelor care funcţionează ca o placă turnantă, asigurând trecerea de la percepţia realităţii în infinitatea aspectelor ei la comunicare graţie unui inventar limitat de semne ordonate într-un sistem.

Astfel, realitatea obiectiva se reflecta în conştiinţă sub forma conceptualizată, iar conceptualizarea referentului se poate realiza în cadrul dialecticii dintre semnificat si semnificant. Semnificatul exista numai în relaţia cu semnificantul, aceasta fiind condiţia existenţei semnificantului. Detaşat de sfera semnificatului, semnificantul rămâne un simplu obiect material. Semnificatul este o îmbinare între c*oncept* la nivelul sistemului semiotic si *reprezentare*, e vorba de planul vorbirii, de o reprezentare individuala în care semnul lingvistic trimite spre referent, din perspectiva unei anumite experienţe de viaţă. În aceasta ordine de idei, putem remarca prin concept o relaţie directa cu imaginea acustica a semnificantului si prin reprezentare, o relaţie de implicaţie cu referentul. Deci, „În procesul de semnificare, semnificantul stabileşte un raport de intercondiţionare cu semnificatul prin relaţia dintre *imagine acustica si concept*. Graţie percepţiei auditive, semnificantul intra în legătura cu *complexul sonor*, extralingvistic, iar semnificatul, prin *reprezentare*, cu planul realităţii ontologice, de asemenea extralingvistic. Raporturile dintre concept si planul ontologic sunt mijlocite de percepţia auditiva, respectiv, de reprezentare" [2, p. 220]. Semnificantul nu este doar imaginea acustica intrata în raport cu un concept, dar şi o reflectare la nivelul conştiinţei prin abstractizări si generalizări a unei realităţi materiale. Latura sonora facilitează semnului lingvistic posibilitatea de a deveni sensibil, sesizabil pentru destinatarul aparţinând unei comunităţi lingvistice.

În susţinerea tezelor de mai sus, ne propunem sa urmărim raportul dintre cuvânt, concept si referent, ţinând cont de aspectele semantic şi pragmatic ale limbii. Cuvântul este unitatea fundamentală a limbii, este definit din mai multe puncte de vedere, dat fiind faptul că identitatea lui este constituită din mai multe elemente: formă, sens, categorie gramaticală. Din perspectiva lingvisticii moderne una din cele mai importante definiţii ale cuvântului este cea de semn lingvistic „o entitate fizica cu doua fete, reunire solidara si arbitrara a imaginii obiectului numit, căreia i s-a spus semnificat, cu imaginea corpului fonetic al semnului, numit semnificant" [3, p. 16]. Cuvintele unei limbi trebuie clasate după ideile pe care le exprimă: sistemul cuvintelor este sistemul conceptelor. Ceea ce determină locul cuvântului în sistemul de relaţii este sensul lui lexical. Prin *sens* se înţelege în primul rând conţinutul lexical al unui cuvânt, plus conţinutul gramatical, plus componenta afectivă. A doua categorie de definiţii ale sensului are în vedere ideea, conceptul, noţiunea semnificaţia. Există definiţii care echivalează noţiunile *sens* şi *conţinut de conştiinţă*, orice conţinut de care sunt conştienţi oamenii, referitor la lucruri, la proprietăţile lor, la conexiunile şi relaţiile lor, şi care e fixat în aspectul sonor al limbii. Sunt definiţii care consideră sensul ca reflectare a însuşirilor generale şi esenţiale ale unei categorii de obiecte, fenomene etc. Unii lingvişti americani, printre care Leonard Bloomfield, identifică sensul cu obiectul denumit de cuvânt şi cu reacţia celui care percepe cuvântul. Deşi s*ensul si semnificaţia* se utilizează pentru desemnarea procesului de asociere a obiectului, fiinţei, noţiunii unui semn susceptibil să-l evoce, fiind consideraţi până nu demult sinonimi, aceşti termeni

sunt totuşi diferiţi. Distincţia dintre aceşti termeni constă în faptul că *semnificaţia* se realizează în şi prin context, deci e condiţionată de procesul comunicării şi se plasează între semantică şi pragmatică, iar sensul este un ansamblu de unităţi semnificative (seme) ce există şi independent de context. O viziune integratoare cu privire la conţinutul limbajului consideră desemnarea, semnificaţia si sensul tipuri diferite, clar delimitate ***desemnarea*** „referinţa la faptele extralingvistice sau la faptele lingvistice ce aparţin realităţii," ***semnificaţia*** este „conţinutul dat printr-o limbă" pentru aceeaşi desemnare (*arbor*, *arbre*, *Baum*, *tree*) există în limba română mai multe semnificaţii (*pom*, *arbore*, *copac*). De aceea pentru *arbore genealogic* n-am putea spune, nici *copac genealogic*, nici *pom genealogic*, „fiindcă există semnificaţii date de limbă", ***sensul*** este „conţinutul specific al unui act de vorbire sau al unui complex de acte de vorbire, adică al unui discurs" de pildă, *Bună dimineaţa* are sensul de salut, însă în propoziţia: „Am avut o dimineaţă bună" îşi păstrează semnificaţia, dar îşi schimbă sensul. Numai în discurs există *sens*, numai ceva spus are sens, pe când în limbă sunt date numai posibilităţile de sens" [4].

În aceasta ordine de idei Eugen Coseriu menţionează „Semnificaţia unui termen, a unui nume implică doar posibilitatea entităţii de a fi într-un chip sau altul, de a fi într-un fel anume – şi nu existenţa entităţii înseşi în concreteţea ei „reală". [5] Desemnarea este, deci, o posibilitate a limbajului care se întemeiază pe faptul că limbajul este purtător de semnificaţie. Şi tocmai desemnarea este ceea ce ne aduce în lumea lucrurilor.

Proprietatea cuvântului ca semn al limbii constă în posibilitatea de a trimite la obiectele lumii exterioare, numite referenţi. Sensul referenţial al unui cuvânt reflectă gradul de adecvare a conţinutului semnului dat cu referentul desemnat, care, la rândul lui, trebuie să întrunească anumite trăsături pentru a-i conferi semnului lexical o întrebuinţare referenţială. Dar nu trebuie scăpat din vedere faptul că un cuvânt trimite nu la un singur obiect, ci la o clasă de referenţi; desemnarea unui obiect unic se face doar prin intermediul enunţării semnului, adică din perspectivă pragmatică. Vom invoca aici numele lingvistului francez Jean-Claude Milner care a propus o teorie lingvistică a referinţei, care deosebeşte două tipuri de referinţă: referinţa actuală (pentru a desemna referentul cuvântului) şi de referinţă virtuală (pentru a desemna semnificaţia lui lexicală) şi subliniază că un cuvânt are referinţă virtuală independent de întrebuinţarea lui, iar referinţă actuală o poate avea doar în întrebuinţare. Deosebirea dintre sensul virtual şi cele contextuale e mai puţin pronunţată la termenii tehnici, la elementele limbajelor profesionale, care sunt adesea cuvinte cu un singur sens (virtual), asupra căruia influenţa contextului e neglijabilă (de aceea înţelegem cuvinte ca *antimoniu* sau *bisulfit* fără să avem nevoie de context). Majoritatea cuvintelor au unul sau mai multe sensuri *virtuale* (cu aproximaţie, cele înscrise în lexicoane, dacă eliminăm unele distincţii, nuanţe semantice, prea mărunte), care aparţin *sistemului* lingvistic. Ele se realizează în *vorbire* în propoziţii concrete, individuale, într-o gamă nesfârşită de sensuri contextuale. Exista cu siguranţa o deosebire intre o omonimie conform căreia numim marte atât o planeta, cit si pe regele războiului si o alta după care este numit rege principe printre oameni, acvila printre păsări si regele pe tabla de şah. Brentano Franz, referitor la egalitatea raporturilor menţionează „caci precum se raportează omul faţă de fiinţa sa

substanţiala, la fel se raportează albul faţă de calitate si şapte faţă de cantitate. Este aici o egalitate a raporturilor, o analogie… pe unele lucruri le numim cu acelaşi nume, pe altele cu nume diferite, pe altele însă în aşa fel încât deşi cuvintele sunt diferite, ele provin totuşi de la aceeaşi rădăcina ca, de pilda, atunci când spunem ca ceva este vindecabil, iar ceva este util sănătăţii. Însa limba nu procedează întotdeauna cu o asemenea precizie, ci ii suficient ca lucrurile sunt împreună si se grupează in jurul unuia pentru ca fără sa se sinchisească de modul apartenenţei lor individuale, sa le numească cu un singur nume de familie… De pilda, numim „regal" nu doar stăpânul regesc – purtătorul puterii regale – ci vorbim si de un sceptru si de veşmânt regal, de porunci regale, de sânge regesc etc" [6, p. 250].

Făcând referire la categoriile lui Aristotel, care sunt considerate concepte in care este divizata fiinţa, Brentano precizează „fiinţa are tot atâtea accepţiuni ca si modurile in care este enunţată. Fiindcă acum dintre cele ce sunt predicate „ceva semnifică sau o substanţă, sau o mărime, sau o calitate, sau relativ, sau un unde, sau un când, sau o poziţie, sau o posesie, sau o acţiune, sau o pasiune, totuşi cu fiecare dintre acestea fiinţa semnifică unul si acelaşi lucru " [6, p. 25-27]. Dar exista referenţi, de exemplu, dumnezeu care nu poate fi prins nici într-o definiţie şi nu poate fi subordonat nici unui gen, fapt care ar contrazice cu totul simplitatea si actualitatea pura a esenţei sale, însă divinitatea, deşi nu poate fi subordonata, poate fi totuşi asociată in mod analog categoriei substanţei, categorie prima in orice mod şi care are cel mai mult parte de fiinţă.

În concluzie este de menţionat că întregul sistem lexical este sistemul conceptelor, care capătă o valoare doar in conştiinţa vorbitorului, iar limba are o identitate anterioara, virtuală si una în prezent, reala. Daca fiinţa umana caută sa comunice semenilor o impresie, o constatare, atenţia vorbitorului nu se va opri asupra formei, a combinaţiei de sunete, ci asupra transparenţei înţelesului, prioritar fiind vectorul transparenţei cuvântului, raportul dintre semnul lingvistic si obiectul desemnat. În afara conştiinţei vorbitorului, suma de concepte ca si limba în sine, ar rămâne un inventar de semne, un obiect oarecare.

Referinţe bibliografice

1. Ileana Busuioc, Mădălina Cucu. *Introducere in terminologie*. Universitatea din Bucureşti, 2003, ebooks.unibuc.ro.

2. Doina Butiurca. *Metamorfoze privind transparent semnificantului*. În: Annales Universitatis Apulensis. Series philological, Annals of 1 Decembrie 1918, University of Alba Iulia – Philology (I (1)/2007), p.220.

3. Angela Bidu – Vrănceanu, Narcisa Forăscu. *Limba română contemporană*. Bucuresti, Editura Universităţii din Bucuresti, 2005.

4. Ioana Creţu**.** *Desemnare, semnificaţie şi sens. Conţinutul limbajului din mass-media. Sensul în textul publicistic*. www.topcursuri.ro.

5. *Filosofia limbajului*. **A semnifica şi a desemna. filosofiatis.blogspot.com**.

6. Brentano Franz. *Despre multipla semnificaţie a fiinţei la Aristotel*. Bucureşti, Hunanitas, 2003.

DEICTICITATEA – COORDONATĂ SEMANTICO-PRAGMATICĂ A DISCURSULUI POLITIC

TATIANA VERDEŞ,
Universitatea de Stat din Moldova

În literatura de specialitate din ultimii ani, se observă un interes sporit pentru examinarea mai amănunţită a deicticelor. În cadrul comunicării deixisul este un element foarte important, care se concretizează relativ uşor şi univoc în vorbire. În comunicarea orală, *face to face*, deicticitatea ia forma gesticii şi a mimicii care pot facilita transmiterea/decodarea mesajului de către interlocutor în conformitate cu intenţia comunicativă a locutorului. În textul scris deicticul poate oferi spaţiu de decodificare cu mult mai larg, dând posibilitate receptorului să „completeze" după propria înţelegere sensul deixisului. Această capacitate a fenomenului o exploatează din plin anume discursul politic, în care putem întâlni formulări de tipul: ***Împreună noi vom face un viitor mai bun****!* Asemenea enunţuri au o interpretabilitate foarte mare, fiecare cuvânt având valoare deictică – *împreună* poate avea sensul partidul şi alegătorii, membrii unei comunităţi, asociaţiile de întreprinzători ş.a.m.d.

În Republica Moldova discursul politic în ultimii ani este unul foarte variat şi amplu reprezentat prin diverse forme şi tipuri de texte în care toate tipurile de deictice sunt utilizate anume datorită capacităţii lor generalizatoare. Astfel, de exemplu, orice ofertă electorală este formulată în aşa fel încât să lase şi o pistă de retragere actorului politic – ***Viitorul*** *european* … poate fi şi mâine, şi peste câteva luni, şi peste câţiva ani etc.

În general, discursul politic este unul informativ, care operează cu un conţinut explicit şi unul implicit, în terminologia savantului O. Ducrot „*posé*" (*datul*) şi conţinutul presupus, numit „*présupposé*" [1], semnificativ pentru studiul dat. Întrucât deicticele indică sau suplimentează o concluzie sau o premiză care lipseşte din setul de asumpţii necesare *contextului interpretativ* al enunţului, analiza deicticelor cere o lectura pragmatică, ce presupune nu doar analiza substanţei lingvistice, ci şi elementul lingvistic contextual, cum ar fi cel extralingvistic. În enunţul ***Acum*** *ia* ***aceasta*** *de* ***aici*** *şi pune-****o acolo***, ***alături*** *de* ***celelalte***, deicticele evidenţiate nu au referent concret şi pot fi decodificate în mai multe feluri, în funcţie de tematica comunicării, situaţia de comunicare, participanţii la comunicare etc. Astfel, *aceasta* poate fi *cartea*, *floarea*, *cutia* sau orice alt obiect cunoscut de interlocutori. La fel de multiplă poate fi şi interpretarea celorlalte deictice.

Cei care produc discursul politic sunt totdeauna tentaţi „să integreze în el formule originale, uneori şocante, jonglând cu ideile şi cu unităţile verbale şi non-verbale în aşa mod, ca acestea să devină obiectul atenţiei" [5, p. 147].

În acest sens, semnificativ este sloganul electoral, o formulă concisă şi frapantă, uşor de repetat, polemică destinată să incite masele atât prin stilul său, cât şi prin elementul autojustificator, pasional şi raţional pe care-l comportă. Puterea sloganului este dublă datorită conciziei sale, (trezeşte plăcerea de a-l repeta şi distrage atenţia de la adevăratele mobiluri pe care le avansează, determină la acţiune fără a mai da posibilitatea alegerii). [4, p. 95]

Analizându-se sloganele electorale din Republica Moldova, s-a constatat că acestea pot fi uşor confundabile şi de multe ori îşi pierd particularitatea de a defini explicit un partid, spre exemplu: *Moldova învinge* ***împreună*** *cu* ***noi*** (Sloganul PCRM, 2007), ***Împreună vom învinge!*** (Sloganul Uniunii Centriste din Moldova, 2007); ***Împreună*** *cu Dorin Chirtoacă pentru Chişinău*! ***Împreună*** *pentru* ***satul nostru***! ***Împreună*** *pentru* ***oraşul nostru***! (PL, 2011) sau ***Împreună*** *pentru Moldova!* ***Să fim împreună*** *pentru CHIŞINĂU*! (PLDM, 2011) etc. În toate cazurile, este vorba de o victorie în urma campaniei electorale, de care este interesat candidatul dat. Cuvintele deictice (*împreună*, *noi*, *nostru* şi formele verbale), codurile ancorate (*Moldova învinge*, *pentru Moldova*, *pentru Chişinău*, *satul nostru*, *oraşul nostru* etc.) devin acele instrumente lingvistice, neo-strategii politice, cu ajutorul cărora se orientează, ghidează, influenţează implicit receptorul/alegător. Se observă că valenţele semantice ale deicticelor pot varia în dependenţă de competenţa pragmatică şi comunicativă a emiţătorului, dar şi de nivelul de inteligenţă, pregătirea intelectuală a receptorului.

Astfel că, MOLDOVA (metonimie) – varietate semantică: ţară (din punct de vedere administrativ şi politic, stat); locuitorii unei ţări, popor, naţiune etc., care, desigur, include ALEGĂTORUL, cetăţeanul RM, … *tu*… vei învinge, cu condiţia: a fi ÎMPREUNĂ cu NOI.

Mesajele implicite ar fi: *dacă îţi doreşti o ţară bogată*, *de succes… învingătoare*, *votează-ne pe NOI!* Sau: *o victorie*, *un viitor strălucit al Moldovei poate fi doar împreună cu NOI!* […] interpretări pot fi multiple, ideea este una, *VOTEAZĂ-****NE***!!! Unde Ne=NOI=PCRM.

Moldova ***învinge împreună*** *cu noi!* (Sloganul PCRM)

Cu implicatura: Moldova + Noi = ***Împreună***
TU + PCRM = ***Victorie***

În cazul sloganului UCM, *Împreună vom învinge* – ideea este aceeaşi, *în asociere cu noi*, *vom învinge!*

După cum s-a observat, deicticul ***împreună***, formele verbale la pers. I, pl. sunt prezente în sloganele mai multor partide politice, fapt ce ar demonstra că utilizarea acestora nu este întâmplătoare. Toate „cer” implicarea receptorului şi îl „fac” participant activ la alegeri, unde, obligatorie este votul pentru PARTID, pentru MOLDOVA, pentru VICTORIE. Prin urmare, deicticele sunt una dintre cele mai reuşite strategii perlocuţionale, întrucât nu impune forţat o reacţie, ci doar o sugerează, o ghidează.

În cazul expresiilor de tipul *oraşul nostru*, *poporul nostru*, *ţara noastră* etc., referinţa deicticului personal pronominal este extrem de largă – *nostru*, *noastră* etc. – nu indică, aici, o posesie, ci include o prezenţă, prezenţa alocutorului, care face parte dintr-un întreg *oraş*, *popor*, *ţară*.

După cum s-a observat, discursul politic autohton abundă în cuvinte deictice, ceea ce conduce la o asemănare a textelor de acelaşi tip, dând cititorului senzaţia de „ecou". Cel mai des sunt utilizate deicticele personale (*noi*, *împreună*, *aceasta* etc.), formele substantivizate ale unor verbe cu semantică pozitivă (*dezvoltarea*, *modernizarea*, *accelerarea* etc.), formele verbale de persoana I, pl., viitor (*vom realiza*, *vom schimba*, *vom perfecţiona* sau *se va armoniza*, *se va intensifica*, *se va stabili* etc.). Se remarcă un fapt comun tuturor exemplelor anterioare, în toate cazurile este vorba de recuperarea interpretării „bune", a aceleia pe care locutorul intenţionează să o comunice. Prin urmare, deicticele permit codificatorului, actorului politic să producă efectele de ambiguitate dorite, iar decodificatorului, alegătorului i se dă posibilitatea decodificării pragmatice ale acestora. Altfel spus, din punct de vedere pragmatic, deicticele oferă o interpretare convenabilă actorului politic, care are posibilitatea, în caz de necesitate, să reinterpreteze textul fără a-l modifica, deoarece cuvintele deictice de tipul *bunăstare* sau *dezvoltare* totdeauna pot căpăta o semnificaţie dorită de emiţător.

În general, coordonata semantică a deicticităţii vizează explicitarea sensurilor pentru interlocutor, în măsura în care locutorul consideră că interlocutorul nu poate decoda mesajul în conformitate cu intenţia comunicativă iniţială, în timp ce coordonata pragmatică este concretizată în raportarea la situaţia de comunicare, la contextul şi/sau contextul comunicativ. Rezultanta celor două coordonate o reprezintă sensul integrativ al elementelor deictice: sensul „lexical" (elementul deictic care permite, de exemplu, asocierea lui „eu" cu locutorul dintr-o anumită situaţie de comunicare); a sensului „gramatical" (suma de trăsături de ordin gramatical care caracterizează un element deictic şi poate facilita decodarea mesajului de către interlocutor în conformitate cu intenţia comunicativă a locutorului [2] – de exemplu, informaţia gramaticală determinată în cazul adverbelor spaţiale (*aici*, *acolo*) sau demonstrativelor (de apropiere/depărtare) etc.).

Să urmărim exemplul: „*Mi-aş fi dorit foarte mult să discut**ăm astăzi*** rezultatele finale ale *campaniei electorale care a trecut*. Dar *pe semne*, *este încă prematur* de *a face* ***careva*** *generalizări*. Iar *dacă* ***totuşi*** *a venit timpul să vorbim* despre ***careva*** *concluzii*, atunci *vor fi* de *o* ***cu totul altă*** *natură*." (*Declaraţia Preşedintelui PCRM*, *Vladimir Voronin în cadrul briefingului din 21 iunie 2011*)

Conform autorului Pierre Dac, astfel de discursuri pot fi caracterizate: „Un discurs bun nu trebuie să vorbească despre nimic, dar să lase impresia că vorbeşte despre toate." Noi am adăuga: spus frumos, dar nimic concret: *careva generalizări*, *careva concluzii*, *cu totul altă natură*. Deicticele evidenţiate obligă receptorul să adauge textului politic presupoziţiile sale dictate de cunoaşterea situaţiei de comunicare, care, cu siguranţă, mereu pot fi supuse discuţiilor.

Aşadar, coerenţa semantică va depinde de contextul comunicativ, fiind evidentă conjugarea dimensiunilor semantică şi pragmatică.

Se dovedeşte că discursul politic este un câmp propice pentru manifestarea fenomenului deicticităţii, orice text din acest domeniu conţine un număr impunător de cuvinte care pot fi reinterpretate în funcţie de situaţia de comunicare şi de intenţia comunicativă

În concluzie, susţinem că, în general, deicticitatea – coordonată semantico-pragmatică a discursului politic, este asociată principiului economiei în limbă şi raportării unui mesaj/componentele unui mesaj la diferitele aspecte ale situaţiei de comunicare. Semnalăm faptul, că dacă în comunicarea interumană deicticitatea are capacitatea de a dezambiguiza mesajul, atunci în discursul politic, dimpotrivă, rolul acesteia este de a abstractiza, a ambiguiza, a generaliza mesajul politic.

Conţinutul semantico-pragmatic al deicticităţii este reprezentat de variaţia după context şi/sau cotext (persoană/spaţio-temporalitatea relaţii interpersonale/ elemente anterioare sau ulterioare unei anumite componente a mesajului etc.) prin prisma sensului integrativ al elementelor deictice.

Referinţe bibliografice

1. O. Ducrot, T. Todorov. *Dictionnaire encyclopédique des scences du langage*. Paris: Le Seuil, 1972.

2. A. Hobjilă. *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită neliterară actuală*. Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2003.

3. H. Plett. *Ştiinţa textului şi analiza de text*. Bucureşti: Ed. Univers, 1983.

4. T. Verdeş. *Sloganul electoral ca formă de comunicare*. În: „Cercetare şi inovare – perspective de evoluţie şi integrare europeană". Chişinău: CEP USM, 2009, p. 95-96.

5. L. Zbanţ. *La pragmasémantique de la métaphore et de la métonymie dans le texte journalistique*. În: Probleme de lingvistică generală şi romanică. Actele Colocviului ştiinţific internaţional consacrat profesorului Gr. Cincilei cu prilejul aniversării a 80-a de la naştere. Ediţia II-a. Chişinău: CE USM, 2008, p. 147-150.

DESPRE O ABORDARE LEXICOGRAFICĂ NEORDINARĂ A VOCABULARULUI

ANA VULPE
Institutul de Filologie al AŞM

Începutul realizării oricărei lucrări lexicografice este precedat de clarificarea mai multor aspecte teoretico-aplicative ce ţin de specificul lucrărilor de acest gen, printre care elaborarea principiilor generale care să fie puse la baza elaborării lucrării, inventarul de unităţi lexicale care vor constitui corpusul ei, justificarea modului de prezentare a acestora, de utilizare a sistemului metalexicografic etc.

La elaborarea *Dicţionarului de cuvinte*, *locuţiuni şi expresii frazeologice sinonimice* am avut drept punct de plecare ideea că aceeaşi noţiune sau concept, poate fi redat prin mai multe forme sau moduri de folosire a arsenalului lingvistic, printre care un cuvânt, o îmbinare de cuvinte sudată, sau chiar o propoziţie. Prin urmare, obiectivul principal a fost determinarea acestor modalităţi şi descrierea lor sistematizată într-un dicţionar.

Drept intrări în Dicţionar sunt considerate doar acele cuvinte (lexeme) care au, cel puţin, un echivalent semantic constituit dintr-o grupare de cuvinte osificată, sudată (locuţiune sau expresie frazeologică). De fapt, la stabilirea acestor cuvinte de intrare (sau cuvinte-titlu) s-a pornit de la analiza semantică a grupărilor de cuvinte osificate, adică mai întâi au fost identificate locuţiunea sau expresia frazeologică (în baza confruntării mai multor dicţionare de locuţiuni şi expresii, dar şi a celor explicative), determinate sensul (sensurile) lor, şi în cazul în care aceasta poate fi exprimat printr-o o unitate lexicală monomembră, atunci atât unitatea lexicală monomembră, cât şi gruparea de cuvinte osificată, sudată (locuţiunea (locuţiunile) sau/şi expresia frazeologică (expresiile frazeologice) au intrat în corpusul Dicţionarului. Acesta a fost principiul de bază în organizarea şi prezentarea informaţiei semantice în lucrare. Astfel că limitele calitative şi, mai ales, cele cantitative au fost determinate pornind anume de la acest principiu. Astfel stând lucrurile, evident că Dicţionarul nu are nici pe departe un caracter complet, ci unul strict selectiv.

Înainte de a prezenta câteva articole de dicţionar, considerăm necesar a face unele precizări de ordin teoretic vizavi de noţiunea şi termenul frazeologism, care este tratat în literatura de specialitate în mod diferit, prezentând, cel puţin ca variante de lucru, definiţiile cu care am operat în procesul de realizare a lucrării.

Mai întâi de toate amintim că termenul *frazeologie* pe lângă sensurile bine cunoscute „fel propriu unei limbi, unui scriitor de a construi frazele” şi „vorbire fără conţinut, care ascunde sărăcia de idei”, mai are două sensuri terminologice

(care, din păcate, nu sunt oglindite în unele dicţionare ale limbii române), mai importante aici: „totalitatea frazeologismelor dintr-o limbă" şi „disciplina care studiază frazeologismele". N-o să facem un excurs în istoria apariţiei frazeologiei ca ştiinţă în lingvistică, în general, şi în lingvistica românească, în particular, ci doar vom menţiona că marea majoritate a lingviştilor consideră că frazeologia constituie o ramură independentă a lingvisticii având obiectul său de cercetare, deşi, prin metodele ei de cercetare, precum şi prin unităţile supuse cercetării, ea se aproprie cel mai mult de lexicologie. Frazeologismele, ca şi cuvintele, au un înţeles unitar şi constituie un fenomen obiectiv în limbă. Componenţa unui frazeologism, cu toate modificările ce le suferă pe parcursul istoriei, în fond, este stabilă.

Uneori frazeologia este plasată într-o „zona de frontieră" dintre vocabular şi sintaxă. „Frazeologismele stabilesc o legătură între lexicologie şi sintaxă, mai ales, dacă avem în vedere îmbinările stabile de cuvinte, expresiile „gata făcute", în care, de regulă, nu putem modifica nici elementele lexicale componente (înlocuindu-le prin sinonime), nici ordinea lor. În felul acesta frazeologismele ies de sub oblăduirea sintaxei" [1, p.21].

Fiind totuşi o subdisciplină lingvistică în curs de constituire, frazeologia românească nu are un obiect de studiu bine delimitat. De multe ori se procedează, în acest sens, la extinderea acestuia, în sfera frazeologiei fiind incluse, alături de unităţile frazeologice autentice şi de locuţiuni, şi cuvintele compuse, îmbinările terminologice, structurile cu valoare de intensitate, citatele, formulele convenţionale, îmbinările uzuale, clişeele internaţionale, dictoanele, proverbele, zicătorile, maximele, construcţiile perifrastice, sentinţele, formele analitice etc. [a se vedea: 2, 3, 4 ş. a.]. Acest fapt „duce, inevitabil, numai la intensificarea „zguduirii" frontierelor – şi aşa vagi şi fragile – ale subdisciplinei respective a lexicologiei" [5, p. 26].

Astfel, în cercetarea frazeologiei, lingviştii s-au confruntat şi se mai confruntă cu două probleme de bază: care unităţi cad sub incidenţa frazeologiei şi care este termenul cel mai adecvat pentru a desemna aceste unităţi. În ambele cazuri deocamdată nu că s-a găsit un numitor comun, fondul frazeologic fiind încă nesigur, iar terminologia – încă variată. „Însăşi entitatea lingvistică, aşa-zisa unitate frazeologică, a fost numită în mai multe (ba chiar în foarte multe feluri!) – ceea ce vorbeşte şi despre diversitatea de opinii în interpretarea fenomenului dat" [6, p. 13]. Totuşi, în ultimele decenii, cei mai mulţi dintre lingvişti au utilizat termenii de *unităţi frazeologice* sau, pur şi simplu, *frazeologisme*. Conform definiţiei lingvistului Th. Hristea, unităţile frazeologice dintr-o limbă dată reprezintă „combinaţii stabile de două sau mai multe cuvinte, cu un sens unitar. Aceasta înseamnă că ele denumesc un singur obiect, o singură însuşire, o singură acţiune, un proces sau un fenomen unic etc." [7, p. 139].

Pentru a nu crea confuzii în utilizarea termenilor, în lucrarea respectivă, am acceptat noţiunile locuţiune şi frazeologism, iar în ce priveşte limita dintre locuţiune şi frazeologism, susţinem punctul de vedere al lui Bâlteanu I. Maria, care în studiul *Tipuri de unităţi frazeologice* afirmă că cu cât o îmbinare stabilă de cuvinte este mai *expresivă* (deci are o mai pronunţată încărcătură afectivă), cu atât suntem mai îndreptăţiţi s-o considerăm expresie.

Prin locuţiune înţelegem „o îmbinare de cuvinte cu sens unitar, care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire. De exemplu: *punct de vedere* = opinie; *ţinere de minte* = memorie; *de ispravă* = capabil; *a da ajutor* = a ajuta; *a lua parte* = a participa etc. Locuţiunile nu trebuie confundate cu sintagmele, care prezintă unităţi semantice şi sintactice stabile, formate din două sau mai multe cuvinte nesudate între care există raporturi de subordonare. De exemplu: *act de identitate*, *linie de apărare*, *factor comun*, *dosul palmei*, *economie de piaţă*, *organe interne*, *lapte acru* etc.

În lipsa unor criterii riguroase de delimitare a expresiilor frazeologice, ne-am limitat, iniţial, la următoarea variantă de definiţie pentru lucru a acestor unităţi: construcţie foarte sudată, cu o pronunţată încărcătură afectivă, având, de obicei, aspectul unei sintagme, propoziţii sau chiar fraze, a cărei semnificaţie (sau a căror semnificaţii) rezultă din reinterpretarea semantică totală a elementelor ei componente şi care nu poate fi tradusă în alte limbi cuvânt cu cuvânt, ci prin expresii adecvate sau doar prin perifraze aproximative. Anume gradul foarte ridicat de sudură al elementelor componente ale acestora (schimbări sau înlocuiri pot fi operate extrem de rar) diminuează legăturile acestor unităţi cu sintaxa şi accentuează apropierea faţă de lexicologie. Exemple de expresii frazeologice: *a da cuiva la cap* = a) a lovi; b) a distruge; *a-i ieşi din cap* = a uita; *a-şi pune mâinile în cap* = a se îngrozi.

Desigur, utilizând unităţi frazeologice în exprimare, efectul asupra interlocutorului este mai puternic, iar interesul faţă de cele relatate este mai mare.

În cele ce urmează descriem succint modul de prezentare lexicografică a materialului**.** Cuvintele de intrare (numite şi leme) se redau cu litere aldine, după care se indică cu caractere cursive partea de vorbire de care ţine (*vb*. – verb; *m*., *f*., *n*. – substantiv; *adj*. – adjectiv; *adv*. – adverb; *pron*. – pronume; *num*. – numeral etc.). Urmează unităţile lexicale sinonimice monomembre. Dacă şirul sinonimic este numeros, dintre acestea s-au ales doar trei-cinci (în primul rând, cele literare, neutre, dar şi unele polare, chiar regionale, mai frecvente, mai reprezentative pentru cuvântul sau sensul dat). În continuare, după semnul ► se indică locuţiunile şi expresiile frazeologice sinonimice cu cuvântul-titlu. De ex.:

A ACCENTUA *vb*. a reliefa, a evidenţia, a sublinia; ► a pune accentul pe ceva, a pune în lumină, a scoate (a pune) în evidenţă (în relief, în valoare), a atrage atenţia; a pune pedala pe… *pop*.

A DEMITE *vb*. a destitui, a concedia; ► a da afară (din slujbă, din funcţie), a scoate pe cineva din pâine, a trimite pe cineva la plimbare; a da jos *reg*.

DEŞTEPT *adj*. ager, inteligent, isteţ, capabil; ► ajuns de (la) cap, uşor de cap (de minte), ascuţit (sprinten, deschis) la minte, cu (multă) minte, cu scaun la cap, cu cap (pe umeri), de şapte palme în frunte, (om) cu (de) spirit, ager (sprinten, înţepat) la minte, cu minte sprintenă.

Sensurile tranzitive, intranzitive ale unuia şi aceluiaşi verb se indică separat, fiind marcate prin cifre arabe cu paranteză. De ex.:

A SĂRĂCI *vb*. 1) a se ruina; ► a rămâne (a ajunge) pe drumuri (de dârvală), a rămâne fără un capăt de aţă, a rămâne lefter, a se face hagiu, a da de fundul sacului, a ajunge la sapă de lemn, a ajunge (a ieşi) la covrigi, a ajunge de la moară la râşniţă (la morişcă), a ajunge la mucuri de ţigară, a întoarce punga pe dos, a rămâne cu traista în băţ, a rămâne cu buzunarele goale (cu buzunarul gol), a rămâne fără un ban (o lescaie, un svanţ, un gologan, o para (chioară), a rămâne pe jantă, a i se dezumfla cuiva buzunarele, a-şi goli buzunarele (până la un ban); 2) (*pe cineva*) a ruina; a calici *pop*.; ► a lăsa pe cineva scândură (ca scândura, tinichea), a suge pe cineva până la măduvă, a lăsa pe cineva la papuci, a scoate pe cineva la covrigi (la pepeni), a lua cheagul cuiva, a lua pâinea (pita, bucăţica) de la gură, a (a)duce pe cineva la sapă de lemn, a mânca (a înghiţi) banii cuiva, a lăsa pe cineva în cămaşă, a lua şi cămaşa de pe cineva, a-i vinde cuiva şi măselele (din gură), a stoarce banii de la cineva, a lua cuiva boii de dinainte *pop*.

Suficient de multe sunt situaţiile când sensul unei expresii frazeologice echivalează nu cu un singur cuvânt, ci cu o îmbinare (liberă) de cuvinte, indicând un aspect gradual al cuvântului de intrare, sau cu o anumită formă a acestuia. În asemenea cazuri, se indică cu caractere aldine îmbinarea de cuvinte (sau forma specifică) urmată de expresia frazeologică respectivă. De ex.:

A MEDITA *vb*. a (se) gândi, a cugeta, a reflecta; ► a-şi pune minţile (creierul) în mişcare, a cădea (a sta, a rămâne) pe gânduri, a i se duce gândul la cineva (la ceva), a-şi îndrepta gândul asupra cuiva (a ceva), a se sfătui cu gândul (cu capul), a cădea pradă gândurilor, a-l fura pe cineva gândurile; ~ **mult** ► a-şi bate (a-şi frământa, a-şi sparge, a-şi sfărâma) capul cu ceva, a-şi sfărâma (a-şi bate) capul de (pentru) ceva, a-şi frământa mintea (minţile, creierii), a se frământa cu mintea, a-şi stoarce creierii (mintea).

RAR *adv*. rareori, uneori, câteodată; ► când şi când, în răstimpuri, din vreme în vreme,din când în când, din timp în timp, (pe) la soroace, din răstimp în răstimp; **foarte** ~ ► la zile mari, de joi până mai (de) apoi, din an în Paşti, din Paşti în Paşti, din Paşti în Crăciun.

A PLECA *vb*. a se duce, a merge, a se porni; **pleacă!** ► pe-aici ţi-e drumul!, şterge-o de-aici!

Variantele elementelor lexicale din cadrul aceluiaşi bloc de dicţionar se indică în paranteze. De ex.:

A IGNORA *vb*. a neglija, a nesocoti, a omite; ► a face abstracţie de…, a închide ochii la…, a da (a lăsa) în plata (în mila, în ştirea) Domnului (a lui Dumnezeu, a Celui de Sus), a lăsa la o parte, a trece cu vederea, a nu ţine seamă (cont) de…, a nu lua în considerare (în seamă), a pune (a da) la spate ceva.

Uneori, pentru o mai mare claritate, se indică în paranteze, cu caractere cursive, anumite precizări de ordin semantic. De ex.:

A ADEMENI *vb*. 1) a momi, a tenta, a ispiti; ► a întinde (a pune) cuiva o cursă (cursa, un laţ), a atrage pe cineva în cursă, a prinde pe cineva în plasă, a da cuiva cu ceva pe la nas; 2) (*despre femei*) a seduce, a fermeca, a atrage; ► a face cuiva cu ochiul, a avea lipici, a avea un vină-ncoace, a fi cu nuri, a suci (a învârti) capul cuiva, a-i lua (a-i fura, a-i suci) cuiva mintea (minţile), a-i lua cuiva ochii (văzul, vederile), a-i fura cuiva inima (ochii, vederile).

Scopul final al acestei lucrări este să ofere celor interesaţi o imagine de ansamblu privind diversitatea de mijloace de exprimare a unei şi aceleiaşi idei, de nuanţare a vorbirii, de accentuare afectivă a comunicării, de exprimare a atitudinii interlocutorilor faţă de cele comunicate etc. Ea va constitui un instrument de lucru şi în caz de necesitate, şi în caz de delectare spirituală, întrucât expresiile frazeologice formează, după cum afirma marele scriitor clasic M. Eminescu, „adevărata bogăţie a limbii" şi "dau fiecărei limbi o fizionomie proprie".

Utilitatea lucrării se justifică prin faptul că se încearcă a se pune în lumină imensa bogăţie a expresivităţii limbii române prin reflectarea în ea a unui număr cât mai mare posibil de cuvinte, locuţiuni şi expresii frazeologice sinonimice.

Lucrarea va fi adresată publicului larg, în primul rând, profesorilor, studenţilor, elevilor, jurnaliştilor, scriitorilor şi, în general, oricărui vorbitor de limba română interesat să cunoască în profunzime tezaurul şi expresivitatea limbii române.

Referinţe bibliografice

1. Gheorghe Colţun. *Frazeologia limbii române*. Chişinău, Editura Arc, 2000.

2. Florica Dimitrescu. *Locuţiunile verbale în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R. 1958.

3. Ion Boroianu. *Conceptul de unitate frazeologică*: *tipuri de unităţi frazeologice*. În: „Limbă şi literatură", 1974, nr. 2, p. 25-34

4. Cernea Maria. *Locuţiunile*. În: LLR, 1999, nr.4.

5. Gheorghe Popa. *Locuţiunile în sistemul unităţilor nominative ale limbii române*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 2001.

6. Anton Borş. *Conceptualizarea unui dicţionar ideografic de cuvânt*, *locuţiuni şi frazeme*. În: „Buletinul Institutului de Lingvistică". 2003, nr. 3, p. 13-16.

7. Theodor Hristea. *Introducere în studiul frazeologiei*. În: „Sinteze de limbă română", Bucureşti, Editura Albatros, 1984, p. 134-159.

RECŢIUNEA PREPOZIŢIONALĂ ÎN GRAIURI ÎNTRE DEPRINDERE ŞI LOGICĂ (mă duc la apă/ după apă)

VLADIMIR ZAGAEVSCHI
Universitatea de Stat din Moldova

Cunoscutul filozof grec din antichitate Heraclit (cca 540 – cca 470 î. Hr.) spunea atunci, la vremea sa, că „în unul şi acelaşi râu nu poţi intra de două ori". Or, şi până acum, fără să mai ţinem cont de acest adevăr, admitem să spunem: „azi m-am scăldat de două/ de trei ori în Nistru", în acel Nistru, din care, de fiecare dată, rămân doar albia şi malurile, căci apa lui, între timp, s-a dus departe în calea sa spre mare. Aici însă intervine deprinderea vorbitorului, tradiţia, care combate filozofia, logica. „Vorbim spre a ne înţelege. De aceea deprinderea, este regula absolută în ce priveşte limba. Nici ştiinţa, nici logica nu vor putea înlocui deprinderea, căci te exprimi rău atunci când vrei să te exprimi prea bine" (Anatole France). Şi: „… pentru că deprinderea este o maximă vie, devenită instinct şi carne" (H. F. Amiel)

În vremea unei expediţii dialectologice pe teren, într-un sat din Bucovina de nord (reg. Cernăuţi, Ucraina), l-am avut ca informator/ subiect pe un ţăran, sociabil, priceput, deştept, cum rar se întâmplă. La întrebarea directă din chestionar (nr. 2496): „Cum se zice la dumneavoastră în sat când mergi la fântână: *mă duc* ***la apă*** sau *mă duc* ***după apă****?*" [1, h. 518.], informatorul în cauză mi-a răspuns şi el *heracliticeşte*, adică filozofic: „Dacă te duci ***după apă***, nu te mai întorci. La noi se spune: *te duci* ***la apă***".

Legea minimului efort [5, p. 227], adică tendinţa vorbitorului de a recurge la o economie a efortului verbal, cu condiţia păstrării identităţii mesajului transmis, a făcut ca enunţul *mă duc la fântână după apă* (adică să aduc apă) să se dezmembreze, dând naştere la două variante: (*mă duc*) ***la apă*** şi (*mă duc*) ***după apă***, şi într-un caz, şi în celălalt noţiunea *la fântână* sau, eventual, *la izvor* fiind subînţeleasă.

În enunţul integral prepoziţia ***la*** indică locul, direcţia mişcării [2, p. 485], iar prepoziţia ***după*** – scopul acţiunii [2, p. 285]. În variantele disociate, prepoziţia ***la*** îşi păstrează raportul spaţial, direcţia, dar, în cazul dat, al trunchierii enunţului, îşi imprimă, parcă, pe contul substantivului *apă* (fântână, izvor), şi o nuanţă finală, de scop. Cea de a doua variantă, ***după apă,*** din punct de vedere logic, capătă, în acest context, şi un pronunţat sens gramatical al direcţiei, al direcţiei apei, întrucât, după cum vom vedea infra, mai mulţi subiecţi chestionaţi sesizează, logiceşte/ heracliticeşte, şi un alt sens decât cel de „a merge să aduci apă de la fântână/ izvor": ***după apă*** *nu mai vii înapoi*; *te ia apa şi te duce înainte*; ***după apă*** *e când mergi pe apă în jos*.

Al. Graur, referindu-se la alte construcţii prepoziţionale „certate cu logica" (chipurile, ar trebui să spunem *pahar* ***cu apă***, nu *pahar* ***de apă***, pentru că paharul

e de/ din sticlă, nu de/ din apă), susţine că: „Nimeni n-are dreptul să intervină cu motive de logică – oricât de exacte ar fi ele – pentru a modifica o expresie consacrată de uz. Nimeni nu face apel la logică la fiecare cuvânt pe care îl rosteşte", făcând apel la autoritatea tradiţiei, sprijinită de vorbitori [4, p. 7].

Cum s-au repartizat teritorial cele două variante: (*mă duc*) ***la apă*** şi ***după apă***? Conform *Atlasului lingvistic moldovenesc*, harta 518 „(*mă duc*) ***la***/ ***după*** (*apă*)" [1], varianta ***la apă*** acoperă aproape întreg spaţiul lingvistic, circumscris în reţeaua atlasului. Varianta a doua, ***după apă***, aşa-zisa „certată cu logica", a fost înregistrată într-un număr restrâns de localităţi anchetate, localităţi situate în regiuni periferice, limitrofe cu Ucraina (reg. Transcarpatică/ Maramureşul din dreapta Tisei, reg. Cernăuţi/ Bucovina de nord, partea de nord a Basarabiei: actualele raioane Briceni, Donduşeni, Ocniţa), apoi în unele enclave din Ucraina (reg. Kirovograd) şi Federaţia Rusă (reg. Omsk)*****.[1]

Harta lingvistică citată supra (518), cu răspunsurile la întrebări, dar şi notele marginale la hartă, cu explicaţiile sau completările informatorilor în legătură cu răspunsurile date, ne permit să prezentăm un tablou mai amplu al fenomenului pe teren.

Varianta (*mă duc*) ***după apă*** a fost atestată în cele patru localităţi anchetate din reg. Transcarpatică/ Maramureşul din dreapta Tisei (punctele: 1 Slatina, 2 Apşa de Jos, 3 Apşa de Mijloc, 4 Biserica Albă) şi în două sate anchetate din reg. Cernăuţi/ Bucovina de nord (6 Crasna şi 13 Mahala).

În punctul 10 Pătrăuţii de Jos, reg. Cernăuţi, a fost înregistrată varianta ***după*** [dipi] ***apă***, dar e cunoscută şi cealaltă variantă: ***la apă.***

Ca şi în alte sate din reg. Cernăuţi, se foloseşte varianta ***la apă***, dar se zice şi „*ma duc la fântânî* ***dupa apî***" (17 Boian, r. Noua Suliţă, fostul judeţ Hotin, Basarabia).

În unele puncte anchetate din partea de nord a R. Moldova (31 Grimăncăuţi, r. Briceni, şi 40 Scăieni, r. Donduşeni) se spune: (*mă duc*) ***la apă***, dar „*cân-îi diparti fântâna*, *dzâc*: *du-ti* ***dupa apî***".

Prozatorul basarabean Victor Dumbrăveanu, originar de prin părţile Bălţiului, ţine mai mult la varianta „certată cu logica": „*Bărbaţii … se opreau să adape caii la fântână şi Olina venea cu căldările* ***după apă*** …" („Flori străine").

Iar scriitorul Ion Druţă, originar din aceeaşi arie dialectală de nord (s. Horodişte, neanchetat, r. Donduşeni) foloseşte, în acest caz, prepoziţia ***la***, care indică numai direcţia, nu şi scopul:

– *La fântână* te duci, Gheorghe?

Scridon venea grăbit în urma lui.

– *La fântână*.

– Hai că merg şi eu

Au umplut căldările şi s-au aşezat pe corlatele fântânii („Frunze de dor").

În trei localităţi ale arealului lingvistic, circumscris în ALM, a fost fixată varianta ***la apă***, dar, – comentează informatorii, – mai rar (mr)/ uneori (u)

***** În reg. Omsk (Federaţia Rusă) fenomenul *la apă*, dar, mai rar, şi *după apă* a fost înregistrat în punctual 75 Kutuzovka, ai cărui locuitori, moldoveni, s-au colonizat, venind aici „în Sibiri la pomânt mult", în 1909 din s. Cerlena Mare (reg. Cernăuţi, Ucraina, fostul judeţ Hotin). Vezi: *Texte dialectale*, vol. I, partea I, supliment la *Atlasul lingvistic moldovenesc*, Chişinău, 1969, p. 146-147.

se spune şi (*mă duc*) ***după apă*** (41 Plopi, r. Donduşeni, 229 Novoukrainka, reg. Kirovograd, Ucraina, şi 75 Kutuzovka, reg. Omsk, Federaţia Rusă).

În toate celelalte localităţi anchetate, atât cele din partea centrală şi de sud a Basarabiei, cât şi cele din enclavele din Ucraina, Federaţia Rusă, Georgia (Abhazia), Kazahstan, Kârgâzstan, s-a răspuns cu varianta (*mă duc*) ***la apă.*** Aceeaşi variantă a fost întâlnită şi în operele prozatorilor, originari din zona centrală a R. Moldova, dar şi în operele folclorice din această zonă:

„*Luase tocmai căldarea să se ducă* ***la apă*** *…*" (Vasile Vasilache, „Povestea cu cucoşul roşu").

„*O pândesc pe fată când se duce sara cam pe întunerec* ***la apă*** *sau stă cu alte fete de vorbă …, o ia mai cu voia ei, mai cu de-a sila şi o duce la sine acasă*" (Gheorghe V. Madan, „Răpirea miresei").

„*C'o luat o cofă*/ *Să să ducă* ***la apă***/ *Ş'o dat într-o groapă*/ *Ş'o trântit cofa di chiatră*" (Petre Ştefănucă, „Folclor şi tradiţii populare").

În acelaşi timp, informatorii/ subiecţii din şase localităţi anchetate, repartizate răzleţ pe teren, au venit şi cu anumite comentarii referitor la caracterul alogic al variantei (*mă duc*) ***după apă***:

– 26 orăşelul Lipcani, R. Moldova, şi 120 Dolinskoie/ Valea Hoţului, r. Ananiev/ Nani, reg. Odesa, Ucraina: „***dupa apî*** *nu mai vii înapoi*";

– 168 Ciobruciu, r. Tiraspol, nu departe de Nistru: „*ma duc* ***dupa apî*** *– cân merži pi apî-n žios*";

– 207 Borisovka, r. Tatarbunar, sudul Basarabiei, Ucraina: „***dupa apî*** *– ti ie apa şî ti mânî*";

– 225 Novoignatievka, reg. Doneţk, Ucraina: „***dipî apî*** *– nu iii înapoi*";

– 235 Voloşskoie, reg. Dnepropetrovsk, Ucraina: „***dupi apî*** *– nu mai vini*".

Materialul examinat ne permite să credem că vecinătatea cu satele moldoveneşti (mai ales în arealul de nord) a satelor cu populaţie de origine slavă (ucraineană, rusă), contactele cu această populaţie slavă, fie aflate în vecinătatea directă a satelor, fie chiar în cadrul aceluiaşi sat, în cazul satelor cu populaţie mixtă, a făcut ca varianta (*mă duc*) ***după apă*** (*la fântână*) să fie menţinută şi consolidată sub influenţa modelului slav: (*пойти*) ***за водой*** (cf.: *пойти* ***за водой***, a merge (или a se duce) ***după*** (или ***la***) apă) [3, p. 426].

Referinţe bibliografice

1. *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea II, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1968.

2. *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

3. T. F. Celac, V. P. Soloviov (redactori responsabili), *Dicţionar rus-moldovenesc*, vol. I A-L, Chişinău, Redacţia Principală a Enciclopediei Moldoveneşti, 1986.

4. Al. Graur, *Puţină gramatică*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1988.

5. André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970.

MERITUL INCONTESTABIL AL ACADEMICIANULUI SILVIU BEREJAN ÎN STUDIUL INFINITIVULUI ROMÂNESC

ELENA ZGÂRCIBABĂ
Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu”, Cahul

Patrimoniul ştiinţific lăsat nouă de S. Berejan cuprinde lucrări, studii, monografii referitoare la diverse domenii din arealul lingvistic: lexicologie, lexicografie, semasiologie, metodologie, sociolingvistică, dialectologie, etimologie, istoria limbii, stilistică, cultura limbii, ortografie, ortoepie, punctuaţie etc. Dacă am încerca să conturăm profilul creaţiei sale, am porni de la monografia de tinereţe a savantului, teza de doctor în filologie *Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc* [1] care constituie un model de expunere logică a celor mai complicate şi mai controversate aspecte din istoria infinitivului, în general, şi a celui românesc, în particular, fiind, pe drept cuvânt, considerată o piatră de hotar în cercetările referitoare la natura şi esenţa infinitivului. În monografia dată S. Berejan abordează o serie de probleme dificile privind geneza şi utilizarea infinitivului în limba română: evoluţia formei şi a funcţiilor infinitivului, caracteristicile diverselor categorii de infinitiv, infinitivul postverbal, infinitivul postnominal, infinitivul de pe lângă adverbele predicative etc.

Trebuie să menţionăm că lucrarea respectivă a contribuit la înnobilarea cercetărilor lingvistice de la noi prin faptul că multe teze şi afirmaţii ale autorului despre infinitiv nu şi-au pierdut valoarea nici până în prezent chiar după aproape 50 de ani de la apariţia monografiei. Virtuţile fecunde ale gândirii lui, competenţa şi simţul lingvistic deosebit, documentarea ştiinţifică, precum şi facultatea de a face generalizările de rigoare sunt aspecte definitorii întru conturarea efigiei savantului.

În cele ce urmează ne vom referi la infinitivul postverbal, descris în lucrarea dată, deoarece îmbinările infinitivului cu un alt verb, după cum notează S. Berejan, ocupă în limba română un loc deosebit atât prin varietatea, cât şi prin numărul lor, acest lucru fiind explicat istoriceşte: în limba latină infinitivul era întrebuinţat aproape exclusiv pe lângă verbe [1, p. 65].

Este deosebit de valoroasă afirmaţia prin intermediul căreia se susţine că verbele care se reunesc cu infinitivul „sunt incomplete din punct de vedere semantic şi sunt totdeauna îndreptate asupra altei acţiuni, nu asupra unui obiect”, iar „infinitivul nu aderă la verbe ce denumesc o acţiune fizică concretă (a citi, a săpa), o situare în spaţiu (a şedea, a pune), o mişcare (a merge, a fugi), procese fiziologice (a mânca, a auzi), deoarece ele sunt complete din punct de vedere semantic şi sunt îndreptate asupra unui obiect, iar nu asupra unei acţiuni” [1, p. 66]. Această afirmaţie a profesorului S. Berejan a constituit unul din

principiile fundamentale în ceea ce priveşte conturarea clasei de semiauxiliare modale pe care le-am cercetat [2].

Prezintă un interes aparte teoria pe care a propus-o S. Berejan despre *infinitivul subiectiv* (*tautoprosopic*) *şi infinitivul obiectiv* (*eteroprosopic*), idee dezvoltată conform observaţiilor lui Iakob Grimm, preluate şi de lingvistul rus A. A. Potebnea, după cum specifică S. Berejan [1, p. 67]. Această delimitare vine să facă lumină în privinţa unei corecte identificări a funcţiilor sintactice ale infinitivului postverbal: infinitivul subiectiv are un subiect comun cu verbul regent (*încep a lucra*, *a început a lucra*), pe când infinitivul obiectiv întotdeauna are un subiect diferit de cel al verbului regent (îi poruncesc a veni). Astfel, infinitivul subiectiv, aderând la verbele modale, îl determină pe savant să afirme că îmbinările date funcţionează în propoziţie ca *predicate verbale compuse* [1, p. 77]. Structurile în discuţie sunt calificate de S. Berejan drept „construcţii analitice cu o oarecare tendinţă spre gramaticalizare", prin aceasta consemnându-se faptul că nu poate fi vorba de îmbinări complet morfologizate [1, p. 81], „ele au un singur subiect şi verbul dominant, având funcţie de formant gramatical, adaugă doar o nuanţă modală suplimentară la sensul lexical de bază al îmbinării luate în ansamblu". Şi mai departe autorul precizează: „Important în asemenea îmbinări este însă nu faptul că subiectul *poate*, *ştie*, *încearcă*, *pare*, ci faptul ce poate (ştie ş. a. m. d.) să săvârşească, să realizeze, să ducă la îndeplinire. Purtătorul acestui conţinut principal este anume infinitivul dependent ce aderă la verbul modal" [1, p. 77].

S. Berejan insistă şi asupra infinitivului subiectiv care aderă la verbele de aspect [1, p. 78], menţionând că îmbinările infinitivale cu caracter aspectual, deşi nu prezintă o formă morfologică integră, exprimă, de fapt, nu două acţiuni, ci una singură, dar în diferite faze aspective. În acelaşi context este remarcat faptul că ele reprezintă un fel de construcţii analitice cu o oarecare tendinţă spre gramaticalizare, evidenţiindu-se, în special, îmbinările infinitivului cu verbul *a începe*.

Astfel, acad. S. Berejan a descris îmbinările infinitivale „cu caracter modal" şi îmbinările infinitivale „cu caracter aspectual", propunând pentru prima oară în lingvistica română din Basarabia grupele de semiauxiliare de mod şi cele aspectuale. Acest fapt a constituit un suport apreciabil pentru studiile ulterioare.

Spre deosebire de alţi cercetători, S. Berejan promovează următoarea opinie: „Coeziunea elementelor componente din îmbinările cu caracter aspectual e mult mai puternică decât în îmbinările infinitivale cu caracter modal (*voiesc a şti*, *ştiu a cânta*, *îmi vine a pleca*, *am a citi*). În construcţiile aspectuale verbul regent e pe cale de a deveni simplu formant gramatical, ele transformându-se treptat din îmbinare de forme în forme integre, identice formelor verbale perifrastice existente de acum în limbă" [1, p. 81].

Această situaţie e văzută altfel de către V. Guţu Romalo. Discutând despre semiauxiliarele aspectuale, savanta susţine că, în afara comunităţii subiectului celor două verbe, nu există nici un indice gramatical care să evidenţieze fuziunea lor într-un tot. Faptul că aceste verbe îşi păstrează în multe

cazuri sensul fundamental şi capacitatea lor de a se combina atât cu verbe, cât şi cu substantive demonstrează că avem de a face cu *îmbinări libere de cuvinte*, verbul regent păstrându-şi valoarea predicativă [3, p. 15]. Intenţionăm să subliniem faptul că afirmaţia dată nu minimalizează ideea promovată de prof. S. Berejan, deoarece mai recent GALR reţine atenţia referitor la gradul de coeziune sintactică a îmbinărilor modale şi de aspect, stipulând că acesta „variază de la un tip de operator la altul, iar în cadrul aceluiaşi tip, de la un verb-operator la altul" [4, p. 258].

De asemenea este salutabil că prof. S. Berejan a apreciat la justa valoare natura morfologică a respectivelor structuri, menţionând că „gradul de fuziune al componenţilor acestor îmbinări n-a ajuns încă la stadiul, când ele ar putea fi considerate forme aspectuale ale verbelor, cu atât mai mult, cu cât verbul dominant n-a devenit încă element pur formal, auxiliar veritabil, ca în formele verbale propriu-zise (rus. буду читать; fr. j'ai lu, j'avais lu; rom. voi citi, aş citi), păstrându-şi sensul său lexical bine definit, îmbinările în discuţie nu pot fi încă numite *unităţi morfologizate*. Nuanţele de aspect pot fi exprimate în mod sintactic, adică prin perifraze, astfel, în limbă are loc compensarea mijloacelor morfologice, care lipsesc, prin mijloace sintactice şi analitice. Concluzia la care ajunge savantul este că îmbinările infinitivale descrise cu lux de amănunte sunt expresia sintactică a categoriei morfologice de aspect, după cum şi îmbinările infinitivale cu caracter modal exprimă, în anumite cazuri, în chip sintactic categoria morfologică a modului [1, p. 82].

Este apreciabil şi faptul că prof. S. Berejan a evidenţiat aspectul evolutiv al acestor structuri, menţionând că „numărul verbelor care se îmbină cu infinitivul în cursul dezvoltării limbii a crescut încontinuu prin încadrarea a noi membri sinonimici în seriile semantice existente" [1, p. 65]. Referindu-ne la îmbinările infinitivale „cu caracter modal", în lucrarea respectivă sunt atestate 43 de verbe care aderă la infinitiv. Trebuie să menţionăm că peste 15 ani de la apariţia monografiei profesorului S. Berejan, lingvistul Ion Diaconescu de la Bucureşti a editat o importantă lucrare despre infinitiv în limba română. În studiul său, I. Diaconescu indică aproximativ 34 de verbe din limba cronicarilor, care se supun distribuţiei *verb + a + infinitiv* [5, p. 159-166].

Este oportun să evidenţiem că ambii cercetători au remarcat faptul că în limba română sunt anumite verbe care admit infinitivul în calitate de valenţă obligatorie în anumite contexte, aceste verbe având nuanţă modală sau de aspect [1, p. 69-79; 5, p. 159-166]. Dacă raportăm fenomenul dat la situaţii de aceeaşi natură din limbă franceză, am constata că el este interpretat ca *servitudine gramaticală*, deoarece în franceză infinitivul apare ca variantă obligatorie, fiind cerut de anumite elemente, considerate „*coverbe*" sau verbe care cer în mod obligatoriu un infinitiv juxtapus [6, p. 232], astfel ajungând la ideea promovată de profesorul A. Ciobanu despre caracterul decisiv al distribuţiei, care are repercusiuni asupra condiţiei semantice şi sintactice a verbului [7, p. 27].

După cum menţionează S. Berejan în lucrarea amintită, nu toate perifrazele verbale luate în discuţie au aceeaşi circulaţie în limbă. O bună parte din ele

sunt tratate ca nişte „construcţii vii”, mai frecvent fiind utilizate structurile cu *a putea*, *a trebui*, *a vrea*, *a-i veni*, *a fi*, *a avea*, *a căuta*, *a da*, *a sta*, *a îndrăzni*, *a ţine*, *a încerca*, *a părea*, indiferent de registrul stilistic. Perifrazele cu infinitivul fără *a* după verbele *a şti*, *a cuteza* se consideră tipare specifice registrului popular, iar construcţiile infinitivale cu *a trebui*, *a vrea*, *a binevoi* sunt identificate ca arhaice [1, p. 78].

Acestea sunt doar câteva aspecte ale demersului lingvistic cuprins în lucrarea lui S. Berejan, dar se poate afirma cu certitudine că aportul ştiinţific al savantului la elucidarea principalelor şi controversatelor aspecte referitoare la infinitiv în limba română este profund şi incontestabil. Dimensiunea performanţelor lingvistice proprii lucrării în discuţie vine să confirme opinia că ea s-a impus drept una dintre operele de rezistenţă şi de referinţă ale lingvisticii basarabene.

Referinţe bibliografice

1. Silviu Berejan. *Contribuţii la studiul infinitivului moldovenesc*. Chişinău, 1962.

2. Elena Zgârcibabă-Bogdan. *Problema predicatului verbal compus cu semiauxiliare modale în limba română actuală***.** Monografie. Chişinău, 2009.

3. Valeria Guţu Romalo. *Semiauxiliare de aspect?* În „Limba Română”, X, Bucureşti, 1961, nr. 1, p 3-15.

4. Gramatica limbii române. Vol. II. *Enunţul*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

5. Ion Diaconescu. *Infinitivul în limba română*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică,1977.

6. Paula Gherasim. *Semiotica modalităţilor* (*o analiză contrastivă româno-franceză*). Iaşi, Casa Editorială „Demiurg”, 1997.

7. Anatol Ciobanu. *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке* (опыт семантико-дистрибутного анализа). Часть I. Chişinău, Ştiinţa, 1968.

COLOCVIUL INTERNATIONAL *LECTURI IN MEMORIAM ACAD. SILVIU BEREJAN*

ACADEMIA DE ŞTIINŢE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOLOGIE

Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan

Chişinău • 2012